ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΕΚΚΕ)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΑΞΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ:

ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ, ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Έργο SECSTACON 1391 της Δράσης ΑΡΙΣΤΕΙΑ 2011

Τελική Έκθεση Αποτελεσμάτων

Δημήτρης Εμμανουήλ
Φραίη Καμούτση
Ρωξάνη Καυταντζόγλου
Νίκος Σουλιώτης

Αθήνα, Οκτώβριος 2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ 2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΑΞΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ:

ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ, ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Πίνακας Περιεχομένων

Πρόλογος 5

Μέρος Α – Η Έρευνα

1. Κοινωνικοοικονομική τάξη, κοινωνική θέση και κατανάλωση στην Αθήνα: Αντικείμενο της έρευνας, θεωρία και μέθοδος 11
2. Σχεδιασμός και οργάνωση της εμπειρικής έρευνας 49
3. Η έρευνα στην Αθήνα του 2013 65

Μέρος Β – Η Κοινωνική Διαστρωμάτωση

4. Οι κοινωνικοοικονομικές τάξεις (ESeC) στην Αθήνα του 2013 – Μια στατιστική περιγραφή 87
5. Η ιεραρχία κοινωνικής θέσης (status) στην Αθήνα του 2013 – Μια στατιστική περιγραφή 100
6. Η κοινωνική κινητικότητα στην Αθήνα του 2013 – Μια στατιστική περιγραφή 114

Μέρος Γ – Πολιτιστική Κατανάλωση

Θεωρητική εισαγωγή: Πολιτιστική κατανάλωση και κοινωνική διαστρωμάτωση 135

7. Κινηματογράφος & επιλογές είδους ταινίας 142
8. Παραστάσεις θεάτρου & χορού 159
9. Επισκέψεις σε χώρους μουσικής 178

Μέρος Δ – Υλική Κατανάλωση

10. Επιλογή Είδους καταστήματος στην Έξοδο για Βραδυνό 223
11. Επιλογές Είδους Καταστήματος στα Ψώνια για Ρούχα 240
12. Η Κατανάλωση Κύριας Κατοικίας 258
13. Η Κατανάλωση Εξοχικής Κατοικίας 289
14. Τα Ιδιωτικά Αυτοκίνητα 297

Παραρτήματα

Π1. Κοινωνικοοικονομικές τάξεις, ομάδες status και κοινωνική κινητικότητα στην Αθήνα: μια διερεύνηση των υφιστάμενων συνόλων δεδομένων 313

Π2. Το ερωτηματολόγιο της έρευνας 371

Αντιστοίχηση κεφαλαίων της έκθεσης και παραδοτέων

Κεφάλαια	Παραδοτέα έργου
1	1.1
2	2.1
3	3.1, 3.2, 4.1
4	6.1
5	6.2
6	6.3
7, 8, 9	6.5, 7.2
10, 11	6.6, 7.3
12, 13, 14	6.4, 7.1
Παράρτημα 1	5.1

Πρόλογος

Η Τεχνική Έκθεση που ακολουθεί περιλαμβάνει τον κύριο όγκο των παραδοτέων του Έργου "ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΑΞΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑ-ΝΑΛΩΣΗ: ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ, ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (Έργο SECSTACON 1391 της Δράσης ΑΡΙΣΤΕΙΑ 2011) που αφορούν το ερευνητικό αντικείμενο και αποτελεί το παραδοτέο με αριθμό 8.3 και τίτλο "Οριστική Έκθεση (προσωρινό κείμενο)". Οι εκθέσεις για τα "Θέματα Προσαρτήματος" που προσδιορίζονται στο Τεχνικό Παράρτημα του έργου καθώς και για τα "Ειδικά Θέματα" που θα διαμορφωθούν από επιλογές της ερευνητικής ομάδας, δεν περιλαμβάνονται σε αυτή την έκθεση και θα παραδοθούν ξεχωριστά.

Η Ομάδα του Ερευνητικού Έργου SECSTACON ήταν η ακόλουθη:

Δημήτρης Εμμανουήλ, Κύριος Ερευνητής του έργου
Φραίη Καμούτση
Γιώργος Κανδύλης
Ρωξάνη Καυταντζόγλου
Μιχάλης Πέτρου
Νίκος Σουλιώτης
(Ερευνητές του Ινστιτούτου κοινωνικών Ερευνών του ΕΚΚΕ)

Καθηγητής Θωμάς Μαλούτας, Ειδικός Σύμβουλος
Ανδρομάχη Χατζηγιάννη, Ερευνήτρια του ΕΚΚΕ, Σύμβουλος

Η παρούσα έκθεση συντάχθηκε από τέσσερα μέλη της κύριας ομάδας των ερευνητών και οι συντάκτες που φέρουν την ευθύνη του σχετικού κεφαλαίου ή τμήματος σημειώνονται στη σχετική θέση. Όπου δεν σημειώνονται συγκεκριμένοι συντάκτες την ευθύνη της σύνταξης φέρει ο κύριος ερευνητής. Εννοείται βεβαίως ότι σε όλα τα μέρη της έρευνας και ιδιαίτερα στις συλλογικού χαρακτήρα εργασίες και δημιουργικές συζητήσεις όπως ο σχεδιασμός και η οργάνωση της δειγματοληπτικής έρευνας με ερωτηματολόγια ή η τυπολογία καταναλωτικών ειδών και χώρων, υπήρξε σημαντικότατη συμβολή όλων των μελών της ομάδας. Τα δύο μη-συμβουλευτικά μέλη της κύριας ομάδας Γ. Κανδύλης και Μ. Πέτρου συνέταξαν εκθέσεις εργασίας, εισηγήσεις και άρθρα που αφορούν τα "Θέματα Προσαρτήματος" και οι εργασίες τους δεν περιλαμβάνονται στον παρόντα τόμο.

Δ.Ε.

Αθήνα, Οκτώβριος 2015

ΜΕΡΟΣ Α - Η ΕΡΕΥΝΑ

1. Κοινωνικοοικονομική τάξη, κοινωνική θέση και κατανάλωση στην Αθήνα: Αντικείμενο της έρευνας, θεωρία και μέθοδος

1.1 Εισαγωγικά: Αντικείμενο, υποθέσεις και μεθοδολογική προσέγγιση

Το παρόν ερευνητικό πρόγραμμα στοχεύει στη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των πολλαπλών διαστάσεων της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και τών κοινωνικών διαφοροποιήσεων στις μορφές αστικές κατανάλωσης στην περίπτωση της Αθήνας. Ο όρος αστική κατανάλωση "περιγράφει το πως το νόημα των αγαθών και η εμπειρία της εμπορικής συναλλαγής διαπλέκονται με το χώρο, τον τόπο και τις κοινωνικές ταυτότητες με τρόπους που καθίστανται δυνατοί από τη διαβίωση στις αστικές μητροπόλεις και που, συνεπώς, προσιδιάζουν σε αυτές".[1] Στις μεγάλες πόλεις, τα επιμέρους πεδία κατανάλωσης δομούνται με σύνθετους τρόπους τόσο "κάθετα" – σύμφωνα με διακρίσεις κοινωνικού κύρους - όσο και "οριζόντια" ανάλογα με τον τόπο, το κατάστημα, το μέγεθος, συχνότητα και χαρακτήρα της κατανάλωσης. Η κατανομή του αστικού πληθυσμού ανάλογα με τη σχέση που έχει με τις ανακύπτουσες μορφές και τύπους κατανάλωσης εμφανίζει σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα κοινωνικά στρώματα. Το κύριο ερώτημα εδώ είναι: σε τι βαθμό η κοινωνική διαστρωμάτωση, πέρα από τις απλές διαφορές στα εισοδήματα και στους οικονομικούς πόρους, ερμηνεύει αυτές τις διαφοροποιήσεις και, πιο σημαντικό, ποιές διαστάσεις και έννοιες διαστρωμάτωσης είναι οι πλέον κατάλληλες για την κατανόηση των σύνθετων διαφορών και κοινωνικών διακρίσεων στην κατανάλωση; Το παρόν ερευνητικό πρόγραμμα ακολουθεί, σε γενικές γραμμές, την προσέγγιση που προτείνεται από το διεθνές συλλογικό ερευνητικό έργο "Κοινωνική θέση (status), στυλ διαβίωσης και πολιτιστική κατανάλωση: μια συγκριτική μελέτη" υπό τη διεύθυνση των J. Goldthorpe και T.W. Chan.[2] Η κύρια υπόθεση σε εκείνη την έρευνα ήταν ότι η κοινωνικο-οικονομική τάξη (σύμφωνα με το Νεο-Βεμπεριανό μοντέλο επαγγελματικών τάξεων που εισήγαγαν οι Erikson & Goldthorpe και το οποίο τυποποιήθηκε στο γνωστό σχήμα EGP και στη συνέχεια στην Ευρωπαϊκή Κοινωνικο-οικονομική Ταξινόμηση των επαγγελμάτων - ESeC) δεν επαρκεί για την κατανόηση των διαφορών στην πολιτιστική κατανάλωση και πρέπει να συμπληρωθεί με τη Βεμπεριανή έννοια της κοινωνικής θέσης (status). Το status σε αυτό το πλαίσιο προσδιορίζεται από την ιεράρχηση των επαγγελμάτων σύμφωνα με το κοινωνικό τους κύρος (prestige) – ιεράρχηση που διαμορφώνει διακριτά κοινωνικά στρώματα ως μερικώς "κλειστές" συλλογικότητες που εν πολλοίς βασίζονται σε σχέσεις μεταξύ κοινωνικά ίσων. Στην περίπτωση της πολιτιστικής κατανάλωσης, τα ευρήματα από ένα ευρύ φάσμα χωρών, υποδεικνύουν ότι η κοινωνική θέση και τα συναφή στοιχεία του πολιτιστικού κεφαλαίου των ατόμων (κυρίως η εκπαίδευση) και της κοινωνικής καταγωγής τους (βάσει στοιχείων κοινωνικής κινητικότητας) έχουν εξίσου ή και περισσότερο σημαντικό ρόλο από την οικονομική τάξη και ότι, σε κάθε περίπτωση, συνιστούν ουσιώδεις ερμηνευτικούς παράγοντες για την κατανόηση του ρόλου της

[1] D. T. Cook, Blackwell Encyclopaedia of Sociology on Line
[2] Βλ. το συλλογικό τόμο που επιμελήθηκε ο Chan (2010)

διαστρωμάτωσης. Αυτός ο καθοριστικός ρόλος δεν βασίζεται σε μιαν απλή σχέση *ένα-προς-ένα* (homology) μεταξύ των τάξεων/ομάδων status και των μορφών πολιτιστικής κατανάλωσης όπως στις περισσότερες έρευνες που απορρέουν από το φημισμένο έργο του Bourdieu για τις διακρίσεις στα γούστα, αλλά σε μια πιο σύνθετη σχέση όπου οι μορφές κατανάλωσης και οι τύποι καταναλωτών συχνά διατέμνουν διαφορετικές τάξεις. Από την άλλη, διαπιστώνεται ότι τα δεδομένα της κοινωνικής ανισότητας/διαστρωμάτωσης τόσο σε όρους οικονομικών πόρων όσο και σε όρους διαφορών στο διαθέσιμο χρόνο αναψυχής, στο status και στο πολιτιστικό κεφάλαιο είναι τόσο ισχυρά ώστε υπονομεύουν τις "μετα-νεωτερικές" θεωρίες που απορρίπτουν τη σημασία της διαστρωμάτωσης – και γενικά τη σφαίρα της παραγωγής – στις σύγχρονες κοινωνίες και προτάσσουν την αυτονομία και τον πρωταρχικό ρόλο της κατανάλωσης και την επιλογή στυλ ζωής και κοινωνικής ταυτότητας *μέσω* της κατανάλωσης. Πιο γενικά, τα ευρήματα υπονομεύουν τους ισχυρισμούς ότι έχουμε μεταβεί σε μια εποχή "εξατομίκευσης" των τρόπων ζωής, των καταναλωτικών προτύπων και της κοινωνικής ταυτότητας σε βαθμό πλήρους αποδέσμευσης από τα παραδοσιακά σχήματα οικονομικής τάξης και κοινωνικής θέσης.[3] Για όλη αυτή την προβληματική έχει αναπτυχθεί σημαντικότατη διεθνής έρευνα και βιβλιογραφία ενώ αντίθετα στην Ελλάδα ελάχιστη κοινωνιολογική έρευνα έχει γίνει τόσο για το σκέλος της διαστρωμάτωσης όσο και το σκέλος των διαφορών στην κατανάλωση.

Η παρούσα έρευνα, πέρα από τις κεντρικές ερευνητικές υποθέσεις, θα επιχειρήσει να καλύψει αυτά τα κενά στην ελληνική περίπτωση. Πρώτον, τα μοντέλα διαστρωμάτωσης, με προσθήκη των όψεων τους που έχουν να κάνουν με την κοινωνική κινητικότητα, θα επανεξεταστούν με γνώμονα την καλύτερη προσαρμογή στις ειδικές τοπικές συνθήκες. Δεύτερον, θα καλυφθεί ένα ευρύτερο φάσμα μορφών κατανάλωσης πέρα από τα στενά όρια της πολιτιστικής κατανάλωσης. Συγκεκριμένα, η κατοικία – τόσο κύρια όσο και δευτερεύουσα/παραθεριστική, τα αυτοκίνητα, τα ψώνια για ρουχισμό, η βραδινή έξοδος για φαγητό και, τέλος, οι επισκέψεις σε κινηματογράφο και σε κλειστούς χώρους ή υπαίθριες εκδηλώσεις για μουσική, θέατρο ή χορό. Πιστεύουμε ότι πέρα από τα τελευταία σε αυτό τον κατάλογο – που προφανώς ανήκουν στη σφαίρα της πολιτιστικής κατανάλωσης, δραστηριότητες όπως η έξοδος για βραδινό και, σε μικρότερο βαθμό, τα ψώνια για ρούχα έχουν επίσης σημαντικές πολιτιστικές όψεις που μπορούν να προσεγγιστούν με έννοιες που απορρεούν από θεωρίες για την πολιτιστική κατανάλωση.[4] Ωστόσο, επίσης πιστεύουμε ότι αυτά τα πεδία κατανάλωσης πρέπει παράλληλα να προσεγγίζονται από τη σκοπιά της οικονομικής κοινωνιολογίας (ή, αν θέλετε, της κοινωνιολογικής οικονομικής). Μια τέτοια προσέγγιση αφενός κατευθύνει την προσοχή στους περιορισμούς και ευκαιρίες που καθορίζονται από τους διαθέσιμους υλικούς πόρους

[3] Βλ. ιδιαίτερα τα έργα των Giddens (1991), Bauman (2002, 2007) και Beck (1992). Για την επιρροή του Bauman και του Baudrillard στις μεταμοντέρνες θεωρίες της πόλης και της αστικής κατανάλωσης, βλ. Clarke (2003).

[4] Έννοιες όπως αγαθά "υψηλού-μέσου-χαμηλού πολιτισμού" ("highbrow-middlebrow-lowbrow") (Gans, 1974) και διακρίσεις όπως "παμφάγος"/"μονοφάγος" καταναλωτής ("Omnivore-Univore" consumer) (Peterson, 1992).

και, αφετέρου, επιβάλλει την έμφαση – σε αντίθεση με τις νεο-κλασικές αντιλήψεις περί εξατομικευμένου ορθολογικού-εγωιστή καταναλωτή – στο ρόλο των καθιερωμένων πολιτιστικών πρακτικών, στις ομάδες αναφοράς και στις σχετικές προτιμήσεις και σε συμπεριφορές αναπαραγωγής του status που συχνά εκτείνονται στην περιοχή της επιδεικτικής κατανάλωσης ή, αντίθετα, συνιστούν προσαρμογές σε προβλήματα σχετικής αποστέρησης.[5] Σε αυτούς τους παράγοντες μπορούν να προστεθούν οι επιρροές της παγκοσμιοποίησης στα μέσα ενημέρωσης και διαφήμισης και στις μορφές κατανάλωσης καθώς και οι διεθνείς τάσεις αύξησης του καταναλωτισμού από τη δεκαετία του 1990. Σε μια ημι-περιφερειακή χώρα όπως η Ελλάδα με μεγάλη Διασπορά, πολλούς σπουδαστές στο εξωτερικό και μεγάλο τουριστικό τομέα, αυτές οι διεθνείς επιρροές θέτουν ιδιαίτερα σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τη γένεση και διάχυση των τρόπων κατανάλωσης και τη διαμόρφωση ρηγμάτων μεταξύ εθνικών/τοπικών και διεθνών/κοσμοπολίτικων πολιτισμικών πρακτικών που πιθανότατα διατέμνουν τα αμιγώς ταξικά μορφώματα.[6]

Στην περίπτωση της κατοικίας, θα δοθεί έμφαση στις περισσότερο μετρήσιμες όψεις που επιτρέπουν τη σαφή κοινωνική ιεράρχηση του επιπέδου της κατανάλωσης καθώς και τη σύγκριση με τα μέσα επίπεδα εισοδήματος και καταναλωτικής δαπάνης της αντίστοιχης κοινωνικής κατηγορίας: το μέγεθος και η αξία της κατοικίας και το μέγεθος του ενοικίου (καταβαλλόμενου ή τεκμαρτού). Ως πρόσθετα στοιχεία που μπορούν συμβάλουν σε ειδικότερες διακρίσεις θα εξεταστούν και η νομική μορφή της στέγασης, ο τύπος του κτιρίου και τα τυχόν ιδιαίτερα στοιχεία ποιότητας και αξίας και τέλος η γεωγραφική θέση και ο κοινωνικός χαρακτήρας της περιοχής. Παρόμοια ποσοτική προσέγγιση θα υιοθετηθεί και για τα ιδιωτικά αυτοκίνητα και τη δεύτερη/παραθεριστική κατοικία. Η επικρατούσα άποψη εδώ είναι ότι αυτά τα στοιχεία κατανάλωσης, ιδιαίτερα μάλιστα η κατοικία, αν και σημαντικά για την έκφραση της κοινωνικής θέσης και, συχνά, για την επίδειξη, δεν αφήνουν κατά κανόνα, λόγω του υψηλού κόστους και της "ακαμψίας" του ήδη υπάρχοντος αποθέματος, πολλά περιθώρια για πιο σύνθετες διακρίσεις πολιτιστικού κεφαλαίου, στυλ ζωής ή κοινωνικής ταυτότητας πέραν ίσως από τμήματα της ανώτερης μεσαίας τάξης. Από την άλλη, η κατοικία εντάσσεται σε ένα σύνθετο χωρικό πλέγμα οικιστικών ενοτήτων με ξεχωριστά επίπεδα περιβαλλοντικής ποιότητας και υποδομών και, παρά την ιδιόμορφη ανάμειξη χρήσεων και κτιρίων στις γειτονιές των

[5] Οι κλασικοί σε αυτό το πεδίο είναι ο Duesenberry (1949) και ο Leibenstein (1950, 1976). Βλ. επίσης Mason (2000). Για τις σύγχρονες προσεγγίσεις στις θεωρίες του Veblen σε συσχετισμό με αυτές του Bourdieu, βλ. Trigg (2001). Για τη σύγχρονη τάση αύξησης του ρόλου των αγαθών που προσδίδουν status και συνάδουν με την επιδεικτική κατανάλωση βλ. Frank (1999).

[6] Για τις δυσκολίες εφαρμογής μοντέλων συσχετισμού της διαστρωμάτωσης με την κατανάλωση που έχουν αναπτυχθεί σε χώρες του αναπτυγμένου "πυρήνα" της Ευρώπης σε μια χώρα όπως η Τουρκία βλ. Ustuner & Holt (2010). Για μερικές όψεις της διάρθρωσης της δημόσια ορατής κατανάλωσης στην Αθήνα βλ. Σουλιώτης (2009, 2010). Για ορισμένες επισκοπήσεις της σύγχρονης προβληματικής στην γεωγραφία της αστικής κατανάλωσης βλ. Goss (2004), Wynne & O'Connor (1998), Williams et al. (2001). Αν και υπάρχουν αρκετές οικονομετρικές αναλύσεις αγοράς με έμφαση στη διάκριση μεταξύ νεωτερικών/μετα-νεωτερικών τρόπων κατανάλωσης στην Ελλάδα, υπάρχει εμφανής έλλειψη σύγχρονων κοινωνιολογικών αναλύσεων. Οι παλαιότερες μελέτες, βέβαια, έδιναν βάρος στις κλασικές αντιθέσεις παραδοσιακού/σύγχρονου, αστικού/αγροτικού (βλ. Karapostolis, 1983).

ελληνικών πόλεων, με διαφορετική ταξική σύνθεση και, τουλάχιστον εν μέρει, διακριτό κοινωνικό status. Αυτό σε συνδυασμό με τη δυναμική του αγοραίου συστήματος χωροθέτησης των κατοικιών και τις επιλογές των νοικοκυριών[7] διαμορφώνει ένα πλαίσιο *χωρικού διαχωρισμού* των τάξεων και πιθανότατα των ομάδων διαφορετικού status που προσθέτει μια σημαντική διάσταση στην ανάλυση της σχέσης μεταξύ κατοικίας και κοινωνικής διαστρωμάτωσης.[8] Αυτό μας οδηγεί στη δεύτερη σημαντική διαφορά μεταξύ της παρούσας έρευνας και του διεθνούς ερευνητικού προγράμματος "Status and Cultural Consumption": την πρόσθετη έμφαση στην κοινωνικο-χωρική δομή των διαφοροποιήσεων στην καταναλωτική συμπεριφορά και την επιλογή τόπου και χώρου κατανάλωσης. Αυτή η ιδιαίτερη κατεύθυνση θα εμπλουτίσει, στο βαθμό που αποδεικνύεται σχετική, τις αναλύσεις όλων των πεδίων κατανάλωσης που θα εξεταστούν.

Η τελευταία σημαντική διαφορά από το θεωρητικό και μεθοδολογικό πρότυπο του προγράμματος "Status and Cultural Consumption" έχει να κάνει με τους θεωρητικούς ορισμούς και την επιχειρησιακή εφαρμογή τους στην περίπτωση των νέο-βεμπεριανών εννοιών της τάξης και του status. Προκειμένου να έχουμε συγκρισιμότητα με την πληθώρα παρόμοιων μελετών στη διεθνή και ιδιαίτερα στην ευρωπαϊκή σκηνή, θεωρούμε ότι έχει πρωταρχική σημασία να χρησιμοποιήσουμε σε κάθε περίπτωση τους ορισμούς και της μεθόδους ταξινόμησης των επαγγελμάτων και διαχωρισμού τάξεων που έχουν προωθηθεί από τα έργα του John Goldthorpe και των συνεργατών του επί σειρά ετών και έχουν τυποποιηθεί στο πρότυπο ESeC. Η πιο πρόσφατη προσέγγιση του στη Βεμπεριανή έννοια του status και ιδιαίτερα η μέθοδος του για τον προσδιορισμό του status των επαγγελμάτων έμμεσα από το επάγγελμα των κοντινών φίλων του ερωτώμενου δεν έχει την ίδια ευρεία αποδοχή και καθιέρωση. Διαθέτει, ωστόσο, απλότητα, αποτελεσματικότητα και θεωρητική αξία και θα αποτελέσει σημαντικό αναλυτικό εργαλείο και στο παρόν ερευνητικό έργο[9] όπως και η προσέγγιση του Goldthorpe στην κοινωνική κινητικότητα που θα προσφέρει στοιχεία για το ρόλο της κοινωνικής "καταγωγής" στην κατανόηση της σχέσης μεταξύ status και κατανάλωσης και θα συμβάλει, γενικότερα, στην κατανόηση του σημερινού ελληνικού σχήματος διαστρωμάτωσης μετά τις αλλαγές που βιώθηκαν τα τελευταία τριάντα χρόνια. Πέραν αυτών, τόσο το πρότυπο ESeC

[7] Που καταγράφονται μέσω της ανάλυσης των *μετακινουμένων* νοικοκυριών (movers) δηλαδή όσων έχουν εγκατασταθεί στη παρούσα κατοικία τα τελευταία πέντε ή δέκα χρόνια – ανάλογα με το χρονικό εύρος της ανάλυσης.

[8] Δεν είναι εδώ ο χώρος για να επεκταθούμε στην ογκώδη φιλολογία της κοινωνιολογίας και των οικονομικών των στεγαστικών ανισοτήτων, της οικιστικής αλλαγής και του χωρικού διαχωρισμού (segregation). Βλ. Μεταξύ άλλων, Maloutas (2007), Maloutas & Fujita (2011), Maloutas et al. (2006), Emmanuel (1996, 2008). Για τις ιδιαιτερότητες των Νοτιο-Ευρωπαϊκών συστημάτων κατοικίας βλ. Allen et al. (2004).

[9] Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτές οι "σχεσιακές" προσεγγίσεις στη διαστρωμάτωση των επαγγελμάτων από άποψη status δεν προσφέρουν πάντα στατιστικώς συνεπή και "εύρωστα" αποτελέσματα. Έτσι, σε ορισμένες περιπτώσεις γίνεται χρήση του επαγγέλματος της συζύγου/ συντρόφου αντί των φίλων. Εναλλακτικά, υπάρχουν οι πολύ πιο καθιερωμένες "αντικειμενικές" κατατάξεις που βασίζονται σε συνδυασμό της εκπαίδευσης και του εισοδήματος. Οι Ganzeboom & Treiman (2003) ισχυρίζονται ότι τα αποτελέσματα είναι ουσιαστικά παρόμοια με αυτά των σχεσιακών μοντέλων και των ερευνών που καταγράφουν την υποκειμενική κατάταξη του επαγγελματικού κύρους.

όσο και το πρότυπο για την καταγραφή και ανάλυση της κινητικότητας έχουν εφαρμοστεί στις ελληνικές Ευρωπαϊκές Κοινωνικές Έρευνες (ESS) από το 2004 μέχρι το 2011 έτσι ώστε να προσφέρεται εξαιρετικά χρήσιμο υλικό και εμπειρία σχετική με την παρούσα έρευνα. Ωστόσο, θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι, ακόμη και στο πλαίσιο μια αμιγώς νέο-βεμπεριανής προσέγγισης της διαστρωμάτωσης, η απευθείας πιστή εφαρμογή του προτύπου ESeC για τις οικονομικές τάξεις παρουσιάζει ορισμένα σοβαρά προβλήματα στην ελληνική περίπτωση.[10] Ως εκ τούτου, παράλληλα με την εφαρμογή του προτύπου για λόγους συγκρισιμότητας, θα διερευνηθούν και ορισμένες αναθεωρήσεις ή προσαρμογές που ανταποκρίνονται περισσότερο ρεαλιστικά στην ελληνική περίπτωση – και πιθανότατα σε παρόμοιες με την ελληνική άλλες περιπτώσεις – όπου δεν υπάρχει ισχυρή ιστορική κληρονομιά οργανωμένου βιομηχανικού καπιταλισμού και, για την περίπτωση του status, σαφώς δομημένες παραδοσιακές ιεραρχίες κοινωνικού κύρους.[11] Ένας πρόσθετος λόγος για την ανάγκη αυτού του προβληματισμού είναι η εντυπωσιακή έλλειψη συστηματικών ερευνών για την ελληνική κοινωνική διαστρωμάτωση και την κοινωνική κινητικότητα παρά την μεγάλη ανάπτυξη παρόμοιων εργασιών στην Ευρώπη τις τελευταίες δεκαετίες.[12] Με δεδομένο αυτή την έλλειψη, πιστεύουμε ότι η διερεύνηση του ζητήματος της δομής της διαστρωμάτωσης θα πρέπει να αποτελέσει θέμα ιδιαίτερης σημασίας καθεαυτό – πέραν δηλαδή του ρόλου του ως τυπικού ερμηνευτικού παράγοντα της κατανάλωσης. Ομοίως, η συγκέντρωση και ανάλυση υλικού για την κοινωνική κινητικότητα θα υπηρετήσει διπλό σκοπό: θα συμβάλει στην ανάλυση της σχέσης διαστρωμάτωσης και κατανάλωσης μέσω των παραγόντων της κοινωνικής καταγωγής (social background) και της οικογενειακής στήριξης αλλά παράλληλα θα εμπλουτίσει την ανάλυση της διαστρωμάτωσης φωτίζοντας την έκταση ρευστότητας του συστήματος και την επιρροή αλλαγών που προκαλούν δομικά προβλήματα στην αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων και των ομάδων status καθώς και αντιφάσεις μεταξύ οικονομικής τάξης και "κληρονομημένης" κοινωνικής θέσης που συχνά επιλύονται στο πεδίο της κατανάλωσης.[13]

---

[10] Βλ. Maloutas, (2007a). Σε μελέτη για τη σχέση μεταξύ κοινωνικής διαστρωμάτωσης και στέγασης (Εμμανουήλ κ.ά., 1996) προτείνεται η απευθείας οικονομική σύγκριση των "ευκαιριών ζωής" των επαγγελματικών ομάδων (αντί έμμεσα από τη σχέση εργασίας και τη θέση στην παραγωγή) καθώς και η συμπερίληψη του εκπαιδευτικού επιπέδου στα καθοριστικά διαρθρωτικά στοιχεία της βεμπεριανής "θέσης στην αγορά εργασίας".

[11] Αυτές οι εθνικές/ιστορικές διαφορές ερμηνεύουν πιθανότατα το ιδιαίτερα ισχυρό ρόλο των εκπαιδευτικών "διαπιστευτηρίων" (credentialism) τόσο στη ταξική δομή όσο και στην ιεραρχία status σε μια χώρα σαν την Ελλάδα. Για μια διερεύνηση της σχέσης μεταξύ status και κατανάλωσης όπου το status (των νοικοκυριών) ορίζεται μόνο από το συνδυασμό του εκπαιδευτικού επιπέδου των συζύγων βλ. Εμμανουήλ, 2009.

[12] Βλ. Κασιμάτη (2001) και Αλεξίου (2009) για επισκοπήσεις αυτού του πεδίου. Σχετικά με τη δομή της διαστρωμάτωσης στις δεκαετίες του 1960 και 1970 βλ. Λαμπίρη-Δημάκη (1983). Για μια μαρξιστική επισκόπηση βλ. Παπαδόπουλος (1987). Είναι ενδιαφέρον ότι αν και υπάρχει σημαντικός αριθμός ορθοδόξων ή αναθεωρητικών μαρξιστικών αναλύσεων της ελληνικής ταξικής δομής στη βάση των σχετικά περιορισμένων διαθέσιμων επίσημων στατιστικών στοιχείων, δεν υπάρχουν πρωτότυπες μεγάλης κλίμακας έρευνες για τη ταξική δομή και γενικότερα για τη διαστρωμάτωση.

[13] Η στασιμότητα ή ακόμη και η σχετική πτώση των εισοδημάτων και του κύρους της εργασίας των μελών της μεσαίας τάξης παρά την αύξηση της επενδυσης σε εκπαίδευση είναι μια σχετική περίπτωση. Παρόμοια ζητήματα τίθενται κατά την μετάβαση από τη χειρονακτική εργατική τάξη σε υπηρεσίες

Το παρόν ερευνητικό έργο θα συγκεντρώσει εμπειρικό υλικό το οποίο, πέραν από τα άμεσα αντικείμενα της προτεινόμενης ανάλυσης, μπορεί προφανώς να στηρίξει ένα ευρύτερο μακροχρόνιο ερευνητικό πρόγραμμα πάνω σε διάφορες όψεις της διαστρωμάτωσης, της κοινωνικής κινητικότητας και της αστικής κατανάλωσης.[14] Ωστόσο, επιλέχθηκαν ορισμένα ειδικά θέματα που αξίζουν να συμπεριληφθούν ως *addenda* στο κύριο σώμα της έρευνας καθώς, πέραν από το ειδικό ενδιαφέρον τους, μπορούν συμβάλουν σημαντικά και στην κατανόηση των κύριων ερευνητικών ερωτημάτων. Πρώτον, την έκταση και τον κοινωνικό χαρακτήρα της επιδεικτικής κατανάλωσης. Δεύτερον, τη σχέση ανάμεσα στη κοινωνιο-γεωγραφική μορφολογία της αστικής κατανάλωσης και στην τρέχουσα μείζονα κρίση του κέντρου της Αθήνας. Και τα δύο θέματα έχουν αποκτήσει κάποια σημαντική κακώς εννοούμενη διασημότητα αυτά τα χρόνια της οικονομικής κρίσης[15] και η παρούσα έρευνα μπορεί να συμβάλει με στοιχεία προς μια πιο ισορροπημένη δημόσια συζήτηση. Το τελευταίο δεν προσελκύει τα φώτα της δημοσιότητας αλλά συνιστά μια πολύ σημαντική ιδιαιτερότητα της κοινωνικής δομής των ελληνικών μεγάλων πόλεων. Αναφερόμαστε στην εκτεταμμένη παρουσία των κατοίκων των πόλεων στις αγροτικές κοινότητες καταγωγής τους ή επιλογής τους ως τόπων δεύτερης και παραθεριστικής κατοικίας και, συχνότατα, ως τόπων όπου πολλοί επενδύουν σημαντικό χρόνοι και οικονομικούς πόρους – ιδιαίτερα μετά τη σύνταξη – συχνά μάλιστα με τρόπο που συνάδει με συμπεριφορές επιδεικτικής κατανάλωσης[16], συμμετέχοντας κατ' ουσία σε *δύο* συστήματα κοινωνικής διαστρωμάτωσης και διακρίσεων status: ένα αστικό και ένα "τοπικό" μη-αστικό.[17] Στα επόμενα θα εξεταστούν σε μεγαλύτερο βάθος τα κύρια

ρουτίνας. Κλασικές, βέβαια, είναι οι περιπτώσεις των *nouveau riche* και των *déclassé*. Το ερώτημα είναι σε τι βαθμό αυτές οι εντάσεις επηρεάζουν την κατανάλωση που σχετίζεται με το status.

[14] Ιδιαίτερα αξιοσημείωτα παραδείγματα θεμάτων προς διερεύνηση είναι ο ειδικός ρόλος της εκπαίδευσης, της αυτοαπασχόλησης και της απασχόλησης στο Δημόσιο – ζητήματα που έχουν συζητηθεί σε μεγάλη έκταση στην ελληνική κοινωνιολογία σε σχέση με την ιδιαιτερότητα της Ελλάδας ως ατελούς και "περιφερειακού" καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού με έναυσμα τις ευρείας επιρροής εργασίες του Κ. Τσουκαλά (βλ. τη συλλογή γραφτών του στο (1996), ιδιαίτερα τις σελ.13-46).

[15] Η έκταση της ελληνικής οικονομικής κρίσης προφανώς καθιστά απαραίτητες κάποιες σοβαρές προσαρμογές στη μεθόδευση αυτής της έρευνας όπως λ.χ. την καταγραφή της καταναλωτικής συμπεριφοράς τόσο το προηγούμενο έτος, όπως είναι καθιερωμένο, αλλά και το 2008 ή το 2009 – όσο και αν αυτό προκαλέσει προβλήματα εγκυρότητας των δεδομένων. Άλλως η προκύπτουσα εικόνα θα ήταν προφανώς στρεβλή δεδομένου ότι διανύουμε περίοδο βίαιας προσαρμογής τόσο στην καταναλωτική συμπεριφορά όσο και στα οικονομικά των νοικοκυριών. Από πολλές απόψεις, η παρούσα συγκυρία είναι ατυχής για τη διενέργεια μιας έρευνας για την κατανάλωση. Από την άλλη, δίνεται μια σημαντική ευκαιρία να μελετηθούν οι επιπτώσεις της κρίσης στα υπό διερεύνηση πεδία. Από αυτή την άποψη, η έρευνα αποκτά μία πρόσθετη σημαντική διάσταση σε όλες τις όψεις της.

[16] Θα μπορούσε να λεχθεί ότι η σημαντική συμμετοχή και αναφορά στην αγροτική κοινότητα καταγωγής ή επιλογής *μειώνει,* σε σύγκριση με την αστική κοινωνία, τις πιέσεις για διατήρηση status και για κατανάλωση προσανατολισμένη στο status. Το αντίθετο πιθανότατα ισχύει για την αυξανόμενη κοινωνική αναφορά (ως πρότυπο) στις *Ευρωπαϊκές* αναπτυγμένες κοινωνίες και τα υψηλότερα επίπεδα κατανάλωσης και υπηρεσιών που επικρατούν εκεί. Σχετικά με την έννοια του "ανήκειν" στην εποχή της παγκοσμιοποίησης βλ. Savage et al. (2005).

[17] Πέραν του υλικού που θα συγκεντρωθεί από τη δειγματοληπτική έρευνα και τις ποιοτικές συνεντεύξεις στις αστικές περιοχές, αυτό το ζήτημα θα διερευνηθεί περαιτέρω μέσω ποιοτικών συνεντεύξεων σε δύο αγροτικές κοινότητες σε δύο διαφορετικούς νομούς που γειτνιάζουν στην Αττική.

στοιχεία της θεωρητικής και μεθοδολογικής προσέγγισης που αναπτυχθηκε παραπάνω και θα υποδειχθούν ειδικότερες κατευθύνσεις και επιλογές τυπολογίας – ιδιαίτερα για τα διάφορα πεδία κατανάλωσης – σχετικές με το σχεδιασμό της εμπειρικής έρευνας στην Αθήνα.

1.2 Το ταξικό σχήμα Erikson – Goldthorpe, το πρότυπο EseC και ζητήματα θεωρίας και εφαρμογής στην ελληνική περίπτωση

Η επιλογή θεωρητικού προτύπου για το ταξικό σχήμα που θα υιοθετήσει μια κοινωνιολογική ανάλυση έχει προφανώς βαρύνουσα σημασία. Ωστόσο οι έννοιες της τάξης και της ταξικής δομής φέρουν συχνά ιδιαίτερα βαρύ ιδεολογικό και πολιτικό φορτίο με αποτέλεσμα αυτή η βασική θεωρητική και αναλυτική επιλογή να αντιμετωπίζεται με δέος και αμηχανία. Ένας λόγος για αυτό είναι η *υποστασιοποίηση* της ταξικής δομής: η αντίληψη ότι σε κάθε συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό υπάρχει *μία αληθής* δομή η οποία ερμηνεύει ένα ευρύτατο φάσμα κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων και η οποία συντίθεται από τάξεις που στην πράξη ή εν δυνάμει αποτελούν συλλογικά υποκείμενα στο επίπεδο των ιστορικών διαδικασιών. Για την πλειονότητα των κοινωνιολογικών αναλύσεων – και οπωσδήποτε για την παρούσα διερεύνηση της αστικής κατανάλωσης - αυτές είναι υπερβολικές και ουσιαστικά άσκοπες απαιτήσεις και, το χειρότερο, αποθαρρύνουν τη σωστή χρήση της ταξικής ανάλυσης ανάλογα με το αντικείμενο. Από αυτή την άποψη, είναι ιδιαίτερα θετικό ότι ακόμη και ένας υποστηρικτής της συνεπούς μαρξιστικής ανάλυσης όπως ο Eric Olin Wright διακρίνει τη σημασία διαφορετικών προσεγγίσεων με διαφορετική αναλυτική έμφαση και βασικά ερωτήματα. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, ο Wright διακρίνει τις προσεγγίσεις των κλασσικών (Marx, Weber, Durkheim) και ορισμένων σημαντικών νεώτερων κοινωνιολόγων (Bourdieu, Goldthorpe) κυρίως από το πόσο δίνουν έμφαση στις ανταγωνιστικές συγκρούσεις και την ιστορική αλλαγή σε σύγκριση με την ανισότητα (θέση στην κατανομή) και τις ευκαιρίες στη ζωή. Μια τρίτη σημαντική διάσταση διαφοροποίησης είναι αυτή που δίνει έμφαση στα χαρακτηριστικά και λειτουργίες των τάξεων που τις καθιστούν υποκειμενικά εμφανείς ομάδες.[18]

[18] Κατά τον Frank Parkin (1979) η σωστή εφαρμογή της προσέγγισης του Weber υποδεικνύει, σε αντίθεση με την ανάγνωση του Wright, πολύ μεγαλύτερη έμφαση στις ανταγωνιστικές συγκρούσεις και στην "περιχαράκωση" (closure) των τάξεων ως υποκειμενικά εμφανών ομάδων.

Πίνακας 1: Προσεγγίσεις στην έννοια της τάξης και στη ταξική ανάλυση

(Ο αριθμός αστερίσκων δείχνει το βαθμό έμφασης στην αντίστοιχη διάσταση και τα σχετικά ερωτήματα)

Προσέγγιση στη ταξική ανάλυση	Διαστάσεις ορισμού/βασικά ερωτήματα					
	1. Θέση σε απλή κατανομή	2. Υποκειμενικά εμφανείς ομάδες	3. Ευκαιρίες στη ζωή (δια βίου)	4. Ανταγωνιστικές συγκρούσεις	5. Ιστορικές αλλαγές/διαφορές	6. Ανθρώπινη απελευθέρωση
Κοινή χρήση	***	*	**	*		
Neo-Durkheimian	**	***	**	*	*	
Bourdieu	**	**	***	*		
Neo-Weberian (Breen & Goldthorpe)	**	*	***	*		
Weber	*	*	**	*	***	
Neo-Marxian (Wright)	*	*	**	**	**	***

Το ζήτημα των ευκαιριών ζωής (life chances)

	Εμφανείς πόροι που διαμορφώνουν τις ευκαιρίες ζωής			Σχετική επικέντρωση σε τρία βασικά ερωτήματα ταξικής ανάλυσης		
	Οικον. κεφάλαιο & εργασία	Ανθρώπινο κεφάλαιο	Πολιτιστικό κεφάλαιο	Ευκαιρίες στη ζωή (δια βίου)	Ιστορικές αλλαγές/διαφορές	Ανθρώπινη απελευθέρωση
Marx	x			3	2	1
Weber	x	x		2	1	
Bourdieu	x	x	x	1		

Πηγή: E.O. Wright, 2005, "Consclusion: If "class" is the answer, what is the question?" σελ. 183-186 στο E.O. Wright (ed) *Approaches to Class Analysis*, Cambridge U.P. Μετάφραση και προσαρμογή από Δ. Ε.

Στην παρούσα έρευνα η προσέγγιση στην ταξική ανάλυση ακολουθεί το θεωρητικό σχήμα που έχει καθιερωθεί να ονομάζεται "νεο-βεμπεριανό". Σημαντικός λόγος για αυτό είναι, όπως έχει ήδη τονιστεί, η συγκρισιμότητα με τη διεθνή έρευνα "Κοινωνική θέση, στυλ ζωής και πολιτιστική κατανάλωση" υπό τη διεύθυνση των Goldthorpe και Chan καθώς και με τις μεγάλες ευρωπαϊκές ειδικές έρευνες ESS και EU-SILC που έχουν γίνει και στην Ελλάδα και βασίζονται στο ταξικό πρότυπο EseC που έλκεται από την προσέγγιση του Goldthorpe. Ωστόσο, υπάρχουν πρόσθετοι σοβαροί θεωρητικοί και μεθοδολογικοί λόγοι που ξεπερνούν τις όποιες επιμέρους επιφυλάξεις μπορεί να έχουμε για την εφαρμογή του συγκεκριμένου θεωρητικού σχήματος στην ελληνική πραγματικότητα. Πρώτον, η βεμπεριανή έννοια-κλειδί των δομικών ανισοτήτων στις "ευκαιρίες στη ζωή" (life chances) ως οικονομικό πλαίσιο ευκαιριών και περιορισμών σε μακροχρόνια προοπτική που εδράζεται στη "διαρθρωτική" θέση των ατόμων στην αγορά εργασίας και κεφαλαίου συνάδει με ένα ευρύτατο φάσμα σύγχρονων οικονομικών θεωριών για τη σχέση μεταξύ οικονομικών πόρων και κατανάλωσης – τόσο νεο-κλασσικών όσο και νεο-κευνσιανών. Θεωρούμε ότι στην ανάλυση της αστικής κατανάλωσης μια τέτοια ρεαλιστική οικονομική προσέγγιση πρέπει να έχει την πρωτοκαθεδρία.[19]

Δεύτερον, η νεο-βεμπεριανή προσέγγιση βασίζεται αφενός στον αυστηρό διαχωρισμό και αφετέρου στην πρωταρχική καθοριστική σημασία των δύο βασικών διαστάσεων της διαστρωμάτωσης δηλαδή της οικονομικής τάξης και του status. Επιπλέον, προσδίδει πρωτεύοντα ρόλο στην οικονομική τάξη, όπως αυτή διαμορφώνεται από δομικά στοιχεία του συστήματος παραγωγής, στην κατανόηση των βασικών ανισοτήτων και των διαδικασιών αναπαραγωγής τους στις σύγχρονες κοινωνίες. Από αυτή την άποψη συγγενεύει σε μεγάλο βαθμό, όπως θα δούμε και παρακάτω, με τη σύγχρονη μαρξιστική προβληματική που αναπτύσσεται στις εργασίες του E.O. Wright. Η κύρια υποψήφια εναλλακτική κοινωνιολογική προσέγγιση, ιδιαίτερα μάλιστα για το θέμα της κατανάλωσης, είναι αυτή του Bourdieu και των επιγόνων του (βλ. ιδιαίτερα Bennett, Savage et al., 2009). Σε αυτή την προσέγγιση καθοριστικά στοιχεία – σε αντίθεση με τους νεο-βεμπεριανούς – είναι η εμφανής υποκειμενική συγκρότηση των τάξεων σε ομάδες και η έννοια του πολιτιστικού κεφαλαίου (της κατανάλωσης και της επίδειξης "σωστού γούστου") ως καθοριστικού των ευκαιριών στη ζωή. Δεν πρόκειται εδώ για απλές διαφορές έμφασης αλλά για στοιχεία *συστατικά* των τάξεων. Πέραν αυτών, η ίδια η έννοια της κοινωνικής θέσης (status) αφενός συγχέεται με το στυλ ζωής και αφετέρου διαπλέκεται σε καθοριστικό βαθμό με την οικονομική τάξη στη σύσταση τάξεων ή υπο-ομάδων μιας κοινωνικής τάξης. Στο μεθοδολογικό επίπεδο αυτό σημαίνει ότι η αξιολόγηση της επιρροής των επιμέρους αναλυτικών διαστάσεων της διαστρωμάτωσης (τάξη/status) επί των μορφών κατανάλωσης – δηλαδή το ερευνητικό πρόγραμμα που προτείνεται εδώ – δεν έχει και πολύ νόημα και ότι αρμόζει μια ριζικά διαφορετική προσέγγιση – περισσότερο "ολιστική" και συνθετική[20]. Κατά την άποψη μας, μια τέτοια προσέγγιση παρουσιάζει

[19] Βλ. Εμμανουήλ, 1996, 2008, 2009.

[20] Είναι γνωστή η αντιπάθεια του Bourdieu για τις "εμπειριστικές" αναλυτικές ποσοτικές μεθόδους της "αγγλο-σαξωνικής" κοινωνιολογίας και της οικονομετρίας, τη ανάλυση αιτιακών σχέσεων κλπ.

πολλά λογικά προβλήματα και δεν μπορεί να απαντήσει σε σημαντικά ερωτήματα – άποψη που δεν μπορεί παρά να αναπτυχθεί στην πορεία της ανάλυσης.

Το ταξικό σχήμα που θα υιοθετήσουμε – ως κατ' αρχήν πλαίσιο – είναι αυτό που διαμορφώθηκε και αναπτύχθηκε με μια σειρά από παραλλαγές τις τελευταίες περίπου τρεις δεκαετίες από τις εργασίες του John Goldthorpe και των κατά καιρούς συνεργατών του και κωδικοποιήθηκε – με κάποιες διαφορές – στην Ευρωπαϊκή Κοινωνικο-οικονομική Ταξινόμηση (EseC) (Rose & Harrison, 2007). Η φιλολογία για αυτό το ταξικό σχήμα και τη Νέο-βεμπεριανή προσέγγιση είναι τεράστια και δεν υπάρχει λόγος να επεκταθούμε εδώ ιδιαίτερα.[21] Η βασική ιδέα είναι ότι η βεμπεριανή έννοια των "ευκαιριών ζωής" ως καθοριστική των οικονομικών τάξεων προσδιορίζεται στο σύγχρονο καπιταλιστκό τρόπο παραγωγής από το είδος της *εργασιακής σχέσης* που τυπικά διακρίνει τα διάφορα επαγγέλματα και τις θέσεις των ατόμων στο σύστημα παραγωγής. Πολύ συνοπτικά, οι εργασιακές σχέσεις χαρακτηρίζονται από δύο βασικές διαστάσεις: την ιδαιτερότητα των ανθρωπίνων πόρων (που καθιστά κάποιο εργαζόμενο λιγότερο ή περισσότερο απαραίτητο) και τη δυσκολία εποπτείας από τον εργοδότη (που επιτρέπει ή όχι την αυτονομία και αυτοέλεγχο του εργαζόμενου). Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2 αυτές οι δύο διαστάσεις ορίζουν δύο ακραία διαφορετικές τάξεις, την εργατική τάξη και το "salariat" δηλαδή τα στελέχη/μάνατζερ και τους επιστήμονες που παρέχουν "υπηρεσίες," και δύο ενδιάμεσες μικτές τάξεις, τους ενδιάμεσους τεχνικούς και εργάτες και τους ενδιάμεσους υπαλλήλους.

Πίνακας 2: Θεωρητικές διαστάσεις του ταξικού σχήματος ESeC και της εργασιακής σχέσης

Χαμηλή **Ιδιαιτερότητα των Ανθρωπίνων Πόρων** Υψηλή		
Υψηλή	**(Ενδιάμεσοι Τεχνικοί-Εργάτες)** **6** **Μικτή σχέση**	**(Στελέχη & Επιστήμονες)** **1** **2** **Παροχή υπηρεσιών**
Δυσκολία Εποπτείας Χαμηλή	**Συμβόλαιο Εργασίας** **8 7** **9** **(Εργατική τάξη)**	**Μικτή σχέση** **3** **(Ενδιάμεσοι Υπάλληλοι)**

Πηγή: Rose & Harrison (2007). Προσαρμογή Δ.Ε.

Ωστόσο, οι μέθοδοι ανάλυσης που προτιμούσε (λ.χ. MCA – multiple correspondence analysis) θεωρούνται από πολλούς ακραία εμπειριστικές.

[21] Βλ. Breen (2004, 2005). Για μια ελληνική παρουσίαση βλ. Κασιμάτη, 2001.

Στις νεώτερες εκδοχές του ταξικού σχήματος του E. O. Wright (Πίνακας 3) οι καθοριστικές διαστάσεις είναι τρεις: η διάκριση σε ιδιοκτήτες και εργαζόμενους μη-ιδιοκτήτες, η διαφοροποίηση ανάλογα με το βαθμό ειδίκευσης (που αντιστοιχεί στην "ιδιαιτερότητα των ανθρωπίνων πόρων" στο σχήμα 2) και, τέλος η διάκριση σε διευθύνοντες/ επιβλέποντες και μη-διευθύνοντες. Η έμφαση στην ιδιοκτησία επιτρέπει εδώ αφενός τη διαφοροποίηση των ανώτερων στελεχών σε ειδικότερες υποκατηγορίες και αφετέρου τη σαφή διαφοροποίηση της μικροαστικής τάξης που λείπει από το θεωρητικό σχήμα 2 – ένα σχήμα που προφανώς αρμόζει σε μορφές αναπτυγμένης βιομηχανικής οργάνωσης και στο οποίο η μικροαστική τάξη εμφανίζεται ως υπολειμματική κατηγορία έξω από το πλαίσιο των "κανονικών" ταξικών σχέσεων.

Πίνακας. 3: Το ταξικό σχήμα Wright III

<table>
<tr><th colspan="2">ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ</th><th rowspan="5"></th><th colspan="2">ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ</th><th></th></tr>
<tr><td rowspan="3">Εργοδότες</td><td rowspan="3">Μικροαστική τάξη</td><td>Διευθύνοντες - Ειδικοί</td><td>Επαγγελματίες</td><td>Ειδικοί</td></tr>
<tr><td></td><td>Ημι-επαγγελματίες</td><td>Ημι-ειδικοί</td></tr>
<tr><td>Διευθύνοντες</td><td>Εργάτες</td><td>Μη-ειδικοί</td></tr>
<tr><td>Διευθύνοντες</td><td>Μη-διευθύνοντες</td><td>Διευθύνοντες & Επιβλέποντες</td><td>Μη-διευθύνοντες</td><td></td></tr>
</table>

Πηγή: Western & Wright (1994). Προσαρμογή Δ.Ε.

Σε πρώτη ματια, η διάκριση διευθύνοντες/μη-διευθύνοντες διαφέρει ριζικά από της διάκριση των σχέσεων εργασίας ανάλογα με τη δυσκολία εποπτείας – και το συνακόλουθο βαθμό αυτονομίας του εργαζόμενου (βλ. Πιν. 2). Στην πραγματικότητα, η εφαρμογή αυτού του κριτηρίου στα σχήματα Goldthorpe και EseC βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη διαφοροποίηση των διευθυνόντων και επιβλεπόντων από τους λοιπούς εργαζόμενους ενώ παράλληλα επιτρέπει λεπτότερες διακρίσεις "ενδιάμεσων" σχέσεων εργασίας για μια σειρά από επαγγελματικές κατηγορίες. Αυτό είναι φανερό στο επόμενο Πίνακα 4 με την αναλυτική διάκριση τάξεων στα σχήματα Goldthorpe και EseC.[22] Συμπερασματικά, υπάρχουν σημαντικές διαφορές αλλά και σημαντικές συγγένιες ανάμεσα στα δύο σχήματα και σε κάθε περίπτωση οι συγγένιες είναι αρκετές ώστε να επιτρέψουν ένα παραγωγικό διάλογο.

[22] Αναφερόμαστε για απλούστευση στο σχήμα Goldthorpe ενώ έχει καθιερωθεί να γίνεται αναφορά στο σχήμα Erikson, Goldthorpe, Portocarero (EGP) από τη σημαντική εργασία των τριών του 1979.

Πίνακας 4: Οι Ταξικές κατηγορίες του Goldthorpe (EGP)

EGP		ESeC9	ESeC5
I	Ανώτερα επιστημονικά επαγγέλματα & ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα - Διευθυντές μεγάλων βιομηχανιών – Μεγάλοι ιδιοκτήτες/εργοδότες	1	1
II	Κατώτερα επιστημονικά επαγγέλματα & κατώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη, ανώτερα τεχνικά επαγγέλματα, διευθυντές μικρών βιομηχανιών, επιβλέποντες μη-χειρωνακτών υπαλλήλων	2	1
IIIa	Μη-χειρώνακτες υπάλληλοι ρουτίνας ανώτερης βαθμίδας (διοικητικά και εμπόριο)	3	2
IIIb	Μη-χειρώνακτες υπάλληλοι ρουτίνας κατώτερης βαθμίδας (πωλήσεις και υπηρεσίες)	7	4
IVa	Αυτοαπασχολούμενοι μικρο-ιδιοκτήτες & τεχνίτες κλπ. με υπαλλήλους	4	3
IVb	Αυτοαπασχολούμενοι μικρο-ιδιοκτήτες & τεχνίτες κλπ. χωρίς υπαλλήλους	4	3
IVc	Αγρότες και λοιποί αυτοαπασχολούμενοι στο πρωτογενή τομέα	5	3
V	Κατώτερα τεχνικά επαγγέλματα, επιβλέποντες χειρωνακτών εργατών	6	2
VI	Ειδικευμένοι χειρώνακτες εργάτες	8	4
VIIa	Ημι-ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι χειρώνακτες εργάτες (πλην γεωργίας κλπ.)	9	5
VIIb	Εργάτες στη γεωργία και λοιποί εργάτες στη πρωτογενή παραγωγή	9	5

	Παροχή Υπηρεσιών (1&2)		Μικτή – Ενδιάμεση σχέση (3,6,7)		Συμβόλαιο εργασίας (8,9)

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 4 το ταξικό σχήμα του Goldthorpe (το σχήμα EGP) προτείνει *επτά* βασικές οικονομικές τάξεις οι οποίες μαζί με ορισμένες υποδιαιρέσεις τους που στοχεύουν στην καλύτερη περιγραφή λιγότερο βιομηχανοποιημένων κοινωνιών (μεγαλύτεη μικροαστική τάξη και σημαντικός αγροτικός τομέας) μπορούν να φτάσουν ένα σχήμα *ένδεκα* τάξεων. Προφανώς ένα τόσο αναπτυγμένο και λεπτομερές σχήμα έχει κυρίως αναλυτική χρησιμότητα και δεν μπορεί να λειτουργήσει ως ρεαλιστικό μοντέλο πραγματικών συλλογικών παραστάσεων ούτε ως μοντέλο εμπειρικής ανάλυσης των ταξικών διαφοροποιήσεων. Ως εκ τούτου, έχουν προταθεί διάφορα σχήματα αθροιστικής απλοποίησης του σχήματος με μικρότερο αριθμό τάξεων. Το σχήμα EseC αρχίζει από εννέα αναλυτικές τάξεις και προτείνει μια ομαδοποίηση σε πέντε (Πίνακας 4) και σε, δεύτερο στάδιο, σε τρεις βασικές τάξεις: τη τάξη "υπηρεσιών" (τους μάνατζερ και επιστήμονες)[23], την "ενδιάμεση" τάξη και την εργατική τάξη. Στον Πίνακα 5 φαίνονται οι όροι για τις εννέα τάξεις του EseC με την αντιστοίχηση στις έντεκα τάξεις του διεθνούς ερευνητικού προγράμματος CASMIN (Erikson & Goldthorpe, 1992) και στον επόμενο Πίνακα 6 φαίνεται η ομαδοποίηση σε τρεις και πέντε τάξεις.

Πίνακας 5: ESeC* και CASMIN

1. Μεγάλοι εργοδότες, ανώτεροι διευθυντές/επιστημονικά επαγγέλματα (I)
2. Κατώτεροι διευθυντές/επιστημονικά επαγγέλματα, ανώτεροι επιβλέποντες/τεχνικοί (II)
3. Ενδιάμεσα επαγγέλματα (υπάλληλοι ρουτίνας) (III)
4. Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας) (IV, IVb)
5. Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία) (IVc)
6. Κατώτεροι επιβλέποντες και τεχνικοί (V)
7. Κατώτεροι πωλητές και παροχή υπηρεσιών (IIIb)
8. Κατώτερα τεχνικά επαγγέλματα (VI)
9. Εργάτες ρουτίνας (VII, VIIb – εργάτες γεωργίας)
10. Δεν έχουν εργαστεί ποτέ ή με μακροπρόθεσμη ανεργία

(Σε παρένθεση η κατάταξη του διεθνούς ερευνητικού προγράμματος CASMIN – Class Mobility in Industrial Societies (Erikson & Goldthorpe, 1992)
(*) Όπως εφαρμόστηκε στους γύρους 1-4 του ESS (European Social Survey)

[23] Ο όρος "τάξη υπηρεσιών" (service class) προκρίνεται και από τη Κασιμάτη (2001) ως κατάλληλος για την ευρεία τάξη του "salariat" σύμφωνα με την ορολογία Goldthorpe/EseC. Κατά την άποψη μας ο όρος είναι ατυχής στο ελληνικό γλωσσικό πλαίσιο. Η εναλλακτική περιγραφή"μάνατζερ & επιστήμονες" είναι, πιστεύουμε, περισσότερο κατάλληλη τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς την οικειότητα των αναφορών.

Πίνακας 6: Ομαδοποίηση σε 3 και 5 τάξεις

3 ΤΑΞΕΙΣ	**ESeC**	**CASMIN**
1) 1, 2	Τάξη "υπηρεσιών"	I, II
2) 3, 4, 5, 6	Ενδιάμεση τάξη	III, IIIb, IV, IVb, IVc, V
3) 7, 8, 9	Εργατική τάξη	VI, VII, VIIb

5 ΤΑΞΕΙΣ ESeC

1) 1, 2	Τάξη "υπηρεσιών" (Managers and professionals)
2) 3, 6	Ενδιάμεση τάξη (Intermediate and lower supervisory)
3) 4, 5	Μικροαστική τάξη (small employers and own account workers)
4) 7, 8	Εργατική τάξη – μη χειρώνακτες (white collar working class)
5) 9	Εργατική τάξη – χειρώνακτες (blue collar working class)

Προσαρμογή Δ.Ε.

Όπως έχει επισημανθεί από σε βάθος αξιολογήσεις του σχήματος Goldthorpe-EseC σε σχέση με τις ελληνικές συνθήκες (Maloutas, 2007a) αυτά πάσχουν, πρώτον, από υπερβολική έμφαση σε τυποποιήσεις και διαφοροποιήσεις της σχέσης εργασίας που αρμόζουν σε κοινωνίες με ιδιαίτερα αναπτυγμένη βιομηχανική οργάνωση και, δεύτερον, από υποτίμηση των μικροαστικών και αγροτικών στρωμάτων που συνιστούν σημαντικό μέρος της κοινωνικοοικονομικής δομής των κοινωνιών του Ευρωπαϊκού Νότου. Από αυτή την άποψη, το αναλυτικό σχήμα EGP των έντεκα "τάξεων" εμφανίζεται πολύ πιο ρεαλιστικό ως αρχικό πλαίσιο παρά το EseC των εννέα και, όπωσδήποτε, αυτό των πέντε κατηγοριών. Σε κάθε περίπτωση, η εφαρμογή του ευρωπαϊκού προτύπου EseC στις ελληνικές συνθήκες θέτει ζητήματα που πιθανότατα επιβάλουν αφενός προσαρμογές και τροποποιήσεις στο πλαίσιο του ίδιου του ESeC (προσθήκη υπο-κατηγοριών, αλλαγή κατάταξης επαγγελμάτων) και αφετέρου ανακατατάξεις στη θέση μεγάλων κατηγοριών (λ.χ. αγρότες, μικροί εργοδότες).

1.3 Η σχέση μεταξύ οικονομικής τάξης, κοινωνικής θέσης (status) και κατανάλωσης: θεωρίες κατανάλωσης και μεθοδολογίες

Για την Πολιτιστική Κατανάλωση

Στο ερευνητικό πρόγραμμα των Goldthorpe & Chan και των διεθνών συνεργατών τους που έχει υιοθετηθεί ως το κατ' αρχήν πλαίσιο αυτής της έρευνας για την Αθήνα, η σχέση μεταξύ κοινωνικής διαστρωμάτωσης και πολιτιστικής κατανάλωσης διερευνάται στη βάση μιας απλής διαφοροποίησης των καταναλωτών πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών σε τρεις κύριους τύπους: σε "παμφάγους", "ολιγόφαγους" και "ανενεργούς" (omnivores, paucivores, inactive). Το σχήμα αυτό, που προκύπτει από

την στατιστική ανάλυση των απλών δηλώσεων συμμετοχής ή όχι στις διάφορες πολιτιστικές δρατηριότητες ενός πεδίου (λ.χ. μουσική ή παραστάσεις θεάτρου και χωρού) που θεωρούνται σημαντικές στη δεδομένη κοινωνία (χωρίς να ληφθούν υπόψη η συχνότητα και η ποιότητα της συμμετοχής), ακολουθεί ουσιαστικά το φημισμένο και πρωτοποριακό σχήμα του Peterson (1992) σε παμφάγους, μονοφάγους και ανενεργούς. Η διαφορά με τον Peterson είναι ότι δεν διαπιστώθηκε αμιγής ευρεία κατηγορία "μονοφάγων", δηλαδή καταναλωτών ενός μόνο είδους (λ.χ. μόνο μουσική ποπ/ροκ) αλλά απλώς ένα πολύ περιορισμένο ρεπερτόριο σε σύγκριση με τους "παμφάγους" που καλύπτουν πολύ ευρύτερο φάσμα ειδών που συμπεριλαμβάνει τόσο είδη "υψηλής" καλλιέργειας όσο και είδη "λαϊκά" (λ.χ. στην περίπτωση της μουσικής, κλασσική, πρωτοποριακή και όπερα αλλά και λαϊκή, ροκ, τζαζ κλπ.). Η δεύτερη σημαντική διαφορά με τις αναλύσεις του Peterson και των επιγόνων του είναι ότι στο συσχετισμό με τη διαστρωμάτωση γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ του ρόλου της οικονομικής τάξης και του status με το τελευταίο να είναι ο βασικός δείκτης που υποδεικνύει τις μείζονες διαφορές σε στυλ ζωής και κοινωνική πολιτιστική δραστηριότητα και συμμετοχή[24].

Η θεωρία του Peterson για την πολιτιστική κατανάλωση στις σύγχρονες κοινωνίες, αν και φαινομενικά απλή, αποτέλεσε μια πραγματική επανάσταση στο σχετικό χώρο που κυριαρχούνταν μέχρι τότε από το κλασσικό ελιτίστικο σχήμα της ιεραρχικής διάκρισης se "υψηλό" και "λαϊκό" πολιτισμό ή σε ομάδες που αντιστοιχούν σε βαθμίδες καλλιέργειας: καλλιεργημένοι, μέτριας καλλιέργειας, ακαλλιέργητοι (highbrow, middlebrow, lowbrow). Αυτή η προσέγγιση (βλ. λ.χ. Gans, 1974) ταίριαζε ιδιαίτερα με την αμερικανική κοινωνιολογική παράδοση στη μελέτη της διαστρωμάτωσης που βασίζεται στη σύμμειξη των διαστάσεων της οικονομικής τάξης και του status. Παρόμοια στοιχεία ισχυρής διάκρισης μεταξύ ελίτ και μαζών διακρίνονται και στη φημισμένη *Distinction* του Μπουρντιέ (1979, 1984). Ωστόσο, η ανάλυση εδώ ήταν πολύ πιο σύνθετη με αναλυτική αντιστοίχιση συγκεκριμένων πολιτιστικών τύπων με συγκεκριμένες κοινωνικές τάξεις ή υπο-ομάδες τάξεων – μια αντιστοίχιση που επεκτείνεται και στα διαφορετικά πεδία πολιτιστικής κατανάλωσης και αποκτά τη μορφή ισομορφικών σχέσεων (*homology* κατά τον Μπουρντιέ). Αυτή η ισχυρή θέση περί ύπαρξης ισομορφικών σχέσεων μεταξύ διαστρωμάτωσης και πολιτιστικών τύπων (ή, πιο απλά, σχέσεων ένα-προς-ένα) αποτελεί βασικό σημείο κριτικής από την πλευρά των Goldthorpe & Chan. Η αντίθεση μεταξύ των δύο απόψεων, ωστόσο, επεκτείνεται και σε περισσότερο θεμελιώδη θέματα θεωρίας και μεθοδολογίας. Αν και ο Μπουρντιέ δέχεται τη Βεμπεριανή θεωρητική διάκριση μεταξύ τάξης και status, η εφαρμογή τους στον ορισμό των κοινωνικών τάξεων και

[24] Βεβαίως, οι διαφορές στο status συνδέονται εν πολλοίς και με διαφορές στο εισόδημα και, πιο σημαντικό, με διαφορές στο εκπαιδευτικό επίπεδο. Οι Goldthorpe & Chan, συνεπείς με την αναλυτική βεμπεριανή προσέγγιση που ξεχωρίζει αυστηρά τις διακριτές διαστάσεις της διαστρωμάτωσης και με τη μεθοδολογία της πολυμεταβλητής ανάλυσης, εξετάζουν και την επιρροή αυτών των παραγόντων *ταυτόχρονα* με την επιρροή του status και της οικονομικής τάξης (και άλλων μεταβλητών "ελέγχου" όπως το φύλο, η ηλικία κλπ. Το συμπέρασμα τους για την καθοριστική επιρροή του status δεν σημαίνει ότι αυτοί οι παράγοντες δεν *σχετίζονται* με το επίπεδο πολιτιστικής κατανάλωσης αλλά ότι στατιστικά υπερκαλύπτονται από το status. Αυτό έχει συχνά οδηγήσει σε εύκολες παρερμηνείες της θέσης τους.

στην ανάλυση της κατανάλωσης είναι ριζικά διαφορετική τόσο θεωρητικά όσο μεθοδολογικά από την αιτιοκρατική αναλυτική μέθοδο του Goldthorpe και την πρωτοκαθεδρία που αυτός αποδίδει στην οικονομική τάξη και το status ως διακριτών διαστάσεων διαστρωμάτωσης που *ερμηνεύουν* την κατανάλωση. Στην περίπτωση του Μπουρντιέ, έχουμε μια σχεσιακή και συμβολική προσέγγιση της κατανάλωσης, με έμφαση στο ρόλο του *habitus* (ταξικά αποκτημένων προδιαθέσεων) και τον ισχυρό συσχετισμό της κατανάλωσης με συγκεκριμένη δομή/αναπαραγωγή κοινωνικών τάξεων ή τμημάτων τους (fractions) στο βαθμό που αυτή αποτελεί ουσιαστικά (μέσω της έννοιας του πολιτιστικού "κεφαλαίου") *συστατικό* στοιχείο της διαστρωμάτωσης. Θα επανέλθουμε σε αυτό το σημείο στα επόμενα.

Από αυτή την άποψη η Distinction του Μπουρντιέ προσέφερε μερικώς λαβή για την ανάπτυξη μεταμοντέρνων προσεγγίσεων (Featherstone, Bauman κ.ά.) όπου η καταναλωτική συμπεριφορά ορίζει *πλήρως* την κοινωνική διαστρωμάτωση.[25] Όπως τονίζει ο Bauman (2007)

> "...οι θέσεις που κερδίζονται ή αποδίδονται στον άξονα αρίστευσης/υστέρησης στις καταναλωτικές επιδόσεις μετατρέπονται σε κορυφαίο παράγοντα διαστρωμάτωσης και σε βασικό κριτήριο συμπερίληψης ή αποκλεισμού, καθοδηγώντας έτσι τη διανομή κοινωνικής υπόληψης ή στιγματισμου και μεριδίων στη δημόσια προσοχή." (ελλ. έκδοση, σελ. 74)

Ωστόσο το κύριο ιδιάζον χαρακτηριστικό των μεταμοντέρνων προσεγγίσεων είναι η πολλαπλότητα των πολιτισμικών, σχεσιακών και συμβολικών διαφοροποιήσεων και «ταυτοτήτων» καθώς και ο ισχυρός ρόλος παραγόντων όπως το φύλο, η ηλικία και η εθνοτική ομάδα που διατέμνουν τα κλασσικά σχήματα διαστρωμάτωσης. Σαν αποτέλεσμα, η συστηματική σχέση μεταξύ διαστρωμάτωσης, στυλ ζωής και κατανάλωσης παύει να αποτελεί έγκυρο τρόπο ανάλυσης και αντικαθίσταται από σχήματα όπου κυριαρχεί η "χαοτική" πολλαπλότητα εξατομικευμένων επιλογών κοινωνικής ταυτότητας.

Για την μη-πολιτιστική κατανάλωση και την κατανάλωση γενικά

Αν και ορισμένα στοιχεία των θεωρητικών αναλύσεων της πολιτιστικής κατανάλωσης μπορούν να έχουν εφαρμογή και στις περισσότερο "υλικές" μορφές κατανάλωσης, ο κυρίαρχος τρόπος προσέγγισης εδώ είναι οικονομικός. Μπορούμε, σχηματικά και απλουστευτικά, να διακρίνουμε τέσσερις γενικές προσεγγίσεις:[26]

[25] Κάτι που ο Μπουρντιέ οπωσδήποτε θα απέρριπτε. Κατά τη καθιερωμένη πλέον σύγχρονη διατύπωση "το ποιος είσαι ορίζεται από το τι καταναλώνεις, με ποιούς θα βγεις για βραδυνό, σε πιο μαγαζί θα φας" κλπ., κλπ. Αυτή οπωσδήποτε είναι και η μηντιακή πρόσληψη των μελετών κοινωνικής διαστρωμάτωσης των σημερινών επιγόνων του Μπουρντιέ. Βλ. π.χ. τις αντιδράσεις του Τύπου στην πρόσφατη μελέτη των Savage et al. (2013) για τη νέα ταξική διάρθρωση της Βρετανίας.

[26] Προφανώς ο έλεγχος εναλλακτικών οικονομικών προσεγγίσεων και υποθέσεων δεν μπορεί παρά να γίνει σε περιορισμένο βαθμό και σε πολύ απλό στατιστικό επίπεδο με σχηματικά στοιχεία καθώς είναι

- Την κλασσική περιγραφική προσέγγιση της κατανάλωσης σε σχέση με το εισόδημα και την οικονομική ανάπτυξη (με τις γνωστές καμπύλες Engel και τη διάκριση σε αγαθά που καλύπτουν βασικές ανάγκες (necessities) και αγαθά πολυτελείας). Συχνά αυτή η προσέγγιση συνδυάζεται με θεωρίες για την ιεραρχία των αναγκών (λ.χ. το μοντέλο του Maslow) και τη σταδιακή μετάβαση από "κατώτερα" σε «ανώτερα» πρότυπα κατανάλωσης καθώς αυξάνεται το εισόδημα. Η έννοια της διαστρωμάτωσης περιορίζεται εδώ σε απλή ιεραρχία εισοδηματικών κλιμακίων.

- Τη κλασσική και νεο-κλασσική ωφελιμιστική (utilitarian) ανάλυση στη βάση αμιγώς ατομιστικής «ψυχολογίας» προτιμήσεων και διάκριση των αγαθών ανάλογα με τη "ελαστικότητα" της κατανάλωσης ως αντίδραση σε μεταβολές στο εισόδημα και τις τιμές. Το επίκεντρο της θεωρητικής ανάλυσης εδώ είναι η ίδια η έννοια του εισοδήματος και η σχέση του με την κατανάλωση (και την αποταμίευση). Οι πιο σύγχρονες νέο-κλασσικές προσεγγίσεις μορφές βασίζονται πλέον σε παραλλαγές των μοντέλων του "μόνιμου" εισοδήματος (Friedman) και του μοντέλου του "κύκλου ζωής" (Mondigliani) όπου εισάγονται οι μακρο-πρόθεσμοι οικονομικοί υπολογισμοί των ατόμων για το σύνολο του κύκλου της ζωής τους και πρόσθετα στοιχεία όπως ο πλούτος, η ασφάλιση, η εργασιακή ασφάλεια, η σχέση ανθρωπίνου και οικονομικού κεφαλαίου, η ροπή για κληροδότηση κλπ. Και εδώ η διαστρωμάτωση αντιμετωπίζεται ως κλιμάκωση των εισοδηματικών διαφορών αλλά με μια ευρεία έννοια του εισοδήματος ως σύνολο των υφιστάμενων και μελλοντικών οικονομικών πόρων.

- Τις νεο-κεϋνσιανές "κοινωνιολογικές" προσεγγίσεις (που έλκονται από το έργο του Duesenberry και του Veblen) που ερμηνεύουν την κατανάλωση περιγραφικά ιστορικά και κοινωνικά σε συνάρτηση με τα καταναλωτικά πρότυπα κάθε τάξης, τις ανισότητες και συγκρίσεις μεταξύ τάξεων και την προσπάθεια διατήρησης του ήδη αποκτημένου επιπέδου διαβίωσης (βλ. και Leibenstein, 1976, Mason, 2000).

- Τις ανθρωπολογικές/εθνογραφικές προσεγγίσεις που τονίζουν τη συμβολική, επικοινωνιακή και σχεσιακή λειτουργία της κατανάλωσης και τις κοινωνικο-οικονομικές διαφορές στους τρόπους καθημερινής ζωής, οικονομίας του νοικοκυριού και κοινωνικής διαβίωσης (βλ. ιδιαίτερα Douglas & Isherwood, 1979).

Πως λειτουργούν οι τάξεις και οι ομάδες status;

Πώς λειτουργούν κοινωνικά (στις σχέσεις με άλλους και στις αντιλήψεις για τους άλλους) και ατομικά (ως προσδιοριστικοί παράγοντες του τρόπου ζωής) οι

αδύνατο – στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας – να συλλεχθούν τα ακριβή οικονομικά στοιχεία για τις αρμόζουσες οικονομετρικές αναλύσεις.

οικονομικές τάξεις και οι κατηγορίες/ομάδες κοινωνικής θέσης; Για την παρούσα έρευνα η οικονομική τάξη συνιστά πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων (στην αγορά εργασίας) και οικονομικών *ευκαιριών και περιορισμών* που βασίζονται όχι μόνο στις αμοιβές αλλά κυρίως στην *ασφάλεια, τη σταθερότητα και τις μακροπρόθεσμες προοπτικές*. Συνεπώς το (τρέχον) εισόδημα – και ιδιαίτερα το οικογενειακό - και ο πλούτος (περιουσία) συνιστούν σε σημαντικό βαθμό ξεχωριστές "ανεξάρτητες μεταβλητές". Από τη σκοπιά μιας οικονομικής ατομιστικής προσέγγισης, είτε αυτή είναι νεο-κλασσική είτε νεο-κεϋνσιανή, ο συνδυασμός αυτών των δύο διαστάσεων - τάξη και υφιστάμενοι διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι - αρκεί για να ερμηνεύσει την κατανάλωση/τρόπο ζωής ως προϊόν είτε ωφελιμιστικού υπολογισμού είτε σύμπλευσης με τα μακρο-οικονομικά και ιστορικά καθιερωμένα (μέσω της λειτουργίας ομάδων αναφοράς και προστασίας των κεκτημένων). Αυτή η οικονομική προσέγγιση δεν μπορεί παρά να αποτελεί μια ακόμη υπόθεση προς διερεύνηση στο πλαίσιο αυτής της έρευνας και ένα μέτρο σύγκρισης για να διαφανεί ο ρόλος των εξω-οικονομικών επιρροών με πρωταρχικό στοιχείο αυτό του status.

Από την άλλη, η ομάδα status συνιστά πλαίσιο διακρίσεων και ιεράρχησης που, εξ υποθέσεως, διαμορφώνει *μακροσκοπικά* τη δομή των κοινωνικών σχέσεων και των αντίστοιχων στυλ ζωής. Στο ατομικό επίπεδο πως λειτουργεί; Αποτελούν και εδώ οι κατηγορίες status *ομάδες αναφοράς* καθοριστικές στη διαμόρφωση του στυλ ζωής και της κατανάλωσης είτε με τρόπο που ακολουθεί τα αντίστοιχα μέσα ομαδικά πρότυπα ή αυτά τα "καλύτερου", πιο "πετυχημένου" τμήματος κάθε ομάδας; Ή το στυλ ζωής και η κατανάλωση διαμορφώνονται ενεργητικά ως προϋπόθεση και μέσο αναπαραγωγής κοινωνικών σχέσεων με συγκεκριμένο προφίλ status και από το κοινωνικά προσδιορισμένο *habitus* του Μπουρντιέ; Η απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα εξαρτάται εν πολλοίς από τη προσέγγιση στην έννοια του status. Στην προσέγγιση του Μπουρντιέ συστατικό στοιχείο του status είναι το *στυλ ζωής των ατόμων* – μια άποψη που, σε πρώτη ματιά, δεν αντιφάσκει με τις απόψεις του Βέμπερ (Weininger, 2005). Ωστόσο, η Βεμπεριανή παράδοση ξεχωρίζει αναλυτικά τα τρία σημαντικά στοιχεία του status: την ύπαρξη ιεραρχίας κύρους (prestige), τη σχέση status και στυλ ζωής και, τέλος, τις σχέσεις μεταξύ ίσων στην ιεραρχία status. Η προσέγγιση του Goldthorpe αρχίζει από το πρώτο – και πλέον σημαντικό – και από το τελευταίο ως την κύρια έμμεση ένδειξη της οργάνωσης της κοινωνίας σε ομάδες διαφορετικού status. Επιπλέον, θεωρεί ότι από κοινωνιολογική άποψη ενδιαφέρον έχει η ιεράρχηση κατά κοινωνικό κύρος των *διαρθρωτικών* στοιχείων της κοινωνικής οργάνωσης όπως είναι οι επαγγελματικές κατηγορίες – και όχι των ατόμων.[27] Με αυτό τον τρόπο καθίσταται δυνατό το ερώτημα για το πόσο επηρεάζει το status το στυλ ζωής. Στην αντίθετη περίπτωση όπου το status ταυτίζεται, εξ ορισμού ουσιαστικά, με το στυλ ζωής στο επίπεδο των ατόμων, η ερώτηση δεν έχει νόημα. Χάνουν το νόημα τους επίσης καθιερωμένες εκφράσεις του καθημερινού λόγου που συγκρίνουν το στυλ ζωής και την κατανάλωση των ατόμων με την "πραγματική" κοινωνική τους θέση:

[27] Αυτή βέβαια είναι και η προσέγγιση των Gazenboom και Treiman (2003) που καταγράφουν τις ομάδες status μέσω της απευθείας αξιολόγησης του συγκριτικού κύρους κάθε επαγγέλματος.

"ζει με τρόπο κατώτερο από την κοινωνική του θέση", "καταναλώνει με τρόπο που θέλει να δείξει ανώτερη θέση από αυτή που έχει".

Είναι φανερό από τα προηγούμενα ότι η "μέτρηση" του status ως ανεξάρτητη διάσταση της διαστρωμάτωσης είναι καίριο στοιχείο της μεθοδολογίας αυτής της έρευνας. Αυτό απαιτεί, όπως τονίστηκε, τη διαβάθμιση των επαγγελματικών κατηγοριών σε μία κλίμακα κοινωνικού κύρους. Περιέργως, αυτό το ζήτημα δεν έχει διερευνηθεί καθόλου στην ελληνική κοινωνιολογία ενώ, αντίθετα, έχει απασχολήσει μεγάλο αριθμό ερευνητών στο διεθνή χώρο. Ήδη από τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες είχαν αναπτυχθεί συστήματα κατάταξης των επαγγελμάτων όπως το γνωστό SEI (Socio-economic Index) του O. D. Dunkan και η κατάταξη των Blau & Dunkan για τις ΗΠΑ που βασίζονται κυρίως σε συνδυασμό των μέσων επιπέδων εισοδήματος και εκπαίδευσης κάθε κατηγορίας αλλά λαμβάνουν επικουρικά υπόψη και τα δεδομένα από υποκειμενικές εκτιμήσεις του κοινωνικού κύρους των επαγγελμάτων ενώ στη συνέχεια αναπτύχθηκε περισσότερο η διαβάθμιση στη βάση υποκειμενικών αξιολογήσεων και οι συγκριτικές μελέτες σε διεθνές επίπεδο μέσω κυρίως των προσπαθειών του Treiman. Τέλος, πιο πρόσφατα αναπτύχθηκαν και οι σχεσιακές έμμεσες μετρήσεις του status όπου η μέτρηση του κοινωνικού κύρους τεκμαίρεται από τα διαφορετικά επαγγελματικά προφίλ των σχέσεων κάθε επαγγελματικής κατηγορίες είτε πρόκειται για επιλογή συζύγου (όπως στο μοντέλο CAMSIS) είτε για κοντινούς φίλους όπως στην έρευνα των Chan & Goldthorpe που ακολουθεί την πρωτοποριακή μεθοδολογία του Laumman (1966).[28]

Στην παρούσα έρευνα θα επιχειρηθεί η έμμεση μέτρηση του κοινωνικού κύρους ενός αριθμού επαγγελματικών ομάδων της Αθήνας από τις κοντινές φιλικές σχέσεις των ατόμων με τη στατιστική μέθοδο της πολυδιαστασιακής ιεράρχησης βαθμίδων (multidimensional scaling).[29] Το τυπικό πρόβλημα αυτής της μεθόδου είναι ότι απαιτεί σημαντικά σε μέγεθος στατιστικά δείγματα. Ως συνέπεια, στα μικρότερα δείγματα των τυπικών ποσοτικών ερευνών είναι υποχρεωτική η ομαδοποίηση των επαγγελμάτων σε ευρύτερες σύνθετες κατηγορίες που δεν ξεπερνούν τις 25-30. Ακόμη και τότε η μέθοδος είναι επισφαλής καθώς το προκύπτον μητρώο σχέσων θα πρέπει να περιέχει ικανά στοιχεία σε μεγάλο αριθμό από "κελιά" (150-200;). Στις περιπτώσεις που αυτό δεν καταστεί δυνατό οι ερευνητές καταφεύγουν στα στοιχεία για τις σχέσεις γάμου ή συμβίωσης που είναι διαθέσιμα για μεγάλα στατιστικά σύνολο όπως αυτά των γενικών απογραφών.

[28] Για επισκοπήσεις του θέματος της επαγγελματικής διαβάθμισης και σύγκριση των εναλλακτικών μοντέλων βλ. Crompton, (1998): 58-63, Chan & Goldthorpe (2004), Κασιμάτη (2001): 183-188, Bergman & Joye (2001)

[29] Σύμφωνα με αυτή τη μέθοδο, οι διαφορές στα επαγγελματικά προφίλ των σχέσεων κάθε κατηγορίας θεωρείται ότι εκφράζουν "αποστάσεις" σε ένα ευκλείδιο κοινωνικό χώρο. Το στατιστικό πρόγραμμα υπολογίζει ορισμένες διαστάσεις που ερμηνεύουν αυτές τις αποστάσεις. Η πρώτη, και πλέον σημαντική, διάσταση μετρά συνήθως το κοινωνικό κύρος κάθε κατηγορίας.

Είναι ενδεχόμενο η προκύπτουσα διαβάθμιση των επαγγελματικών κατηγοριών κατά κοινωνικό κύρος να ερμηνεύεται ουσιαστικά από τις διαφορές στα μέσα επίπεδα εισοδήματος και εκπαίδευσης. Έχει παρατηρηθεί άλλωστε ότι αυτές οι δύο μεταβλητές καθώς και η διάκριση σε χειρονακτικά και μη-χειρονακτικά επαγγέλματα συνδέονται έντονα με την ιεραρχία status σε πολλές χώρες. Ακόμη και αν ισχύει αυτό ωστόσο δεν αποκλείεται η πιθανότητα να παραβιάζεται αυτή η σχέση στο *ατομικό* επίπεδο. Ως εκ τούτου, είναι καθιερωμένο να εξετάζεται ο πιθανός ρόλος του (τρέχοντος) εισοδήματος και της εκπαίδευσης σαν ξεχωριστές ειδικότερες διαστάσεις ανισότητας και διαστρωμάτωσης. Το ίδιο βεβαίως ισχύει πολύ περισσότερο και για τον παράγοντα της *κοινωνικής καταγωγής*: το επίπεδο εκπαίδευσης και την οικονομική τάξη των γονέων ενός ατόμου που επίσης θα καταγραφούν στην παρούσα έρευνα. Συχνά επίσης διερευνάται στατιστικά και η επιρροή της *κατοικίας* ως σημαντικό περιουσιακό στοιχείο – ιδιαίτερα τις δύο δεκαετίες πριν το 2010 με τις σημαντικότατες αυξήσεις στις αξίες των κατοικιών και την συνακόλουθη αύξηση της πιστοληπτικής ικανότητας των ιδιοκτητών. Στις ελληνικές συνθήκες νομίζουμε ότι θα ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η διερεύνηση του ρόλου της ακίνητης περιουσίας γενικότερα που σχετίζεται στενά και με το ρόλο της οικογένειας. Ωστόσο, κάτι τέτοιο παρουσιάζει σοβαρές δυσκολίες καταγραφής και αυξάνει ριζικά τον κίνδυνο αρνητικής αντίδρασης από τα ερευνώμενα νοικοκυριά. Πιστεύουμε ότι η συγκέντρωση πληροφοριών για τον βαθμό γονικής βοήθειας στην απόκτηση κατοικίας (κύριας και παραθεριστικής) και για το βαθμό της σημερινής ή πιθανής μελλοντικής οικονομικής υποβοήθησης των νοικοκυριών από την ύπαρξη ακίνητης περιουσίας, μπορούν να συμβάλλουν στην μερική έστω διερεύνηση αυτού του ζητήματος.

Αναμφισβήτητα, η προσέγγιση που προτείνουμε εδώ μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα "δομική": οι συμπεριφορές και οι καταναλωτικές προτιμήσεις των ατόμων είναι πρωτίστως κατανοητές ως "αποτέλεσμα" της θέσης τους στην οικονομική και κοινωνική δομή. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι πρέπει να αποκλειστούν άλλες επιρροές ή ατομικές επιλογές ή ειδικές υπο-κουλτούρες. Ούτε ατομικές επιλογές "έξω από το πλαίσιο": περιπτώσεις όπου κάποιος απορρίπτει τα καθιερωμένα της κοινωνικής κατηγορίας του και επιδιώκει την επίτευξη ανώτερου «επιπέδου» ή τα απορρίπτει/αγνοεί και ενδεχομένως υιοθετεί κάποιο ιδιαίτερο στυλ ζωής «έξω από τους κανόνες του παιχνιδιού». Σύμφωνα με τα σύγχρονα επιστημολογικά δεδομένα κάθε "δομική" μακροσκοπική προσέγγιση δεν μπορεί παρά να είναι στατιστική και πιθανοκρατική: μεγάλο μέρος των περιπτώσεων παραμένει εκτός συστηματικής ερμηνείας. Το ερώτημα είναι ποιο θεωρητικό και αναλυτικό σχήμα ερμηνεύει ένα σημαντικό μέρος της πραγματικότητας με πειστικό τρόπο.

Υπερκατανάλωση, καταναλωτισμός, επιδεικτική κατανάλωση

Μια όψη της κατανάλωσης που σχετίζεται με την κοινωνική προβληματική του status αλλά έχει και ιδιαίτερες όψεις που απαιτούν ειδική ανάλυση είναι αυτή της

επιδεικτικής κατανάλωσης – ένα θέμα που περιέργως απασχολεί συστηματικά κυρίως τους οικονομολόγους ως φαινόμενο που παραβιάζει τα "κανονικά" πλαίσια οικονομικά ορθολογικής κατανάλωσης (βλ. Duesenberry, Veblen, Frank, Leibenstein κ.ά.) παρά τους κοινωνιολόγους που, κατά τα φαινόμενα, υπάγουν την επιδεικτική κατανάλωση στο γενικότερο φαινόμενο της υπερ-κατανάλωσης και των τάσεων καταναλωτισμού. Μια και έχει χυθεί πολύ μελάνι για τα διαδεδομένα φαινόμενα καταναλωτικής εκτροπής των Ελλήνων τα χρόνια πριν τη κρίση, αξίζει να γίνει μια ιδιαίτερη προσπάθεια καταγραφής και κατανόησης του "προβλήματος".

Δεδομένου ότι η κατανάλωση αυξάνεται με το εισόδημα και τον πλούτο και το γεγονός ότι είναι φυσικό να υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός αποκλινόντων από το μέσο επίπεδο κάθε οικονομικού στρώματος (υπερκατανάλωση-υποκατανάλωση) και το ότι ο καταναλωτισμός με την τρέχουσα έννοια είναι κυρίαρχος ήδη από τη δεκαετία του 1980, είναι ιδιαίτερα δύσκολο θεωρητικά και μεθοδολογικά να γίνει έγκυρος ορισμός της επιδεικτικής κλπ. κατανάλωσης. Επιπλέον, στην περίπτωση αυτής της έρευνας δεν έχουμε δυνατότητα εφαρμογής είτε "κοινωνιο-ψυχολογικών" είτε αναλυτικών οικονομετρικών προσεγγίσεων (που απαιτούν ακριβή ποσοτικά στοιχεία). Συνεπώς φαίνεται ότι θα πρέπει να στραφούμε εκ των πραγμάτων προς απλές στατιστικές εκτιμήσεις των αποκλίσεων από τα μέσα επίπεδα κάθε κοινωνικού στρώματος ή κάποιου επιπέδου που κοινωνικά κρίνεται ως εύλογο όριο "κανονικής" κατανάλωσης – ανεξάρτητα από τα αίτια και τα κίνητρα. Παρόμοια προβλήματα ερμηνείας/ κατανόησης έχουμε και στο θέμα της σχέσης της κατανάλωσης με το status. Αν η κατανάλωση αντιστοιχεί στο επίπεδο status ή είναι υψηλότερη πως θα τη χαρακτηρίσουμε; Σε σύγκριση με το οικονομικό επίπεδο; Π.χ. οι οικονομικά και περιουσιακά εύποροι που έχουν κατανάλωση υψηλότερου επιπέδου από το status τους είναι περιπτώσεις επιδεικτικής/status oriented κατανάλωσης ή απλώς εύποροι; Είναι ενδεικτικό ότι υπάρχει μια πολλαπλότητα ορισμών του φαινομένου της επιδεικτικής κατανάλωσης καθώς και μια πολλαπλότητα προσεγγίσεων:

Σχετική ορολογία:

- *conspicuous consumption*
  Κατανάλωση προκλητική, καταφανής, χτυπητή, που ελκύει την προσοχή
- *ostentatious consumption*
  Κατανάλωση επιδεικτική, φανταχτερή, φιγουράτη
- *status consumption, status goods, positional goods, prestige goods*
  Κατανάλωση που σηματοδοτεί/δηλώνει κοινωνική θέση, που συγκεντρώνεται σε είδη/μαρκες ανώτερης κοινωνικής θέσης

Πώς προσδιορίζεται;

- από το είδος του αγαθού που *κοινωνικά* ορίζεται ως ακριβό, πολυτελές, φιγουράτο, σπάνιο κλπ. και είναι "ορατό" – κατάλληλο για επίδειξη.

- από την οικονομική συμπεριφορά: αγαθά και υπηρεσίες που η κατανάλωση τους αυξάνεται έντονα στα ανώτερα εισοδήματα, δεν λαμβάνεται υπόψη η τιμή ή η υψηλή τιμή *αυξάνει* τη ζήτηση. Από άλλη οικονομική σκοπιά: η σχετικά πολυτελής κατανάλωση βασίζεται σε υπερβολικό δανεισμό, δραστική μείωση των αποταμιεύσεων, "υποθήκευση" του μέλλοντος κλπ.
- από τις δηλώσεις και στάσεις των ίδιων των καταναλωτών
- από συγκρίσεις με τα "κανονικά" μέσα επίπεδα μια κοινωνικής ομάδας ή μιας κοινωνίας και/ή σε σχέση με το παρελθόν (όπου υποτίθεται επικρατούσε λιγότερο "καταναλωτικό" επίπεδο διαβίωσης)
- με βάση μια θεωρία βασικών αναγκών και "απαραίτητων" αγαθών

4. Η κατανάλωση στον αστικό χώρο[30]

Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες οι κοινωνιολόγοι της πόλης και οι αστικοί κοινωνικοί γεωγράφοι έχουν δείξει αυξημένο ενδιαφέρον για την κατανάλωση στον αστικό χώρο (πρόσφατες προσπάθειες επισκόπησης των σχετικών συζητήσεων βρίσκουμε στα Clarke, 2003, Mansvelt, 2005, Jayne, 2006, Stevenson, 2007, Crang, 2008, Goodman et al., 2010). Το ενδιαφέρον αυτό προκύπτει από την παραδοχή ότι μια σειρά μείζονος σημασίας οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών έχουν προσδώσει στην κατανάλωση έναν καθοριστικό ρόλο στην αστική ανάπτυξη, συγκρίσιμο με αυτόν που είχε η παραγωγή από τη βιομηχανική επανάσταση και μετά. Παρά τις διαφορές των διαφορετικών προσεγγίσεων συγγραφέων και σχολών οι μετασχηματισμοί στους οποίους δίνεται έμφαση είναι: α. η αλλαγή της οικονομίας των πόλεων από τη δεκαετία του 70 και μετά (αποβιομηχάνιση, τριτογενοποίηση, αποκαθετοποίηση της παραγωγής, εμφάνιση των «νέων τεχνολογιών» κ.λπ.), β. μεταβολές στην κοινωνική διαστρωμάτωση (κυρίως η εμφάνιση των «νέων μεσαίων τάξεων» και η συρρίκνωση της παραδοσιακής εργατικής τάξης), γ. μεταβολές στα πολιτισμικά πρότυπα (περαιτέρω εξατομίκευση των ταυτοτήτων, «αναστοχασμός», «μεταμοντέρνα» αισθητική).

Η στροφή της κοινωνιολογίας της πόλης και της κοινωνικής γεωγραφίας στην κατανάλωση μετέβαλλε τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουν τον αστικό χώρο. Υπό την επιρροή της Σχολής του Σικάγου και του μαρξισμού η κοινωνιολογία της πόλης είχε ασχοληθεί ως τότε κυρίως με θέματα κοινωνικής οργάνωσης των διαφορετικών ομάδων που απαρτίζουν τους αστικούς πληθυσμούς και με ζητήματα παραγωγής και ταξικών σχέσεων. Η γεωγραφία προσέγγιζε παραδοσιακά την παραγωγή και τις υπηρεσίες υπό το πρίσμα της χωροθέτησης και της πρόσβασης. Η έμφαση στην κατανάλωση και ιδίως στην πολιτισμική κατανάλωση από τη δεκαετία του 80 και μετά συντέλεσε στην αλλαγή τόσο των θεωρητικών παραδειγμάτων όσο και των εμπειρικών αντικειμένων στους δύο αυτούς κλάδους. Οι συζητήσεις περί κατανάλωσης στον αστικό χώρο στο πλαίσιο της κοινωνιολογίας της πόλης και της αστικής κοινωνικής (και πολιτισμικής) γεωγραφίας κατά κύριο λόγο στηρίχθηκαν

[30] Το τμήμα αυτό έχει συνταχθεί από τον Ν. Σουλιώτη

στις ευρύτερες συζητήσεις περί κατανάλωσης οι οποίες αναπτύχθηκαν την εποχή εκείνη στην κοινωνιολογία και τις πολιτισμικές σπουδές (τις οποίες εν μέρει παρουσιάσαμε στις προηγούμενες σελίδες).

Στα τέλη της δεκαετίας του 70 ο Castells (1977), σε ένα έργο που άσκησε μεγάλη επιρροή, υποστήριξε ότι η πόλη συνιστά πρώτα από όλα το πεδίο όπου αναπαράγεται η εργατική τάξη μέσα από την «συλλογική κατανάλωση» των διαφόρων κοινωνικών και άλλων υποδομών και υπηρεσιών (κατοικία, υγεία, μεταφορές κ.λπ.). Η θεωρία του συνέδεσε έτσι το ζήτημα της κοινωνικής τάξης, του κράτους πρόνοιας και του χώρου. Στη δεκαετία του 80 νέες κοινωνιολογικές θεωρίες και οι ευρύτεροι κοινωνικο-οικονομικοί μετασχηματισμοί στις ανεπτυγμένες κοινωνίες μετέβαλλαν τη συζήτηση. Οι κοινωνιολόγοι της πόλης και οι κοινωνικοί γεωγράφοι ενσωμάτωσαν στις αναλύσεις τους τις έννοιες του «πολιτισμικού» και «συμβολικού κεφαλαίου» του Bourdieu, είτε ακολουθώντας μια καθαρά μπουρντιεϊκή προσέγγιση (Savage et al., 2005, Ley, 2003), είτε συνδυάζοντάς την με άλλες θεωρητικές παραδόσεις (π.χ. με μαρξιστικές προσεγγίσεις Harvey, 2009, 2012 και σε μικρότερο βαθμό Zukin, 1991, 1995). Σε κάποιες περιπτώσεις αυτή η σύζευξη οδήγησε σε επανερμηνεία της έννοιας των μπουρντιεϊκών εννοιών. Είναι η περίπτωση του Harvey ο οποίος υποστήριξε ότι οι πόλεις, όπως τα άτομα, μπορούν να συσσωρεύουν «συμβολικό κεφάλαιο» στη βάση του οποίου μπορούν να προσπορίζονται μονοπωλιακές προσόδου (π.χ. η «μοναδικότητα» μιας πόλης όπως η Βαρκελώνη στηρίζει τον προσπορισμό μονοπωλιακών αποδόσεων στον τουρισμό). Άλλοι γεωγράφοι άντλησαν από τις θεωρίες της κατανάλωσης του Bauman και Beck (βλ. προηγούμενη ενότητα) και προσέγγισαν την κατανάλωση σαν μια διαδικασία όπου τα άτομα (ανα)κατασκευάζουν ενεργητικά τις προσωπικές τους ταυτότητες (Featherstone, 1991, Wynne and O'Connor, 1998, Clarke, 2003, Miles 2010, για μια κριτική επισκόπηση αυτών των προσεγγίσεων βλ. Miller et al. 1998, 19-23)[31]. Οι προσεγγίσεις αυτές προσανατολίζονται στην εξέταση των *εξατομικευμένων* τρόπων κατανάλωσης που αναδύθηκαν σε μια εποχή αύξησης των ανισοτήτων και αναδιάρθρωσης και περιορισμού του κράτους πρόνοιας στον ανεπτυγμένο κόσμο. Συνολικά, κοινωνιολόγοι της πόλης και αστικοί κοινωνικοί γεωγράφοι συσχέτισαν την κατανάλωση και τον αστικό χώρο με μεγάλο εύρος αντικειμένων τα οποία την ίδια περίοδο ήταν οικεία στην κοινωνιολογία της κατανάλωσης και τις πολιτισμικές σπουδές: τάξη και καταναλωτικές προτιμήσεις, κατασκευή των ατομικών ταυτοτήτων, φύλο, εθνότητα, σώμα, εμπορευματοποίηση της κουλτούρας, παγκοσμιοποίηση, (απώλεια) της αυθεντικότητας των πολιτισμικών αγαθών και των χώρων, συλλογική μνήμη κ.λπ.

[31] Ένα ακόμη μείζων ρεύμα μελέτης της αστικής πολιτιστικής οικονομίας έδωσε έμφαση στην ανάδυση ευέλικτων μορφών οργάνωσης στην *παραγωγή* οι οποίες συνδυάστηκαν με τάσεις συγκέντρωσης των παραγωγικών μονάδων στο χώρο. Οι νέες αυτές οργανωτικές μορφές διαδέχθηκαν τη φορντικού τύπου οργάνωση της παραγωγής η οποία βασίζονταν στις οικονομίες κλίμακας (Storper, 1989, Scott, 1997, 2010). Παρά το γεγονός ότι οι προσεγγίσεις αυτές άσκησαν μεγάλη επιρροή στην ευρύτερη συζήτηση για τις πολιτιστικές βιομηχανίες στον αστικό χώρο, δεν θα επεκταθούμε καθώς δεν σχετίζονται άμεσα με το ζήτημα της κατανάλωσης.

Είναι προφανές ότι εδώ δεν μπορούμε εξετάσουμε λεπτομερώς τις συζητήσεις αυτές. Θα περιοριστούμε στην κριτική παρουσίαση εκείνων των στοιχείων τα οποία είναι χρήσιμα για την προσέγγιση που υιοθετεί το παρόν ερευνητικό πρόγραμμα. Έτσι, αρχικά θα πρέπει να τονίσουμε ότι σε σχέση με τις «αμιγώς» κοινωνιολογικές θεωρίες της κατανάλωσης, οι συζητήσεις περί κατανάλωσης στον αστικό χώρο στο πλαίσιο της κοινωνιολογίας της πόλης και της αστικής κοινωνικής γεωγραφίας παρουσιάζουν τα εξής χαρακτηριστικά:

α. Η συζήτηση περί αστικής κατανάλωσης εισάγει στην μελέτη της κατανάλωσης την *προβληματική του χώρου*. Κοινή παραδοχή πολλών αστικών κοινωνιολόγων και αστικών κοινωνικών γεωγράφων είναι ότι ο χώρος της πόλης *διαμεσολαβεί την κατανάλωση*, επηρεάζοντας τα χαρακτηριστικά της, και ότι, ακόμη περισσότερο, *ο ίδιος ο αστικός χώρος αποτελεί αντικείμενο κατανάλωσης* στις σύγχρονες κοινωνίες (βλ. μεταξύ άλλων Urry, 1995, Goodman et al., 2010). Ο αστικός χώρος στις διάφορες εκφάνσεις και υποδιαιρέσεις του («πολιτιστικές γειτονιές» [cultural quarters], πολυκαταστήματα-malls, αναπλασμένες περιοχές του κέντρου ή του θαλάσσιου μετώπου των πόλεων κ.λπ.) προσδιορίζει σε κάποιο βαθμό τη συμβολική αξία και την ταυτότητα των υπηρεσιών και αγαθών που καταναλώνουν οι διαφορετικές κοινωνικές τάξεις (έτσι, π.χ., η θεωρείται ότι η έξοδος για φαγητό ή ψώνια είναι πολύ διαφορετική σε μια «μποέμ» γειτονιά του κέντρου από ό,τι σε ένα mall στην περιφέρεια της πόλης). Επιπλέον, ο αστικός χώρος μετατρέπεται καθαυτός σε αντικείμενο κατανάλωσης, ιδιαίτερα μέσα από το βλέμμα αλλά και με την υλική έννοια (Urry, 1995). Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η ανάπτυξη του αστικού τουρισμού και ο πολλαπλασιασμός των θεματικών πάρκων όπου τα άτομα επισκέπτονται μια πόλη ή μια περιοχή της για να την «καταναλώσουν» και όχι απλώς για να αποκτήσουν πρόσβαση σε κάποια άλλη υπηρεσία ή αγαθό. Η βαρύτητα την οποία δίνουν οι διαφορετικοί συγγραφείς και προσεγγίσεις σε αυτή την παραδοχή διαφέρει και εκτείνεται από την προσέγγιση του χώρου ως ενός κοινωνικο-πολιτισμικού προϊόντος (όπως λίγο-πολύ στην μαρξιστική παράδοση του Lefevre), μέχρι την αναγνώριση ενός ενεργητικού ρόλου στον χώρο (όπως στην προσέγγιση της "κοινωνικο-χωρικής διαλεκτικής" του Soja, 1989).
Ταυτόχρονα, η συζήτηση της αστικής κοινωνιολογίας και αστικής κοινωνικής γεωγραφίας αναγνωρίζει στην κατανάλωση το ρόλο μείζονος σημασίας *κινητήριου μοχλού της αστικής αλλαγής* (για παράδειγμα βλ. Harvey, 1989, Zukin, 1989, 1991, 1995). Ειδικότερα, ένα μέρος της συζήτησης επικεντρώνεται στην αξιολόγηση και τη βελτίωση των *πολιτικών* που εντάσσουν τις πολιτιστικές ή «δημιουργικές» βιομηχανίες και την πολιτιστική κατανάλωση σε στρατηγικές αστικής ανάπτυξης ή «αναζωογόνησης» (βλ. μεταξύ άλλων Bianchini, Parkinson, 1993, Evans, 2009, Montgomery, 2003, 2004, Florida, 2002).

β. Ένα μεγάλο μέρος της συζήτησης για την κατανάλωση στις σύγχρονες πόλεις δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα των κοινωνικών τάξεων και της κοινωνικής

διαστρωμάτωσης, βασιζόμενη στην αντίστοιχη κοινωνιολογική βιβλιογραφία. Πολλοί συγγραφείς αποδίδουν την αλλαγή της θέσης της κατανάλωσης στις σύγχρονες πόλεις σε μεταβολές της κοινωνικής δομής και των πολιτισμικών και αισθητικών προτύπων των διαφορετικών κοινωνικών τάξεων. Ειδικότερα, με μια ορολογία που διαφέρει εν μέρει στους διαφορετικούς συγγραφείς, η έμφαση δίδεται στην ανανέωση και διεύρυνση της μεσαίας τάξης και στην αλλαγή των πολιτισμικών της χαρακτηριστικών. Έτσι, για παράδειγμα η Zukin, ήδη από τα τέλη του 70, συνέδεσε τον μετασχηματισμό της περιοχής SoHo του Μανχάταν με την εντονότερη έλξη των μεσαίων τάξεων από τις καλές τέχνης και τη βιομηχανική αισθητική (Zukin, 1989, σελ. 58-81). Ο Hannigan (1998) ερμήνευσε την ανάδυση των νέων τόπων κατανάλωσης των σύγχρονων αμερικάνικων πόλεων (malls, θεματικά πάρκα, θεματικά εστιατόρια, αναπλασμένα θαλάσσια μέτωπα κ.λπ.) ως το «τελικό προϊόν μιας μακροχρόνιας πολιτισμικής αντίφασης στην Αμερικάνικη κοινωνία μεταξύ της επιθυμίας των μεσαίων τάξεων για [νέες] εμπειρίες και της παράλληλης απροθυμίας τους να αναλάβουν ρίσκα» (Hannigan,1998, σελ. 7). Ο Ley (2003), υιοθετώντας μια μπουρντιεϊκή προσέγγιση, συνέδεσε τη μεταβολή του κέντρου των Καναδικών και ευρύτερα δυτικών πόλεων με την αναβάθμιση της κοινωνικής σημασίας του πολιτισμικού κεφαλαίου των μεσαίων τάξεων, η οποία με τη σειρά της οφείλεται στη διεύρυνση της πρόσβασης στην ανώτερη εκπαίδευση και στη μεταπολεμική οικονομική ανάπτυξη η οποία μείωσε την απόσταση από την ανάγκη (βασική προϋπόθεση για την καλλιέργεια της αισθητικής διάθεσης σύμφωνα με τον Bourdieu).

Ωστόσο, παρά το ενδιαφέρον για τις μεταβολές της κοινωνικής δομής είναι χαρακτηριστικό ότι στη σχετική συζήτηση απουσιάζει μια ακριβής θεωρητική επεξεργασία των όρων «κοινωνική τάξη» και «στάτους». Με εξαίρεση συγγραφείς που εμπνέονται από το έργο του Bourdieu (Savage et al. 2005, Ley 2003), οι αστικοί κοινωνιολόγοι και αστικοί γεωγράφοι περιορίζονται σε μια μάλλον εμπειρική χρήση όρων που σχετίζονται με την κοινωνική διαστρωμάτωση προϋποθέτοντας μια χαλαρή σύνδεση με τα γενικότερα θεωρητικά σχήματα που υιοθετούν (μαρξιστική προσέγγιση, σχολή της ρύθμισης, μπουρντιεϊκή προσέγγιση). Η στάση αυτή απέναντι στους όρους «κοινωνική τάξη» και «στάτους» πρέπει μάλλον να αποδοθεί στα γενικότερα χαρακτηριστικά των προσεγγίσεών τους, τα οποία σχολιάζουμε στη συνέχεια (ιστορική προοπτική, χρήση εθνογραφικών μεθόδων, συνθετική ματιά). Κάτι ακόμη που πρέπει να σημειωθεί και έχει ιδιαίτερη σημασία από την οπτική του παρόντος ερευνητικού προγράμματος, είναι ότι ενώ η συζήτηση περί αστικής κατανάλωσης βασίζεται λίγο-πολύ στις μείζονες κοινωνιολογικές (και πολιτικο-οικονομικές) σχολές των τελευταίων δεκαετιών (μπουρντιεϊκή προσέγγιση, μαρξισμός και σχολή της ρύθμισης, μεταμοντερνισμός) δεν συμβαίνει το ίδιο ειδικά με τις νέο-βεμπεριανές προσεγγίσεις που παρουσιάσαμε νωρίτερα. Έτσι, κανείς από τους επιφανέστερους συγγραφείς δεν χρησιμοποιεί το σχήμα Erikson-Goldthorpe για την κατανόηση των ταξικών αλλαγών που τροφοδοτούν τις μεταβολές στην αστική κατανάλωση. Θα πρέπει να αποδώσουμε την απουσία αυτή μάλλον στην ασυμφωνία

των στατιστικών τεχνικών που συνοδεύουν τη χρήση αυτού του σχήματος με τις εθνογραφικές και ιστορικές ερευνητικές προσεγγίσεις πολλών από τους προαναφερόμενους συγγραφείς. Όπως και να έχει, η απουσία της νέο-βεμπεριανής προσέγγισης από την συζήτηση για την αστική κατανάλωση θέτει ειδικές προκλήσεις για το παρόν ερευνητικό πρόγραμμα (βλ. παρακάτω).

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι το ζήτημα της σχέσης της κοινωνικής διαστρωμάτωσης με την αστική κατανάλωση έχει διατυπωθεί τα τελευταία χρόνια με τους όρους της «δημιουργικής τάξης» (creative class). Ο όρος αυτός προωθήθηκε από τον R. Florida (2002) ο οποίος τον χρησιμοποίησε για να περιγράψει τους εργαζόμενους που απασχολούνται στους τομείς αιχμής των σύγχρονων δυτικών οικονομιών (πολιτιστικές βιομηχανίες, τα ΜΜΕ, νέες τεχνολογίες, χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, υπηρεσίες προς του παραγωγούς, έρευνα). Η θέση του Florida συνοψίζεται στο ότι προκειμένου οι σύγχρονες πόλεις να επιτύχουν ανάπτυξη, θα πρέπει να προσελκύσουν τη δημιουργική τάξη, τα μέλη της οποίας διακρίνονται από κοσμοπολιτισμό και κινητικότητα. Οι πόλεις θα πρέπει να εφαρμόσουν αστικές πολιτικές οι οποίες θα λάβουν υπόψη τα χαρακτηριστικά της δημιουργικής τάξης (προτίμηση για τις ανοιχτές κοινότητες, την ετερογένεια και τις μη-δεσμευτικές σχέσεις) δημιουργώντας ένα αστικό περιβάλλον ανεκτικό, κοσμοπολίτικο, τεχνολογικά εξοπλισμένο, με καλή πανεπιστημιακή υποδομή καθώς με παροχή ενός περιβάλλοντος υψηλής ποιότητας ζωής και ενδιαφέρουσας πολιτιστικής ζωής (η συνταγή της επιτυχίας συνοψίστηκε από τον Florida στα τρία «Τ»: Technology, Talent, Tolerance). Από την άποψή αυτή, η κατανάλωση στον αστικό χώρο (κυρίως κατοικίας και πολιτισμού) μπορεί, στο βαθμό που φέρει κάποια χαρακτηριστικά, να αποτελέσει το σημείο έλξης για τη δημιουργική τάξη και, μέσω αυτής, να φέρει ανάπτυξη.

Η θέση του Florida δεν περιλαμβάνει κάποια θεωρητική τεκμηρίωση της χρήσης του όρου «τάξη», παρά το γεγονός ότι στο κέντρο της βρίσκεται η «δημιουργική τάξη». Επιπλέον, στην τεράστια συζήτηση που προκάλεσε η θεωρία του Florida έχει υποστεί κριτική από πολλούς από τους μείζονες συγγραφείς του χώρου: ο Peck (2005) εστίασε στην κοινωνική ανισότητα, επισημαίνοντας ότι οι στρατηγικές προσέλκυσης της δημιουργικής τάξης ευνοούν την ελίτ των εργαζομένων· ο Pratt (2008) σημείωσε ότι η θέση του Florida προβάλλει μια εξατομικευμένη εικόνα της πολιτιστικής παραγωγής· ο Scott (2006) αναγνώρισε στις πολιτικές προτάσεις του Florida έναν βολονταρισμό και σημείωσε ότι οι πόλεις που έχουν ανεπτυγμένη «δημιουργική οικονομία» βασίζονται σε ένα πλέγμα παραδόσεων, σχέσεων παραγωγής, εργασίας και κοινωνικής ζωής που οικοδομείται συν τω χρόνω και όχι μέσα από την εφαρμογή βραχυχρόνιων πολιτικών. Σε κάθε περίπτωση πάντως, πέρα από τις κριτικές που έχουν ασκηθεί στη θέση της δημιουργικής τάξης, αποτελεί σήμερα τη κύρια συζήτηση σε θέματα πολιτισμού και αστικής αλλαγής.

γ. Ένα βασικό χαρακτηριστικό των μαρξιστικής και μπουρντιεϊκής έμπνευσης μελετών για την αστική κατανάλωση (οι μαρξιστές ή μαρξίζοντες συγγραφείς αντλούν, όπως είδαμε και νωρίτερα, και από την μπουρντιεϊκή παράδοση) είναι ότι υιοθετούν μεθοδολογικά συνθετικές ή και ολιστικές προσεγγίσεις (βλ. κυρίως τις προαναφερόμενες εργασίες των Harvey και Zukin). Οι μελέτες τους είναι συχνά μονογραφικές και επικεντρώνονται σε μια πόλη ή γειτονιά και χρησιμοποιούν συνδυαστικά ένα αρκετά ευρύ φάσμα μεθοδολογικών εργαλείων: ιστορική ανασκόπηση του αστικού μετασχηματισμού, εθνογραφικές συνεντεύξεις, βασικά στατιστικά μεγέθη. Επίσης, συνήθως επιχειρούν να ανασυστήσουν συνολικά τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές και πολιτικές διαδικασίες που οδηγούν στον μετασχηματισμό της αστικής κατανάλωσης και του αστικού χώρου: εξετάζουν τόσο τη ζήτηση (μεταβολές στην κοινωνική δομή και τις πολιτισμικές προτιμήσεις), την προσφορά (ο ρόλος των πολιτιστικών επιχειρηματιών, των λιανεμπόρων και των κτηματομεσιτών) και τις πολιτικές του κεντρικού και τοπικού κράτους[32]. Οι επιλογές αυτές είναι σύμφωνες με τη συνθετική φύση της μαρξιστικής και μπουρντιεϊκής παράδοσης οι οποίες δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη σχεσιακή και διαδικασιακή φύση του αστικού και κοινωνικού μετασχηματισμού. Η αναλυτική και αιτιακή λογική των νέο-βεμπεριανών προσεγγίσεων είναι μάλλον ξένη σε αυτές τις προσεγγίσεις.

Η συζήτηση για την κατανάλωση στον αστικό χώρο, την οποία παρουσιάσαμε εν συντομία, θέτει για το παρόν ερευνητικό πρόγραμμα δύο, κυρίως, προκλήσεις:

1. Το πρόγραμμα θα διερευνήσει το κατά πόσο μια σειρά χωρικά προσδιορισμένες καταναλωτικές πρακτικές (επίσκεψη στο κέντρο της πόλης για διασκέδαση ή ψώνια, επίσκεψη σε mall, επίσκεψη σε εμβληματικούς χώρους της «υψηλής κουλτούρας» κ.λπ.) συνδέονται σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι έχει ως τώρα αντιληπτό στη βιβλιογραφία με μια ειδική διάσταση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, το στάτους. Το στάτους κατά Βέμπερ συνίσταται στην *κοινωνική αναγνώριση* που διεκδικούν αποτελεσματικά τα άτομα στη βάση του τρόπου ζωής τους, όπως αυτός απορρέει από χαρακτηριστικά θέσης, όπως η εκπαίδευση, η κοινωνική καταγωγή, το επάγγελμα και η θέση στα συστήματα πολιτικής και θρησκευτικής εξουσίας (Weber, 1971, σελ. 397)[33]. Η κοινωνική ιεραρχία που δημιουργείται από αυτή την αναγνώριση

[32] Ταυτόχρονα, ένα μεγάλο μέρος της συζήτησης γύρω από τη σχέση πολιτισμικής κατανάλωσης και αστικής ανάπτυξης, ειδικά αυτό που αφορά στην πολιτιστικά καθοδηγούμενη αστική αναζωογόνηση, τις πολιτιστικές συσπειρώσεις και τις πολιτιστικές γειτονιές, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο μεθοδολογικό ενδιαφέρον και χαρακτηρίζεται μάλλον από επιφανειακότητα (βλ. τις προαναφερόμενες εργασίες των Bianchini, Parkinson, Evans και Montgomery). Οι μελετητές περιορίζονται στην περιγραφή πολιτικών και στην παράθεση βασικών στατιστικών γεωγραφικών δεδομένων προκειμένου να αποτιμήσουν τις διάφορες διαδικασίες αλλαγής του αστικού χώρου και να προτείνουν τρόπους βελτίωσής τους.

[33] Είναι σημαντικό ότι στον ορισμό του στάτους, οι τρόποι ζωής που απολαμβάνουν μεγαλύτερης ή μικρότερης κοινωνικής τιμής ή υπόληψης συνδέονται με χαρακτηριστικά *θέσης* (επάγγελμα, καταγωγή κ.λπ.) και όχι *προσωπικά* χαρακτηριστικά (αρετές, ελαττώματα κ.λπ.). Οι Chan και Goldthorpe ορίζουν την τιμή που αποδίδεται στα προσωπικά χαρακτηριστικά ως «εκτίμηση»: έτσι, ένα άτομο χαμηλού κοινωνικού κύρους ως προς τη θέση του, π.χ. μια υπηρέτρια, μπορεί να χαίρει ιδιαίτερης εκτίμησης ως πρόσωπο, στο βαθμό που η συμπεριφορά της εκλαμβάνεται ως ενάρετη, Chan, Goldthorpe 2010, σελ. 12.

εκφράζεται στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα *συνδέονται μεταξύ τους*, ειδικά με οικείες (φιλικές και συζυγικές) σχέσεις (Chan, Goldthorpe 2010, σελ. 12)[34]. Το παρόν ερευνητικό πρόγραμμα θα εξετάσει τις *σύγχρονες αστικές καταναλωτικές πρακτικές ως στοιχεία των διαφορετικών τρόπων ζωής που απορρέουν από διαφορετικά χαρακτηριστικά θέσης και απολαμβάνουν άνιση κοινωνική αναγνώριση*. Ένα πρώτο μείζον ερώτημα είναι να καταδειχθεί ποια είναι η δομή του στάτους στη σημερινή αθηναϊκή κοινωνία: μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι σημαντικότερες πηγές στάτους είναι η εκπαίδευση, το επάγγελμα και η εθνότητα (ενώ ιστορικά άλλες σημαντικές πηγές στάτους υπήρξαν η κοινωνική καταγωγή, η θέση στην πολιτική εξουσία και η θέση στην θρησκευτική εξουσία). Ένα δεύτερο ερώτημα είναι *η διερεύνηση της σχέσης των τρόπων ζωής που συνδέονται με τα διαφορετικά στάτους με τις ευκαιρίες και περιορισμούς που θέτει η οικονομική τάξη*. Έτσι, θα διαφανεί ενδεχομένως ότι οι σύγχρονες καταναλωτικές πρακτικές στον αστικό χώρο δεν εξηγούνται από τα γενικά χαρακτηριστικά των «μεσαίων τάξεων», των «νέων μεσαίων τάξεων» ή της «δημιουργικής τάξης» (οι οποίες ορίζονται στη βιβλιογραφία μάλλον ανεπαρκώς), αλλά ειδικά *από τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι των σύγχρονων πόλεων αποδίδουν περισσότερη ή λιγότερη αξία* σε τρόπους ζωής που συνδέονται με την εκπαίδευση, τα επαγγέλματα και την εθνότητα. Με άλλα λόγια, θα επιχειρήσουμε μια επανερμηνεία ορισμένων χαρακτηριστικών πρακτικών αστικής κατανάλωσης εκκινώντας από μια νέο-βεμπεριανή σύλληψη της κοινωνικής διαστρωμάτωσης.

2. Το παρόν πρόγραμμα διαφοροποιείται μεθοδολογικά από τις συνθετικές και «ολιστικές» μαρξιστικές και μπουρντιεϊκές προσεγγίσεις στο βαθμό που υιοθετεί πρωτίστως μια αναλυτική προσέγγιση βασισμένη σε στατιστικές επεξεργασίες (των οποίων τα βασικά αποτελέσματα θα διασταυρωθούν με τα δεδομένα που θα προκύψουν από τις σε βάθος, ποιοτικές συνεντεύξεις). Η επιλογή αυτή απορρέει από την υπόθεση ότι το στάτους, ως έκφραση των προσλήψεων της κοινωνικής υπόληψης, ερμηνεύει σε σημαντικό βαθμό αυτόνομα και διακριτά τη διαμόρφωση των αστικών καταναλωτικών πρακτικών. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν δεχόμαστε ότι άλλες όψεις της ζήτησης (π.χ. πολιτισμικές αντιλήψεις για τον αστικό χώρο ή την ατομικότητα), της προσφοράς (οι στρατηγικές των πολιτισμικών παραγωγών, των λιανεμπόρων κ.λπ.) και οι πολιτικές (καθορισμός χρήσεων γης, αστικές αναπλάσεις κ.λπ.) δεν παίζουν έναν επίσης σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης αστικής κατανάλωσης με τρόπο που λειτουργεί ανεξάρτητα ("διατέμνει") τις βασικές διαστάσεις της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Συνεπώς το ερώτημα είναι εν πολλοίς εμπειρικό. Μάλιστα, στο πλαίσιο των ποιοτικών συνεντεύξεων υπάρχει η δυνατότητα να εξεταστούν ορισμένα από αυτά τα ζητήματα, στο βαθμό που διαπλέκονται με τις καταναλωτικές συνήθειες των ερωτώμενων καταναλωτών (π.χ. μπορεί να διαπιστωθεί ότι το κέντρο της πόλης έλκει καταναλωτές χάρη στην ιδιαίτερη ιστορική του

[34] Το στάτους, σύμφωνα με τον Βέμπερ, μπορεί επίσης να εκφράζεται σε διάφορες παραδόσεις ή και στον μονοπωλιακό έλεγχο οικονομικού κέρδους, δημοσίων θέσεων κ.λπ. (π.χ. το αριστοκρατικό στάτους και τρόπος ζωής συνδέθηκαν ιστορικά με την προνομιακή πρόσβαση σε κρατικά αξιώματα όπως η διπλωματία, βλ. Weber, 1971, σελ. 396).

συμβολική αξία ή ότι κάποιες περιοχές της πόλης μετά την υλοποίηση προγραμμάτων ανάπλασης έγιναν πιο ελκυστικές κ.λπ.). Το κυριότερο, ωστόσο, από τη δική μας οπτική γωνία είναι να εξετάσουμε το βαθμό στον οποίο το στάτους ως αυτόνομη διάσταση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης ερμηνεύει τις καταναλωτικές πρακτικές στον αστικό χώρο με τρόπο που συσκοτίζεται στις πιο εμπειριστικές προσεγγίσεις της κοινωνικής τάξης που κυριαρχούν στη συζήτηση περί της αστικής κατανάλωσης της κοινωνιολογίας της πόλης και της αστικής κοινωνικής γεωγραφίας.

Προσάρτημα Κεφαλαίου 1: Τυπολογίες κατανάλωσης

Βοηθητικές πηγές: ACE (2000), Bridgwood et al. (2003), περιοδικά Αθηνόραμα και Αγορά Αυτοκινήτου & Φωτοαγγελίες

Είδη κινηματογραφικών έργων

Κομεντί – Αισθηματικές
Δραματικές – Κοινωνικές
Αστυνομικές - Κατασκοπευτικές
Δράσης – Πολεμικών Τεχνών
Θρίλερ – Τρόμου
Ιστορικές – Εποχής
Περιπέτειες – Πολεμικές – Western
Σινεφίλ – Ταινίες Δημιουργών
Φαντασίας – Επιστημονικής Φαντασίας
Κωμωδίες
Μουσικής – Χορευτικές
Κινούμενα Σχέδια

Κλειστοί χώροι μουσικής

Μεγάλες Πίστες
Ρεμπετάδικα – Λαϊκά πάλκα
Μουσικά μεζεδοπωλεία και μουσικές ταβέρνες
Μουσικές σκηνές για Έντεχνο Ελληνικό & Διεθνές Τραγούδι
Μουσικές σκηνές/Club για Τζαζ και Εθνικές Μουσικές
Μουσικές σκηνές/Club για συναυλίες ροκ, ποπ-ροκ, μέταλ, ηλεκτρονική, ραπ, χιπ-χοπ κλπ.
Χώρους Κλασσικής-Σύγχρονης μουσικής και Όπερας
Άλλο είδος κλειστού χώρου μουσικής

Υπαίθριες συναυλίες και μουσικές εκδηλώσεις

(εξαιρώντας τα φοιτητικά και πολιτικά φεστιβάλ ή εκδηλώσεις, τα φεστιβάλ ή εκδηλώσεις συμπαράστασης και τις συναυλίες ή εκδηλώσεις σε σχολεία, μουσικές σχολές κλπ.)

Κλασσικής-Σύγχρονης μουσικής
Ποπ-Ροκ, Μέταλ κλπ.
Τζαζ & Εθνικές μουσικές
Λαϊκά και ελαφρά λαϊκά
Ρεμπέτικα
Δημοτικά
Έντεχνο Ελληνικό & Διεθνές Τραγούδι
Άλλο είδος υπαίθριας μουσικής εκδήλωσης

Θέατρο

Παραστάσεις κλασσικού θεάτρου
Παραστάσεις πειραματικού-σύγχρονου θεάτρου
Παραστάσεις αρχαίου θεάτρου
Ελαφρό θέατρο
Επιθεωρήσεις
Μούζικαλ
Παιδικό Θέατρο

Χορός

Κλασσικό μπαλέτο
Σύγχρονος χορός
Χορευτικά θεάματα (Shows)
Ελληνικοί χοροί

"Μεγάλες αίθουσες" (για μουσική & χορό)

Ηρώδειο
Μέγαρο Μουσικής
Λυρική Σκηνή
Μπάντμιντον
Στέγη Γραμμάτων & Τεχνών
Παλλάς

Καταστήματα εστίασης (βραδυνή έξοδος)

Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική διεθνή κουζίνα
Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική ελληνική κουζίνα
Ρεστοράν με εθνικές κουζίνες (π.χ. κινέζικη, ινδική, αραβική, ρώσικη κλπ.)
Ρεστοράν για ψάρι
Ρεστοράν–μπαρ & ρεστοράν-οινοθήκες
Μπυραρίες
Μοντέρνες ταβέρνες - μοντέρνα ψητοπωλεία
Καφέ-ρεστοράν
Παραδοσιακές ταβέρνες – Οινομαγειρεία
Ψαροταβέρνες

Μεζεδοπωλεία - ουζάδικα – τσιπουράδικα
Ψητοπωλεία – Σουβλάκι – Fast Food
Πιτσαρία
Σπαγκετερία (μακαρονάδικο)

Καταστήματα ένδυσης
(ΓΙΑ ΑΝΔΡΕΣ) για **βασικά ανδρικά ρούχα** (όπως π.χ. πουκάμισο, φούτερ, πουλόβερ, παντελόνι, σακάκι, μπουφάν) / (ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ) για **βασικά γυναικεία ρούχα** (όπως π.χ. φόρεμα, φούστα, παντελόνι, μπλούζα, ζακέτα)

Μικρά καταστήματα γειτονιάς
Μικρά-μεσαία ανώνυμα καταστήματα σε εμπορικούς δρόμους
Ειδικευμένα μικρά και μεσαία καταστήματα με επώνυμες «μάρκες» μόδας υψηλής ποιότητας
Ειδικευμένα μικρά και μεσαία καταστήματα με επώνυμες «μάρκες» για ρούχα σπορ & καθημερινά
Μεγάλα επώνυμα εμπορικά καταστήματα ρουχισμού μέσου και χαμηλού κόστους (π.χ. Marks & Spencer, H&M, Zara)
Πολυκαταστήματα με πολλές μονάδες επώνυμων ρούχων (Attika, Notos, Fokas, Hondos)
Απλά Εμπορικά Κέντρα με καταστήματα μέσου και χαμηλού κόστους
Εμπορικά Κέντρα πολυτελείας τύπου Mall (π.χ. The Mall, Golden Hall, Athens Heart, Avenue, Metro Mall)
Στοκάδικα, Discount, Outlet, Εκπτωτικά
Αποθήκες, Μικρές Βιοτεχνίες, Καταστήματα Χονδρικής
Μεγάλα σουπερμάρκετ με ρουχισμό
Παζάρια, αγορές μεταχειρισμένων
Κινέζικα
Πάγκοι σε εμπορικούς δρόμους, Λαϊκές αγορές, Πλανόδιοι

Γεωγραφική διάσταση της κατανάλωσης (για σινεμά & εστίαση)
Σε κοντινή περιοχή στο Δήμο όπου κατοικώ ή σε άμεσα γειτονικό Δήμο
Σε άλλες περιοχές σε μακρινότερους Δήμους

Από αυτές τις περιοχές ήταν κάποια ή κάποιες:
Στο Εμπορικό Κέντρο της Αθήνας (Ακαδημίας - Πανεπιστημίου - Σταδίου - Ερμού - Αθηνάς & πάροδοι)
Στις περιοχές του Δήμου Αθηναίων γύρω από το Εμπορικό Κέντρο

Αυτοκίνητα ιδιωτικής χρήσης

Επίπεδο κατανάλωσης
- Αριθμός Ι.Χ. στο νοικοκυριό

Για το καθένα από αυτά (μέχρι δύο)

- Περίοδος απόκτησης
- Κυβισμός
- Μάρκα – Μοντέλο
- **Κατηγορία - μέγεθος**
  Μίνι
  Μικρά/Σουπερμίνι
  Μικρομεσαίο οικογενειακό
  Μεσαίο οικογενειακό
  Μεγάλο – Πολυτελές
  Σπορ/κουπέ υψηλών επιδόσεων – Ανοιχτό (cabrio)
  Μίνι SUV/τζιπ 4χ4
  Μεσαίο & Μεγάλο SUV/τζιπ 4χ4
  Πολυμορφικά

Κύρια και Δευτερεύουσα ή Εξοχική Κατοικία
Καταγραφή των κύριων στοιχείων

- Α' κατοικία: τύπος κτιρίου, καθεστώς, ενοίκησης, όροφος διαμερίσματος, περίοδος κατασκευής, μέγεθος κατοικίας (δωμάτια – τ.μ.), είδος θέρμανσης
- Β' κατοικία: Αριθμός και, για μέχρι δύο, τύπος κτιρίου, καθεστώς ενοίκησης, μέγεθος (τ.μ.), περίοδος κατασκευής, θέση (ΟΤΑ για Αττική, Νομός για τη λοιπή χώρα). Διάκριση μεταξύ των "πατρογονικών" κατοικιών σε τόπους καταγωγής των ανιόντων του νοικοκυριού και των παραθεριστικών κατοικιών σε άλλες περιοχές.

- Για το τύπο κτιρίου Α' κατοικίας – πέραν των κλασσικών "Μονοκατοικία, διπλοκατοικία, διαμέρισμα σε πολυκατοικία" διάκριση επιπλέον σε: Μαιζονέτα με οικόπεδο, Μονο-διπλοκατοικία με κήπο, Πολυκατοικία με μεγάλη πρασιά/κήπο
- Α' κατοικία: Διαθέτει χώρο garage?
- Α' κατοικία: Ενοίκιο, εκτιμώμενο τεκμαρτό ενοίκιο, εκτιμώμενη αξία
- Α΄ κατοικία: Βαθμός ικανοποίησης από την κατοικία (σε κλίμακα 10 διαβαθμίσεων) από άποψη (α) της επάρκειας χώρων, (β) της ποιότητας κατασκευής, ανέσεων, φωτισμού-αερισμού (γ) της ποιότητας της περιοχής

Αναφορές

ACE (2000), *Public Attitudes to the Arts,* London, Arts Council of England

Αλεξίου, Τ. (2009) *Κοινωνικές Τάξεις, Κοινωνικές Ανισότητες και Συνθήκες Διαβίωσης,* Αθήνα, Παπαζήσης.

Allen J., Barlow J., Leal J., Maloutas T., Padovani L. (2004) *Housing and welfare in Southern Europe*, Oxford, Blackwell.

Bauman, Z. (2002) *Society Under Siege*, Cambridge, Polity.

Bauman, Z. (2007) *Consuming Life,* Cambridge, Polity. Μετφρ. *Ζωή για Κατανάλωση,* Αθήνα, Πολύτροπον

Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity,* London, Sage.

Bennett, T., Savage, M. et al. (2009) *Culture, Class, Distinction,* London, Routledge

Bergman, M. M., Joye, D. (2001) *Comparing Social Stratification Schemas: CAMSIS, CSP-CH, Goldthorpe, ISCO-88, Treiman and Wright,* Cambridge, Cambridge Studies in Social Research

Bianchini, F., Parkinson, M. (επ.) (1993/1994), *Πολιτιστική Πολιτική και Αναζωογόνηση των Πόλεων: Η Εμπειρία της Δυτικής Ευρώπης* Αθήνα, Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης.

Blau, P., Dunkan, O. D. (1967) *The American Occupational Structure,* New York, John Wiley & Sons

Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste,* London, Routledge & Kegan Paul. (αρχική έκδοση 1979)

Breen, R. (ed.) (2004) *Social Mobility in Europe*, Oxford, Oxford University Press.

Breen, R. (2005) "Foundations of class analysis in the Weberian tradition" in E. O. Wright, editor, *Approaches to Class Analysis*, pages 31–50, Cambridge, Cambridge U. P.

Bridgwood, A., Skelton, A. (2000) "The arts in England: Developing a survey of attendance, participation and attitudes", *Cultural Trends*, 10:40, 47-76

Bridgwood, A., Fenn, C., Dust, Hutton, L., Skelton, A., Skinner, M. (2003) *Focus on Cultural Diversity: the Arts in England*, Research Report 34, London, Arts Council of England

Castells M. (1977), *The Urban Question*, London, Edward Arnold.

Chan, T. W., Goldthorpe, J.H. (2004) "Is There a Status Order in Contemporary British Society? Evidence from the Occupational Structure of Friendship", *European Sociological Review,* 20, 5, 383-401

Chan, T. W., Goldthorpe, J.H. (2007) "Data, methods and interpretation in analyses of cultural consumption: A reply to Peterson and Wuggening", *Poetics, 35, 317-329*

Chan, T. W. (ed) (2010) *Social Status and Cultural Consumption,* Cambridge, Cambridge U.P.

Chan, T. W., Goldthorpe, J. H. (2010) "Social status and cultural consumption " pp. 1-27 in Chan (ed) (2010).

Chan, T. W., Goldthorpe, J. H. (2010a) "Social stratification of cultural consumption across three domains: music; theatre, dance and cinema; and the visual arts" pp. 204-231 in Chan (ed) (2010)

Clarke, D. B. (2003) *The Consumer Society and the Postmodern City,* London, Routledge

Crang P. (2008, 3rd edition), “Consumption and its Geographies”, in P. Daniels, M. Bradshaw, D. Shaw, J. Sidaway, *An Introduction to Human Geography. Issues for the 21st Century*, Harlow, Pearson Education Limited, 376-392.

Crompton, R. (1998) *Class and Stratification: An Introduction to Current Debates,* Cambridge UK, Polity Press

Douglas, M., Isherwood, B. (1979) *The World of Goods: Towards an Anthropology of Consumption,* New York, Basic Books

Duesenberry, J. S. (1949) *Income, Saving, And The Theory of Consumer Behavior*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Erikson, R. and Goldthorpe, J. H. (1992) *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies,* Oxford, Clarendon Press

Εμμανουήλ, Δ., Βελίδης, Σ., Στρουσοπούλου, Ε., (1996) *η Στέγαση των Χαμηλών Εισοδημάτων στην Ελλάδα,* Αθήνα, ΔΕΠΟΣ

Εμμανουήλ, Δ. (2008) (με τη συνεργασία Κ. Γκόρτσου & Π. Καμούτση), *Πολεοδομικός Χώρος, Κατοικία και Τιμές στην Αθήνα (1984-2004)*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, Μελέτες και Έρευνες 8

Εμμανουήλ, Δ. (2009) "Η κατανομή στον αστικό χώρο και ο κοινωνικός διαχωρισμός ως "ταξική" συμπεριφορά: Ο ρόλος της οικονομικής τάξης, της κοινωνικής θέσης και της κατοικίας" στο Θ. Μαλούτας, Δ. Εμμανουήλ, Ε. Ζακοπούλου, Ρ. Καυταντζόγλου, Μ. Χατζηγιάννη (επιμελ.) *Κοινωνία και Χώρος στην Αθήνα: Η Δυναμική των Μεταβολών της Τελευταίας Εικοσαετίας*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, Μελέτες-Έρευνες 2

Erikson, R., Goldthorpe, J. H., Portocarero, L. (1979) "Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden", *British Journal of Sociology*, 33: 1-34

Evans, G (2009) “Creative Cities, Creative Spaces and Urban Policy”, *Urban Studies* 46 (5&6), 1003-1040.

Fearherstone, M. (1991) *Consumer Culture and Postmodernism,* London, Sage

Florida, R (2002) *The Rise of the Creative Class: And How It’s Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, Basic Books, New York.

Frank, R. H. (1999) *Luxury Fever*, Princeton N. J., Princeton University Press.

Gans, H. J. (1974) *Popular Culture and High Culture: An Analysis and Evaluation of Taste*, New York, Basic Books.

Ganzeboom, H. B. G., Treiman, D. J. (2003) "Three internationally standardised measures for comparative research on occupational status". In J. H. Hoffmeyer-Zlotnik and C. Wolf, editors, *Advances in Cross-National Comparison: A European Working Book for Demographic and Socio-Economic Variables*, chapter 9, pages 159–193, New York, Kluwer Academic Press.

Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge, Polity.

Goldthorpe, J. H. (2007) *On Sociology: Volume Two – Illustration and Retrospect*, Stanford, Stanford U.P.

Goodman M., Goodman D., Redclift M. (2010) “Introduction: Situating Consumption, Space, Place”, in M. Goodman, D. Goodman, M. Redclift (eds), *Consuming Space. Placing Consumption in Perspective*, Farnham, Ashgate, 3-40.

Goss, J. (2004) “Geography of consumption I”, *Progress in Human Geography* 28,3, pp. 369–380

Hannigan J. (1998) *Fantasy City. Pleasure and profit in the postmodern metropolis*, London – New York, Routledge.

Harrison, E., Rose, D. (2006) *The European Socio-economic Classification*, Colchester, Institute for Social and Economic Research, University of Essex

Harvey D. (2009) *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας*, Αθήνα, Μεταίχμιο.

Harvey D. (2012) *Rebel Cities. From the Right to the City to the Urban Revolution*, London – New York, Verso.

Hauser, R. M., Warren, J. R. (1997) "Socioeconomic Indexes of Occupational Status: A Review, Update and Critique", in Raftery, A. (ed.) *Sociological Methodology 1997*, Cambridge, UK, Blackwell, pages 177-298

Jayne M. (2006) *Cities and Consumption*, London and New York, Routledge.

Καραποστόλης, Β. (1983) *Η Καταναλωτική Συμπεριφορά στην Ελληνική Κοινωνία 1960*-1975, Αθήνα, ΕΚΚΕ

Κασιμάτη, Κ. (2001) *Δομές και Ροές: Το Φαινόμενο της Κοινωνικής και Επαγγελματικής Κινητικότητας*, Αθήνα, Gutenberg

Landry, C (2008) *The Creative City. A Toolkit for Urban Innovators*, Earthscan, London.

Laumann, E. O. (1966) *Prestige and Association in an Urban Community,* Indianapolis, Bobbs-Merrill

Lambiri-Dimaki, J. (1983) *Social Stratification in Greece: 1962-1982,* Athens, Sakkoulas.

Leibenstein, H. (1950) "Bandwagon, Snob, and Veblen Effects in the Theory of Consumer Demand", *Quarterly Journal of Economics, 64, 2, 183-207*

Leibenstein, H. (1976) *Beyond Economic Man: A New Foundation for Microeconomics*, Cambridge, MA, Harvard Universities Press.

Ley D. (2003) “Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification”, *Urban Studies*, 40 (12), 2527-2544.

Maloutas, T. (2007) “Segregation, social polarisation and inequality in Athens during the 1990s: Theoretical expectations and contextual difference”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 31/4: 733-758.

Maloutas, T. (2007a) “Socio-economic classification models and contextual difference. A look at the European Socio-economic Classes (ESeC) from a South European angle”, *South European Society and Politics*, 12/4, 12/4: 443-460.

Μαλούτας, Θ., Εμμανουήλ, Δ., Μαντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2006) *Αθήνα: Κοινωνικές Δομές, Πρακτικές και Αντιλήψεις - Νέες Παράμετροι και Τάσεις Μεταβολής 1980-2000,* Αθήνα, ΕΚΚΕ, Μελέτες – Έρευνες 2

Maloutas T, Fujita K. (eds) (2012) *Residential Segregation Around the World. Why Context Matters*, Farham, Ashgate. (forthcoming)

Mansvelt J. (2005) *Geographies of Consumption*, London, Sage.

Mason, R. (2000) "The Social Significance of Consumption: James Duesenberry's Contribution to Consumer Theory" *Journal of Economic Issues*, Sept, 2000

Miles S. (2010) *Spaces for Consumption. Pleasure and Placelessness in the Post-Industrial City*, Los Angeles, Sage.

Miller D., Jackson P., Thrift N., Holbrook B., Rowlands M. (1998) *Shopping, Place and Identity*, London – New York, Routledge.

Montgomery J. (2003) "Cultural Quarters as Mechanisms for Urban Regeneration. Part 1: Conceptualising Cultural Quarters", *Planning, Practice & Research*, 18(4), 293-306.

Montgomery J. (2004) "Cultural Quarters as Mechanisms for Urban Regeneration. Part 2: A Review of Four Cultural Quarters in the UK, Ireland and Australia", *Planning, Practice & Research*, 19(1), 3-31.

Παπαδόπουλος, Π. (1987), *Η Ταξική Διάρθρωση της Ελληνικής Κοινωνίας*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή

Parkin, F., (1979) *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique*, New York, Columbia U.P.

Peck, J. (2005) "Struggling with the Creative Class", *International Journal of Urban and Regional Research* 29 (4), 740-770.

Peterson, R. A. (1992) "Understanding audience segmentation: from elite and mass to omnivore and univore", *Poetics*, **21**(4), 243–258.

Πετμεζίδου-Τσουλουβή, Μ. (1987) *Κοινωνικές Τάξεις και Μηχανισμοί Κοινωνικής Αναπαραγωγής,* Αθήνα, Εξάντας

Πετράκη, Γ. (2006) "Υποθέσεις Εργασίας για τις Ταξικές Αναδιαρθρώσεις στη Σύγχρονη Ελληνική Κοινωνία" σελ. 225-262 στο Κονιόρδος Σ. κ.ά. (επιμ.) *Κοινωνικές Εξελίξειςστη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα

Pratt, A.C. (2008) Creative cities: the cultural industries and the creative class, *Geografiska annaler: Series B – Human geography* 90 (2), 107-117.

Rose, D., Harrison, E. (2007) "The European Socio-economic Classification: A New Class Schema for European Research", *Societies,* 9, 3:459-490

Rose, D., Harrison, E. (eds) (2010) *Social Class in Europe: An Introduction to the European Socio-economic Classification*, London, Routledge

Savage, M., Bagnall, G., Longhurst, B. (2005) *Globalisation and Belonging*, London, Sage

Savage, M., Devine, F., Cunningham, N., Taylor, M., Li, Y., Hjellbrekke, J., Le Roux, B., Friedman, S., Miles, A. (2013) "A New Model of Social Class: Findings

from the BBC's Great British Class Survey Experiment", *Sociology,* DOI: 10.1177/0038038513481128 (ηλεκτρονική προδημοσίευση)

Scott A.J. (1997) "The Cultural Economy of Cities", *International Journal of Urban and Regional Research*, 21(2), 323-339.

Scott A.J. (2010) "Cultural Economy and the Creative Field of the City", *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 92(2), 115-130.

Scott, AJ (2006) Creative cities: conceptual issues and policy questions. *Journal of Urban Affairs* 28 (1). 1-17.

Soja E. (1989) *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*, London, Verso.

Souliotis N. (2009) "Expansion of the public, refinement of distinction: social construction of demand in the Athenian symbolic economy from the mid-1970s to today", pp. 279-320 in Maloutas et al. (2009) (in Greek).

Σουλιώτης Ν. (2010) «Νέες αγορές διασκέδασης στην Αθήνα: χωροθετικά σχήματα μικρών επιχειρήσεων διασκέδασης και καταναλωτικές πρακτικές (1990-2005)», στα πρακτικά του 8ου Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας

Stevenson D. (2007) *Πόλεις και Αστικοί Πολιτισμοί*, Αθήνα, Κριτική.

Storper M. (1989) "The transition to flexible specialisation in the US film industry: external economies, the division of labour, and the crossing of industrial divides", *Cambridge of Journal of Economics*, 13, 273-305.

Trigg, A. B. (2001) "Veblen, Bourdieu, and conspicuous consumption", *Journal of Economic Issues*; 35, 1, 99-115

Τσουκαλάς, Κ. (1996) *Ταξείδι στο Λόγο και την Ιστορία: Κείμενα 1969-1996*, Τόμος Β, Αθήνα, Πλέθρον

Urry J. (1995) *Consuming Places*, London – New York, Routledge.

Ustuner, T., Holt, D. B. (2010) "Toward a Theory of Status Consumption in Less Industrialized Countries," *Journal of Consumer Research: An Interdisciplinary Quarterly*, University of Chicago Press, vol. 37(1), pages 37-56

Weber M. (1971) *Economie et société*, Paris, Plon.

Weininger, E. B. (2005) "Foundations of Pierre Bourdieu's class analysis" in E. O. Wright, editor, *Approaches to Class Analysis*, pages 82- 118, Cambridge, Cambridge U. P.

Western, M., Wright, E.O. (1994) "The Permeability of Class Boundaries to Intergenerational Mobility among Men in the United States, Canada, Norway, and Sweden", *American Sociological Review*, 59, 606-629.

Williams, P., Hubbard, P., Clark, D., Berkeley, N. (2001) "Consumption, exclusion and emotion: the social geographies of shopping" *Social & Cultural Geography*, Vol. 2, No. 2, 203-220

Wright, E. O. (2005) "Conclusion: If "class" is the answer, what is the question?" in E. O. Wright, editor, *Approaches to Class Analysis*, pages 180- 192, Cambridge, Cambridge U. P.

Wuggenit, U. (2007) "Comments on Chan and Goldthorpe: Pitfalls in testing Bourdieu's homology assumptions using mainstream social science methodology. Social stratification and cultural consumption: The visual arts in England" *Poetics*, 35, 306-316

Wynne, D., O'Connor, J., (1998) "Consumption and the Postmodern City", *Urban Studies*, Vol. 35, 841- 864

Zukin, S (1989) *Loft Living. Culture and Capital in Urban Change*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey.

Zukin, S (1991) *Landscapes of Power. From Detroit to Disney World*, University of California Press, London.

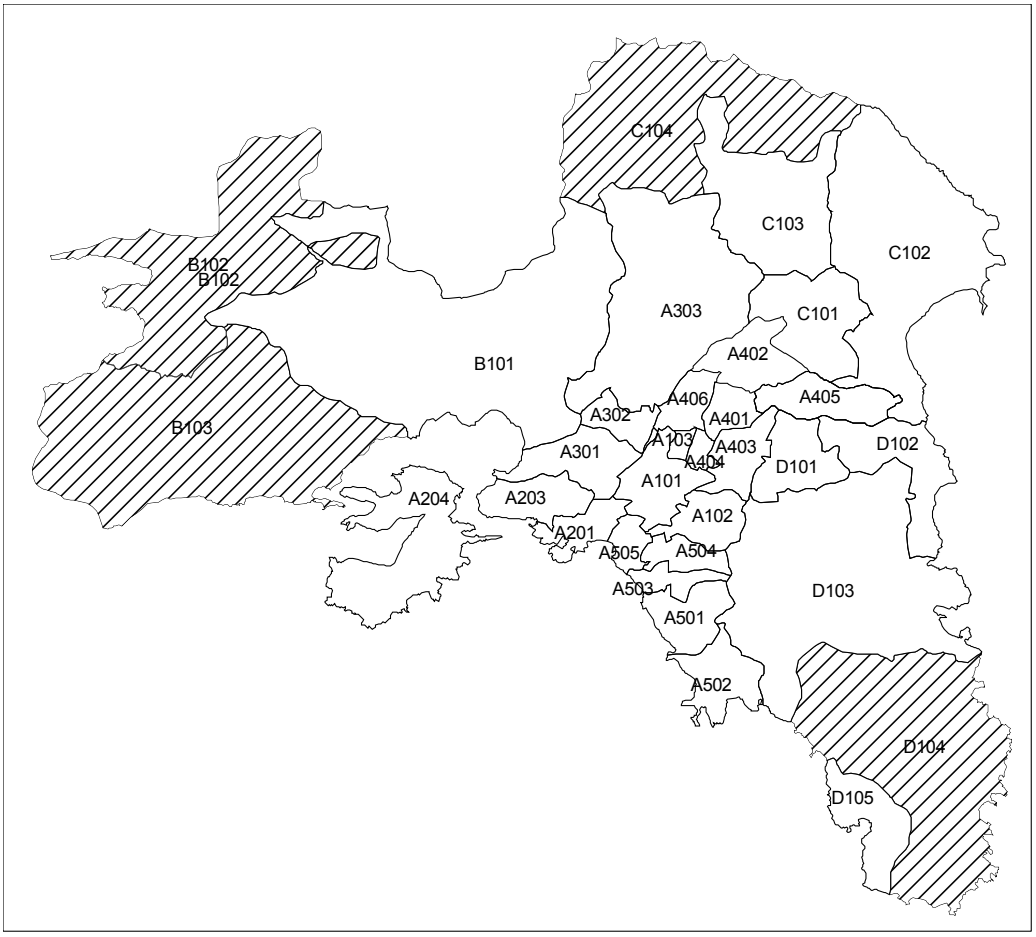
Zukin, S (1995) *The cultures of cities*, Blackwell, Oxford.

2. Σχεδιασμός και οργάνωση της εμπειρικής έρευνας

2.1 Περιοχή Μελέτης και Πλαίσιο Δειγματοληψίας

Σύμφωνα με το θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο του έργου, ο στόχος της έρευνας στο πεδίο ήταν η συμπλήρωση περίπου 2.500 ερωτηματολογίων σε τυχαίο και αντιπροσωπευτικό δείγμα νοικοκυριών στην ευρύτερη αστική περιφέρεια της Αθήνας που προσδιορίστηκε ως η ηπειρωτική Αττική και η Αίγινα. Η στρατηγική δειγματοληψίας που επελέγει είναι το κλασσικό σχήμα διαστρωματωμένου δείγματος σε δύο στάδια: η γεωγραφική κατάτμηση της περιοχής μελέτης σε μικρό αριθμό σχετικά ομοιογενών από κοινωνική άποψη υποπεριοχών, η λήψη τυχαίου δείγματος απογραφικών τομέων από κάθε υποπεριοχή και η λήψη τυχαίου δείγματος νοικοκυριών από κάθε ενότητα απογραφικών τομέων με συντελεστές δειγματοληψίας κατά τα δύο στάδια που να καταλήγουν στο επιθυμητό τελικό μέγεθος των 2.500 νοικοκυριών – μέγεθος που ορίστηκε αφενός από τις ανάγκες της επιδιωκόμενης ανάλυσης και αφετέρου από τους περιορισμούς στούς οικονομικούς πόρους και στο διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό.

Ο σχεδιασμός ενός δείγματος αυτής της δομής προϋποθέτει ένα σχετικά πρόσφατο και ρεαλιστικό *πλαίσιο* δειγματοληψίας διαθέσιμο από τις επίσημες στατιστικές αρχές. Δυστυχώς, το πλαίσιο δειγματοληψίας της γενικής απογραφής του 2011 που θα ήταν σχετικά κατάλληλο για μια έρευνα που θα διεξαχθεί το 2013 δεν ήταν διαθέσιμο. Ως εκ τούτου, ο σχεδιασμός έπρεπε εκ των πραγμάτων να βασιστεί στα γεωγραφικά και πληθυσμιακά δεδομένα της Απογραφής του 2001 – δεδομένα που προφανώς απείχαν σημαντικά από την πραγματικότητα τόσο ως προς την έκταση και τα όρια των απογραφικών τομέων όσο και ως προς τον αριθμό κατοικιών και νοικοκυριών ανά απογραφικό τομέα. Τα μόνα διαθέσιμα στοιχεία από την Απογραφή του 2011 ήταν τα μεγέθη του μόνιμου πληθυσμού ανά δημοτικό διαμέρισμα. Αυτά τα στοιχεία αξιοποιήθηκαν στην εκτίμηση του πιθανού αριθμού νοικοκυριών ανά απογραφικό τομέα το 2011 με απλή αναλογική προσαρμογή των μεγεθών του 2001 σε συνδυασμό με τις γενικές τάσεις μεταβολής του μέσου μεγέθους νοικοκυριού στο σύνολο της Περιφέρειας όπως αυτές μπορούν να εκτιμηθούν προσεγγιστικά από τα δεδομένα των Ερευνών οικογενειακών Προϋπολογισμών του 1998/99 , 2004/05 και 2008/09. Πιο συγκεκριμένα έγινε η ακόλουθη εκτίμηση:

Χάρτης 1: Κοινωνικά ομοιογενείς χωροταξικές ενότητες στην περιοχή έρευνας

(1) $Nj, k(11) = Nj,k(01) * (Pk(11) / Pk(01)) * (AvHM(01) / (AvHM(11))$

όπου

Nj,k ο αριθμός νοικοκυριών στην ενότητα απογραφικών τομέων j στο δημοτικό διαμέρισμα k

Pk το μέγεθος του μόνιμου πληθυσμού στο δημοτικό διαμέρισμα k

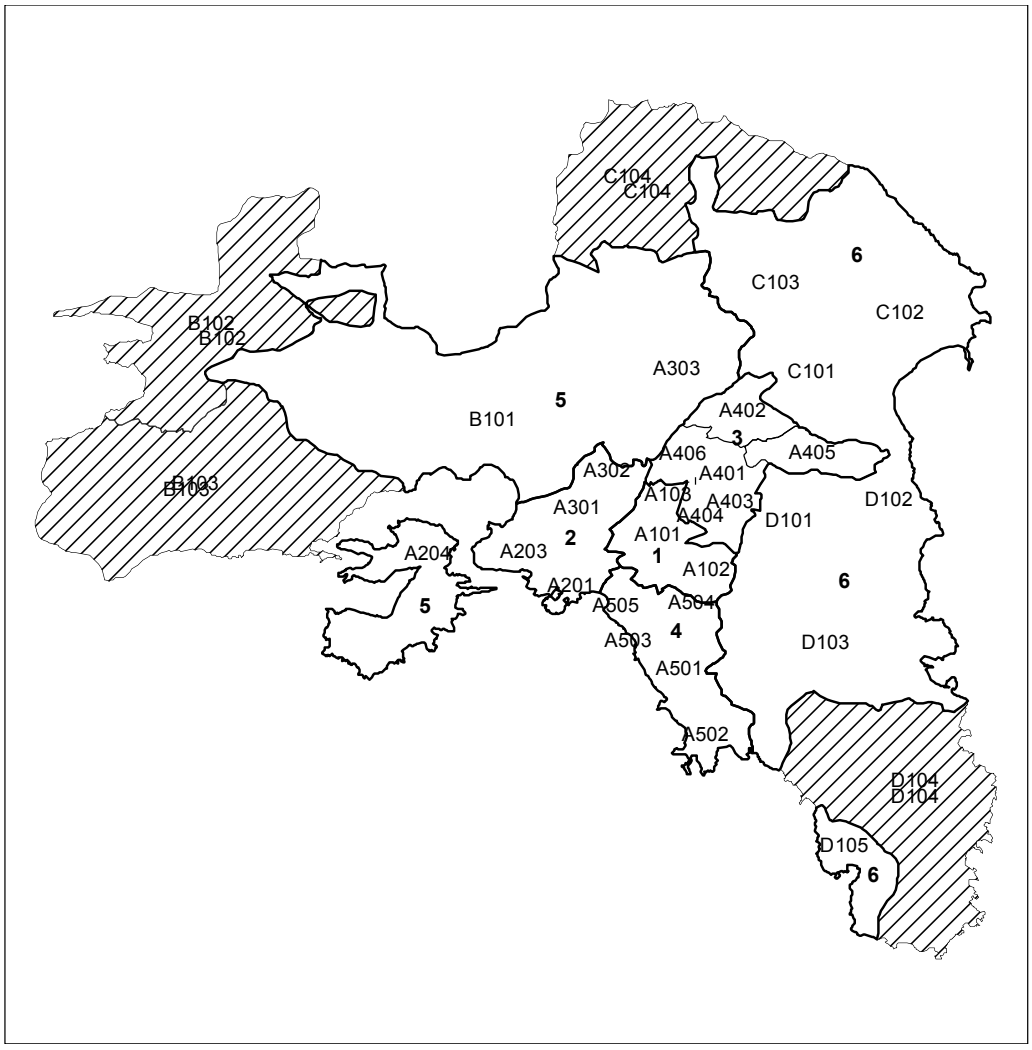
AvHM το μέσο μέγεθος του νοικοκυριού (αριθμός μελών) στο σύνολο της περιφέρειας

(01), (11) δείκτης του έτους (2001, 2011)

Ο διαχωρισμός της περιφέρειας μελέτης σε μεγάλες σχετικά ομοιογενείς ζώνες βασίστηκε σε ήδη υφιστάμενη γεωγραφική ανάλυση[35] που ομαδοποιούσε τους 117

[35] Εμμανουήλ, Δ. (2008) (με τη συνεργασία Κ. Γκόρτσου & Π. Καμούτση), *Πολεοδομικός Χώρος, Κατοικία και Τιμές στην Αθήνα (1984-2004)*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, Μελέτες και Έρευνες 8

ΟΤΑ της περιοχής σε 31 "χωροταξικά ολοκληρωμένες ενότητες" (ΧΟΕ, βλ. Χάρτη 1) που οριοθετούν περιοχές αφενός με λειτουργική συνάφεια και αφετέρου με κοινά κοινωνικο-οικονομικά και οικιστικά χαρακτηριστικά. Οι ΟΤΑ που ανήκουν σε κάθε ΧΟΕ φαίνονται στο σχετικό συμπληρωματικό πίνακα. Οι 31 αυτές ενότητες ομαδοποιήθηκαν, στη συνέχεια, σε 6 μεγάλες ζώνες με βάση τα ίδια κριτήρια (βλ. Χάρτη 2).

Χάρτης 2: Ομαδοποίηση των χωροταξικών ενοτήτων σε 6 μεγάλες ζώνες

Από το σύνολο των 31 χωροταξικών ενοτήτων εξαιρέθηκαν από την περιοχή μελέτης τέσσερις γεωγραφικά οριακές ενότητες: οι ενότητες D104 (Λαύριο-Κερατέα κλπ.), B103 (Μέγαρα, Ν. Πέραμος), B102 (Βίλια, Οινόη, Ερυθραί) και C104 (Αυλώνας και παράλια Ν. Ευβοϊκού). Οι ενότητες αυτές αποτελούνται από οικισμούς με περιορισμένη λειτουργική ένταξη στο μητροπολιτικό συγκρότημα και, λόγω της ιδιαίτερα απομακρυσμένης θέσης, θα επιβάρυναν δυσανάλογα το κόστος της έρευνας ενώ καλύπτουν μόνο το 2,5% των νοικοκυριών της περιοχής μελέτης.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΧΑΡΤΗ 1 & 2: ΟΤΑ ΑΝΑ ΖΩΝΕΣ ΧΟΕ

	ΖΩΝΗ	ΧΟΕ	ΟΤΑ		ΖΩΝΗ	ΧΟΕ	ΟΤΑ		ΖΩΝΗ	ΧΟΕ	ΟΤΑ		ΖΩΝΗ	ΧΟΕ	ΟΤΑ
1	**1**	A101	ΑΘΗΝΑ	30	**5**	A303	ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΑ	60	**4**	A503	ΑΛΙΜΟΣ	88	**6**	C103	ΑΦΙΔΝΑΙ
2	**1**	A101	ΓΑΛΑΤΣΙ	31	**5**	A303	ΑΧΑΡΝΕΣ	61	**4**	A503	ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΗ	89	**6**	C103	ΚΑΠΑΝΔΡΙΤΙ
3	**1**	A101	Ν. ΧΑΛΚΗΔΩΝ	32	**5**	A303	ΘΡΑΚΟΜΑΚΕΔΟΝΕΣ	62	**4**	A504	ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	90	**6**	C103	ΜΑΛΑΚΑΣΑ
4	**1**	A101	ΤΑΥΡΟΣ	33	**5**	A303	ΖΕΦΥΡΙ	63	**4**	A504	ΗΛΙΟΥΠΟΛΙΣ	91	**6**	C103	ΠΟΛΥΔΕΝΔΡΙ
5	**1**	A102	ΔΑΦΝΗ	34	**3**	A401	ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΝ	64	**4**	A505	ΚΑΛΙΘΕΑ	92		C104	ΑΥΛΩΝ
6	**1**	A102	ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ	35	**3**	A401	ΠΕΥΚΗ	65	**4**	A505	Ν. ΣΜΥΡΝΗ	93		C104	ΚΑΛΑΜΟΣ
7	**1**	A102	ΒΥΡΩΝΑΣ	36	**3**	A402	ΕΚΑΛΗ	66	**4**	A505	Π. ΦΑΛΗΡΟ	94		C104	ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟ ΩΡ.
8	**1**	A102	ΥΜΗΤΤΟΣ	37	**3**	A402	ΚΗΦΙΣΙΑ	67	**5**	B101	ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΣ	95		C104	Ν.ΠΑΛΑΤΙΑ
9	**1**	A102	ΖΩΓΡΑΦΟΥ	38	**3**	A402	ΕΡΥΘΡΑΙΑ	68	**5**	B101	ΕΛΕΥΣΙΝΑ	96		C104	ΩΡΟΠΟΣ
10	**2**	A201	ΑΓ.Ι. ΡΕΝΤΗΣ	39	**3**	A403	ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ	69	**5**	B101	ΦΥΛΗΣ	97		C104	ΣΚΑΛΑ ΩΡΟΠΟΥ
11	**2**	A201	ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑ	40	**3**	A403	ΠΑΠΑΓΟΥ	70	**5**	B101	ΜΑΓΟΥΛΑ	98		C104	ΣΥΚΑΜΙΝΟ
12	**2**	A201	ΜΟΣΧΑΤΟ	41	**3**	A403	ΒΡΙΛΗΣΣΙΑ	71	**5**	B101	ΜΑΝΔΡΑ	99	**6**	D101	ΑΝΘΟΥΣΑ
13	**2**	A201	ΠΕΙΡΑΙΑΣ	42	**3**	A403	ΧΑΛΑΝΔΡΙ	72		B102	ΕΡΥΘΡΑΙ	100	**6**	D101	ΓΕΡΑΚΑΣ
14	**2**	A203	ΚΕΡΑΤΣΙΝΙ	43	**3**	A403	ΧΟΛΑΡΓΟΣ	73		B102	ΟΙΝΟΗ	101	**6**	D101	ΓΛΥΚΑ ΝΕΡΑ
15	**2**	A203	ΚΟΡΥΔΑΛΟΣ	44	**3**	A404	ΦΙΛΟΘΕΗ	74		B102	ΒΙΛΙΩΝ	102	**6**	D101	ΠΑΛΛΗΝΗ
16	**2**	A203	ΝΙΚΑΙΑ	45	**3**	A404	Ν. ΨΥΧΙΚΟ	75		B103	ΜΕΓΑΡΑ	103	**6**	D102	ΑΡΤΕΜΙΔΑ (ΛΟΥΤΣΑ)
17	**2**	A203	ΠΕΡΑΜΑ	46	**3**	A404	ΨΥΧΙΚΟ	76		B103	Ν. ΠΕΡΑΜΟΣ	104	**6**	D102	ΠΙΚΕΡΜΙ
18	**5**	A204	ΑΙΑΝΤΕΙΟ ΣΑΛΑΜΙΝΑ	47	**3**	A405	ΜΕΛΙΣΣΙΑ	77	**6**	C101	ΑΓΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ	105	**6**	D102	ΡΑΦΗΝΑ
19	**5**	A204	ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ ΣΑΛ.	48	**3**	A405	Ν. ΠΕΝΤΕΛΗΣ	78	**6**	C101	ΑΝΟΙΞΗ	106	**6**	D103	ΚΡΩΠΙΑΣ
20	**5**	A204	ΣΑΛΑΜΙΝΑ	49	**3**	A405	ΠΕΝΤΕΛΗ	79	**6**	C101	ΔΙΟΝΥΣΟΣ	107	**6**	D103	ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟ ΜΕΣ.
21	**5**	A204	ΣΕΛΗΝΙΑ	50	**3**	A406	Ν.ΗΡΑΚΛΕΙΟ	80	**6**	C101	ΔΡΟΣΙΑ	108	**6**	D103	ΠΑΙΑΝΙΑ
22	**2**	A301	ΑΓΙΑ ΒΑΡΒΑΡΑ	51	**3**	A406	ΛΥΚΟΒΡΥΣΗ	81	**6**	C101	ΚΡΥΟΝΕΡΙ	109	**6**	D103	ΣΠΑΤΑ
23	**2**	A301	ΑΙΓΑΛΕΩ	52	**3**	A406	ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ	82	**6**	C101	ΜΠΑΛΑ	110		D104	ΑΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
24	**2**	A301	ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ	53	**3**	A406	Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑ	83	**6**	C101	ΣΤΑΜΑΤΑ	111		D104	ΚΑΛΥΒΙΑ ΘΟΡΙΚΟΥ
25	**2**	A301	ΧΑΙΔΑΡΙ	54	**3**	A406	Ν. ΙΩΝΙΑ	84	**6**	C102	ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ	112		D104	ΚΕΡΑΤΕΑ
26	**2**	A302	ΑΓΙΟΙ ΑΝΑΡΓΥΡΟΙ	55	**4**	A501	ΕΛΛΗΝΙΚΟ	85	**6**	C102	ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ	113		D104	ΚΟΥΒΑΡΑΣ
27	**2**	A302	ΚΑΜΑΤΕΡΟ	56	**4**	A501	ΓΛΥΦΑΔΑ	86	**6**	C102	Ν. ΜΑΚΡΗ	114		D104	ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ
28	**2**	A302	Ν. ΛΙΟΣΙΑ (ΙΛΙΟΝ)	57	**4**	A502	ΒΑΡΗ	87	**6**	C102	ΒΑΡΝΑΒΑΣ	115	**6**	D105	ΑΝΑΒΥΣΣΟΣ
29	**2**	A302	ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗ	58	**4**	A502	ΒΟΥΛΑ					116	**6**	D105	Π. ΦΩΚΕΑ
				59	**4**	A502	ΒΟΥΛΙΑΓΜΕΝΗ					117	**6**	D105	ΣΑΡΩΝΙΔΑ

2.2 Το δείγμα απογραφικών τομέων και κατοικιών/νοικοκυριών

Το βασικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η οργάνωση της έρευνας ήταν η υψηλή πιθανότητα δυσκολίας στο πεδίο λόγω αρνητικού κλίματος από την πλευρά των νοικοκυριών σε συνδυασμό με τους περιορισμούς στους διαθέσιμους οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους. Άτυπες επαφές τόσο με δημόσιους όσο και ιδιωτικούς φορείς ερευνών και δημοσκοπήσεων υποδείκνυαν ότι έπρεπε να αναμένεται ιδιαίτερα μεγάλη δυσκολία πρόσβασης στα νοικοκυριά και πολύ μεγάλο ποσοστό αρνήσεων. Από την άλλη, οι οικονομικές και τυπικές δεσμεύσεις της σύμβασης με το φορέα ανάθεσης του έργου αφενός απαγόρευαν την ανάθεση των εργασιών πεδίου σε ιδιωτική εταιρεία ερευνών και αφετέρου περιόριζαν την ομάδα συνεντευκτών σε σχετικά μικρό αριθμό ατόμων υψηλών ακαδημαϊκών προσόντων (μετα-διδακτόρων και μεταπτυχιακών ερευνητών και πτυχιούχων κοινωνικών επιστημών).[36] Στη βάση αυτών των δεδομένων, η στρατηγική που επιλέχθηκε ήταν η ακόλουθη:

α) Υψηλός βαθμός "ομαδοποίησης" του δείγματος (clustering). Οι επιμέρους περιοχές για τη δειγματοληψία κατοικιών θα έπρεπε να είναι αρκετά μεγάλες ώστε να περιοριστούν τα κόστη και οι χρόνοι μετακίνησης και, επιπλέον, να δίνεται ο χρόνος στους συνεντευκτές να "γνωριστούν" με την περιοχή ώστε να επιτύχουν ευκολότερη πρόσβαση στα νοικοκυριά. Πρακτικά αυτό σήμαινε περιοχές που αποτελούνται από δύο απογραφικούς τομείς και δείγμα ανά περιοχή της τάξης των 30 νοικοκυριών. Δεδομένου ότι τα καθιερωμένα για την "ομαδοποίηση" (clustering) υποδεικνύουν μέγιστα δείγματα ανά περιοχή της τάξης των 10-15 νοικοκυριών, αυτό το μέγεθος "ομαδοποίησης" του δείγματος οδηγεί πιθανότατα σε μεγάλο στατιστικό σφάλμα λόγω σχεδιασμού (design error). Ωστόσο, πέραν των αντικειμενικών περιορισμών που αναφέρθηκαν παραπάνω, πρέπει να ληφθούν υπόψη και τα εξής: πρώτον, η προσπάθεια επίτευξης στατιστικά έγκυρου δείγματος με αυστηρή έννοια είναι ούτως ή άλλως προβληματική λόγω του σαφώς ανεπαρκούς πλαισίου του 2001 και, δεύτερον, η εν προκειμένω έρευνα δεν αποβλέπει σε μετρήσεις που απαιτούν υψηλή στατιστική εγκυρότητα σε επίπεδο παραμέτρων για το συγκεκριμένο πληθυσμό.

β) Αντικατάσταση των αρνήσεων μετά εύλογη προσπάθεια επικοινωνίας. Στην αντίθετη περίπτωση που οι αρνήσεις δεν αντικαθίστανται, θα πρέπει, αφενός, να γίνει πρόβλεψη του πιθανού ποσοστού αρνήσεων και να σχεδιαστεί ανάλογο δείγμα και, αφετέρου, να γίνει στάθμιση του τελικού δείγματος με ειδικό συντελεστή ανά περιοχή. Όπως είναι φανερό, όταν η πρόβλεψη των αρνήσεων δεν είναι επιτυχής, το δείγμα μπορεί να αποκλίνει από τον αρχικό στόχο σημαντικά – να είναι δηλαδή αρκετά μεγαλύτερο ή μικρότερο. Με δεδομένους πόρους και στόχους αυτό αποτελεί μια στρατηγική υψηλού κινδύνου και για αυτό το λόγο απορρίφθηκε στην παρούσα έρευνα. Πέραν αυτού, η αντικατάσταση των αρνήσεων (με το αμέσως γειτονικό

[36] Η τελική ομάδα 17 συνεντευκτών είχε την ακόλουθη σύνθεση: 6 μετα-διδακτορικοί ερευνητές, 3 μεταπτυχιακοί ερευνητές (υποψήφιοι διδάκτορες) και 11 τεχνικοί-βοηθητικοί επιστήμονες (πτυχιούχοι και κάτοχοι μεταπτυχιακών διπλωμάτων).

νοικοκυριό) διαμορφώνει ένα "αυτο-σταθμισμένο" δείγμα (που δεν απαιτεί, δηλαδή, συντελεστές στάθμισης ανά περιοχή). Αυτό καθιστά την ποσοτική ανάλυση των αποτελεσμάτων πολύ περισσότερο "διαυγή" και εύκολη.[37]

γ) Ένας τρόπος να βελτιωθεί ο ρεαλισμός και η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος σε περιπτώσεις που δεν διατίθεται έγκυρο στατιστικό πλαίσιο είναι να γίνει πλήρης και ακριβής καταγραφή των κατοικιών και των νοικοκυριών σε κάθε επιλεγμένη περιοχή και να σχεδιαστεί δείγμα με συγκεκριμένες διευθύνσεις και ονόματα στη βάση δειγματοληπτικού βήματος προσαρμοσμένου στα νέα ακριβή δεδομένα. Αυτή η μεθόδευση συνεπάγεται βεβαίως είτε ότι το τελικό προϊόν (τοπικά δείγματα και συνολικό δείγμα) δεν θα είναι γνωστό εκ των προτέρων είτε ότι – αν διατηρηθούν οι αρχικοί ποσοτικοί στόχοι - θα είναι σταθμισμένο με διαφορετικά βάρη ανά περιοχή. Το κύριο πρόβλημα ωστόσο είναι το σημαντικά υψηλότερο κόστος και η ανάλωση χρόνου και ανθρώπινου δυναμικού. Ως εκ τούτου υιοθετήθηκε η πολύ απλούστερη μέθοδος της απλής καταγραφής των κατοικιών (και όχι των νοικοκυριών μόνιμων κατοίκων) και η εκτίμηση τοπικού δειγματοληπτικού βήματος *στις κατοικίες* με αντικατάσταση όσων ήταν κενές, είχαν άλλη χρήση κλπ. έτσι ώστε να επιτευχθεί ο αρχικός στόχος συμπληρωμένων ερωτηματολογίων.

δ) Ένα πρόσθετο προσόν της ακριβούς καταγραφής του συνόλου των νοικοκυριών και της επιλογής ονομαστικού δείγματος είναι ότι περιορίζει την ελευθερία επιλογών από τους συνεντευκτές και διευκολύνει τον καλύτερο έλεγχο από επόπτες στο πεδίο. Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας οι συνεντευκτές ήταν ειδικευμένοι κοινωνικοί επιστήμονες και συνεπώς κρίθηκε, με δεδομένη και την απλή μεθόδευση της δειγματοληψίας, ότι μπορούν να αναλάβουν το κύριο βάρος της οργάνωσης των εργασιών στο πεδίο χωρίς τη παρουσία ειδικού επόπτη/οργανωτή αλλά με κεντρική εποπτεία του σχεδιασμού του δείγματος και επιλεκτικό έλεγχο της πορείας των συνεντεύξεων.

Στον Πίνακα 1 που ακολουθεί φαίνεται ο σχεδιασμός του δείγματος στις έξη μεγάλες γεωγραφικές ζώνες της περιοχής μελέτης. Από τον κατάλογο απογραφικών τομέων της ΕΛΣΤΑΤ επιλέχθηκαν από κάθε ζώνη τομείς στη βάση του απλού αριθμητικού κωδικού με βήμα δειγματοληψίας το 40 με εξαίρεση τη ζώνη 6 (Μεσόγεια & ΒΑ Αττική) όπου λόγω του μικρού πληθυσμιακού μεγέθους των τομέων το βήμα ήταν 61. Κάθε επιλεγμένος τομέας συμπληρώθηκε από ακόμα έναν ώστε η περιοχή δειγματοληψίας να αποτελείται από δύο τομείς – με εξαίρεση, αρχικά τουλάχιστον, τη ζώνη 6 όπου η περιοχή θα έπρεπε να αποτελείται από τρεις τομείς. Ως πρόσθετος τομέας επιλέχθηκε ο άμεσα καλώς εφαπτόμενος με τον πλησιέστερο αριθμητικό κωδικό αρχίζοντας από το βορρά και ακολουθώντας δεξιόστροφη σειρά επιλογής.

[37] Για κάποιο λόγο έχει καθιερωθεί στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, σε αντίθεση με τα χρόνια πριν το 2000, να χρησιμοποιείται η μη-αντικατάσταση και τα σταθμισμένα δείγματα. Ωστόσο, από καθαρά στατιστική άποψη δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ των δύο προσεγγίσεων – και οι δύο έχουν τον ίδιο κίνδυνο στατιστικής μεροληψίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑΣ

ΓΕΩΓΡΑΦ. ΖΩΝΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΠΟΓΡΑΦ. ΤΟΜΕΩΝ	ΒΗΜΑ ΔΕΙΓΜ/ΨΙΑΣ ΤΟΜΕΩΝ	ΤΟΜΕΙΣ /ΒΗΜΑ	**ΔΕΙΓΜΑ ΠΕΡΙΟΧΩΝ**	ΜΕΣΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΑΠ. ΤΟΜΕΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΟΜΕΩΝ /ΠΕΡΙΟΧΗ	ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΤΟΜΕΩΝ 2001	ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ / ΝΟΙΚ. 2001	ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ / ΝΟΙΚ. 2011
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
1	1017	40	25,43	**25**	391	2	19571	0,0492	0,0542
2	832	40	20,80	**21**	398	2	16736	0,0505	0,0502
3	520	40	13,00	**13**	387	2	10066	0,0500	0,0470
4	593	40	14,83	**15**	364	2	10925	0,0506	0,0490
5	245	40	6,13	**6**	264	2	3167	0,0490	0,0406
6	368	61	6,03	**6**	180	3	3240	0,0489	0,0351
ΣΥΝΟΛΟ	3575			**86**	357		63705	0,0499	0,0490

ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ 2001	ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ 2001-11	ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ 2001-11	ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ 2011	ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΟΜΕΩΝ /ΠΕΡΙΟΧΗ	ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΤΟΜΕΩΝ 2011	ΠΟΣΟΣΤΟ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	ΒΗΜΑ ΔΕΙΓΜ/ΨΙΑΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ	**ΤΕΛΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ**	ΤΕΛΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΔΕΙΓΜ/ΨΙΑΣ
(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)
398080	-0,136	-0,094	360767	2	17396	0,0482	24	**725**	0,0020
331540	-0,042	0,005	333082	2	18082	0,0543	27	**670**	0,0020
201320	0,014	0,063	214035	2	10871	0,0508	25	**435**	0,0020
215950	-0,015	0,033	223069	2	12293	0,0551	28	**439**	0,0020
64660	0,149	0,205	77925	2	4182	0,0537	26	**161**	0,0021
66230	0,328	0,392	92222	2	4242	0,0460	23	**184**	0,0020
1277780			1301101		67066	0,0515		**2614**	0,0020

Αυτή η διαδικασία επιλογής δείγματος περιοχών με μέγεθος 2 απογραφικών τομέων οδήγησε σε ορισμένες περιπτώσεις στην ανάγκη αντικατάστασης του δείγματος από άλλον στην ίδια ζώνη. Η αντικατάσταση έγινε στις περιπτώσεις που είτε ο τομέας ήταν πολύ μικρός σε μέγεθος, είτε δεν είχε άλλο προσκείμενο τομέα, είτε, τέλος, ήταν σε άμεση επαφή με ήδη επιλεγμένο δείγμα. Δεδομένου ότι ο κωδικός αρίθμησης των τομέων από την ΕΛΣΤΑΤ, όντας εν πολλοίς τυχαίος, δεν ακολουθεί τη γεωγραφική γειτνίαση, η αντικατάσταση γινόταν με τον τομέα του αμέσως επόμενου κωδικού. Συνολικά έγιναν εννέα (9) αντικαταστάσεις.

Με βάση τα βήματα δειγματοληψίας ανά γεωγραφική ζώνη που φαίνονται στον Πίνακα 1 επιλέγονται 86 περιοχές (στήλη 5) – αριθμός που θεωρήθηκε ρεαλιστικός από την άποψη της στρατηγικής για σχετική "ομαδοποίηση" του δείγματος (βλ. (α) παραπάνω). Αυτό το δείγμα περιοχών αντιστοιχεί σε ομοιογενές ανά ζώνη δείγμα 5% των νοικοκυριών του 2001 (στήλη 9). Ωστόσο, για τα εκτιμόμενα δεδομένα του 2011 αυτές οι περιοχές μας δίνουν ένα ανομοιογενές δείγμα κυμαινόμενο από 3,5% έως 5,4% (στήλη 10). Η εκτίμηση των νοικοκυριών του 2011 ανά ζώνη φαίνεται στις στήλες (11) έως (14). Αφενός έχουμε μεταβολές του μόνιμου πληθυσμού σύμφωνα με τα προσωρινά αποτελέσματα της Απογραφής του 2011 (στήλη 12) που καταγράφηκαν αναλυτικά για κάθε μονάδα ΟΤΑ, και αφετέρου μια κατ' εκτίμηση γενική τάση μείωσης του μέσου μεγέθους νοικοκυριού κατά -4,66% που οδηγεί σε τροποποιημένα ποσοστά μεταβολής του αριθμού των νοικοκυριών (στήλη 13) καθώς και στις τελικές προσεγγιστικές εκτιμήσεις του αριθμού τους το 2011 (στήλη 14). Με βάση αυτές τις μεταβολές στον αριθμό νοικοκυριών, το δείγμα των 86 περιοχών μας δίνει τα μεγέθη για το 2011 που φαίνονται στη στήλη (16). Για αυτό τον υπολογισμό κρίθηκε απαραίτητο να μειωθεί το μέγεθος των περιοχών στη ζώνη 6 σε δύο αντί τρεις απογραφικούς τομείς (στήλη 15). Ο κύριος λόγος για αυτό, βέβαια, είναι η σημαντική αύξηση του πληθυσμού σε αυτή τη ζώνη. Ένας πρόσθετος λόγος, ωστόσο, ήταν ότι η ζώνη 6 περιείχε αρκετούς τομείς ιδιαίτερα μικρού μεγέθους που δεν μπορούσαν να γίνουν αποδεκτοί ως δείγμα με συνέπεια να γίνεται αντικατάσταση με τον πλησιέστερο τομέα ικανού μεγέθους. Αυτό εισάγει εκ των πραγμάτων ένα παράγοντα στάθμισης που μεροληπτεί υπέρ των μεγαλύτερων τομέων και συνεπώς δικαιολογεί την μείωση του αριθμού των τομέων ανά περιοχή. Το τελικά προκύπτον ποσοστό δειγματοληψίας του πληθυσμού των νοικοκυριών ανά ζώνη για το 2011 που φαίνεται στη στήλη (17) παραμένει ανομοιογενές και ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 5,15%. Για να επιτύχουμε κοινό ποσοστό δειγματοληψίας επιλέχθηκαν διαφορετικά βήματα δειγματοληψίας *νοικοκυριών* ανά γεωγραφική ζώνη (στήλη 18) ώστε το τελικό ποσοστό δειγματοληψίας να διαμορφωθεί σε ομοιογενές 0,2% (στήλη 20). Το τελικό σχεδιασμένο δείγμα νοικοκυριών ανέρχεται σε 2614[38] και η κατανομή του ανά ζώνη φαίνεται στη στήλη 19. Το αναλυτικό δείγμα ανά περιοχή και δημοτικό διαμέρισμα φαίνεται στον Πίνακα 3 που ακολουθεί.

[38] Το δείγμα αυτό είναι 3-3,5% ανώτερο του αρχικού στόχου της έρευνας ώστε να υπάρχουν περιθώρια απωλειών και ακυρώσεων κατά την εργασία στο πεδίο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΗ

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΖΩΝΗ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΚΩΔΙΚΟΣ ΑΠΟΓΡ. ΤΟΜΕΑ	ΚΩΔΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΗΣΗΣ	ΝΟΙΚ/ΡΙΑ 2001	ΝΟΙΚ/ΡΙΑ 2011	ΒΗΜΑ ΝΟΙΚ/ΡΙΩΝ	ΔΕΙΓΜΑ ΝΟΙΚ/ΡΙΩΝ
1	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101556	10343	934	824	24	34
2	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101205	11594	800	706	24	29
3	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101308	11244	891	786	24	33
4	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101569	13451	850	750	24	31
5	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101586	9728	652	575	24	24
6	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101398	13161	623	550	24	23
7	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101039	6245	794	701	24	29
8	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101104	16693	809	714	24	30
9	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101451	8235	889	785	24	33
10	1	Γαλάτσιον,το (051201)	A1120101006	18107	863	847	24	35
11	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101201	10035	928	819	24	34
12	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101620	1633	859	758	24	32
13	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101707	11933	763	673	24	28
14	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101128	12865	739	652	24	27
15	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101711	13922	679	599	24	25
16	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101272	14816	800	706	24	29
17	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101639	15648	774	683	24	28
18	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101670	6089	391	345	24	14
19	1	Ταύρος,ο (053901)	A1390101006	17942	748	755	24	31
20	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101344	8399	753	665	24	28
21	1	Αθήναι,αι (050101)	A1010101045	8234	768	678	24	28
22	1	Βύρων,ο (051101)	A1110101027	4026	780	776	24	32
23	1	Ζωγράφος,ο (051601)	A1160101011	17858	757	693	24	29
24	1	Ζωγράφος,ο (051601)	A1160101005	11583	774	708	24	30
25	1	Βύρων,ο (051101)	A1110101052	5655	651	647	24	27
26	2	Δραπετσώνα,η (080501)	A4050101004	11508	865	950	27	35
27	2	Πειραιεύς,ο (080101)	A4010101052	5886	739	697	27	26
28	2	Άγιος Ιωάννης Ρέντης,ο (080201)	A4020101009	17281	808	882	27	33
29	2	Πειραιεύς,ο (080101)	A4010101125	4666	991	935	27	35
30	2	Πειραιεύς,ο (080101)	A4010101020	6614	659	622	27	23
31	2	Νίκαια,η (081001)	A4100101024	925	836	818	27	30
32	2	Νίκαια,η (081001)	A4100101055	9943	807	790	27	29
33	2	Κερατσίνιον,το (080601)	A4060101032	8157	997	1027	27	38
34	2	Κερατσίνιον,το (080601)	A4060101010	2435	946	975	27	36
35	2	Κερατσίνιον,το (080601)	A4060101036	6078	1026	1057	27	39
36	2	Κορυδαλλός,ο (080701)	A4070101051	9987	749	705	27	26
37	2	Περιστέριον,το (053601)	A1360101049	2738	803	803	27	30
38	2	Περιστέριον,το (053601)	A1360101060	15268	800	800	27	30
39	2	Αιγάλεω,το (050601)	A1060101036	19198	874	823	27	30
40	2	Περιστέριον,το (053601)	A1360101034	2454	811	811	27	30
41	2	Περιστέριον,το (053601)	A1360101002	7029	929	930	27	34
42	2	Αιγάλεω,το (050601)	A1060101067	9473	827	779	27	29
43	2	Καματερόν,το (052201)	A1220101018	12854	703	902	27	33
44	2	Άγιοι Ανάργυροι,οι (050501)	A1050101020	8643	896	916	27	34
45	2	Ίλιον,το (Νέα Λιόσια,τα) (051901)	A1190101051	4580	769	799	27	30
46	2	Άγιοι Ανάργυροι,οι (050501)	A1050101006	19361	1037	1060	27	39

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 (ΣΥΝΕΧΕΙΑ): ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΗ

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΖΩΝΗ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΚΩΔΙΚΟΣ ΑΠΟΓΡ. ΤΟΜΕΑ	ΚΩΔΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΗΣΗΣ	ΝΟΙΚ/ΡΙΑ 2001	ΝΟΙΚ/ΡΙΑ 2011	ΒΗΜΑ ΝΟΙΚ/ΡΙΩΝ	ΔΕΙΓΜΑ ΝΟΙΚ/ΡΙΩΝ
47	3	Αμαρούσιον,το (050801)	A1080101053	1134	547	580	25	23
48	3	Αμαρούσιον,το (050801)	A1080101020	19104	1046	1109	25	44
49	3	Κηφισιά,η (052301)	A1230101006	8310	893	985	25	39
50	3	Αγία Παρασκευή,η (050301)	A1030101004	11651	895	933	25	37
51	3	Χαλάνδριον,το (054301)	A1430101061	12118	334	345	25	14
52	3	Χαλάνδριον,το (054301)	A1430101036	8884	903	933	25	37
53	3	Αγία Παρασκευή,η (050301)	A1030101041	15456	1003	1046	25	42
54	3	Ψυχικόν,το (054501)	A1450101006	6733	720	651	25	26
55	3	Μελίσσια,τα (052501)	A1250101010	7436	629	754	25	30
56	3	Νέα Φιλαδέλφεια,η (053101)	A1310101011	12271	713	763	25	31
57	3	Ηράκλειον,το (051801)	A1180101022	7954	770	833	25	33
58	3	Νέα Ιωνία,η (052901)	A1290101040	13503	934	946	25	38
59	3	Νέα Ιωνία,η (052901)	A1290101016	19277	979	992	25	40
60	4	Γλυφάδα,η (051301)	A1130101044	4021	620	679	28	24
61	4	Γλυφάδα,η (051301)	A1130101002	12330	820	897	28	32
62	4	Βούλα,η (060701)	A2070101005	3996	491	570	28	20
63	4	Βούλα,η (060701)	A2070101036	14070	310	360	28	13
64	4	Δ.Δ.ΑλίμουΚαλαμάκιον,το (050701)	A1070101020	11168	594	653	28	23
65	4	Αργυρούπολη,η (050901)	A1090101090	12189	786	801	28	29
66	4	Ηλιούπολη,η (051701)	A1170101011	2343	642	650	28	23
67	4	Άγιος Δημήτριος,ο (050401)	A1040101050	8507	785	854	28	31
68	4	Άγιος Δημήτριος,ο (050401)	A1040101032	15184	850	925	28	33
69	4	Νέα Σμύρνη,η (053001)	A1300101036	9945	850	948	28	34
70	4	Παλαιόν Φάληρον,το (053401)	A1340101028	4381	891	1385	28	49
71	4	Παλαιόν Φάληρον,το (053401)	A1340101020	19285	939	939	28	34
72	4	Καλλιθέα,η (052101)	A1210101032	2164	868	796	28	28
73	4	Νέα Σμύρνη,η (053001)	A1300101027	15231	963	965	28	34
74	4	Νέα Σμύρνη,η (053001)	A1300101058	6026	871	873	28	31
75	5	Αμπελάκια,τα (080401)	A4040101089	8006	678	815	26	31
76	5	Αιάντειον,το (081303)	A4130201136	19392	177	208	26	8
77	5	Αχαρναί,αι (060501)	A2050101045	18132	1001	1362	26	52
78	5	Άνω Λιόσια,τα (070201)	A3020101016	17721	524	676	26	26
79	5	Ελευσίς,η (070101)	A3010101002	17764	609	609	26	23
80	5	Ελευσίς,η (070101)	A3010101023	16027	513	513	26	20
81	6	Άγιος Στέφανος,ο (060201)	A2020101004	7951	512	600	23	26
82	6	Μαραθών,ο (061501)	A2150101049	19675	593	1010	23	44
83	6	Δ.Δ.Παλλήνης, Λεοντάριον (060102)	A2010102040	13792	661	899	23	39
84	6	Άρτεμη,η (060301)	A2030101081	10526	246	377	23	16
85	6	Λιμήν Μαρκοπούλου,ο (061605)	A2160105161	5534	196	302	23	13
86	6	Μαρκόπουλον,το (061601)	A2160101134	7211	684	1054	23	46

2.3 Οργάνωση της έρευνας στο πεδίο και συνοδευτικό υλικό

Όπως σημειώθηκε ήδη η διαδικασία πραγματοποίησης των συνεντεύξεων στο πεδίο σχεδιάστηκε έτσι ώστε να καταγραφούν τα στοιχεία από τυχαίο δείγμα νοικοκυριών προκαθορισμένου αριθμού με τη χρήση κατάλληλου βήματος δειγματοληψίας μετά από πλήρη καταγραφή των κατοικιών ανά οικοδομικό τετράγωνο και συγκεκριμένη διεύθυνση (διακριτό οικόπεδο με οικοδομή). Η οργάνωση των εργασιών σχεδιάστηκε όπως παρακάτω:

1) Διαμόρφωση χαρτογραφικού σκαριφήματος της περιοχής (δύο απογραφικών τομέων) από το ηλεκτρονικό γεωγραφικό αρχείο με τα όρια των τομέων επί του σχεδίου πόλεως ή άλλων στοιχείων ρυμοτομίας σε συνδυασμό με αεροφωτογραφικό υλικό (Google Maps κλπ.).

2) Αρίθμηση από τους συνεντευκτές των τετραγώνων και στη συνέχεια αρίθμηση των οικοπέδων/οικοδομών ανά τετράγωνο και καταγραφή των διευθύνσεων (οδός, αριθμός) για το σύνολο της περιοχής. Η καταγραφή των διευθύνσεων ανά τετράγωνο θα ακολουθεί δεξιόστροφη φορά με αρχή τυχαία γωνία του τετραγώνου.

3) Μέτρηση από τους συνεντευκτές με εξωτερική παρατήρηση του αριθμού κατοικιών ανά διεύθυνση. Εξαιρούνται μόνο οι οικοδομές ή τα διακριτά τμήματα οικοδομών με άλλες χρήσεις καθώς και οι εμφανώς ερειπωμένες ή ημιτελείς οικοδομές.

4) Σύνταξη ηλεκτρονικού αρχείου (πίνακα EXCEL) με τα παραπάνω στοιχεία για κάθε περιοχή σύμφωνα με προκαθορισμένη φόρμα και σε συνεργασία με τον αντίστοιχο επόπτη από τα μέλη της Ομάδας Έργου. Εκτίμηση του κατάλληλου βήματος δειγματοληψίας (σύνολο κατοικιών/προκαθορισμένο δείγμα) και επισήμανση των διευθύνσεων και των θέσεων στην οικοδομή (αριθμός κατοικίας αρχίζοντας από το χαμηλότερο επίπεδο και ανερχόμενοι διεξιόστροφα) όπου τοποθετείται κάθε μονάδα του δείγματος.

5) Διανομή ή ανάρτηση έντυπου υλικού στις οικοδομές του δείγματος και σε καταστήματα της περιοχής με στόχο τη δημοσιοποίηση της έρευνας.

6) Προσπάθεια συμπλήρωσης της συνέντευξης στις επιλεγμένες κατοικίες με μέχρι τρεις προσπάθειες επικοινωνίας σε διαφορετικές ώρες της ημέρας και ημέρες και, όταν επιτευχθεί επικοινωνία, μέχρι δύο επισκέψεις για να γίνει δεκτός ο συνεντευκτής ή να βρεθεί κατάλληλη ώρα για συνάντηση.

7) Στις περιπτώσεις επίμονης άρνησης, αδυναμίας του νοικοκυριού ή ακατάλληλης κατοικίας (κενή, με άλλη χρήση, χωρίς ενοίκους ηλικίας 18-65 ετών) γίνεται αντικατάσταση με την προσκείμενη αμέσως επόμενη κατοικία κατά τη σειρά

μέτρησης στην οικοδομή ή, αν πρόκειται για την τελευταία, με την πρώτη στην επόμενη οικοδομή.

8) Για κάθε κατοικία για την οποία γίνεται προσπάθεια επαφής και επικοινωνίας συμπληρώνεται ειδικό *έντυπο επαφής* που καταγράφει τα στοιχεία της κατοικίας, της επαφής (ώρα, ημέρα, είδος) και τα αποτελέσματα. (βλ. Παράρτημα 2)

9) Δεδομένου ότι έρευνα απευθύνεται σε άτομα και όχι στο νοικοκυριό ως σύνολο, πριν την διενέργεια της συνέντευξης θα πρέπει να γίνεται επιλογή ενός τυχαίου ατόμου από μέλη του νοικοκυριού ηλικίας 18-65 ετών. Η επιλογή αυτή γίνεται με τη γνωστή μέθοδο Kish Grid (βλ. Παράρτημα 2) και στην περίπτωση που τον εν λόγω άτομο δεν είναι παρόν επιδιώκεται συνάντηση μαζί του σε πρόσφορη ημέρα και ώρα.

10) Η έρευνα είναι ανώνυμη και τα στοιχεία απόρρητα με ευθύνη των συνεντευκτών και της Ομάδας Έργου που εποπτεύει. Ωστόσο, επιδιώκεται, αν αυτό γίνει δεκτό, να καταγραφούν κάποια στοιχεία επικοινωνίας ώστε να μπορεί να γίνει έλεγχος ή τυχόν διορθώσεις. Τα στοιχεία αυτά μπορούν επίσης να αξιοποιηθούν από την Ομάδα Έργου για τη διερεύνηση της δυνατότητας να γίνουν πρόσθετες ποιοτικές συνεντεύξεις.

Οι συνεντευκτές θα εφοδιάζονται με το ακόλουθο συνοδευτικό υλικό:

α) Καρτελάκι συνεδριακού τύπου με το όνομα τους και τους λογότυπους του ΕΚΚΕ, της ΓΓΕΤ και του ΕΣΠΑ
β) Επίσημη βεβαίωση του ΕΚΚΕ ότι αποτελούν μέλη της ερευνητικής ομάδας
γ) Επίσημα (ενυπόγραφα και σφραγισμένα) αντίγραφα επιστολής του Προέδρου του ΕΚΚΕ προς τα νοικοκυριά που περιγράφει τους στόχους της έρευνας και τονίζει το τυχαίο της δειγματοληψίας και το απόρρητο των στοιχείων που θα συγκεντρωθούν
δ) "Διαφημιστικού" τύπού ενημερωτικά φύλλα (flyers) που ανακοινώνουν και περιγραφουν την έρευνα
ε) Ενημερωτικά σημειώματα που ανακοινώνουν την επίσκεψη και παρέχουν τα ονόματα του συνεντευκτή, του επόπτη και του Επιστημονικού Υπεύθυνου για επικοινωνία από τα νοικοκυριά.
στ) Αντίγραφα του ερωτηματολογίου
ζ) Τεύχος με τις κάρτες πολλαπλών επιλογών
η) Αντίγραφα της φόρμας επαφών

2.2 Το ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας αποτελείται ουσιαστικά από δύο μέρη: αυτό που καλύπτει τα θέματα τα θέματα πολιτιστικής και "υλικής" κατανάλωσης και αυτό που καλύπτει τα κοινωνικά, οικονομικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του ερωτώμενου και της συζύγου/συντρόφου του (όταν υπάρχει) και του αρχηγού του

νοικοκυριού (όταν δεν ταυτίζεται με κάποιο από τα προηγούμενα άτομα). Μεταξύ αυτών των δύο μεγάλων ενοτήτων υπάρχει μια μικρότερη ενότητα που καλύπτει θέματα υποκειμενικής ευημερίας, κοινωνικών σχέσεων και συμπληρωματικά στοιχεία όπως η υπηκοότητα, ο τόπος γέννησης και η κατάσταση της υγείας του ερωτώμενου. Η δομή του ερωτηματολογίου φαίνεται στον επόμενο Πίνακα 4.

Πίνακας 4: Δομή του Ερωτηματολογίου

	Ερωτήσεις	**ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ**
ΜΕΡΟΣ Α	**Α1 –Α16**	Πολιτισμός, διασκέδαση, κατανάλωση
ΜΕΡΟΣ Β	**Β1-Β25**	Κύρια και εξοχική/παραθεριστική κατοικία
ΜΕΡΟΣ Γ	**C1-C19**	Υποκειμενική ευημερία & κοινωνικές σχέσεις
ΜΕΡΟΣ Δ	**D1 – D66**	Κοινωνικοδημογραφική φυσιογνωμία: σύνθεση του νοικοκυριού, φύλο, ηλικία, λεπτομέρειες για το επίπεδο της εκπαίδευσης και την απασχόληση του/της ερωτώμενου/ης, του/της συντρόφου, των γονέων του/της, για το εισόδημα του νοικοκυριού και για την οικογενειακή κατάσταση.
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟ-ΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ	**Μέρος Ε**	Ερωτήσεις για τον/την συνεντευκτή/τρια

Κατά το σχεδιασμό του ερωτηματολογίου δόθηκε εξίσου σημαντικό βάρος στην κάλυψη των ερευνητικών ερωτημάτων και στην επίτευξη ενός εύλογου μεγέθους που δεν θα απαιτούσε περισσότερο από 30-45 λεπτά της ώρας για την ολοκλήρωση της συνέντευξης. Σαν συνέπεια, αποκλείστηκαν αρκετές ερωτήσεις που θα προσέθεταν περιφερειακού ενδιαφέροντος υλικό ή υλικό για αξιοποίηση από μελλοντικές αναλύσεις και η σύνθεση του ερωτηματολογίου εστιάστηκε κυρίως στα θέματα που ήταν ουσιωδώς απαραίτητα για την αποσκοπούμενη στατιστική ανάλυση. Ως πρότυπο για την οργάνωση και ροή του ερωτηματολογίου επιλέχθηκε το ερωτηματολόγιο του 5^{ου} κύματος της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (ESS) που διεξήχθη στην Ελλάδα το 2011 με οργανωτική ευθύνη του ΕΚΚΕ που είχε συμμετάσχει και σε προηγούμενα κύματα του ESS. Πέραν του ζητήματος της σημαντικής συσσωρευμένης εμπειρίας, η επιλογή αυτή βασίστηκε και στο γεγονός ότι τα ερωτηματολόγια του ESS καλύπτουν στο σχετικό τμήμα τους (Τμήμα Δ του παρόντος ερωτηματολογίου) τα απαραίτητα για την ταξινόμηση των ατόμων σε κοινωνικο-οικονομικές τάξεις σύμφωνα με το σύστημα EseC καθώς και για την

περιγραφή της διαγενεακής κοινωνικής κινητικότητας. Στό τμήμα αυτό προστέθηκαν στο παρόν ερωτηματολόγιο τα ανάλογα κοινωνικο-οικονομικά στοιχεία για τον αρχηγό του νοικοκυριού – με την καθιερωμένη στην Ελλάδα έννοια – ώστε να μπορούν γίνουν αναλύσεις και στο επίπεδο του νοικοκυριού για θέματα κατανάλωσης όπως η κατοικία. Σαν συμπληρωματικά βοηθήματα για τη σύνταξη του ερωτηματολογίου αξιοποιήθηκαν αυτά των ειδικών ερευνών της ΕΛΣΤΑΤ για τις τακτικές Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών καθώς και τις ευρωπαϊκές έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC).[39]

Το πλήρες ερωτηματολόγιο φαίνεται στο Παράρτημα 2 αυτής της Έκθεσης. Η τελική του μορφή διαμορφώθηκε μετά από 30 πιλοτικές συνεντεύξεις που έγιναν από μέλη της Ομάδας Έργου και, κυρίως, από τους επιλεγμένους και επιλαχόντες συνεντευκτές που συμμετείχαν στην εκπαίδευση για την έρευνα στο πεδίο.

2.3 Στελέχωση και εκπαίδευση της Ομάδας Συνεντευκτών

Σύμφωνα με τον προγραμματισμό του έργου, μετά σχετική απόφαση του Δ.Σ. του ΕΚΚΕ εγκρίθηκε η δημοσιοποίηση "Πρόσκλησης εκδήλωσης ενδιαφέροντος για υποβολή πρότασης για κατάρτιση συμβάσεων μίσθωσης έργου και συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου" για δεκαεπτά (17) θέσεις βοηθών έρευνας για διάστημα τριών έως τεσσάρων μηνών για τις ανάγκες διενέργειας και επίβλεψης ποσοτικής έρευνας πεδίου στο πλαίσιο του έργου SECSTACON του Ινστιτούτου Κοινωνικών Ερευνών του ΕΚΚΕ. Η σχετική πρόσκληση στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα του ΕΚΚΕ την 18η/1/2013 και σε αγγλική περίληψη με παραπομπή στην ιστοσελίδα του ΕΚΚΕ σε δύο σχετικές ευρωπαϊκές ιστοσελίδες ενώ επίσης έγινε η προώθηση της στα Γραφεία Διασύνδεσης των πλέων σχετικών ελληνικών τμημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Η καταληκτική ημερομηνία της πρόσκλησης ήταν η 31η/1/2013 με στόχο την έναρξη των εργασιών πεδίου την 15η/3/13.

Αναλυτικά οι θέσεις βοηθών έρευνας ήταν οι ακόλουθες:
- 6 θέσεις Μεταδιδακτόρων ερευνητών (Ιβ)
- 3 θέσεις Μεταπτυχιακών φοιτητών ή υποψηφίων Διδακτόρων (Ιγ)
- 8 θέσεις Τεχνικού ή άλλου Υποστηρικτικού Προσωπικού (Ιδ) (Πτυχίο ΑΕΙ, ΤΕΙ)

Σύμφωνα με τις προδιαγραφές της έρευνας οι υποψήφιοι έπρεπε να έχουν τα ακόλουθα προσόντα:

- Σπουδές στις κοινωνικές επιστήμες και συναφείς κλάδους όπως οι αστικές σπουδές και η κοινωνική γεωγραφία.

[39] Η ερώτηση για τα χαρακτηριστικά των κοντινών φίλων του ερωτώμενου αντιγράφηκε από την αντίστοιχη ερώτηση του 10ου κύματος του Βρεττανικού Household Panel Survey.

- Άριστη προφορική και γραπτή χρήση της ελληνικής γλώσσας και επαρκή κατοχή της αγγλικής γλώσσας στη χρήση υπολογιστών και κοινωνικών στατιστικών.
- Ικανότητα χρήσης Η/Υ, επεξεργασίας κειμένου, υπολογιστικών φύλλων, βάσεων δεδομένων και προγραμμάτων στατιστικής
- Ανεπτυγμένες επικοινωνιακές δεξιότητες και ικανότητες συντονισμού
- Επικουρικά, εμπειρία στην έρευνα πεδίου με συνεντεύξεις η οποία προσμετρήθηκε ως σημαντικό στοιχείο κατά τη διαδικασία αξιολόγησης των υποψηφίων

Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι παρά το σχετικά περιορισμένο εύρος του πληθυσμού-στόχου της προκήρυξης, υποβλήθηκαν 522 υποψηφιότητες εκ των οποίων 375 θεωρήθηκαν έγκυρες με τα παραπάνω κριτήρια. Από αυτές επελέγει μια βραχεία λίστα 52 ατόμων με τα οποία έγιναν προσωπικές συνεντεύξεις και από αυτή επιλέχθηκαν 17 άτομα για σύναψη σύμβασης και 19 επιλαχόντες.[40] Η όλη διαδικασία αποδείχθηκε εξαιρετικά χρονοβόρα και απασχόλησε για περισσότερο από ένα μήνα το σύνολο της Ομάδας Έργου. Από την άλλη, η εκτεταμένη προσέλευση υποψηφίων έδωσε την ευκαιρία για την επιλογή συνεντευκτών με ιδιαίτερα υψηλά προσόντα. Αυτό σε συνδυασμό με την επιλογή ικανοποιητικών αμοιβών – με τα τρέχοντα δεδομένα της αγοράς εργασίας – επέτρεψε την υλοποίηση του αρχικού στόχου για την εμπειρική έρευνα, δηλαδή τη διαμόρφωση μιας ομάδας συνεντευκτών με επαγγελματισμό και ισχυρά θετικά κίνητρα.

Η ομάδα των 17 επιλεγμένων συνεντευκτών συμμετείχε σε δεκαήμερη σεμιναριακού τύπου εκπαίδευση στο διάστημα 1-13/3/13. Στην εκπαίδευση συμμετείχε οικειοθελώς και το σύνολο σχεδόν των 19 επιλαχόντων – μετά πρόσκληση από τον υπεύθυνο της έρευνας δεδομένου ότι υπήρχε το ισχυρό ενδεχόμενο να απαιτηθούν αντικαταστάσεις συνεντευκτών κατά τη διάρκεια της έρευνας. Στην εκπαίδευση καλύφθηκαν τα ακόλουθα:

1) Καταγραφή κατοικιών και σχεδιασμός δείγματος νοικοκυριών σε επιλεγμένες περιοχές της Ευρύτερης Περιοχής της Αθήνας σύμφωνα με τη μεθοδολογία της έρευνας
2) Συγκέντρωση στοιχείων με τη μέθοδο της επιτόπιας επίσκεψης και συμπλήρωση ερωτηματολογίων σε τυχαίο δείγμα νοικοκυριών
3) Μελέτη του ερωτηματολογίου και ζητήματα κωδικοποίησης των στοιχείων και ειδικότερα των επαγγελμάτων και των κλάδων απασχόλησης
4) Πραγματοποίηση μιας πιλοτικής συνέντευξης

[40] Βλ. τα σχετικά έγγραφα στην έκθεση "Ερευνητική Ενότητα 2 – Παραδοτέο 2.1, Σχεδιασμός και Οργάνωση της Δειγματοληπτικής Έρευνας – Σχεδιασμός Δείγματος, Οργάνωση της Έρευνας στο Πεδίο και Ερωτηματολόγιο", Αθήνα, Ιούνιος 2013

Οι επιστήμονες που απάρτισαν τελικά την ομάδα των συνεντευκτών (μετά την παραίτηση δύο εξ αυτών στο πρώτο δίμηνο και αντικατάσταση από επιλαχόντες) ήταν οι ακόλουθοι:

α. Μεταδιδακτορικοί ερευνητές

1. Κυριακάκης Ιωάννης
2. Λάλλας Δημήτρης
3. Μπαλαντίνα Αλεξάνδρα
4. Νικολαϊδου Σοφία
5. Πετρίδης Πέτρος
6. Τσάμος Γεώργιος

β. Μεταπτυχιακοί φοιτητές & υποψήφιοι διδάκτορες

1. Γαβριελάτος Άρης
2. Γερμενή Ελόνα
3. Πούλου Ελένη
4. Βλάχος Φώτης

γ. Τεχνικό Υποστηρικτικό Προσωπικό

1. Βαλάσση Δέσποινα
2. Βερβάτης Μιχαήλ
3. Κασάπη Γέτα-Ζωή
4. Κοσμά Κωνσταντίνα
5. Παπαμιχαήλ Λυκούργος
6. Ζώρζος Ιάκωβος
7. Παππά Ελευθερία
7. Πάσχου Μαρία
8. Σορολιού Ελένη-Ιουλία

3. Η έρευνα στην Αθήνα του 2013

3.1 Εισαγωγή – Γενική περιγραφή των εργασιών

Η έρευνα στο πεδίο άρχισε, σύμφωνα με τον αρχικό προγραμματισμό, την 15η Μαρτίου 2013 με στόχο να ολοκληρωθεί την 15η Ιουλίου (τετράμηνο) και με αντικείμενο τη συγκέντρωση και την καταχώρηση/κωδικοποίηση στοιχείων για 2500 +- 2% νοικοκυριά. Η έρευνα θα κάλυπτε τυχαίο και αντιπροσωπευτικό δείγμα 86 περιοχών μεγέθους δύο απογραφικών τομέων στην ηπειρωτική Αττική και Αίγινα με την εξαίρεση ορισμένων ιδιαίτερα απομακρυσμένων ΟΤΑ. (βλ. *Παραδοτέο 2.1: Σχεδιασμός και Οργάνωση της Δειγματοληπτικής Έρευνας – Σχεδιασμός Δείγματος, Οργάνωση της Έρευνας στο Πεδίο και Ερωτηματολόγιο*). Τις εργασίες στο πεδίο και την παράλληλη αρχική κωδικοποίηση/καταχώρηση των στοιχείων είχαν αναλάβει 17 κοινωνικοί επιστήμονες με τετράμηνες συμβάσεις έργου. Στην πορεία του έργου δύο συμβάσεις διακόπηκαν στο μέσο του χρόνου και το αναλογούν υπόλοιπο έργο εκπονήθηκε από δύο επιστήμονες από τους επιλαχόντες με δίμηνη σύμβαση για το διάστημα 15/5-15/7.

Όπως αποδείχθηκε στην πορεία των εργασιών και όπως θα φανεί και από τα στοιχεία στα επόμενα για τις προσπάθειες επαφής, τις αρνήσεις και αντικαταστάσεις, η διενέργεια αυτού του τύπου της έρευνας μέσω ερωτηματολογίων σε συγκεκριμένο δείγμα νοικοκυριών και ατόμων[41] στις σημερινές συνθήκες κρίσης αντιμετώπισε πολύ σημαντικές δυσκολίες που οφείλονται αφενός σε αρνητική στάση απέναντι σε δημόσιους φορείς και αφετέρου στη αύξηση των μέτρων ασφαλείας και αποτροπής της πρόσβασης στις κατοικίες. Σαν αποτέλεσμα, επιβαρύνθηκε σημαντικά ο χρόνος και η προσπάθεια για την συμπλήρωση των απαιτούμενων συνεντεύξεων από κάθε συνεντευκτή και φάνηκε ήδη από τον τρίτο μήνα ότι δεν θα επαρκούσε ο συμβατικός χρόνος για την ολοκλήρωση των ερωτηματολογίων και της κωδικοποίησης. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος έγιναν οι ακόλουθες τροποποιήσεις στον αρχικό προγραμματισμό:

α) Παρατάθηκε ο χρόνος εργασιών στο πεδίο κατά 15 ημέρες μέχρι 31/7 χωρίς αλλαγή των όρων του συμβατικού χρόνου και ρητή εντολή ότι δεν πρέπει να γίνουν συνεντεύξεις τον Αύγουστο.

β) Παρατάθηκε ο χρόνος υποβολής όσον κωδικοποιημένων στοιχείων σε ηλεκτρονική μορφή δεν είχαν παραδοθεί μέχρι την 15η Σεπτεμβρίου.[42] Συνεπώς, ο πραγματικός χρόνος διενέργειας της τοπικής έρευνας αυξήθηκε κατά ένα μήνα (5 αντί 4) και ο ημερολογιακός κατά δύο (6 αντί 4).

[41] Υπενθυμίζουμε ότι πέραν των βασικών στοιχείων του νοικοκυριού έπρεπε να καταγραφούν απαντήσεις από συγκεκριμένο μέλος που επιλέγεται με αλγόριθμο τυχαίας επιλογής. Αυτό, όπως είναι φανερό, προσθέτει σημαντικά στη δυσκολία επίτευξης συνέντευξης.

[42] Τελικά σε ορισμένες ιδιαίτερα δύσκολες περιπτώσεις ένας μικρός αριθμός ερωτηματολογίων συμπληρώθηκε τον Σεπτέμβριο.

Σύμφωνα με τις οδηγίες για την έρευνα, η ροή των παραδόσεων των συμπληρωμένων ερωτηματολογίων και των ειδικών εντύπων για την περιγραφή του δείγματος ανά περιοχή και για τις επιχειρηθείσες επαφές καθώς και των λογιστικών φύλλων με τις καταχωρήσεις/κωδικοποιήσεις ήταν συνεχής ώστε να είναι δυνατός και ο παράλληλος έλεγχος, οι διορθώσεις και οι υποδείξεις από την επιβλέπουσα ομάδα του έργου. Ο έλεγχος και οι διορθώσεις συνεχίστηκαν και μετά την 15/9 ως μέρος πλέον της στατιστικής προετοιμασίας και επεξεργασίας του υλικού με στόχο τη διαμόρφωση των σχετικών βάσεων δεδομένων (Ε.Ε. 6 "Στατιστική Ανάλυση Ι").[43]

3.2 Το τελικό δείγμα

Από την έρευνα στο πεδίο συγκεντρώθηκαν τελικά 2526 ερωτηματολόγια (2500 +1%). Όπως είναι αναμενόμενο, σε ένα σημαντικό αλλά εύλογο αριθμό από αυτά ορισμένα ερωτήματα δεν απαντήθηκαν από τους ερωτώμενους (εισόδημα, αξία κατοικίας κλπ.) χωρίς αυτό να τα καθιστά άκυρα. Ωστόσο, σε 7 ερωτηματολόγια δεν καταγράφηκαν βασικά κοινωνικο-δημογραφικά στοιχεία και ως εκ τούτου ο αριθμός έγκυρων ερωτηματολογίων ανέρχεται σε 2519. Στον Πίνακα 1 φαίνεται ο αριθμός των έγκυρων ερωτηματολογίων σε σύγκριση με τον αρχικό σχεδιασμό του δείγματος ανά μεγάλο κοινωνιο-γεωγραφικό τομέα. Στον περισσότερο αναλυτικό Πίνακα 2 φαίνεται αυτή σχέση για τις 86 περιοχές δειγματοληψίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Αρχικό σχέδιο δείγματος και τελικό δείγμα ανά μεγάλο τομέα

ΤΟΜΕΑΣ		ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΝΟΙΚ 11*	ΑΡΧΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ	ΔΕΙΓΜΑ / ΝΟΙΚ11*	ΤΕΛΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ	ΔΕΙΓΜΑ / ΝΟΙΚ11*
1	ΚΕΝΤΡΙΚΟΙ ΔΗΜΟΙ	17396	725	0,0417	713	0,0410
2	ΔΥΤΙΚΑ ΠΡΟΑΣΤΙΑ	18082	670	0,0370	645	0,0357
3	ΒΟΡΕΙΑ ΠΡΟΑΣΤΙΑ	10871	435	0,0400	428	0,0394
4	ΝΟΤΙΑ ΠΡΟΑΣΤΙΑ	12293	439	0,0357	431	0,0351
5	ΒΔ & Δ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	4182	161	0,0385	144	0,0344
6	Β & Α ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	4242	184	0,0435	158	0,0372
ΣΥΝΟΛΟ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ	67066	2614	0,0390	2519	0,0376

(*) Εκτίμηση νοικοκυριών βάσει των στοιχείων 2001 και των μεταβολών 2001-2011 στους πληθυσμούς των ΟΤΑ και στο μ.μέγεθος νοικοκυριού της Αττικής

[43] Οι έλεγχοι και οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν από την Π. Καμούτση (κατά το μεγαλύτερο μέρος) και από τον Ν. Σουλιώτη και Δ. Εμμανουήλ

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Αρχικό σχέδιο δείγματος και τελικό δείγμα ανά περιοχή

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΤΟΜΕΑΣ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΝΟΙΚ 11*	ΑΡΧΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ	ΤΕΛΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ
1	1	Αθήναι,αι (050101)	824	34	34
2	1	Αθήναι,αι (050101)	706	29	29
3	1	Αθήναι,αι (050101)	786	33	29
4	1	Αθήναι,αι (050101)	750	31	31
5	1	Αθήναι,αι (050101)	575	24	24
6	1	Αθήναι,αι (050101)	550	23	23
7	1	Αθήναι,αι (050101)	701	29	29
8	1	Αθήναι,αι (050101)	714	30	30
9	1	Αθήναι,αι (050101)	785	33	33
10	1	Γαλάτσιον,το (051201)	847	35	30
11	1	Αθήναι,αι (050101)	819	34	34
12	1	Αθήναι,αι (050101)	758	32	32
13	1	Αθήναι,αι (050101)	673	28	28
14	1	Αθήναι,αι (050101)	652	27	28
15	1	Αθήναι,αι (050101)	599	25	25
16	1	Αθήναι,αι (050101)	706	29	28
17	1	Αθήναι,αι (050101)	683	28	28
18	1	Αθήναι,αι (050101)	345	14	14
19	1	Ταύρος,ο (053901)	755	31	31
20	1	Αθήναι,αι (050101)	665	28	27
21	1	Αθήναι,αι (050101)	678	28	28
22	1	Βύρων,ο (051101)	776	32	32
23	1	Ζωγράφος,ο (051601)	693	29	29
24	1	Ζωγράφος,ο (051601)	708	30	30
25	1	Βύρων,ο (051101)	647	27	27
26	2	Δραπετσώνα,η (080501)	950	35	34
27	2	Πειραιεύς,ο (080101)	697	26	25
28	2	Άγιος Ιωάννης Ρέντης,ο (080201)	882	33	31
29	2	Πειραιεύς,ο (080101)	935	35	34
30	2	Πειραιεύς,ο (080101)	622	23	22
31	2	Νίκαια,η (081001)	818	30	30
32	2	Νίκαια,η (081001)	790	29	28
33	2	Κερατσίνιον,το (080601)	1027	38	35
34	2	Κερατσίνιον,το (080601)	975	36	35
35	2	Κερατσίνιον,το (080601)	1057	39	36
36	2	Κορυδαλλός,ο (080701)	705	26	26
37	2	Περιστέριον,το (053601)	803	30	28
38	2	Περιστέριον,το (053601)	800	30	29
39	2	Αιγάλεω,το (050601)	823	30	30
40	2	Περιστέριον,το (053601)	811	30	29
41	2	Περιστέριον,το (053601)	930	34	32
42	2	Αιγάλεω,το (050601)	779	29	28
43	2	Καματερόν,το (052201)	902	33	32
44	2	Άγιοι Ανάργυροι,οι (050501)	916	34	33
45	2	Ίλιον,το (Νέα Λιόσια,τα) (051901)	799	30	30
46	2	Άγιοι Ανάργυροι,οι (050501)	1060	39	38

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: (συνέχεια) Αρχικό σχέδιο δείγματος και τελικό δείγμα ανά περιοχή

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΤΟΜΕΑΣ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΝΟΙΚ 11*	ΑΡΧΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ	ΤΕΛΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ
47	3	Αμαρούσιον,το (050801)	580	23	23
48	3	Αμαρούσιον,το (050801)	1109	44	45
49	3	Κηφισιά,η (052301)	985	39	38
50	3	Αγία Παρασκευή,η (050301)	933	37	37
51	3	Χαλάνδριον,το (054301)	345	14	14
52	3	Χαλάνδριον,το (054301)	933	37	37
53	3	Αγία Παρασκευή,η (050301)	1046	42	42
54	3	Ψυχικόν,το (054501)	651	26	26
55	3	Μελίσσια,τα (052501)	754	30	29
56	3	Νέα Φιλαδέλφεια,η (053101)	763	31	30
57	3	Ηράκλειον,το (051801)	833	33	31
58	3	Νέα Ιωνία,η (052901)	946	38	37
59	3	Νέα Ιωνία,η (052901)	992	40	39
60	4	Γλυφάδα,η (051301)	679	24	23
61	4	Γλυφάδα,η (051301)	897	32	31
62	4	Βούλα,η (060701)	570	20	19
63	4	Βούλα,η (060701)	360	13	13
64	4	Δ.Δ.ΑλίμουΚαλαμάκιον,το (050701)	653	23	23
65	4	Αργυρούπολη,η (050901)	801	29	29
66	4	Ηλιούπολη,η (051701)	650	23	23
67	4	Άγιος Δημήτριος,ο (050401)	854	31	30
68	4	Άγιος Δημήτριος,ο (050401)	925	33	32
69	4	Νέα Σμύρνη,η (053001)	948	34	34
70	4	Παλαιόν Φάληρον,το (053401)	1385	49	47
71	4	Παλαιόν Φάληρον,το (053401)	939	34	34
72	4	Καλλιθέα,η (052101)	796	28	28
73	4	Νέα Σμύρνη,η (053001)	965	34	34
74	4	Νέα Σμύρνη,η (053001)	873	31	31
75	5	Αμπελάκια,τα (080401)	815	31	28
76	5	Αιάντειον,το (081303)	208	8	8
77	5	Αχαρναί,αι (060501)	1362	52	47
78	5	Άνω Λιόσια,τα (070201)	676	26	23
79	5	Ελευσίς,η (070101)	609	23	20
80	5	Ελευσίς,η (070101)	513	20	18
81	6	Άγιος Στέφανος,ο (060201)	600	26	23
82	6	Μαραθών,ο (061501)	1010	44	40
83	6	Δ.Δ.ΠαλλήνηςΛεοντάριον,το (060102)	899	39	35
84	6	Άρτεμη,η (060301)	377	16	16
85	6	Λιμήν Μαρκοπούλου,ο (061605)	302	13	5
86	6	Μαρκόπουλον,το (061601)	1054	46	39
ΣΥΝΟΛΟ			67066	**2614**	**2519**

(*) Εκτίμηση νοικοκυριών βάσει των στοιχείων 2001 και των μεταβολών 2001-2011 στους πληθυσμούς των ΟΤΑ και στο μ.μέγεθος νοικοκυριού της Αττικής

Ο αρχικός σχεδιασμός του δείγματος είχε θέσει ως στόχο τις 2614 μονάδες με το σκεπτικό ότι θα υπάρξει σημαντικός αριθμός ημιτελών και άκυρων ερωτηματολογίων. Στην πράξη, αυτό το πρόβλημα αποδείχθηκε περιορισμένο και όταν υπήρχε οι συνεντευκτές το αντιμετώπισαν με τη διακοπή της συνέντευξης και την αντικατάσταση του νοικοκυριού με γειτονικό. Ως εκ τούτου, αποφασίστηκε στα μέσα των εργασιών η αναπροσαρμογή του δείγματος ανά περιοχή με στόχο την επίτευξη περίπου 2530 μονάδων. Δεδομένου ότι η δειγματοληπτική έρευνα είχε προχωρήσει στους πλέον προσιτούς τομείς 1 και 3 προέκυψαν μικρές αποκλίσεις στα εκτιμώμενα ποσοστά δειγματοληψίας των νοικοκυριών ανά τομέα (Πίνακας 1). Όπως θα δούμε στο επόμενο μέρος, αυτές οι αποκλίσεις δεν επηρεάζουν το προφίλ του δείγματος στα βασικά κοινωνικά χαρακτηριστικά.[44]

3.3 Στοιχεία δυσκολίας: επαφές, ανταπόκριση, αρνήσεις, αντικαταστάσεις

Σύμφωνα με τη διαδικασία της έρευνας, οι συνεντευκτές επιχειρούσαν να προσεγγίσουν τους ενοίκους των κατοικιών που είχαν επιλεγεί ως δείγμα, να καταγράψουν τα μέλη κατά ηλικία και να επιλέξουν με κλήρωση τον ερωτώμενο και να προχωρήσουν στη συνέντευξη ή να συμφωνήσουν για άλλη κατάλληλη ώρα. Αν αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα προχωρούσαν, μετά εύλογο αριθμό προσπαθειών, σε αντικατάσταση με την αμέσως επόμενη γειτονική κατοικία σύμφωνα με της σειρά μέτρησης. Τα αποτελέσματα αυτών των προσπαθειών επαφής φαίνονται στον επόμενο Πίνακα 3.

Πίνακας 3: Αποτελέσματα επαφών 1	
1= Ολοκληρώθηκε συνέντευξη	2520
2= Μερική συνέντευξη	9
3= Επαφή με κάποιο άλλο άτομο, ο ερωτώμενος δεν έχει ΑΚΟΜΗ επιλεγεί, όχι κλήρωση	3885
4= Επαφή με επιλεγμένο ερωτώμενο αλλά ΟΧΙ συνέντευξη	916
5= Επαφή με κάποιο άλλο άτομο εκτός επιλεγμένου ερωτώμενου	950
6= ΚΑΜΙΑ επαφή	5125
7= Λάθος κατοικία (κενή ή παραθεριστική, άλλη χρήση, εκτός ορίων ηλικίας)	2664
- Χωρίς στοιχεία	460
	16529

Στις περιπτώσεις 3, 4 και 5 η διαδικασία προχωρούσε σε επόμενο στάδιο όπου είτε κλείνεται ραντεβού είτε, στις συντριπτικά περισσότερες περιπτώσεις υπάρχουν διαφόρων μορφών αρνήσεις και δηλώσεις αδυναμίας συνεργασίας (Πίνακας 4).

[44] Στην περίπτωση του κεντρικού τομέα 1 μια σχετική αύξηση του ποσοστού δειγματοληψίας είναι δικαιολογημένη λόγω της τοπικά ιδιαίτερης έντασης του γνωστού φαινομένου της ύπαρξης κενών κατοικιών στην Απογραφή του 2001 και, αντίστοιχα, της φαινομενικής αύξησης μόνιμων κατοίκων στις περιοχές Β' κατοικίας στην περιφέρεια. Για το ίδιο λόγο οι μειώσεις του δείγματος κατά την αναπροσαρμογή ήταν σχετικά μεγαλύτερες στους περιφερειακούς τομείς.

Πίνακας 4: Αποτελέσματα επαφών 2	
1. Ραντεβού	940
2. Άρνηση ερωτώμενου	275
3. Άρνηση κάποιου άλλου ατόμου εκ μέρους του ερωτώμενου	427
4. Άρνηση νοικοκυριού (πριν την επιλογή)	3613
5. Ο ερωτώμενος δεν είναι διαθέσιμος / θα λείπει μέχρι	363
6. Ο ερωτώμενος είναι αδύνατον να συνεργαστεί κατά τη διάρκεια της έρευνας	375
7. Ο ερωτώμενος θα λείπει οριστικά/για μεγάλο διάστημα	121
8. Πρόβλημα γλώσσας	79
	5253

Τα εντυπωσιακά στοιχεία σε αυτούς τους δύο καταλόγους είναι ο μεγάλος αριθμός επιχειρουμένων επαφών σε σχέση με το στοχευόμενο δείγμα, ο μεγάλος αριθμός των περιπτώσεων με πλήρη αδυναμία επαφής ("ΚΑΜΙΑ επαφή") που δείχνει τη δυσκολία πρόσβασης (απαγόρευση εισόδου σε κτίριο, αποτροπή και συστηματικές αρνήσεις από το θυροτηλέφωνο κλπ.) και, τέλος, ο μεγάλος αριθμός των αρνήσεων και των πιθανών εύσχημων δηλώσεων αδυναμίας. Φυσικά, η αδυναμία πρόσβασης και οι αρνήσεις οδηγούν σε αύξηση του αριθμού αντικαταστάσεων. Στον Πίνακα 5 φαίνονται οι επαφές και οι αντικαταστάσεις σε σχέση με τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια ανά μεγάλο γεωγραφικό τομέα. Κατά μέσο όρο στο σύνολο της έρευνας υπήρξαν 6,82 προσπάθειες επαφής και 3,77 αντικαταστάσεις ανά ερωτηματολόγιο ενώ ως "δυσκολότερη" περιοχή εμφανίζονται τα Νότια Προάστια.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Επιχειρηθείσες επαφές και αντικαταστάσεις ανά ερωτηματολόγιο*

	ΤΟΜΕΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΕΠΙΧ. ΕΠΑΦΩΝ	ΔΕΝ ΕΓΙΝΕ ΕΠΑΦΗ	ΑΝΤΙΚΑ-ΤΑΣΤΑΣΕΙΣ	ΕΠΙΧ. ΕΠΑΦΕΣ / ΕΡΩΤ/ΓΙΟ	ΑΝΤΙΚ/ΣΕΙΣ / ΕΡΩΤ/ΓΙΟ
1	ΚΕΝΤΡΙΚΟΙ ΔΗΜΟΙ	4820	1587	2412	7,03	3,52
2	ΔΥΤΙΚΑ ΠΡΟΑΣΤΙΑ	3815	930	2450	5,91	3,80
3	ΒΟΡΕΙΑ ΠΡΟΑΣΤΙΑ	3064	1088	1473	7,40	3,56
4	ΝΟΤΙΑ ΠΡΟΑΣΤΙΑ	3008	842	1731	7,54	4,34
5	ΒΔ & Δ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	647	307	350	6,60	3,57
6	Β & Α ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	983	322	609	6,42	3,98
	ΣΥΝΟΛΟ	16337	5125	9025	6,82	3,77

(*) Στοιχεία για το 95,1% του δείγματος

Αν συνυπολογισθούν όλων των ειδών οι αρνήσεις – εύλογες ή μη (2 έως 8 στον Πίν. 4) – έχουμε κατά μέσο όρο 2,19 αρνήσεις ανά ερωτηματολόγιο που σημαίνει ότι το ουσιαστικό *ποσοστό ανταπόκρισης* (ερωτηματολόγια / (αρνήσεις + ερωτηματολόγια)) είναι ίσο με 31,3%. Και εδώ τα Νότια Προάστια εμφανίζουν τους δυσμενέστερους δείκτες ενώ, αντίθετα, οι πιο ευνοϊκοί εμφανίζονται στη ΒΔ & Δ Περιφέρεια –

Αχαρνές, Α. Λιόσια, Σαλαμίνα – και στα Δυτικά Προάστια του Λεκανοπεδίου (Πίνακας 6).[45]

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Αρνήσεις και ποσοστό ανταπόκρισης της έρευνας*

	ΤΟΜΕΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΕΡΩΤ/ΓΙΩΝ	ΟΛΕΣ ΟΙ ΑΡΝΗΣΕΙΣ	ΑΡΝΗΣΕΙΣ/ ΕΡΩΤ/ΓΙΟ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΤΑΠ/ΣΗΣ
1	ΚΕΝΤΡΙΚΟΙ ΔΗΜΟΙ	686	1513	2,21	0,31
2	ΔΥΤΙΚΑ ΠΡΟΑΣΤΙΑ	645	1146	1,78	0,36
3	ΒΟΡΕΙΑ ΠΡΟΑΣΤΙΑ	414	871	2,10	0,32
4	ΝΟΤΙΑ ΠΡΟΑΣΤΙΑ	399	1203	3,02	0,25
5	ΒΔ & Δ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	98	138	1,41	0,42
6	Β & Α ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	153	305	1,99	0,33
	ΣΥΝΟΛΟ	2395	5253	2,19	0,31

(*) Στοιχεία για το 95,1% του δείγματος

3.4 Αξιολόγηση της στατιστικής εγκυρότητας/μεροληψίας

Όπως έχουμε ήδη υπογραμμίσει ο σχεδιασμός του δείγματος αυτής της έρευνας έχει βασιστεί σε εκ των πραγμάτων ατελές στατιστικό πλαίσιο με στοιχεία του 2001. Συνεπώς δεν είναι δυνατόν να γίνουν αξιόπιστοι υπολογισμοί στατιστικής εγκυρότητας με τους καθιερωμένους δείκτες πιθανού στατιστικού σφάλματος.[46] Στα επόμενα θα αξιολογήσουμε την εγκυρότητα του δείγματος με κριτήριο την αδρομερή συνάφεια του με τα διαθέσιμα δεδομένα άλλων κατά τεκμήριο έγκυρων δειγματοληπτικών απογραφών που πραγματοποιήθηκαν σε σχετικά πρόσφατη χρονική στιγμή – την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 2011 (ΕΟΠ11) και την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα για το ίδιο έτος (ESS11).

[45] Όλοι οι υπολογισμοί σε αυτό το τμήμα έχουν γίνει στο 95,1% του δείγματος μετά εξαίρεση των περιοχών 51, 62, 63, 79, 80, 85 στις οποίες λόγω χρονικής πίεσης (τέλη Ιουλίου 2013) εφαρμόστηκε απλούστερη μεθοδολογία επιλογής δείγματος κατοικιών (1 ανά οικοδομικό τετράγωνο) και απλούστεροι κανόνες επισκέψεων και αντικαταστάσεων. Εξαιρέθηκε επίσης η περιοχή 20 λόγω ατελών στοιχείων για τις επαφές.

[46] Ούτως ή άλλως αυτοί οι δείκτες θα ήταν σχετικά δυσμενείς καθώς το σχέδιο του δείγματος βασίστηκε σε ιδιαίτερα υψηλό βαθμό γεωγραφικής ομαδοποίησης (clustering) για λόγους περιορισμού του κόστους και του χρόνου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7: Σύγκριση δείγματος ΕΟΠ 2011 και SECSTACON

Χαρακτηριστικά κατοικίας & νοικοκυριού	Εκτιμήσεις ΕΟΡ 2011 ΥΠΑ9 (Αττική)	SECSTACON 2013	
Αριθμός μελών του νοικοκυριού			
Νοικοκυριά με 1 μέλος	19,2%	444	17,6%
Νοικοκυριά με 2 μέλη	25,8%	641	25,4%
Νοικοκυριά με 3 μέλη	21,7%	623	24,7%
Νοικοκυριά με 4 μέλη	31,6%	619	24,5%
Νοικοκυριά με 5 μέλη	1,3%	148	5,9%
Νοικοκυριά με 6 μέλη και άνω	0,4%	51	2,0%
	100,0%	**2526**	**100,0%**
Μορφή κατοχής της κατοικίας			
Ιδιοκτητη χωρίς οικονομικές υποχρεώσεις	55,0%	1158	45,9%
Ιδιοκτητη με οικονομικές υποχρεώσεις	11,9%	448	17,7%
Παραχωρημένη δωρεάν από τον εργοδότη	0,1%		
Παραχωρημένη δωρεάν από την οικογένεια και από αλλού	6,8%	166	6,6%
Ενοικιασμένη	25,9%	753	29,8%
Με μειωμένο ενοίκιο από τον εργοδότη	0,1%		
Με μειωμένο ενοίκιο από την οικογένεια ή από αλλού	0,2%		
	100,0%	**2525**	**100,0%**
Ηλικίες Υπευθύνου του νοικοκυριού			
Μέχρι 24	1,7%	62	2,8%
Από 25-34	13,9%	302	13,7%
Από 35-44	30,9%	568	25,7%
Από 45-54	27,9%	666	30,1%
Από 55-64	25,7%	612	27,7%
	100,0%	**2210**	**100,0%**

Στον Πίνακα 7 φαίνονται εκτιμήσεις για ορισμένα κοινωνικο-δημογραφικά στοιχεία της ΕΟΠ11 για την Αττική σε σύγκριση με τα αντίστοιχα αυτής της έρευνας (SECSTACON 2013).[47] Οι διαθέσιμοι πίνακες της ΕΟΠ11 δεν καλύπτουν την Αττική αλλά τις αστικές περιοχές σαν σύνολο. Οι εκτιμήσεις για το 2011 έγιναν στη βάση των διαφορών μεταξύ της Αττικής και των αστικών περιοχών σύμφωνα με την ΕΟΠ του 2004/5. Στον Πίνακα 7 μπορούν να διαπιστωθούν οι ακόλουθες διαφορές:

[47] Οι συγκρίσεις γίνονται με στοιχεία για το σύνολο της Αττικής, αν και η παρούσα έρευνα κάλυψε μόνο το μεγαλύτερο μέρος της ηπειρωτικής Αττικής και την Αίγινα, δεδομένου ότι οι διαφορές στη γεωγραφική κάλυψη αφορούν πολύ περιορισμένο πληθυσμό και έχουν περιθωριακή επίπτωση στις κατανομές των δεδομένων.

1) Στην κατανομή των νοικοκυριών κατά μέγεθος υπάρχει μια σημαντική υποεκπροσώπηση 7 ποσοστιαίων μονάδων στα τετραμελή νοικοκυριά που επιφέρει αυξήσεις στα ποσοστά των 3 και 5 μελών.

2) Στην κατανομή των κατοικιών ανάλογα με το καθεστώς ενοίκησης υπάρχει μια διαφορά του ποσοστού των ενοικιαστών κατά 4 ποσοστιαίες μονάδων με ανάλογη μείωση των ιδιοκατοικούντων ενώ στην παρούσα έρευνα είναι σημαντικά αυξημένο (κατά 6 μονάδες) και το ποσοστό των ιδιοκτητών με οικονομικές υποχρεώσεις.

3) Στην κατανομή των υπευθύνων του νοικοκυριού κατά ηλικία υπάρχει μια αύξηση κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες των ομάδων 45-54 και 55-64 και, αντίστοιχα, μια μείωση κατά 5 μονάδες της ομάδας 35-44.

Με την εξαίρεση της, αναμενόμενης για αυτό το είδος έρευνας, σχετικής υποεκπροσώπησης των πλέον "ενεργών" νοικοκυριών με αρχηγό 35-44 και νεαρά παιδιά, δεν διαφαίνονται άλλοι εύκολα ερμηνεύσιμοι συστηματικοί παράγοντες μεροληψίας του δείγματος. Εικότερα για τα σχετικά υψηλά ποσοστά των ενοικιαστών και των ιδιοκτητών με οικονομικές υποχρεώσεις (δάνειο), μπορούμε να εικάσουμε ότι σε ένα βαθμό οφείλονται αφενός σε πραγματικές αλλαγές στο διάστημα 2011- 2013 (αύξηση ενοικιαζομένων κατοικιών) είτε, για τα δάνεια, σε αλλαγή στη σημασία που δίνεται ακόμη και σε περιορισμένες οφειλές.

Στους Πίνακες 8 και 9 συγκρίνονται οι κατανομές του δείγματος της παρούσας έρευνας κατά το εκπαιδευτικό επίπεδο και την επαγγελματική κατηγορία των ερωτηθέντων ατόμων με τις αντίστοιχες κατανομές για το σταθμικό δείγμα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας του 2011 (ESS11) για την Αττική και για την ηλικιακές κατηγορίες ερωτώμενων από 18 έως 65 και με τις κατανομές όλων των ατόμων 20-64 ετών για την εκπαίδευση και των απασχολουμένων για το επάγγελμα (επίσης 20-64 ετών) στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού του Β' τριμήνου του 2011 (ΕΕΔ11β)[48]. Οι έρευνες εργατικού δυναμικού αποτελούν, βεβαίως, το πλέον έγκυρο μέτρο σύγκρισης καθώς βασίζονται σε μεγάλα και υποδειγματικά σχεδιασμένα δείγματα. Στην τέταρτη στήλη του Πίνακα 9 φαίνεται επίσης η κατανομή του δείγματος SECSTACON μετά από κατάλληλη στάθμιση για να εξαλειφθεί η επιρροή των γεωγραφικών διαφορών στα ποσοστά δειγματοληψίας που επισημάνθηκε στα προηγούμενα. Όπως είναι φανερό, τα ποσοστά δεν διαφέρουν ουσιαστικά από αυτά του αστάθμητου δείγματος.

[48] Επεξεργασία των πρωτογενών στοιχείων από Δ.Ε. Πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως τουλάχιστον φαίνεται από τις χρονοσειρές για τα αντίστοιχα στοιχεία εκπαίδευσης και επαγγελμάτων για το σύνολο της χώρας που είναι διαθέσιμα στον ιστότοπο της ΕΛΣΤΑΤ, οι μεταβολές των ποσοστών κατανομής μεταξύ 2011β και 2013β είναι πολύ περιορισμένες (κάτω του 1% για την εκπαίδευση και 1-2% στις επαγγελματικές κατηγορίες όπου έχουμε μικρή αύξηση στις ανώτερες κατηγορίες 1-2 και αντίστοιχη μείωση στις εργατικές 5 και 7.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8: Σύγκριση δειγμάτων SECSTACON 2013, ESS 2011 και ΕΕΔ11β - Εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΕΕΔ11β**			ESS11*				SECSTACON*			
	ΚΩΔ		%	ΚΩΔ		%	ΑΠΟΚΛ	ΚΩΔ		%	ΑΠΟΚΛ
Μεταπτυχιακό - Διδακτορικό	1	97106,1	3,9%	12,14,15	29,2	4,2%		8, 9	203	8,0%	4,2%
Ανωτάτη Σχολή	2	469220,6	18,7%	11,13	75,6	10,8%	-7,8%	7	506	20,1%	
Ανώτερη Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση	4	495786,5	19,7%	7,8,9,10	101,2	14,5%	-5,2%	5, 6	566	22,4%	2,7%
Μέση Εκπαίδευση	5	899109,0	35,8%	4,5,6	337,7	48,4%	12,6%	4	846	33,5%	-2,3%
3-τάξια Μέση Εκπαίδευση	6	236630,0	9,4%	3	72,5	10,4%		3	185	7,3%	-2,1%
Δημοτικό	7	294226,0	11,7%	2	66,3	9,5%	-2,2%	2	195	7,7%	-4,0%
Μερικά χρόνια δημοτικού - Δεν πήγε καθόλου σχολείο	8,9	19115,7	0,8%	1	15,0	2,2%		1	22	0,9%	
Σύνολο		2511194,0	100,0%		697,4	100,0%			2523	100,0%	

(*) Δείγμα ερωτώμενων 18-65 ετών. (**) Σταθμισμένο δείγμα 20-64 ετών

ΠΙΝΑΚΑΣ 9: Σύγκριση δειγμάτων SECSTACON 2013, ESS 2011 και ΕΕΔ11β - Επαγγελματικές κατηγορίες

		SECSTACON 2013				ESS 2011 GR30**		ΕΕΔ11β ΥΠΑ9**	
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ISCO88		ΔΕΙΓΜΑ*		ΣΤΑΘΜ. ΔΕΙΓΜΑ					
1	ΜΕΛΗ ΤΩΝ ΒΟΥΛΕΥΟΜΕΝΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΑ ΣΤΕΛΕΧΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ	216	9,5%	217,6	9,6%	69,8	10,5%	65353,0	4,3%
2	ΠΡΟΣΩΠΑ ΠΟΥ ΑΣΚΟΥΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΦΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	510	22,4%	503,2	22,1%	70,7	10,6%	341351,0	22,3%
3	ΤΕΧΝΟΛΟΓΟΙ, ΤΕΧΝΙΚΟΙ ΒΟΗΘΟΙ ΚΑΙ ΑΣΚΟΥΝΤΕΣ ΣΥΝΑΦΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	291	12,8%	289,2	12,7%	54,4	8,2%	159206,3	10,4%
4	ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΚΑΙ ΑΣΚΟΥΝΤΕΣ ΣΥΝΑΦΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	334	14,7%	333,7	14,7%	87,5	13,1%	229608,3	15,0%
5	ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΚΑΙ ΠΩΛΗΤΕΣ ΣΕ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΥΠΑΙΘΡΙΕΣ ΑΓΟΡΕΣ	340	14,9%	340,3	15,0%	118,9	17,8%	317820,4	20,8%
6	ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟΙ ΓΕΩΡΓΟΙ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΙ, ΔΑΣΟΚΟΜΟΙ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΣ	17	0,7%	17,6	0,8%	6,6	1,0%	17634,6	1,2%
7	ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟΙ ΤΕΧΝΙΤΕΣ ΚΑΙ ΑΣΚΟΥΝΤΕΣ ΣΥΝΑΦΗ ΤΕΧΝΙΚΑ ΕΠΑΓΓ.	230	10,1%	230,3	10,1%	122,0	18,3%	171808,1	11,2%
8	ΧΕΙΡΙΣΤΕΣ ΣΤΑΘΕΡΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ, ΜΗΧΑΝΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΑΡΜΟΛΟΓΗΤΕΣ (ΜΟΝΤΑΔΟΡΟΙ)	127	5,6%	128,4	5,6%	44,2	6,6%	89079,7	5,8%
9	ΑΝΕΙΔΙΚΕΥΤΟΙ ΕΡΓΑΤΕΣ, ΧΕΙΡΩΝΑΚΤΕΣ ΚΑΙ ΜΙΚΡΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ	203	8,9%	200,1	8,8%	92,8	13,9%	135638,1	8,9%
	Σύνολο	2279	100,0%	2273,4	100,0%	666,9	100,0%	1527499,4	100,0%

(*) Δείγμα ερωτώμενων που έχουν ή είχαν αμοιβόμενη εργασία, 18-65 ετών. (**) Σταθμισμένο δείγμα απασχολουμένων 20-64 ετών, ISCO08

Εξετάζοντας τον Πίνακα 8 για τα εκπαιδευτικά επίπεδα παρατηρούμε ότι οι αποκλίσεις της έρευνας SECSTACON από τα ποσοστά της ΕΕΔ11β είναι περιορισμένες και της τάξης του 2-4%. Αντίθετα τα ποσοστά για το ESS11 δείχνουν αρκετά σοβαρές αποκλίσεις που ξεπερνούν τις 5 ποσοστιαίες μονάδες και φτάνουν μέχρι τις 12,6 μονάδες. Σαν αποτέλεσμα, ο συντελεστής συσχετισμού (R) των κατανομών ESS11 και ΕΕΔ11β είναι 0,92 ενώ των κατανομών SECSTACON και ΕΕΔ11β προσεγγίζει το 1 (0,97).

Στην περίπτωση, των κατανομών κατά επαγγελματική κατηγορία (Πίνακας 9), σημαντικές αποκλίσεις της παρούσας έρευνας από τα ποσοστά της ΕΕΔ11β εμφανίζονται στην κατηγορία 1 (+5,2 μονάδες) και λιγότερο στην κατηγορία 3 (+2,4) ενώ εμφανίζεται αρνητική απόκλιση 5,8 μονάδων στην κατηγορία 5.[49] ; Ένα μικρό μέρος αυτών των διαφορών πιθανότατα οφείλεται σε πραγματικές μεταβολές στην περιοχή της Αθήνας μεταξύ 2011 και 2013.[50] Πέραν αυτών δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο κατανομών και ο συντελεστής συσχετισμού φτάνει το 0,91. Στην πραγματικότητα, η συνάφεια μεταξύ των δύο κατανομών είναι υψηλότερη καθώς οι αποκλίσεις στις κατηγορίες 1 και 5 οφείλονται εν πολλοίς στην τύποις σωστή κατάταξη στην κατηγορία 1 πολλών καταστηματαρχών χωρίς προσωπικό που ουσιαστικά ανήκουν στην κατηγορία των μικρο-πωλητών (περίπτερα, ψιλικά κλπ.). Με μια σωστότερη ταξινόμηση αυτές οι διαφορές με την ΕΕΔ11 μειώνονται σημαντικά. Αντίθετα, υπάρχουν πολλαπλές πολύ σημαντικές αποκλίσεις του δείγματος ESS11 από την ΕΕΔ11β και ο συντελεστής συσχετισμού διαμορφώνεται σε μόλις 0,61 (50% κατώτερος της παρούσας έρευνας).

Συμπερασματικά, το δείγμα της έρευνας του 2013 αξιολογείται ως σαφώς ρεαλιστικό – ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη το σχετικά μικρό μέγεθός του σε σύγκριση με μια μεγάλη δειγματοληπτική έρευνα όπως η ΕΕΔ και η έλλειψη σωστού πρόσφατου πλαισίου για το σχεδιασμό του – και οπωσδήποτε πολύ περισσότερο αντιπροσωπευτικό της πραγματικής κοινωνικο-οικονομικής σύνθεσης του πληθυσμού από αυτό της έρευνας ESS11.[51]

3.5 Τα ηλεκτρονικά αρχεία της έρευνας

Τα κωδικοποιημένα στοιχεία των ερωτηματολογίων της έρευνας και των δελτίων με τα στοιχεία επαφών έχουν οργανωθεί σε δέκα (10) πίνακες που συγκροτούν μιαν ολοκληρωμένη ηλεκτρονική σχεσιακή βάση δεδομένων για το έργο. Η βάση είναι καταχωρημένη και προσβάσιμη σε πολλαπλές μορφές: EXCEL, MS ACCESS, MySQL, SPSS. Τα επιμέρους αρχεία (πίνακες) που την αποτελούν είναι τα ακόλουθα:[52]

[49] Εάν εξεταστεί η κατανομή των οικονομικά ενεργών οι αποκλίσεις είναι παρόμοιες και διαμορφώνονται σε 1: +6,0, 3: +1,9 και 5: -5,8.
[50] Βλέπε σημείωση 8.
[51] Αυτό αποτελεί και μιαν επιβεβαίωση της εγκυρότητας της παραδοσιακής αυτό-σταθμιζόμενης δειγματοληψίας με αντικαταστάσεις.
[52] Όπως είναι εύλογο τα ηλεκτρονικά αρχεία της βάσης δεν μπορούν να παραδοθούν/δημοσιοποιηθούν σε αυτή τη φάση της έρευνας. Τόσο τα ηλεκτρονικά αρχεία όσο και οι φάκελοι με το έντυπο υλικό της έρευνας είναι, βεβαίως, στη διάθεση της επιβλέπουσας αρχής για επισκόπηση και έλεγχο.

1. CONTACTS: Στοιχεία για τις επαφές ανά μονάδα δείγματος και τα αποτελέσματα των επαφών
2. PART_A1: Βασικά στοιχεία του ερωτηματολογίου και Σινεμά – Χώροι/Είδη Μουσικής (Ενότητες Α1-Α4 του Ερωτηματολογίου)
3. PART_A2: Θέατρο – Χορός – Βραδινό Γεύμα έξω (Ενότητες Α5-Α8)
4. PART_A3: Ψώνια ρουχισμού – Ιδιωτικά Αυτοκίνητα (Ενότητες Α9-Α16)
5. PART_B: Κύρια και Δευτερεύουσα/Παραθεριστική Κατοικία
6. PART_C: Υποκειμενική Ευημερία – Κοινωνικές Σχέσεις
7. PART_D1: Σύνθεση και Δημογραφικά Χαρακτηριστικά του νοικοκυριού (D1-D4)
8. PART_D2: Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά του Ερωτώμενου και του Αρχηγού του Νοικοκυριού (Ενότητες D5-D40)
9. PART_D3: Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά της Συντρόφου του Ερωτώμενου και Εκπαίδευτικό Επίπεδο & Επάγγελμα του Πατέρα και της Μητέρας του (όταν ήταν 14 ετών)
10. LEKTIKA: Σύντομοι ορισμοί των πεδίων (μεταβλητών) για τα Α1 – D3.

3.6 Η ποιοτική έρευνα στην Αττική [53]

Ο σχεδιασμός και η διεξαγωγή των ημι-δομημένων συνεντεύξεων

Η φάση αυτή της έρευνας αποσκοπεί στη διερεύνηση των βασικών υποθέσεων του έργου αναφορικά με τη σχέση κοινωνικής τάξης, στάτους και προτύπων αστικής κατανάλωσης μέσω του εργαλείου των ημι-δομημένων συνεντεύξεων και, δευτερευόντως, της παρατήρησης. Ειδικότερα επικεντρώνουμε:

- στη δυναμική της σχέσης των κοινωνικών δικτύων και των διαπροσωπικών σχέσεων με τις καταναλωτικές πρακτικές (με έμφαση στην ενδεχόμενη επίδραση του επαγγέλματος σε αυτά τα δίκτυα και σχέσεις)
- στα κριτήρια επιλογής ή απόρριψης των καταναλωτικών δραστηριοτήτων
- στις ιδεατές μορφές κατανάλωσης
- στη γεωγραφία των καταναλωτικών πρακτικών

Οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις εξετάζουν τις ίδιες θεματικές που καλύπτονται από το «ποσοτικό» ερωτηματολόγιο: α. πολιτισμική κατανάλωση, β. διασκέδαση-αναψυχή, γ. ένδυση, δ. αυτοκίνητο, ε. κατοικία. Ο στόχος των ημι-δομημένων συνεντεύξεων είναι η άντληση επιπλέον πληροφορίας σχετικά με το κοινωνικό *πλαίσιο* (context) και το *νόημα* των καταναλωτικών πρακτικών. Οι ερωτήσεις ζητούν μια σχετικά λεπτομερή περιγραφή των

[53] Το τμήμα αυτό συντάχθηκε από τους Ρ. Καυταντζόγλου και Ν. Σουλιώτη

καταναλωτικών πρακτικών τις οποίες έχουν δηλώσει οι ερωτώμενοι κατά τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων. Οι περιγραφές των ερωτώμενων στο πλαίσιο των ημι-δομημένων συνεντεύξεων κομίζουν πληροφοριακό και «γεγονοτολογικό» υλικό σχετικά με την τέλεση των πρακτικών, καθώς και υλικό σχετικά με τη νοηματοδότηση των πρακτικών και των κοινωνικο-πολιτισμικών ιεραρχιών που συνδέονται με αυτές. Οι ερωτήσεις είναι διατυπωμένες με τέτοιο τρόπο ώστε ζητούν αφήγηση της δράσης σε συγκεκριμένα πλαίσια (πώς, με ποιον και πότε επισκέφθηκαν/ονται τους διάφορους χώρους κατανάλωσης οι ερωτώμενοι;). Αντίθετα, οι διατυπώσεις αναφέρονται λιγότερο ευθέως στα αισθήματα και τις πεποιθήσεις των ερωτώμενων (έτσι, δεν περιλαμβάνονται ερωτήσεις του τύπου: «τι πιστεύετε για…»). Οι επιλογές αυτή βασίζονται στις ακόλουθες παραδοχές: α. οι πολιτισμικές κατηγορίες που δίνουν νόημα στις καταναλωτικές πρακτικές δεν έχουν νόημα παρά μόνο σε σχέση με την εκδίπλωση αυτών των πρακτικών και β. οι ερωτήσεις πεποιθήσεων προσφέρουν ρηχές απαντήσεις καθώς δεσμεύονται υπερβολικά από την εικόνα που παρουσιάζει (λιγότερο ή περισσότερο) ασύνειδα ο ερωτώμενος στον συνεντευκτή, γ. η αφήγηση των «γεγονότων» δεν είναι ποτέ «αντικειμενική», αλλά αντίθετα εμπλέκει τη χρήση αξιολογήσεων και πολιτισμικών κατηγοριών που προσδιορίζουν την οπτική γωνία του ερωτώμενου. Τέλος, οι ερωτήσεις με βάση τις οποίες διεξήχθησαν οι συνεντεύξεις είναι σχετικά περιορισμένες, ώστε να επιτρέψουν την ελεύθερη ανάπτυξη της συζήτησης και των περιγραφών από την πλευρά του ερωτώμενου.

Η διεξαγωγή ημι-δομημένων συνεντεύξεων αποσκοπεί στη συλλογή ποιοτικού υλικού το οποίο λειτουργεί συμπληρωματικά με την ερμηνεία των ποσοτικών δεδομένων. Από αυτή την άποψη, οι στόχοι των ημι-δομημένων συνεντεύξεων είναι κυρίως τρεις: α) να διερευνηθούν όψεις των καταναλωτικών πρακτικών με τρόπο που θα εμπλουτίσει τις πληροφορίες που μας παρέχει η «ποσοτική» έρευνα, β) να συλλεχθεί υλικό σχετικά με τις κατηγορίες που χρησιμοποιούν στον λόγο τους τα άτομα όταν μιλούν για την κατανάλωση, γ) να ανιχνευθούν επιπλέον ζητήματα που συνδέονται με την κατανάλωση και τα οποία δεν διερευνά το ερωτηματολόγιο. Έτσι, οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις επιδιώκουν να εμβαθύνουν σε θέματα κοινωνικότητας και επιλεκτικών κοινωνικών σχέσεων που σχετίζονται κατεξοχήν με το στάτους, καθώς και να παράσχει ένα κατά το δυνατό πλούσιο ποιοτικό υλικό το οποίο θα επιτρέψει μια πολυδιάστατη ερμηνεία των ποσοτικών δεδομένων.

Με βάση τον συνολικό σχεδιασμό του έργου, οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις δεν αποτελούν αυτοτελή έρευνα πεδίου. Η επιλογή αυτή είχε σημαντικές συνέπειες ως προς το σχεδιασμό των ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Η ερευνητική ομάδα είχε συντάξει ένα πρότυπο των συνεντεύξεων με σχετικά περιορισμένο αριθμών ερωτήσεων (βλ. παράρτημα Ι), το οποίο προσαρμόζονταν κάθε φορά στις απαντήσεις που είχε δώσει ο ερωτώμενος στη συμπλήρωση του («ποσοτικού») ερωτηματολογίου. Το γεγονός ότι οι συνεντευκτές είχαν στη διάθεσή τους το ήδη συμπληρωμένο ερωτηματολόγιο τους επέτρεψε να προετοιμάσουν μεθοδικά την ημι-δομημένη συνέντευξη αναδιατυπώνοντας τα ερωτήματα ανάλογα με τις δηλωμένες καταναλωτικές πρακτικές του ερωτώμενου. Πολύ βασικό στοιχείο στο στάδιο της προετοιμασίας ήταν ο εντοπισμός του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος που παρουσίαζε ο κάθε ερωτώμενος σε σχέση με τα βασικά ερωτήματα του ερευνητικού έργου. Όπως θα δούμε στη

συνέχεια, από την εμβάθυνση στις ατομικές περιπτώσεις προέκυψε ενδιαφέρον υλικό σε σχέση με ζητήματα που εξ αρχής είχαν περιληφθεί στις υποθέσεις εργασίας, αλλά και νέα ζητήματα που εμπλουτίζουν τον αρχικό προβληματισμό.

Μεταξύ των αρχικών μεθοδολογικών επιλογών ήταν να επιδιωχθεί η διεξαγωγή των ημι-δομημένων συνεντεύξεων στο σπίτι των ερωτώμενων, κάτι που κατέστη δυνατό σχεδόν στο σύνολο των συνεντεύξεων. Η επιλογή αυτή αποσκοπούσε στο να διεξαχθεί η συνέντευξη σε έναν προσωπικό χώρο, κάτι που θα μπορούσε να ενθαρρύνει την αμεσότερη έκφραση των ερωτώμενων για προσωπικά θέματα γούστου και κατανάλωσης. Επιπλέον, με δεδομένο ότι ένα μέρος της έρευνας αφορά το σπίτι, η διεξαγωγή της συνέντευξης στον οικιακό χώρο θα μπορούσε να δώσει (όπως και έγινε σε πολλές περιπτώσεις) τη λαβή για συζήτηση γύρω από συγκεκριμένα αντικείμενα επίπλωσης, τη γειτονιά κ.λπ. Επιπλέον, οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν στο σύνολό τους, προκειμένου να διευκολυνθεί η επεξεργασία και η αρχειοθέτησή τους.

Τέλος, τα μέλη της ερευνητικής ομάδας που διεξήγαν τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις είχαν αναλάβει να συντάσσουν σημειώσεις μετά την ολοκλήρωσή τους με βάση προκαθορισμένο πρότυπο παρατήρησης (βλ. παράρτημα ΙΙ). Οι σημειώσεις αυτές αφορούν τη χωροθέτηση της κατοικίας, διάφορα χαρακτηριστικά του οικιακού χώρου (διακόσμηση, συλλογές, επίπλωση) και τη συμπεριφορά του ερωτώμενου (ντύσιμο, διάθεση απέναντι στο συνεντευκτή, στάση και κινήσεις του σώματος). Οι προαναφερόμενες πληροφορίες είναι βασικές όχι μόνο γιατί συμπληρώνουν αυτές που λαμβάνονται μέσα από τη συνέντευξη, αλλά και γιατί μας δίνουν το πλαίσιο (context) διεξαγωγής της συνέντευξης, η γνώση του οποίου είναι απαραίτητη για την ανάλυση του περιεχομένου της. Με βάση αυτά τα στοιχεία πλαισίου μπορεί ειδικότερα ο αναλυτής να εξετάσει σε ποιο βαθμό οι απαντήσεις του ερωτώμενου επηρεάζονται από τις συνθήκες διεξαγωγής της συνέντευξης και τη δυναμική της διάδρασης συνεντευκτή/ ερωτώμενου. Επίσης, οι εκ των υστέρων σημειώσεις αποτυπώνουν μια πρώτη, «εν θερμώ» ερμηνεία της συνέντευξης η οποία συμβάλλει στην αναδιατύπωση των αρχικών υποθέσεων της έρευνας και βοηθά στην καλύτερη προετοιμασία των συνεντεύξεων που ακολουθούν. Η παρούσα έκθεση βασίζεται σε σημαντικό βαθμό στις σημειώσεις αυτές.

Δείγμα και πρόσβαση

Προκειμένου να ανευρεθούν οι ερωτώμενοι, η κύρια ερευνητική ομάδα είχε δώσει στους συνεντευκτές οι οποίοι διεξήγαν την ποσοτική έρευνα την οδηγία να διερευνούν τη διαθεσιμότητα των ατόμων που συμπλήρωναν το ερωτηματολόγιο σχετικά με ενδεχόμενη συμμετοχή τους στη δεύτερη φάση της έρευνας, η οποία περιλάμβανε τη διεξαγωγή ημι-δομημένης συνέντευξης. Από τη διαδικασία αυτή δηλώθηκαν 75 διαθεσιμότητες. Στη συνέχεια τα μέλη της κύριας ερευνητικής ομάδας τα οποία διεξήγαν τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις ήρθαν σε επαφή με τα άτομα που είχαν δηλώσει διαθεσιμότητα προκειμένου να κανονίσουν συνάντηση. Ο στόχος της κύριας ερευνητικής ομάδας ήταν να επιλέξει από το σύνολο των ατόμων που είχαν δηλώσει διαθεσιμότητα ένα κατά το δυνατό διαφοροποιημένο, με κοινωνικο-δημογραφικούς όρους, εύρος περιπτώσεων. Η επιλογή αυτή έγινε διότι οι

συνεντεύξεις, όπως ειπώθηκε, έχουν συμπληρωματικό χαρακτήρα ως προς την ποσοτική έρευνα η οποία καλύπτει δείγμα αντιπροσωπευτικό του γενικού πληθυσμού. Ο μόνος περιορισμός που τέθηκε από την ερευνητική ομάδα ήταν ότι προτιμήθηκαν συνεντεύξεις με άτομα τα οποία παρουσίαζαν μια ελάχιστη καταναλωτική δραστηριότητα, καθώς όπως είναι ευνόητο σε διαφορετική περίπτωση η συνέντευξη θα έχανε το περιεχόμενό της. Η επιλογή αυτή μείωσε, σαν έμμεση συνέπεια, τον αριθμό ατόμων των οποίων τα χαρακτηριστικά δεν επιτρέπουν την καταναλωτική δραστηριότητα σε ορισμένους τομείς (π.χ. άτομα με σοβαρά προβλήματα υγείας, μακροχρόνια άνεργοι κ.λπ.).

Τελικά ο στόχος της κάλυψης ενός ευρέως φάσματος περιπτώσεων μόνο εν μέρει έγινε κατορθωτός. Ο κυριότερος λόγος είναι ότι η δήλωση διαθεσιμοτήτων από τα άτομα που έλαβαν μέρος στην ποσοτική φάση της έρευνας λειτούργησε σαν ένα είδος αυτό-επιλογής. Η αυτό-επιλογή αυτή ήταν σε κάποιο βαθμό αναμενόμενη και είναι κοινωνιολογικά ερμηνεύσιμη. Η εξέταση των πινάκων των ατόμων που δήλωσαν διαθεσιμότητα (από αυτούς πολλοί αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην ημι-δομημένη συνέντευξη όταν ρωτήθηκαν στη συνέχεια) δείχνει ότι άτομα ελληνικής υπηκοότητας με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, αλλά και οι γυναίκες και άτομα που ζουν μόνα τους ήταν περισσότερο ευεπίφορα στο να δεχθούν να συμμετάσχουν στις ημι-δομημένες συνεντεύξεις. Η αυτό-επιλογή αυτή ασφαλώς έχει να κάνει με την ευχέρεια στη χρήση της ελληνικής γλώσσας (που απέτρεψε τους αλλοδαπούς από το να δηλώσουν διαθεσιμότητα) και τη δυνατότητα κατανόησης της σκοπιμότητας της κοινωνικής έρευνας (η οποία ενθάρρυνε άτομα ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης να συμμετάσχουν).

Πίνακας 3.6.1: Βασικά κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά όσων δήλωσαν διαθεσιμότητα για συνέντευξη (Σ=75)

Φύλο	
Άνδρες	30 (40%)
Γυναίκες	45 (60%)
Ηλικία	
16-24	7 (9,3%)
25-34	14 (19%)
35-44	26 (35%)
45-54	15 (20%)
55-64	12 (16%)
65+	1 (1,3%)
Εκπαίδευση	
ΑΕΙ-ΤΕΙ	36 (48%)
Μεταλυκειακή	13 (13%)
Μέση εκπαίδευση (πλήρης και μερική)	24 (32%)
Πρωτοβάθμια	2 (2,7%)

Επιπλέον, καθοριστικοί παράγοντες για τη συμμετοχή είναι η ύπαρξη ελεύθερου χρόνου (στην περίπτωση μονοπρόσωπων νοικοκυριών) και, πιθανώς, η μεγαλύτερη άνεση (ή και επιθυμία) στη συζήτηση για προσωπικά θέματα κατανάλωσης και γούστου (η οποία φαίνεται να χαρακτηρίζει σε υψηλότερο βαθμό τις γυναίκες του δείγματος). Άλλα κίνητρα που δηλώθηκαν από τους ερωτώμενους για τη συμμετοχή στις ημι-δομημένες συνεντεύξεις ήταν η επιθυμία υποστήριξης των ερευνητών ως εργαζόμενων και η προσωπική επιθυμία «εξομολόγησης» με δεδομένες τις δύσκολες συνθήκες που έχει προκαλέσει η οικονομική κρίση.

Πίνακας 3.6.2. Βασικά κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά ερωτώμενων (Σ=27)

Φύλο	
Άνδρες	13 (48,1%)
Γυναίκες	14 (51,9%)
Ηλικία	
16-24	0
25-34	4 (14,8%)
35-44	13 (48,1%)
45-54	4 (14,8%)
55-64	6 (22,2%)
65+	0
Εκπαίδευση	
ΑΕΙ-ΤΕΙ	13 (48,1%)
Μεταλυκειακή	5 (18,5%)
Μέση εκπαίδευση (πλήρης και μερική)	9 (33,3%)
Πρωτοβάθμια	0

Σχετικά με την επεξεργασία του υλικού

Από μια γενική άποψη, η επεξεργασία των συνεντεύξεων θα ακολουθήσει τα εξής βήματα:

1. Κάθε συνέντευξη θα αναλυθεί με βάση τα ερωτήματα: α. ποιο είναι το κοινωνικό πλαίσιο (context) τέλεσης των πρακτικών (τι, που, πως, με ποιον); β. ποιες είναι οι βασικές πολιτισμικές κατηγορίες που νοηματοδοτούν αυτές τις πρακτικές; (χαρακτηρισμοί, αξιολογήσεις, ταξινομήσεις, διακρίσεις), γ. ποιος ο ειδικός ρόλος που φαίνεται να παίζουν τα κοινωνικά δίκτυα (πιθανώς διαμεσολαβημένα από το επάγγελμα), το εκπαιδευτικό επίπεδο και οι προσλήψεις της κοινωνικο-πολιτισμικής ιεραρχίας στην τέλεση αυτών των πρακτικών;
2. Το υλικό των συνεντεύξεων θα αντιπαραβληθεί με τις απαντήσεις που δόθηκαν στο ερωτηματολόγιο της κύριας φάσης της έρευνας (προκύπτουν δυνατότητες αμοιβαίου

ελέγχου της αξιοπιστίας των δύο κατηγοριών υλικού; ποιες επιπλέον δυνατότητες ερμηνείας προσφέρει αυτή η σύγκριση;).

Δεδομένου του επικουρικού χαρακτήρα των ημι-δομημένων συνεντεύξεων στο πλαίσιο του έργου, είναι σαφές ότι το περιεχόμενό τους πρέπει να αναλυθεί σε σχέση με τα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας. Κάθε ημι-δομημένη συνέντευξη θα τοποθετηθεί στις βασικές τυπολογίες και κατηγοριοποιήσεις (καταναλωτικών πρακτικών και επαγγελμάτων) που θα προκύψουν από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων. Αυτή η συσχέτιση ποιοτικού/ποσοτικού υλικού θα έχει δύο απολήξεις: 1. θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι ατομικές περιπτώσεις που έχουν διερευνηθεί μέσα από τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις δομούνται από τις ευρύτερες τάσεις οι οποίες έχουν διαπιστωθεί μέσα από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων, και 2. θα είμαστε σε θέση να ανασυστήσουμε τον πλούτο της κοινωνικής ζωής που συνδέεται με τις καταναλωτικές πρακτικές και ο οποίος δεν είναι ορατός στις ποσοτικές αναλύσεις (π.χ. ενώ στο «ποσοτικό» ερωτηματολόγιο δηλώνεται το επάγγελμα του καλύτερου φίλου, στις «ποιοτικές» συνεντεύξεις μπορούμε να εξετάσουμε ποιες καταναλωτικές πρακτικές μοιράζεται ο ερωτώμενος με τον καλύτερο φίλο και έτσι να αποτιμήσουμε καλύτερα τον ρόλο του στάτους στη διαμόρφωση των καταναλωτικών πρακτικών). Έτσι, η χρήση των ημι-δομημένων συνεντεύξεων σε αυτό το ερευνητικό πρόγραμμα διαφέρει από την τυπική ανθρωπολογική/εθνογραφική προσέγγιση η οποία αντιμετωπίζει τις συνεντεύξεις σαν συμπληρωματικό εργαλείο στην επιτόπια παρατήρηση με σκοπό τη λεπτομερή ανασύσταση των κοινωνικών συμφραζομένων (context) της ζωής μιας συγκεκριμένης ομάδας, θεσμού κ.λπ.

Με βάση τη βιβλιογραφία στην οποία στηρίζεται συνολικά το έργο, η ερευνητική ομάδα είχε εξ αρχής την πρόθεση να διερευνήσει μέσω των ημι-δομημένων συνεντεύξεων ζητήματα που άπτονται της κοινωνικής διάκρισης, της κοινωνικής κινητικότητας, της δυναμικής διαμόρφωσης των γούστων στη διάρκεια του κύκλου ζωής και των «ρεπερτορίων» των καταναλωτικών πρακτικών («πολυφαγία», «ολιγοφαγία», «μονοφαγία»). Κατά τη διάρκεια της έρευνας αναδύθηκαν επιπλέον ζητήματα που θα μας απασχολήσουν στη φάση της επεξεργασίας του περιεχομένου των συνεντεύξεων. Τα σημαντικότερα από αυτά είναι:

- Η κρίση ήταν, όπως είναι αναμενόμενο, παρούσα διαρκώς στις συνεντεύξεις και οι ερωτώμενοι αποτιμούσαν τις καταναλωτικές πρακτικές λαμβάνοντας υπόψη τις συνταρακτικές αλλαγές που έχει φέρει στις ζωές των ατόμων η απώλεια εισοδήματος, εργασίας και ιδιοκτησίας. Η κρίση δεν επιδρά, ωστόσο, στην κατανάλωση μόνο μέσω του περιορισμού των οικονομικών πόρων. Οι κοινωνικότητες έχουν πληγεί εξίσου, καθώς, όπως τονίζουν οι συνομιλητές μας «ο κόσμος κλείνεται στον εαυτό του» ως αντίδραση στις πιέσεις της κρίσης.
- Ταυτόχρονα με το ενδιαφέρον για την κατανάλωση, οι συνομιλητές μας συχνά διατυπώνουν έναν έντονο σκεπτικισμό σχετικά με τον καταναλωτισμό. Η στάση αυτή δεν οφείλεται μόνο στην κρίση. Εδώ και δεκαετίες έχει αναπτυχθεί, διαχυθεί και ενσωματωθεί στον κοινό νου μια κριτική στάση απέναντι στον καταναλωτισμό. Το ζήτημα αυτό δεν έχει μελετηθεί επαρκώς στην κοινωνιολογία της κατανάλωσης. Επιπλέον, φαίνεται ότι αυτός ο

σκεπτικισμός έναντι της κατανάλωσης αποτελεί καθοριστικό πολιτισμικό στοιχείο για τη διαχείριση της μείωσης της κατανάλωσης μέσα στην κρίση: οι ερωτώμενοι συχνά επικαλούνται «αντι-καταναλωτικές» αξίες (πίστη στη λιτότητα, ματαιότητα της υπερκατανάλωσης κ.λπ.) για να τονίσουν τις δυνατότητες προσαρμογής τους στις νέες συνθήκες μειωμένης κατανάλωσης που προκαλεί η κρίση.

- Κάτι που συνδέεται με το προηγούμενο σημείο, μέσα από τις αφηγήσεις αναδεικνύεται η τοποθέτηση της κατανάλωσης σε ευρύτερα συστήματα αξιών (από αυτή την άποψη ιδιαίτερα σημαντική αποδεικνύεται η ερώτηση σχετικά με τους παράγοντες ικανοποίησης από τη ζωή).
- Οι συνεντεύξεις μας αναδεικνύουν τη σημασία της κατανάλωσης για τη διατήρηση ενός ελάχιστου επιπέδου αξιοπρέπειας. Στην πλειονότητά τους, αντίθετα, οι μελέτες κοινωνιολογίας της κατανάλωσης δίνουν έμφαση στη χρήση των καταναλωτικών πρακτικών για την οικοδόμηση ειδικών ταυτοτήτων και τρόπων ζωής.
- Το φύλο αναδεικνύεται ως πολύ σημαντικός παράγοντας δόμησης των καταναλωτικών πρακτικών (ορισμένες καταναλωτικοί τομείς όπως η ένδυση εμφανίζονται ως κυρίως «γυναικείοι», υπάρχει μια κατανομή καταναλωτικών ρόλων στο εσωτερικό της οικογένειας κ.λπ.).

Η οικογένεια και οι παρέες είναι κοινωνικά μορφώματα που κατεξοχήν δομούν τις καταναλωτικές πρακτικές. Η κατανομή των ρόλων στην οικογένεια συνοδεύεται από διακριτές και συμπληρωματικές καταναλωτικές πρακτικές, ενώ η συντροφική ζωή αποτελεί πλαίσιο όσμωσης των πρακτικών και των γούστων. Επίσης, η κατανάλωση σε μεγάλο βαθμό προϋποθέτει και συμβολίζει την (υπαρκτή ή διατεινόμενη) ευρυθμία της οικογενειακής ζωής. Οι παρέες, δηλαδή τα κοινωνικά δίκτυα που οργανώνονται εκτός του επαγγελματικού και του συγγενικού πεδίου (αν και τροφοδοτούνται από αυτά τα πεδία), διαμεσολαβούν τη σχέση της κατανάλωσης με μείζονες προσδιοριστικούς παράγοντες όπως είναι η τάξη, το φύλο και ηλικία. Οι προσδιοριστικοί αυτοί παράγοντες δεν επενεργούν απευθείας στη διαμόρφωση της κατανάλωσης αλλά περνούν μέσα από τη λειτουργία κοινωνικών δικτύων, τα οποία κατανέμουν ρόλους, ενισχύουν και ανακυκλώνουν γούστα και πολιτισμικές κλίσεις ή αντίστροφα ανανεώνουν τα ατομικά καταναλωτικά ρεπερτόρια κ.λπ.

ΜΕΡΟΣ Β – Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ

4. Οι κοινωνικοοικονομικές τάξεις (ESeC) στην Αθήνα του 2013 – Μια στατιστική περιγραφή

4.1 Σύντομη θεωρητική εισαγωγή: η Νεο-Βεμπεριανή προσέγγιση στη διαστρωμάτωση - Το ταξικό σχήμα Erikson – Goldthorpe και το πρότυπο EseC[1]

Η επιλογή θεωρητικού προτύπου για το ταξικό σχήμα που θα υιοθετήσει μια κοινωνιολογική ανάλυση έχει προφανώς βαρύνουσα σημασία. Ωστόσο οι έννοιες της τάξης και της ταξικής δομής φέρουν συχνά ιδιαίτερα σοβαρό ιδεολογικό και πολιτικό φορτίο με αποτέλεσμα αυτή η βασική θεωρητική και αναλυτική επιλογή να αντιμετωπίζεται με δέος και αμηχανία. Ένας λόγος για αυτό είναι η *υποστασιοποίηση* της ταξικής δομής: η αντίληψη ότι σε κάθε συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό υπάρχει *μία αληθής* δομή η οποία ερμηνεύει ένα ευρύτατο φάσμα κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων και η οποία συντίθεται από τάξεις που στην πράξη ή εν δυνάμει αποτελούν συλλογικά υποκείμενα στο επίπεδο των ιστορικών διαδικασιών. Για την πλειονότητα των κοινωνιολογικών αναλύσεων – και οπωσδήποτε για την παρούσα διερεύνηση της αστικής κατανάλωσης - αυτές είναι υπερβολικές και ουσιαστικά άσκοπες απαιτήσεις και, το χειρότερο, αποθαρρύνουν τη σωστή χρήση της ταξικής ανάλυσης ανάλογα με το αντικείμενο. Από αυτή την άποψη, είναι ιδιαίτερα θετικό ότι ακόμη και ένας υποστηρικτής της συνεπούς μαρξιστικής ανάλυσης όπως ο Eric Olin Wright διακρίνει τη σημασία διαφορετικών προσεγγίσεων με διαφορετική αναλυτική έμφαση και βασικά ερωτήματα. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1 στο Κεφάλαιο 1, ο Wright διακρίνει τις προσεγγίσεις των κλασσικών (Marx, Weber, Durkheim) και ορισμένων σημαντικών νεώτερων κοινωνιολόγων (Bourdieu, Goldthorpe) κυρίως από το πόσο δίνουν έμφαση στις ανταγωνιστικές συγκρούσεις και την ιστορική αλλαγή σε σύγκριση με την ανισότητα (θέση στην κατανομή) και τις ευκαιρίες στη ζωή. Μια τρίτη σημαντική διάσταση διαφοροποίησης είναι αυτή που δίνει έμφαση στα χαρακτηριστικά και λειτουργίες των τάξεων που τις καθιστούν υποκειμενικά εμφανείς ομάδες.[2]

Εξίσου σημαντικό ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζουν και οι διαφορές των προσεγγίσεων στην έννοια και στο είδος των πόρων που διαμορφώνουν αυτό που αναφέρεται ως "ευκαιρίες ζωής" ή "δια βίου πόροι" (Πίνακας 1 παρακάτω) και ποιο συγκεκριμένα, η συμπερίληψη (και η ιδιαίτερη έμφαση) από τον Μπουρντιέ του πολιτιστικού κεφαλαίου στα *προσδιοριστικά* στοιχεία της "κατάστασης" μιας κοινωνικής τάξης - σε αντίθεση με την προσέγγιση του Βέμπερ.

[1] Τμήματα της θεωρητικής εισαγωγής της παρούσας έκθεσης και των δύο επομένων επαναλαμβάνουν σημεία που αναπτύχθηκαν σε προηγούμενες εκθέσεις αυτού του έργου.

[2] Κατά τον Frank Parkin (1979) η σωστή εφαρμογή της προσέγγισης του Weber υποδεικνύει, σε αντίθεση με την ανάγνωση του Wright, πολύ μεγαλύτερη έμφαση στις ανταγωνιστικές συγκρούσεις και στην "περιχαράκωση" (closure) των τάξεων ως υποκειμενικά εμφανείς ομάδες. Ωστόσο, η ερμηνεία του Parkin υπαγορεύεται από το ποιά θεωρεί τα προσήκοντα αντικείμενα κοινωνιολογικής ανάλυσης – αντικείμενα που εδώ προσδιορίζονται από το διάλογο με τη Μαρξιστική θεωρία κοινωνικών συγκρούσεων και ιστορικών αλλαγών.

Πίνακας 1: Το ζήτημα των ευκαιριών ζωής (life chances)

	Εμφανείς πόροι που διαμορφώνουν τις ευκαιρίες ζωής		
	Οικον. κεφάλαιο & εργασία	Ανθρώπινο κεφάλαιο	Πολιτιστικό κεφάλαιο
Marx	x		
Weber	x	x	
Bourdieu	x	x	x

Πηγή: E.O. Wright, 2005, "Conclusion: If "class" is the answer, what is the question?" σελ. 183-186 στο E.O. Wright (ed) *Approaches to Class Analysis*, Cambridge U.P. Μετάφραση και προσαρμογή από Δ. Ε.

Στην παρούσα έρευνα, η προσέγγιση στην ταξική ανάλυση ακολουθεί το θεωρητικό σχήμα που έχει καθιερωθεί να ονομάζεται "νεο-βεμπεριανό". Σημαντικός λόγος για αυτό είναι, όπως έχει ήδη τονιστεί, η συγκρισιμότητα με τη διεθνή έρευνα "Κοινωνική θέση, στυλ ζωής και πολιτιστική κατανάλωση" υπό τη διεύθυνση των Goldthorpe και Chan καθώς και με τις μεγάλες ευρωπαϊκές ειδικές έρευνες ESS και EU-SILC που έχουν γίνει και στην Ελλάδα και βασίζονται στο ταξικό πρότυπο EseC που έλκεται από την προσέγγιση του Goldthorpe. Ωστόσο, υπάρχουν πρόσθετοι σοβαροί θεωρητικοί και μεθοδολογικοί λόγοι που ξεπερνούν τις όποιες επιμέρους επιφυλάξεις μπορεί να έχουμε για την εφαρμογή του συγκεκριμένου θεωρητικού σχήματος στην ελληνική πραγματικότητα. Πρώτον, η βεμπεριανή έννοια-κλειδί των δομικών ανισοτήτων στις "ευκαιρίες στη ζωή" (life chances) ως οικονομικό πλαίσιο ευκαιριών και περιορισμών σε μακροχρόνια προοπτική που εδράζεται στη "διαρθρωτική" θέση των ατόμων στην αγορά εργασίας και κεφαλαίου συνάδει με ένα ευρύτατο φάσμα σύγχρονων οικονομικών θεωριών για τη σχέση μεταξύ οικονομικών πόρων και κατανάλωσης – τόσο νεο-κλασσικών όσο και νεο-κευνσιανών. Θεωρούμε ότι στην ανάλυση της αστικής κατανάλωσης μια τέτοια ρεαλιστική οικονομική προσέγγιση πρέπει να έχει την πρωτοκαθεδρία.[3]

Δεύτερον, η νεο-βεμπεριανή προσέγγιση βασίζεται αφενός στον αυστηρό διαχωρισμό και αφετέρου στην πρωταρχική καθοριστική σημασία των δύο βασικών διαστάσεων της διαστρωμάτωσης δηλαδή της οικονομικής τάξης και του status. Επιπλέον, προσδίδει πρωτεύοντα ρόλο στην οικονομική τάξη στην κατανόηση των βασικών ανισοτήτων και των διαδικασιών αναπαραγωγής τους στις σύγχρονες κοινωνίες. Από αυτή την άποψη συγγενεύει σε μεγάλο βαθμό, όπως θα δούμε και παρακάτω, με τη σύγχρονη μαρξιστική προβληματική που αναπτύσσεται στις εργασίες του E.O. Wright. Η κύρια υποψήφια εναλλακτική κοινωνιολογική προσέγγιση, ιδιαίτερα μάλιστα για το θέμα της κατανάλωσης, είναι αυτή του Bourdieu και των επιγόνων του (Bourdieu, 1984, Weininger, 2005, Bennett, Savage et al., 2009). Σε αυτή την προσέγγιση καθοριστικά στοιχεία – σε αντίθεση με τους νεο-βεμπεριανούς – είναι η εμφανής υποκειμενική συγκρότηση των

[3] Βλ. Εμμανουήλ, 1996, 2009 για τις περιπτώσεις της στεγαστικής κατανάλωσης και της γεωγραφικής κατανομής των κατοικιών.

τάξεων σε ομάδες και η έννοια του πολιτισμικού κεφαλαίου ως καθοριστικού των ευκαιριών στη ζωή. Δεν πρόκειται εδώ για απλές διαφορές έμφασης αλλά για στοιχεία *συστατικά* των τάξεων. Πέραν αυτών, η ίδια η έννοια της κοινωνικής θέσης (status) αφενός συγχέεται με το στυλ ζωής και αφετέρου διαπλέκεται σε καθοριστικό βαθμό με την οικονομική τάξη στη σύσταση τάξεων ή υπο-ομάδων μιας κοινωνικής τάξης. Στο μεθοδολογικό επίπεδο αυτό σημαίνει ότι η αξιολόγηση της επιρροής των επιμέρους αναλυτικών διαστάσεων της διαστρωμάτωσης (τάξη/status) επί των μορφών κατανάλωσης – δηλαδή το ερευνητικό πρόγραμμα που προτείνεται εδώ – δεν έχει και πολύ νόημα και ότι αρμόζει μια ριζικά διαφορετική προσέγγιση – περισσότερο "ολιστική" και συνθετική[4]. Κατά την άποψη μας, μια τέτοια προσέγγιση παρουσιάζει πολλά λογικά προβλήματα και δεν μπορεί να απαντήσει σε σημαντικά ερωτήματα – άποψη που δεν μπορεί παρά να αναπτυχθεί στην πορεία της ανάλυσης.

Πίνακας. 2: Θεωρητικές διαστάσεις του ταξικού σχήματος ESeC και της εργασιακής σχέσης

Χαμηλή **Ιδιαιτερότητα του Ανθρωπίνου Κεφαλαίου** Υψηλή		
Υψηλή	**(Ενδιάμεσοι Τεχνικοί-Εργάτες)** **6** **Μικτή σχέση**	**(Στελέχη & Επιστήμονες)** **1** **2** **Παροχή υπηρεσιών**
Δυσκολία Εποπτείας Χαμηλή	**Συμβόλαιο Εργασίας** **8 7** **9** **(Εργατική τάξη)**	**Μικτή σχέση** **3** **(Ενδιάμεσοι Υπάλληλοι)**

Πηγή: Rose & Harrison (2007). Προσαρμογή Δ.Ε.

Το ταξικό σχήμα που θα υιοθετήσουμε – ως κατ' αρχήν πλαίσιο – είναι αυτό που διαμορφώθηκε και αναπτύχθηκε με μια σειρά από παραλλαγές τις τελευταίες περίπου τρεις δεκαετίες από τις εργασίες του John Goldthorpe και των κατά καιρούς συνεργατών του και κωδικοποιήθηκε – με κάποιες διαφορές – στην Ευρωπαϊκή Κοινωνικο-οικονομική Ταξινόμηση (EseC) (Rose & Harrison, 2007). Η φιλολογία για αυτό το ταξικό σχήμα και τη Νέο-βεμπεριανή προσέγγιση είναι τεράστια και δεν υπάρχει λόγος

[4] Είναι γνωστή η αντιπάθεια του Bourdieu για τις "εμπειριστικές" αναλυτικές ποσοτικές μεθόδους της αγγλο-σαξωνικής κοινωνιολογίας και την ανάλυση αιτιακών σχέσεων. Ωστόσο, οι μέθοδοι ανάλυσης που ο ίδιος προτιμούσε (κυρίως η MCA – multiple correspondence analysis) μπορούν να θεωρηθούν ευλόγως ιδιαίτερα εμπειριστικές.

να επεκταθούμε εδώ ιδιαίτερα.[5] Η βασική ιδέα είναι ότι η βεμπεριανή έννοια των "ευκαιριών ζωής" ως καθοριστική των οικονομικών τάξεων προσδιορίζεται στο σύγχρονο καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής από το είδος της *εργασιακής σχέσης* που τυπικά διακρίνει τα διάφορα επαγγέλματα και τις θέσεις των ατόμων στο σύστημα παραγωγής. Πολύ συνοπτικά, οι εργασιακές σχέσεις χαρακτηρίζονται από δύο βασικές διαστάσεις: την ιδιαιτερότητα των ανθρωπίνων πόρων (που καθιστά κάποιο εργαζόμενο λιγότερο ή περισσότερο απαραίτητο) και τη δυσκολία εποπτείας από τον εργοδότη (που επιτρέπει ή όχι την αυτονομία και τον αυτοέλεγχο του εργαζόμενου).

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2 αυτές οι δύο διαστάσεις ορίζουν δύο ακραία διαφορετικές τάξεις, την εργατική τάξη και το "salariat" δηλαδή τα στελέχη/μάνατζερ και τους επιστήμονες που παρέχουν "υπηρεσίες," καθώς και δύο μικτές τάξεις, τους ενδιάμεσους τεχνικούς και εργάτες και τους ενδιάμεσους υπαλλήλους. Στις νεώτερες εκδοχές του ταξικού σχήματος του E. O. Wright (Πίνακας 3) οι καθοριστικές διαστάσεις είναι τρεις: η διάκριση σε ιδιοκτήτες και εργαζόμενους μη-ιδιοκτήτες, η διαφοροποίηση ανάλογα με το βαθμό ειδίκευσης (που αντιστοιχεί στην "ιδιαιτερότητα των ανθρωπίνων πόρων" στο σχήμα 2) και, τέλος η διάκριση σε διευθύνοντες/ επιβλέποντες και μη-διευθύνοντες. Η έμφαση στην ιδιοκτησία επιτρέπει εδώ αφενός τη διαφοροποίηση των ανώτερων στελεχών σε ειδικότερες υποκατηγορίες και αφετέρου τη σαφή διαφοροποίηση της μικροαστικής τάξης που λείπει από το θεωρητικό σχήμα 2 – ένα σχήμα που προφανώς αρμόζει σε μορφές αναπτυγμένης βιομηχανικής οργάνωσης και στο οποίο η μικροαστική τάξη εμφανίζεται ως υπολειμματική κατηγορία έξω από το πλαίσιο των "κανονικών" ταξικών σχέσεων.

Πίνακας. 3: Το ταξικό σχήμα Wright III

<table>
<tr><td colspan="2">ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ</td><td rowspan="4"></td><td colspan="2">ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="3">Εργοδότες</td><td rowspan="3">Μικροαστική τάξη</td><td>Διευθύνοντες – Ειδικοί</td><td>Επαγγελματίες</td><td>Ειδικοί</td></tr>
<tr><td></td><td>Ημι-επαγγελματίες</td><td>Ημι-ειδικοί</td></tr>
<tr><td>Διευθύνοντες</td><td>Εργάτες</td><td>Μη-ειδικοί</td></tr>
<tr><td>Διευθύνοντες</td><td>Μη-διευθύνοντες</td><td>Διευθύνοντες & Επιβλέποντες</td><td>Μη-διευθύνοντες</td><td></td></tr>
</table>

Πηγή: Western & Wright (1994). Προσαρμογή Δ.Ε.

Σε πρώτη ματιά, η διάκριση διευθύνοντες/μη-διευθύνοντες διαφέρει ριζικά από της διάκριση των σχέσεων εργασίας ανάλογα με τη δυσκολία εποπτείας – και το

[5] Βλ. Breen (2005). Για μια ελληνική παρουσίαση βλ. Κασιμάτη, 2001.

Πίνακας4: Οι Ταξικές κατηγορίες του Goldthorpe ("EGP") και το ESeC

EGP		ESeC9	ESeC5
I	Ανώτερα επιστημονικά επαγγέλματα & ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα - Διευθυντές μεγάλων βιομηχανιών – Μεγάλοι ιδιοκτήτες/εργοδότες	1	1
II	Κατώτερα επιστημονικά επαγγέλματα & κατώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη, ανώτερα τεχνικά επαγγέλματα, διευθυντές μικρών βιομηχανιών, επιβλέποντες μη-χειρωνακτών υπαλλήλων	2	1
IIIa	Μη-χειρώνακτες υπάλληλοι ρουτίνας ανώτερης βαθμίδας (διοικητικά και εμπόριο)	3	2
IIIb	Μη-χειρώνακτες υπάλληλοι ρουτίνας κατώτερης βαθμίδας (πωλήσεις και υπηρεσίες)	7	4
IVa	Αυτοαπασχολούμενοι μικρο-ιδιοκτήτες & τεχνίτες κλπ. με υπαλλήλους	4	3
IVb	Αυτοαπασχολούμενοι μικρο-ιδιοκτήτες & τεχνίτες κλπ. χωρίς υπαλλήλους	4	3
IVc	Αγρότες και λοιποί αυτοαπασχολούμενοι στο πρωτογενή τομέα	5	3
V	Κατώτερα τεχνικά επαγγέλματα, επιβλέποντες χειρωνακτών εργατών	6	2
VI	Ειδικευμένοι χειρώνακτες εργάτες	8	4
VIIa	Ημι-ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι χειρώνακτες εργάτες (πλην γεωργίας κλπ.)	9	5
VIIb	Εργάτες στη γεωργία και λοιποί εργάτες στη πρωτογενή παραγωγή	9	5

	Παροχή Υπηρεσιών (1&2)		Μικτή – Ενδιάμεση σχέση (3,6,7)		Συμβόλαιο εργασίας (8,9)

συνακόλουθο βαθμό αυτονομίας του εργαζόμενου (βλ. Πιν. 2). Στην πραγματικότητα, η εφαρμογή αυτού του κριτηρίου στα σχήματα Goldthorpe και EseC βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη διαφοροποίηση των διευθυνόντων και επιβλεπόντων από τους λοιπούς εργαζόμενους ενώ παράλληλα επιτρέπει λεπτότερες διακρίσεις "ενδιάμεσων" σχέσεων εργασίας για μια σειρά από επαγγελματικές κατηγορίες. Αυτό είναι φανερό στον Πίνακα 4 με την αναλυτική διάκριση τάξεων στα σχήματα Goldthorpe και EseC.[6]

Πίνακας 5: ESeC* και CASMIN

1. Μεγάλοι εργοδότες, ανώτεροι διευθυντές/επιστημονικά επαγγέλματα (I)
2. Κατώτεροι διευθυντές/επιστημονικά επαγγέλματα, ανώτεροι επιβλέποντες/τεχνικοί (II)
3. Ενδιάμεσα επαγγέλματα (υπάλληλοι ρουτίνας) (III)
4. Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας) (IV, IVb)
5. Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία) (IVc)
6. Κατώτεροι επιβλέποντες και τεχνικοί (V)
7. Κατώτεροι πωλητές και παροχή υπηρεσιών (IIIb)
8. Κατώτερα τεχνικά επαγγέλματα (VI)
9. Εργάτες ρουτίνας (VII, VIIb – εργάτες γεωργίας)
10. Δεν έχουν εργαστεί ποτέ ή με μακροπρόθεσμη ανεργία

(Σε παρένθεση η κατάταξη του διεθνούς ερευνητικού προγράμματος CASMIN – Class Mobility in Industrial Societies (Erikson & Goldthorpe, 1992)
(*) Όπως εφαρμόστηκε στους γύρους 1-4 του ESS (European Social Survey)

Συμπερασματικά, υπάρχουν σημαντικές διαφορές αλλά και σημαντικές συγγένειες ανάμεσα στα δύο σχήματα και σε κάθε περίπτωση οι συγγένειες είναι αρκετές ώστε να επιτρέψουν ένα παραγωγικό διάλογο. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 4 το ταξικό σχήμα του Goldthorpe (το σχήμα EGP) προτείνει *επτά* βασικές οικονομικές τάξεις οι οποίες μαζί με ορισμένες υποδιαιρέσεις τους που στοχεύουν στην καλύτερη περιγραφή λιγότερο βιομηχανοποιημένων κοινωνιών (μεγαλύτερη μικροαστική τάξη και σημαντικός αγροτικός τομέας) μπορούν να φτάσουν ένα σχήμα *ένδεκα* τάξεων. Προφανώς ένα τόσο αναπτυγμένο και λεπτομερές σχήμα έχει κυρίως αναλυτική χρησιμότητα και δεν μπορεί να λειτουργήσει ως ρεαλιστικό μοντέλο πραγματικών συλλογικών παραστάσεων ούτε, από πρακτική άποψη, ως μοντέλο εμπειρικής ανάλυσης των ταξικών διαφοροποιήσεων. Ως εκ τούτου, έχουν προταθεί διάφορα σχήματα αθροιστικής απλοποίησης του σχήματος με μικρότερο αριθμό τάξεων. Το σχήμα EseC αρχίζει από εννέα αναλυτικές τάξεις και προτείνει μια ομαδοποίηση σε πέντε (Πίνακας 4) και σε, δεύτερο στάδιο, σε τρεις βασικές τάξεις (Πίνακας 6): τη τάξη "υπηρεσιών" (τους μάνατζερ και τα επιστημονικά επαγγέλματα)[7], την "ενδιάμεση" τάξη και την εργατική τάξη.

[6] Αναφερόμαστε για απλούστευση στο σχήμα Goldthorpe ενώ έχει καθιερωθεί να γίνεται αναφορά στο σχήμα Erikson, Goldthorpe, Portocarero (EGP) από τη σημαντική εργασία των τριών του 1979.
[7] Ο όρος "τάξη υπηρεσιών" (service class) προκρίνεται από τη Κασιμάτη (2001) ως κατάλληλος για την ευρεία τάξη του "salariat" σύμφωνα με την ορολογία Goldthorpe/EseC (τάξεις 1&2). Κατά την άποψη μας

Στον Πίνακα 5 φαίνονται οι όροι για τις εννέα τάξεις του EseC με την αντιστοίχηση στις έντεκα τάξεις του διεθνούς ερευνητικού προγράμματος CASMIN (Erikson & Goldthorpe, 1992) και στον Πίνακα 6 φαίνεται η ομαδοποίηση σε τρεις και πέντε τάξεις.

Πίνακας 6: Ομαδοποίηση σε 3 και 5 κοινωνικο-οικονομικές τάξεις

3 ΤΑΞΕΙΣ	**ESeC**	**CASMIN**
1) 1, 2	Τάξη "υπηρεσιών"	I, II
2) 3, 4, 5, 6	Ενδιάμεση τάξη	III, IIIb, IV, IVb, IVc, V
3) 7, 8, 9	Εργατική τάξη	VI, VII, VIIb

5 ΤΑΞΕΙΣ ESeC

1) 1, 2	Τάξη "υπηρεσιών" (Managers and professionals)
2) 3, 6	Ενδιάμεση τάξη (Intermediate and lower supervisory)
3) 4, 5	Μικροαστική τάξη (small employers and own account workers)
4) 7	Εργατική τάξη – μη χειρώνακτες (white collar working class)
5) 8, 9	Εργατική τάξη – χειρώνακτες (blue collar working class)

Προσαρμογή Δ.Ε.

Όπως έχει επισημανθεί από σε βάθος αξιολόγηση των σχημάτων Goldthorpe και EseC σε σχέση με τις ελληνικές συνθήκες (Maloutas, 2007a) αυτά πάσχουν, πρώτον, από υπερβολική έμφαση σε τυποποιήσεις και διαφοροποιήσεις της σχέσης εργασίας που αρμόζουν σε κοινωνίες με ιδιαίτερα αναπτυγμένη βιομηχανική οργάνωση και, δεύτερον, από υποτίμηση των μικροαστικών και αγροτικών στρωμάτων που συνιστούν σημαντικό μέρος της κοινωνικοοικονομικής δομής των κοινωνιών του Ευρωπαϊκού Νότου. Από αυτή την άποψη, το αναλυτικό σχήμα EGP των έντεκα "τάξεων" εμφανίζεται πολύ πιο ρεαλιστικό ως αρχικό πλαίσιο παρά το EseC των εννέα και, οπωσδήποτε, αυτό των πέντε κατηγοριών. Σε κάθε περίπτωση, η εφαρμογή του ευρωπαϊκού προτύπου EseC στις ελληνικές συνθήκες θέτει ζητήματα που πιθανότατα επιβάλουν αφενός προσαρμογές και τροποποιήσεις στο πλαίσιο του ίδιου του ESeC (προσθήκη υπο-κατηγοριών, αλλαγή κατάταξης επαγγελμάτων) και αφετέρου ανακατατάξεις στη θέση μεγάλων κατηγοριών (λ.χ. αγρότες, μικροί εργοδότες).

Όπως σημειώθηκε ήδη, τα δεδομένα του ESS περιέχουν όλα τα απαραίτητα στοιχεία για τον προσδιορισμό του σχήματος κοινωνικο-οικονομικών τάξεων ESeC που εφαρμόζει (με κάποιες, ωστόσο, συχνά σημαντικές διαφορές) το θεωρητικό πρότυπο EGP (Erikson,

ο όρος είναι μάλλον ακατάλληλος για το ελληνικό γλωσσικό πλαίσιο. Η εναλλακτική περιγραφή "μάνατζερ & επιστημονικά επαγγέλματα" είναι, πιστεύουμε, περισσότερο κατάλληλη τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς την οικειότητα των αναφορών. Ωστόσο, για λόγους οικονομίας στην παρουσίαση θα χρησιμοποιείται στα επόμενα και ο όρος "τάξη υπηρεσιών".

Goldthorpe, Portocarero). Ο "αλγόριθμος" για τη συναγωγή του ταξικού σχήματος με βάση τα δεδομένα του ESS έχει διατυπωθεί από την ομάδα ανάπτυξης του ESeC (Harrison & Rose, 2006) και έχει την ακόλουθη λογική δομή:

1) Το μέγεθος των επιχειρήσεων ("καταστημάτων") διακρίνεται σε τρείς κατηγορίες ανάλογα με τον αριθμό των απασχολουμένων (0, 1-9, 10+)
2) Η "Θέση Απασχόλησης" (Employment Status) προσδιορίζεται από τη "σχέση απασχόλησης" (employment relation – μισθωτοί, αυτοαπασχολούμενοι, οικογενειακοί βοηθοί), το μέγεθος της επιχείρησης και το αν ο εργαζόμενος έχει εποπτικό ρόλο ως εξής:

1. Αυτοαπασχολούμενοι (εργοδότες) με μεγάλες μονάδες (10+)
2. Αυτοαπασχολούμενοι (εργοδότες) με μικρές μονάδες (1-9)
3. Αυτοαπασχολούμενοι (0 και χωρίς στοιχεία μεγέθους)
4. Μισθωτοί (και οικογ. βοηθοί) επόπτες
5. Μισθωτοί (και οικογ. βοηθοί) μη-επόπτες

3) Η κατάταξη στις τάξεις 1-9 του σχήματος γίνεται ως εξής:
α) Η θέση απασχόλησης 1 στο ESeC1, οι θέσεις 2 και 3 στο ESeC4 και η θέση 4 στο ESeC6 πλην ορισμένων επαγγελμάτων, και στις τρεις περιπτώσεις, που κατανέμονται στα ESeC 1,2,3,4 και 5.
β) Οι μισθωτοί (και όσοι δεν έχουν στοιχεία θέσης απασχόλησης) κατανέμονται στα ESeC 1,2,3,5,6,7,8,9 στη βάση της επαγγελματικής τους κατηγορίας (βάσει του διεθνούς προτύπου ISCO88).
γ) Γίνεται σε όλες τις περιπτώσεις διάκριση όσων απασχολούνται στον αγροτικό τομέα (ESeC 5 και μέρος του 9).
δ) Τα επαγγέλματα (professions), τόσο αυτά με πτυχίο ΑΕΙ όσο και αυτά των τεχνικών βοηθών (με πτυχίο ανώτερης εκπαίδευσης) ξεχωρίζονται και κατανέμονται ανεξάρτητα από τη θέση απασχόλησης.

Στην εμπειρική έρευνα του 2013 στο πλαίσιο του παρόντος έργου, εντάχθηκαν στο ερωτηματολόγιο οι ερωτήσεις του ESS του 2013 που επιτρέπουν την κωδικοποίηση σύμφωνα με το σχήμα ESeC τόσο για τους ερωτώμενους όσο και για τις συζύγους/συντρόφους τους καθώς και για τους γονείς του ερωτώμενου/ης. Προστέθηκαν ωστόσο και οι αντίστοιχες ερωτήσεις για τον "αρχηγό" του νοικοκυριού όταν αυτός/αυτή δεν ταυτίζονταν με τον/την ερωτώμενο/η ή τους συντρόφους τους. Στο Παράρτημα 6.1.1 του παρόντος παρουσιάζεται η κωδικοποίηση των παραπάνω ορισμών σε γλώσσα SQL για τη σχεσιακή βάση δεδομένων με τα στοιχεία της έρευνας. Από την κωδικοποίηση φαίνεται αναλυτικά και η κατανομή των επιμέρους επαγγελμάτων σε επίπεδο τριψήφιου κωδικού ISCO88.[8] Όπως γίνεται αμέσως φανερό, ποσοτικά τουλάχιστον, το κύριο βάρος της κατανομής σε τάξεις στο σχήμα EseC το φέρουν οι λεπτομερείς διακρίσεις

[8] Για την αναλυτική ταξινόμηση των επαγγελμάτων σύμφωνα με το σύστημα ISCO88 (σε σύγκριση με το ελληνικό σύστημα ΣΤΕΠ-92), βλ. ΕΣΥΕ, 1995.

των επαγγελμάτων ανάλογα με τον κοινωνικο-τεχνικό τους χαρακτήρα και πολύ λιγότερο η "θέση απασχόλησης". Αυτές οι διακρίσεις που βασίζονται θεωρητικά στις έννοιες της "ιδιαιτερότητας του ανθρωπίνου κεφαλαίου" και της "δυσκολίας εποπτείας" και συνακόλουθα στο είδος της τυπικής σύμβασης εργασίας για το συγκεκριμένο επάγγελμα, αποτελούν και την ουσία του σχήματος EseC. Αν και οι έρευνες ESS περιέχουν ορισμένα ερωτήματα που μερικώς τεκμηριώνουν τις παραπάνω διαστάσεις της εργασίας, η λεπτομερής αξιολόγηση των επαγγελμάτων απαιτεί εξειδικευμένη γνώση θεσμών και τεχνικών που την καθιστά επίπονο έργο. Ως εκ τούτου, δεν θα υπεισέλθουμε σε αυτή την εργασία σε τέτοιου είδους αναλυτική αξιολόγηση[9]. Οι παρατηρήσεις μας για το σχήμα ESeC στις ελληνικές συνθήκες έχουν γίνει σε προηγούμενη έκθεση για τις υφιστάμενες βάσεις δεδομένων (Εμμανουήλ, 2013) και περιορίστηκαν στο μακροσκοπικό επίπεδο και στο βαθμό που η υποκείμενη θεωρία και μέθοδος πράγματι καταλήγει σε τάξεις που διαφοροποιούνται σημαντικά ως προς αυτό που ο Weber ονομάζει "ευκαιρίες ζωής" που απορρέουν από τη διαρθρωτική θέση στην αγορά εργασίας. Αυτή άλλωστε είναι και η βασική έννοια από την οποία έλκεται η νέο-βεμπεριανή προσέγγιση στην οικονομική διαστρωμάτωση.

4.2 Οι κοινωνικο-οικονομικές τάξεις (ESeC) στην Αθήνα του 2013 – Μια πρώτη στατιστική περιγραφή

Σύμφωνα με τη δειγματοληπτική μεθοδολογία της έρευνας του 2013 (Μάρτιος – Ιούλιος του 2013 με προσθήκη μικρού αριθμού ερωτηματολογίων τον Σεπτέμβριο) από κάθε νοικοκυριό του δείγματος επιλέχθηκε τυχαία (με το γνωστό Kish grid) ένα μέλος ηλικίας 18-65 ετών για το οποίο καταγράφηκαν τα κοινωνικά, δημογραφικά και εργασιακά δεδομένα και στο οποίο έγιναν και οι ερωτήσεις σχετικά με τα θέματα κατανάλωσης και για τα λοιπά στοιχεία του νοικοκυριού.

Τα στοιχεία απασχόλησης αφορούσαν είτε την παρούσα απασχόληση του ερωτώμενου είτε, όταν ήταν άνεργος ή μη-ενεργός, την αμειβόμενη απασχόληση που είχε στο παρελθόν. Από το συνολικό δείγμα 2518 ατόμων (και νοικοκυριών) ένα ποσοστό 9,4% δεν είχε απασχοληθεί ποτέ. Στον Πίνακα 7 φαίνεται η ταξική θέση στο σχήμα ESeC9 των υπολοίπων 2282 με στοιχεία ικανά για την ταξική τους τοποθέτηση καθώς και από αυτούς οι οικονομικά ενεργοί (απασχολούμενοι και άνεργοι) κατά τη χρονική στιγμή της έρευνας. Είναι φανερό από τον Πίνακα ότι η Αθήνα του 2013 εμφανίζει μια ιδιαίτερα μεγάλη (άνω του 36%) "Τάξη Υπηρεσιών" ("Salariat" στην ορολογία του ESeC) δηλαδή μάνατζερ και επαγγελματίες (κατηγορίες 1 & 2), και μια ισχνή κλασσική εργατική τάξη (κατά τι μικρότερη του 18%). Όπως έχει σημειωθεί σε προηγούμενη έκθεση εργασίας για την αξιολόγηση του δείγματος (Εμμανουήλ, Καμούτση, Σουλιώτης, 2013), είναι πιθανό να έχει υπερεκτιμηθεί, λόγω δειγματοληπτικού σφάλματος, η "τάξη υπηρεσιών" κατά 2-3

[9] Το μόνο σημείο στο οποίο έγινε διόρθωση του αλγορίθμου είναι στην κατηγορία ISCO88=235 (εκπαιδευτικοί φροντιστηρίων, φροντιστές) που στο βρετανικής σύνταξης πρότυπο εντάσσονται στην τάξη 1 αντί της σωστότερης για τις ελληνικές συνθήκες τάξης 2.

ποσοστιαίες μονάδες. Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση όμως, η γενική εικόνα μιας ανισοβαρούς πόλης, ως προς την ταξική σύνθεση, παραμένει.

Πίνακας 7: Εννέα (9) Κοινωνικο-οικονομικές τάξεις (ESeC9), Αθήνα 2013

	ESeC9	Σύνολο	%	Ενεργοί	%
1	1 Μεγάλοι εργοδότες, ανώτεροι μάνατζερ, ανώτεροι επαγγελματίες	294	12,88%	235	13,65%
2	2 Κατώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες, ανώτεροι επόπτες/τεχνικοί	544	23,84%	411	23,88%
3	3 Ενδιάμεσα επαγγέλματα (ανώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας)	238	10,43%	174	10,11%
4	4 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας)	353	15,47%	283	16,44%
5	5 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία κλπ)	7	0,31%	3	0,17%
6	6 Κατώτεροι τεχνικοί και επόπτες	144	6,31%	100	5,81%
7	7 Κατώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας στο εμπόριο & υπηρεσίες	292	12,80%	221	12,84%
8	8 Κατώτερα τεχνικά επαγγέλματα (ειδικευμένοι χειρώνακτες)	121	5,30%	83	4,82%
9	9 Εργάτες ρουτίνας (ημι-ειδικευμενοι & ανειδίκευτοι)	289	12,66%	211	12,26%
	Σύνολο	2282	100,00%	1721	100,00%

Πηγή: Έρευνα SECSTACON, υπολογισμοί μας

Στους Πίνακες 8 & 9 φαίνεται η συνάθροιση των εννέα τάξεων του σχήματος ESeC9 σε πέντε και τρεις μεγάλες τάξεις. Είναι ενδιαφέρον ότι το ποσοστό της "μικροαστικής" τάξης (μικροί εργοδότες με κάτω των 9 μισθωτούς και αυτοαπασχολούμενοι) είναι σχετικά περιορισμένο (περίπου 16%) – υψηλό μεν για τα ευρωπαϊκά δεδομένα αλλά οπωσδήποτε μικρότερο από τα προσδοκώμενα στη βάση της γνωστής φιλολογίας περί υπερβολικού ρόλου αυτών των στρωμάτων. Και εδώ βέβαια μπορεί να έχουμε μια σχετική ιδιομορφία της Αθήνας σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα αν και τα στοιχεία του EU-SILC του 2008 δείχνουν ακόμη μικρότερο ποσοστό της μικροαστικής τάξης και ότι, αν εξαιρεθούν οι αγρότες, το ποσοστό αυτής της τάξης στο σύνολο της χώρας είναι ανώτερο κατά μόνο μια ποσοστιαία μονάδα (Εμμανουήλ κ.ά., 2013). Στους Πίνακες 8 &

9 έχουμε συμπεριλάβει τους αγρότες στην μικροαστική τάξη, όπως προτείνει το πρότυπο ESeC, δεδομένου ότι αριθμούν ελάχιστες περιπτώσεις. Εάν επρόκειτο για το σύνολο της χώρας, θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν ξεχωριστά.

Πίνακας 8: 5 Κοινωνικο-οικονομικές τάξεις (ESeC5), Αθήνα 2013

ESeC9	ESeC5	Σύνολο	%	Ενεργοί	%
1) 1, 2	"Τάξη υπηρεσιών" (Managers and professionals)	838	36,72%	646	37,54%
2) 3, 6	Ενδιάμεση τάξη (Intermediate and lower supervisory)	382	16,74%	274	15,92%
3) 4, 5	Μικροαστική τάξη (small employers and own account workers)	360	15,78%	286	16,62%
4) 7	Εργατική τάξη - μη χειρώνακτες (white collar working class)	292	12,80%	221	12,84%
5) 8, 9	Εργατική τάξη - χειρώνακτες (blue collar working class)	410	17,96%	294	17,08%
		2282	100,00%	1721	100,00%

Πηγή: Έρευνα SECSTACON, υπολογισμοί μας

Πίνακας 9: 3 Τάξεις (ESeC3), Αθήνα 2013

ESeC9	ESeC3	Σύνολο	%	Ενεργοί	%
1) 1, 2	"Τάξη υπηρεσιών"	838	36,72%	646	37,54%
2) 3, 4, 5, 6	Ενδιάμεση τάξη	742	32,52%	560	32,54%
3) 7, 8, 9	Εργατική τάξη	702	30,76%	515	29,92%
		2282	100,00%	1721	100,00%

Η συνάθροιση των τάξεων 3 & 6 του σχήματος ESeC9 στη τάξη 2 στο σχήμα ESeC5 διαμορφώνει μια ιεραρχία 1 έως 5 που ναι μεν βασίζεται σε ένα αμιγώς σχεσιακό κοινωνικο-οικονομικό μοντέλο αλλά που, ταυτόχρονα, αντιστοιχεί σε μια κλιμάκωση ανάλογα με το οικονομικό επίπεδο διαβίωσης. Αυτό έχει επαληθευθεί για τα στοιχεία εισοδήματος της έρευνας EU-SILC του 2008 (Εμμανουήλ κ.ά., 2013). Τα στοιχεία για το οικογενειακό εισόδημα στην έρευνα SECSTACON βασίζονται στις εκτιμήσεις των ίδιων των ερωτώμενων και συνεπώς είναι οπωσδήποτε πολύ πιο ατελή και προσεγγιστικά -

υπολογίζεται ότι σε σύγκριση με τα στοιχεία του 2008 και τις εκτιμώμενες μειώσεις στο διάστημα που μεσολάβησε υποεκτιμούν τα πιθανά πραγματικά δεδομένα κατά 20-25%.

Πίνακας 10: Κατανομή κατά κλιμάκιο μηνιαίου εισοδήματος, Αθήνα 2013

ΚΛΙΜΑΚΙΑ ΜΗΝΙΑΙΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΤΙΚΟ ΜΕΣΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΛΙΜΑΚΙΟΥ (€)	ΕΡΩΤΗΣΗ D28	ΑΤΟΜΑ	%	ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕ 5 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ INCOME5	%	ΑΤΟΜΑ	ΜΕΣΟ ΜΗΝΙΑΙΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ (€)
<500	350	1	267	11,1%	1			
500-700	600	2	283	11,8%	1	22,9%	550	478,6
701-900	800	3	342	14,2%	2			
901-1100	1000	4	317	13,2%	2	27,4%	659	896,2
1101-1300	1200	5	267	11,1%	3			
1301-1550	1425	6	223	9,3%	3	20,4%	490	1302,4
1551-1900	1725	7	245	10,2%	4			
1901-2300	2100	8	191	8,0%	4	18,2%	436	1889,3
2301-3000	2650	9	151	6,3%	5			
3001-3700	3350	10	56	2,3%	5			
3701-4700	4200	11	26	1,1%	5			
4701+	5500	12	34	1,4%	5	11,1%	267	3310,7
			2402	100,0%		100,0%	2402	1332,1
ΧΩΡΙΣ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ			116					

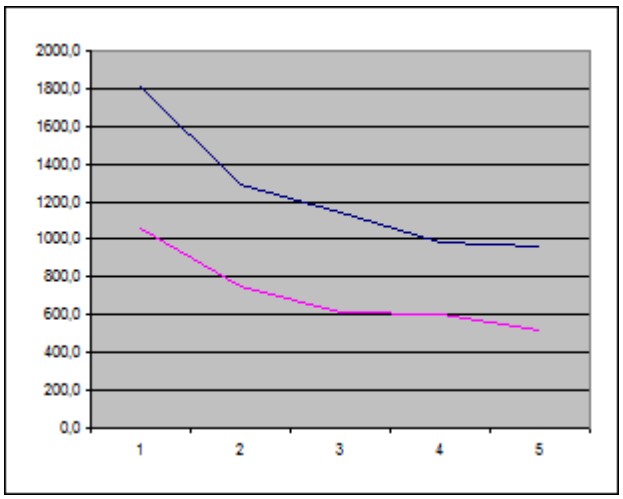
Πηγή: Έρευνα SECSTACON, υπολογισμοί μας

Στον Πίνακα 10 φαίνονται τα κλιμάκια μηνιαίου διαθέσιμου εισοδήματος που καταγράφηκαν, η κατανομή των νοικοκυριών στα κλιμάκια και τα ενδεικτικά μέσα εισοδήματα κάθε κλιμακίου μετά οποία εκτιμάται προσεγγιστικά η εισοδηματική κατάσταση των νοικοκυριών. Με βάση αυτά τα δεδομένα έχουν εκτιμηθεί στον Πίνακα 11 τα μέσα εισοδήματα των πέντε τάξεων των *αρχηγών νοικοκυριού* στο σχήμα ESeC5. Στον ίδιο πίνακα έχει υπολογιστεί και το αντίστοιχο μηνιαίο εισόδημα ανά "ισοδύναμο ενήλικο" για να ληφθεί υπόψη και το μέγεθος και η σύνθεση του νοικοκυριού ώστε να

έχουμε ένα καλύτερο δείκτη του εν δυνάμει *επιπέδου διαβίωσης*.[10] Η κλιμάκωση των πέντε τάξεων με βάση τους δύο εισοδηματικούς δείκτες φαίνεται στο διάγραμμα.

Πίνακας 11: ESeC5 - Νοικοκυριά

ESEC5H	ΝΟΙΚ	ΜΕΣΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	ΜΕΣΟ ΕΙΣΟΔ/ ΙΣΟΔ. ΕΝΗΛΙΚΟ
1	845	1809,6	1061,3
2	311	1293,2	750,7
3	458	1147,8	618,1
4	206	981,4	606,4
5	482	961,2	518,4
	2302	1356,4	776,8

Με βάση το μέσο μηνιαίο εισόδημα οι τάξεις 4 και 5, σε αντίθεση με τις ανώτερες από αυτές, δεν διαφέρουν ουσιαστικά. Αντίθετα, στη βάση των μεγεθών του "κατά κεφαλήν" εισοδήματος, οι 4 και 5 διαφοροποιούνται αλλά εδώ δεν διαφέρουν ουσιαστικά η 3 με την 4.

[10] Τα μεγέθη των νοικοκυριών ανάγονται σε ένα αριθμό ισοδύναμων ενηλίκων σύμφωνα με την τροποποιημένη κλίμακα του ΟΟΣΑ που έχει καθιερωθεί στις έρευνες φτώχειας: ο πρώτος ενήλικος προσμετρείται με 1, οι υπόλοιποι με 0,5 και οι ανήλικοι με 0,3.

5. Η ιεραρχία κοινωνικής θέσης (status) στην Αθήνα του 2013 – Μια στατιστική περιγραφή

5.1 Η διαστρωμάτωση κατά κοινωνική θέση (status) και η ιεράρχηση επαγγελματικών ομάδων status βάσει των κοινωνικών σχέσεων

Στο κλασσικό Βεμπεριανό σχήμα διαστρωμάτωσης διακρίνονται τρεις βασικές διαστάσεις: η οικονομική τάξη, η κοινωνική θέση (status) και η πολιτική επιρροή. Μεγάλο μέρος της κοινωνιολογικής θεωρίας έχει αναλωθεί στα ζητήματα της σχέσης μεταξύ status και τάξης στη διαμόρφωση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Η απάντηση σε αυτά τα ζητήματα εξαρτάται βέβαια από τη προσέγγιση στην έννοια του status. Στην προσέγγιση του Μπουρντιέ (όπως εν πολλοίς στους κλασσικούς της αμερικανικής κοινωνιολογίας) το status (ως συμβολικό κεφάλαιο) είναι οργανικό στοιχείο των κοινωνικών τάξεων και βασίζεται στο πολιτιστικό κεφάλαιο και στο στυλ ζωής των ατόμων. Αυτή η ισχυρή σύνδεση status και στυλ ζωής, δεν αντιφάσκει, σε πρώτη ματιά, με τις απόψεις του Βέμπερ (Weininger, 2005). Ωστόσο, η Βεμπεριανή παράδοση ξεχωρίζει αναλυτικά την τάξη από το status όπως και τα τρία σημαντικά στοιχεία του status: την ύπαρξη ιεραρχίας κύρους (prestige), τη σχέση status και στυλ ζωής και, τέλος, τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ ίσων στην ιεραρχία status. Η προσέγγιση του John Goldthorpe αρχίζει από το πρώτο – και πλέον σημαντικό – και από το τελευταίο ως την κύρια έμμεση ένδειξη της οργάνωσης της κοινωνίας σε στρώματα διαφορετικού status. Επιπλέον, θεωρεί ότι από κοινωνιολογική άποψη ενδιαφέρον έχει η ιεράρχηση κατά κοινωνικό κύρος των *διαρθρωτικών* στοιχείων της κοινωνικής οργάνωσης - όπως είναι οι επαγγελματικές κατηγορίες – και όχι των ατόμων.[11] Με αυτό τον τρόπο καθίσταται δυνατό το ερώτημα για το πόσο επηρεάζει το status το στυλ ζωής. Στην αντίθετη περίπτωση όπου το status ταυτίζεται, ουσιαστικά εξ ορισμού, με το στυλ ζωής στο επίπεδο των ατόμων, η ερώτηση δεν έχει νόημα.

Είναι φανερό από τα προηγούμενα ότι η "μέτρηση" του status ως ανεξάρτητη διάσταση της διαστρωμάτωσης είναι καίριο στοιχείο της νέο-βεμπεριανής προσέγγισης. Αυτό απαιτεί, όπως τονίστηκε, τη διαβάθμιση των επαγγελματικών κατηγοριών σε μία κλίμακα κοινωνικού κύρους. Περιέργως, αυτό το ζήτημα δεν έχει διερευνηθεί καθόλου στην ελληνική κοινωνιολογία ενώ, αντίθετα, έχει απασχολήσει μεγάλο αριθμό ερευνητών στο διεθνή χώρο. Ήδη από τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες είχαν αναπτυχθεί συστήματα κατάταξης των επαγγελμάτων όπως το γνωστό SEI (Socio-economic Index) του O. D. Dunkan και η κατάταξη των Blau & Dunkan για τις ΗΠΑ (1967) που βασίζονται κυρίως σε συνδυασμό των μέσων επιπέδων εισοδήματος και εκπαίδευσης κάθε κατηγορίας αλλά λαμβάνουν επικουρικά υπόψη και τα δεδομένα από υποκειμενικές εκτιμήσεις του κοινωνικού κύρους των επαγγελμάτων ενώ στη συνέχεια αναπτύχθηκε περισσότερο η διαβάθμιση στη βάση υποκειμενικών αξιολογήσεων και οι

[11] Chan & Goldthorpe, 2007. Αυτή βέβαια είναι και η προσέγγιση των Gazenboom και Treiman (2003) που καταγράφουν τις ομάδες status μέσω της απευθείας αξιολόγησης του συγκριτικού κύρους κάθε επαγγέλματος.

συγκριτικές μελέτες σε διεθνές επίπεδο μέσω κυρίως των προσπαθειών του Treiman. Τέλος, πιο πρόσφατα αναπτύχθηκαν και οι σχεσιακές έμμεσες μετρήσεις του status όπου η μέτρηση του κοινωνικού κύρους τεκμαίρεται από τα διαφορετικά επαγγελματικά προφίλ των σχέσεων κάθε επαγγελματικής κατηγορίες είτε πρόκειται για επιλογή συζύγου (όπως στο μοντέλο CAMSIS) είτε για κοντινούς φίλους όπως στην έρευνα των Chan & Goldthorpe που ακολουθεί την πρωτοποριακή προσέγγιση του Laumman (1966).[12]

Η έμμεση μέτρηση του κοινωνικού κύρους ενός αριθμού μεγάλων επαγγελματικών ομάδων μπορεί να γίνει από τις φιλικές σχέσεις των ατόμων με τη στατιστική μέθοδο της πολυδιαστασιακής διαβάθμισης (multidimensional scaling).[13] Το τυπικό πρόβλημα αυτής της μεθόδου είναι ότι απαιτεί σημαντικά σε μέγεθος στατιστικά δείγματα. Ως συνέπεια, στα μικρότερα δείγματα των τυπικών ποσοτικών ερευνών είναι υποχρεωτική η ομαδοποίηση των επαγγελμάτων σε ευρύτερες σύνθετες κατηγορίες που δεν ξεπερνούν τις 25-30. Ακόμη και τότε η μέθοδος είναι επισφαλής καθώς το προκύπτον μητρώο σχέσεων θα πρέπει να περιέχει ικανά στοιχεία σε μεγάλο αριθμό από "κελιά". Στις περιπτώσεις που αυτό δεν είναι δυνατό οι ερευνητές καταφεύγουν στα στοιχεία για τις σχέσεις γάμου ή συμβίωσης που είναι διαθέσιμα για μεγάλα στατιστικά σύνολο όπως αυτά των γενικών απογραφών. Στην περίπτωση της Ελλάδας αυτά είναι και τα μόνα σχετικά διαθέσιμα στοιχεία. Σε προηγούμενη έκθεση στο πλαίσιο αυτής της έρευνας περιγράφηκαν τα αποτελέσματα μιας τέτοιας ανάλυσης για δείγμα νοικοκυριών 10% για την περιφέρεια της Αττικής από την Απογραφή του 2001.

Το πρώτο βήμα σε μια τέτοια ανάλυση είναι φυσικά να ομαδοποιηθεί ο μεγάλος αριθμός των επαγγελμάτων σε ένα σχετικά περιορισμένο αριθμό μεγάλων σχετικά ομοειδών ομάδων ικανού στατιστικού μεγέθους για τις οποίες κρίνουμε ότι διαφέρουν από την άποψη της κοινωνικής τους θέσης στην ελληνική κοινωνία. Δεδομένου ότι δεν διαθέτουμε εμπειρικό υλικό για το κύρος και την κοινωνική αναγνώριση των επαγγελμάτων, αυτή η ομαδοποίηση δεν μπορεί παρά να βασιστεί σε όσα γνωρίζουμε γενικότερα για την ελληνική κοινωνία και στη σχετική διεθνή φιλολογία για το θέμα.[14] Ένας πρόσθετος σημαντικός περιορισμός είναι το ικανό μέγεθος κάθε ομάδας. Σαν συνέπεια, οι επιμέρους μεγάλες ομάδες περιέχουν αρκετά στοιχεία ανομοιογένειας καθώς δεν ήταν δυνατόν να απομονωθούν μικρές υπο-ομάδες με διαφορετικό κύρος. Στον Πίνακα 1 φαίνονται οι 26 μεγάλες ομάδες επαγγελμάτων με βάση την ταξινόμηση ΣΤΕΠ-92 της ΕΛΣΤΑΤ και ενδεικτική αναφορά των επαγγελμάτων που τις συγκροτούν.

[12] Για επισκοπήσεις του θέματος της επαγγελματικής διαβάθμισης και σύγκριση των εναλλακτικών μοντέλων βλ. Crompton, (1998): 58-63, Chan & Goldthorpe (2004), Κασιμάτη (2001): 183-188.

[13] Σύμφωνα με αυτή τη μέθοδο, οι διαφορές στα επαγγελματικά προφίλ των σχέσεων κάθε κατηγορίας θεωρείται ότι εκφράζουν "αποστάσεις" σε ένα ευκλείδειο κοινωνικό χώρο. Τα σχετικά στατιστικά προγράμματα (π.χ. το ALSCAL του SPSS) υπολογίζουν ορισμένες διαστάσεις που ερμηνεύουν αυτές τις αποστάσεις. Η πρώτη, και πλέον σημαντική, διάσταση μετρά κατά κανόνα το κοινωνικό κύρος κάθε κατηγορίας.

[14] Συμβουλευτήκαμε κυρίως τις προτάσεις ομαδοποίησης για διάφορες χώρες που περιέχονται στα πορίσματα της διεθνούς έρευνας "Social status and Cultural Consumption" (Chan, 2010).

Πίνακας 1: Κατανομή των επαγγελμάτων σε μεγάλες ομάδες

1	MAN1	Ανώτερα στελέχη της δημόσιας διοίκησης & οργανισμών και των μεγάλων επιχειρήσεων
2	MAN2	Ανώτερα στελέχη μικρών επιχειρήσεων (πλην MAN3)
3	MAN3	Ανώτερα στελέχη μικρών επιχειρήσεων εμπορίου, εστιατορίων, ξενοδοχείων
4	PROF1	Φυσικοί, χημικοί, μαθηματικοί, βιβλιοθηκονόμοι, οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, συγγραφείς, δημοσιογράφοι, ζωγράφοι, καλλιτέχνες, κληρικοί, μεσαία στελέχη δημοσίου-πτυχιούχοι ΑΕΙ
5	PROF2	Αρχιτέκτονες, πολ. μηχανικοί, λοιποί μηχανικοί, ιατροί, βιολόγοι, φαρμακοποιοί, άλλοι επαγγελματίες υγείας με πτυχίο ΑΕΙ, λογιστές ΑΕΙ, δικηγόροι, δικαστές, συμβολαιογράφοι
6	PROF3	Διδακτικό προσωπικό ΑΕΙ-ΤΕΙ, εκπαιδευτικοί
7	APROF1	Τεχνολόγοι, σχεδιαστές, πληροφορικοί, χειριστές ηλεκτρονικού εξοπλισμού, αξιωματικοί πλοίων, πιλότοι, επιθεωρητές ασφαλείας
8	APROF2	Τεχνολόγοι βιολογίας και ιατρικής, νοσοκόμοι και μαίες με ΤΕΙ ή άλλες σχολές
9	APROF3	Παροχή υπηρεσιών στα χρηματοπιστωτικά, πωλήσεις, υποστήριξη επιχειρήσεων, γραμματείς διοίκησης
10	APROF4	Υπάλληλοι σε εφορίες, τελωνεία και συναφή, αξιωματικοί σωμάτων ασφαλείας, ιδιωτικοί αστυνομικοί, κοινωνικοί λειτουργοί ΤΕΙ ή άλλων σχολών
11	CLER1	Στενογράφοι, δακτυλογράφοι, υπάλληλοι λογιστηρίου, βιβλιοθήκης κλπ.
12	CLER2	Υπάλληλοι καταγραφής υλικών και μεταφορών, ταχυδρομικοί, λοιποί υπάλληλοι γραφείου
13	CLER3	Ταμίες, πράκτορες στοιχημάτων, υπάλληλοι υποδοχής πελατών, χειριστές τηλεφωνικών κέντρων
14	S&SAL1	Ταξιδιωτικοί συνοδοί, ξεναγοί, εισπράκτορες, οικονόμοι, αρχιθαλαμηπόλοι, κομμωτές, κουρείς, αισθητικοί, λοιποί προσωπικής φροντίδας & υπηρεσιών
15	S&SAL2	Μάγειροι, σερβιτόροι
16	S&SAL3	Πυροσβέστες, αστυνομικοί, λοιποί υπηρεσιών προστασίας
17	S&SAL4	Μοντέλα, πωλητές σε καταστήματα
18	AGR	Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, αλιείς, δασοκόμοι κλπ.
19	CRAFT1	Λατόμοι, λιθοξόοι, χύτες, συγκολλητές, φανοποιοί, τεχνίτες μεταλλικών κατασκευών, μηχανικοί οχημάτων, κινητήρων, βιομηχανικών μηχανημάτων
20	CRAFT2	Τεχνίτες σε κατασκευές, εγκαταστάτες και συντηρητές ηλεκτρικού και τηλεφωνικού εξοπλισμού
21	CRAFT3	Κατασκευαστές και επισκευαστές ωρολογίων, οργάνων ακριβείας, μουσικών οργάνων, κοσμηματοποιοί, τεχνίτες και χειροτέχνες γυαλιού, ξύλου, υφάσματος κλπ., τυπογράφοι, σφαγείς, αρτοποιοί και ζαχαροπλάστες, τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, επιπλοποιοί, τεχνίτες υφαντουργίας, ράφτες, γαζωτές, υποδηματοποιοί

22	MACH1	Χειριστές εγκαταστάσεων ορυχείων, βιομηχανίας και ενέργειας, χειριστές μηχανών γενικά, συναρμολογητές,
23	MACH2	Μηχανοδηγοί, οδηγοί, χειριστές μηχανοκίνητων μηχανημάτων, γερανών, ανυψωτήρων κλπ., ναυτικοί καταστρώματος
24	ROUT1	Πλανόδιοι πωλητές, μικροϋπηρεσίες στο δρόμο, οικιακοί βοηθοί, καθαριστές, επιστάτες, αγγελιοφόροι, αχθοφόροι, θυρωροί, συλλέκτες απορριμμάτων, οδοκαθαριστές
25	ROUT2	Ανειδίκευτοι αγρεργάτες και αλιεργάτες, ανειδίκευτοι εργάτες κατασκευών και βιομηχανίας, φορτοεκφορτωτές, λιμενεργάτες
26	ARMF	Ένοπλες δυνάμεις

Η κατηγοριοποίηση του Πίνακα 1 σχεδιάστηκε για ένα δείγμα της Απογραφής του 2001 που ξεπερνούσε τις 130.000 περιπτώσεις. Για το δείγμα της έρευνας στην Αθήνα του 2013 (2518 νοικοκυριά) ένα μητρώο 26χ26 θα είχε αναπόφευκτα αρκετά "κελιά" με μηδενικές ή πολύ λίγες περιπτώσεις. Συνεπώς έπρεπε να γίνει μια μείωση των διαστάσεων του πίνακα. Από την άλλη, μια υπερβολική μείωση θα είχε ως αποτέλεσμα τη ριζική μείωση της ουσιαστικής πληροφορίας για την ιεραρχία status. Ως συμβιβαστική λύση επιλέχθηκε η ακόλουθη: μια περιορισμένη μείωση των διαστάσεων σε 23 ομάδες/κατηγορίες και η χρήση τόσο των σχέσεων φιλίας ("πρώτος φίλος/η") όσο και των σχέσεων γάμου/συντρόφου. Η σύμπτυξη των κατηγοριών φαίνεται στον Πίνακα 2. Η ταξινόμηση σε επίπεδο τρίτου κωδικού ISCO88 φαίνεται στο Παράρτημα 6.2.1.

Πίνακας 2					
Νέα αρίθμηση	Κατηγορίες	Παλαιά αρίθμηση	Νέα αρίθμηση	Κατηγορίες	Παλαιά αρίθμηση
1	MAN1		13	CLER3	
2	MAN2		14	S&SAL1	
3	MAN3		15	S&SAL2	
4	PROF1		16	S&SAL3	
5	PROF2		17	S&SAL4	
6	PROF3		18	CRAFT1	
7	APROF1		19	CRAFT2	
8	APROF2		20	CRAFT3	
9	APROF3		21	MACH1_2	22&23
10	APROF4_ARMF	10 &26	22	ROUT1	
11	CLER1		23	ROUT2_AGR	25&18
12	CLER2				

Η μορφή του μητρώου σχέσεων φαίνεται ενδεικτικά για τις σχέσεις φιλίας στον Πίνακα 3. Στη συνέχεια υπολογίστηκαν νέα μητρώα 23χ23 όπου καταγράφονται αφενός οι ποσοστιαίες κατανομές των "επιλογών" για κάθε επαγγελματική ομάδα και οι διαφορές μεταξύ τους με τους *δείκτες ανομοιότητας* μεταξύ κάθε ζεύγους επαγγελματικών

ομάδων.[15] Τέλος, με τη βοήθεια κατάλληλου στατιστικού προγράμματος, υπολογίστηκε η ιεραρχική διαβάθμιση των ομάδων και οι αντίστοιχοι δείκτες κοινωνικής θέσης (Πίνακας 4).

Για να γίνουμε πιο σαφείς, η κατά τις οριζόντιες γραμμές ποσοστιαία κατανομή των σχέσεων κάθε επαγγελματικής κατηγορίας θεωρείται ότι εκφράζει τόσο τις κοινωνικές επιλογές σχέσεων της κατηγορίας όσο και τις επιλογές των άλλων κατηγοριών στη βάση διαφόρων κριτηρίων μεταξύ των οποίων το προεξάρχον είναι η κοινωνική θέση (status) της εν λόγω κατηγορίας. Οι *διαφορές* μεταξύ των διαφόρων ποσοστιαίων κατανομών θεωρείται ότι εκφράζουν την *κοινωνική απόσταση* μεταξύ των επαγγελματικών κατηγοριών σε ένα πολυδιάστατο χώρο όπου η διαφορά του status είναι, μεταξύ άλλων, εξ υποθέσεως, η κύρια διάσταση διαφοροποίησης σε αυτό τον κοινωνικό "χώρο". Στατιστικά προγράμματα "πολυδιαστασιακής διαβάθμισης" (multidimensional scaling) όπως το πρόγραμμα *Alscal* του SPSS μπορούν στη βάση αυτών των ποσοστιαίων κατανομών όπου η "απόσταση" μεταξύ των κατανομών μετριέται με τον γνωστό συντελεστή συσχετισμού (correlation coefficient) να υπολογίσουν τις διαφορετικές διαστάσεις που "τοποθετούν" την κάθε κατηγορία στον κοινωνικό χώρο και να εκτιμήσουν τον ποσοτικό δείκτη που μετρά τη θέση της σε κάθε διάσταση του χώρου. Εναλλακτικά, μπορούμε να υπολογίσουμε τις "αποστάσεις" μεταξύ των κατηγοριών με τον δείκτη "ανομοιότητας" και να εισάγουμε τα στοιχεία στο ίδιο στατιστικό πρόγραμμα.

Στην περίπτωση του υλικού της έρευνας του 2013, με στόχο να μειώσουμε τα προβλήματα του μικρού αριθμού παρατηρήσεων, υπολογίσαμε τις διαστάσεις τόσο για τις σχέσεις με τον/την πρώτο/η φίλο/η όσο και για τις σχέσεις γάμου/συντρόφου. Για κάθε μια περίπτωση επίσης υπολογίσαμε τους δείκτες τόσο με την μέθοδο των απλών ποσοστιαίων κατανομών όσο και με την μέθοδο των δεικτών ανομοιότητας. Σε όλες τις περιπτώσεις ως βέλτιστη εφαρμογή θεωρήθηκε αυτή με τέσσερις διαστάσεις Η πρώτη διάσταση αποδείχτηκε ότι εμφανώς εκφράζει τη διάσταση της ιεραρχίας status. Οι αριθμητικοί μέσοι των δύο μεθόδων για τους συζύγους/συντρόφους και τους πρώτους φίλους φαίνονται στον Πίνακα 4 όπου επίσης φαίνεται ο μέσος όρος των δύο διαφορετικών κοινωνικών σχέσεων ως ο τελικός μικτός δείκτης status κάθε επαγγελματικής κατηγορίας. Οι στατιστικοί υπολογισμοί έδειξαν ότι, πέραν του δείκτη status, οι κοινωνικές σχέσεις επηρεάζονται σημαντικά, για προφανείς λόγους, και από δύο πρόσθετες διαστάσεις: αφενός από την κατά φύλο σύνθεση κάθε κατηγορίας και, αφετέρου, από το απόλυτο μέγεθος των κατηγοριών. Η σημασία της τέταρτης διάστασης δεν ήταν ερμηνεύσιμη. Στον Πίνακα 5 φαίνεται η τελική κατάταξη των επαγγελματικών κατηγοριών κατά κοινωνική θέση (status) καθώς και η μέση τιμή του αντίστοιχου ποσοτικού δείκτη και η ομαδοποίηση των κατηγοριών σε πέντε μεγάλα στρώματα κατά το επίπεδο status.

[15] Ο δείκτης ανομοιότητας (dissimilarity index), γνωστός από τις μελέτες γεωγραφικού διαχωρισμού μεταξύ ομάδων, μετράει το πόσοι (σε ποσοστό) πρέπει να μετακινηθούν στην κατανομή ώστε αυτή να γίνει όμοια με αυτή της συγκρινόμενης ομάδας.

Πίνακας 3: Μητρώο σχέσης των επαγγελματικών κατηγοριών – Ερωτώμενοι & πρώτος φίλος/η																								
	oc_groupaf																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	ΣΥΝ
oc_group																								
1	15	1	5	12	16	4	3		4	1	6	6	1				2	1	1	1	1			80
2		5	4	6	3	4	3			1	5	2					4	2	2	1				42
3	3	1	12	5	12	1	2		7		5	1	2	3	2		6	2	1	2	6	1	3	77
4	7	1	6	59	17	25	4	2	17	1	7	5	3	3	2	4	8		1	2	1	4	1	180
5	6	2	5	18	71	6	7		7	3	4	3	2	1	2	1	2	1	3	2	1	1	1	149
6	4	1	4	17	12	45		3	6	4	8	4	3	2	1	2	9		3		1	1		130
7	3	1	4	10	6		17	3	5	2	4	1	2	5	2		6	1	2	2		2		78
8	1		3	7	3	4		11	4		1	2	2	1	1		1		1					42
9	2	4	4	19	12	14	5	1	27	1	7	7	5	3			7		2	1		5	3	129
10	2			1	3	3			5	9	4	2	1	1		3	1	1			2			38
11	4	2	5	13	6	7	2	3	5	1	30	8	7	8	1	4	9	1	2	3	3	2	3	129
12	1	1	7	5	4	4	2		3		7	16	6	5	1	1	7	1	3		5	3	1	83
13			3	2	3	4		1	5		13	5	15	3	3		7	1	2	1	4	4	3	79
14	2	2	4	1	2		2	1	3	1	3	2	1	16	3	1	7	2	1		3	8	2	67
15		1	4	4	2	2			2	2	3	2	1		11		6	1	3	2	1	7	3	57
16	1		2	1		2	1		1	1	1	2		1	3	11	1		3	2	3			36
17	1	1	7	1	2	4	2	1	4		7	4	7	5	3	2	35	2	9	3	4	7	3	114
18			3	1	1		1	1	2			3	2	1	1	2		12	8	1	1	1	4	45
19	1	1	6	1	6	1					3	6	2	1	1	2	6	3	39	2	7	2	5	95
20		2	4	4	2	1		1		3	2	3	1	2	2	1	4	5	4	14	5	3	3	66
21	1	5	6	4	5	3	5		3	1	2	4		2	1	5	4	9	14	3	32	3	4	116
22		2	4	2	2	2	1		3	2	1	5	2	6	4	1	10	3	10	6	6	52	8	132
23	1	1	4	2							1	1	1	1			4	2	6		2	6	15	47

Πίνακας 4: Μέσος Δείκτης Κοινωνικής Θέσης (Status)

Α/Α		Μέσος Δείκτης Status Σύζυγοι/Σύντροφοι	Μ. Δείκτης Status Φίλοι	Μ. Δείκτης Status Σύζυγοι & Φίλοι
1	MAN1	1,7305	1,5574	1,6439
2	MAN2	0,1980	0,7543	0,4761
3	MAN3	0,0925	0,2315	0,1620
4	PROF1	2,0117	1,7828	1,8973
5	PROF2	2,9723	2,3335	2,6529
6	PROF3	1,7083	1,6809	1,6946
7	APROF1	1,2459	0,6815	0,9637
8	APROF2	0,6177	1,7130	1,1653
9	APROF3	0,9971	1,0202	1,0087
10	APROF4_ARMF	1,1033	1,1600	1,1316
11	CLER1	0,2386	0,4008	0,3197
12	CLER2	-0,0806	-0,1168	-0,0987
13	CLER3	-0,1433	-0,3474	-0,2453
14	S&SAL1	-0,9036	-0,8855	-0,8946
15	S&SAL2	-0,9310	-0,6614	-0,7962
16	S&SAL3	-0,3704	-0,6205	-0,4955
17	S&SAL4	-0,8312	-1,0872	-0,9592
18	CRAFT1	-1,2046	-1,5284	-1,3665
19	CRAFT2	-1,5335	-1,7424	-1,6380
20	CRAFT3	-1,1644	-1,0259	-1,0952
21	MACH1_2	-1,2188	-1,0264	-1,1226
22	ROUT1	-2,8848	-2,1298	-2,5073
23	ROUT2_AGR	-1,6497	-2,1439	-1,8968

Πίνακας 5: Ιεράρχηση επαγγελματικών κατηγοριών κατά status

	Μέσος Δείκτης Status βάσει συζύγων & φίλων	STGIDX	Επαγγελματική Ομάδα	Ομάδα STATUSG5
1	PROF2	2,6529	5	1
2	PROF1	1,8973	4	1
3	PROF3	1,6946	6	1
4	MAN1	1,6439	1	1
5	APROF2	1,1653	8	2
6	APROF4_ARMF	1,1316	10	2
7	APROF3	1,0087	9	2
8	APROF1	0,9637	7	2
9	MAN2	0,4761	2	2
10	CLER1	0,3197	11	2
11	MAN3	0,1620	3	2
12	CLER2	-0,0987	12	3
13	CLER3	-0,2453	13	3
14	S&SAL3	-0,4955	16	3
15	S&SAL2	-0,7962	15	3
16	S&SAL1	-0,8946	14	4
17	S&SAL4	-0,9592	17	4
18	CRAFT3	-1,0952	20	4
19	MACH1_2	-1,1226	21	4
20	CRAFT1	-1,3665	18	4
21	CRAFT2	-1,6380	19	5
22	ROUT2_AGR	-1,8968	23	5
23	ROUT1	-2,5073	22	5

Η κατάταξη των επαγγελματικών κατηγοριών στον Πίνακα 5 φαίνεται, *σε γενικές γραμμές*, συμβατή με όσα ατύπως γνωρίζουμε για την ελληνική κοινωνία και σε γενικές γραμμές επίσης είναι συμβατή με τα ευρήματα σχετικών διεθνών μελετών (βλ. τις μελέτες στο Chan, 2010) όπως και με τα ευρήματα της ανάλυσης βάσει των σχέσεων γάμου για τα στοιχεία της απογραφής του 2001 για την Αθήνα (Εμμανουήλ, 2013). Οι τυχόν διαφορές εντοπίζονται στην ακριβή κατάταξη των κατηγοριών σε σχέση με γειτονικές ομάδες στην ευρύτερη ιεραρχία. Όπως έχει διαπιστωθεί συχνά (βλ. π.χ. την κλασσική μελέτη των Blau & Dunkan, 1967), οι βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της ιεραρχίας είναι το εισόδημα (ή οι μέσες αποδοχές) και το επίπεδο εκπαίδευσης που χαρακτηρίζουν κάθε κατηγορία καθώς και, συχνά, η διάκριση σε χειρονακτική και μη-χειρονακτική εργασία (Chan & Goldthorpe, 2004). Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας τα στοιχεία εισοδήματος που διαθέτουμε είναι

αφενός προσεγγιστικά και αφετέρου αφορούν το *οικογενειακό* εισόδημα. Στις δοκιμές συσχετισμού με το δείκτη status, ωστόσο έδειξαν σαφώς ικανοποιητικά αποτελέσματα ιδιαίτερα όταν εκφραστούν σε κατά κεφαλή μεγέθη ανά "ισοδύναμο ενήλικο".[16]

Πίνακας 6: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ (ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΙ)

	Κωδικός D9	ATOMA	%
Αναλφάβητος /η , δεν συμπλήρωσε τη δημοτική εκπαίδευση/μερικές τάξεις του Δημοτικού	1	22	0,9%
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση / Δημοτικό	2	192	7,6%
Μερική μέση εκπαίδευση (δηλ. μερικές τάξεις εξαταξίου γυμνασίου, νυχτερινό γυμνάσιο, κατώτερη σχολή)	3	185	7,3%
Πλήρης μέση εκπαίδευση (εξατάξιο γυμνάσιο, λύκειο (Ενιαίο ή ΤΕΕ), μέσες σχολές)	4	843	33,5%
Μεταλυκειακή μη Πανεπιστημιακή εκπαίδευση (πτυχιούχος μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δηλ. Δημόσια και Ιδιωτικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), Ιδιωτικές Σχολές και Κολλέγια, ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ και εκκλησιαστική εκπαίδευση)	5	371	14,7%
Πτυχίο ΑΤΕΙ	6	195	7,7%
Πτυχίο ΑΕΙ	7	507	20,1%
Μεταπτυχιακό δίπλωμα	8	175	6,9%
Διδακτορικός τίτλος	9	28	1,1%
		2518	100,0%

ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕ 4 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ (EDULV4)

EDULV4	**D9**	ATOMA	%
1	1,2,3	399	15,8%
2	4	843	33,5%
3	5,6	566	22,5%
4	7,8 & 9	710	28,2%
		2518	100,0%

[16] Για την αναγωγή σε εισόδημα ανά ισοδύναμο ενήλικο χρησιμοποιήθηκε η "τροποιημένη" κλίμακα ΟΟΣΑ όπου σε κάθε νοικοκυριό καταγράφεται το πρώτο ενήλικο άτομο με 1, τα επόμενα με 0,5 και τα ανήλικα άτομα με 0,3. Το προκύπτον μέγεθος ορίζεται ως HSIDX στα επόμενα.

Για το εκπαιδευτικό επίπεδο θα χρησιμοποιήσουμε τις τέσσερις μεγάλες κατηγορίες (EDULV4) που φαίνονται στον Πίνακα 6. Όπως φαίνεται στον αμέσως επόμενο Πίνακα 7, τα πέντε μεγάλα στρώματα κατά status που διακρίναμε παραπάνω διαφοροποιούνται σαφώς και με συνεχή ομαλή κλιμάκωση σε όλες τις σχετικές μεταβλητές κοινωνικής διαστρωμάτωσης – ESEC5, εισόδημα συνολικό και ανά ισοδύναμο ενήλικο και εκπαιδευτικό επίπεδο.

Πίνακας 7: Μέσα χαρακτηριστικά μεγάλων ομάδων status

ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΕΣ					
STATUSG5	Αριθμός	AVG(ESEC5)	AVG(INCOME)	AVG(INCOME/HSIDX)	AVG(EDULV4)
1	554	1,007	1877,2	1119,4	3,818
2	559	1,853	1494,4	869,8	2,823
3	283	3,403	1164,6	663,7	2,417
4	464	3,880	1047,5	590,7	1,963
5	308	4,090	840,8	456,8	1,847
ΑΡΧΗΓΟΙ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ					
STATUSG5H	Αριθμός	AVG(ESEC5H)	AVG(INCOME)	AVG(INCOME/HSIDX)	AVG(EDULV4H)
1	540	1,010	1888,1	1124,4	3,787
2	541	1,926	1499,1	873,6	2,786
3	213	3,226	1146,7	694,9	2,286
4	483	3,893	1060,8	590,7	1,952
5	354	4,041	910,5	487,4	1,780

Για να ελέγξουμε το βαθμό του προσδιορισμού του δείκτη status από αυτές τις μεταβλητές (πλην του ESeC5 που συνιστά διαφορετική διάσταση διαστρωμάτωσης και θα εξεταστεί παρακάτω) δοκιμάστηκαν δύο μοντέλα γραμμικής παλινδρόμησης – για τους ερωτηθέντες και τους αρχηγούς νοικοκυριών ξεχωριστά[17] - με ανεξάρτητες μεταβλητές το μέσο οικογενειακό εισόδημα ανά ισοδύναμο ενήλικο, το μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο και μια ψευδομεταβλητή με τιμή 1 για τις δύο κατηγορίες

[17] Υπενθυμίζουμε ότι η ιεραρχία και οι δείκτες status που εκτιμήθηκαν βάσει των σχέσεων των ερωτηθέντων θεωρούνται ισχυρές ενδείξεις της γενικότερης ιεράρχησης των επαγγελματικών κατηγοριών – στην κοινωνία της Αθήνας τουλάχιστον – και μπορούν να εφαρμοστούν σε κάθε περίπτωση που είναι γνωστό το επάγγελμα.

ανειδίκευτων εργατών (ROUT1, ROUT2).[18] Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα των δύο παλινδρομήσεων στον Πίνακα 8, αυτοί οι τρεις παράγοντες εμφανίζουν ισχυρή και στατιστικά σημαντική επιρροή στον δείκτη status και ερμηνεύουν τόσο στους ερωτηθέντες όσο και στους αρχηγούς νοικοκυριών άνω του 95% της διακύμανσης του δείκτη. Παρά τη ερμηνευτική ισχύ των δύο μοντέλων υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις όπου ο δείκτης status κάποιας κατηγορίας διαφέρει σημαντικά από το επίπεδο "αξιολόγησης" που προβλέπεται βάσει αυτών των τριών μεταβλητών – γεγονός που υποδεικνύει ότι υπάρχουν και άλλα πρόσθετα κριτήρια που αποδίδουν "κοινωνικό κύρος". Σε αντίθετη περίπτωση η κλίμακα status θα μπορούσε να υποκατασταθεί από ένα σύνθετο "κοινωνικο-οικονομικό" δείκτη υπολογίζομενο βάσει του εισοδήματος, της εκπαίδευσης και του είδους της εργασίας (ανειδίκευτη χειρονακτική ή όχι). Στον Πίνακα 9 φαίνονται αυτές οι σημαντικές αποκλίσεις για την περίπτωση των ερωτηθέντων.[19]

Πίνακας 8: Αποτελέσματα των γραμμικών παλινδρομήσεων του δείκτη status

ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΕΣ			
R Square	**0,9596**		
	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*
Intercept	-4,3904	0,2652	-16,5553
AVG(INCOME/HSIDX)	0,0013	0,0005	2,6558
AVG(EDULV4)	1,3197	0,1779	7,4183
W_DUMMY2	-0,6940	0,2380	-2,9165
ΑΡΧΗΓΟΙ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ			
R Square	**0,9580**		
	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*
Intercept	-4,3189	0,2633	-16,4028
AVG(INCOME/HSIDX)	0,0015	0,0006	2,5268
AVG(EDULV4H)	1,2609	0,1944	6,4874
W_DUMMY2	-0,6344	0,2452	-2,5874

[18] Η εφαρμογή της μεταβλητής στο σύνολο της εργατικής τάξης, δηλαδή και στους τεχνίτες κλπ., έδωσε αρνητικά αποτελέσματα.
[19] Αυτές οι αποκλίσεις παρατηρήθηκαν και στο μοντέλο για τους αρχηγούς νοικοκυριών.

Πίνακας 9: Διαφορές πραγματικού & προβλεπόμενου* δείκτη status

		OC_GROUP	STGIDX	STGIDX**	Διαφορά
--- ---	MAN1	1	1,644	2,176	-0,532
	MAN2	2	0,476	0,480	-0,004
	MAN3	3	0,162	-0,020	0,182
	PROF1	4	1,897	2,060	-0,163
	PROF2	5	2,653	2,460	0,193
	PROF3	6	1,695	1,821	-0,126
	APROF1	7	0,964	0,792	0,172
++++	APROF2	8	1,165	0,659	0,506
	APROF3	9	1,009	0,817	0,192
	APROF4_ARMF	10	1,132	0,983	0,149
++	CLER1	11	0,320	0,067	0,253
	CLER2	12	-0,099	-0,128	0,029
	CLER3	13	-0,245	-0,284	0,039
	S&SAL1	14	-0,895	-0,899	0,004
	S&SAL2	15	-0,796	-0,764	-0,032
---	S&SAL3	16	-0,495	-0,185	-0,310
---	S&SAL4	17	-0,959	-0,758	-0,201
	CRAFT1	18	-1,366	-1,210	-0,156
--- ---	CRAFT2	19	-1,638	-1,166	-0,472
++	CRAFT3	20	-1,095	-1,351	0,256
	MACH1_2	21	-1,123	-1,146	0,023
---	ROUT1	22	-2,507	-2,068	-0,439
++	ROUT2_AGR	23	-1,897	-2,336	0,439

(*): Πρόβλεψη βάσει γραμμικού μοντέλου με εισόδημα, εκπαίδευση, δείκτη ανειδίκευτης χειρονακτικής εργασίας (ερωτηθέντες)

--- ---	MAN1	Ανώτερα στελέχη της διοίκησης και των μεγάλων επιχειρήσεων
++++	APROF2	Τεχνολόγοι βιολογίας και ιατρικής, νοσοκόμοι και μαίες με ΤΕΙ ή άλλες σχολές
++	CLER1	Στενογράφοι, δακτυλογράφοι, υπάλληλοι λογιστηρίου κλπ.
---	S&SAL3	Αστυνομικοί & λοιποί υπηρεσιών προστασίας
---	S&SAL4	Πωλητές σε καταστήματα
--- ---	CRAFT2	Τεχνίτες σε κατασκευές, εγκαταστάτες και συντηρητές ηλεκτρικού και τηλεφωνικού εξοπλισμού
++	CRAFT3	Κατασκευαστές/επισκευαστές οργάνων ακριβείας, κοσμηματοποιοί, τεχνίτες γυαλιού, ξύλου, υφάσματος κλπ.
---	ROUT1	Πλανόδιοι πωλητές, μικροϋπηρεσίες στο δρόμο, οικιακοί βοηθοί, καθαριστές κλπ
++	ROUT2	Ανειδίκευτοι εργάτες κατασκευών και βιομηχανίας, φορτοεκφορτωτές, λιμενεργάτες

Οι κατηγορίες όπου εμφανίζονται σημαντικές αποκλίσεις, είτε θετικές (σημειώνονται με ++) είτε αρνητικές (με --), παρουσιάζονται συνοπτικά με τα τυπικά επαγγέλματα που κυρίως τις απαρτίζουν στο επόμενο συνοπτικό πίνακα. Για όλες αυτές τις περιπτώσεις μπορούν να γίνουν κάποιες *ad hoc* ερμηνευτικές εικασίες. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι δεν πρόκειται για απόλυτες αξιολογήσεις αλλά *σχετικές* αποκλίσεις από τα αναμενόμενα στη βάση του μέσου εισοδήματος και του μέσου εκπαιδευτικού επιπέδου κάθε κατηγορίας. Από τη σκοπιά αυτής της μελέτης, είναι προτιμότερο να θεωρηθούν οι αποκλίσεις πρωτογενή κοινωνικά δεδομένα προς περαιτέρω έλεγχο και προς μελλοντική διερεύνηση με άλλες ερευνητικές μεθόδους. Όπως είδαμε στον Πίνακα 7, τα πέντε μεγάλα στρώματα που διακρίναμε στη βάση της ιεραρχίας των επαγγελματικών κατηγοριών από την άποψη της κοινωνικής θέσης δείχνουν, σε αυτό το γενικό επίπεδο τουλάχιστον, σαφή θετικό συσχετισμό με τις πέντε μεγάλες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις του σχήματος ESeC. Σύμφωνα με το Νεο-βεμπεριανό θεωρητικό πρότυπο η οικονομικές τάξεις και η ιεραρχία status αποτελούν θεωρητικά ξεχωριστές και εμπειρικά διακριτές διαστάσεις της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Σε τι βαθμό ισχύει αυτό στα δεδομένα της Αθήνας;

Πίνακας 10: Σχέση μεταξύ ESEC5 & STATUSG5

ESEC5	STATUSG5						
	1	2	3	4	5	ΣΥΝ	%
1	582	243	11	1	1	838	36,7%
2		210	97	54	21	382	16,7%
3	2	132	5	111	110	360	15,8%
4			131	155	6	292	12,8%
5		8	54	164	184	410	18,0%
ΣΥΝ	584	593	298	485	322	2282	100,0%
%	25,6%	26,0%	13,1%	21,3%	14,1%	100,0%	

Σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 10, είναι εμφανές ότι υπάρχει σημαντική στατιστικά θετική σχέση μεταξύ των δύο διαστάσεων της διαστρωμάτωσης (ο δείκτης συσχετισμού Cramer's V ισούται με 0,5357) που φαίνεται και από το γεγονός ότι η γκρίζα περιοχή γύρω από τη διαγώνιο του πίνακα καλύπτει το 88% των περιπτώσεων. Στο επίπεδο των ατομικών περιπτώσεων ο συντελεστής συσχετισμού των ESEC5 και STATUG5 ισούται με 0,79306 ήτοι σχεδόν 63% του δείκτη STATUSG5 "ερμηνεύεται" από το ESEC5 (R-square=0,62894). Το ίδιο ισχυρή σχέση υπάρχει και μεταξύ ESEC5 και του αριθμητικού δείκτη status STGIDX (R-square=0,64842). Ωστόσο υπάρχουν σημαντικές συγκεντρώσεις έξω από την ευρεία ζώνη γύρω από τη διαγώνιο και, επιπλέον, η αδρομερής κατάταξη σε πέντε ομάδες status δεν αποδίδει επαρκώς την ιεραρχική κατάταξη ανάλογα με το δείκτη status που προφανώς

εκφράζει διαφοροποιήσεις πολύ πιο λεπτομερείς σε σύγκριση με την αδρή ομαδοποίηση κατά κοινωνικο-οικονομικές τάξεις. Συνεπώς, από την άποψη της εμπειρικής ανάλυσης οι δύο διαστάσεις της διαστρωμάτωσης εμφανίζουν μεν έντονο θετικό συσχετισμό αλλά πρακτικά δεν ταυτίζονται: υπάρχουν σημαντικές διαφορές που αρκούν για να προσδώσουν ενδιαφέρον σε στατιστικές αξιολογήσεις της ξεχωριστής επιρροής τους.

6. Η κοινωνική κινητικότητα στην Αθήνα του 2013 – Μια στατιστική περιγραφή

6.1 Η ταξική κινητικότητα

Από τη σκοπιά μιας έρευνας για τη σχέση μεταξύ διαστρωμάτωσης και κατανάλωσης, θέμα που πρωτίστως μας ενδιαφέρει εδώ, η έκταση της κοινωνικής κινητικότητας στο επίπεδο της συνολικής κοινωνικής δομής δεν αποτελεί κεντρικό ζήτημα – έχει σημασία ως στοιχείο "πλαισίου" για την κατανόηση των ευρύτερων κοινωνικών και πολιτισμικών διαδικασιών. Αντίθετα, τα *ατομικά* στοιχεία κοινωνικής κινητικότητας έχουν ιδιαίτερη σημασία ως χαρακτηριστικά κοινωνικής *καταγωγής* που παραπέμπουν σε διαδικασίες κοινωνικοποίησης και "μεταβίβασης" οικονομικού και πολιτιστικού κεφαλαίου και, συνεπώς, επηρεάζουν τις επιλογές τρόπου ζωής. Στα επόμενα θα εξετάσουμε συνοπτικά τα πρώτα στατιστικά ευρήματα της έρευνας SECSTACON τόσο για να έχουμε μια πρώτη εικόνα της κοινωνικής κινητικότητας που διαμορφώνει το ευρύτερο "πλαίσιο" των εμπειριών του πληθυσμού της Αθήνας το 2013 όσο και για να εκτιμήσουμε την έκταση και τη μορφή των φαινομένων κινητικότητας στις μεγάλες ομάδες του πληθυσμού της έρευνας ως προλεγόμενο στην ανάλυση των ατομικών συμπεριφορών.

Στο ερωτηματολόγιο της έρευνας του 2013 ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να προσδιορίσουν το εκπαιδευτικό επίπεδο καθώς και τα στοιχεία απασχόλησης των δύο γονέων τους όταν οι ίδιοι ήταν στην ηλικία των 14 ετών. Με βάση αυτά τα στοιχεία έγινε η κατάταξη των γονέων σε κοινωνικο-οικονομικές τάξεις σύμφωνα με το σχήμα ESeC καθώς και σε επαγγελματικές κατηγορίες διαφορετικής κοινωνικής θέσης σύμφωνα με την ιεραρχία που εκτιμήθηκε για τα δεδομένα του 2013 - αναμφίβολα μια συζητήσιμη υπόθεση για χρονικές διαφορές που είναι συχνά μεγάλες αλλά η μόνη πρακτικά εφαρμόσιμη με δεδομένη την έλλειψη παλαιότερων συστηματικών μελετών. Ακολουθώντας το παράδειγμα της κλασσικής μελέτης ταξικής κινητικότητας των Erikson & Goldthorpe (1992) με το σχήμα CASMIN θα χρησιμοποιήσουμε τόσο για τα τέκνα όσο και για τους γονείς το αντίστοιχο σχήμα των τριών τάξεων ESeC με τη διαφορά ότι οι αγρότες θα μεταφερθούν στην τάξη 3 μαζί με την εργατική τάξη.

3 ΤΑΞΕΙΣ	**ESeC με τους αγρότες στην 3 (CASM3AG)**
1) 1, 2 Τάξη "υπηρεσιών"	
2) 3, 4, 6	Ενδιάμεση τάξη
3) 7, 8, 9 & 5	Εργατική τάξη & αγρότες

Στον Πίνακα 1 φαίνονται τα μητρώα σχέσεων μεταξύ της οικονομικής τάξης του πατέρα και του γιού και της μητέρας και της κόρης για την περιφέρεια της Αττικής. Όπως γίνεται εύκολα φανερό, η κινητικότητα (η αλλαγή τάξης) οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αλλαγή της ποσοστιαίας διάρθρωσης των τάξεων μεταξύ των δύο

"γενεών". Στην περίπτωση του μητρώου πατέρας-γιος η "ανώτερη" τάξη 1 αυξήθηκε από 24,8% σε 35,6% ενώ ή "κατώτερη" εργατική τάξη 3 μειώθηκε από 34,9% σε 22,4%. Στην περίπτωση των σχέσεων μητέρας-κόρης οι μεταβολές είναι ακόμη μεγαλύτερες. Αυτές οι γενικές τάσεις συνάδουν και με πραγματικές αλλαγές στην κοινωνία της Αθήνας: την αποβιομηχάνιση και απομείωση της εργατικής τάξης, την αύξηση του τομέα υπηρεσιών και την αύξηση του πληθυσμού με ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση όπως και την γενικότερη αύξηση της τάξης των μάνατζερ και στελεχών. Με αυτά τα δεδομένα, η έκταση της συνολικής κινητικότητας[20] στο μητρώο πατέρας-γιος (Πίνακας 2) διαμορφώνεται σε 55,2% με κυρίαρχο στοιχείο την *ανοδική* κινητικότητα που φτάνει το 36,7% των περιπτώσεων ενώ μόνο ένα 18,5% βίωσε εμπειρία καθοδικής κινητικότητας. Στην περίπτωση των σχέσεων μητέρας-κόρης η έκταση της ανοδικής κινητικότητας είναι σημαντικά μεγαλύτερη (43,4%) ενώ της καθοδικής πολύ μικρότερη (11,6%).

Πίνακας 1: Μητρώα ταξικής κινητικότητας

ΓΙΟΣ-ΠΑΤΕΡΑΣ CASM3AGF	1	2	3	Σύνολο	%
CASM3AG					
1	155	148	79	382	35,6%
2	86	198	167	451	42,0%
3	25	87	128	240	22,4%
Σύνολο	266	433	374	1073	100,0%
%	24,8%	40,4%	34,9%	100,0%	
ΚΟΡΗ-ΜΗΤΕΡΑ CASM3AGM	1	2	3	Σύνολο	%
CASM3AG					
1	74	70	54	198	36,6%
2	38	99	111	248	45,8%
3	11	14	70	95	17,6%
Σύνολο	123	183	235	541	100,0%
%	22,7%	33,8%	43,4%	100,0%	

[20] Σε μητρώα όπου το 1 δείχνει την ανώτερη θέση, για την ανοδική κινητικότητα αθροίζουμε τα κελιά πάνω από τη γκρίζα διαγώνιο και για την καθοδική κινητικότητα τα κελιά κάτω από τη διαγώνιο.

Πίνακας 2: Η εμπειρία ταξικής κινητικότητας

ΓΙΟΣ-ΠΑΤΕΡΑΣ	ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ		ΣΤΑΣΙΜΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΑΚΡΑ	ΕΥΡΥ ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΟΔΙΚΗ	394	36,7%	14,4%	51,2%
ΚΑΘΟΔΙΚΗ	198	18,5%	11,9%	30,4%
ΣΥΝΟΛΟ	592	55,2%	26,4%	81,5%
ΚΟΡΗ-ΜΗΤΕΡΑ	ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ		ΣΤΑΣΙΜΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΑΚΡΑ	ΕΥΡΥ ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΟΔΙΚΗ	235	43,4%	13,7%	35,6%
ΚΑΘΟΔΙΚΗ	63	11,6%	12,9%	18,8%
ΣΥΝΟΛΟ	298	55,1%	26,6%	54,4%

Στον ίδιο Πίνακα 2 φαίνονται και οι περιπτώσεις "στασιμότητας στα άκρα" – για να εισάγουμε ένα νεολογισμό: όσοι ή όσες παρέμειναν στην τάξη των γονιών τους είτε στην τάξη 1 (άνω άκρο) είτε στη τάξη 3 (κάτω άκρο). Δεδομένου ότι σε αυτές τις δύο περιπτώσεις δεν μπορούμε να έχουμε ανοδική κινητικότητα για την 1 και καθοδική για την 3, μπορούμε να τις εντάξουμε σε δύο γενικότερες κατηγορίες "θετικής" και "αρνητικής" εμπειρίας, αντίστοιχα, ως προς την κοινωνική κινητικότητα. Αθροίζοντας αυτές τις δύο περιπτώσεις στις δύο κατηγορίες ανοδικής (θετικής) και καθοδικής (αρνητικής) κινητικότητας έχουμε ένα νέο "ευρύ" σύνολο εμπειριών μεταβολής ως προς την κοινωνική κινητικότητα. Αυτό στην περίπτωση των σχέσεων πατέρας-γιος φτάνει το 81,5% (με 51,2% να έχουν θετική εμπειρία και 30,4% αρνητική), ενώ στην περίπτωση των σχέσεων μητέρας-κόρης έχουμε αντίστοιχο επίπεδο συνολικής εμπειρίας μεταβολής (81,7%) αλλά με θετικότερη σύνθεση (57,1% θετική – 24,6% αρνητική).

Αυτή η συνολική εικόνα σημαντικής βελτίωσης[21] υποκρύπτει βέβαια σοβαρές ταξικές ανισότητες στις *ευκαιρίες* ανοδικής κινητικότητας. Ο τρόπος για να φανεί αυτό είναι να εξεταστούν οι *πιθανότητες μετάβασης* σε μια συγκεκριμένη τάξη για δεδομένη τάξη του γονέα. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3 οι αρσενικοί γόνοι με πατέρα που ανήκε στην "τάξη υπηρεσιών" (salariat - τάξη 1) έχουν σχεδόν 60 στο 100 πιθανότητα να καταλήξουν σε αυτή την τάξη ενώ για όσους έχουν πατέρα στην "ενδιάμεση" τάξη ή στην εργατική-αγροτική οι πιθανότητες είναι 34/100 και 21/100 αντίστοιχα. Αντίστοιχες περίπου είναι οι ανισότητες των πιθανοτήτων για τις κόρες στην τάξη 1.

[21] Η άλλη όψη, βέβαια, της βελτίωσης λόγω "δομικής" κινητικότητας για πολλούς ήταν για εξίσου μεγάλο αριθμό νοικοκυριών η τραυματική εμπειρία της αποβιομηχάνισης.

Πίνακας 3: Μητρώο πιθανοτήτων ταξικής μετάβασης

ΓΙΟΣ-ΠΑΤΕΡΑΣ CASM3AGF	1	2	3
CASM3AG			
1	0,583	0,342	0,211
2	0,323	0,457	0,447
3	0,094	0,201	0,342
	1,000	1,000	1,000

ΚΟΡΗ-ΜΗΤΕΡΑ CASM3AGM	1	2	3
CASM3AG			
1	0,602	0,383	0,230
2	0,309	0,541	0,472
3	0,089	0,077	0,298
	1,000	1,000	1,000

Ωστόσο, και αυτά τα στοιχεία πιθανότητας μετάβασης επηρεάζονται έντονα από τη γενικότερη δομική αλλαγή. Για να απομονωθεί αυτός ο γενικότερος παράγων και να εκτιμηθούν – στατιστικά τουλάχιστον - οι ταξικές ανισότητες στις *ευκαιρίες* ανοδικής κινητικότητας ακόμη και όταν τα μεγέθη των τάξεων παραμένουν σταθερά, το πόσο δηλαδή μια κοινωνία είναι "ανοιχτή", μια καθιερωμένη μέθοδος είναι να μετρηθεί η "σχετική" κινητικότητα με τη σχέση (ratio) ανάμεσα στις "πιθανότητες συμβάντος" (odds) δύο τάξεων να καταλήξουν σε μια συγκεκριμένη άλλη.[22] Στον Πίνακα 4 φαίνονται τα odds ratios με βάση σύγκρισης τις περιπτώσεις με γονέα στην εργατική-αγροτική τάξη: οι πιθανότητες ο γιός με πατέρα στην τάξη 1 να καταλήξει στην 1 είναι 5,21 φορές καλύτερες από αυτές του γιου με πατέρα στην τάξη 3 και για τις κόρες με μητέρα στην τάξη 1 5,06 καλύτερες. Αντίθετα, οι πιθανότητες του γιου με πατέρα στην 3 να καταλήξει στην ίδια τάξη είναι σχεδόν πέντε φορές περισσότερες (1/0,199) από αυτές του υιού με πατέρα στην 1.

[22] Η πιθανότητα συμβάντος (odds) ορίζεται ως ο λόγος p/(1-p) όπου p είναι η πιθανότητα (με τιμές από 0 έως 1). Διαιρώντας τις πιθανότητες συμβάντος δύο διαφορετικών τάξεων προέλευσης για την ένταξη σε μια κοινή τάξη-προορισμό έχουμε τη *σχετική* πιθανότητα συμβάντος (odds ratio). Η σημασία της "σχετικής" κινητικότητας (σε αντίθεση με την απόλυτη) στην συγκριτική ανάλυση κοινωνιών έχει υποστηριχθεί συστηματικά από τον John Goldthorpe. Για αυτό το αρκετά επίμαχο θέμα και για μια περιεκτική επισκόπηση των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων στην κινητικότητα βλ. Κασιμάτη, 2001, κεφ. 5. Από τη σκοπιά της ανάλυσης της κατανάλωσης φαίνεται εύλογο να υποθέσουμε ότι η απόλυτη κινητικότητα έχει την καθοριστική σημασία. Ωστόσο, οι σχετικές ανισότητες στις ευκαιρίες για κινητικότητα επηρεάζουν τις *αποφάσεις και στρατηγικές* των ατόμων σε θέματα όπως η εκπαιδευτική τους ανέλιξη και γενικότερα η επίτευξη κοινωνικής θέσης και, συνεπώς, έμμεσα και το καταναλωτικό τους πρότυπο ("στυλ ζωής").

Πίνακας 4: Σχετικές πιθανότητες συμβάντος σε σύγκριση με την τάξη προέλευσης 3

ΓΙΟΣ-ΠΑΤΕΡΑΣ CASM3AGF	1	2	3
CASM3AG			
1	5,214	1,939	1,000
2	0,592	1,044	1,000
3	0,199	0,483	1,000
ΚΟΡΗ-ΜΗΤΕΡΑ CASM3AGM	1	2	3
CASM3AG			
1	5,062	2,076	1,000
2	0,499	1,317	1,000
3	0,232	0,195	1,000

6.2 Μεταβολές στην κινητικότητα μεταξύ διαφορετικών γενιών

Τα ποσοστά κινητικότητας που έχουμε εξετάσει έως τώρα καλύπτουν το σύνολο των ερωτηθέντων μελών νοικοκυριού ανεξάρτητα από την ηλικία του – ηλικία που κυμαίνεται από 18 έως 65 έτη. Είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι οι εμπειρίες κινητικότητας θα διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των γενεών που ήταν έφηβοι τις δύο δεκαετίες της μεγάλης οικονομικής ανάπτυξης και αστικοποίησης μετά το 1960 – και όσους ήταν έφηβοι μετά το 1980. Στον Πίνακα 5 φαίνονται τα δεδομένα της κινητικότητας χωριστά για όσους ή όσες ήταν 18 έως 44 ετών το 2013 ήτοι ήταν 14 ετών την περίοδο 1983-2009 και όσους/ες ήταν 45-65 ετών το 2013 ήτοι ήταν 14 την περίοδο 1962-1982.

Η διαφορά στα ποσοστά και στη δομή της κινητικότητας είναι όντως εντυπωσιακή. Όχι μόνο η ανοδική κινητικότητα είναι κατά 7 μονάδες υψηλότερη αλλά και η καθοδική κινητικότητα είναι κατά 7 μονάδες χαμηλότερη. Ο θετικός ισολογισμός δηλαδή μεταξύ των δύο ειδών κινητικότητας είναι για τους μεγαλύτερης ηλικίας ερωτώμενους του 2013 (45-65) κατά 57% μεγαλύτερος. Οι κύριοι λόγοι για αυτό είναι βέβαια το μεγάλο μέγεθος της τάξης 3 – λόγω του μεγάλου αριθμού των αγροτών – και το μικρό μέγεθος της τάξης 1 (μάνατζερ και επαγγελματίες) στη ταξική σύνθεση των πατεράδων της ομάδας μεγαλύτερης ηλικίας. Από τη σκοπιά της ανάλυσης της κατανάλωσης, ιδιαίτερα της πολιτιστικής, αυτό υποδεικνύει ότι για αυτή την ηλικιακή ομάδα υπάρχουν διαφορετικές επιρροές σχετικές με την εμπειρία τους στην ηλικία διαμόρφωσης προτύπων καθώς και με το "κληροδοτημένο" πολιτισμικό τους κεφάλαιο που έχουν να κάνουν με τη συγκεκριμένη γενιά (δημογραφική κοόρτη) παρά με την ηλικία τους καθ' εαυτήν.

Πίνακας 5: Μητρώα ταξικής κινητικότητας - διαφορετικές γενιές

ΗΛΙΚΙΑ ΤΕΚΝΩΝ 18-44 CASM3AGF	1	2	3	Σύνολο	%
CASM3AG					
1	192	144	66	402	36,5%
2	113	234	168	515	46,8%
3	29	71	83	183	16,6%
Σύνολο	334	449	317	1100	100,0%
%	30,4%	40,8%	28,8%	100,0%	
ΗΛΙΚΙΑ ΤΕΚΝΩΝ 45-65 CASM3AGF	1	2	3	Σύνολο	%
CASM3AG					
1	129	155	104	388	37,3%
2	63	187	193	443	42,6%
3	12	62	135	209	20,1%
Σύνολο	204	404	432	1040	100,0%
%	19,6%	38,8%	41,5%	100,0%	

CASM3AG: Τάξη ερωτώμενου, CASM3AGF: Τάξη πατέρα, Τέκνα=ερωτώμενοι

ΗΛΙΚΙΑ ΤΕΚΝΩΝ 18-44	ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ	
ΑΝΟΔΙΚΗ	378	36,7%
ΚΑΘΟΔΙΚΗ	213	18,5%
ΣΥΝΟΛΟ	591	55,2%
ΗΛΙΚΙΑ ΤΕΚΝΩΝ 45-65	ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ	
ΑΝΟΔΙΚΗ	452	43,4%
ΚΑΘΟΔΙΚΗ	137	11,6%
ΣΥΝΟΛΟ	589	55,1%

6.3 Η κινητικότητα στο εκπαιδευτικό επίπεδο και στην ομάδα status

Η κοινωνική κινητικότητα και η κοινωνική "καταγωγή" των ατόμων από τη σκοπιά του εκπαιδευτικού επιπέδου έχει πιθανότατα μεγαλύτερη σημασία για την κατανάλωση και το στυλ ζωής (και ιδιαίτερα για την *πολιτιστική κατανάλωση*) από την ταξική καταγωγή όταν οι τάξεις ορίζονται στενά με κριτήρια της αγοράς εργασίας. Η εκπαίδευση σε συνδυασμό με το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών

διαμορφώνουν εν πολλοίς αυτό που ο Μπουρντιέ ονομάζει "πολιτισμικό κεφάλαιο" και ο Goldthorpe (2007) πολιτισμικούς "πόρους". Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 6 όπου συγκρίνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο, διακρινόμενο σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες (βλ. Πίνακα 6 στην προηγούμενη έκθεση 6.2), όλων των ερωτηθέντων ανεξαρτήτως φύλου (EDULV4) με αυτό του πατέρα τους (EDULV4F), η έκταση της κοινωνικής κινητικότητας είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Ανοδική κινητικότητα εμφανίζει το 54,2% και καθοδική μόνο το 10,2%. Αυτό οφείλεται βέβαια στη γενίκευση της πλήρους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (κατηγορία 2) και στη ραγδαία επέκταση της ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης (κατηγορίες 3 & 4). Από άλλη σκοπιά ο πίνακας δείχνει το μεγάλο ποσοστό ατόμων (54%) με πατέρα που δεν έχει τελειώσει το λύκειο (κατηγορία 1).

Πίνακας 6: Κινητικότητα στο εκπαιδευτικό επίπεδο

EDULV4F	1	2	3	4	ΣΥΝΟΛΟ	%
EDULV4						
1	355	19	11	4	389	15,7%
2	480	194	77	77	828	33,4%
3	281	131	77	64	553	22,3%
4	218	149	82	257	706	28,5%
ΣΥΝΟΛΟ	1334	493	247	402	2476	100,0%
%	53,9%	19,9%	10,0%	16,2%	100,0%	

Σε σχέση με το EDULV4F

ΑΝΟΔΙΚΗ	1341	54,2%
ΚΑΘΟΔΙΚΗ	252	10,2%
	1593	64,3%

Σειρά μελετών έχουν δείξει επίσης ότι η πολιτιστική κατανάλωση ως μέρος του στυλ ζωής σχετίζεται περισσότερο με την κοινωνική στρωματοποίηση κατά τη διάσταση της κοινωνικής θέσης/κύρους (status) παρά με την κοινωνικο-οικονομική τάξη (Chan, 2010). Συνεπώς, η κοινωνική θέση των γονέων και η διαγενεακή κινητικότητα κατά τη διάσταση της κοινωνικής θέσης έχουν επίσης ιδιαίτερη σημασία για την ανάλυση

της κατανάλωσης. Στον Πίνακα 7 φαίνεται η σχέση μεταξύ του στρώματος κοινωνικής θέση (status) όλων των ερωτηθέντων στην έρευνα του 2013 με το στρώμα status του πατέρα τους. Σε αντίθεση με την εκπαιδευτική κινητικότητα, παρά το γεγονός ότι η εκπαίδευση είναι μια σημαντική παράμετρος της κοινωνικής θέσης, η ανοδική κινητικότητα είναι αρκετά πιο περιορισμένη (41,6%) – παρόμοια περίπου με την ταξική – ενώ η καθοδική κινητικότητα περισσότερο από διπλάσια της εκπαιδευτικής και μεγαλύτερη ακόμη και από την ταξική. Βεβαίως εδώ έχουμε μια περισσότερο λεπτομερή ιεραρχική κλίμακα στρωμάτων αλλά ο δυσμενέστερος ισολογισμός ανοδικής και καθοδικής κινητικότητας δεν παύει να έχει ουσιαστική σημασία. Ενδιαφέρον επίσης έχουν οι μεταβολές στην ποσοστιαία σύνθεση των κατηγοριών status του γονέα και των επιγόνων. Είναι φανερό ότι μεγάλο μέρος της ανοδικής κινητικότητας οφείλεται στην αύξηση των ανώτερων δύο επαγγελματικών κατηγοριών από 38,5% σε 52%. Από την άλλη η μείωση των κατώτερων κατηγοριών δεν εμφανίζεται στην κατηγορία 5 που περιλαμβάνει τους αγρότες – όπως συνέβη σε παλαιότερες γενιές Αθηναίων – αλλά κυρίως στην εργατική τάξη – σε μια ευρεία κατηγορία εργατικών στρωμάτων τόσο ειδικευμένης χειρονακτικής εργασίας όσο και μη-χειρονακτικής (white collar) στο εμπόριο και στις προσωπικές υπηρεσίες που μειώνεται από 40% σε 21%.

Πίνακας 7: Κινητικότητα στην ομάδα κοινωνικής θέσης (status)

STATUSG5F	1	2	3	4	5	ΣΥΝΟΛΟ	
STATUSG5							
1	204	130	38	126	48	546	25,6%
2	98	157	39	189	81	564	26,4%
3	31	54	26	113	48	272	12,7%
4	25	76	12	259	75	447	20,9%
5	11	35	19	172	68	305	14,3%
ΣΥΝΟΛΟ	369	452	134	859	320	2134	100,0%
	17,3%	21,2%	6,3%	40,3%	15,0%	100,0%	

Σε σχέση με το STATUSG5F

ΑΝΟΔΙΚΗ	887	41,6%
ΚΑΘΟΔΙΚΗ	533	25,0%
	1420	66,5%

Αναφορές Κεφαλαίων 4, 5 & 6

Bennett, T., Savage, M., Silva, E. B., Warde, A., Gayo-Cal, M., Wright, D. (2009) *Culture, Class, Distinction,* London, Routledge

Blau, P., Dunkan, O. D. (1967) *The American Occupational Structure,* New York, John Wiley & Sons

Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste,* London, Routledge & Kegan Paul. (αρχική έκδοση 1979)

Breen, R. (2005) "Foundations of class analysis in the Weberian tradition" in E. O. Wright, editor, *Approaches to Class Analysis*, pages 31–50, Cambridge, Cambridge U. P.

Chan, T. W. (ed) (2010) *Social Status and Cultural Consumption,* Cambridge, Cambridge U.P.

Chan, T. W., Goldthorpe, J.H. (2004) "Is There a Status Order in Contemporary British Society? Evidence from the Occupational Structure of Friendship", *European Sociological Review,* 20, 5, 383-401

Chan, T. W., Goldthorpe, J.H. (2007) "Class and Status: The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance", *American Sociological Review*, 72, 512-532

Chan, T. W., Goldthorpe, J. H. (2010) "Social status and cultural consumption " pp. 1-27 in Chan (ed) (2010).

Crompton, R. (1998) *Class and Stratification: An Introduction to Current Debates,* Cambridge UK, Polity Press

Εμμανουήλ, Δ., Βελίδης, Σ., Στρουσοπούλου, Ε., (1996) *η Στέγαση των Χαμηλών Εισοδημάτων στην Ελλάδα,* Αθήνα, ΔΕΠΟΣ

Εμμανουήλ, Δ. (2009) "Η κατανομή στον αστικό χώρο και ο κοινωνικός διαχωρισμός ως "ταξική" συμπεριφορά: Ο ρόλος της οικονομικής τάξης, της κοινωνικής θέσης και της κατοικίας" στο Θ. Μαλούτας, Δ. Εμμανουήλ, Ε. Ζακοπούλου, Ρ. Καυταντζόγλου, Μ. Χατζηγιάννη (επιμελ.) *Κοινωνία και Χώρος στην Αθήνα: Η Δυναμική των Μεταβολών της Τελευταίας Εικοσαετίας*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, Μελέτες-Έρευνες 2

Εμμανουήλ, Δ. (2013) "Κοινωνικο-οικονομικές τάξεις, ομάδες status και κοινωνική κινητικότητα στην Αθήνα: μια διερεύνηση των υφιστάμενων συνόλων δεδομένων", Έκθεση Εργασίας (Παραδοτέο 5.1), Έργο SECSTACON, ΕΚΚΕ

Εμμανουήλ, Δ., Καμούτση, Π., Σουλιώτης, Ν. (2013) "Προϊόν και Αρχεία της Δειγματοληπτικής Έρευνας στην Αθήνα", Έκθεση Εργασίας (Παραδοτέα 3.1 & 3.2), Έργο SECSTACON, ΕΚΚΕ

Εμμανουήλ, Δ. (2013) "Κοινωνικο-οικονομικές τάξεις, ομάδες status και κοινωνική κινητικότητα στην Αθήνα: μια διερεύνηση των υφιστάμενων συνόλων δεδομένων", Έκθεση Εργασίας (Παραδοτέο 5.1), Έργο SECSTACON, ΕΚΚΕ

ΕΣΥΕ (1995) *Στατιστική Ταξινόμηση των Επαγγελμάτων – ΣΤΕΠ-92,* Αθήνα, ΕΣΥΕ

Erikson, R. and Goldthorpe, J. H. (1992) *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies,* Oxford, Clarendon Press

Erikson, R., Goldthorpe, J. H., Portocarero, L. (1979) "Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden", *British Journal of Sociology*, 33: 1-34

Ganzeboom, H. B.G.; Treiman, D. J. (2003). "Three Internationally Standardised Measures for Comparative Research on Occupational Status." Pp. 159-193 in Jürgen H.P. Hoffmeyer-Zlotnik & Christof Wolf (Eds.), *Advances in Cross-National Comparison. A European Working Book for Demographic and Socio-Economic Variables*. New York: Kluwer Academic Press.

Goldthorpe, J. (2007) "Cultural Capital: Some critical observations, *Sociologica,* 2, doi: 10.2383/24755

Harrison, E., Rose, D. (2006) *The European Socio-economic Classification*, Colchester, Institute for Social and Economic Research, University of Essex

Κασιμάτη, Κ. (2001) *Δομές και Ροές: Το Φαινόμενο της Κοινωνικής και Επαγγελματικής Κινητικότητας*, Αθήνα, Gutenberg

Laumann, E. O. (1966) *Prestige and Association in an Urban Community,* Indianapolis, Bobbs-Merrill

Maloutas, T. (2007) "Socio-economic classification models and contextual difference. A look at the European Socio-economic Classes (ESeC) from a South European angle", *South European Society and Politics*, 12/4, 12/4: 443-460.

Parkin, F., (1979) *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique*, New York, Columbia U.P.

Rose, D., Harrison, E. (2007) "The European Socio-economic Classification: A New Class Schema for European Research", *Societies,* 9, 3:459-490

Weininger, E. B. (2005) "Foundations of Pierre Bourdieu's class analysis" in E. O. Wright, editor, *Approaches to Class Analysis*, pages 82- 118, Cambridge, Cambridge U. P.

Western, M., & Wright, E.O. (1994). "The Permeability of Class Boundaries to Intergenerational Mobility among Men in the United States, Canada, Norway, and Sweden", *American Sociological Review*, 59, 606-629.

Wright, E. O. (2005) "Conclusion: If "class" is the answer, what is the question?" in E. O. Wright, editor, *Approaches to Class Analysis*, pages 180-192, Cambridge, Cambridge University Press

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4.1

Ο αλγόριθμος ταξινόμησης σε τάξεις EseC για την έρευνα SECSTACON 2013

EMPNUM

```
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPNUM=   0   WHERE D16=      0      ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPNUM=   1   WHERE D16>      0      AND D16<10      ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPNUM=   2   WHERE D16>      9      ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPNUM=   9   WHERE D16=      8888   ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPNUM=   0   WHERE D16A=     3      ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPNUM=   1   WHERE D16A=     1      ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPNUM=   2   WHERE D16A=     2      ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPNUM=   9   WHERE D16A=     4      ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPNUM=   9   WHERE D15=2  AND EMPNUM IS NULL;
```

EMPSTAT

```
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPSTAT=   1 WHERE D15=      2 AND   EMPNUM= 2 ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPSTAT=   2 WHERE D15=      2 AND   EMPNUM= 1 ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPSTAT=   3 WHERE D15=      2 AND   EMPNUM= 0
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPSTAT=   3 WHERE D15=      2 AND   EMPNUM= 9
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPSTAT=   4 WHERE D15=      1 AND   D19= 1      ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPSTAT=   4 WHERE D15=      3 AND   D19= 1
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPSTAT=   5 WHERE D15=      1 AND   (D19>= 2 OR D19 IS NULL)      ;
UPDATE  SECSTA_R2   SET EMPSTAT=   5 WHERE D15=      3 AND   (D19>= 2  OR  D19 IS NULL) ;
```

ESEC9

```
1   UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   1   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   1   AND ISCO88=   344   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   1   AND ISCO88=   345   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  3   WHERE EMPSTAT=   1   AND ISCO88=   10    ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  3   WHERE EMPSTAT=   1   AND ISCO88=   11    ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  3   WHERE EMPSTAT=   1   AND ISCO88=   516   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  5   WHERE EMPSTAT=   1   AND ISCO88=   621   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  111 WHERE EMPSTAT=   1   AND ISCO88=   8888  ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  4   WHERE EMPSTAT=   2   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   10    ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   110   ;
2   UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   111   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   114   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   200   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   210   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   211   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   212   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   213   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   214   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   220   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   221   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   222   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   231   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   235   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   240   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   241   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   242   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  1   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   244   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   223   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   230   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   232   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   233   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   234   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   243   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   244   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   245   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   246   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   247   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   310   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   311   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   312   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   314   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   320   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   321   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   322   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   323   ;
    UPDATE SECSTA_R2   SET ESEC9=  2   WHERE EMPSTAT=   2   AND ISCO88=   334   ;
```

```
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  342    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  344    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  345    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  348    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 3    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  11     ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 3    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  516    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  600    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  610    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  611    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  612    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  613    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  614    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  615    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  621    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  920    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  921    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 111  WHERE EMPSTAT=  2    AND ISCO88=  8888   ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 4    WHERE EMPSTAT=  3    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  10     ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  110    ;
3   UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  111    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  114    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  200    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  210    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  211    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  212    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  213    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  214    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  220    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  221    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  222    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  231    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  235    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  240    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  241    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  242    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  244    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  223    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  230    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  232    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  233    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  234    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  243    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  244    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  245    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  246    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  247    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  310    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  311    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  312    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  314    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  320    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  321    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  322    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  323    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  334    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  342    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  344    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  345    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  348    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 3    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  11     ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 3    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  516    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  600    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  610    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  611    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  612    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  613    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  614    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  615    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  621    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  920    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 5    WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  921    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 111  WHERE EMPSTAT=  3    AND ISCO88=  8888   ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 6    WHERE EMPSTAT=  4    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 2    WHERE EMPSTAT=  4    AND ISCO88=  10     ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  4    AND ISCO88=  100    ;
4   UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  4    AND ISCO88=  110    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  4    AND ISCO88=  111    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  4    AND ISCO88=  114    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  4    AND ISCO88=  120    ;
    UPDATE SECSTA_R2    SET ESEC9= 1    WHERE EMPSTAT=  4    AND ISCO88=  121    ;
```

```
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 123 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 200 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 210 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 211 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 212 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 213 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 214 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 220 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 221 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 222 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 231 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 235 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 240 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 241 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 242 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 11 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 122 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 130 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 131 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 223 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 230 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 232 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 233 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 234 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 243 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 244 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 245 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 246 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 247 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 300 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 310 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 311 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 312 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 313 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 314 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 315 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 320 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 321 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 322 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 323 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 330 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 331 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 332 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 333 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 334 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 340 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 341 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 343 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 344 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 345 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 346 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 347 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 348 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 400 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 410 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 411 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 412 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 419 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 420 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 521 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 5 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 621 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 111 WHERE EMPSTAT= 4 AND ISCO88= 8888 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 6 WHERE EMPSTAT= 5 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 10 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 100 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 110 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 111 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 114 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 120 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 121 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 123 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 200 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 210 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 211 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 212 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 213 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 214 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 220 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 221 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 222 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 231 ;
```

```
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 235 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 240 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 241 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 242 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 122 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 130 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 131 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 223 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 230 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 232 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 233 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 234 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 243 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 244 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 245 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 246 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 247 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 310 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 311 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 312 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 314 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 320 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 321 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 322 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 323 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 334 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 342 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 344 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 345 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 348 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 521 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 11 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 300 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 330 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 331 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 332 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 333 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 340 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 341 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 343 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 346 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 347 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 400 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 410 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 411 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 412 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 419 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 420 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 5 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 621 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 6 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 313 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 6 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 315 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 6 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 730 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 6 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 731 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 413 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 421 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 422 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 500 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 510 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 511 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 513 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 514 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 516 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 520 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 522 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 911 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 600 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 610 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 611 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 612 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 613 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 614 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 615 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 700 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 710 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 711 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 712 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 713 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 714 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 720 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 721 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 722 ;
```

```
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 723 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 724 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 732 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 733 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 734 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 740 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 741 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 742 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 743 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 744 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 825 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 831 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 834 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 414 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 512 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 800 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 810 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 811 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 812 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 813 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 814 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 815 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 816 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 817 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 820 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 821 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 822 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 823 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 824 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 826 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 827 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 828 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 829 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 830 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 832 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 833 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 900 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 910 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 912 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 913 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 914 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 915 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 916 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 920 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 921 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 930 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 931 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 932 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 933 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 111 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 8888 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 10 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 110 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 111 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 114 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 120 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 121 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 123 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 200 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 210 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 211 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 212 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 213 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 214 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 220 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 221 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 222 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 231 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 235 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 240 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 241 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 1 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 242 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 122 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 223 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 230 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 232 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 233 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 234 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 243 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 244 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 245 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 246 ;
```

```
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 247 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 310 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 311 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 312 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 314 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 320 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 321 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 322 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 323 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 334 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 342 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 344 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 345 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 348 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 2 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 521 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 11 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 300 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 330 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 331 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 332 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 333 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 340 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 341 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 343 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 346 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 347 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 400 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 410 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 411 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 412 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 419 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 3 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 420 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 4 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 130 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 4 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 131 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 4 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 911 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 5 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 600 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 5 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 610 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 5 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 611 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 5 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 612 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 5 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 621 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 6 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 313 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 6 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 315 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 6 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 730 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 6 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 731 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 413 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 421 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 422 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 500 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 510 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 511 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 513 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 514 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 516 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 520 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 7 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 522 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 614 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 615 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 700 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 710 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 711 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 712 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 713 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 714 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 720 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 721 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 722 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 723 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 724 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 732 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 733 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 734 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 740 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 741 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 742 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 743 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 744 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 825 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 831 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 8 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 834 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 414 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 512 ;
```

```
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 800 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 810 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 811 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 812 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 813 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 814 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 815 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 816 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 817 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 820 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 821 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 822 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 823 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 824 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 826 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 827 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 828 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 829 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 830 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 832 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 833 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 900 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 910 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 912 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 913 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 914 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 915 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 916 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 920 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 921 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 930 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 931 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 932 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 9 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 933 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET ESEC9= 111 WHERE EMPSTAT IS NULL AND ISCO88= 8888 ;
```

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5.1

Ταξινόμηση των επαγγελμάτων (βάσει ISCO88) της έρευνας SECSTACON 2013 σε μεγάλες ομάδες (για τους πρώτους/ες φίλους/ες)

```
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 26 WHERE ISCO88AF= 11 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 1 WHERE ISCO88AF= 111 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 1 WHERE ISCO88AF= 114 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 1 WHERE ISCO88AF= 121 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 1 WHERE ISCO88AF= 122 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 1 WHERE ISCO88AF= 123 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 2 WHERE ISCO88AF= 131 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 3 WHERE ISCO88AF= 131 AND NACE22AF=45;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 3 WHERE ISCO88AF= 131 AND NACE22AF=46;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 3 WHERE ISCO88AF= 131 AND NACE22AF=47;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 3 WHERE ISCO88AF= 131 AND NACE22AF=55;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 3 WHERE ISCO88AF= 131 AND NACE22AF=56;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 4 WHERE ISCO88AF= 211 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 4 WHERE ISCO88AF= 212 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 4 WHERE ISCO88AF= 213 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 5 WHERE ISCO88AF= 214 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 5 WHERE ISCO88AF= 214 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 5 WHERE ISCO88AF= 221 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 5 WHERE ISCO88AF= 222 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 5 WHERE ISCO88AF= 223 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 6 WHERE ISCO88AF= 231 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 6 WHERE ISCO88AF= 232 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 6 WHERE ISCO88AF= 233 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 6 WHERE ISCO88AF= 234 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 6 WHERE ISCO88AF= 235 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 4 WHERE ISCO88AF= 241 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 5 WHERE ISCO88AF= 242 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 4 WHERE ISCO88AF= 243 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 4 WHERE ISCO88AF= 244 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 4 WHERE ISCO88AF= 245 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 4 WHERE ISCO88AF= 246 ;
```

```
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 4  WHERE ISCO88AF= 247 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 7  WHERE ISCO88AF= 311 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 7  WHERE ISCO88AF= 312 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 7  WHERE ISCO88AF= 313 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 7  WHERE ISCO88AF= 314 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 7  WHERE ISCO88AF= 315 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 8  WHERE ISCO88AF= 321 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 8  WHERE ISCO88AF= 322 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 8  WHERE ISCO88AF= 323 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 10 WHERE ISCO88AF= 332 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 10 WHERE ISCO88AF= 333 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 10 WHERE ISCO88AF= 334 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 9  WHERE ISCO88AF= 341 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 9  WHERE ISCO88AF= 342 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 9  WHERE ISCO88AF= 343 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 10 WHERE ISCO88AF= 344 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 10 WHERE ISCO88AF= 345 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 10 WHERE ISCO88AF= 346 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 9  WHERE ISCO88AF= 347 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 9  WHERE ISCO88AF= 347 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 11 WHERE ISCO88AF= 411 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 11 WHERE ISCO88AF= 412 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 12 WHERE ISCO88AF= 413 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 12 WHERE ISCO88AF= 414 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 11 WHERE ISCO88AF= 414 AND NACE22AF=53;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 12 WHERE ISCO88AF= 419 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 13 WHERE ISCO88AF= 421 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 13 WHERE ISCO88AF= 422 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 14 WHERE ISCO88AF= 511 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 14 WHERE ISCO88AF= 512 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 15 WHERE ISCO88AF= 512 AND NACE22AF=56;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 14 WHERE ISCO88AF= 513 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 14 WHERE ISCO88AF= 514 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 16 WHERE ISCO88AF= 516 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 17 WHERE ISCO88AF= 521 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 17 WHERE ISCO88AF= 522 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 18 WHERE ISCO88AF= 611 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 18 WHERE ISCO88AF= 612 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 18 WHERE ISCO88AF= 613 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 18 WHERE ISCO88AF= 614 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 18 WHERE ISCO88AF= 615 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 19 WHERE ISCO88AF= 711 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 20 WHERE ISCO88AF= 712 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 20 WHERE ISCO88AF= 713 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 20 WHERE ISCO88AF= 714 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 19 WHERE ISCO88AF= 721 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 19 WHERE ISCO88AF= 722 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 19 WHERE ISCO88AF= 723 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 20 WHERE ISCO88AF= 724 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 21 WHERE ISCO88AF= 731 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 21 WHERE ISCO88AF= 732 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 21 WHERE ISCO88AF= 733 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 21 WHERE ISCO88AF= 734 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 21 WHERE ISCO88AF= 741 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 21 WHERE ISCO88AF= 742 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 21 WHERE ISCO88AF= 743 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 21 WHERE ISCO88AF= 744 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 811 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 812 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 813 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 814 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 815 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 816 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 817 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 821 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 822 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 823 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 824 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 825 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 826 ;
UPDATE SECSTA_R2 SET OC_GROUPAF= 22 WHERE ISCO88AF= 827 ;
```

```
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  22      WHERE ISCO88AF=  828     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  22      WHERE ISCO88AF=  829     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  23      WHERE ISCO88AF=  831     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  23      WHERE ISCO88AF=  832     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  23      WHERE ISCO88AF=  833     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  23      WHERE ISCO88AF=  834     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  24      WHERE ISCO88AF=  911     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  24      WHERE ISCO88AF=  912     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  24      WHERE ISCO88AF=  913     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  24      WHERE ISCO88AF=  914     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  24      WHERE ISCO88AF=  915     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  24      WHERE ISCO88AF=  916     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  25      WHERE ISCO88AF=  921     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  25      WHERE ISCO88AF=  931     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  25      WHERE ISCO88AF=  932     ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  25      WHERE ISCO88AF=  933     ;
```

Σύμπτηξη σε 23 ομάδες

```
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  23      WHERE OC_GROUPAF=        25      OR OC_GROUPAF=18 ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  1       WHERE OC_GROUPAF=        1               ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  2       WHERE OC_GROUPAF=        2               ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  3       WHERE OC_GROUPAF=        3               ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  4       WHERE OC_GROUPAF=        4               ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  5       WHERE OC_GROUPAF=        5               ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  6       WHERE OC_GROUPAF=        6               ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  7       WHERE OC_GROUPAF=        7               ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  8       WHERE OC_GROUPAF=        8               ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  9       WHERE OC_GROUPAF=        9               ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  10      WHERE OC_GROUPAF=        10      OR OC_GROUPAF=26 ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  11      WHERE OC_GROUPAF=        11              ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  12      WHERE OC_GROUPAF=        12              ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  13      WHERE OC_GROUPAF=        13              ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  14      WHERE OC_GROUPAF=        14              ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  15      WHERE OC_GROUPAF=        15              ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  16      WHERE OC_GROUPAF=        16              ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  17      WHERE OC_GROUPAF=        17              ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  18      WHERE OC_GROUPAF=        19              ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  19      WHERE OC_GROUPAF=        20              ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  20      WHERE OC_GROUPAF=        21              ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  21      WHERE OC_GROUPAF=        22      OR OC_GROUPAF=23 ;
UPDATE SECSTA_R2  SET OC_GROUPAF=  22      WHERE OC_GROUPAF=        24              ;
```

ΜΕΡΟΣ Γ – ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ

Μέρος Γ: Πολιτιστική κατανάλωση - Επισκέψεις σε χώρους σινεμά, θεάτρου και χορού και μουσικής στην Αθήνα του 2013[1]

Θεωρητική εισαγωγή: Πολιτιστική κατανάλωση και κοινωνική διαστρωμάτωση

Η διερεύνηση της σχέσης κοινωνικής διαστρωμάτωσης και κατανάλωσης πολιτισμού έχει θεμελιωθεί σε δυο μείζονες θεωρίες: εκείνη της «διάκρισης» που διατυπώθηκε από τον γάλλο κοινωνιολόγο P. Bourdieu (1966, 1984 κ.ά.), σύμφωνα με την οποία υφίσταται σχέση «ομολογικής» σχέσης (homology) μεταξύ κοινωνικών τάξεων και πολιτισμικής κατανάλωσης· οι ανώτερες δηλαδή κοινωνικές τάξεις αποστασιοποιούνται από τον λαϊκό και μαζικό πολιτισμό και χρησιμοποιούν την κατανάλωση προϊόντων «υψηλού» πολιτισμού ως εργαλείο και δείκτη διάκρισης από τις κοινωνικά κατώτερες. Στη λογική αυτή, οι δομές της πολιτισμικής διαστρωμάτωσης και εκείνες της κοινωνικής διαστρωμάτωσης θεμελιώνονται σε κοινούς μηχανισμούς και ερμηνεύονται με αναφορά σε αυτούς. Το έργο του Bourdieu θεμελιώθηκε σε ευρύ και ετερόκλιτο σώμα πηγών και ερευνητικών δεδομένων που συλλέχθηκαν στο χρονικό διάστημα μεταξύ του 1963 και του 1968: μελέτες κοινού κινηματογράφου, έρευνα στις πόλεις του Παρισιού και της Λίλλης με χρήση σε βάθος συνεντεύξεων που περιλάμβαναν ερωτήσεις σχετικές με τη γνώση έργων τέχνης (φωτογραφία, μουσική, κινηματογράφος) καλύπτοντας τις πρακτικές κατανάλωσης όσο και τις προτιμήσεις των ερωτώμενων και τη γνώση συγκεκριμένων έργων τέχνης (εικαστικών κινηματογραφικών, μουσικών).[2] Από τα κεντρικά στοιχεία του θεωρητικού σχήματος της προσέγγισης του Bourdieu αποτελεί η έννοια της «μεταφοράς» (transfert) ως χαρακτηριστικού των πρακτικών προτίμησης και κατανάλωσης πολιτισμού, η παραδοχή δηλαδή πως το υποκείμενο το οποίο καταναλώνει μορφές και είδη του λεγόμενου «ανώτερου» ή «νόμιμου» (légitime) πολιτισμού σε έναν τομέα του (λ.χ. εκείνον της μουσικής) θα καταναλώνει την αντίστοιχη μορφή σε άλλους τομείς (λ.χ. στα εικαστικά, τη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο, κ.ά.).

Το κυρίαρχο επί δεκαετίες θεωρητικό σχήμα της «διάκρισης» του Bourdieu στην κοινωνιολογία της πολιτιστικής κατανάλωσης αμφισβητήθηκε μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1990 από τον αμερικανό κοινωνιολόγο R. Peterson (1992a, 1992b 1993, 1996), ο οποίος εισήγαγε το θεωρητικό σχήμα της «παμφαγίας» (omnivore thesis). Οι έρευνές του στο πεδίο της κατανάλωσης της μουσικής θεμελίωσαν την πρόταση πως η ιεράρχηση των καταναλωτών σύμφωνα με το σχήμα ελίτ/μαζών δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Στη θεωρία αυτή της παμφαγίας/μονοφαγίας, υποστηρίζεται πως τα άτομα υψηλού κοινωνικοοικονομικού στάτους κινούνται, ως καταναλωτές, αλλά και στο επίπεδο των προτιμήσεων, σε ευρύτερο φάσμα

[1] Τα κείμενα του Μέρους Γ συντάχθηκαν από τους Δ. Εμμανουήλ, Ρ. Καυταντζόγλου και Ν. Σουλιώτη
[2] Το ζήτημα των πηγών και των τεχνικών και μεθόδων που υιοθετούνται στις κατά περίπτωση έρευνες συνδέεται με τη δυνατότητα συγκριτικής οπτικής, στην οποία αναφερόμαστε παρακάτω.

διαφοροποιημένων μεταξύ τους πολιτισμικών προϊόντων. Τείνουν λ.χ. να προτιμούν τη συμφωνική μουσική και γενικότερα καλλιτεχνικές εκδηλώσεις θεωρούμενες ως ανήκουσες στο πεδίο της «υψηλής» –ή «νόμιμης» κατά Bourdieu– κουλτούρας, ωστόσο, ταυτόχρονα, τείνουν να προτιμούν/καταναλώνουν ένα ευρύτερο φάσμα ειδών μουσικής στο οποίο συγκαταλέγονται και λιγότερο «ελιτίστικα» πολιτισμικά προϊόντα. Σύμφωνα πάντα με τον Peterson, άτομα που ανήκουν στα χαμηλότερα στρώματα τείνουν να κινούνται ως καταναλωτές σε περιορισμένο φάσμα πολιτισμικών (μουσικών πάντα) ειδών (εξού και η ονομασία «μονοφάγοι» («univores»), «χαμηλού επιπέδου». Τα ευρήματα αυτά υποστηρίζουν τη μετακίνηση από το δίπολο ερμηνευτικό σχήμα «ελίτ-μάζα» σε μια, διπολική και πάλι ιεραρχία, θεμελιωμένη στην αντίθεση παμφάγων-μονοφάγων.

Μια τρίτη προσέγγιση που επιχειρεί να ερμηνεύσει τις διαφορές στην κατανάλωση πολιτισμικών προϊόντων συνδέοντάς την με την κοινωνική διαστρωμάτωση και κινητικότητα, είναι εκείνη που αντιπαραθέτει τις έννοιες της «συμφωνίας» (consonance) και της «παραφωνίας» (dissonance) εντοπίζοντάς τες ως χαρακτηριστικά πρακτικών πολιτισμικής κατανάλωσης και προτιμήσεων. Εισάγεται από τον γάλλο κοινωνιολόγο B. Lahire (2006, 2008, βλ. και Daenekindt & Roose 2014) και εστιάζει στις πολιτισμικές πρακτικές και προτιμήσεις με όρους ενδο-υποκειμενικών αποκλίσεων, προτάσσοντας τις υποκειμενικές ιδιομορφίες προκειμένου να αποφευχθούν συλλήβδην χαρακτηρισμοί – «καρικατούρες», όπως χαρακτηρίζονται, κοινωνικών ομάδων. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, η ανοδική ή καθοδική κοινωνική κινητικότητα των υποκειμένων και η συνακόλουθη επαφή με διαφορετικά «πλαίσια ζωής» συνδέονται με τη συνύπαρξη στις «πολιτισμικές αποσκευές» τους ετερόκλιτων πρακτικών και προτιμήσεων, συνύπαρξη την οποία ο Lahire αποκαλεί «παραφωνία» (dissonance). Η τροχιά ζωής του κοινωνικά κινητικού υποκειμένου -ανοδική όσο και καθοδική- έχει ως αποτέλεσμα τη διατήρηση πρακτικών και προτιμήσεων τις οποίες έχει εσωτερικεύσει ως μέλος της κοινωνικής τάξης την οποία έχει αφήσει πίσω του/της και την υιοθέτηση/εσωτερίκευση άλλων που θα συναντήσει εντασσόμενος/ης σε νέα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά πλαίσια. Εκτός, δηλαδή, από το πλαίσιο κοινωνικοποίησης της οικογένειας καταγωγής και του σχολικού περιβάλλοντος, στη διαμόρφωση του πολιτισμικού χάμπιτους (του κατά Bourdieu συνόλου προδιαθέσεων και κατά περίσταση τυπικών δράσεων των ατόμων) υπεισέρχονται και άλλα όπως εκείνα του (ή των) διαφορετικού επαγγελματικού περιβάλλοντος, της οικογένειας που δημιουργεί το υποκείμενο, κ.ά. Με άλλα λόγια, η πορεία κινητικότητας προς τα πάνω ή κάτω και οι «στάσεις» του υποκειμένου στη διάρκεια της «σημαδεύουν» το χάμπιτους το οποίο δεν μπορεί πλέον να λογίζεται ως αναλλοίωτο και σταθερό παρά στην πολλαπλότητά του, η οποία διαμορφώνεται σταδιακά, γεννώντας πλήθος ετερόκλιτων και ενδεχόμενα αλληλοσυγκρουόμενων διαθέσεων, έκφρασης-επιτέλεσης και πραγματοποίησης των γούστων στον πολιτισμό.

Αναφορικά με την κοινωνική κινητικότητα και τη σχέση της με την πολιτισμική κατανάλωση, υπενθυμίζεται πως διατυπώνονται δυο κυρίως υποθέσεις: α. εκείνη της

μεγιστοποίησης του στάτους σύμφωνα με την οποία ανοδικά κινητικά άτομα (των οποίων το στάτους είναι υψηλότερο από εκείνο του πατέρα τους) θα συμμετάσχουν στην κατανάλωση «ανώτερου» πολιτισμού, προκειμένου να αποδειχθεί ότι κατέχουν «καλό γούστο» και ότι έχουν οικειοποιηθεί μορφές του ανώτερου πολιτισμού συναφείς με τις προσδοκίες των μελών της κοινωνικής τους θέσης (van Eijck 1999, Ganzeboom 1982, αναφέρεται στο Boukodi 2010, σελ. 162), και β. εκείνη της *κοινωνικοποίησης*, σύμφωνα με την οποία η περίοδος της παιδικής ηλικίας καθορίζει την πολιτισμική κατανάλωση: αναμένεται, δηλαδή, πως τα άτομα ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας θα είναι λιγότερα ενεργοί καταναλωτές πολιτισμού καθώς η οικογένεια καταγωγής τους τους έχει προικίσει με λιγότερες πολιτισμικές αποσκευές από εκείνες των ατόμων που διατηρούν διαγενεακά σταθερό υψηλό στάτους. Αντίστοιχα, τα κοινωνικά καθοδικά άτομα (με χαμηλότερο δηλαδή στάτους από εκείνο του πατέρα τους) αναμένεται να διατηρούν τις πρακτικές πολιτισμικής κατανάλωσης τις οποίες εσωτερίκευσαν κατά την παιδική τους ηλικία και επομένως θα τείνουν περισσότερο προς την κατανάλωση μορφών ανώτερου πολιτισμού (van Eijck, όπ.π).

Μια τροποποιημένη εκδοχή της υπόθεσης της κοινωνικοποίησης είναι αυτή της εναλλαγής πολιτισμού (*culture switching hypothesis*), δάνειο από τη γλωσσολογία, σύμφωνα με την οποία τόσο τα καθοδικά όσο και τα ανοδικά κοινωνικά κινητικά άτομα διατηρούν τις πολιτισμικές πρακτικές που εσωτερικεύονται στο πλαίσιο της πρώιμης κοινωνικοποίησής τους και παράλληλα αποκτούν –οικειοποιούνται– νέες μορφές πολιτισμού από τα νέα –τρέχοντα– κοινωνικά περιβάλλοντά τους (Di Maggio 1987, βλ. και Lahire 2006, σελ. 728-731). Από το ετερογενές και ετερόκλιτο αυτό σώμα ανασύρεται κατά περίσταση το κατάλληλο στοιχείο, απαντώντας στις προσμονές/προκλήσεις του περιβάλλοντος ή/και στην αποξένωση και δυσφορία που επιφέρει η ένταξη σε μια νέα κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική συνθήκη, διευκολύνοντας την ενσωμάτωση και αμβλύνοντας την αίσθηση αποξένωσης από το κοινωνικό περιβάλλον. Η ερμηνευτική έμφαση βρίσκεται εδώ στο κοινωνικό πλαίσιο και στην εκάστοτε περίσταση πραγματοποίησης καταναλωτικής πρακτικής.

Οι θεωρίες της «παραφωνίας» και της «παμφαγίας» εμφανίζουν ορισμένα κοινά σημεία. Και οι δυο καταλήγουν στη διαπίστωση πως η «χαρτογράφηση» των πολιτισμικών πρακτικών και προτιμήσεων και η αναζήτηση της σχέσης τους με την κοινωνική διαστρωμάτωση είναι καταδικασμένες να μην μπορούν να διατηρήσουν την εικόνα της σαφήνειας την οποία της προσέδιδαν τα ξεκάθαρα χαραγμένα συμβολικά όρια μεταξύ κοινωνικών στρωμάτων του μπουρντιεακού παραδείγματος. Και οι δυο αποστασιοποιούνται από το λεγόμενο μετανεωτερικό θεωρητικό παράδειγμα, που προτάσσει τη διάβρωση κοινωνικο-οικονομικών διακρίσεων και την «ελευθερία επιλογών» από αυτόνομα υποκείμενα απαλλαγμένα από τα βαρίδια κοινωνικών επικαθορισμών. Ωστόσο, υφίστανται σημαντικές διαφορές μεταξύ των δυο, στο επίπεδο της μεθοδολογίας όσο και σε εκείνο της θεωρίας: ο Lahire αφενός επεξεργάζεται ένα ευρύτατο φάσμα πολιτιστικών πρακτικών κατανάλωσης και

προτιμήσεων, αφετέρου υιοθετεί μεθόδους ανάλυσης ποσοτικών δεδομένων σε συνδυασμό με τη χρήση ποιοτικών μεθόδων έρευνας, οι οποίες εστιάζουν στα υποκείμενα –μέλη των κοινωνικών ομάδων και στις πρακτικές και προτιμήσεις τους σε διαφορετικούς τομείς της πολιτιστικής κατανάλωσής τους. Έναντι δε του δίπολου ερμηνευτικού σχήματος του Peterson προτάσσει εκείνο ενός συνεχούς, το οποίο επιτρέπει τον εντοπισμό αποκλίσεων εντός του συνόλου *ατομικών* πρακτικών και προτιμήσεων, καλώντας στην επανεξέταση του χάμπιτους ως παγιωμένου και αναλλοίωτου, καθώς και των αρχών της «ομολογικής σχέσης» (homology) και της «μεταφορικότητας» (transferabilité) μεταξύ τομέων και υπο-τομέων πολιτιστικής κατανάλωσης. Σημειώνεται πως ο Lahire υιοθέτησε διαφορετική μεθοδολογική προσέγγιση από εκείνη των περισσοτέρων ερευνητικών ομάδων -έμφαση στο ατομικό επίπεδο, κατασκευή διαφορετικών αναλυτικών κατηγοριών, ανάγνωση υφιστάμενων δεδομένων από διαφορετική σκοπιά. Τούτο σημαίνει πως ο εκ μέρους μας έλεγχος των θέσεων του Lahire απαιτεί επιμέρους ειδικές επεξεργασίες των δεδομένων, οι οποίες θα ολοκληρωθούν σε προσεχή φάση του έργου. Το παράδειγμα του έργου του Lahire εφιστά, εξάλλου, την προσοχή στο ευρύτερο ζήτημα της συγκρισιμότητας ερευνών και ευρημάτων μεταξύ χωρών για την οποία γίνεται λόγος παρακάτω.

Στα κείμενα που ακολουθούν παρουσιάζουμε τα αποτελέσματα μιας έρευνας για την πολιτιστική κατανάλωση σε χώρους της Αθήνας[3]. Το γενικό ερώτημα στο οποίο επιχειρούμε να απαντήσουμε είναι: σε ποιο βαθμό η κοινωνική διαστρωμάτωση ερμηνεύει τις κοινωνικο-πολιτισμικές διαφοροποιήσεις στην πολιτιστική κατανάλωση στον χώρο της πόλης; Επιπλέον, ποιές διαστάσεις και έννοιες διαστρωμάτωσης είναι οι πλέον κατάλληλες για την κατανόηση των διαφορών και κοινωνικών διακρίσεων στην κατανάλωση; Η έρευνα ακολούθησε, σε γενικές γραμμές, την προσέγγιση που προτείνεται από το διεθνές συλλογικό ερευνητικό έργο "Κοινωνική θέση (status), στυλ διαβίωσης και πολιτιστική κατανάλωση: μια συγκριτική μελέτη" υπό τη διεύθυνση των T.W. Chan και J. Goldthorpe.[4] Η κύρια υπόθεση σε εκείνη την έρευνα ήταν ότι η κοινωνικο-οικονομική τάξη (σύμφωνα με το Νεο-Βεμπεριανό μοντέλο κοινωνικο-οικονομικών τάξεων που εισήγαγαν οι Erikson & Goldthorpe και το οποίο τυποποιήθηκε στο γνωστό σχήμα EGP και στη συνέχεια, με τροποποιήσεις, στην Ευρωπαϊκή Κοινωνικο-οικονομική Ταξινόμηση - ESeC) δεν επαρκεί για την κατανόηση των διαφορών στην πολιτιστική κατανάλωση και ότι ο ρόλος της διαστρωμάτωσης πρέπει να προσεγγιστεί μέσω της Βεμπεριανής έννοιας της κοινωνικής θέσης (status). Το status σε αυτό το πλαίσιο προσδιορίζεται από την ιεράρχηση των επαγγελμάτων σύμφωνα με το κοινωνικό τους κύρος (prestige) - τον κοινωνικό σεβασμό και την αναγνώριση της αξίας από άλλους – ιεράρχηση που διαμορφώνει κοινωνικά στρώματα ως συλλογικότητες γύρω από σχέσεις μεταξύ

[3] Πρόκειται για μέρος ευρύτερης έρευνας για τη σχέση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και κατανάλωσης στον αστικό χώρο τα κύρια ευρήματα της οποίας παρουσιάζονται στις σχετικές εκθέσεις των Εμμανουήλ, Καυταντζόγλου & Σουλιώτη (2014). Σε ό,τι αφορά την πολιτιστική κατανάλωσης η έρευνα καλύπτει, πέραν της μουσικής, τα πεδία του σινεμά, του θεάτρου και του χορού.
[4] Βλ. το συλλογικό τόμο που επιμελήθηκε ο Chan (2010).

κοινωνικά ίσων. Οι έρευνες που συντονίστηκαν από τους Chan & Goldthorpe σε ένα ευρύ φάσμα χωρών δείχνουν ότι στην πολιτιστική κατανάλωση η κοινωνική θέση έχει σαφώς περισσότερο καθοριστικό ρόλο από την οικονομική τάξη.

Οι Chan & Goldthorpe στην έρευνα αυτή, όπως και τις συναφείς μελέτες που προηγήθηκαν (βλ. μεταξύ άλλων Chan & Goldthorpe 2005), ασκούν κριτική στη θέση του Bourdieu ότι κοινωνική διαστρωμάτωση και πολιτιστική κατανάλωση έχουν σχέση «ομολογίας» - κάτι που σημαίνει ότι στις τρεις βασικές κοινωνικές τάξεις (αστική, μικροαστική, εργατική) αντιστοιχούν τρείς διακριτές κουλτούρες για λόγους που έχουν να κάνουν με τους κοινούς δομικούς προσδιορισμούς των πεδίων της κατανάλωσης και της παραγωγής. Οι Chan & Goldthorpe απορρίπτουν το μπουρντεϊκό μοντέλο ασκώντας κριτική και στις δύο όψεις του: Από τη μία, διαπιστώνουν ότι τα πρότυπα και οι ομάδες πολιτιστικής κατανάλωσης δεν ακολουθούν το κλασσικό τριαδικό σχήμα «υψηλής-μέσης-χαμηλής κουλτούρας» (σχήμα στο οποίο βασίστηκαν εν πολλοίς και άλλοι βασικοί συγγραφείς όπως ο Gans, 1974[5]), αλλά προσεγγίζουν περισσότερο το σχήμα «παμφάγοι/μονοφάγοι» του Peterson (1992, 1996). Από την άλλη, βρίσκουν ότι και αυτό το σχήμα παμφάγοι/μονοφάγοι δεν αντιστοιχεί σε διακριτές κοινωνικές τάξεις. Έτσι, για παράδειγμα στην περίπτωση της κατανάλωσης μουσικής στην Βρετανία η τάξη των διευθυντικών στελεχών και επαγγελματιών και ανώτερες ομάδες στάτους εντάσσονται στην πλειονότητά τους στην κατηγορία των μονοφάγων και όχι σε αυτή των παμφάγων (παρά το γεγονός ότι αποτελούν τη σχετική πλειονότητα, βλ. Chan & Goldthorpe 2006, 12). Στο ίδιο εύρημα καταλήγουν οι Coulangeon & Lemel (2010, 99-101) οι οποίοι βρίσκουν ότι στη Γαλλία μόνο ένα 32% της τάξης των υπηρεσιών (salariat) και ένα 33% της ανώτερης ομάδας στάτους εντάσσεται στο πιο ελιτίστικο καταναλωτικό πρότυπο (αυτό των «ανώτερων παμφάγων»)[6].

Από την άλλη, οι Chan & Golthorpe διαπιστώνουν ότι τα δεδομένα της κοινωνικής ανισότητας/διαστρωμάτωσης τόσο σε όρους οικονομικών πόρων όσο και σε όρους

[5] Στα αγγλικά γίνεται λόγος για «highbrow-middlebrow-lowbrow culture».

[6] Την ίδια διαπίστωση κάνει επίσης ο Lahire (2004, 2008). Ορμώμενος από αυτό το σημείο, ο Lahire ασκεί κριτική στην μπουρντεϊκή τυποποίηση των καταναλωτών θεωρώντας ότι αγγίζει τα όρια της καρικατούρας και αναδεικνύει το φαινόμενο της συνύπαρξης αντιφατικών γούστων (με την έννοια των προτιμήσεων για αγαθά άνισης πολιτισμικής νομιμότητας) στο ατομικό επίπεδο, φαινόμενο το οποίο ονομάζει «πολιτισμική παραφωνία» (dissonance culturelle). Ο Bennett, υιοθετώντας την κριτική του Lahire σε ένα άρθρο του 2007 (Bennett, 2007: 206, βλ. και 213), υποστήριξε ότι η κοινωνιολογική τυποποίηση που επικεντρώνεται στα γνωρίσματα που διακρίνουν τις ομάδες/τάξεις μεταξύ τους και προσδιορίζουν τη σχετική τους θέση στον κοινωνικό χώρο, παραγνωρίζει ότι τα γνωρίσματα αυτά είναι συχνά σχετικά περιορισμένης σημασίας εάν ιδωθούν στο σύνολο των δραστηριοτήτων της ομάδας ή της τάξης. Αυτή η κριτική παρατήρηση μας βρίσκει σύμφωνους. Ταυτόχρονα, ωστόσο, διαφωνούμε με την κατεύθυνση την οποία υποδεικνύει ο Lahire (και υιοθετεί ο Bennett). Ο Lahire υποστηρίζει ότι στην μελέτη της πολιτιστικής κατανάλωσης πρέπει να αντικαταστήσουμε την κοινωνιολογία των ομάδων από την μια κοινωνιολογία των ατόμων. Σε αυτή την προοπτική, τα κύρια ευρήματα του Lahire συνοψίζονται σε τυπολογίες ατόμων ανάλογα με τον βαθμό και το περιεχόμενο της πολιτισμικής παραφωνίας. Στα δικά μας μάτια, η προσέγγιση αυτή έχει προφανή αδυναμία να ερμηνεύσει τη δημιουργία των πολιτισμικών ιεραρχιών και προτύπων διαφορετικής νομιμότητας (τα οποία όπως ο ίδιος δέχεται εσωτερικεύουν, με αντιφατικούς τρόπους, τα άτομα), η οποία δεν μπορεί παρά να λαμβάνει χώρα στο επίπεδο των κοινωνικών ομάδων.

διαφορών στο διαθέσιμο χρόνο αναψυχής, στο status και στο πολιτιστικό κεφάλαιο είναι τόσο ισχυρά ώστε υπονομεύουν την ακριβώς αντίθετη υπόθεση: τις "μετα-νεωτερικές" θεωρίες που απορρίπτουν τη σημασία της διαστρωμάτωσης – και γενικότερα τη σφαίρα της παραγωγής – στις σύγχρονες κοινωνίες και προτάσσουν την αυτονομία και τον πρωταρχικό ρόλο της κατανάλωσης και την επιλογή στυλ ζωής και κοινωνικής ταυτότητας *μέσω* της κατανάλωσης. Πιο ειδικά, τα ευρήματα υπονομεύουν τους ισχυρισμούς ότι έχουμε μεταβεί σε μια εποχή "εξατομίκευσης" των τρόπων ζωής, των καταναλωτικών προτύπων και της κοινωνικής ταυτότητας σε βαθμό πλήρους αποδέσμευσης από τα παραδοσιακά σχήματα οικονομικής τάξης και κοινωνικής θέσης.[7]

Από την ευρύτερη, ογκώδη σύγχρονη συζήτηση για τη σχέση κοινωνικής διαστρωμάτωσης και πολιτιστικής κατανάλωσης θα ξεχωρίσουμε τρία ειδικά ζητήματα τα οποία καταδεικνύουν επιπλέον περιπλοκότητες που δεν είχαν λάβει υπόψη οι τυποποιήσεις των Bourdieu και Peterson και έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την έρευνά μας. Πρώτον, σε ορισμένες μελέτες διαπιστώθηκε η συνύπαρξη «παμφαγικών» προτύπων κατανάλωσης με πρότυπα κατανάλωσης που παραπέμπουν στη διάκριση «ανώτερης» και «λαϊκής» μουσικής (Sintas & Alvarez 2004, Van Eijck 2001, Coulangeon & Lemel 2010, Coulangeon 2013). Συναφές είναι το επιχείρημα του Tampubolon ότι η παμφαγία δεν καταργεί αλλά συνυπάρχει με τις πολιτιστικές ιεραρχίες (Tampubolon 2010). Δεύτερον, εντοπίστηκαν διαφορετικοί τύποι «παμφάγων» καταναλωτών, οι οποίοι διακρίνονται από το περισσότερο «υψηλό» ή «μεσαίο» προφίλ τους (Tampubolon 2008, Coulangeon & Lemel 2010, Savage & Gayo 2011, μια δεκαετία μετά την αρχική του θεωρία ο ίδιος ο Peterson ενέταξε στην τυπολογία του διαφορετικές κατηγορίες παμφάγων, βλ. Peterson 2005). Τρίτον, επισημάνθηκαν διαφοροποιήσεις στα «λαϊκά» πρότυπα κατανάλωσης μουσικής ειδικά σε χώρες της περιφέρειας της παγκόσμιας πολιτιστικής αγοράς, με μια βασική διαίρεση να παραπέμπει στην εισαγόμενη αγγλο-αμερικανική ποπ μουσική και τις εγχώριες μορφές «εθνικο-λαϊκής» μουσικής (Sintas & Alvarez 2004, Katz-Gerro et al. 2007, Van Eijck 2001, Purhonen et al. 2009. Οι Meuleman και Lubbers (2014) υποστήριξαν πρόσφατα ότι η προτίμηση για εισαγόμενα είδη μουσικής λειτουργεί ως πηγή διάκρισης για τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και τα άτομα με ανώτερη εκπαίδευση.

Στις επόμενες ενότητες αποτυπώνεται η επεξεργασία των στατιστικών δεδομένων – ευρημάτων στον τομέα των πρακτικών κατανάλωσης πολιτισμού που προκύπτουν από τις δομημένες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, η επεξεργασία αφορά την κατανάλωση κινηματογραφικών ταινιών, παραστάσεων θεάτρου και χορού και επισκέψεις σε χώρους μουσικής κατά τη διετία 2011-2012 και, για να εκτιμήσουμε τις επιπτώσεις της κρίσης, τη διετία 2008-2009. Πρόκειται για

[7] Βλ. ιδιαίτερα τα έργα των Giddens (1991), Bauman (2007) και Featherstone (1992). Για την επιρροή του Bauman και του Baudrillard στις μεταμοντέρνες θεωρίες της πόλης και της αστικής κατανάλωσης, βλ. Clarke (2003).

πρακτικές κατανάλωσης που λαμβάνουν χώρα εκτός ιδιωτικού-οικιακού χώρου, συνεπάγονται δηλαδή έξοδο από αυτόν, μετάβαση στους σχετικούς χώρους και καταβολή χρηματικού αντιτίμου. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη διερεύνηση της επιρροής των μεταβλητών της ηλικίας, του φύλου, της εκπαίδευσης, του εισοδήματος, του κοινωνικού στάτους και της οικονομικής τάξης επί της κατανάλωσης. Υπενθυμίζεται ότι βασικός στόχος του παρόντος προγράμματος είναι η εξέταση της σχέσης του στάτους και της κοινωνικό-οικονομικής τάξης με την πολιτισμική κατανάλωση. Αφετηρία αποτελεί η παραδοχή της ανεπάρκειας της οικονομικής τάξης ως κύριου παράγοντα ερμηνείας της διαφοροποίησης της κατανάλωσης και η ανάγκη συνεκτίμησης (σε συγκριτική οπτική) του παράγοντα του στάτους, την οποία εισηγούνται οι Chan & Goldthorpe (2007α, βλ και Chan 2010 και τη σχετική έκθεση αυτής της έρευνας, Εμμανουήλ 2013).[8]

Στην καρδιά της στατιστικής ανάλυσης που ακολουθεί βρίσκεται η ταξινόμηση της πολιτισμικής κατανάλωσης σε τύπους. Πρόκειται για μια πιθανοκρατική μεθοδολογία εμπειρικής «ανεύρεσης» των υποκρυπτομένων ομάδων από το φαινομενικά χαώδες υλικό των επισκέψεων σε χώρους με στατιστική μέθοδο της ανάλυσης λανθανουσών «κλάσεων» (latent class analysis). Οι κατηγορίες («κλάσεις») καταναλωτών διαφοροποιούνται με βάση τις πιθανότητές τους να παρακολουθούν (τουλάχιστον μια φορά στη διετία) συγκεκριμένα είδη πολιτισμικών προϊόντων (ταινίες, παραστάσεις χορού και θεάτρου, μουσική). Πέραν των αναλυτικών της πλεονεκτημάτων, η χρήση της μεθοδολογίας αυτής επιτρέπει επίσης τη σύγκριση των ευρημάτων από το αθηναϊκό περιβάλλον με αντίστοιχες τυπολογίες της διεθνούς βιβλιογραφίας όπως έχουν προκύψει από μελέτες σε άλλες χώρες.

[8] Για τις κατηγορίες και τα μεγέθη των οικονομικών τάξεων, των ομάδων στάτους και των εκπαιδευτικών βαθμίδων στην Αθήνα του 2013 βλ. το προσάρτημα πινάκων στο τέλος αυτού του Μέρους..

7. Κινηματογράφος & επιλογές είδους ταινίας

Σε αυτό το κεφάλαιο διερευνούμε την κατανάλωση κινηματογραφικών ταινιών. Οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν εάν έχουν πάει τα προηγούμενα δύο χρόνια να παρακολουθήσουν σε κινηματογραφική αίθουσα κάποια ταινία που να εμπίπτει στα ακόλουθα είδη: κομεντί-αισθηματικές, δραματικές-κοινωνικές, αστυνομικές-κατασκοπευτικές, δράσης-πολεμικών τεχνών, θρίλερ-τρόμου, ιστορικές-εποχής, περιπέτειες-πολεμικές-γουέστερν, σινεφίλ-ταινίες δημιουργών, φαντασίας-επιστημονικής φαντασίας, κωμωδίες και μουσικές-χορευτικές. Όπως στις αντίστοιχες επιλογές στη διερεύνηση της κατανάλωσης θεάτρου, του χορού και της μουσικής, επελέγη ένας αριθμός ειδών κινηματογραφικών ταινιών ο οποίος μπορεί να καλύψει το μεγαλύτερο εύρος της κινηματογραφικής παραγωγής χωρίς ταυτόχρονα να είναι πολύ λεπτομερής ή να περιέχει πολύ ειδική ορολογία. Όπου χρειάστηκε δύο ή περισσότερα είδη ταινιών να αποτελέσουν μέρη της ίδιας απάντησης, έγινε προσπάθεια να συνδυαστούν είδη με παρεμφερείς κοινωνικο-πολιτισμικές συνδηλώσεις.

Όπως στην περίπτωση του θεάτρου και του χορού, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν εάν έχουν καταναλώσει συγκεκριμένα *είδη* (genres) (ενώ αντίθετα στην περίπτωση της μουσικής, οι ερωτώμενοι είχαν να επιλέξουν ανάμεσα σε απαντήσεις που συνδυάζουν *χώρους* με *είδη*, π.χ. ρεμπετάδικα). Η γνώση του *είδους* κινηματογραφικής ταινίας (όπως και θεατρικής ή/και χορευτικής παράστασης) που έχει καταναλωθεί κατά τους τελευταίους 24 μήνες μας επιτρέπει να σταθμίσουμε καταρχάς τη σχέση μεταξύ γενικής παρακολούθησης και κοινωνικο-οικονομκών και δημογραφικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού της έρευνας, και, πιο σημαντικά, τις σχέσεις των χαρακτηριστικών αυτών με τύπους και είδη τέχνης, άρα και τη συγκρότηση προτύπων κατανάλωσης τέχνης και πολιτισμού. Υπενθυμίζεται ότι η έρευνά μας στοχεύει την καταγραφή πρακτικών κατανάλωσης και όχι προτιμήσεων, επικεντρώνεται δηλαδή στην πράξη της επίσκεψης σε κινηματογραφικές αίθουσες. Οι απαντήσεις των ερωτώμενων δεν αφορούν επομένως στις γενικές τους προτιμήσεις για τα κινηματογραφικά είδη (τις οποίες μπορούν να ικανοποιούν και μέσω της παρακολούθησης ταινιών στην τηλεόραση ή από DVD), αλλά για την κατανάλωση ταινιών, με τις συναφείς προϋποθέσεις που θέτει η προσέλευση σε κινηματογραφική αίθουσα (χρονικός προγραμματισμός, καταβολή οικονομικού αντιτίμου, γεωγραφική απόσταση).

Δεδομένου ότι τα είδη κινηματογραφικών ταινιών είναι, υπό την κυρίαρχη επιρροή της χολυγουντιανής βιομηχανίας, αρκετά τυποποιημένα και αναγνωρίσιμα από τους καταναλωτές, η ανάλυση των προτιμήσεων των καταναλωτών κατά είδη είναι η πλέον καθιερωμένη – ιδιαίτερα στο χώρο των ψυχολογικής προσέγγισης ερευνών αγοράς. Ωστόσο, στη *Διάκριση* ο Μπουρντιέ (1979, 1984) δεν χρησιμοποίησε τα είδη ταινιών αλλά πρόσφατες ταινίες με παραδειγματικά χαρακτηριστικά (σελ. 258-264 στην αγγλική έκδοση). Στην μπουρντιεακής προσέγγισης μελέτη των Bennett κ.ά.

(2009), αντίθετα, έγινε χρήση κυρίως των ειδών στην ποσοτική ανάλυση και, παράλληλα, χρήση παραδειγματικών ταινιών στην ποιοτική.

Όσον αφορά τους παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή είδους, αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι το φύλο και η ηλικία ασκούν ισχυρότατη επιρροή (Fischoff κ.ά., 1998, Redfern, 2012, Bennett κ.ά., 2009) όπως και οι διαφορετικές εθνικές κουλτούρες[9] (Fu, 2012). Ο ρόλος της κοινωνικής διαστρωμάτωσης στην επιλογή είδους δεν έχει μελετηθεί στην ίδια έκταση[10] ενώ και τα λίγα που γνωρίζουμε υποδεικνύουν μια υπαρκτή αλλά ποσοτικά περιορισμένη στατιστική σχέση μεταξύ ειδών και κοινωνικών τάξεων (Bennett κ.ά., 2009, 2007). Όσον αφορά στη σχέση μεταξύ κινηματογραφικής κουλτούρας και κοινωνικής κινητικότητας και συγκεκριμένα το ερώτημα κατά πόσο οι επιλογές των ατόμων επηρεάζονται από το κοινωνικό περιβάλλον της καταγωγής τους ή το περιβάλλον του προορισμού τους (ανώτερο ή κατώτερο ανάλογα με το είδος της κινητικότητας) τα ευρήματα είναι εν πολλοίς ασαφή και αντιφατικά (Daenekindt & Roose, 2013, 2014, Van Eijck, 1999).

7.1 Τύποι καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης λανθανουσών κλάσεων στην κατανάλωση κινηματογραφικών ταινιών όπου ο αριθμός των κλάσεων ορίζεται εκ των προτέρων. Βλέπουμε ότι όσο αυξάνεται ο αριθμός των λανθανουσών κλάσεων, τόσο τα στατιστικά κριτήρια στατιστικής εγκυρότητας AIC και BIC μειώνονται σε μέγεθος, πράγμα που κατ' αρχήν σημαίνει βελτίωση της «προσαρμογής» με τα δεδομένα. Αυτό συμβαίνει έως και το μοντέλο των πέντε κλάσεων. Εφαρμόζοντας αυστηρά τα προαναφερόμενα κριτήρια, θα έπρεπε να επιλέξουμε το προαναφερόμενο τελευταίο μοντέλο. Ωστόσο, βασικό όρο της ανάλυσης λανθανουσών κλάσεων αποτελεί και η επίτευξη της μεγαλύτερης δυνατής απλότητας. Στο μοντέλο των πέντε κλάσεων, η ταυτοποίηση των κοινωνικο-πολιτισμικών συνδηλώσεων των ομάδων καταναλωτών είναι δυσχερέστερη. Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την παρατήρηση, καθώς και το ότι η βελτίωση του BIC είναι οριακή από το μοντέλο των τεσσάρων σε αυτό των πέντε κλάσεων, κρίθηκε σωστότερη η επιλογή των τεσσάρων ομάδων καταναλωτών.

[9] Για τη σχέση μεταξύ κυρίαρχης κουλτούρας στη "δημόσια σφαίρα" και την μεταπολεμική ανέλιξη του ελληνικού κινηματογράφου βλ. Κομνηνού, 2001. Ωστόσο, στις πλήρως παγκοσμιοποιημένες συνθήκες στην ελληνική αγορά ταινιών μετά το 2000, το ελληνικό σινεμά έχει εξαιρετικά περιθωριακό ρόλο και δεν επηρέασε το σχήμα διακριτών ειδών που υιοθετήθηκε.

[10] Ένας πιθανός λόγος για αυτό είναι η διαδεδομένη αντίληψη στις σχετικές αγγλοσαξονικές πολιτιστικές μελέτες ότι το σινεμά ως πολιτιστική δραστηριότητα είναι "μαζικού" χαρακτήρα χωρίς σημαντικό ρόλο στην κατανάλωση των ανώτερων στρωμάτων (βλ. λ.χ. Chan & Goldthorpe, 2005). Αντίθετα, στην Ελλάδα δεν φαίνεται να ισχύει αυτό (για μια παρόμοια περίπτωση, τη Χιλή, βλ. Torche, 2010).

Πίνακας 1: Μοντέλα λανθανουσών κλάσεων - κατανάλωση κινηματογραφικών ταινιών

Κλάσεις	AIC	BIC	G^2	X^2	df	maximumlog-likelihood
1	29995.65	30065.62	7187.672	82764501	2506	-14985.82
2	26715.9	26861.68	3881.927	288898.3	2493	-13332.95
3	25742.09	25963.67	2882.113	6935.473	2480	-12833.04
4	25054.39	25351.78	2168.418	5634.979	2467	-12476.2
5	24959.48	25332.68	2047.504	4563.902	2454	-12415.74

Το μοντέλο των τεσσάρων ομάδων καταναλωτών παρουσιάζει μια αρκετά ευκρινή δομή. Καταρχάς διακρίνεται μια σχετική πλειονότητα ερωτώμενων οι οποίοι έχουν ελάχιστες πιθανότητες να καταναλώσουν οποιαδήποτε κινηματογραφική ταινία. Προκειμένου να χαρακτηρίσουμε αυτή την ομάδα ερωτώμενων χρησιμοποιούμε τον όρο «ανενεργοί» (σχετικά με την υιοθέτηση των όρων που χαρακτηρίζουν τις ομάδες καταναλωτών, παραπέμπουμε στη σημείωση στο τέλος αυτής της έκθεσης). Στη συνέχεια εμφανίζεται μια αντίθεση ανάμεσα σε δύο σχεδόν ισομεγέθεις ομάδες καταναλωτών των οποίων τα ρεπερτόρια σχεδόν αλληλο-αποκλείονται. Μια ομάδα καταναλωτών, τους οποίους θα αποκαλέσουμε «ανώτερους», έχει ισχυρές πιθανότητες να καταναλώνει κομεντί, δραματικές-κοινωνικές, ιστορικές-εποχής και σινεφίλ. Η άλλη ομάδα καταναλωτών, τους οποίους θα αποκαλέσουμε «λαϊκούς», έχει ισχυρές πιθανότητες να καταναλώνει ταινίες αστυνομικές, δράσης-πολεμικών τεχνών, θρίλερ, περιπέτειες και φαντασίας.

Πίνακας 2: Εκτιμώμενο μέγεθος των λανθανουσών κλάσεων και δεσμευμένες πιθανότητες επιλογής κατανάλωσης κινηματογραφικών ταινιών στο μοντέλο 4 κλάσεων

	ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ(%)	ΑΝΩΤΕΡΟΙ(%)	ΠΑΜΦΑΓΟΙ(%)	ΛΑΙΚΟΙ (%)
Σχετικό μέγεθος κλάσης (%)	**38,6**	**29,4**	**6,2**	**25,9**
Κομεντί – Αισθηματικές	1,0	44,8	79,2	20,9
Δραματικές – Κοινωνικές	2,7	77,8	90,4	18,2
Αστυνομικές - Κατασκοπευτικές	0,0	19,1	92,3	42,1
Δράσης – Πολεμικών Τεχνών	0,7	2,8	69,8	42,0
Θρίλερ – Τρόμου	0,0	10,0	63,3	32,5
Ιστορικές – Εποχής	0,9	43,6	85,1	18,0
Περιπέτειες – Πολεμικές – Western	1,6	11,2	82,5	51,8
Σινεφίλ – Ταινίες Δημιουργών	1,2	38,8	67,2	6,0
Φαντασίας – Επιστημονικής Φαντασίας	0,2	11,8	81,9	35,0
Κωμωδίες	2,0	50,8	96,1	48,3
Μουσικής – Χορευτικές	0,0	12,7	57,2	3,5
Κινούμενα Σχέδια	4,5	18,0	61,7	19,1

Ως μόνο κοινό πεδίο ανάμεσα στις δύο αυτές ομάδες καταναλωτών εμφανίζονται οι κωμωδίες και τα κινούμενα σχέδια, δηλαδή είδη με σχετικά αμβλυμμένες συνδηλώσεις αναφορικά με τη θέση του καταναλωτή στις κοινωνικο-πολιτισμικές

ιεραρχίες. Συνεπώς, προκύπτει μια εικόνα δυισμού, ανάμεσα σε μία ομάδα καταναλωτών με γούστα που παραπέμπουν στην «υψηλή» κουλτούρα και μια ομάδα καταναλωτών με γούστα που παραπέμπουν στην «λαϊκή» ή «μαζική» κουλτούρα. Η αντίθεση δεν είναι απόλυτη, ωστόσο, σε κάθε περίπτωση είναι έντονη. Τέλος, εμφανίζεται μια σχετικά σημαντική κατηγορία καταναλωτών οι οποίοι έχουν πολύ ισχυρές πιθανότητες να καταναλώνουν το σύνολο των ειδών κινηματογραφικών ταινιών. Ακολουθώντας την καθιερωμένη σχετική ορολογία θα αποκαλέσουμε την κατηγορία αυτή «παμφάγους». Έτσι, από την προκαταρκτική αυτή διερεύνηση βλέπουμε ότι η κατανάλωση κινηματογραφικών ταινιών είναι αρκετά δομημένη με τρόπο ο οποίος συνδυάζει στοιχεία της αντίθεσης υψηλής/χαμηλής κουλτούρας με το φαινόμενο της παμφαγίας. Ασφαλώς, η ακριβέστερη αποτίμηση αυτών των προτύπων κατανάλωσης κινηματογραφικών ταινιών απαιτεί την περαιτέρω εμβάθυνση της ανάλυσης των εμπειρικών δεδομένων.

7.2 Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των λανθανουσών κλάσεων καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών

Στον Πίνακα 3 φαίνονται τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των τεσσάρων καταναλωτικών ομάδων. Περισσότερο αναλυτικοί πίνακες φαίνονται στο Παράρτημα Α όπου φαίνεται σαφέστερα η σχέση μεταξύ των ομάδων και των βασικών χαρακτηριστικών από τους *δείκτες σχετικής συγκέντρωσης* που υπολογίζονται απλά με τη διαίρεση των ποσοστών κάθε υποκατηγορίας μια καταναλωτικής ομάδας με τα αντίστοιχα της υποκατηγορίας στο σύνολο των ερωτώμενων (τελευταία στήλη). Με αυτό τρόπο γίνονται εμφανείς οι ιδιαίτερες σχετικές συγκεντρώσεις των καταναλωτικών ομάδων σε κάποιες κατηγορίες στον πίνακα 3 καθώς αφαιρείται η επιρροή των διαφορών στη σύνθεση του γενικού πληθυσμού.[11]

Φύλο

Το φύλο αποδεικνύεται παράγοντας σαφούς διάκρισης, καθώς οι γυναίκες δείχνουν έντονη σχετική συγκέντρωση στην ομάδα της κατανάλωσης «ανώτερων» μορφών κινηματογραφικής παραγωγής (δείκτης σχετικής συγκέντρωσης 1,261), έναντι των ανδρών που δείχνουν σχετική συγκέντρωση στις ομάδες λαϊκών/μαζικών ειδών και παμφάγων (δείκτης 1,316 και 1,119).

Ηλικία

Οι ομάδες των «παμφάγων» και των καταναλωτών ταινιών λαϊκού κινηματογράφου δείχνουν έντονη συγκέντρωση από άτομα νεώτερων ηλικιών. Η εικόνα διαφοροποιείται στις ομάδες μέσης και μεγαλύτερης ηλικίας, η νεώτερη των οποίων (45-54 ετών) εμφανίζει ιδιαίτερη σχετική συγκέντρωση στην κατανάλωση 'ανώτερων' μορφών κινηματογράφου και, λιγότερο, στην κατηγορία των ανενεργών. Οι τελευταίες ομάδες ηλικιών, 55 έως 65 ετών, συγκεντρώνονται ιδιαίτερα στην

[11] Ο δείκτης δείχνει ουσιαστικά τη σχέση μεταξύ της πιθανότητας να ανήκει κάποιος καταναλωτής ενός στρώματος χ σε μια ειδική ομάδα καταναλωτών προς τη πιθανότητα να ανήκει στο στρώμα χ.

κατηγορία των μη-καταναλωτών οποιασδήποτε μορφής κινηματογράφου. Σημειώνεται όμως ότι στην ίδια αυτήν ομάδα τα ποσοστά κατανάλωσης «ανώτερου» είδους ταινιών δεν απέχουν πολύ από το μέσο ποσοστό των ανώτερων. Υφίσταται δηλαδή ένα κοινό ηλικιωμένων το οποίο διατηρεί τις προτιμήσεις του προς «ανώτερες» μορφές κινηματογράφου σε αντίθεση με την αξιοσημείωτη μείωση της παρουσίας θεατών λαϊκού/μαζικού κινηματογράφου στην μεγαλύτερης ηλικίας ομάδα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Χαρακτηριστικά καταναλωτικών ομάδων - Επιλογή κινηματογραφικής ταινίας

	Ανενεργοί	Ανώτεροι	Παμφάγοι	Λαϊκοί	ΣΥΝΟΛΟ
ΦΥΛΟ					
Άνδρες	47,2%	34,4%	53,7%	63,2%	48,0%
Γυναίκες	52,7%	65,6%	46,1%	36,8%	52,0%
ΗΛΙΚΙΑ					
18-24	2,8%	7,5%	12,8%	15,6%	7,9%
25-34	10,0%	19,6%	30,9%	29,0%	18,7%
35-44	22,1%	26,1%	29,5%	30,3%	25,7%
45-54	24,2%	25,0%	14,1%	16,6%	21,9%
55-64	35,0%	19,5%	12,1%	8,0%	22,6%
65	5,9%	2,4%	0,7%	0,5%	3,3%
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ					
Πρωτοβάθμια-Μερική Μέση	31,7%	3,9%	0,7%	6,9%	15,8%
Πλήρης Μέση	36,3%	25,5%	26,8%	39,4%	33,5%
Μεταλυκειακή & ΑΤΕΙ	17,3%	24,3%	23,5%	28,7%	22,5%
ΑΕΙ	14,7%	46,3%	49,0%	25,0%	28,2%
ΜΗΝΙΑΙΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ					
<700	27,0%	18,8%	20,1%	21,4%	22,9%
701-1100	28,1%	25,5%	23,0%	29,5%	27,4%
1101-1550	18,6%	21,5%	22,3%	21,7%	20,4%
1551-2300	15,7%	20,7%	18,0%	19,4%	18,2%
2301+	10,6%	13,4%	16,5%	8,0%	11,1%
ΣΤΡΩΜΑΤΑ STATUS					
1. Ανώτερο	13,5%	42,4%	41,3%	22,1%	25,6%
2	20,0%	31,3%	29,7%	28,3%	26,0%
3	10,9%	11,1%	12,3%	18,9%	13,1%
4	30,8%	11,6%	11,6%	19,6%	21,3%
5. Κατώτερο	24,9%	3,5%	5,1%	11,1%	14,1%
Κ/Ο ΤΑΞΕΙΣ (ESeC5)					
Διευθυντική-Επαγγελματική	22,3%	55,3%	55,1%	34,1%	36,7%
Ενδιάμεση	13,6%	17,2%	18,1%	21,0%	16,7%
Μικροαστική	22,6%	10,5%	10,9%	12,0%	15,8%
Μη χειρώνακτες εργάτες	12,8%	9,8%	9,4%	17,1%	12,8%
Χειρώνακτες εργάτες	28,7%	7,2%	6,5%	15,7%	18,0%

Εκπαίδευση

Ο παράγοντας του εκπαιδευτικού επιπέδου εμφανίζεται να διατηρεί την αναμενόμενη σχέση σε ότι αφορά τον πληθυσμό των χαμηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων, ο οποίος συγκεντρώνεται ιδιαίτερα στις κατηγορίες των ανενεργών και των καταναλωτών λαϊκών ειδών κινηματογράφου. Η κατοχή τίτλων ανώτερης εκπαίδευσης ωστόσο δε δείχνει να τελεί σε σχέση απλής «ομολογικής σχέσης» (δομικής αντιστοιχίας) με την κατανάλωση «ανώτερων» μορφών κινηματογράφου, καθώς στη μεταλυκειακή βαθμίδα ένα ποσοστό 32,4% εντάσσεται στους λαϊκούς και τους παμφάγους. Ωστόσο, η κατηγορία των «παμφάγων» δείχνει παρόμοια έντονη θετική σχέση με τα ανώτερα εκπαιδευτικά επίπεδά με αυτή των καταναλωτών «ανώτερων» μορφών.

Εισόδημα

Το εισοδηματικό κλιμάκιο εμφανίζεται να έχει σημαντική θετική σχέση με τη παμφαγία, ιδιαίτερα στο ανώτερο κλιμάκιο, όπως και με τους ανώτερους ενώ δελιχνει αρνητική σχέση με τη σχετική συγκέντρωση των ανενεργών. Η αύξηση του εισοδήματος δείχνει να επιτρέπει τη σχετική διεύρυνση του φάσματος κατανάλωσης ειδών κινηματογραφικών ταινιών. Ωστόσο, η σχετική συγκέντρωση της ομάδας των «λαϊκών» δεν δείχνει σαφή θετική ή αρνητική σχέση με το εισόδημα και συγκεντρώνεται σχετικά περισσότερο στα τρία μεσαία εισοδηματικά κλιμάκια.

Στάτους

Παρατηρείται ευδιάκριτη συσχέτιση του δείκτη στάτους και των ειδών κατανάλωσης. Εντός των διαφορετικών κλάσεων, το 56% των ανενεργών συγκεντρώνεται στις δυο χαμηλότερες ομάδες στάτους 4 και 5 ενώ το 73.7% των καταναλωτών «ανώτερων» ειδών κινηματογράφου στις 2 ομάδες υψηλότερου στάτους. Σημειώνεται επίσης η σχετική υπεροχή των «ανώτερων» έναντι των παμφάγων και των λαϊκών *εντός* της ομάδας στάτους 1 (47,6% με 31,2%), το οποίο αποτελεί ένδειξη υπαρκτής αλλά ασθενούς «ομολογικής» σχέσης υψηλού στάτους και κατανάλωσης ανώτερων ειδών κινηματογράφου. Σε κάθε περίπτωση, οι δείκτες σχετικής συγκέντρωσης επιβεβαιώνουν την έντονη θετική σχέση μεταξύ ανώτερου στάτους και ανώτερων και παμφάγων καταναλωτών. Αντίθετα, στο τρίτο στρώμα παρατηρείται η υψηλότερη σχετική συγκέντρωση των καταναλωτών λαϊκού κινηματογράφου και τέλος, στα δυο χαμηλότερα στρώματα στάτους η σχετική συγκέντρωση των ανενεργών.

Κοινωνικοοικονομική τάξη

Οι κατανομές των ομάδων κατά κοινωνικοοικονομική τάξη εμφανίζουν, σε γενικές γραμμές, συγγενικές με αυτές με το στάτους σχέσεις αλλά με σημαντικές ιδιομορφίες. Όσον αφορά στους ανενεργούς, την υψηλότερη σχετική συγκέντρωση εμφανίζουν οι χειρώνακτες εργάτες και η μικροαστική τάξη. Αντίθετα, η ομάδα των ανώτερων καταναλωτών κατέχει σημαντικό ποσοστό της τάξης υπηρεσιών (43,5%) και τα ποσοστά της καταναλωτών εμφανίζουν σταδιακή μείωση καθώς μετακινούμαστε

προς τους χειρώνακτες. Παρόμοια εικόνα παρατηρείται στην κατηγορία των παμφάγων. Η κατανάλωση λαϊκών ειδών κινηματογράφου δείχνει, σε πρώτη ματιά, ασαφή σχέση με την ταξική ιεραρχία καθώς οι υψηλότερες σχετικές συγκεντρώσεις της συναντώνται στην ενδιάμεση τάξη και στους μη-χειρώνακτες εργάτες.

Επιχειρώντας τη σύγκριση της επιρροής των παραγόντων του στάτους και της κοινωνικοοικονομικής τάξης επί της κατανάλωσης κινηματογράφου, καταλήγουμε σε μικτή εικόνα: παρατηρείται πως, όπως δείχνει να συμβαίνει και στο θέατρο και το χορό, σε ότι αφορά την παμφαγία και την κατανάλωση «ανώτερων» μορφών κινηματογράφου, η επιρροή του στάτους υπερέχει εκείνης της οικονομικής τάξης. Επίσης ισχυρότερη αποδεικνύεται η επιρροή του στάτους στην περίπτωση της συγκέντρωσης των ανενεργών στα κατώτερα στρώματα. Στην κατανάλωση λαϊκού κινηματογράφου, αντίθετα, η οικονομική τάξη φαίνεται, σε πρώτη ματιά, να βαραίνει περισσότερο από το στάτους – ένδειξη ότι έχουν καθοριστικό ρόλο και οι διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι. Αυτά τα ζητήματα, ωστόσο, εκτίμησης του ρόλου κάθε παράγοντα μπορούν να διευκρινιστούν μόνο με την πολυμεταβλητή ανάλυση που θα ακολουθήσει.

7.3 Μεταβολή στις εξόδους για σινεμά μεταξύ 2008-9 και 2011-12

Πίνακας 4: Μεταβολή στη θέαση κινηματογραφικών ταινιών μεταξύ 2008-09 & 2011-12

ESEC5	ΕΝΕΡΓΟΙ 2008-9	ΕΝΕΡΓΟΙ 2011-12	ΜΕΙΩΣΗ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %
χ.ε.	129	115	14	-10,9%
Τάξη υπηρεσιών	660	589	71	-10,8%
Ενδιάμεση τάξη	261	228	33	-12,6%
Μικροαστική	165	120	45	**-27,3%**
Μη χειρώνακτες εργάτες	220	193	27	-12,3%
Χειρώνακτες εργάτες	112	86	26	**-23,2%**
Σύνολο	1547	1331	216	-14,0%

χ.ε.: Δεν έχουν εργαστεί ποτέ

Σύμφωνα με τον Πίνακα 4 σχεδόν το μισό του πληθυσμού της έρευνας (47%) δεν έχει πραγματοποιήσει *καμία* έξοδο για να παρακολουθήσει ταινία κινηματογράφου κατά το διάστημα 2011-2012. Αυτό το ποσοστό είναι, ωστόσο αρκετά μεγαλύτερο από το 2008-2009 (38,5%). Παρότι υψηλό, το ποσοστό αυτό της αποχής παραμένει κατά πολύ μικρότερο από το αντίστοιχο στον τομέα του θεάτρου και του χορού. Στον πίνακα 4 που απεικονίζει τη μείωση της παρακολούθησης κινηματογραφικών ταινιών ανά κοινωνικό-οικονομική τάξη (με βάση το απλό κριτήριο της επίσκεψης *τουλάχιστον μία φορά)*, τα υψηλότερα ποσοστά μείωσης εντοπίζονται στην μικροαστική τάξη και σε εκείνη των χειρωνακτών εργατών.

7.4 Προσδιοριστικοί παράγοντες της επιλογής καταναλωτικού προτύπου

Όπως είδαμε στην προηγούμενη προκαταρκτική στατιστική ανάλυση της σχέσης των ομάδων κατανάλωσης με βασικές διαστάσεις της διαστρωμάτωσης και με βασικές δημογραφικές μεταβλητές, εμφανίζονται σημαντικοί συσχετισμοί που φωτίζουν τόσο τον κοινωνικό χαρακτήρα των ομάδων όσο και τις διαφορές μεταξύ τους. Ωστόσο, αυτή η ανάλυση δεν μπορεί να επισημάνει τις κύριες προσδιοριστικές μεταβλητές που διαμορφώνουν την επιλογή ενός καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου ούτε να εκτιμήσει τη σχετική επιρροή κάποιου παράγοντα σε σύγκριση με άλλους. Αυτές οι εκτιμήσεις μπορούν να γίνουν μόνο με μια *πολυμεταβλητή* ανάλυση σε επίπεδο ατόμων σε ένα μεθοδολογικό πλαίσιο κατανόησης των πιθανοτήτων επιλογής ενός καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου. Μια τέτοια μέθοδος είναι η "πολυωνυμική λογιστική παλινδρόμηση" (multinomial logistic regression) που "ερμηνεύει" τη σχέση της πιθανότητας να επιλεγεί ένα πρότυπο προς την πιθανότητα να επιλεγεί ένα άλλο ως προσδιοριζόμενη από μια γραμμική συνάρτηση όπου υπεισέρχονται οι πιθανολογούμενες ως σημαντικές καθοριστικές μεταβλητές – τόσο οι συνεχείς (ποσοτικές, όπως το εισόδημα ή ηλικία) όσο και οι κατηγορικές (ποιοτικές, όπως το φύλο).[12]

ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΠΟΛΥΩΝΥΜΙΚΗΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ

GNDR_R	**HEALTH2**
1. ΑΝΔΡΕΣ	1. ΜΕ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ
2. ΓΥΝΑΙΚΕΣ (ΑΝΑΦ.)	2. ΧΩΡΙΣ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ (ΑΝΑΦ.)
AGE_R	**MARIT_STAT2**
ΗΛΙΚΙΑ - ΣΥΝΕΧΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	1. ΧΩΡΙΣΜΕΝΟΣ/Η - ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ/Η - ΧΗΡΟΣ/Α
INCOME100	2. ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΟΣ/Η Ή ΜΕ ΣΥΝΤΡΟΦΟ
ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ	3. ΟΛΟΙ ΠΛΗΝ 2&1 (ΑΝΑΦ.)
ΕΙΣΟΔΗΜΑ/100 (ΣΥΝΕΧΗΣ)	**RCHILDRN2**
STGIDX	1. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 11-15 ΕΤΩΝ
ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ	2. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 5-10 ΕΤΩΝ
STATUS (ΣΥΝΕΧΗΣ)	3. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 0-4 ΕΤΩΝ
EDULV4, EDULV4F	4. ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ (ΑΝΑΦ.)
ΕΚΠΑΙΔ. ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ	**IMMIGR2**
& ΠΑΤΕΡΑ, 1-4, 4:ΑΕΙ (ΑΝΑΦ.)	1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ
ESeC5	(ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΕΚΤΟΣ ΕΕ15 ΣΤΙΣ ΤΑΞΕΙΣ ESEC5 3-5)
(Κ/Ο ΤΑΞΕΙΣ 1-5, 5: ΑΝΑΦ.)	2. ΛΟΙΠΟΙ (ΑΝΑΦ.)

"ΑΝΑΦ.": Κατηγορία αναφοράς

Οι μεταβλητές (πιθανοί προσδιοριστικοί παράγοντες) που θα εξεταστούν φαίνονται στον παραπάνω πίνακα. Στις βασικές μεταβλητές διαστρωμάτωσης (status, τάξη, εισόδημα, εκπαίδευση) και δημογραφικών χαρακτηριστικών (φύλο, ηλικία) έχουν

[12] Για την ακρίβεια η εξηγούμενη μεταβλητή (Ψ) είναι εδώ ο φυσικός λογάριθμος του λόγου του (π/(1-π)) ("πιθανότητα συμβάντος") προς το (Π/(1-Π)) όπου π είναι η πιθανότητα επιλογής μια ομάδας και Π η πιθανότητα επιλογής της άλλης με την οποία η πρώτη συγκρίνεται. Ως εκ τούτου, ο συντελεστής β κάθε προσδιοριστικής μεταβλητής δείχνει ουσιαστικά την *ελαστικότητα* του λόγου των "πιθανοτήτων συμβάντος" (odds ratio) ως προς μια μοναδιαία μεταβολή στην προσδιοριστική μεταβλητή.

προστεθεί η οικογενειακή κατάσταση (MARIT_STAT2), η ύπαρξη ανήλικων παιδιών, η κατάσταση της υγείας, το αν ο ερωτώμενος είναι οικονομικός μετανάστης και, τέλος, το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα του/της ερωτώμενου/ης ως ένδειξη του πολιτισμικού κεφαλαίου και των πολιτισμικών προδιαθέσεων που έχουν αποκτηθεί από την οικογένεια.

Πίνακας 5 : Αποτελέσματα πολυωνυμικής λογιστικής παλινδρόμησης

	ΑΝΩΤ v. ΑΝΕΝΕΡ		ΠΑΜΦ v. ΑΝΕΝ		ΛΑΪΚ v. ΑΝΕΝΕΡ		ΠΑΜΦ v. ΑΝΩΤ		ΛΑΪΚ v. ΑΝΩΤ	
	β	Τυπ. Σφ.	β	Τυπ. Σφ.	β	Τυπ. Σφ.	β	Τυπ. Σφ.	β	Τυπ. Σφ.
Σταθερά	2,534***	0,405	2,026**	0,668	3,299***	0,406			0,765*	0,382
Ηλικία	-0,035***	0,007	-0,069***	0,012	-0,081***	0,007	-0,035**	0,011	-0,046***	0,007
Εισόδημα/100	0,023**	0,008	0,034**	0,011	0,027***	0,008				
Δείκτης Status	0,309***	0,090							-0,219**	0,095
Φύλο: Άνδρας	-0,587***	0,125			0,376**	0,13	0,540**	0,205	0,963***	0,131
Χωρισμέν/Χήρος										
Με σύζυγο/Συντρ									0,408*	0,188
Με παιδιά 11-15										
Με παιδιά 5-10	-0,497*	0,214			-0,547**	0,211				
Με παιδιά 0-4										
Χωρίς Α. Λυκείου	-1,477***	0,296			-0,587*	0,288			0,890**	0,337
Λύκειο & όμοια	-0,599**	0,203							0,591**	0,211
ΤΕΙ, Κολλέγια κλπ									0,424*	0,185
Πατ: Χ. Α. Λυκείου	-0,671***	0,193	-1,117***	0,294	-0,831***	0,204				
Πατ: Λύκειο & όμ.										
Πατ:ΤΕΙ, Κολλ. κλπ										
ESeC5=1										
ESeC5=2										
ESeC5=3										
ESeC5=4										
Οικον Μετανάστ.	-2,075***	0,359	-1,668**	0,64	-1,888***	0,271				
Με προβλ. Υγείας	-0,500*	0,248								

*-***: Επίπεδο σημαντικότητας, * <=0,05, ** <=0,01, *** <=0,001. Κατηγορίες αναφοράς: 4. Γυναίκα, 5. Άγαμος, 6. Χωρίς παιδιά, 7. Πτυχίο ΑΕΙ, 8. Πατέρας με πτυχίο ΑΕΙ, 9. ESEC5=5, 10. "Ντόπιοι", 11. Χωρίς σοβαρά προβλήματα υγείας. Η τιμή του ψευδο-R2 (Cox & Snell) είναι 0,335.

Τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης που φαίνονται στον Πίνακα 5 δείχνουν τους συντελεστές επιρροής (β) κάθε προσδιοριστικού παράγοντα και το αντίστοιχο τυπικό σφάλμα. Στους πίνακες φαίνονται μόνο οι συντελεστές που είναι σημαντικοί σε επίπεδο σημαντικότητας τουλάχιστον 5% ενώ με αστερίσκους φαίνεται πόσο στατιστικά σημαντική είναι αυτή η επιρροή. Τα κενά δείχνουν ότι δεν υπάρχει σημαντική επιρροή. Το ποσοτικό μέγεθος της επιρροής (η ελαστικότητα της "εξηρτημένης" μεταβλητής) και η κατεύθυνση της (αρνητική/θετική) φαίνονται, βέβαια, από τη τιμή του β. Με βάση τα ευρήματα τα Πίνακα 5 μπορούν να γίνουν οι εξής παρατηρήσεις:

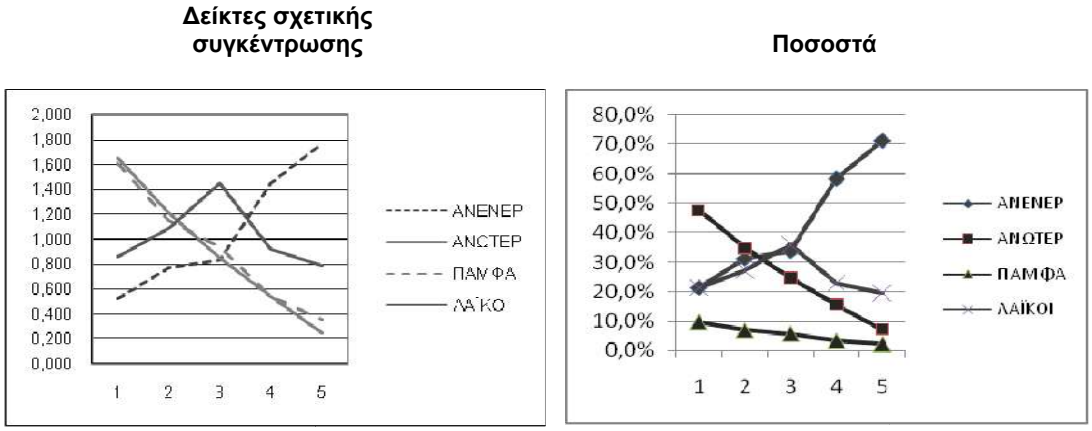
1) Η ηλικία επηρεάζει αρνητικά όλες τις πολιτιστικά ενεργές ομάδες σε σύγκριση με τους ανενεργούς (όλες αυξάνονται στις μικρότερες ηλικίες). Μεταξύ των ενεργών ομάδων, οι πιθανότητες να είναι κανείς παμφάγος ή λαϊκός αντί ανώτερος αυξάνονται στις μικρότερες ηλικίες.
2) Όπως έχουμε ήδη τονίσει, οι άνδρες δείχνουν έντονα αυξημένες πιθανότητες να είναι λαϊκοί ή παμφάγοι σε αντίθεση με τις γυναίκες που τείνουν σαφώς να είναι "ανώτερες".
3) Το εισόδημα επίσης επηρεάζει θετικά τις πιθανότητες να ανήκει κανείς σε μία από τις ενεργές ομάδες αντί των ανενεργών. Η σχέση αυτή είναι ιδιαίτερα ισχυρή για τους παμφάγους. Αντίθετα, το εισόδημα δεν διαφοροποιεί τις ενεργές ομάδες στις σχέσεις μεταξύ τους.
4) Ο δείκτης του επαγγελματικού status δείχνει ισχυρή θετική σχέση με την ένταξη στους ανώτερους έναντι των ανενεργών όπως και στα άλλα πεδία πολιτιστικής κατανάλωσης. Ωστόσο, στο σινεμά υπάρχει αυτή η θετική σχέση και έναντι των λαϊκών – που δείχνουν εδώ αρνητικό συντελεστή, δηλαδή μειώνονται στα υψηλότερα στρώματα status με "διαρροές" προς τους ανώτερους ενώ το αντίθετο συμβαίνει στα κατώτερα στρώματα.
5) Αντίθετα η κοινωνικοοικονομική τάξη σύμφωνα με τη κατάταξη κατά το ESeC (5 κατηγορίες) δεν δείχνει σημαντική επιρροή σε καμία περίπτωση.
6) Οι χαμηλότερες βαθμίδες εκπαιδευτικού επιπέδου αυξάνουν την πιθανότητα να είναι κάποιος ανενεργός αντί ανώτερος ή λαϊκός και αυξάνουν σταδιακά την πιθανότητα ένταξης στους λαϊκούς έναντι των ανώτερων. Αυτή η τελευταία σχέση σημαίνει, ιδωμένη αντίστροφα, ότι όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο και ιδιαίτερα στο επίπεδο των πτυχιούχων ΑΕΙ, αυξάνεται η πιθανότητα να είναι κάποιος ανώτερος αντί λαϊκός.
7) Όταν το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα του είναι το κατώτερο (χωρίς απολυτήριο λυκείου) αυξάνεται σημαντικά η πιθανότητα να είναι κάποιος ανενεργός (σε σύγκριση με όλες τις ενεργές ομάδες).
8) Σχετικά με τις λοιπές συμπληρωματικές μεταβλητές: πρώτον, οι μετανάστες έχουν αυξημένη πιθανότητα να είναι ανενεργοί, δεύτερον, το ίδιο ισχύει και για τις οικογένειες με παιδιά 5-10 ετών, τρίτον, οι παντρεμένοι συγκεντρώνουν μεγαλύτερη πιθανότητα να είναι λαϊκοί αντί ανώτεροι και, τέλος, τα σοβαρά προβλήματα υγείας αυξάνουν την πιθανότητα να είναι κανείς ανενεργός – αλλά αυτό είναι στατιστικά σημαντικό μόνο σε σχέση με τους ανώτερους.

7.5 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Σύμφωνα με την προηγούμενη αναλυτική παρουσίαση των ευρημάτων της εμπειρικής έρευνας η σχέση μεταξύ επιλογής καταναλωτικού προτύπου στο σινεμά και κοινωνικής διαστρωμάτωσης δεν διαμορφώνεται από την οικονομική τάξη αλλά κυρίως από την ιεραρχία στρωμάτων κατά το επαγγελματικό status του ερωτώμενου και, συμπληρωματικά, από τις ατομικές αποκλίσεις που επιφέρουν το οικογενειακό

εισόδημα και το εκπαιδευτικό επίπεδο τόσο του ερωτώμενου όσο και του πατέρα του ως βασική ένδειξη του κοινωνικού περιβάλλοντος που διαμόρφωσε σημαντικό μέρος του πολιτισμικού του κεφαλαίου και των προδιαθέσεων του στην επιτέλεση πολιτιστικών πρακτικών. Η συναγόμενη σχέση με την κοινωνική διαστρωμάτωση εκδηλώνεται με σαφή τρόπο στην ισχυρή θετική σχέση μεταξύ ομάδας status και του ποσοστού των ανώτερων καταναλωτών ανά στρώμα και, εντελώς αντιδιαμετρικά, με την έντονα αρνητική σχέση μεταξύ του ποσοστού των ανενεργών και του στρώματος status. Ως αποτέλεσμα, οι ανώτεροι καταναλωτές κυριαρχούν ποσοτικά στο ανώτερο στρώμα status 1 ενώ οι ανενεργοί στα εργατικά στρώματα 4 και 5. Τα ποσοστά της σύνθεσης κάθε στρώματος κατά καταναλωτικές ομάδες φαίνονται στο σχετικό γράφημα του Διαγράμματος 1 ενώ στο ίδιο διάγραμμα φαίνονται και οι καμπύλες των δεικτών σχετικής συγκέντρωσης που δείχνουν πιο καθαρά τη γεωμετρία της σχέσης με τη διαστρωμάτωση και ιδιαίτερα την ταύτιση μεταξύ της συμπεριφοράς ανώτερων και παμφάγων. Βεβαίως, αυτές οι καμπύλες υποκρύπτουν τις σημαντικές διαφορές μεταξύ φύλων και ηλικιακών ομάδων: τα ποσοστά των ανώτερων είναι πολύ υψηλότερα στις γυναίκες, η καμπύλη των ανενεργών επηρεάζεται θετικά και από την μεγαλύτερη ηλικία ενώ, τέλος, η έντονη αιχμή της καμπύλης των λαϊκών στο στρώμα 3 οφείλεται εν πολλοίς στο ότι το στρώμα αυτό (κατώτερη υπαλληλία) συντίθεται κυρίως από νέους. Παρά αυτά, ωστόσο, η βασική δομή των σχέσεων με τη διαστρωμάτωση δεν αλλάζει ουσιαστικά από την εικόνα που εμφανίζεται στο Διάγραμμα 1.

Διάγραμμα 1: Κατανομή των ομάδων σινεμά στα στρώματα status

Η εικόνα των γραφημάτων στο διάγραμμα 1 φαίνεται να υποδεικνύει ότι ισχύει στο πεδίο του σινεμά μια *ήπια* εκδοχή της υπόθεσης της ομολογικής σχέσης σύμφωνα με τον Bourdieu: ήπια στο βαθμό που δεν ισχύει μια αυστηρή αντιστοιχία προτύπων και κοινωνικών τάξεων ένα-προς-ένα αλλά τα τρία μεγάλα στρώματα ανώτερο, "μικροαστικό" (2&3) και εργατικό (4&5) διαφέρουν σημαντικά στη *ποσοστιαία σύνθεση* κατά καταναλωτικές ομάδες. Αυτή η ανάγνωση ενισχύεται και από το

γεγονός ότι η ομάδα των λαϊκών εμφανίζει, όπως είδαμε, σημαντική αρνητική σχέση με το δείκτη status – έναντι των ανώτερων, κάτι που διαπιστώνεται μόνο στο σινεμά και όχι στη μουσική ή στο θέατρο-χορό. Επιπλέον, η ομάδα των λαϊκών εμφανίζει μια ιδιαίτερη συγκέντρωση στα "μικροαστικά" στρώματα 2 & 3, ακόμη και αν λάβουμε υπόψη τον παράγοντα της ηλικίας, ενισχύοντας την εικόνα ενός Μπουρντιεακού τριμερούς σχήματος ανώτερης-μικροαστικής-εργατικής κουλτούρας.

Στην πραγματικότητα, ωστόσο, η ομάδα του λαϊκού καταναλωτικού προτύπου διαφοροποιεί σε σημαντικό βαθμό το σχηματικό Μπουρντιεακό μοντέλο "ομολογικής" σχέσης μεταξύ τάξης και κουλτούρας όπως και τα ομόλογα αγγλοσαξωνικά του τριμερούς σχήματος highbrow-middlebrow-lowbrow. Πρώτον, είναι αρκετά *διαταξική* καλύπτοντας σημαντικό ποσοστό άνω του 20% ακόμα και στο στρώμα 1 (ποσοστό που στους άνδρες προσεγγίζει το 30%). Δεύτερον και πιο σημαντικό, διαφέρει ριζικά από το ανώτερο πρότυπο και συνεπώς δεν συνάδει με ένα "μικροαστικό" πρότυπο που, σύμφωνα με τον Bourdieu, συνιστά απομίμηση και υποδεέστερη εκδοχή του ανώτερου προτύπου. Αυτό φαίνεται σαφώς στον Πίνακα 6 και στο Διάγραμμα 2 όπου τα είδη του σινεμά έχουν καταταγεί σε μια ιεραρχία ανάλογα με το μέσο status της "πελατείας" τους στη βάση της υπόθεσης ότι η ιεραρχία του γούστου που υπαγορεύεται από την ανώτερη καταναλωτική ομάδα συνδέεται άμεσα και με την κοινωνική ιεραρχία των συμμετεχόντων στην αντίστοιχη κατανάλωση είδους.

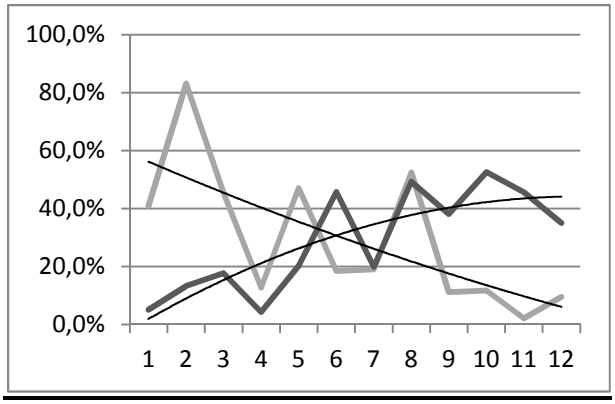
Πίνακας 6: "Ανώτεροι & Λαϊκοί" - Κατανομή κατά το "status" είδους ταινίας

ΘΕΣΗ STATUS	ΕΙΔΟΣ ΤΑΙΝΙΑΣ		ΑΝΩΤΕΡΟΙ	ΛΑΪΚΟΙ
1	8	Σινεφίλ - Ταινίες Δημιουργών	40,9%	5,1%
2	2	Δραματικές - Κοινωνικές	83,2%	13,2%
3	6	Ιστορικές - Εποχής	45,4%	17,7%
4	11	Μουσικής - Χορευτικές	12,7%	4,3%
5	1	Κομεντί - Αισθηματικές	47,1%	20,3%
6	3	Αστυνομικές - Κατασκοπευτικές	18,5%	45,8%
7	12	Κινούμενα Σχέδια	19,0%	19,9%
8	10	Κωμωδίες	52,5%	49,3%
9	9	Φαντασίας - Επιστημονικής Φαντασίας	11,1%	38,1%
10	7	Περιπέτειες - Πολεμικές - Western	11,7%	52,6%
11	4	Δράσης - Πολεμικών Τεχνών	2,1%	45,6%
12	5	Θρίλερ - Τρόμου	9,6%	35,1%

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 6 πράγματι η ιεράρχηση των ειδών ταινίας ανάλογα με το μέσο κοινωνικό status της πελατείας τους αντιστοιχεί ουσιαστικά ακριβώς στην καθιερωμένη "νόμιμη" ιεραρχία των ειδών από τη σκοπιά του "καλού γούστου". Σε αυτή την ιεραρχία οι προτιμήσεις των λαϊκών και των ανώτερων κατανέμονται αντιδιαμετρικά με μόνο ουσιαστικό σημείο επικάλυψης τις κοινωνικά και αισθητικά

"ουδέτερες" κωμωδίες. Η αντιθετική σχέση των δύο κατανομών προτιμήσεων φαίνεται εξίσου καθαρά και στις καμπύλες τάσης που φαίνονται στο Διάγραμμα 2.

Διάγραμμα 2: Ποσοστά επιλογών ανώτερων και λαϊκών

Με αυτό το δεδομένο, με ποια έννοια η ουσιαστικά ισόποση συνύπαρξη του ανώτερου και του λαϊκού προτύπου στα στρώματα 2 και 3 μπορεί να θεωρηθεί έκφραση ενός ιδιαίτερου "μικροαστικού" προτύπου; Συνεπώς είναι περισσότερο εύλογο να θεωρήσουμε ότι στο πεδίο του σινεμά συνυπάρχουν, εν πολλοίς σε αντιθετική σχέση, ένα κοινωνικά ιεραρχικό και "νόμιμο" ανώτερο πρότυπο και ένα σχετικά διαταξικό αντίθετο "λαϊκό" πρότυπο που στην προκείμενη περίπτωση ενισχύεται από έμφυλου και ηλικιακού χαρακτήρα επιρροές. Στην περίπτωση των κινηματογραφικών ταινιών, ο σχετικά ασθενής ρόλος αυτού του λαϊκού προτύπου έναντι του ανώτερου ενισχύεται από το γεγονός ότι εδώ δεν υπεισέρχονται σημαντικά εθνολαϊκά στοιχεία κουλτούρας που θα του προσέδιδαν μεγαλύτερη πολιτιστική και κοινωνικο-πολιτική αξία όπως στην περίπτωση της μουσικής.

Η καταναλωτική ομάδα των "παμφάγων" σύμφωνα με το μοντέλο του Peterson φτάνει στο σινεμά ένα ποσοστό 6% - το υψηλότερο στα τρία πεδία πολιτιστικής κατανάλωσης που εξετάζονται εδώ και πιθανότατα αρκετά υψηλότερο στα χρόνια πριν την οικονομική κρίση.[13] Πέραν από το ρόλο της ηλικίας (οι παμφάγοι είναι νεώτεροι), καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση του ποσοστού των παμφάγων έναντι των ανενεργών εμφανίζει το εισόδημα (θετικό) και το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα (αρνητικό) ενώ έναντι των λαϊκών σημαντικοί παράγοντες είναι μόνο το φύλο (αρνητικός για τους άνδρες) και η οικογενειακή κατάσταση (αρνητικός για τους παντρεμένους).[14] Συνεπώς οι παμφάγοι συνδέονται με τη κοινωνική διαστρωμάτωση μόνο μέσω του εισοδήματος και, μερικώς μόνο, μέσω της κοινωνικής καταγωγής και

[13] Στις περιπτώσεις της μουσικής και του θεάτρου-χορού όπου καταγράφηκαν οι επιλογές τη διετία 2008-1009 (στο σινεμά αυτό ήταν αδύνατο), τα προ κρίσης ποσοστά των παμφάγων ήταν υπερδιπλάσια.

[14] Βλ. Πίνακα 5. Τα περιορισμένα αποτελέσματα της σχέσης μεταξύ παμφάγων και λαϊκών δεν έχουν συμπεριληφθεί για λόγους οικονομίας του πίνακα. Είναι πιθανό βέβαια αυτές οι περιορισμένες στατιστικές επιρροές να οφείλονται στον μικρό αριθμό της ομάδας των παμφάγων.

ως εκ τούτου διαφέρουν σημαντικά από τους ανώτερους που έναντι των ανενεργών και των λαϊκών παρουσιάζουν σημαντική θετική σχέση με το δείκτη status. Με αυτά τα δεδομένα, είναι φανερό ότι το μοντέλο του Peterson έχει πολύ περιορισμένη εφαρμογή: οι παμφάγοι είναι γενικά λίγοι, δεν αντιπροσωπεύουν σημαντικό τμήμα των ανώτερων στρωμάτων και, τέλος, η παμφαγία δεν φαίνεται να λειτουργεί ως μια νέα βάση κοινωνικής διάκρισης συνδεδεμένης με το status. Από την άλλη, είναι ενδιαφέρον ότι η *κατανομή* των παμφάγων και ιδιαίτερα οι δείκτες σχετικής συγκέντρωσης διαμορφώνονται με εντυπωσιακά παρόμοιο τρόπο με αυτό των ανώτερων (Διάγραμμα 1).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 7
Κοινωνικά χαρακτηριστικά των ομάδων καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών – Αναλυτικοί πίνακες

Πίνακας 2.1 Κατανομή ομάδων καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών κατά φύλο

	Άνδρες	%	Γυναίκες	%	Σύνολο
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	488	47,2%	545	52,7%	1033
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	244	34,4%	465	65,6%	709
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	80	53,7%	69	46,1%	149
ΛΑΙΚΟΙ	396	63,2%	231	36,8%	627
ΣΥΝΟΛΟ	1208	48,0%	1310	52,0%	2518

Πίνακας 2.2 Κατανομή κινηματογραφικών ταινιών εντός κατηγοριών φύλου

	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	40,4%	41,6%	41,0%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	20,2%	35,5%	28,2%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	6,6%	5,3%	5,9%
ΛΑΙΚΟΙ	32,8%	17,6%	24,9%
ΣΥΝΟΛΟ	100%	100%	100%

Πίνακας 2.3 Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	Άνδρες	Γυναίκες
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	0,985	1,014
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	0,717	1,261
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	1,119	0,890
ΛΑΙΚΟΙ	1,316	0,708

Πίνακας 3.1. Κατανομή τύπων καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών ανά ομάδα ηλικίας

	18-24	%	25-34	%	35-44	%	45-54	%	55-64	%	65	%	ΣΥΝΟΛΟ	%
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	29	2,8%	103	10,0%	228	22,1%	250	24,2%	362	35,0%	61	5,9%	1033	100,0%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	53	7,5%	139	19,6%	185	26,1%	177	25,0%	138	19,5%	17	2,4%	709	100,0%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	19	12,8%	46	30,9%	44	29,5%	21	14,1%	18	12,1%	1	0,7%	149	100,0%
ΛΑΙΚΟΙ	98	15,6%	182	29,0%	190	30,3%	104	16,6%	50	8,0%	3	0,5%	627	100,0%
ΣΥΝΟΛΟ	199	7,9%	470	18,7%	647	25,7%	552	21,9%	568	22,6%	82	3,3%	2518	100,0%

Πίνακας 3.2 Κατανομή κινηματογραφικών ταινιών εντός ομάδων ηλικίας

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	14,6%	21,9%	35,2%	45,3%	63,7%	74,4%	41,0%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	26,6%	29,6%	28,6%	32,1%	24,3%	20,7%	28,2%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	9,5%	9,8%	6,8%	3,8%	3,2%	1,2%	5,9%
ΛΑΙΚΟΙ	49,2%	38,7%	29,4%	18,8%	8,8%	3,7%	24,9%
ΣΥΝΟΛΟ	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 3.3 Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	0,355	0,534	0,859	1,104	1,554	1,813
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	0,946	1,050	1,015	1,139	0,863	0,736
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	1,614	1,654	1,149	0,643	0,536	0,206
ΛΑΙΚΟΙ	1,978	1,555	1,179	0,757	0,354	0,147
ΣΥΝΟΛΟ	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Πίνακας 4.1. Κατανομή τύπων καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών ανά εκπαιδευτικό επίπεδο

	Πρωτοβάθμια-μερικήμέση		Πλήρης Μέση		Μεταλυκειακή ΑΤΕΙ		ΑΕΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	327	31,7%	375	36,3%	179	17,3%	152	14,7%	1033	100,0%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	28	3,9%	181	25,5%	172	24,3%	328	46,3%	709	100,0%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	1	0,7%	40	26,8%	35	23,5%	73	49,0%	149	100,0%
ΛΑΙΚΟΙ	43	6,9%	247	39,4%	180	28,7%	157	25,0%	627	100,0%
ΣΥΝΟΛΟ	399	15,8%	843	33,5%	566	22,5%	710	28,2%	2518	100,0%

Πίνακας 4. 2 Κατανομή κινηματογραφικών ταινιών εντός ομάδων εκπαιδευτικού επιπέδου

	Πρωτοβάθμια-μερικη μέση	Πλήρης Μέση	Μεταλυκειακή ΑΤΕΙ	ΑΕΙ	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	82,0%	44,5%	31,6%	21,4%	41,0%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	7,0%	21,5%	30,4%	46,2%	28,2%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,3%	4,7%	6,2%	10,3%	5,9%
ΛΑΙΚΟΙ	10,8%	29,3%	31,8%	22,1%	24,9%
ΣΥΝΟΛΟ	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 4.3 Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	Πρωτοβάθμια-μερικήμέση	Πλήρης Μέση	Μεταλυκειακή ΑΤΕΙ	ΑΕΙ +
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	1,998	1,084	0,771	0,522
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	0,249	0,763	1,079	1,641
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,042	0,802	1,045	1,738
ΛΑΙΚΟΙ	0,433	1,177	1,277	0,888
ΣΥΝΟΛΟ	1,000	1,000	1,000	1,000

Πίνακας 5.1 Κατανομή τύπων καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών ανά κλιμάκιο εισοδήματος

	<700	%	701-1100	%	1101-1550	%	1551-2300	%	2301+	%	ΣΥΝΟΛΟ	%
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	267	27,0%	278	28,1%	184	18,6%	155	15,7%	105	10,6%	989	100,0%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	126	18,8%	171	25,5%	144	21,5%	139	20,7%	90	13,4%	670	100,0%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	28	20,1%	32	23,0%	31	22,3%	25	18,0%	23	16,5%	139	100,0%
ΛΑΙΚΟΙ	129	21,4%	178	29,5%	131	21,7%	117	19,4%	48	8,0%	603	100,0%
ΣΥΝΟΛΟ	550	22,9%	659	27,4%	490	20,4%	436	18,2%	266	11,1%	2401	100,0%

Πίνακας 5.2 Κατανομή καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών εντός κλιμακίων εισοδήματος

	<700	701-1100	1101-1550	1551-2300	2301+	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	48,5%	42,2%	37,6%	35,6%	39,5%	41,2%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	22,9%	25,9%	29,4%	31,9%	33,8%	27,9%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	5,1%	4,9%	6,3%	5,7%	8,6%	5,8%
ΛΑΙΚΟΙ	23,5%	27,0%	26,7%	26,8%	18,0%	25,1%
ΣΥΝΟΛΟ	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 5.3 Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	<700	701-1100	1101-1550	1551-2300	2301+
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	1,179	1,024	0,912	0,863	0,958
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	0,821	0,930	1,053	1,142	1,212
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,879	0,839	1,093	0,990	1,494
ΛΑΙΚΟΙ	0,934	1,075	1,065	1,068	0,719
ΣΥΝΟΛΟ	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Πίνακας 6.1 Κατανομή καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών ανά ομάδα στάτους

	1		2		3		4		5		ΣΥΝΟΛΟ	
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	124	13,5%	183	20,0%	100	10,9%	282	30,8%	228	24,9%	917	100,0%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	278	42,4%	205	31,3%	73	11,1%	76	11,6%	23	3,5%	655	100,0%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	57	41,3%	41	29,7%	17	12,3%	16	11,6%	7	5,1%	138	100,0%
ΛΑΙΚΟΙ	125	22,1%	160	28,3%	107	18,9%	111	19,6%	63	11,1%	566	100,0%
ΣΥΝΟΛΟ	584	25,7%	589	25,9%	297	13,0%	485	21,3%	321	14,1%	2276	100,0%

Πίνακας 6.2 Κατανομή εντός ομάδων

	1	2	3	4	5	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	21,2%	31,1%	33,7%	58,1%	71,0%	40,3%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	47,6%	34,8%	24,6%	15,7%	7,2%	28,8%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	9,8%	7,0%	5,7%	3,3%	2,2%	6,1%
ΛΑΙΚΟΙ	21,4%	27,2%	36,0%	22,9%	19,6%	24,9%
ΣΥΝΟΛΟ	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 6.3 Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	1	2	3	4	5
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	0,527	0,771	0,836	1,443	1,763
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	1,654	1,209	0,854	0,545	0,249
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	1,610	1,148	0,944	0,544	0,360
ΛΑΙΚΟΙ	0,861	1,092	1,449	0,920	0,789
Σύνολο	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Πίνακας 7.1 Κατανομή τύπων καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών ανά κοινωνικο-οικονομική τάξη

	Τάξη υπηρεσιών		Ενδιάμεση τάξη		Μικροαστική		Μη χειρώνακτες εργάτες		Χειρώνακτες εργάτες		Σύνολο	
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	206	22,3%	125	13,6%	208	22,6%	118	12,8%	265	28,7%	922	100,0%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	363	55,3%	113	17,2%	69	10,5%	64	9,8%	47	7,2%	656	100,0%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	76	55,1%	25	18,1%	15	10,9%	13	9,4%	9	6,5%	138	100,0%
ΛΑΙΚΟΙ	193	34,1%	119	21,0%	68	12,0%	97	17,1%	89	15,7%	566	100,0%
ΣΥΝΟΛΟ	834	36,7%	382	16,7%	360	15,8%	292	12,8%	410	18,0%	2282	100,0%

Πίνακας 7.2 Κατανομή εντός ομάδων

	Τάξη υπηρεσιών	Ενδιάμεση τάξη	Μικροαστική	Μη χειρώνακτες εργάτες	Χειρώνακτες εργάτες	Σύνολο
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	24,7%	32,7%	57,8%	40,4%	64,6%	40,4%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	43,5%	29,6%	19,2%	21,9%	11,5%	28,7%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	9,1%	6,5%	4,2%	4,5%	2,2%	6,0%
ΛΑΙΚΟΙ	23,1%	31,2%	18,9%	33,2%	21,7%	24,8%
ΣΥΝΟΛΟ	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 7.3 Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	Τάξη υπηρεσιών	Ενδιάμεση τάξη	Μικροαστική	Μη χειρώνακτες εργάτες	Χειρώνακτες εργάτες
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	0,611	0,810	1,430	1,000	1,600
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	1,514	1,029	0,667	0,762	0,399
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	1,507	1,082	0,689	0,736	0,363
ΛΑΙΚΟΙ	0,933	1,256	0,762	1,339	0,875

8. Παραστάσεις θεάτρου & χορού

Σε ότι αφορά στη διερεύνηση της κατανάλωσης παραστάσεων θεάτρου και χορού, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν κατά πόσο παρακολούθησαν τα προηγούμενα δύο χρόνια κάποια παράσταση από την ακόλουθη λίστα ειδών: κλασικό θέατρο, πειραματικό-σύγχρονο θέατρο, αρχαίο θέατρο, ελαφρό θέατρο, επιθεωρήσεις, μιούζικαλ, παιδικό θέατρο, κλασικό μπαλέτο, σύγχρονος χορός, χορευτικά θεάματα και ελληνικοί χοροί. Συνολικά, η διατύπωση των ερωτήσεων αυτών ακολούθησε την ίδια λογική με την ερώτηση που αφορούσε στον κινηματογράφο, την οποία δεν χρειάζεται να επαναλάβουμε εδώ. Δύο ειδικές παρατηρήσεις που πρέπει ωστόσο να γίνουν είναι οι εξής: α. Οι ευκαιρίες παρακολούθησης θεάτρου και χορού δεν είναι πολλές (σε αντίθεση με τον κινηματογράφο και τη μουσική για τα οποία οι ευκαιρίες κατανάλωσης είναι πολλαπλάσιες). Έτσι, η ερώτηση όπως είναι διατυπωμένη στο ερωτηματολόγιο της έρευνας καλύπτει *σχεδόν συνολικά* τη σχέση των ερωτώμενων με τα συγκεκριμένα είδη πολιτιστικής δραστηριότητας, β. Η κατανάλωση θεάτρου και χορού αντιμετωπίστηκε ως ένα σύνολο λόγω της σχετικής τους συνάφειας ως επιτελεστικών ("παραστατικών") τεχνών αλλά και λόγω του σχετικά μικρού ποσοστού του πληθυσμού που τις παρακολουθεί.

8.1 Τύποι καταναλωτών παραστάσεων θεάτρου και χορού

Στον ακόλουθο πίνακα βλέπουμε τα αποτελέσματα της ανάλυσης λανθανουσών κλάσεων στην κατανάλωση κινηματογραφικών ταινιών. Με την αύξηση του αριθμού των λανθανουσών κλάσεων, τα στατιστικά κριτήρια AIC και BIC βελτιώνονται (δηλ. οι τιμές τους μειώνονται) έως και το μοντέλο των τεσσάρων κλάσεων. Στο μοντέλο των πέντε κλάσεων το κριτήριο BIC επιδεινώνεται. Λαμβάνοντας υπόψη τις τιμές στα μέτρα της φειδωλότητας (parsimony measures) δηλαδή στο AIC και BIC, σε συνδυασμό με τη γενική επιδίωξη να προτιμώνται τα απλούστερα μοντέλα, προκρίνουμε το μοντέλο των τεσσάρων κλάσεων.

Πίνακας 1: Εφαρμογή μοντέλων λανθανουσών κλάσεων σε δεδομένα κατανάλωσης παραστάσεων θεάτρου και χορού

Κλάσεις	AIC	BIC	G^2	X^2	df	maximumlog-likelihood
1	15397.33	15461.47	2200.715	894062165	2036	-7687.665
2	14203	14337.12	982.3869	24230.43	2024	-7078.501
3	14098.73	14302.83	854.1191	12204.97	2012	-7014.367
4	14023.2	14297.27	754.5888	4963.195	2000	-6964.602
5	13993.59	14337.63	700.9734	2733.996	1988	-6937.794

Στον πίνακα που ακολουθεί βλέπουμε το εκτιμώμενο σχετικό μέγεθος των λανθανουσών κλάσεων και την εκτιμώμενη δεσμευμένη πιθανότητα κατανάλωσης κινηματογραφικών ταινιών με δεδομένη την ένταξη σε μία λανθάνουσα κλάση. Οι κυριότερες παρατηρήσεις που μπορούν να γίνουν είναι: α. Στον τομέα της

κατανάλωσης παραστάσεων θεάτρου και χορού συναντώνται το υψηλότερο ποσοστό ανενεργών, το οποίο ανέρχεται στο 79% του δείγματος (έναντι του 41% στον κινηματογράφο και 54,6% στην μουσική). Έτσι, πριν περάσουμε στην εξέταση των διαφορετικών προτύπων κατανάλωσης παραστάσεων θεάτρου και χορού, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι τα συγκεκριμένα είδη πολιτιστικής δραστηριότητας αφορούν μια μειονότητα του πληθυσμού στη πόλη. Το χαρακτηριστικό αυτό συνδέεται πιθανότατα με τον, όπως θα δούμε, κοινωνικά πιο εκλεκτικό τους χαρακτήρα, β. Τα πρότυπα κατανάλωσης παραστάσεων θεάτρου και χορού τείνουν να πολώνονται ανάμεσα σε ένα «ανώτερο» και ένα «λαϊκό» πρότυπο με πιο έντονο τρόπο από ό,τι συμβαίνει στον κινηματογράφο και στην μουσική. Οι ανώτεροι καταναλωτές έχουν πολλαπλάσιες πιθανότητες να παρακολουθούν παραστάσεις κλασσικού θεάτρου, αρχαίου θεάτρου, κλασσικού μπαλέτου και σύγχρονου χορού συγκριτικά με τους λαϊκούς, ενώ το πειραματικό θέατρο εμφανίζεται ως αποκλειστικό τους πεδίο. Ταυτόχρονα, οι ανώτεροι καταναλωτές εμφανίζουν ελάχιστες πιθανότητες να καταναλώνουν τα κατεξοχήν λαϊκά είδη (ελαφρό θέατρο, επιθεωρήσεις, ελληνικοί χοροί). Μόνα κοινά πεδία ανάμεσα σε ανώτερους και λαϊκούς καταναλωτές είναι τα χορευτικά θεάματα και η ειδική κατηγορία του παιδικού θεάτρου η οποία έχει ασθενέστερες κοινωνικό-πολιτισμικές συνδηλώσεις. Επιπλέον, το ποσοστό των «παμφάγων» καταναλωτών είναι ιδιαίτερα μικρό (μικρότερο από το αντίστοιχο ποσοστό στον κινηματογράφο και τη μουσική), κάτι που επίσης υπογραμμίζει τη σχετικά πολωμένη εικόνα των προτύπων κατανάλωσης. Αντίθετα, στις άλλες πολιτιστικές δραστηριότητες που εξετάζουμε στο ερευνητικό πρόγραμμα, είτε το ποσοστό των παμφάγων καταναλωτών είναι σχετικά υψηλό (κινηματογράφος), είτε υπάρχουν ορισμένα αξιοπρόσεκτα κοινά είδη στις προτιμήσεις των ανώτερων και των λαϊκών καταναλωτών (μουσική).

Πίνακας 2: Εκτιμώμενο σχετικό μέγεθος των λανθανουσών κλάσεων και δεσμευμένες πιθανότητες των διαφορετικών μορφών κατανάλωσης παραστάσεων θεάτρου και χορού στο μοντέλο 4 κλάσεων (N=2518)

	ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ (%)	ΑΝΩΤΕΡΟΙ (%)	ΠΑΜΦΑΓΟΙ (%)	ΛΑΙΚΟΙ (%)
Σχετικό μέγεθος κλάσης (%)	78,8	11,3	1,0	8,9
Παραστάσεις κλασσικού θεάτρου	3,2	61,5	100,0	27,4
Παραστάσεις πειραματικού-σύγχρονου θεάτρου	5,8	61,4	100,0	9,1
Παραστάσεις αρχαίου θεάτρου	1,3	39,5	84,0	14,1
Ελαφρό θέατρο	5,6	2,3	74,7	28,2
Επιθεωρήσεις	4,8	1,1	45,1	34,4
Μιούζικαλ	0,5	7,4	76,4	20,8
Παιδικό Θέατρο	6,8	19,1	47,8	20,6
Κλασσικό μπαλέτο	0,7	21,7	47,7	13,1
Σύγχρονος χορός	0,7	30,5	59,1	10,7
Χορευτικά θεάματα (Shows)	0,8	13,5	29,0	14,8
Ελληνικοί χοροί	2,8	5,1	21,7	25,2

8.2 Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των λανθανουσών κλάσεων καταναλωτών παραστάσεων θεάτρου και χορού

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Χαρακτηριστικά καταναλωτικών ομάδων - Επιλογή είδους θεάτρου & χορού

	Ανενεργοί	Ανώτεροι	Παμφάγοι	Λαϊκοί	ΣΥΝΟΛΟ
ΦΥΛΟ					
Άνδρες	51,3%	34,0%	28,0%	38,4%	48,0%
Γυναίκες	48,7%	66,0%	72,0%	61,6%	52,0%
ΗΛΙΚΙΑ					
18-24	7,7%	8,4%	0,0%	10,3%	7,9%
25-34	17,6%	24,9%	16,0%	20,1%	18,7%
35-44	25,6%	26,0%	20,0%	26,8%	25,7%
45-54	22,1%	23,2%	28,0%	17,9%	21,9%
55-64	23,4%	14,7%	32,0%	23,7%	22,6%
65	3,5%	2,8%	4,0%	1,3%	3,3%
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ					
Πρωτοβάθμια-Μερική Μέση	19,3%	0,7%	0,0%	6,7%	15,8%
Πλήρης Μέση	36,2%	20,4%	16,0%	27,7%	33,5%
Μεταλυκειακή & ΑΤΕΙ	22,2%	17,2%	20,0%	31,7%	22,5%
ΑΕΙ	22,3%	61,8%	64,0%	33,9%	28,2%
ΜΗΝΙΑΙΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ					
<700	25,4%	13,9%	17,4%	12,4%	22,9%
701-1100	28,5%	22,9%	26,1%	23,5%	27,4%
1101-1550	20,2%	21,4%	4,3%	22,6%	20,4%
1551-2300	16,4%	24,4%	26,1%	24,9%	18,2%
2301+	9,4%	17,3%	26,1%	16,6%	11,1%
ΣΤΡΩΜΑΤΑ STATUS					
1. Ανώτερο	19,8%	55,7%	64,0%	33,5%	25,6%
2	24,7%	27,7%	28,0%	33,5%	26,0%
3	14,0%	6,8%	8,0%	13,3%	13,1%
4	24,7%	6,4%	0,0%	13,8%	21,3%
5. Κατώτερο	16,8%	3,4%	0,0%	5,9%	14,1%
Κ/Ο ΤΑΞΕΙΣ (ESeC5)					
Διευθυντική-Επαγγελματική	30,1%	69,3%	76,0%	47,7%	36,7%
Ενδιάμεση	16,8%	12,5%	4,0%	22,6%	16,7%
Μικροαστική	17,6%	9,1%	12,0%	8,4%	15,8%
Μη χειρώνακτες εργάτες	14,1%	5,7%	8,0%	11,3%	12,8%
Χειρώνακτες εργάτες	21,2%	3,4%	0,0%	9,8%	18,0%

Φύλο

Η «παμφαγία» και η κατανάλωση «υψηλών» μορφών στο θέατρο και στο χορό εμφανίζουν έντονα έμφυλο χαρακτήρα: τα ποσοστά των γυναικών στις κατηγορίες

αυτές είναι υπερδιπλάσια και σχεδόν διπλάσια, αντίστοιχα, από εκείνα των ανδρών. Σε μικρότερο βαθμό, αλλά σαφώς μεγαλύτερο είναι το ποσοστό των γυναικών και στους "λαϊκούς" καταναλωτές. Οι άνδρες υπερτερούν, αντίθετα, σε μικρό βαθμό, στην κατηγορία των ανενεργών. Η έμφυλη κατανομή της πολιτιστικής κατανάλωσης είναι στο θέατρο-χορό διαφορετική από τον κινηματογράφο. Ενώ, τα ποσοστά ανδρών και γυναικών στην κατηγορία των θεατών «ανώτερων» ειδών θεάτρου/χορού συμπίπτουν με εκείνα στον κινηματογράφο, στις άλλες δύο ενεργές ομάδες στον κινηματογράφο υπερτερούν σαφώς οι άνδρες.

Ηλικία

Η αποχή από την παρακολούθηση παραστάσεων θεάτρου και χορού αυξάνεται στις μεγαλύτερες ηλικίες χωρίς ωστόσο να παρατηρούνται ιδιαίτερα σημαντικές διαφορές στους δείκτες σχετικής συγκέντρωσης των ανενεργών καθώς αυξάνεται η ηλικία. Στο σύνολο ατόμων που παρακολουθούν παραστάσεις θεάτρου και χορού παρατηρείται αυξημένη σχετική συγκέντρωση των θεατών λαϊκού είδους παραστάσεων στις τρεις ομάδες νεότερων ηλικιών, ιδιαίτερα στη νεότερη 18-24 ετών. Στις ίδιες ομάδες ωστόσο, καθώς και σε εκείνη των 45-54 ετών, συγκεντρώνονται περισσότερο και οι θεατές «ανώτερου» θεάτρου και χορού με την μεγαλύτερη σχετική πυκνότητά τους να εμφανίζεται εδώ στην ομάδα ηλικίας των 25-34 ετών. Η παμφαγική κατανάλωση, αντίθετα, συγκεντρώνεται περισσότερο στις τρεις ομάδες μεγαλύτερων ηλικιών, με αισθητά σημαντικότερους δείκτες σχετικής συγκέντρωσης – μια ακόμη σημαντική διαφορά από τον κινηματογράφο.

Εκπαίδευση

Σχετικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο, σημαντική σχετική αύξηση στο ποσοστό των «ανώτερων» και των παμφάγων εντοπίζεται μόνο στους κατόχους πανεπιστημιακού πτυχίου ενώ η σχετική συγκέντρωση θεατών «λαϊκών» παραστάσεων εμφανίζεται και στις δύο μεταλυκειακές βαθμίδες με τη σημαντικότερη σχετική συγκέντρωση να εντοπίζεται στην τρίτη βαθμίδα (Κολλέγια, ΑΤΕΙ). Αντίθετα, οι ανενεργοί εμφανίζουν μεγαλύτερη συγκέντρωση στις χαμηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης. Επομένως η παμφαγία κατά πρώτον και στη συνέχεια η κατανάλωση υψηλής, ή «νόμιμης» κατά τον Bourdieu θεατρικής και χορευτικής κουλτούρας σχετίζονται ισχυρά με τη φοίτηση στη βαθμίδα της ανώτατης εκπαίδευσης, εικόνα που συναντάται, σε μικρότερη ένταση, και στο κοινό του κινηματογράφου.

Εισόδημα

Το εισόδημα σχετίζεται αντιστρόφως με τα ποσοστά των ανενεργών, ιδιαίτερα σημαντική μείωση τους όμως εντοπίζεται μόνο στην ανώτατη εισοδηματική κλίμακα. Το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα των 1101-1550 δείχνει να είναι ουσιαστικά η ελάχιστη απαιτούμενη συνθήκη για την πραγματοποίηση εξόδου στο θέατρο ή σε παράσταση χορού. Τα ποσοστά των θεατών «ανώτερου» είδος παραστάσεων θεάτρου και χορού δείχνουν να αυξάνονται ακολουθώντας το εισόδημα, χωρίς όμως μεγάλες διαφοροποιήσεις. Το κοινό των «παμφάγων» ακολουθεί και αυτό ανοδική

τάση παράλληλα με την αύξηση του εισοδήματος, χωρίς επίσης να παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις. Ωστόσο, και η κατανάλωση «λαϊκού» θεάματος συγκεντρώνεται ιδιαίτερα στις τρεις ανώτερες εισοδηματικές τάξεις, τάξεις στις οποίες εντοπίζονται και οι υψηλότερες σχετικές συγκεντρώσεις παμφάγων και καταναλωτών «ανώτερων» ειδών θεάτρου και χορού. Η πρακτική της «παμφαγίας» διατηρεί το μεγαλύτερο δείκτη συγκέντρωσης στις δυο ανώτερες εισοδηματικές κλίμακες. Σε γενικές γραμμές η εικόνα δε διαφοροποιείται από εκείνη που συναντάμε στα κοινά του κινηματογράφου, με τη διαφορά ότι στο κινηματογράφο το κοινό των «ανώτερων» ειδών κατανέμεται πιο ισόρροπα στις τρείς υψηλότερες εισοδηματικές κλίμακες.

Στάτους

Στην κατηγορία των «ανενεργών» διαπιστώνεται σταθερά αυξητική πορεία της σχετικής τους συγκέντρωσης καθώς μεταβαίνουμε από τις υψηλότερες κλίμακες στάτους στις χαμηλότερες (1 προς 5) ενώ, αντίθετα, παρατηρείται σημαντική αρνητική συσχέτιση μεταξύ της σχετικής συγκέντρωσης καταναλωτών «ανώτερων» θεαμάτων θεάτρου και χορού καθώς και «παμφάγων» και της ιεραρχίας στρωμάτων στάτους. Το ίδιο ισχύει, σε μικρότερο βαθμό, και στην περίπτωση των καταναλωτών «λαϊκών» θεαμάτων. Γενικότερα, το στάτους δείχνει να είναι ισχυρότερος παράγοντας στον τομέα θεάτρου και χορού από όσο στον κινηματογράφο σε ό,τι αφορά την παμφαγία και την κατανάλωση ανώτερων ειδών με σαφώς υψηλότερους δείκτες σχετικής συγκέντρωσης στο ανώτερο στρώμα στάτους.

Οικονομική τάξη

Παμφάγοι και "ανώτεροι" καταναλωτές συγκεντρώνονται ιδιαίτερα στην τάξη "υπηρεσιών" (διευθυντική-επαγγελματική τάξη). Υπενθυμίζεται ότι στον κινηματογράφο οι ίδιες κατηγορίες καταναλωτών δείχνουν σχετική συγκέντρωση και στην ενδιάμεση τάξη 2. Στην περίπτωση των «ανενεργών» έχουμε, αντίθετα, με σημείο τομής την μικροαστική τάξη, ιδιαίτερες σχετικές συγκεντρώσεις στις τρεις χαμηλότερες τάξεις. Ενώ στον κινηματογράφο, οι καταναλωτές «λαϊκών» θεαμάτων συγκεντρώνονται σε ένα βαθμό και στην τάξη των μη χειρωνακτών εργατών, στο πεδίο του θεάτρου και του χορού, η ίδια κοινωνικό-οικονομική τάξη κυριαρχείται από τους ανενεργούς.

Η σύγκριση μεταξύ της συσχέτισης του παράγοντα του στάτους και εκείνου της κοινωνικοοικονομικής τάξης με την «παμφαγική» κατανάλωση και την κατανάλωση «υψηλών» μορφών θεάτρου και χορού εμφανίζει το στρώμα στάτους να έχει μεγαλύτερη επιρροή από την κοινωνικοοικονομική τάξη. Σε ότι αφορά τις συγκεντρώσεις της κατηγορίας των «ανενεργών» η επιρροή στάτους και κοινωνικο-οικονομικής τάξης δείχνει, αντίθετα, να είναι παρόμοια. Η κατανομή των καταναλωτών «λαϊκών» ειδών δεν δείχνει να συσχετίζεται με το χαμηλό στάτους, καθώς οι συγκεντρώσεις των κοινών αυτής της κατηγορίας είναι ιδιαίτερα σημαντικές στις δύο ανώτερες κλίμακες στάτους. Ωστόσο, είναι σημαντικό ότι οι καταναλωτές

«λαϊκών» θεαμάτων συγκεντρώνονται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό στην «ενδιάμεση» τάξη 2 από ό,τι οι παμφάγοι και οι «ανώτεροι».

8.3 Μεταβολή στην «κατανάλωση» παραστάσεων θεάτρου και χορού μεταξύ 2008-9 και 2011-12

Η μεταβολή στα ποσοστά της θέασης θεατρικών παραστάσεων μεταξύ των δυο διετιών που εξετάζονται απεικονίζεται στους πίνακες 4 και 5. Τα υψηλότερα ποσοστά μείωσης αφορούν τις παραστάσεις αρχαίου θεάτρου, το ελαφρό θέατρο και τις επιθεωρήσεις. Σημειώνεται πως στην εικόνα του γενικού περιορισμού των επιλογών για παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων εξαίρεση αποτελεί το παιδικό θέατρο, μοναδική πρακτική όπου παρατηρείται αύξηση στο διάστημα 2011-12. Στον τομέα των παραστάσεων χορού, αντίστοιχα, η υψηλότερη μείωση σημειώνεται στο σύγχρονο χορό, αξιοσημείωτο εύρημα δεδομένου ότι η αντίστοιχη θεατρική εκδοχή υψηλής κουλτούρας, αυτή του «πειραματικού-σύγχρονου» έχει μειωθεί κατά 3.8 % μόνο.

Πίνακας 4: Μεταβολή στη θέαση θεατρικών παραστάσεων μεταξύ 2008-09 και 2011-12

	2011-12	2008-09	ΜΕΙΩΣΗ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ
Παραστάσεις κλασσικού θεάτρου	343	386	43	-11,1%
Παραστάσεις πειραματικού-σύγχρονου θεάτρου	332	345	13	-3,8%
Παραστάσεις αρχαίου θεάτρου	199	273	74	-27,1%
Ελαφρό θέατρο	195	265	70	-26,4%
Επιθεωρήσεις	187	274	87	-31,8%
Μιούζικαλ	109	119	10	-8,4%
Παιδικό Θέατρο	257	225	-32	14,2%
Σύνολο	1622	1887	265	-14,0%

Πίνακας 5. Μεταβολή στη θέαση παραστάσεων χορού μεταξύ 2008-09 και 2011-12

	2011-12	2008-09	ΜΕΙΩΣΗ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ
Κλασσικό μπαλέτο	122	126	4	-3,2%
Σύγχρονος χορός	144	167	23	-13,8%
Χορευτικά θεάματα (Shows)	97	97	0	0,0%
Ελληνικοί χοροί	131	140	9	-6,4%
Σύνολο	494	530	36	-6,8%

Πίνακας 6: Μεταβολή ομάδων 2008-09 έως 2011-12

	2008-09	2011-12	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	
			ΑΡΙΘΜ.	%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	91	25	-66	-72,5%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	297	285	-12	-4,0%
ΛΑΪΚΟΙ	294	224	-70	-23,8%
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	1836	1984	148	8,1%
ΣΥΝΟΛΟ	2518	2518	0	0,0%

Όπως και για το 2011-12, έτσι και για το 2008-09 η βέλτιστη ανάλυση των καταναλωτικών επιλογών κατά λανθάνουσες "τάξεις" (κλάσεις) προέκρινε ένα μοντέλο τεσσάρων καταναλωτικών ομάδων με ομάδες αντίστοιχες με αυτές του 2011-12. Συνεπώς, μπορούμε να εξετάσουμε τις επιπτώσεις της κρίσης τόσο στη μεταβολή του μεγέθους των ομάδων (Πίνακας 6) όσο και στις τυχόν μετακινήσεις ατόμων από μια ομάδα προς μία άλλη δηλαδή στη πολιτιστική *κινητικότητα* (Πίνακας 7).[15]

Πίνακας 7: Κινητικότητα μεταξύ προτύπων κατανάλωσης, 2008/09-2011/12

	2008-09				
2011-12	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	ΛΑΪΚΟΙ	ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	ΣΥΝ11_12
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	23	1	0	1	25
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	31	194	11	49	285
ΛΑΪΚΟΙ	27	16	123	58	224
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	10	86	160	1728	1984
ΣΥΝ08_09	91	297	294	1836	2518
			ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ		
ΑΝΟΔΙΚΗ	0	1	11	108	120
ΚΑΘΟΔΙΚΗ	68	102	160	0	330
ΚΑΘΑΡΗ	-68	-101	-149	108	-210
% ΚΑΘΑΡΗ	-74,7%	-34,0%	-50,7%	5,9%	-8,3%

[15] Υποθέτουμε βέβαια ότι ο κύριος λόγος για αυτές τις μεταβολές είναι οι οικονομικές επιπτώσεις της κρίσης στην καταναλωτική και κοινωνική συμπεριφορά των ατόμων. Πιθανότατα, ωστόσο, ένα μέρος των μεταβολών να οφείλεται σε γενικότερες τάσεις αλλαγής των καταναλωτικών προτύπων ή σε συγκυριακές μεταβολές στην πλευρά της πολιτιστικής *παραγωγής*.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 6, ενώ οι ανενεργοί αυξήθηκαν (κατά 8,1%), όλες οι "ένεργές" ομάδες μειώθηκαν. Την μεγαλύτερη μείωση (72,5%) υπέστη η ομάδα με το κατά τεκμήριο δαπανηρότερο πρότυπο, δηλαδή οι παμφάγοι που μειώθηκαν από 3,6% των ατόμων σε 1% και ακολουθούν οι "λαϊκοί" με μείωση κατά 23,8%. Αντίθετα, οι "ανώτεροι" έδειξαν πολύ περιορισμένη μείωση – μιλώντας βέβαια πάντα για τον αριθμό ατόμων και όχι για τη συχνότητα εξόδων για θέατρο-χορό που μπορεί και εδώ να μειώθηκε σημαντικά.

Μπορούμε να εξετάσουμε την κινητικότητα μεταξύ των ομάδων (Πίνακας 7) κατατάσσοντας τις τέσσερις ομάδες ιεραρχικά με τη σειρά παμφάγοι-ανώτεροι-λαϊκοί-ανενεργοί με βάση το οικονομικό κριτήριο του μέσου οικογενειακού εισοδήματος της αντίστοιχης ομάδας.[16] Ενώ οι ανενεργοί δείχνουν μια μικρή *θετική* καθαρή ανοδική κινητικότητα (διαφορά μεταξύ ανοδικής και καθοδικής), οι άλλες τρεις ομάδες δείχνουν υψηλά ποσοστά αρνητικής καθαρής κινητικότητας (μετάβαση σε χαμηλότερες ομάδες). Ωστόσο, είναι ενδιαφέρον ότι οι ανώτεροι δεν μετακινήθηκαν προς τους λαϊκούς παρά μόνο κατά 5% (και οι λαϊκοί προς ανώτερους κατά μόνο 4%): και οι δύο αντιθετικού προτύπου ομάδες κινήθηκαν καθοδικά προς τους ανενεργούς. Αντίθετα, οι παμφάγοι, περιορίζοντας το ευρύ ρεπερτόριο τους, κινήθηκαν "καθοδικά" κατά ποσοστά γύρω στο 30% τόσο προς τους ανώτερους όσο και προς τους λαϊκούς και μόνο κατά 11% προς τους ανενεργούς.

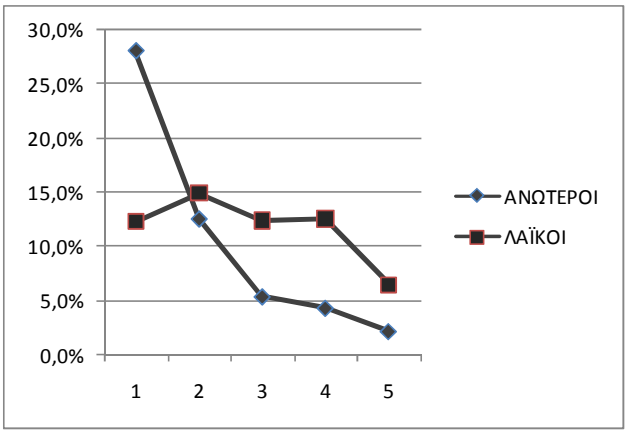
Η σημαντική μείωση της "λαϊκής" ομάδας μεταξύ των διετιών πριν και μετά την κρίση και η σχετική σταθερότητα των "ανώτερων" διαμόρφωσε το 2011-12 μια κατανομή αυτών των δύο καταναλωτικών προτύπων κατά την ιεραρχία στάτους όπου η λαϊκή ομάδα εμφανίζεται ιδιαίτερα ισχνή στις μεσαίες και κατώτερες ομάδες στάτους (Πίνακας 2). Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 8 και το Διάγραμμα 1, η εικόνα ήταν αρκετά διαφορετική το 2008-09 και η διαταξικότητα της ομάδας του "λαϊκού" καταναλωτικού προτύπου πολύ ισχυρότερη από ότι οι συνθήκες του 2011-12 υποδεικνύουν.

Πίνακας 8: Ανώτεροι & Λαϊκοί - Ποσοστά ανά στρώμα status, 2008-09

STATUSG5	1 ΑΝΩΤΕΡΟΙ	2 ΛΑΪΚΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ	% ΑΝΩΤΕΡΟΙ	% ΛΑΪΚΟΙ
1	164	72	584	28,1%	12,3%
2	74	88	589	12,6%	14,9%
3	16	37	297	5,4%	12,5%
4	21	61	485	4,3%	12,6%
5	7	21	321	2,2%	6,5%
ΣΥΝΟΛΟ	282	279	2276	12,4%	12,3%

[16] Στο πεδίο του θεάτρου-χορού, οι παμφάγοι ανήκουν σε νοικοκυριά με σαφώς ανώτερο μηνιαίο εισόδημα από ότι οι ανώτεροι – κάτι που δεν συμβαίνει στα άλλα δύο πεδία όπου οι παμφάγοι είναι νεώτεροι σε ηλικία.

Διάγραμμα 1: (2008-09)

8.4 Προσδιοριστικοί παράγοντες της επιλογής καταναλωτικού προτύπου

Όπως είδαμε στην προηγούμενη προκαταρκτική στατιστική ανάλυση της σχέσης των ομάδων κατανάλωσης με βασικές διαστάσεις της διαστρωμάτωσης και με βασικές δημογραφικές μεταβλητές, εμφανίζονται σημαντικοί συσχετισμοί που φωτίζουν τόσο τον κοινωνικό χαρακτήρα των ομάδων όσο και τις διαφορές μεταξύ τους. Ωστόσο, αυτή η ανάλυση δεν μπορεί να επισημάνει τις κύριες προσδιοριστικές μεταβλητές που διαμορφώνουν την επιλογή ενός καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου ούτε να εκτιμήσει τη σχετική επιρροή κάποιου παράγοντα σε σύγκριση με άλλους. Αυτές οι εκτιμήσεις μπορούν να γίνουν μόνο με μια *πολυμεταβλητή* ανάλυση σε επίπεδο ατόμων σε ένα μεθοδολογικό πλαίσιο κατανόησης των πιθανοτήτων επιλογής ενός καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου. Μια τέτοια μέθοδος είναι η "πολυωνυμική λογιστική παλινδρόμηση" (multinomial logistic regression) που "ερμηνεύει" τη σχέση της πιθανότητας να επιλεγεί ένα πρότυπο προς την πιθανότητα να επιλεγεί ένα άλλο ως προσδιοριζόμενη από μια γραμμική συνάρτηση όπου υπεισέρχονται οι πιθανολογούμενες ως σημαντικές καθοριστικές μεταβλητές – τόσο οι συνεχείς (ποσοτικές, όπως το εισόδημα ή ηλικία) όσο και οι κατηγορικές (ποιοτικές, όπως το φύλο).[17]

Οι μεταβλητές (πιθανοί προσδιοριστικοί παράγοντες) που θα εξεταστούν φαίνονται στον ακόλουθο πίνακα. Στις βασικές μεταβλητές διαστρωμάτωσης (status, τάξη, εισόδημα, εκπαίδευση) και δημογραφικών χαρακτηριστικών (φύλο, ηλικία) έχουν προστεθεί η οικογενειακή κατάσταση (MARIT_STAT2), η ύπαρξη ανήλικων

[17] Για την ακρίβεια η εξηγούμενη μεταβλητή (Ψ) είναι εδώ ο φυσικός λογάριθμος του λόγου του (π/(1-π)) ("πιθανότητα συμβάντος") προς το (Π/(1-Π)) όπου π είναι η πιθανότητα επιλογής μια ομάδας και Π η πιθανότητα επιλογής της άλλης με την οποία η πρώτη συγκρίνεται. Ως εκ τούτου, ο συντελεστής β κάθε προσδιοριστικής μεταβλητής δείχνει ουσιαστικά την *ελαστικότητα* του λόγου των "πιθανοτήτων συμβάντος" (odds ratio) ως προς μια μοναδιαία μεταβολή στην προσδιοριστική μεταβλητή.

παιδιών, η κατάσταση της υγείας, το αν ο ερωτώμενος είναι οικονομικός μετανάστης και, τέλος, το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα του/της ερωτώμενου/ης ως ένδειξη του πολιτισμικού κεφαλαίου και των πολιτισμικών προδιαθέσεων που έχουν αποκτηθεί από την οικογένεια.

ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΠΟΛΥΩΝΥΜΙΚΗΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ

GNDR_R	**HEALTH2**
1. ΑΝΔΡΕΣ	1. ΜΕ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ
2. ΓΥΝΑΙΚΕΣ (ΑΝΑΦ.)	2. ΧΩΡΙΣ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ (ΑΝΑΦ.)
AGE_R	**MARIT_STAT2**
ΗΛΙΚΙΑ - ΣΥΝΕΧΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	1. ΧΩΡΙΣΜΕΝΟΣ/Η - ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ/Η - ΧΗΡΟΣ/Α
INCOME100	2. ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΟΣ/Η Ή ΜΕ ΣΥΝΤΡΟΦΟ
ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ	3. ΟΛΟΙ ΠΛΗΝ 2&1 (ΑΝΑΦ.)
ΕΙΣΟΔΗΜΑ/100 (ΣΥΝΕΧΗΣ)	**RCHILDRN2**
STGIDX	1. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 11-15 ΕΤΩΝ
ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ	2. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 5-10 ΕΤΩΝ
STATUS (ΣΥΝΕΧΗΣ)	3. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 0-4 ΕΤΩΝ
EDULV4, EDULV4F	4. ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ (ΑΝΑΦ.)
ΕΚΠΑΙΔ. ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ	**IMMIGR2**
& ΠΑΤΕΡΑ, 1-4, 4:ΑΕΙ (ΑΝΑΦ.)	1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ
ESeC5	(ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΕΚΤΟΣ ΕΕ15 ΣΤΙΣ ΤΑΞΕΙΣ ESEC5 3-5)
(Κ/Ο ΤΑΞΕΙΣ 1-5, 5: ΑΝΑΦ.)	2. ΛΟΙΠΟΙ (ΑΝΑΦ.)

"ΑΝΑΦ.": Κατηγορία αναφοράς

Τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης που φαίνονται στον Πίνακα 9 δείχνουν τους συντελεστές επιρροής (β) κάθε προσδιοριστικού παράγοντα και το αντίστοιχο τυπικό σφάλμα. Λόγω του πολύ μικρού μεγέθους της ομάδας των παμφάγων (1%), αυτή η ομάδα συμπτύχθηκε με την ομάδα των ανώτερων με την οποία άλλωστε δείχνει παρόμοια κοινωνική κατανομή. Στους πίνακες φαίνονται μόνο οι συντελεστές που είναι σημαντικοί σε επίπεδο σημαντικότητας τουλάχιστον 5% ενώ με αστερίσκους φαίνεται πόσο στατιστικά σημαντική είναι αυτή η επιρροή. Τα κενά δείχνουν ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική επιρροή. Το ποσοτικό μέγεθος της επιρροής (η ελαστικότητα της "εξηρτημένης" μεταβλητής) και η κατεύθυνση της (αρνητική/ θετική) φαίνονται, βέβαια, από τη τιμή του β. Με βάση τα ευρήματα τα Πίνακα 9 μπορούν να γίνουν οι εξής παρατηρήσεις:

1) Η ηλικία δεν ασκεί καμία στατιστικά σημαντική επιρροή σε όλες τις περιπτώσεις.
2) Το φύλο είναι σημαντικό για τη διαμόρφωση των πολιτιστικά *ενεργών* γενικά: οι άνδρες έχουν σαφώς μικρότερες πιθανότητες να είναι ενεργοί καταναλωτές θεάτρου/χορού.
3) Τα άτομα που είναι παντρεμένα ή με σύντροφο έχουν μικρότερες πιθανότητες να είναι "ανώτεροι" καταναλωτές τόσο έναντι των ανενεργών όσο και έναντι των λαϊκών.

Πίνακας 9: Αποτελέσματα της πολυωνυμικής λογιστικής παλινδρόμησης

	ΛΑΪΚ v. ΑΝΕΝΕΡ		ΑΝΩΤ&Π v. ΑΝΕΝΕΡ		ΛΑΪΚ v. ΑΝΩΤ&Π	
	Β	Τ. Σφαλμα	Β	Τ. Σφαλμα	Β	Τ. Σφαλμα
Σταθερά	-2,104***	0,494	-0,904*	0,452		
Ηλικία						
Εισόδημα/100	0,031***	0,008	0,021**	0,007		
Δείκτης Status			0,292**	0,113		
Φύλο: Άνδρας	-0,655***	0,165	-0,805***	0,147		
Χωρισμέν/Χήρος						
Με σύζυγο/Συντρ			-0,629**	0,214	0,651*	0,292
Με παιδιά 11-15						
Με παιδιά 5-10						
Με παιδιά 0-4						
Χωρίς Α. Λυκείου			-1,160**	0,447		
Λύκειο & όμοια			-0,485*	0,24		
ΤΕΙ, Κολλέγια κλπ					0,674*	0,276
Οικον Μετανάστ.			-1,775*	0,737	1,813*	0,817
Με προβλ. Υγείας						
ESeC5=1						
ESeC5=2						
ESeC5=3						
ESeC5=4						
Πατ: Χ. Α. Λυκείου			-0,604**	0,192		
Πατ: Λύκειο & όμ.						
Πατ:ΤΕΙ, Κολλ. κλπ					0,706*	0,333

*-***: Επίπεδο σημαντικότητας, * <=0,05, ** <=0,01, *** <=0,001. Κατηγορίες αναφοράς: 4. Γυναίκα, 5. Άγαμος, 6. Χωρίς παιδιά, 7. Πτυχίο ΑΕΙ, 8. Πατέρας με πτυχίο ΑΕΙ, 9. ESEC5=5, 10. "Ντόπιοι", 11. Χωρίς σοβαρά προβλήματα υγείας. Η τιμή του ψευδο-R2 (Cox & Snell) είναι 0,141.

4) Εξετάζοντας τώρα τους παράγοντες διαστρωμάτωσης, η οικονομική τάξη δεν ασκεί καμία σημαντική επιρροή ενώ, αντίθετα, η κοινωνική θέση (δείκτης status) ασκεί σημαντική θετική επιρροή στην πιθανότητα να ανήκει κάποιος/α στην ομάδα του ανώτερου καταναλωτικού προτύπου. Αυτή η επιρροή του status στη σύγκριση μεταξύ ανώτερων και ανενεργών, που διαπιστώνεται και στα άλλα πεδία πολιτιστικής κατανάλωσης, δεν παρατηρείται στη σχέση μεταξύ ανώτερων και λαϊκών – γεγονός που υποδεικνύει και εδώ, όπως και στη μουσική, το διαταξικό χαρακτήρα της λαϊκής ομάδας όχι μόνο στο αθροιστικό στατιστικό επίπεδο αλλά και στο ατομικό.
5) Το εισόδημα ασκεί θετική επιρροή στην πιθανότητα να είναι κάποιος/α ενεργός καταναλωτής θεάτρου /χορού.
6) Το εκπαιδευτικό επίπεδο τόσο του ατόμου όσο και του πατέρα του ασκεί σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση της ομάδας των ανώτερων καταναλωτών έναντι των ανενεργών με την έννοια ότι οι πιθανότητες μειώνονται όταν έχουμε

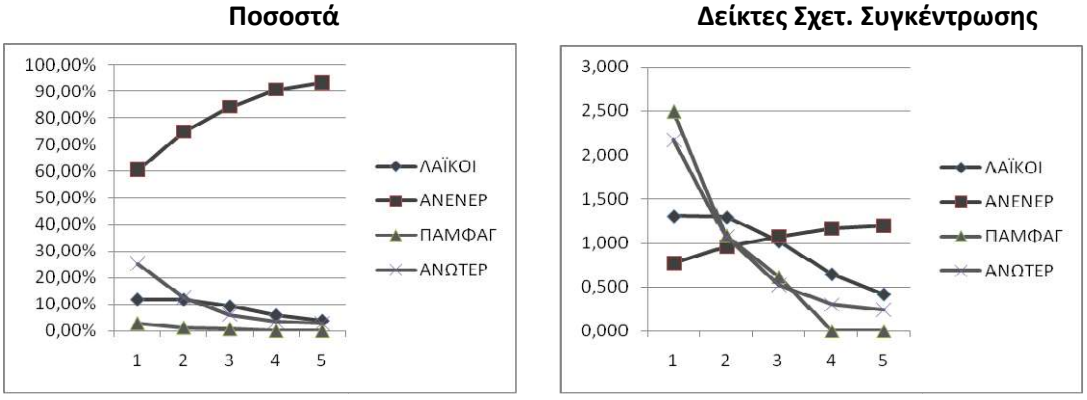
χαμηλή εκπαιδευτική βαθμίδα. Ασκεί επίσης μια ιδιόμορφη θετική επιρροή στο σχηματισμό λαϊκών αντί ανωτέρων όταν η βαθμίδα είναι η αμέσως κατώτερη των ΑΕΙ (ΤΕΙ, Κολλέγια κλπ.).

7) Τέλος, οι οικονομικοί μετανάστες εμφανίζουν αρνητική πιθανότητα να είναι ανώτεροι καταναλωτές τόσο έναντι των ανενεργών όσο και των λαϊκών.

8.5 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Το πεδίο της πολιτιστικής κατανάλωσης παραστάσεων θεάτρου και χορού παρουσιάζει ορισμένες σημαντικές ιδιομορφίες σε σύγκριση με τη μουσική και τον κινηματογράφο. Πρώτον, κινητοποιεί ιδιαίτερα περιορισμένο αριθμό καταναλωτών: τα άτομα που πήγαν *σε μία τουλάχιστον* παράσταση την περίοδο 2011-12 ελάχιστα ξεπέρασαν το 20% των ενηλίκων 18-65 ετών. Δεύτερον, είναι πρωτίστως γυναικεία υπόθεση σε όλες τις καταναλωτικές ομάδες: τα δύο τρίτα των πολιτιστικά ενεργών σε αυτό το πεδίο είναι γυναίκες. Τέλος, δεν διαπιστώνονται σημαντικές διαφορές στις καταναλωτικές πρακτικές των διαφορετικών ηλικιακών ομάδων. Ωστόσο, από την άποψη της σύνθεσης των καταναλωτών θεάτρου-χορού σε ομάδες διαφορετικών καταναλωτικών προτύπων δεν υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές με τα άλλα δύο πεδία. Και εδώ διακρίνονται σαφώς οι τέσσερις ομάδες των ανενεργών, των "ανώτερων", των "λαϊκών" και των "παμφάγων". Η ομάδα των παμφάγων είναι μεν ιδιαίτερα μικρή (1%), αλλά αν ληφθεί υπόψη το μικρό συνολικό μέγεθος των ενεργών καταναλωτών, η έκταση του φαινομένου της παμφαγίας δεν διαφέρει πολύ από αυτή για τη μουσική και το 2008-09 ήταν ουσιαστικά μεγαλύτερη στο θέατρο-χορό. Παρόμοιες, σε γενικές γραμμές, με τα ισχύοντα στη μουσική και το σινεμά είναι και οι σχέσεις των τεσσάρων ομάδων με την κοινωνική διαστρωμάτωση: και εδώ παρατηρείται έντονη κοινωνικά αντιδιαμετρική κατανομή των ανώτερων και των ανενεργών με κυρίαρχη διάσταση τη στρωμάτωση κατά το κοινωνικό status παρά τη οικονομική τάξη (Διάγραμμα 2). Οι παμφάγοι ακολουθούν εν πολλοίς την καμπύλη των ανώτερων ενώ οι λαϊκοί μια σχετικά πιο διαταξική κατανομή – αν και αύξουσα προς τα ανώτερα στρώματα. Η κατανομή τους, ωστόσο, ήταν σαφώς πιο διαταξική το 2008-09.

Διάγραμμα 2: Σχέση ομάδων θεάτρου-χορού με τα στρώματα status

Ενώ η ομάδα των ανωτέρων διαμορφώνεται έναντι των ανενεργών από την επιρροή του status, του εισοδήματος και της εκπαίδευσης (και φυσικά του φύλου), η ομάδα των λαϊκών επηρεάζεται μόνο από το εισόδημα (και το φύλο) έναντι των ανενεργών και από καμία διάσταση διαστρωμάτωσης έναντι των ανωτέρων - σε αντίθεση με το σινεμά όπου η επιρροή του status ήταν μικρή αλλά στατιστικά σημαντική[18]. Στην περίπτωση του θεάτρου-χορού το λαϊκό καταναλωτικό πρότυπο δεν φαίνεται να έχει για τα μέλη αυτής της ομάδας τις αρνητικές συνδηλώσεις κοινωνικής θέσης που έχει το λαϊκό πρότυπο στο σινεμά και, συνεπώς, λειτουργεί περισσότερο διαταξικά (ως προς την ιεραρχία status) με μόνο καθοριστικό παράγοντα την ύπαρξη ικανών οικονομικών πόρων. Παράλληλα, ωστόσο, είναι εδώ ένα πρότυπο *αντιθετικό* στο ανώτερο πρότυπο τόσο κοινωνικά όσο και πολιτιστικά. Αυτό φαίνεται στον Πίνακα 10 και στο Διάγραμμα 3 όπου τα είδη θεάτρου-χορού έχουν καταταγεί σε μια ιεραρχία ανάλογα με το στατιστικό μέσο όρο του δείκτη status της "πελατείας" τους στη βάση της υπόθεσης ότι η ιεραρχία του γούστου που υπαγορεύεται από την ανώτερη καταναλωτική ομάδα συνδέεται άμεσα και με την κοινωνική ιεραρχία των συμμετεχόντων στην αντίστοιχη κατανάλωση είδους.

Πίνακας 10: Ανώτεροι & Λαϊκοί - Κατανομή κατά το status είδους Θ & Χ

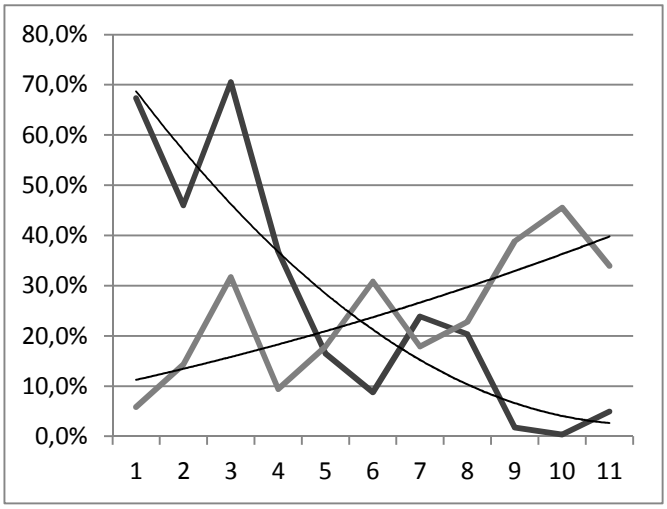
ΘΕΣΗ STATUS	ΚΑΤΗΓ. Θ&Χ	ΕΙΔΗ	ΑΝΩΤ	ΛΑΪΚ
1	Θ2	Παραστάσεις πειραματικού-σύγχρονου θεάτρου	67,4%	5,8%
2	Θ3	Παραστάσεις αρχαίου θεάτρου	46,0%	14,3%
3	Θ1	Παραστάσεις κλασσικού θεάτρου	70,5%	31,7%
4	Χ2	Σύγχρονος χορός	36,8%	9,4%
5	Χ3	Χορευτικά θεάματα (Shows)	16,5%	17,9%
6	Θ6	Μούζικαλ	8,8%	30,8%
7	Χ1	Κλασσικό μπαλέτο	23,9%	17,9%
8	Θ7	Παιδικό Θέατρο	20,4%	22,8%
9	Θ4	Ελαφρό θέατρο	1,8%	38,8%
10	Θ5	Επιθεωρήσεις	0,4%	45,5%
11	Χ4	Ελληνικοί χοροί	4,9%	33,9%

Με την εξαίρεση μιας σημαντικής επικάλυψης στο χώρο του κλασσικού θεάτρου (όπου επικρατούν καθοριστικά ωστόσο οι "ανώτεροι" καταναλωτές), τα είδη στα οποία κυρίως συγκεντρώνονται οι επιλογές των δύο ομάδων τοποθετούνται αντιδιαμετρικά στην κοινωνική ιεραρχία των ειδών θεάτρου-χορού. Αυτή η ιεραρχία, όπως και στο σινεμά, είναι εν πολλοίς όμοια με την "νόμιμη" ιεραρχία καλού γούστου με εξαίρεση την παράδοξη σε πρώτη ματιά θέση του κλασσικού μπαλέτου που όμως είναι ερμηνεύσιμη από την αρκετά γενικευμένη σύνδεση του μπαλέτου με την

[18] Η πιθανότητα ένταξης στους λαϊκούς έναντι των ανωτέρων επηρεάζεται θετικά μόνο από το μεταλυκειακό επίπεδο εκπαίδευσης (πλην ΑΕΙ) και το καθεστώς οικονομικού μετανάστη – δύο μάλλον περιορισμένες σε σημασία και ειδικές επιρροές.

μουσική παιδεία και τη σωματική διάπλαση των κοριτσιών. Όταν αυτές οι ιδιαιτερότητες "εξομαλυνθούν" από τις γραμμές τάσεις που φαίνονται στο Διάγραμμα 3, έχουμε και στο θέατρο-χορό δύο χιαστί τεμνόμενες κατανομές με αυτή των ανωτέρων να δείχνει πολύ πιο έντονη ανοδική κλίση.

Διάγραμμα 3: "Ανώτεροι" & Λαϊκοί" κατά είδος Θ&Χ - Ιεράρχηση ειδών κατά το μέσο status

Σχετικά με τις βασικές εναλλακτικές υποθέσεις που ερμηνεύουν τη σχέση μεταξύ διαστρωμάτωσης και πολιτιστικής κατανάλωσης μπορούν να γίνουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις. Κατ' αρχήν το φαινόμενο της παμφαγίας είναι ιδιαίτερα περιορισμένο και οπωσδήποτε δεν μπορεί να διεκδικήσει, σύμφωνα με το μοντέλο του Peterson, το ρόλο ενός νέου προτύπου διάκρισης βασισμένου στην ευρύτητα του ρεπερτορίου αντί της παραδοσιακής "ανώτερης" επικέντρωσης στις υψηλές μορφές κουλτούρας.[19] Αντίθετα, διατηρούνται και στην περίπτωση της κατανάλωσης θεάτρου-χορού ισχυρά στοιχεία του κατά Bourdieu ιεραρχικού μοντέλου της πολιτιστικής διάκρισης με σαφή συγκέντρωση στα ανώτερα στρώματα status της ομάδας των ανωτέρων καταναλωτών και, αντιδιαμετρικά, συγκέντρωση των πολιτιστικά ανενεργών στα κατώτερα στρώματα. Ωστόσο, η εκτεταμένη ομάδα των "λαϊκών" καταναλωτών με σαφώς αντιθετικό πρότυπο ως προς τους ανώτερους και με σημαντική παρουσία στα μεσαία αλλά και στα ανώτερα στρώματα διαψεύδει την Μπουρντιεακή υπόθεση της "ομολογικής" (ένα-προς-ένα) αντιστοίχησης κοινωνικής τάξης και πολιτιστικής πρακτικής. Όπως σημειώθηκε και για το σινεμά, η ιδιόμορφη σχετικά διαταξική κατανομή των λαϊκών (ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη τα προ κρίσης δεδομένα), η συνάρτηση του μεγέθους της ομάδας μόνο με το εισόδημα καθώς και ο χαρακτήρας του ρεπερτορίου των επιλογών τους, υποδεικνύουν ότι πρόκειται για ένα αντιθετικό στην "ανώτερη" κουλτούρα πρότυπο που διατρέχει την κοινωνική ιεραρχία και,

[19] Θα πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι τόσο οι "λαϊκή" ομάδα όσο, σε μικρότερο βαθμό, και η "ανώτερη" εμφανίζουν αρκετά στοιχεία παμφαγίας με την κατά περίπτωση σημαντική ποσοστιαία παρουσία σε είδη που δεν συνάδουν με τον πυρήνα του καταναλωτικού τους προτύπου.

συνεπώς, δεν μπορεί να θεωρηθεί "μικροαστικό" είτε με την Μπουρντιεακή έννοια της ανεπιτυχούς μίμησης της ανώτερης κουλτούρας είτε λόγω της ιδιαίτερης στενής σύνδεσης με κάποια μεσαία στρώματα. Ο χαρακτηρισμός "μικροαστικό" σε αυτή τη περίπτωση δεν θα παρέπεμπε παρά μόνο σε έναν προφανή και αναμενόμενο μειωτικό χαρακτηρισμό από τη σκοπιά της "ανώτερης" κουλτούρας. Επιπλέον, η σημαντικότατη παρουσία των ελληνικών χορών στις επιλογές των "λαϊκών", ενός είδους που είναι εμφανώς περιθωριακό στο καθιερωμένο κύκλωμα παραστάσεων, δηλώνει, σε συνδυασμό με τα κοινωνικο-πολιτικά στοιχεία της ελληνικής μεταπολεμικής εκδοχής του θεατρικού είδους της επιθεώρησης, ότι υπεισέρχονται στην περίπτωση του λαϊκού καταναλωτικού προτύπου και σημαντικά εθνολαϊκά στοιχεία που ενισχύουν το διαταξικό του χαρακτήρα. Η διαπίστωση της διαταξικότητας του λαϊκού προτύπου μπορεί επίσης να εκληφθεί ως ενδείκτης αποδυνάμωσης συμβολικών ορίων και κοινωνικών συνδηλώσεων που διαμορφώνουν πρακτικές πολιτισμικής κατανάλωσης. Το ερώτημα του κατά πόσο έχει επέλθει και στη χώρα μας σχετική διάβρωση, στο ευρύτερο πλαίσιο τέτοιων μετασχηματισμών στις δυτικές κοινωνίες, παραμένει δύσκολο να απαντηθεί, εξαιτίας αφενός της σχετικά ισχνής ηγεμονίας που χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία στο πεδίο του πολιτισμού, αφετέρου της απουσίας προγενέστερων σχετικών ερευνών σε εθνικό επίπεδο οι οποίες θα επέτρεπαν τον έλεγχό του διαχρονικά.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 8
Κοινωνικά χαρακτηριστικά των ομάδων καταναλωτών θεάτρου & χορού – Αναλυτικοί πίνακες

Πίνακας 2.1 Κατανομή εντός κατηγοριών φύλου & εντός ομάδων

	Άνδρες	Γυναίκες	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	84,3	73,74	78,8
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	8,0	14,35	11,3
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,6	1,37	1,0
ΛΑΪΚΟΙ	7,1	10,53	8,9
Σύνολο	100,0	100,0	100,0

.	ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	ΛΑΪΚΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Άνδρες	1018	97	7	86	1208
Γυναίκες	966	188	18	138	1310
Σύνολο	1984	285	25	224	2518
Άνδρες	51,3%	34,0%	28,0%	38,4%	48,0%
Γυναίκες	48,7%	66,0%	72,0%	61,6%	52,0%
Σύνολο	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 2.2 Φύλο-Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	Άνδρες	Γυναίκες
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	1,070	0,936
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	0,709	1,268
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,584	1,384
ΛΑΙΚΟΙ	0,090	1,185

Πίνακας 3.1 Κατανομή τύπων καταναλωτών παραστάσεων θεάτρου και χορού ανά ομάδα ηλικίας

	18-24	%	25-34	%	35-44	%	45-54	%	55-64	%	65	%	ΣΥΝ	Σύνολο
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	152	7,7	350	17,6	508	25,6	439	22,1	465	23,4	70	3,5	1984	100,0
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	24	8,4	71	24,9	74	26,0	66	23,2	42	14,7	8	2,8	285 11,3%	100,0
ΠΑΜΦΑΓΟΙ		0,0	4	16,0	5	20,0	7	28,0	8	32,0	1	4,0	25 1,0%	100,0
ΛΑΙΚΟΙ	23	10,3	45	20,1	60	26,8	40	17,9	53	23,7	3	1,3	224 9%	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	199	7,9	470	18,7	647	25,7	552	21,9	568	22,6	82	3.3	2518 100%	100,0

Πίνακας 3.2 Κατανομή εντός ομάδων ηλικίας

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	76,4	74,5	78,5	79,5	81,9	85,4	78,8
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	12,1	15,1	11,4	12,0	7,4	9,8	11,3
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,0	0,9	0,8	1,3	1,4	1,2	1,0
ΛΑΙΚΟΙ	11,6	9,6	9,3	7,2	9,3	3,7	8,9
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πίνακας 3.3 Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	0,969	0,945	0,996	1,009	1,039	1,083
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	1,066	1,335	1,011	1,056	0,653	0,862
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,000	0,857	0,778	1,227	1,419	1,228
ΛΑΪΚΟΙ	1,299	1,076	1,044	0,815	1,049	0,411

Πίνακας 4.1. Κατανομή τύπων καταναλωτών παραστάσεων θεάτρου και χορού ανά εκπαιδευτικό επίπεδο

	Πρωτοβάθμια-μερική μέση	%	Πλήρης μέση	%	Μεταλυκειακή ΑΤΕΙ	%	ΑΕΙ	%	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	382	19,3	719	36,2	441	22,2	442	22,3	1984
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	2	0,7	58	20,4	49	17,2	176	61,8	285
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	-	0,0	4	16,0	5	20,0	16	64,0	25
ΛΑΪΚΟΙ	15	6,7	62	27,7	71	31,7	76	33,9	224
Σύνολο	399	15,8	843	33,5	566	22,5	710	28,2	2518

Πίνακας 4.2 Κατανομή εντός ομάδων εκπαιδευτικού επιπέδου

	Πρωτοβάθμια-μερική μέση	Πλήρης μέση	Μεταλυκειακή ΑΤΕΙ	ΑΕΙ	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	95,7%	85,3%	77,9%	62,3%	78,8%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	0,5%	6,9%	8,7%	24,8%	11,3%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,0%	0,5%	0,9%	2,3%	1,0%
ΛΑΪΚΟΙ	3,8%	7,4%	12,5%	10,7%	8,9%

Πίνακας 4.3 Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	Πρωτοβάθμια-μερική μέση	Πλήρης μέση	Μεταλυκειακή ΑΤΕΙ	ΑΕΙ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	1,215	1,082	0,989	0,790
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	0,044	0,608	0,765	2,190
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,000	0,478	0,890	2,270
ΛΑΪΚΟΙ	0,423	0,827	1,410	1,203

Πίνακας 5.1 Κατανομή τύπων καταναλωτών παραστάσεων θεάτρου και χορού ανά κλιμάκιο εισοδήματος

	<700	%	701-1100	%	1101-1550	%	1551-2300	%	2300 +	%	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	482	25,4	541	28,5	383	20,2	311	16,4	178	9,4	1895
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	37	13,9	61	22,9	57	21,4	65	24,4	46	17,3	266
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	4	17,4	6	26,1	1	4,3	6	26,1	6	26,1	23
ΛΑΪΚΟΙ	27	12,4	51	23,5	49	22,6	54	24,9	36	16,6	217

Πίνακας 5.2 Κατανομή εντός κλιμακίων εισοδήματος

	<700	701-1100	1101-1550	1551-2300	2300 +	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	87,6%	82,1%	78,2%	71,3%	66,9%	78,9%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	6,7%	9,3%	11,6%	14,9%	17,3%	11,1%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,7%	0,9%	0,2%	1,4%	2,3%	1,0%
ΛΑΪΚΟΙ	4,9%	7,7%	10,0%	12,4%	13,5%	9,0%

Πίνακας 5.3 Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	<700	701-1100	1101-1550	1551-2300	2300 +
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	1,110	1,040	0,990	0,904	0,848
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	0,607	0,836	1,050	1,346	1,561
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,759	0,950	0,213	1,437	2,355
ΛΑΪΚΟΙ	0,543	0,856	1,106	1,370	1,497

Πίνακας 6.1 Κατανομή τύπων καταναλωτών ανά ομάδα στάτους

	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	ΣΥΝΟΛΟ	%
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	353	19,8	441	24,7	250	14,0	440	24,7	300	16,8	1784	100,0
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	147	55,7	73	27,7	18	6,8	17	6,4	9	3,4	264	
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	16	64,0	7	28,0	2	8,0	-	0,0	-	0,0	25	100,0%
ΛΑΪΚΟΙ	68	33,5	68	33,5	27	13,3	28	13,8	12	5,9	203	100,0%
Σύνολο	584	25,7	589	25,9	297	13,0	485	21,3	321	14,1	2276	100,0%

Πίνακας 6.2 Κατανομή εντός ομάδων στάτους

	1	2	3	4	5	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	60,4%	74,9%	84,2%	90,7%	93,5%	78,4%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	25,2%	12,4%	6,1%	3,5%	2,8%	11,6%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	2,7%	1,2%	0,7%	0,0%	0,0%	1,1%
ΛΑΪΚΟΙ	11,6%	11,5%	9,1%	5,8%	3,7%	8,9%
ΣΥΝΟΛΟ	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 6.3 Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	1	2	3	4	5
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	0,771	0,955	1,074	1,157	1,192
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	2,170	1,069	0,522	0,302	0,242
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	2,494	1,082	0,613	0,000	0,000
ΛΑΪΚΟΙ	1,305	1,294	1,019	0,647	0,419

Πίνακας 7.1 Κατανομή τύπων καταναλωτών ανά οικονομική τάξη

	1.Τάξη υπηρεσιών	%	2. Ενδιάμεση τάξη	%	3. Μικροαστική τάξη	%	4. Μη χειρών. εργάτες	%	5. Χειρών εργάτες	%	Σύν.
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	539	30,1	302	16,8	316	17,6	252	14,1	381	21,2	1790
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	183	69,3	33	12,5	24	9,1	15	5,7	9	3,4	264
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	19	76,0	1	4,0	3	12,0	2	8,0		0,0	25
ΛΑΙΚΟΙ	97	47,7	46	22,6	17	8,4	23	11,3	20	9,8	203
Σύνολο	838	36,7	382	16,7	360	15,8	292	12,8	410	17,9	2282

Πίνακας 7.2 Κατανομή εντός οικονομικών τάξεων

	Τάξη υπηρεσιών	Ενδιάμεση τάξη	Μικροαστική τάξη	Μη χειρώνακτες εργάτες	Χειρώνακτες εργάτες	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	64,3%	79,06%	87,8%	86,3%	92,9%	78,4%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	21,8%	8,64%	6,7%	5,1%	2,2%	11,6%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	2,3%	0,26%	0,8%	0,7%	0,0%	1,1%
ΛΑΙΚΟΙ	11,6%	12,04%	4,7%	7,9%	4,9%	8,9%
Σύνολο	100,0%	100,00%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 7.3 Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	Τάξη υπηρεσιών	Ενδιάμεση τάξη	Μικροαστική τάξη	Μηχειρώνακτες εργάτες	Χειρώνακτες εργάτες
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	0,820	1,008	1,119	1,100	1,185
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	1,888	0,747	0,576	0,444	0,190
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	2,070	0,239	0,761	0,625	0,000
ΛΑΙΚΟΙ	1,301	1,354	0,531	0,885	0,548

9. Επισκέψεις σε χώρους μουσικής

Στη συζήτηση για τη σχέση κοινωνικής διαστρωμάτωσης και πολιτιστικής κατανάλωσης, οι κοινωνιολόγοι έδωσαν έμφαση στη μουσική περισσότερο ίσως από κάθε άλλον πολιτιστικό τομέα (Peterson 2005, Coulangeon και Lemel 2010). Ο Bourdieu υποστήριζε στη *Διάκριση* (1979: 17) ότι το μουσικό γούστο είναι αυτό που κατεξοχήν κατατάσσει το άτομο στην πολιτισμική ιεραρχία, περισσότερο από ό,τι οι υπόλοιποι τομείς της «νόμιμης» κουλτούρας (ζωγραφική, λογοτεχνία, χορός, θέατρο). Απέδιδε αυτήν την ιδιαίτερη ισχύ του μουσικού γούστου στη σπανιότητα των συνθηκών απόκτησης των σχετικών δεξιοτήτων και γνώσεων (η παρουσία σε μια κλασσική συναυλία και, πολύ περισσότερο, η γνώση ενός μουσικού οργάνου είναι λιγότερο συχνές από ό,τι η επίσκεψη σε ένα μουσείο, η ανάγνωση ενός βιβλίου ή η παρακολούθηση μιας θεατρικής παράστασης). Την απέδιδε, επιπλέον, στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της μουσικής, ιδίως στην απουσία του λόγου και την έλλειψη ξεκάθαρης αναπαραστατικής λειτουργίας (σε αντίθεση με το θέατρο ή το μυθιστόρημα), η οποία επιτρέπει την μεγαλύτερη εξιδανίκευσή της ως «καθαρής» τέχνης. Το δεύτερο σημαντικό σημείο καμπής στη συζήτηση, η εμφάνιση του σχήματος «παμφαγία/μονοφαγία», επίσης προέκυψε από τη μελέτη των μουσικών γούστων (Peterson 1992, 2005). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση του ενδιαφέροντος για τα μουσικά γούστα από τους μελετητές που ακολούθησαν και επιχείρησαν να ελέγξουν την ισχύ του μοντέλου του Peterson σε διαφορετικές χώρες και χρονικές στιγμές (Bryson 1996, Chan and Goldthorpe 2007, Katz-Gerro et al. 2007, Coulangeon and Lemel 2010).

Στις αναλύσεις που ακολουθούν θα υποστηρίξουμε ότι στην περίπτωση της κατανάλωσης μουσικής σε χώρους της Αθήνας το φαινόμενο της «παμφαγίας» συνυπάρχει με την παραδοσιακή διαίρεση «ανώτερου»/«λαϊκού» προτύπου κατανάλωσης (στο εξής χωρίς εισαγωγικά). Η συνύπαρξη αυτή εκφράζεται τόσο στην ύπαρξη ενός διακριτού, αν και περιορισμένης εμβέλειας, παμφαγικού προτύπου, όσο και στην άμβλυνση των ορίων μεταξύ του ανώτερου και του λαϊκού προτύπου. Σε ό,τι αφορά τη σχέση αυτών των προτύπων κατανάλωσης με τη διαστρωμάτωση, θα δούμε ότι, σε συμφωνία με τα ευρήματα που αναφέραμε προηγουμένως, τα πρότυπα δεν αντιστοιχούν σε ξεχωριστές κοινωνικές τάξεις ή ομάδες στάτους. Ειδικά, το λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης έχει έναν διαταξικό χαρακτήρα. Η επίδραση της διαστρωμάτωσης, η οποία κυρίως αφορά στην εκπαίδευση και το στάτους, περιορίζεται στις πιθανότητες ένταξης στο ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης. Βάσει αυτών των ευρημάτων θα υποστηρίξουμε ότι η κοινωνική διάκριση διέπει μόνο ένα μέρος της κατανάλωσης μουσικής, ενώ κατά το σχετικά μεγαλύτερο μέρος της η κατανάλωση μουσικής έχει το χαρακτήρα «βασικής» ή «συνηθισμένης» πρακτικής. Η έκθεση χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Στο πρώτο παρουσιάζουμε τις βασικές μεθοδολογικές μας επιλογές, ιδιαίτερα τον συνδυασμό της μελέτης ειδών μουσικής με χώρους της πόλης και την επικέντρωση στις πρακτικές έναντι των προτιμήσεων. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζουμε τα αποτελέσματα της ανάλυσης λανθανουσών

κλάσεων στη βάση των οποίων διακρίνουμε τα διαφορετικά πρότυπα κατανάλωσης μουσικής. Στο τρίτο μέρος συσχετίζουμε τα πρότυπα κατανάλωσης με τη διαστρωμάτωση. Τέλος, συζητάμε τα βασικά ευρήματα της μελέτης από τη σκοπιά των βασικών θεωρητικών παραδειγμάτων της συζήτησης για τη σχέση πολιτιστικής κατανάλωσης και διαστρωμάτωσης.

9.1 Μέθοδος και δεδομένα

Όπως συμβαίνει με όλα τα συμβολικά αγαθά, διαφορετικοί τρόποι χρήσης ή κατανάλωσης της μουσικής έχουν διαφορετικές κοινωνικό-πολιτισμικές συνδηλώσεις. Η χρήση της μουσικής περιλαμβάνει το μοναχικό άκουσμα, την παρακολούθηση μιας συναυλίας, το άκουσμα μουσικής σε δημόσιους χώρους (αεροδρόμια, εστιατόρια κ.λπ.) και το παίξιμο κάποιου μουσικού οργάνου, ενώ κάθε ένας από αυτούς του τρόπους χρήσης έχει εσωτερικές διαφοροποιήσεις (π.χ. το μοναχικό άκουσμα μπορεί να γίνεται από την τηλεόραση, το ραδιόφωνο, CD ή το διαδίκτυο). Περισσότερο από ό,τι άλλοι πολιτισμικοί τομείς, η χρήση της μουσικής έχει επηρεαστεί από τις νέες τεχνολογίες οι οποίες έχουν ανατρέψει τις διαδικασίες μαζικής παραγωγής και κατανάλωσης και έχουν οδηγήσει σε νέα φαινόμενα (αυτό-προώθηση καλλιτεχνών, συρρίκνωση της μουσικής αγοράς, μείωση της επιρροής των μεγάλων εταιρειών κ.λπ.).

Η παρούσα έρευνα εστιάζει σε μορφές κατανάλωσης στον αστικό χώρο. Σε αυτό το πλαίσιο εξετάζουμε την κατανάλωση μουσικής σε ταβέρνες, κλαμπ, πίστες, μουσικές σκηνές και συναυλιακούς χώρους. Η επιλογή αυτή προσφέρει κάποιες δυνατότητες και θέτει ορισμένους περιορισμούς τους οποίους πρέπει να λάβουμε υπόψη κατά την ερμηνεία των δεδομένων. Η μελέτη του ακούσματος και του παιξίματος μουσικής στο σπίτι θα μας έδινε μάλλον περισσότερες δυνατότητες να εντοπίσουμε την επίδραση των πρωτογενών κοινωνικών ομάδων –ειδικά της οικογένειας – στη διαμόρφωση του μουσικού γούστου (Bourdieu 1979, 81). Επίσης, η μελέτη του ακούσματος μουσικής από τα ΜΜΕ φαίνεται να αποκαλύπτει μια μεγαλύτερη ποικιλία μουσικών γούστων σε ατομικό επίπεδο (που επιβεβαιώνει το μοντέλο της «παμφαγίας») από ό,τι η μελέτη της κατανάλωσης μουσικής σε συναυλίες όπου η μεσολάβηση του χρηματικού αντιτίμου τείνει να περιορίζει τις επιλογές (αυτό τουλάχιστον φάνηκε στη μελέτη των Chan και Goldthorpe στην Αγγλία (2007, ειδικά σελ. 6). Θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε στα ακόλουθα σημεία τα χαρακτηριστικά της μελέτης της κατανάλωσης μουσικής σε χώρους της πόλης: α. Η «πραγματική» δεν μπορεί να θεωρηθεί αντανάκλαση των προσωπικών γούστων. Όπως σωστά τονίζει ο Lahire (2004: 173) οι καταναλωτικές πρακτικές δεν καθορίζονται τόσο από τα γούστα αλλά και από τις περιστάσεις και ένα σημαντικό εύρος δυνατοτήτων και περιορισμών που συνδέονται με τις κοινωνικότητες, την κοινωνική θέση, τον τόπο κατοικίας, το εισόδημα κ.λπ., β. Ειδικότερα, η κατανάλωση μουσικής έχει περισσότερο και πιο άμεσα «κοινωνικό» χαρακτήρα, καθώς λαμβάνει χώρα σε παρέες ενώ η κοινωνική σύνθεση της πελατείας υπεισέρχεται στα κριτήρια επιλογής του χώρου (πέρα από το είδος της μουσικής), γ. Εφόσον η κατανάλωση μουσικής σε κάποιον χώρο της πόλης

προϋποθέτει σχετικά αυξημένους πόρους (χρήματα, χρόνος, κοινωνικότητα), μπορούμε να υποθέσουμε ότι έχει πιο έντονο ταυτοτικό περιεχόμενο. Ταυτόχρονα όμως οδηγεί πιθανώς σε υποαντιπροσώπευση των χαμηλών κοινωνικό-οικονομικών στρωμάτων και γενικότερα σε υπεραντιπροσώπευση των ατόμων που δεν παρουσιάζουν καμία δραστηριότητα, δ. Δεν είναι πάντα δυνατή μια «καθαρή» μελέτη μουσικών γούστων, καθώς υπάρχουν χώροι όπου παίζουν σχετικά ανάμεικτα μουσικά είδη (μουσικά μεζεδοπωλεία, κλαμπ), ε. Η ανάλυση πρέπει να λάβει υπόψη τη συμβολική όχι μόνο των ειδών της μουσικής αλλά και των χώρων, η οποία επίσης επηρεάζει τις επιλογές των καταναλωτών[20].

Οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν εάν έχουν πάει τα προηγούμενα δύο χρόνια να ακούσουν μουσική σε χώρους από την ακόλουθη λίστα: (1) Μεγάλες πίστες, (2) Ρεμπετάδικα–Λαϊκά πάλκα, (3) Μουσικά μεζεδοπωλεία και μουσικές ταβέρνες, (4) Μουσικές σκηνές για Έντεχνο Ελληνικό & Διεθνές Τραγούδι, (5) Μουσικές σκηνές/Club για Τζαζ και Εθνικές Μουσικές, (6) Μουσικές σκηνές/Club για συναυλίες ροκ, ποπ-ροκ, μέταλ, ηλεκτρονική, ραπ, χιπ-χοπ κλπ. (7) Χώρους Κλασσικής-Σύγχρονης μουσικής και Όπερας, (8) Άλλο είδος κλειστού χώρου μουσικής. Οι ερωτώμενοι είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν από μία ως οκτώ απαντήσεις. Η διατύπωση της ερώτησης εξαιρεί από την περίοδο αναφοράς των δύο χρόνων τις διακοπές, τις εκδρομές, τα ταξίδια και τα Σαββατοκύριακα σε εξοχικά στη βάση της παραδοχής ότι σε αυτές τις περιστάσεις η κατανάλωση μουσικής (και γενικότερα η πολιτιστική κατανάλωση) διαφοροποιείται, καθώς αλλάζουν το προσφερόμενο ρεπερτόριο μουσικής, η διάθεση των καταναλωτών και οι κοινωνικότητες. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η κατανάλωση μουσικής στην πόλη όπου βρίσκεται η μόνιμη κατοικία υπάγεται σε ορισμένες συνθήκες (εβδομαδιαίος κύκλος εργασίας και ελεύθερου χρόνου, διαμόρφωση γούστων και πρακτικών σε σχέση με τη διαθέσιμη προσφορά μουσικών χώρων, διαθεσιμότητα συγκεκριμένων προσωπικών δικτύων) η οποία έχουν τη δική τους, λίγο-πολύ συνεκτική, λογική που πρέπει να προσεγγισθεί αυτόνομα.

Η επιλογή των χώρων κατανάλωσης μουσικής έγινε με το κριτήριο της εξισορρόπησης ανάμεσα στην λεπτομέρεια και την οικονομία της ερώτησης. Η ύπαρξη επτά δυνατών απαντήσεων (συν την απάντηση «Άλλο είδος κλειστού χώρου μουσικής») στην ερώτηση δίνει ένα ικανοποιητικό εύρος επιλογών, ενώ ταυτόχρονα είναι αρκετά λιτή ώστε να διευκολύνει την ανάλυση με όρους λανθανουσών κλάσεων. Οπωσδήποτε θα ήταν επιθυμητή η ύπαρξη μόνο «καθαρών» απαντήσεων,

[20]Είναι δυνατόν ο καταναλωτής να επισκέπτεται χώρους όπου ακούγεται μουσική την οποία δεν επιλέγει να ακούσει στο σπίτι (και συνεπώς δεν συγκαταλέγεται στον πυρήνα των προτιμήσεών του). Για παράδειγμα, στις ποιοτικές συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος ορισμένοι ερωτώμενοι διευκρίνιζαν ότι επισκέπτονται σχετικά τακτικά πίστες χωρίς να έχουν προτίμηση για τη «λαϊκό-ποπ» μουσική. Αυτό οφείλεται στο ότι οι πίστες αποτελούν ένα είδος δημοφιλούς και ταυτόχρονα «πολυτελούς» διασκέδασης που προσφέρεται για διάφορες κοινωνικές περιστάσεις (εορτασμούς, εταιρικές εκδηλώσεις κ.λπ.) – αν και δεν πρέπει να αποκλειστεί το ενδεχόμενο κάποιοι ερωτώμενοι να επιθυμούν να κρατούν αποστάσεις από αυτό το σχετικά χαμηλού κύρους είδος μουσικής.

στη βάση της λογικής «ένας χώρος-ένα είδος μουσικής». Σε αυτή την περίπτωση όμως η λίστα θα γίνονταν υπερβολικά εκτενής κάτι που θα δυσκόλευε την ανάλυση και για αυτό τον λόγο έγινε η επιλογή της σύμπτυξης ειδών των οποίων οι κοινωνικό-πολιτισμικές συνδηλώσεις, αν ιδωθούν στο συνολικό μουσικό φάσμα, είναι συγγενείς (π.χ. τζαζ και έθνικ, κλασσική μουσική και όπερα) ή τουλάχιστον δεν είναι αντικρουόμενες (ροκ, ποπ-ροκ, μέταλ, ηλεκτρονική, ραπ, χιπ-χοπ).

Πίνακας 1: Ποσοστά επίσκεψης των ερωτώμενων στους μουσικούς χώρους

Χώρος μουσικής	**%**
Μουσικά μεζεδοπωλεία-ταβέρνες	30,1
Μουσικές σκηνές για έντεχνο ελληνικό και διεθνές τραγούδι	17,0
Μουσικές σκηνές/κλαμπ για ροκ, ποπ-ροκ, μέταλ, ηλεκτρονική, ραπ, χιπ-χοπ κ.λπ.	16,5
Ρεμπετάδικα-λαϊκά πάλκα	15,4
Μεγάλες πίστες	11,2
Μουσικές σκηνές/κλαμπ για τζαζ και εθνικές μουσικές	10,6
Χώροι κλασσικής-σύγχρονης μουσικής και Όπερας	9,8
Άλλο	5,5
Κανένα	45,4

9.2 Τύποι καταναλωτών μουσικής στους χώρους της πόλης

Στον πίνακα που ακολουθεί βλέπουμε τα αποτελέσματα της ανάλυσης λανθανουσών κλάσεων στην κατανάλωση μουσικής σε χώρους της πόλης (πλην των συναυλιακών χώρων). Τα στατιστικά κριτήρια AIC και BIC βελτιώνονται (δηλ. οι τιμές τους μειώνονται) ως και το μοντέλο των τεσσάρων κλάσεων. Με βάση το κριτήριο αυτό πρέπει να επιλέξουμε το μοντέλο των τεσσάρων κλάσεων. Πρέπει ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι η μείωση στους δύο δείκτες είναι σχετικά μικρή και θα μπορούσαμε με βάση το κριτήριο της φειδωλότητας να την παραβλέψουμε, επιλέγοντας το μοντέλο των τριών κλάσεων. Εν τέλει, επιλέγουμε το μοντέλο των τεσσάρων κλάσεων για τον επιπρόσθετο ερμηνευτικό λόγο ότι, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αναδεικνύει τη συνύπαρξη του φαινομένου της παμφαγίας με τη διαίρεση ανώτερης/λαϊκής κουλτούρας, συνύπαρξη την οποία θεωρούμε σημαντική για τη συνολική δομή της κατανάλωσης της μουσικής σε χώρους της Αθήνας. Αντίθετα, η επιλογή του μοντέλου των τριών χώρων θα δημιουργούσε τεχνητά ένα πρότυπο ανώτερης-παμφαγικής κατανάλωσης το οποίο θα συσκότιζε την ανθεκτικότητα της παραδοσιακής διαίρεσης ανώτερης/λαϊκής κατανάλωσης.

Πίνακας 2: Εφαρμογή μοντέλων λανθανουσών κλάσεων σε δεδομένα κατανάλωσης μουσικής χώρους της πόλης (πλην συναυλιακών χώρων)

Κλάσεις	AIC	BIC	G^2	X^2	df	maximumlog-likelihood
1	15975.34	16021.99	1516.869	32072.13	247	-7.979.671
2	14973.3	15072.43	496.8281	720.36	238	-7469.65
3	14837.73	14989.35	343.2618	459.9194	229	-7.392.867
4	14754.27	14958.36	241.7992	256.774	220	-7.342.136
5	14742.34	14998.91	211.8683	215.8144	211	-7327.17

Στον πίνακα που ακολουθεί βλέπουμε το εκτιμώμενο σχετικό μέγεθος των λανθανουσών κλάσεων και την εκτιμώμενη δεσμευμένη πιθανότητα κατανάλωσης μουσικής σε έναν από τους οκτώ χώρους, με δεδομένη την ένταξη σε μία λανθάνουσα κλάση. Ήδη στη βάση αυτών των πρώτων στοιχείων, και πριν λάβουμε υπόψη περαιτέρω κοινωνικό-δημογραφικά στοιχεία, μπορούν να γίνουν μια σειρά σημαντικές παρατηρήσεις σε αναφορά προς τα μείζονα θεωρητικά υποδείγματα (μεταμοντέρνο, ομολογία, παμφαγία/μονοφαγία). Πρώτα από όλα, είναι εμφανές ότι προκύπτουν αρκετά διακριτά μοτίβα κατανάλωσης. Συνεπώς, δεν υφίσταται μια κατάσταση πλήρους εξατομίκευσης των μουσικών γούστων, η οποία θα οδηγούσε σε μια πολύ πιο χαώδη εικόνα. Συνολικά, η κατανάλωση μουσικής στους χώρους της πόλης είναι αρκετά δομημένη.

Πίνακας 3: Εκτιμώμενο σχετικό μέγεθος των λανθανουσών κλάσεων και δεσμευμένες πιθανότητες των διαφορετικών μορφών μουσικής κατανάλωσης στο μοντέλο 4 κλάσεων (N=2518)

	ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ (%)	ΛΑΙΚΟΙ (%)	ΑΝΩΤΕΡΟΙ (%)	ΠΑΜΦΑΓΟΙ (%)
Σχετικό μέγεθος κλάσης (%)	54,6	26,7	15,8	3,0
Χώροι κλασσικής-σύγχρονης μουσικής και Όπερας	3,4	4,7	34,5	39,8
Μουσικές σκηνές/κλαμπ για τζαζ και εθνικές μουσικές	0,0	8,1	42,0	60,7
Μουσικές σκηνές για έντεχνο ελληνικό και διεθνές τραγούδι	3,1	19,9	46,8	88,0
Μουσικές σκηνές/κλαμπ για ροκ, ποπ-ροκ, μέταλ, ηλεκτρονική, ραπ, χιπ-χοπ κ.λπ.	4,2	19,9	44,2	64,2
Μουσικά μεζεδοπωλεία-ταβέρνες	9,4	63,3	34,2	92,2
Ρεμπετάδικα-λαϊκά πάλκα	1,0	41,3	5,6	100
Μεγάλες πίστες	1,5	27,8	9,8	48,6
Άλλο είδος κλειστού χώρου μουσικής	2,6	6,8	11,6	16,2

Τα κύρια χαρακτηριστικά του συστήματος που συγκροτούν οι τέσσερεις τύποι καταναλωτών είναι τα εξής:

α. *Η βασική διαίρεση εντοπίζεται ανάμεσα στα άτομα που δεν καταναλώνουν καθόλου ή σχεδόν καθόλου, τους οποίους θα ονομάσουμε «ανενεργούς», και στα άτομα που έχουν κάποια κατανάλωση μουσικής*. Η διαίρεση αυτή χωρίζει τον πληθυσμό της έρευνας στα δύο. Φυσικά, η ένταξη ενός ατόμου στους «ανενεργούς» δεν σημαίνει φυσικά ότι δεν καταναλώνουν καθόλου μουσική, κάτι που μπορούν να κάνουν στο σπίτι ή σε άλλες περιστάσεις (γιορτές, πανηγύρια κ.λπ.). Το αποτέλεσμα αυτό προκύπτει από τη βασική επιλογή της έρευνας στο πλαίσιο της οποίας οι ερωτήσεις αφορούν τις επισκέψεις και όχι τις προτιμήσεις. Το κόστος αυτής της επιλογής είναι ότι χάνουμε πληροφορία για ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Από την άλλη, αποκαλύπτεται το γεγονός ότι το ήμισυ του πληθυσμού απλώς δεν έχει κάποια πολιτιστική δραστηριότητα, εν προκειμένω για κατανάλωση μουσικής, στην πόλη.

β. *Το φαινόμενο της «παμφαγίας» συνυπάρχει με την πιο παραδοσιακή διαίρεση «ανώτερης»/«λαϊκής» κουλτούρας, με τη δεύτερη να είναι σημαντικότερη στη συνολική κατανομή των πρακτικών κατανάλωσης μουσικής*. Εξετάζοντας τις κλάσεις των ενεργών καταναλωτών, παρατηρούμε ότι η κλάση 4 έχει υψηλές πιθανότητες κατανάλωσης μουσικής σε ένα ευρύ φάσμα χώρων (υψηλότερη τιμή στα ρεμπετάδικα-λαϊκά πάλκα με P=0,1 και χαμηλότερη στους χώρους κλασσικής-σύγχρονης μουσικής και όπερας P=0,398)[21]. Με βάση αυτές τις τιμές μπορούμε να συνάγουμε ότι πρόκειται για τυπική περίπτωση παμφαγίας. Ωστόσο, το φαινόμενο της παμφαγίας έχει περιορισμένη έκταση, καθώς η κλάση 4 δεν αφορά παρά μόνο το 3% του πληθυσμού. Επιπλέον, πρέπει να σχετικοποιήσουμε την εικόνα και από πολιτισμική άποψη: σε αντίθεση με την αρχική διατύπωση του επιχειρήματος της παμφαγίας από τον Peterson, το παμφαγικό πρότυπο στην περίπτωση της κατανάλωσης μουσικής σε χώρους της Αθήνας δεν εμφανίζεται ως προέκταση του ανώτερου προτύπου κατανάλωσης. Αντίθετα, οι παμφάγοι της Αθήνας καταναλώνουν σε μεγαλύτερα ποσοστά είδη λαϊκής και όχι υψηλής μουσικής (γεγονός που συνδέεται πιθανώς με το νεανικό τους προφίλ, όπως θα δούμε στη συνέχεια).

Οι κλάσεις 2 και 3, οι οποίες αντιπροσωπεύουν το 26,7% και 15,8%, του συνολικού πληθυσμού διαφοροποιούνται στη βάση της κατανάλωσης ειδών υψηλής και χαμηλής κουλτούρας. Οι ερωτώμενοι της κλάσης 2 έχουν πολλαπλάσια μεγαλύτερες πιθανότητες κατανάλωσης μουσικής σε πίστες, ρεμπετάδικα-λαϊκά πάλκα και μουσικά μεζεδοπωλεία-τάβερνες σε σχέση με τους ερωτώμενους της κλάσης 3. Αντίθετα, οι ερωτώμενοι της κλάσης 3 έχουν περισσότερες πιθανότητες να ακούν μουσική σε μουσικές σκηνές για έντεχνο, ελληνικό και διεθνές τραγούδι, σε μουσικές

[21] Το ποσοστό των «παμφάγων» ήταν σχεδόν διπλάσιο (5,6%) για την περίοδο 2008-9 (όπως προκύπτει από τις απαντήσεις για τα έτη αυτά στο ερωτηματολόγιο). Η μείωση αυτή, η οποία εύλογα μπορεί να αποδοθεί στην κρίση, είναι σημαντική αλλά δεν αλλάζει το γεγονός ότι το πρότυπο της «παμφαγίας» παραμένει έλασσον στη συνολική κατανομή. Τα ποσοστά των υπολοίπων τύπων καταναλωτών την χρονική εκείνη περίοδο ήταν: ανώτεροι 17,5%, λαϊκοί 27,4% και ανενεργοί 49,6%.

σκηνές/κλαμπ για τζάζ, έθνικ, ροκ, ηλεκτρονική, ραπ κ.λπ. και σε χώρους κλασσικής-σύγχρονης μουσικής και όπερας. Οι διαφορές αυτές είναι πολύ έντονες και δεν είναι δυνατό να αγνοηθούν. Είναι συνεπώς σαφές ότι η «παραδοσιακή» διαίρεση ανάμεσα σε «υψηλά» και «λαϊκά» ή «χαμηλά» είδη συνεχίζει να υφίσταται στην κατανάλωση μουσικής στην Αθήνα.

Ωστόσο, πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί στην προσέγγιση του «λαϊκού» προτύπου κατανάλωσης. Χαρακτηρίζουμε το πρότυπο αυτό «λαϊκό» διότι στον πυρήνα του βρίσκονται χώροι όπου καταναλώνονται είδη μουσικής που ανήκουν στην ευρύτερη οικογένεια της μουσικής την οποία αποκαλούμε στην Ελλάδα «λαϊκή»: ρεμπέτικα, λαϊκό-ποπ, μεταπολεμική λαϊκή μουσική. Αυτό, όμως, δεν συνεπάγεται αυτόματα ότι στο λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης αντιστοιχούν κατώτερα κοινωνικό-οικονομικά στρώματα, ούτε ότι το περιεχόμενό του καθορίζεται από ισχυρές κοινωνικο-οικονομικές αναγκαιότητες (αυτό που ο Bourdieu ονόμαζε «choix du nécessaire», Bourdieu 1979). Η επίσκεψη σε ρεμπετάδικα, μουσικά μεζεδοπωλεία και πίστες δεν προϋποθέτει απαραίτητα μειωμένους πολιτισμικούς και, κυρίως, οικονομικούς πόρους. Αντίθετα, η κατανάλωση σε κάποιους από αυτούς τους χώρους, όπως στις πίστες, μπορεί να θεωρηθεί ως μια διασκέδαση με στοιχεία πολυτέλειας. Στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια στη συνέχεια, πρόκειται για σχετικά διαταξικούς χώρους οι οποίοι ευνοούν περισσότερο την κοινωνική ενσωμάτωση παρά την κοινωνική διάκριση.[22]

Ακόμη μία σημαντική σημείωση αφορά τη σχέση ανάμεσα στην εγχώρια λαϊκή μουσική και την, αγγλοαμερικάνικης κυρίως παραγωγής, ποπ-ροκ. Αντίθετα με ό,τι έχει παρατηρηθεί σε άλλες έρευνες (βλ. π.χ. για την Ολλανδία Van Eijck 2001 και για την Ισπανία Sintas et al. 2004) το εισαγόμενο ποπ-ροκ δεν αποτελεί τον πυρήνα ενός αυτόνομου προτύπου κατανάλωσης (διακρινόμενο από ένα πρότυπο κατανάλωσης που έχει στο κέντρο του τα εγχώρια είδη λαϊκής μουσικής). Αντίθετα, η κατανάλωση εισαγόμενου ποπ-ροκ είναι ενσωματωμένο τόσο στο «λαϊκό» όσο και, ιδιαίτερα, στο ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης, κάτι που θα πρέπει μάλλον να ιδωθεί σαν απόηχος της ιστορίας του ροκ στην Ελλάδα και στην αρχική του υιοθέτηση από τις ανώτερες τάξεις (Κατσάπης 2007).

γ. *Ο «ανώτερος» και ο «λαϊκός» τύπος καταναλωτή παρουσιάζουν μερική αλληλοεπικάλυψη*. Οι δύο τύποι καταναλωτή επισκέπτονται χώρους οι οποίοι τους

[22] Από αυτή την άποψη, η έννοια του «λαϊκού» ρεπερτορίου και των «λαϊκών» ως αντίστοιχη ομάδα καταναλωτών μουσικής διαφέρει σε σημαντικό βαθμό στην ελληνική περίπτωση από την έννοια του «popular» στο μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας (με εξαιρέσεις μελέτες για χώρες όπως π.χ. η Χιλή, η Σερβία και το Ισραήλ) το οποίο, ακολουθώντας το αγγλοσαξονικό πρότυπο εξισώνεται με το «κατώτερο» (lowbrow). Στην ελληνική περίπτωση το «λαϊκό» ενδύεται την ιδιότητα της «ελληνικότητας», διεκδικώντας από τη δεκαετία του 1960 χώρο στον «νόμιμο» κανόνα πολιτιστικής κατανάλωσης (για την ιστορία του λαϊκού τραγουδιού στην Ελλάδα βλ. Οικονόμου 2005). Αυτό βέβαια δεν ισχύει για τα «λαϊκά» είδη στο σινεμά ή στο θέατρο και τον χορό, τα οποία δεν διαφέρουν από τα αντίστοιχα στη διεθνή σκηνή.

αντιστοιχούν σχεδόν αποκλειστικά: οι ανώτεροι καταναλωτές έχουν πολύ υψηλότερες πιθανότητες επίσκεψης χώρων κλασικής μουσικής και όπερας και χώρων τζαζ και έθνικ μουσικής (επταπλάσιες και πενταπλάσιες πιθανότητες αντίστοιχα), ενώ οι λαϊκοί καταναλωτές έχουν πολλαπλάσιες πιθανότητες να επισκέπτονται χώρους με ρεμπέτικη μουσική και μεγάλες πίστες (επταπλάσιες και τριπλάσιες πιθανότητες αντίστοιχα). Αν όμως αυτοί οι χώροι μπορούν να θεωρηθούν οι πλέον χαρακτηριστικοί των δύο τύπων καταναλωτή, ταυτόχρονα οι «ανώτεροι» και οι λαϊκοί καταναλωτές αλληλοεπικαλύπτονται σε τρία είδη χώρων: χώροι έντεχνης μουσικής, χώροι ροκ, ποπ-ροκ, ηλεκτρονικής μουσικής κ.λπ. και μουσικά μεζεδοπωλεία και ταβέρνες. Η τάση αυτή δείχνει, πρώτα από όλα, ότι και στην περίπτωση που μελετάμε, στην κατανάλωση μουσικής σε χώρους της Αθήνας, ισχύει η άμβλυνση των ορίων και η απουσία στεγανών ανάμεσα στους πόλους της ανώτερης και της λαϊκής κουλτούρας (Holbrook et al. 2002, Peterson 2005, Lahire 2004). Από αυτή την άποψη, διαπιστώνουμε μια εκποίκιλση της κατανάλωσης μουσικής, ή με άλλα λόγια μια παμφαγική κλίση, τόσο στους ανώτερους όσο και στους λαϊκούς καταναλωτές. Χάρη στην κλίση αυτή, επίσης, οι λαϊκοί καταναλωτές δεν περιορίζονται σε ένα είδος χώρου (ή σε περισσότερα του ενός αλλά συναφή), περίπτωση στην οποία θα είχαμε «μονοφαγία».

Αξίζει ακόμη να παρατηρήσουμε ότι αυτή η συνάντηση των δύο προτύπων κατανάλωσης στη μέση *καταλαμβάνει τη θέση στην οποία θα μπορούσε να βρίσκεται ένα μεσαίο ή μικροαστικό πρότυπο κατανάλωσης μουσικής*. Πράγματι οι τρεις χώροι κατανάλωσης μουσικής που αποτελούν το πεδίο συνάντησης των δύο προτύπων κατανάλωσης είναι οι δημοφιλέστεροι (βρίσκονται στην κορυφή των επισκέψεων στο σύνολο των ερωτώμενων, βλ. σχετικό πίνακα) και τοποθετούνται στο μέσον της ιεραρχίας γούστου-στάτους[23]. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, η απουσία ενός μεσαίου ή μικροαστικού προτύπου κατανάλωσης είναι ακόμη μία ένδειξη του γεγονότος ότι η διάρθρωση των προτύπων κατανάλωσης *δεν* ακολουθεί εξ ολοκλήρου ταξική λογική. Σε αυτή την περίπτωση, θα είχαμε διακριτά ταξικά πρότυπα κατανάλωσης τα οποία θα αντιστοιχούσαν στην αστική, τη μικροαστική και τις εργατικές τάξεις. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η επίδραση της διαστρωμάτωσης παραμένει σημαντική, ένας τέτοιος διαχωρισμός των προτύπων κατανάλωσης δεν προκύπτει από τα δεδομένα. Αντίθετα, αυτό που κυρίως διαφαίνεται είναι η διάκριση ανάμεσα σε ένα πεδίο κατανάλωσης μουσικής σχετικά διαταξικό που ευνοεί την κοινωνική ενσωμάτωση και ένα πεδίο κατανάλωσης μουσικής που συνδέεται εντονότερα με τις ανώτερες ομάδες στάτους και ευνοεί την κοινωνική διάκριση. Τα ζητήματα αυτά μας φέρνουν στη διερεύνηση της σχέσης των προτύπων κατανάλωσης με τη διαστρωμάτωση.

[23] Αναφερόμαστε εδώ στην ιεράρχηση των χώρων ανάλογα με το μέσο στάτους των καταναλωτών τους. Βλ. τις προηγούμενες εκθέσεις για το σινεμά και το θέατρο-χορό.

9.3 Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των λανθανουσών κλάσεων καταναλωτών μουσικής σε χώρους της πόλης

Πίνακας 4: Κατανομή των τύπων καταναλωτών κατά φύλο, ηλικία, εκπαίδευση, εισόδημα, ομάδες στάτους και κοινωνικοοικονομική τάξη

	Ανενεργοί	Λαϊκοί	Ανώτεροι	Παμφάγοι	ΣΥΝΟΛΟ
Σχετικό μέγεθος κλάσης (%)	62,6	21,4	13,1	2,9	
ΦΥΛΟ					
Άνδρες	47,9	49,5	43,6	56,9	48,0
Γυναίκες	52,1	50,5	56,4	43,1	52,0
ΗΛΙΚΙΑ					
18-24	4,3	15,8	8,5	25	7,9%
25-34	13,6	28,4	24,2	30,6	18,7%
35-44	24,9	26,2	30,3	19,4	25,7%
45-54	23,8	17,6	22,1	12,5	21,9%
55-64	29	10,6	13,3	12,5	22,6%
65	4,4	1,5	1,5	0	3,3%
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ					
Πρωτοβάθμια-Μερική Μέση	22,6	6,9	1,5	1,4	15,8%
Πλήρης Μέση	36,1	34,7	18,2	36,1	33,5%
Μεταλυκειακή & ΑΤΕΙ	20,1	28,9	23,6	20,8	22,5%
ΑΕΙ	21,2	29,5	56,7	41,7	28,2%
ΜΗΝΙΑΙΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ [a]					
<700	26,5	16,4	15,4	26,8	22,9%
701-1100	29,2	24,9	23,5	26,8	27,4%
1101-1550	19,6	24,7	18,6	14,1	20,4%
1551-2300	16,5	19,7	24,1	16,9	18,2%
2301+	8,2	14,5	18,3	15,5	11,1%
ΣΤΡΩΜΑΤΑ STATUS[b]					
1. Ανώτερο	19,5	26,5	49,2	43,8	25,6%
2	23,5	29,6	31,5	23,4	26,0%
3	12	17,9	10,2	12,5	13,1%
4	25,8	19,1	5,9	12,5	21,3%
5. Κατώτερο	19,2	7	3,3	7,8	14,1%
Κ/Ο ΤΑΞΕΙΣ (ESeC5) [c]					
Διευθυντικη-Επαγγελματική	29	41,1	62,6	53,1	36,7%
Ενδιάμεση	15,2	23,2	13,1	18,8	16,7%
Μικροαστική	19,3	9,2	10,8	10,9	15,8%
Μη χειρώνακτες εργάτες	13,2	14,4	8,9	10,9	12,8%
Χειρώνακτες εργάτες	23,4	12,1	4,6	6,3	18,0%

Σημείωση: [a] N=2401, [b] N=2276, [c] N=2282

Στη συνέχεια εξετάζουμε τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των λανθανουσών κλάσεων καταναλωτών μουσικής, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη θέση τους στην κοινωνική διαστρωμάτωση της Αθήνας. Όπως και στους άλλους πολιτιστικούς τομείς έχουμε

ακολουθήσει τα εξής βήματα: Με δεδομένη την επιλογή του μοντέλου των τεσσάρων λανθανουσών κλάσεων, υπολογίσαμε τις "δεσμευμένες" πιθανότητες ένταξης του κάθε ερωτώμενου σε κάθε μία από αυτές τις κλάσεις. Έτσι, άτομα με συναφές πρότυπο απαντήσεων αποδόθηκαν στην ίδια λανθάνουσα κλάση της οποίας το μέγεθος μπορεί να διαφέρει σε κάποιο βαθμό από το αρχικά εκτιμώμενο μέγεθος.

Με την κατανομή των ερωτώμενων στις λανθάνουσες κλάσεις μπορούμε να προχωρήσουμε στην εξέταση των βασικών κοινωνικών, οικονομικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών των κλάσεων (φύλο, ηλικία, εκπαίδευση, εισόδημα, στάτους, κ/ο τάξη) μέσα από απλές κατανομές (Πίνακας 4). Ορισμένες προκαταρκτικές παρατηρήσεις που προκύπτουν από την εξέταση των περιγραφικών στατιστικών είναι οι εξής:

Η ένταξη στις διαφορετικές κατηγορίες καταναλωτών δε φαίνεται να συνδέεται με το φύλο. Αντίθετα, η συσχέτιση της είναι ισχυρότερη με την ηλικία. Οι «ανενεργοί» έχουν πολύ υψηλότερες πιθανότητες να προέρχονται από της ηλικιακές ομάδες άνω των 45 ετών (57,2% έναντι 28,7% για τους λαϊκούς, 36,9% για τους υψηλούς και 25% για τους παμφάγους). Οι τρεις κατηγορίες ενεργών καταναλωτών (λαϊκοί, ανώτεροι και παμφάγοι) έχουν περισσότερες πιθανότητες να προέρχονται από τις ηλικιακές ομάδες 25-34 και 35-44. Συνολικά, οι νεότεροι καταναλωτές απαντώνται στις κατηγορίες των παμφάγων και των λαϊκών, ακολουθούν οι ανώτεροι καταναλωτές και τέλος οι αδρανείς.

Η εκπαίδευση παρουσιάζει επίσης ισχυρή συσχέτιση με την ένταξη στις κατηγορίες καταναλωτών. Οι ανενεργοί έχουν πολλαπλάσιες πιθανότητες να έχουν έως πρωτοβάθμια εκπαίδευση (22,6% έναντι 69% για τους λαϊκούς οι οποίοι έχουν τις αμέσως υψηλότερες πιθανότητες να έχουν το κατώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο). Όλες οι κατηγορίες καταναλωτών έχουν τις ίδιες περίπου πιθανότητες να έχουν πλήρη μέση εκπαίδευση (γύρω στο 35%), με την σημαντική εξαίρεση των ανώτερων καταναλωτών. Η μεταλυκειακή και ανώτερη εκπαίδευση παρουσιάζει σχετικά περιορισμένες διακυμάνσεις στις διαφορετικές κατηγορίες καταναλωτών (με μέγιστο στους λαϊκούς 28,9%). Τέλος, οι ανώτεροι καταναλωτές και οι παμφάγοι έχουν σαφώς τις υψηλότερες πιθανότητες να έχουν ανώτατη εκπαίδευση.

Σε ό,τι αφορά στο εισόδημα είναι αξιοσημείωτο ότι υψηλότερες πιθανότητες να βρίσκονται στη χαμηλότερη βαθμίδα της κλίμακας έχουν οι ανενεργοί και οι παμφάγοι (26,5% και 26,8%). Το υψηλό ποσοστό των παμφάγων στην κατώτερη εισοδηματική κατηγορία συνδέεται με το υψηλό ποσοστό της ίδιας κατηγορίας καταναλωτών στους νέους (ηλικίες 18-24). Όλες οι κατηγορίες καταναλωτών έχουν περίπου τις ίδιες πιθανότητες να βρίσκονται στη δεύτερη χαμηλότερη βαθμίδα της κλίμακας. Υψηλότερες πιθανότητες να βρίσκονται στις ενδιάμεσες εισοδηματικές βαθμίδες έχουν οι λαϊκοί καταναλωτές (ακόμη μια ένδειξη του ότι το κοινωνικό τους προφίλ είναι μάλλον «διαταξικό» και όχι «λαϊκό», ζήτημα στο οποίο θα επανέλθουμε

στη συνέχεια). Αντίστοιχα υψηλότερες πιθανότητες να βρίσκονται στις δύο ανώτερες εισοδηματικές βαθμίδες συγκεντρώνουν οι ανώτεροι καταναλωτές (42,4% έναντι 24,7% για τους ανενεργοί, 34,2% για τους λαϊκούς και 34,2% για τους παμφάγους).

Το στάτους παρουσιάζει ισχυρή συσχέτιση με την ένταξη στις διαφορετικές κατηγορίες καταναλωτών. Οι ανενεργοί έχουν πολλαπλάσιες πιθανότητες να βρίσκονται στις δύο χαμηλότερες βαθμίδες της κλίμακας στάτους σε σχέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες καταναλωτών (45% έναντι 26,1% για τους λαϊκούς, 89% για τους υψηλούς και 20,3% για τους παμφάγους). Αντίθετα, οι παμφάγοι και ειδικά οι ανώτεροι καταναλωτές έχουν ιδιαίτερα υψηλές πιθανότητες να βρίσκονται στην υψηλότερη βαθμίδα στάτους. Οι λαϊκοί καταναλωτές τοποθετούνται ανάμεσα στους ανενεργούς και τους υψηλούς καταναλωτές, παρουσιάζοντας, κάτι σημαντικό, *μια σχετικά ομοιόμορφη κατανομή* (56,1 στις δύο ανώτερες βαθμίδες και 43,9% στις υπόλοιπες).

Η εξέταση της κατανομή των διαφορετικών βαθμίδων στάτους (πίνακας 5) στις κατηγορίες καταναλωτών μας βοηθά να εξετάσουμε περαιτέρω τη σχέση στάτους/κατανάλωση μουσικής στην πόλη. Οι ανενεργοί αποτελούν την σχετική ή απόλυτη πλειονότητα σε όλες τις βαθμίδες στάτους, συμπεριλαμβανομένης της ανώτερης (έστω και με πολύ χαμηλότερα ποσοστά από ό,τι η τέταρτη και η πέμπτη). Επίσης, οι παμφάγοι και οι ανώτεροι καταναλωτές *είναι μόνο μια μειονότητα* στην πρώτη και η δεύτερη βαθμίδα στάτους (30,5% και 18,8%).

Πίνακας 5: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής εντός στρωμάτων στάτους

	1	2	3	4	5	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	47,4	56,7	57,6	75,5	84,7	62,4
ΛΑΙΚΟΙ	22,1	24,4	29,3	19,2	10,6	21,4
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	25,7	16,3	10,4	3,7	3,1	13,4
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	4,8	2,5	2,7	1,6	1,6	2,8
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πίνακας 6: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής εντός κοινωνικοοικονομικών τάξεων

	Διευθυντική-Επαγγελματική	Ενδιάμεση	Μικροαστική	Μη χειρώνακτες εργάτες	Χειρώνακτες εργάτες	Σύνολο
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	49,3	56,8	76,4	64,4	81,2	62,5
ΛΑΙΚΟΙ	23,9	29,6	12,5	24,0	14,4	21,3
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	22,8	10,5	9,2	9,2	3,4	13,4
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	4,1	3,1	1,9	2,4	1,0	2,8
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Παρόμοια ισχυρή συσχέτιση εμφανίζεται ανάμεσα στην ένταξη στις κατηγορίες καταναλωτών και την οικονομική τάξη (πίνακας 6). Οι παμφάγοι και οι ανώτεροι καταναλωτές έχουν πολύ υψηλή πιθανότητα να προέρχονται από την ανώτερη τάξη, κάτι που συμφωνεί με τις παρατηρήσεις που έχουν γίνει σε άλλες χώρες. Ταυτόχρονα, όμως, είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτο ότι και οι λαϊκοί τείνουν να προέρχονται από την ανώτερη τάξη με ποσοστό που υπερβαίνει το 40%. Οι ανενεργοί έχουν ένα πιο ξεκάθαρα χαμηλότερο κοινωνικό προφίλ προερχόμενοι κατά 1/4 από τις εργατικές τάξεις. Η εξέταση του πίνακα με την κατανομή των διαφορετικών οικονομικών τάξεων στις κατηγορίες καταναλωτών μας δίνει μια παρόμοια εικόνα με τα στοιχεία που αφορούν στο στάτους. Και εδώ οι ανενεργοί αποτελούν την πλειονότητα σε όλες τις τάξεις (σχετική πλειονότητα στην διευθυντική-επαγγελματική τάξη, απόλυτη πλειονότητα στις υπόλοιπες). Η αύξηση του ποσοστού των ανενεργών δεν είναι απολύτως γραμμική (όπως στην περίπτωση των βαθμίδων στάτους), καθώς στην τρίτη τάξη (αυτοαπασχολούμενοι και μικροεργοδότες) το ποσοστό τους αυξάνει περισσότερο από ό,τι θα αντιστοιχούσε «κανονικά» σύμφωνα με την οικονομική θέση τους στη ταξική δομή. Επιπλέον, οι λαϊκοί καταναλωτές έχουν ισχυρή παρουσία τόσο στην ενδιάμεση τάξη όσο και στην τάξη υπηρεσιών, κάτι που δείχνει ότι το «λαϊκό» πρότυπο κατανάλωσης μουσικής στην πόλη απέχει πολύ από το να έχει στενά λαϊκή ταξική βάση. Τέλος, οι παμφάγοι και οι ανώτεροι καταναλωτές είναι μόνο μια μειονότητα στην ανώτερη τάξη που δεν ξεπερνά το 27%, η οποία μάλιστα είναι απόλυτα συγκρίσιμη με το 24% της ανώτερης τάξης που κατατάσσεται στην κατηγορία των λαϊκών καταναλωτών.

Τα στοιχεία αυτά σχετικά με το κοινωνικό στάτους και την οικονομική τάξη μας δείχνουν ότι αν τα ανώτερα πρότυπα κατανάλωσης μουσικής στην πόλη είναι υπόθεση πρωτίστως της ανώτερης οικονομικής τάξης δεν ισχύει και το αντίστροφο: *η ανώτερη οικονομική τάξη δεν ακολουθεί στο σύνολό της τα ανώτερα πρότυπα κατανάλωσης*. Με άλλα λόγια το υψηλό πρότυπο κατανάλωσης δεν κυριαρχεί στην ανώτερη οικονομική τάξη. Αντίθετα, η ανώτερη οικονομική τάξη εμφανίζεται εσωτερικά διαφοροποιημένη: περίπου κατά το ήμισυ είναι αδρανής, κατά το 1/4 υιοθετεί το λαϊκό πρότυπο και μόνο με ένα ποσοστό λίγο μεγαλύτερο από το 1/4 υιοθετεί το υψηλό πρότυπο. Οι ίδιες σχεδόν αναλογίες ισχύουν σε ό,τι αφορά το στάτους και το επίπεδο εκπαίδευσης. Πρόκειται για ένα σημαντικό στοιχείο το οποίο έχει παρατηρηθεί και σε άλλες χώρες (για τη Γαλλία βλ. Coulangeon & Lemel 2010, σελ. 99-101 και το Ηνωμένο Βασίλειο βλ. Bennett 2007) και έχει σημαντικές θεωρητικές και εμπειρικές προεκτάσεις. Οι Coulangeon & Lemel συνάγουν το συμπέρασμα ότι δεν ισχύει το μπουρντιεϊκό επιχείρημα της ομολογικής σχέσης ένα-προς-ένα ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις και γούστα, καθώς οι κοινωνικές τάξεις διαφοροποιούνται εσωτερικά (Coulangeon & Lemel 2010, σελ. 107). Η κριτική αυτή είναι σωστή, στο βαθμό τουλάχιστον που αφορά στην «ακραία» εκδοχή του μπουρντιεϊκού παραδείγματος (Goldthorpe 2007) σύμφωνα με την οποία η ένα-προς-ένα σχέση ισχύει χωρίς αποκλίσεις. Μπορεί να προσθέσει κανείς ότι πρέπει να διακρίνουμε εννοιολογικά *το ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης από τα πρότυπα*

κατανάλωσης της ανώτερης τάξης ή, σύμφωνα με μια πιο γενική διατύπωση, την *ανώτερη κουλτούρα* από την *κουλτούρα των ανώτερων τάξεων*. Το ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης όντως υποστηρίζεται πρωτίστως από την ανώτερη οικονομική τάξη, όπως θα περιμέναμε από μια μπουρντεϊκή οπτική. Ταυτόχρονα, όμως, τα πρότυπα κατανάλωσης της ανώτερης οικονομικής τάξης δεν ταυτίζονται με το ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης αλλά είναι διαφοροποιημένα.

9.4 Μεταβολή στις εξόδους για μουσική μεταξύ 2008-9 και 2011-12

Στον πίνακα 7 βλέπουμε τη μεταβολή στην κατανάλωση μουσικής σε χώρους της πόλης κατά τις δύο εξεταζόμενες διετίες. Είναι αξιοσημείωτο ότι η μεγαλύτερη μείωση (διπλάσια του μέσου όρου) παρατηρείται στους χώρους που χαρακτηρίζουν κατεξοχήν το λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης (μεγάλες πίστες και ρεμπετάδικα). Οι χώροι κλασικής μουσικής και όπερας, καθώς και οι μουσικές σκηνές για ποπ, ροκ κ.λπ. εμφανίζουν τη μικρότερη μείωση. Η μείωση της επίσκεψης στους υπόλοιπους χώρους βρίσκεται στο μέσον ανάμεσα σε αυτές τις δύο κατηγορίες χώρων.

Πίνακας 7: Μεταβολή στην «κατανάλωση» μουσικής σε χώρους της πόλης μεταξύ 2008-09 και 2011-12

	2011-12	2008-09	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %
Μεγάλες Πίστες	250	460	-45,7
Ρεμπετάδικα - Λαϊκά πάλκα	249	512	-51,4
Μουσικά μεζεδοπωλεία και μουσικές ταβέρνες	695	863	-19,5
Μουσικές σκηνές για Έντεχνο Ελληνικό & Διεθνές Τραγούδι	385	486	-20,8
Μουσικές σκηνές/Club για Τζαζ και Εθνικές Μουσικές	249	317	-21,5
Μουσικές σκηνές/Club για συναυλίες ροκ, ποπ-ροκ, μέταλ, ηλεκτρονική, ραπ, χιπ-χοπ κλπ.	365	402	-9,2
Χώρους Κλασσικής-Σύγχρονης μουσικής και Όπερας	233	266	-12,4
Άλλο είδος κλειστού χώρου μουσικής	128	127	0,8
ΣΥΝΟΛΟ	2554	3433	-25,6

Πίνακας 8: Μεταβολή ομάδων καταναλωτών 2008-09 έως 2011-12

	2008-09	**2011-12**	**ΜΕΤΑΒΟΛΗ**	
			ΑΡΙΘΜ.	%
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	125	72	-53	-73,6
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	345	330	-15	-4,5
ΛΑΪΚΟΙ	598	539	-59	-10,9
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	1450	1577	127	8,1
ΣΥΝΟΛΟ	2518	2518		

Όπως και για το 2011-12, έτσι και για το 2008-09 η βέλτιστη ανάλυση των καταναλωτικών επιλογών κατά λανθάνουσες «τάξεις» (κλάσεις) προέκρινε ένα μοντέλο τεσσάρων καταναλωτικών ομάδων με ομάδες αντίστοιχες με αυτές του 2011-12. Συνεπώς, μπορούμε να εξετάσουμε τις επιπτώσεις της κρίσης τόσο στη μεταβολή του μεγέθους των ομάδων (πίνακας 8) όσο και στις τυχόν μετακινήσεις ατόμων από μια ομάδα προς μία άλλη δηλαδή στη πολιτιστική *κινητικότητα* (πίνακας 9).[24] Επίσης, μπορούμε να εξετάσουμε την μεταβολή της ταξικής σύνθεσης των προτύπων κατανάλωσης μεταξύ 2008-9 και 2011-12 (πίνακας 10 για τις δύο κυριότερες κλάσεις καταναλωτών, τους ανώτερους και τους λαϊκούς).

Πίνακας 9: Κινητικότητα μεταξύ ομάδων καταναλωτών, 2008/09 - 2011/12

	2008-09				
	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	ΛΑΪΚΟΙ	ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	ΣΥΝ11_12
2011-12					
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	251	27	25	27	330
ΠΑΜΦΑΓΟΙ		58	6	8	72
ΛΑΪΚΟΙ	28	21	360	130	539
ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	66	19	207	1285	1577
ΣΥΝ08_09	345	125	598	1450	2518
			ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ		
ΑΝΟΔΙΚΗ	0	27	25	165	217
ΚΑΘΟΔΙΚΗ	94	40	207	0	341
ΚΑΘΑΡΗ	-94	-13	-182	165	-124
%ΚΑΘΑΡΗ	-27,2%	-10,4%	-30,4%	11,4%	-4,9%

Με βάση το σύνολο των πινάκων που αναφέρονται στις μεταβολές μεταξύ 2008-9 και 2011-12 μπορούμε να κάνουμε τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

α. Η μεγαλύτερη μείωση παρατηρείται στην κατανάλωση των δραστηριοτήτων που εμπίπτουν στο λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης (η ίδια τάση εμφανίζεται και στο θέατρο). Αυτό οφείλεται κυρίως στην υποχώρηση της κατανάλωσης της μικροαστικής τάξης και των μη χειρωνακτών εργατών[25]: πράγματι η συμμετοχή των δύο τάξεων αυτών στην καταναλωτική κλάση των λαϊκών παρουσιάζει τη

[24] Με δεδομένη την κρίση, υποθέτουμε ότι ο κύριος λόγος για αυτές τις μεταβολές είναι οι οικονομικές επιπτώσεις της κρίσης στην καταναλωτική και κοινωνική συμπεριφορά των ατόμων. Πιθανότατα, ωστόσο, ένα μέρος των μεταβολών να οφείλεται σε γενικότερες τάσεις αλλαγής των καταναλωτικών προτύπων ή σε συγκυριακές μεταβολές στην πλευρά της πολιτιστικής *παραγωγής*.

[25] Θα περίμενε κανείς ότι παρόμοια μείωση θα παρατηρούνταν στην κατανάλωση των χειρωνακτών εργατών, κάτι που παραδόξως δεν συμβαίνει.

μεγαλύτερη μείωση σε σχέση με τις υπόλοιπες τάξεις (πίνακας 10). Το γεγονός αυτό φανερώνει την μεγαλύτερη ανθεκτικότητα της πολιτιστικής κατανάλωσης των ανώτερων τάξεων σε συνθήκες κρίσης. Επίσης, δείχνει ότι πριν την κρίση η διαταξικότητα του λαϊκού προτύπου κατανάλωσης ήταν σαφώς εντονότερη (κάτι που διαπιστώσαμε και στην περίπτωση του θεάτρου).

Πίνακας 10: Μεταβολή στις ομάδες ανώτερων και λαϊκών καταναλωτών ανά κοινωνικο-οικονομική τάξη

	Ανώτεροι				Λαϊκοί			
	2008-9	2011-12	ΑΡΙΘΜ.	%	2008-9	2011-12	ΑΡΙΘΜ.	%
Διευθυντική-επαγγελματική	201	191	-10	-5,0	218	200	-18	-8,3
Ενδιάμεση	36	40	4	11,1	117	113	-4	-3,4
Μικροαστική	39	33	-6	-15,4	62	45	-17	-27,4
Μη χειρώνακτες εργάτες	35	27	-8	-22,9	106	70	-36	-34,0
Χειρώνακτες εργάτες	11	14	3	27,3	50	59	9	18,0
ΣΥΝΟΛΟ	322	305	-17	-5,3	553	487	-66	-11,9

β. Στα στοιχεία που αφορούν στην κινητικότητα μεταξύ των καταναλωτικών προτύπων βλέπουμε μια σημαντική μετακίνηση από την κλάση των παμφάγων καταναλωτών προς τις υπόλοιπες και από την κλάση των ανώτερων προς τους λαϊκούς καταναλωτές και τους ανενεργούς. Πρόκειται για έναν περιορισμό του καταναλωτικού ρεπερτορίου την οποία μπορούμε να αποδώσουμε στην μείωση των οικονομικών πόρων σε συνθήκες κρίσης.

γ. Στα στοιχεία που αφορούν στην κινητικότητα μεταξύ των καταναλωτικών προτύπων παρατηρούμε επίσης μια σημαντική μετακίνηση καταναλωτών από τους λαϊκούς στους ανενεργούς αλλά και από τους ανενεργούς στους λαϊκούς. Αν παρατηρούσαμε μόνο την μετακίνηση από τους λαϊκούς στους ανενεργούς, θα μπορούσαμε κάλλιστα να την αποδώσουμε εξίσου σε οικονομικούς λόγους. Ωστόσο, η ύπαρξη και ενός αντίθετου ρεύματος (από τους ανενεργούς στους λαϊκούς) μας υποχρεώνει να διαφοροποιήσουμε την ερμηνεία. Οι μετακινήσεις αυτές ανάμεσα στο λαϊκούς και τους ανενεργούς είναι μάλλον ενδεικτικές του τρόπου με τον οποίο διακρίνονται τα δύο πρότυπα. Το λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης είναι σχεδόν διαταξικό και παραπέμπει, όπως θα δούμε στη συνέχεια, περισσότερο στη διατήρηση ενός «βασικού» επιπέδου διαβίωσης παρά στον κοινωνικό ανταγωνισμό για την απόκτηση κύρους (όπως συμβαίνει με το ανώτερο καταναλωτικό πρότυπο). Αυτό που διαφοροποιεί τους λαϊκούς καταναλωτές από τους ανενεργούς είναι η χρήση «στοιχειωδών» πόρων (εισόδημα, χρόνος) τους οποίους δεν στερούνται πλήρως οι ανενεργοί. Συνεπώς οι ίδιοι καταναλωτές μπορούν αρκετά εύκολα να μεταπηδήσουν από τη μία κατηγορία στην άλλη σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, ακόμη και για εντελώς συγκυριακούς λόγους (κάτι που γίνεται ακόμη περισσότερο κατανοητό αν

λάβουμε υπόψη ότι στην έρευνά αυτή ρωτάμε αν οι καταναλωτές έχουν επισκεφθεί έστω και μία φορά τους διάφορους χώρους). Αντίθετα, η μεταπήδηση από τους ανενεργούς στο ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης είναι πολύ λιγότερο πιθανή καθώς πλέον πρόκειται για το κατεξοχήν πεδίο διάκρισης και κοινωνικού ανταγωνισμού στο πλαίσιο της πολιτιστικής κατανάλωσης, το οποίο προσδιορίζεται από σπανιότερους πόρους όπως το στάτους και η εκπαίδευση.

9.5 Προσδιοριστικοί παράγοντες της επιλογής καταναλωτικού προτύπου

Όπως είδαμε στην προκαταρκτική στατιστική ανάλυση της σχέσης των ομάδων κατανάλωσης με βασικές διαστάσεις της διαστρωμάτωσης και με βασικές δημογραφικές μεταβλητές, εμφανίζονται σημαντικοί συσχετισμοί που φωτίζουν τόσο τον κοινωνικό χαρακτήρα των ομάδων όσο και τις διαφορές μεταξύ τους. Ωστόσο, αυτή η ανάλυση δεν μπορεί να επισημάνει τις κύριες προσδιοριστικές μεταβλητές που διαμορφώνουν την επιλογή ενός καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου ούτε να εκτιμήσει τη σχετική επιρροή κάποιου παράγοντα σε σύγκριση με άλλους. Αυτές οι εκτιμήσεις μπορούν να γίνουν μόνο με μια *πολυμεταβλητή* ανάλυση σε επίπεδο ατόμων σε ένα μεθοδολογικό πλαίσιο κατανόησης των πιθανοτήτων επιλογής ενός καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου. Μια τέτοια μέθοδος είναι η «πολυωνυμική λογιστική παλινδρόμηση» (multinomial logistic regression) που «ερμηνεύει» τη σχέση της πιθανότητας να επιλεγεί ένα πρότυπο προς την πιθανότητα να επιλεγεί ένα άλλο ως προσδιοριζόμενη από μια γραμμική συνάρτηση όπου υπεισέρχονται οι πιθανολογούμενες ως σημαντικές καθοριστικές μεταβλητές – τόσο οι συνεχείς (ποσοτικές, όπως το εισόδημα ή ηλικία) όσο και οι κατηγορικές (ποιοτικές, όπως το φύλο).[26]

Οι μεταβλητές (πιθανοί προσδιοριστικοί παράγοντες) που θα εξεταστούν φαίνονται στον σχετικό πίνακα. Στις βασικές μεταβλητές διαστρωμάτωσης (status, τάξη, εισόδημα, εκπαίδευση) και δημογραφικών χαρακτηριστικών (φύλο, ηλικία) έχουν προστεθεί η οικογενειακή κατάσταση (MARIT_STAT2), η ύπαρξη ανήλικων παιδιών, η κατάσταση της υγείας, το αν ο ερωτώμενος είναι οικονομικός μετανάστης και, τέλος, το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα του/της ερωτώμενου/ης ως ένδειξη του πολιτισμικού κεφαλαίου και των πολιτισμικών προδιαθέσεων που έχουν αποκτηθεί από την οικογένεια. Η εξαρτημένη μεταβλητή είναι ο τύπος καταναλωτή. Τα ζεύγη κατηγοριών καταναλωτών που έχουμε λάβει είναι λαϊκοί-ανενεργοί, λαϊκοί-ανώτεροι και ανώτεροι/παμφάγοι-ανενεργοί. Εξετάζουμε τους παμφάγους μαζί με

[26] Για την ακρίβεια η εξηγούμενη μεταβλητή (Ψ) είναι εδώ ο φυσικός λογάριθμος του λόγου του (π/(1-π)) ("πιθανότητα συμβάντος") προς το (Π/(1-Π)) όπου π είναι η πιθανότητα επιλογής μια ομάδας και Π η πιθανότητα επιλογής της άλλης με την οποία η πρώτη συγκρίνεται. Ως εκ τούτου, ο συντελεστής β κάθε προσδιοριστικής μεταβλητής δείχνει ουσιαστικά την *ελαστικότητα* του λόγου των "πιθανοτήτων συμβάντος" (odds ratio) ως προς μια μοναδιαία μεταβολή στην προσδιοριστική μεταβλητή.

τους ανώτερους γιατί οι δύο τύποι καταναλωτών παρουσιάζουν την ίδια συμπεριφορά ως προς την επιρροή των διαστάσεων της κοινωνικής διαστρωμάτωσης[27].

Η συνεξέταση των μεταβλητών στην πολυωνυμική λογιστική παλινδρόμηση μας επιτρέπει να αποτιμήσουμε τη σχετική τους επίδραση στην ένταξη στους τύπους καταναλωτών. Οι σημαντικότερες παρατηρήσεις που προκύπτουν από την ανάλυση αυτή, τις οποίας τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον πίνακα 7, είναι οι ακόλουθες:

Ενώ στα περιγραφικά στατιστικά η κοινωνικο-οικονομική τάξη εμφανίζεται σημαντική, στην παλινδρόμηση η επίδρασή της περιορίζεται πολύ: η ένταξη στην τάξη ESEC2 έχει στατιστικά σημαντική επιρροή στην ένταξη στους λαϊκούς καταναλωτές έναντι των ανενεργών και η ένταξη στην τάξη ESEC3 επηρεάζει θετικά την ένταξη στον ανώτερο/παμφαγικό τύπο καταναλωτή έναντι των ανενεργών. Αντίθετα, δεν εντοπίζουμε επιρροή της κοινωνικο-οικονομικής τάξης στις πιθανότητες ένταξης στο λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης έναντι του ανώτερου. Φαίνεται έτσι ότι η κοινωνικο-οικονομική τάξη έχει μια ασθενή επίδραση στην ένταξη στα πρότυπα κατανάλωσης η οποία περιορίζεται στην ενίσχυση των πιθανοτήτων ένταξης στο λαϊκό πρότυπο έναντι της ένταξης στους ανενεργούς.

ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΠΟΛΥΩΝΥΜΙΚΗΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ

GNDR_R	**HEALTH2**
1. ΑΝΔΡΕΣ	1. ΜΕ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ
2. ΓΥΝΑΙΚΕΣ (ΑΝΑΦ.)	2. ΧΩΡΙΣ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ (ΑΝΑΦ.)
AGE_R	**MARIT_STAT2**
ΗΛΙΚΙΑ - ΣΥΝΕΧΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	1. ΧΩΡΙΣΜΕΝΟΣ/Η - ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ/Η - ΧΗΡΟΣ/Α
INCOME100	2. ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΟΣ/Η Ή ΜΕ ΣΥΝΤΡΟΦΟ
ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ	3. ΟΛΟΙ ΠΛΗΝ 2&1 (ΑΝΑΦ.)
ΕΙΣΟΔΗΜΑ/100 (ΣΥΝΕΧΗΣ)	**RCHILDRN2**
STGIDX	1. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 11-15 ΕΤΩΝ
ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ	2. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 5-10 ΕΤΩΝ
STATUS (ΣΥΝΕΧΗΣ)	3. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 0-4 ΕΤΩΝ
EDULV4, EDULV4F	4. ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ (ΑΝΑΦ.)
ΕΚΠΑΙΔ. ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ	**IMMIGR2**
& ΠΑΤΕΡΑ, 1-4, 4:ΑΕΙ (ΑΝΑΦ.)	1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ
ESeC5	(ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΕΚΤΟΣ ΕΕ15 ΣΤΙΣ ΤΑΞΕΙΣ ESEC5 3-5)
(Κ/Ο ΤΑΞΕΙΣ 1-5, 5: ΑΝΑΦ.)	2. ΛΟΙΠΟΙ (ΑΝΑΦ.)

"ΑΝΑΦ.": Κατηγορία αναφοράς

Το εισόδημα, καθώς και το σύνολο των μεταβλητών ελέγχου έχουν στατιστικά σημαντική επιρροή στο ίδιο σημείο, δηλαδή στο πέρασμα από την μη-κατανάλωση στην κατανάλωση. Η άνοδος του εισοδήματος, η ένταξη στις νεαρότερες ηλικιακές

[27] Όταν στην ανάλυση λαμβάνουμε τους παμφάγους ως αυτόνομη κατηγορία δεν εμφανίζονται ισχυροί προσδιορισμοί στις πιθανότητες ένταξης σε αυτή την κατηγορία καταναλωτών έναντι των ανώτερων. Οι σχετικές αναλύσεις είναι διαθέσιμες στους ενδιαφερόμενους αναγνώστες.

ομάδες και, σε μεγάλο βαθμό, η ένταξη στον πληθυσμό των γηγενών (έναντι της ένταξης στον πληθυσμό των μεταναστών) επηρεάζει θετικά τις πιθανότητες ένταξης στο λαϊκό, το ανώτερο και το παμφαγικό πρότυπο κατανάλωσης έναντι της ένταξης στην κατηγορία των ανενεργών.

Πίνακας 11: Πολυωνυμική λογιστική παλινδρόμηση: ο τύπος καταναλωτή ως εξαρτημένη μεταβλητή

	ΛΑΪΚ v. ΑΝΕΝ		**ΑΝΩΤ&Π v. ΑΝΕΝ**		**ΛΑΪΚ v. ΑΝΩΤ**	
	B	Std. Error	B	Std. Error	B	Std. Error
Σταθερά	1,258***	0,355	1,275**	0,425		
Ηλικία	-0,051***	0,006	-0,034***	0,008	-0,017*	0,008
Εισόδημα/100	0,027***	0,007	0,030***	0,007		
Δείκτης Status						
Φύλο: Άνδρας			-0,289*	0,137		
Χωρισμένος/Χήρος						
Με σύζυγο/Συντρ	-0,428*	0,17	-0,772***	0,2		
Με παιδιά 11-15						
Με παιδιά 5-10						
Με παιδιά 0-4	-0,458*	0,208				
Με προβλ. Υγείας			-0,708*	0,348		
Χωρίς Α. Λυκείου			-1,383**	0,429	1,229**	0,472
Λύκειο & όμοια			-0,691**	0,226	0,749**	0,249
ΤΕΙ, Κολλέγια κλπ					0,414*	0,208
Πατ: Χ. Α. Λυκείου	-0,385*	0,178	-1,086***	0,185	0,701**	0,204
Πατ: Λύκειο & όμ.			-0,502**	0,196		
Πατ:ΤΕΙ, Κολλ. κλπ						
ESeC5=1						
ESeC5=2	0,484*	0,239				
ESeC5=3			0,677*	0,314		
ESeC5=4						
Οικον Μετανάστ.	-1,291***	0,302	-1,486**	0,451		
Χωρίς Εκπ. Πατ. Δείκτης Status			0,236*	0,102		
Ψεύδο-R^2$	0,224					

*-***: Επίπεδο σημαντικότητας, * <=0,05, ** <=0,01, *** <=0,001. Κατηγορίες αναφοράς: 4. Γυναίκα, 5. Άγαμος, 6. Χωρίς παιδιά, 7. Πτυχίο ΑΕΙ, 8. Πατέρας με πτυχίο ΑΕΙ, 9. ESEC5=5, 10. "Ντόπιοι", 11. Χωρίς σοβαρά προβλήματα υγείας

Ασθενέστερη επίδραση παρουσιάζουν το φύλο (οι γυναίκες έχουν περισσότερες πιθανότητες να ανήκουν στο ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης έναντι των ανενεργών), η υγεία (η κακή υγεία επηρεάζει αρνητικά την πιθανότητα ένταξης στους ανώτερους/παμφάγους καταναλωτές έναντι της ένταξης στους ανενεργούς) και ο αριθμός των παιδιών (μάλλον απροσδόκητα η ύπαρξη παιδιών 5-10 ετών, και όχι

μικρότερης ηλικίας, επηρεάζει αρνητικά τις πιθανότητες ένταξης στο λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης έναντι της ένταξης στους ανενεργούς).Η οικογενειακή κατάσταση παρουσιάζει μάλλον αντιφατική επίδραση, καθώς οι έγγαμοι έχουν λιγότερες πιθανότητες ένταξης στο λαϊκό τύπο κατανάλωσης έναντι της ένταξης στους ανενεργούς και περισσότερες πιθανότητες ένταξης στο ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης έναντι της ένταξης στους ανενεργούς (θα περίμενε κανείς ότι οι έγγαμοι, διαθέτοντας λιγότερο ελεύθερο χρόνο, θα είχαν και στις δύο περιπτώσεις περισσότερες πιθανότητες ένταξης στους ανενεργούς).

Η μεταβλητή που παρουσιάζει συνολικά την ισχυρότερη επιρροή είναι η εκπαίδευση. Πράγματι, όσο υψηλότερο το εκπαιδευτικό επίπεδο τόσο ανεβαίνει η πιθανότητα ένταξης στους ανώτερους/παμφάγους καταναλωτές έναντι της ένταξης στους ανενεργούς και ένταξης στους ανώτερους καταναλωτές έναντι των λαϊκών. Ειδικότερα, ισχυρή αρνητική επιρροή στην ένταξη στο ανώτερο/παμφαγικό πρότυπο εμφανίζει το κατώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο. Με άλλα λόγια, προκειμένου να ενταχθεί ένα άτομο στον ανώτερο τύπο καταναλωτή είναι πιο σημαντικό να μην ανήκει στη χαμηλότερη εκπαιδευτική βαθμίδα παρά να ανήκει στην υψηλότερη. Αντίστοιχο, αν και ασθενέστερο, ρόλο παίζει το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα. Κάτι που ωστόσο έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι η εκπαίδευση *δεν* εμφανίζει στατιστικά σημαντική επιρροή στις πιθανότητες ένταξης στον λαϊκό τύπο καταναλωτή έναντι της ένταξης στους ανενεργούς.

Τέλος, το στάτους εμφανίζει στατιστικά σημαντική επιρροή εφόσον αφαιρέσουμε την εκπαίδευση του πατέρα από την ανάλυση. Το υψηλότερο στάτους επηρεάζει θετικά την ένταξη στον ανώτερο τύπο καταναλωτή έναντι των ανενεργών. Μπορούμε να συνοψίσουμε αυτές τις παρατηρήσεις ως εξής:

Οι πιθανότητες ένταξης στο λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης έναντι της πιθανότητες αποχής από την κατανάλωση εξαρτώνται από μια σειρά μεταβλητές (ηλικία, εισόδημα, οικογενειακή κατάσταση, μετανάστευση) που συνδέονται με πόρους (χρόνος, χρήμα, κοινωνικότητες) τους οποίους θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε «στοιχειώδεις», με την έννοια ότι δεν παραπέμπουν άμεσα στις διαδικασίες κοινωνικής διάκρισης. Αντίθετα, η πιθανότητα ένταξης στο λαϊκό πρότυπο (έναντι της μη-κατανάλωσης) δεν συνδέεται με την εκπαίδευση και το στάτους. Οι τελευταίες δύο αυτές μεταβλητές (και ειδικά η εκπαίδευση), οι οποίες συνδέονται άμεσα με την κοινωνική διάκριση, επηρεάζουν τις πιθανότητες ένταξης στο ανώτερο πρότυπο έναντι της ένταξης στο λαϊκό πρότυπο και στην κατηγορία των ανενεργών. Στις πιθανότητες ένταξης στο ανώτερο πρότυπο έναντι της ένταξης στους ανενεργούς, η εκπαίδευση και το στάτους προστίθενται σε όλες τις άλλες «στοιχειώδεις» μεταβλητές. Οι πιθανότητες ένταξης στο ανώτερο πρότυπο όμως έναντι της ένταξης στους λαϊκό πρότυπο ενισχύονται σχεδόν αποκλειστικά από την εκπαίδευση. Έτσι, έχουμε συνολικά μια κατανομή των καταναλωτικών πρακτικών στο πλαίσιο της οποίας οι πιθανότητες ένταξης σε κατηγορία ενεργών καταναλωτών ενισχύονται από

τη διαθεσιμότητα στοιχειωδών πόρων και όχι από πόρους που συνδέονται με πρακτικές κοινωνικής διάκρισης. Η κοινωνική διάκριση, όπως βασίζεται στην εκπαίδευση και το στάτους, συνδέεται με την πιθανότητα ένταξης στο ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης.

Συνεπώς, τα δύο βασικά πρότυπα κατανάλωσης μουσικής σε χώρους της πόλης δεν πρέπει να ιδωθούν ως αντιτιθέμενα ή ιεραρχημένα. Όπως έχει διαφανεί ως τώρα από τα δεδομένα και τις αναλύσεις, το «λαϊκό» δεν είναι απλώς ένα κατώτερο ή κυριαρχούμενο πρότυπο κατανάλωσης σε σχέση με το «ανώτερο» (και το «παμφαγικό»). Πρόκειται μάλλον για δύο ποιοτικώς διαφορετικά πρότυπα κατανάλωσης: ένα σχεδόν διαταξικό πρότυπο που ευνοεί την ανάμειξη και προϋποθέτει στοιχειώδεις πόρους και ένα περισσότερο «αποκλειστικό» πρότυπο που συνδέεται με την κοινωνική διάκριση και προϋποθέτει ειδικά υψηλή εκπαίδευση και, δευτερευόντως, στάτους.

Προκειμένου να ελέγξουμε την εγκυρότητα αυτής της ερμηνείας χρειάζεται να εξετάσουμε ακόμη δύο ζητήματα: α. Ενδεχομένως το λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης χαρακτηρίζεται από ταξικότητα όχι σε επίπεδο ολόκληρων τάξεων αλλά σε επίπεδο *τμημάτων τάξεων*. Ενώ τα αυξημένα ποσοστά της τάξης ESEC1 στους «λαϊκούς» καταναλωτές δίνουν την εντύπωση διαταξικότητας αυτού του καταναλωτικού προτύπου, πιθανώς πρόκειται για κάποιο τμήμα της ανώτερης τάξης το οποίο για λόγους χαμηλότερης κοινωνικής καταγωγής ή άλλους έλκεται από το λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης, και β. Πρέπει να εξηγήσουμε τη συνύπαρξη ενός προτύπου κατανάλωσης που ευνοεί την κοινωνική ένταξη και ενός προτύπου που ευνοεί την κοινωνική διάκριση στην ίδια κατανομή πολιτισμικών πρακτικών. Υπάρχει μια ενιαία αρχή που διέπει το συνολικό σύστημα ή έχουμε να κάνουμε με δύο διαφορετικά πολιτισμικά πεδία που δεν ανάγονται στην ίδια διαδικασία;

Για τη διερεύνηση του πρώτου ερωτήματος εξετάζουμε στον πίνακα 12 ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά των «λαϊκών» και «ανώτερων» καταναλωτών των διαφορετικών ομάδων στάτους. Παρατηρούμε ότι οι ανώτεροι καταναλωτές της τάξης ESEC1 δεν διαφέρουν ιδιαίτερα από τους λαϊκούς καταναλωτές της ίδιας τάξης, με εξαίρεση το σχετικά υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο πατέρα. Οι ανώτεροι και οι λαϊκοί καταναλωτές της τάξης ESEC2 παρουσιάζουν ακόμη μικρότερες διαφορές. Σε γενικές γραμμές, ενώ είναι σαφές ότι η κατοχή ισχυρότερων εκπαιδευτικών πόρων και η ανώτερη κοινωνική καταγωγή (εδώ μετρημένη με βάση την εκπαίδευση του πατέρα) ευνοούν την ένταξη στους ανώτερους καταναλωτές, είναι δύσκολο να μιλήσει κανείς για διακριτά τμήματα τάξεων[28].

[28] Διερευνήσαμε το ζήτημα αυτό επιπλέον μέσω μιας παλινδρόμησης multinomial logit η οποία επίσης δεν έδειξε ισχυρούς προσδιορισμούς για την ένταξη των μελών της ομάδας στάτους 1 στην κατηγορία των λαϊκών καταναλωτών έναντι της ένταξης στην κατηγορία των ανώτερων καταναλωτών. Οι αναλύσεις είναι διαθέσιμες στους ενδιαφερόμενους αναγνώστες.

Στον πίνακα 13 παρουσιάζουμε μια πρώτη διερεύνηση της κοινωνικής κινητικότητας των διαφορετικών τύπων καταναλωτών συγκρίνοντας το εκπαιδευτικό επίπεδο, την κοινωνικο-οικονομική τάξη και την ομάδα στάτους των καταναλωτών με αυτή του πατέρα. Στη βιβλιογραφία έχει υποστηριχθεί ότι η παμφαγία ή εκποίκιλση των γούστων και των πρακτικών τείνει να συνδέεται με διαδικασίες κοινωνικής κινητικότητας μέσα από τις οποίες διαφοροποιούνται οι προδιαθέσεις και οι προτιμήσεις των ατόμων (Peterson 2005, Lahire 2004 – την υπόθεση αυτή ελέγχει και ο Coulangeon οποίος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα άτομα που παρουσιάζουν ανοδική κινητικότητα στη Γαλλία έλκονται περισσότερο από την υψηλή κουλτούρα παρά από την παμφαγία, βλ. Coulangeon 2013). Στην παρούσα έρευνα, είναι σημαντικό επίσης να εξετάσουμε το κατά πόσο το λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης, με δεδομένο τον σχετικά διαταξικό του χαρακτήρα, συνδέεται με διαδικασίες κοινωνικής κινητικότητας. Σε αυτή την περίπτωση το λαϊκό πρότυπο θα μπορούσε να αποδειχθεί πιο ελκυστικό σε άτομα των ανώτερων τάξεων τα οποία έχουν διαφοροποιημένες κοινωνικές και πολιτιστικές εμπειρίες μέσα από την κοινωνική κινητικότητα.

Πίνακας 12: Μέσες τιμές εκπαίδευσης, εκπαίδευσης πατέρα και ηλικίας των λαϊκών και ανώτερων καταναλωτών ανά ομάδα στάτους

ΛΑΪΚΟΙ				
statusg5	count(*)	avg(edulv4)	avg(edulv4f)	avg(age_r10)
0	50	2,120	2,480	1,740
1	129	3,806	2,605	3,031
2	142	2,887	1,866	3,049
3	86	2,558	2,035	2,488
4	92	2,261	1,663	3,044
5	34	1,971	1,824	3,088

ΑΝΩΤΕΡΟΙ				
statusg5	count(*)	avg(edulv4)	avg(edulv4f)	avg(age_r10)
0	25	2,280	3,040	1,760
1	150	3,873	2,767	3,367
2	96	3,240	2,479	3,281
3	30	2,900	2,200	2,767
4	17	2,471	1,588	2,529
5	10	2,400	1,500	3,600

ΑΝΩΤΕΡΟΙ/ΛΑΪΚΟΙ		
avg(edulv4)	avg(edulv4f)	avg(age_r10)
1,075	1,226	1,011
1,018	1,062	1,111
1,122	1,328	1,076
1,134	1,081	1,112
1,093	0,955	0,831
1,218	0,823	1,166

Πίνακας 13: Κοινωνική κινητικότητα των διαφορετικών τύπων καταναλωτών μουσικής σε χώρους της Αθήνας

	Εκπαίδευση		ESEC5		StatusG5	
	Ανοδική	Καθοδική	Ανοδική	Καθοδική	Ανοδική	Καθοδική
Παμφάγοι	48,6%	18,1%	58,8%	44,1%	45,8%	23,6%
Ανώτεροι	53,6%	13,3%	55,5%	38,2%	44,5%	16,7%
Λαϊκοί	53,6%	13,7%	62,0%	46,0%	46,9%	21,7%
Ανενεργοί	53,3%	7,7%	67,1%	47,0%	42,5%	21,8%

Από τον πίνακα 13 προκύπτει ότι δεν υπάρχει κάποια συστηματική σύνδεση του παμφαγικού και του λαϊκού προτύπου κατανάλωσης με υψηλότερα ποσοστά ανοδικής κινητικότητας. Σχετικά σημαντικά υψηλότερη κοινωνική κινητικότητα χαρακτηρίζει μόνο τους λαϊκούς καταναλωτές στο πεδίο της κοινωνικο-οικονομικής τάξης, αν και πρέπει να σημειωθεί ότι σε αυτή τη διάσταση της διαστρωμάτωσης οι ανενεργοί είναι εκείνοι οι οποίοι παρουσιάζουν, μάλλον αναπάντεχα, το υψηλότερο ποσοστό ανοδικής κινητικότητας. Το γενικό συμπέρασμα από την εξέταση της κινητικότητας σε όλες τις διαστάσεις της διαστρωμάτωσης είναι ότι η ανοδική κινητικότητα δεν συνδέεται ιδιαίτερα με το παμφαγικό και το λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης. Αντίθετα, προκύπτει ότι η ανοδική κοινωνική κινητικότητα χαρακτηρίζει ευρέως τον πληθυσμό (κάτι που άλλωστε έχει οδηγήσει στη συγκέντρωση μεγάλου μέρους του πληθυσμού στις δύο ανώτερες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις), στο πλαίσιο του ευρύτερου μετασχηματισμού της οικονομίας της Αθήνας τις τελευταίες διαδικασίες. Από αυτή την άποψη, όντως μπορούμε να δεχθούμε ότι η εκποίκιλση σαν γενικό χαρακτηριστικό των καταναλωτικών πρακτικών, το οποίο εκφράζεται χαρακτηριστικά στην ύπαρξη ενός παμφαγικού προτύπου κατανάλωσης και στα αμβλυμένα όρια μεταξύ του λαϊκού και του ανώτερου προτύπου, συνδέεται με τη διάχυση της ανοδικής κινητικότητας. Αυτό όμως δεν οδηγεί στη διαμόρφωση τμημάτων τάξεων με διακριτή συμπεριφορά – πρόκειται μάλλον για ένα κοινωνιακό χαρακτηριστικό.

Προκειμένου να διερευνήσει κανείς την ύπαρξη μια ενιαίας αρχής που να διέπει το σύνολο της κατανομής των πρακτικών κατανάλωσης μουσικής, όπως αυτή διαφαίνεται στα στοιχεία που παρουσιάζουμε εδώ, πρέπει να απομακρυνθεί από μια στενά ταξική προσέγγιση. Ο Bourdieu εντόπισε στη «διάκριση» των τάξεων την αρχή που διέπει το σύνολο της κατανάλωσης και της αντίστοιχης διαμόρφωσης των τρόπων ζωής. Έτσι, οι διαφορετικοί τύποι καταναλωτών που σκιαγράφησε ταυτίζονταν με τις βασικές κοινωνικές τάξεις (αστοί, μικροαστοί, εργάτες) και τις υποδιαιρέσεις τους. Η εφαρμογή αυτής της προσέγγισης στην περίπτωση που μελετάμε εδώ θα σήμαινε τη γενίκευση στο σύνολο της κατανομής των καταναλωτικών πρακτικών μιας αρχής η οποία ισχύει μόνο σε ένα μέρος της κατανομής: η διάκριση (όπως βασίζεται στο στάτους και την εκπαίδευση) χαρακτηρίζει το ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης, όχι όμως το λαϊκό. Ταυτόχρονα, αν

το ανώτερο πρότυπο είναι στενά συνδεδεμένο με τις ανώτερες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις και ομάδες στάτους, το λαϊκό πρότυπο είναι σχεδόν διαταξικό (δεν αντιστοιχεί στα χαμηλά στρώματα), ενώ ένα διακριτά μεσαίο πρότυπο απουσιάζει τελείως (είναι ενταγμένο ως συστατικό στα άλλα δύο πρότυπα).

Το γεγονός ότι η ταξική διάκριση δεν είναι η αρχή που διέπει την κατανομή των καταναλωτικών πρακτικών στο σύνολό της, δεν σημαίνει ότι αυτή τη κατανομή είναι κατακερματισμένη και αποτελείται από ασύνδετα πολιτισμικά πεδία. Προκειμένου να αναζητήσουμε μια τέτοια ενιαία αρχή ίσως είναι σκόπιμο να επιστρέψουμε στα περιγραφικά στατιστικά, αλλά αυτή τη φορά όχι σε ό,τι αφορά τα πρότυπα κατανάλωσης αλλά τους ίδιους τους χώρους κατανάλωσης μουσικής στην πόλη. Οι ακόλουθοι πίνακες παρουσιάζουν την κατανομή του κοινού των χώρων κατανάλωσης μουσικής ανά ομάδα στάτους.

Πίνακας 14: Χώροι κατανάλωσης μουσικής και επίπεδο στάτους των καταναλωτών (1-5)

Ποσοστά %	1	2	3	4	5	Σύνολο
Μουσικά μεζεδοπωλεία-ταβέρνες	32,2%	31,1%	14,0%	17,0%	5,8%	100,0%
Μουσικές σκηνές για έντεχνο ελληνικό και διεθνές τραγούδι	44,7%	28,3%	11,7%	11,4%	3,9%	100,0%
Μουσικές σκηνές/κλαμπ για ροκ, ποπ-ροκ, μέταλ, ηλεκτρονική, ραπ, χιπ-χοπ κ.λπ.	38,1%	27,4%	14,8%	13,7%	6,0%	100,0%
Ρεμπετάδικα-λαϊκά πάλκα	27,5%	30,1%	16,0%	19,2%	7,2%	100,0%
Μεγάλες πίστες	28,8%	27,6%	19,6%	15,6%	8,4%	100,0%
Μουσικές σκηνές/κλαμπ για τζαζ και εθνικές μουσικές	48,6%	27,7%	11,6%	9,2%	2,8%	100,0%
Χώροι κλασσικής-σύγχρονης μουσικής και Όπερας	54,5%	30,9%	8,6%	4,3%	1,7%	100,0%
Σύνολο	25,7%	25,9%	13,1%	21,3%	14,1%	100,0%

Δείκτες συγκέντρωσης	1	2	3	4	5
Μουσικά μεζεδοπωλεία-ταβέρνες	1,3	1,2	1,1	0,8	0,4
Μουσικές σκηνές για έντεχνο ελληνικό και διεθνές τραγούδι	1,7	1,1	0,9	0,5	0,3
Μουσικές σκηνές/κλαμπ για ροκ, ποπ-ροκ, μέταλ, ηλεκτρονική, ραπ, χιπ-χοπ κ.λπ.	1,5	1,1	1,1	0,6	0,4
Ρεμπετάδικα-λαϊκά πάλκα	1,1	1,2	1,2	0,9	0,5
Μεγάλες πίστες	1,1	1,1	1,5	0,7	0,6
Μουσικές σκηνές/κλαμπ για τζαζ και εθνικές μουσικές	1,9	1,1	0,9	0,4	0,2
Χώροι κλασσικής-σύγχρονης μουσικής και Όπερας	2,1	1,2	0,7	0,2	0,1

Στους πίνακες αυτούς γίνεται φανερό ότι οι κυρίως «λαϊκοί» χώροι (πίστες, ρεμπετάδικα, μουσικές ταβέρνες) έχουν το πλέον διαταξικό κοινό (το κοινό τους προσεγγίζει αρκετά την κατανομή του συνολικού πληθυσμού με σημαντική εξαίρεση την υπο-αντιπροσώπευση των κατώτερων ομάδων στάτους οι οποίες ακριβώς δεν διαθέτουν σε ικανοποιητικό βαθμό τους «στοιχειώδεις» πόρους για τους οποίους

κάναμε λόγο νωρίτερα). Όσο ανερχόμαστε στην πολιτισμική ιεραρχία η *κοινωνική ανάμειξη ελαττώνεται*, έως ότου φτάσουμε στους χώρους που παρουσιάζουν έντονα χαρακτηριστικά «αποκλειστικότητας» (χώροι κλασσικής μουσικής, μουσικές σκηνές για τζαζ και έθνικ). Η κλιμάκωση αυτή, σε συνδυασμό με τις αναλύσεις που προηγήθηκαν, μας δείχνει ότι το πέρασμα από την μη-κατανάλωση στην κατανάλωση σε πρώτη φάση οδηγεί σε ένα πολιτισμικό πεδίο σχετικά ανοιχτό, ενσωματωτικό το οποίο αποκλείει από ταξική άποψη τα κατώτερα στρώματα που στερούνται σε μεγαλύτερο βαθμό τους «στοιχειώδεις» πόρους. Αυτό το πεδίο, το οποίο έχουμε ονομάσει εδώ «λαϊκό» πρότυπο κατανάλωσης, δεν επιτελεί λειτουργίες κοινωνικής διάκρισης. Μόνο όταν η *συσσώρευση των πόρων* συμπεριλάβει την εκπαίδευση και το στάτους περνάμε σε ένα πεδίο κατανάλωσης που προσφέρει οφέλη διάκρισης. Αν θεωρήσουμε ότι η αρχή της διάκρισης διέπει το σύνολο της κατανομής των πολιτισμικών πρακτικών, τότε γενικεύουμε τη λογική ενός μόνο μέρους της κατανάλωσης και ενός μόνο μέρους των ανώτερων τάξεων με τρόπο που συσκοτίζουμε τον τρόπο συγκρότησης ενός μεγάλου, ίσως του μεγαλύτερου τμήματος των πρακτικών κατανάλωσης μουσικής.

9.6 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Στις αναλύσεις που προηγήθηκαν διαπιστώσαμε ότι η κατανάλωση μουσικής σε χώρους της Αθήνας δομείται από τρία πρότυπα: ένα «λαϊκό», ένα «ανώτερο» και ένα «παμφαγικό». Από αυτή την άποψη, η κατανάλωση μουσικής σε χώρους της Αθήνας δεν προσιδιάζει σε κανένα από τα δύο κυρίαρχα παραδείγματα της σχετικής συζήτησης, αυτών του Bourdieu και του Peterson, αλλά, όπως έχει βρεθεί και σε παρόμοιες έρευνες σε άλλες χώρες, δείχνει να χαρακτηρίζεται από μια υβριδική, ανάμεικτη δομή. Στο πλαίσιο αυτής της δομής η βασική διαίρεση είναι ανάμεσα στο λαϊκό και το ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης, ενώ το παμφαγικό πρότυπο εμφανίζεται σαν μια μειονοτική παραφυάδα του ανώτερου προτύπου. Ωστόσο, κάτι που είναι ιδιαίτερα σημαντικό, το λαϊκό και το ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης παρουσιάζουν αλληλοεπικάλυψη σε μια πολιτισμική περιοχή που θα μπορούσε να καταλαμβάνει ένα μεσαίο ή μικροαστικό πρότυπο και η οποία υποδηλώνει την άρση των στεγανών στη διαμόρφωση των καταναλωτικών προτύπων.

Σε ό,τι αφορά τη λειτουργία των κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητών και των μεταβλητών κοινωνικής διαστρωμάτωσης, διαπιστώσαμε ότι δεν έχουν επιδρούν με ενιαίο τρόπο στο σύνολο της δομής της κατανάλωσης μουσικής. Αντίθετα διαφοροποιούνται στα σημεία: α. της ενίσχυσης των πιθανοτήτων ένταξης σε κάποιο πρότυπο ενεργού κατανάλωσης έναντι της ένταξης στους ανενεργούς, και β. της ενίσχυσης των πιθανοτήτων ένταξης στο ανώτερο πρότυπο έναντι της ένταξης στα υπόλοιπα. Στο πρώτο σημείο καθοριστικές είναι μια σειρά μεταβλητές που μπορούμε να πούμε ότι παραπέμπουν σε «στοιχειώδεις» πόρους (ηλικία, εισόδημα, μετανάστευση, οικογενειακή κατάσταση), ενώ στο δεύτερο καθοριστικό ρόλο παίζουν η εκπαίδευση και, δευτερευόντως, το στάτους.

Στη βάση των ευρημάτων αυτών μπορούμε να διατυπώσουμε ορισμένες γενικότερες θεωρητικές σκέψεις αναφορικά με τη σχέση πολιτιστικής κατανάλωσης και κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Πριν από όλα, η διαπίστωση ότι δεν υφίσταται μια ένα-προς-ένα σχέση των προτύπων κατανάλωσης μουσικής με τις ομάδες στάτους ή τις κοινωνικές τάξεις έχει επιπτώσεις στο ζήτημα της *αρχής* που διέπει την πολιτιστική κατανάλωση. Από την μπουρντεϊκή οπτική, η αρχή που διέπει την πολιτιστική κατανάλωση δεν είναι άλλη από την αρχή που παράγει την κοινωνική ανισότητα εν γένει, τη διάκριση. Η πολιτιστική κατανάλωση εμφανίζεται έτσι ως ενσωματωμένη στις ευρύτερες σχέσεις κοινωνικής κυριαρχίας συμβάλλοντας στην αναπαραγωγή τους. Αν όμως, όπως υποστηρίζουμε εδώ, το μεγαλύτερο μέρος της κατανάλωσης έχει διαταξικό χαρακτήρα, προϋποθέτει «στοιχειώδεις» πόρους και ευνοεί την κοινωνική ενσωμάτωση, τότε η αρχή της διάκρισης έχει πολύ πιο περιορισμένη εμβέλεια. Το φαινόμενο της κοινωνικής διάκρισης εμφανίζεται στο ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης, το οποίο πράγματι σχεδόν μονοπωλείται από τις ανώτερες ομάδες στάτους. Ωστόσο, πρέπει να τονίσουμε ότι η κοινωνική διάκριση εντοπίζεται ακριβώς σε αυτό το πεδίο της κατανάλωσης και *δεν μπορεί να θεωρηθεί ως η γενική αρχή της κατανάλωσης μουσικής*. Η γενίκευση της ισχύος της διάκρισης σε όλο το φάσμα της πολιτιστικής κατανάλωσης αντανακλά κατά κάποιον τρόπο έναν εθνοκεντρισμό της καταναλωτικής λογικής ενός μέρους των ανώτερων τάξεων. Το λαϊκό και το ανώτερο πρότυπο δεν έχουν ιεραρχική σχέση μεταξύ τους – η ιεραρχία είναι μια αξίωση που απορρέει από ένα μόνο μέρος των ανώτερων τάξεων και εκφράζεται στο ανώτερο πρότυπο κατανάλωσης μουσικής.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 9
Κοινωνικά χαρακτηριστικά των ομάδων καταναλωτών μουσικής σε χώρους της πόλης – Αναλυτικοί πίνακες

Πίνακας 1.1: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής ανά ηλικιακή ομάδα

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	64&65	Σύνολο
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	4,3	13,6	24,9	23,8	29,0	4,4	100,0
ΛΑΙΚΟΙ	15,8	28,4	26,2	17,6	10,6	1,5	100,0
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	8,5	24,2	30,3	22,1	13,3	1,5	100,0
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	25,0	30,6	19,4	12,5	12,5	0,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	7,9	18,7	25,7	21,9	22,6	3,3	100,0

Πίνακας 1.2: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής εντός των ηλικιακών ομάδων

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	64&65	Σύνολο
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	34,2	45,7	60,6	67,9	80,6	84,1	62,6
ΛΑΙΚΟΙ	42,7	32,6	21,8	17,2	10,0	9,8	21,4
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	14,1	17,0	15,5	13,2	7,7	6,1	13,1
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	9,0	4,7	2,2	1,6	1,6	0,0	2,9
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πίνακας 1.3: Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	64&65
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	0,546	0,730	0,967	1,085	1,287	1,344
ΛΑΙΚΟΙ	1,995	1,521	1,018	0,804	0,469	0,456
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	1,074	1,299	1,179	1,009	0,591	0,465
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	3,163	1,637	0,757	0,570	0,554	0,000

Πίνακας 2.1: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής ανά φύλο

	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	47,9	52,1	100,0
ΛΑΙΚΟΙ	49,5	50,5	100,0
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	43,6	56,4	100,0
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	56,9	43,1	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	48,0	52,0	100,0

Πίνακας 2.2: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής εντός ομάδων φύλου

	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	62,6	62,7	62,6
ΛΑΙΚΟΙ	22,1	20,8	21,4
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	11,9	14,2	13,1
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	3,4	2,4	2,9
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0

Πίνακας 2.3: Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	Άνδρες	Γυναίκες
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	0,999	1,001
ΛΑΙΚΟΙ	1,033	0,970
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	0,910	1,083
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	1,187	0,828
ΣΥΝΟΛΟ	0,999	1,001

Πίνακας 3.1: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής ανά εκπαιδευτικό επίπεδο

	Πρωτοβάθμια /μερική Μέση	Πλήρης Μέση	Μεταλυκειακή /ΑΤΕΙ	ΑΕΙ	Σύνολο
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	22,6	36,1	20,1	21,2	100,0
ΛΑΙΚΟΙ	6,9	34,7	28,9	29,5	100,0
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	1,5	18,2	23,6	56,7	100,0
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	1,4	36,1	20,8	41,7	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	15,8	33,5	22,5	28,2	100,0

Πίνακας 3.2: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής εντός ομάδων εκπαιδευτικού επιπέδου

	Πρωτοβάθμια /μερική Μέση	Πλήρης Μέση	Μεταλυκειακή /ΑΤΕΙ	ΑΕΙ	Σύνολο
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	89,2	67,6	56,0	47,0	62,6
ΛΑΙΚΟΙ	9,3	22,2	27,6	22,4	21,4
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	1,3	7,1	13,8	26,3	13,1
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,3	3,1	2,7	4,2	2,9
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πίνακας 3.3: Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	Πρωτοβάθμια /μερική Μέση	Πλήρης Μέση	Μεταλυκειακή /ΑΤΕΙ	ΑΕΙ
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	1,425	1,080	0,894	0,751
ΛΑΙΚΟΙ	0,433	1,036	1,288	1,046
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	0,096	0,543	1,052	2,010
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	0,088	1,079	0,927	1,478

Πίνακας 4.1: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής ανά εισοδηματική ομάδα

	<700	701-1100	1101-1550	1551-2300	2301+	Σύνολο
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	26,5	29,2	19,6	16,5	8,2	100,0
ΛΑΙΚΟΙ	16,4	24,9	24,7	19,7	14,5	100,0
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	15,4	23,5	18,6	24,1	18,3	100,0
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	26,8	26,8	14,1	16,9	15,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	22,9	27,4	20,4	18,2	11,1	100,0

Πίνακας 4.2: Κατανομή τύπων καταναλωτών εντός των εισοδηματικών ομάδων

	<700	701-1100	1101-1550	1551-2300	2301+	Σύνολο
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	72,4	66,5	60,0	56,7	46,2	62,5
ΛΑΙΚΟΙ	15,5	19,6	26,1	23,4	28,2	21,6
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	8,7	11,1	11,8	17,	21,4	13,0
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	3,5	2,9	2,0	2,8	4,1	3,0
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πίνακας 4.3: Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	<700	701-1100	1101-1550	1551-2300	2301+
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	1,158	1,064	0,960	0,907	0,739
ΛΑΙΚΟΙ	0,718	0,907	1,208	1,083	1,306
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	0,669	0,854	0,908	1,308	1,646
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	1,167	0,967	0,667	0,933	1,367

Πίνακας 5.1: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής ανά ομάδα στάτους

	1	2	3	4	5	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	19,5	23,5	12,0	25,8	19,2	100,0
ΛΑΙΚΟΙ	26,5	29,6	17,9	19,1	7,0	100,0
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	49,2	31,5	10,2	5,9	3,3	100,0
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	43,8	23,4	12,5	12,5	7,8	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	25,7	25,9	13,0	21,3	14,1	100,0

Πίνακας 5.2: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής εντός ομάδων στάτους

	1	2	3	4	5	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	47,4	56,7	57,6	75,5	84,7	62,4
ΛΑΙΚΟΙ	22,1	24,4	29,3	19,2	10,6	21,4
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	25,7	16,3	10,4	3,7	3,1	13,4
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	4,8	2,5	2,7	1,6	1,6	2,8
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πίνακας 5.3: Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	1	2	3	4	5
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	0,760	0,909	0,923	1,210	1,358
ΛΑΙΚΟΙ	1,032	1,143	1,369	0,896	0,495
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	1,917	1,216	0,779	0,277	0,232
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	1,705	0,906	0,958	0,587	0,554

Πίνακας 6.1: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής ανά οικονομική τάξη

	Τάξη υπηρεσιών	Ενδιάμεση τάξη	Μικροαστική τάξη	Μη χειρώνακτες εργάτες	Χειρώνακτες εργάτες	Σύνολο
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	29,0	15,2	19,3	13,2	23,4	100,0
ΛΑΙΚΟΙ	41,1	23,2	9,2	14,4	12,1	100,0
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	62,6	13,1	10,8	8,9	4,6	100,0
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	53,1	18,8	10,9	10,9	6,3	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	36,7	16,7	15,8	12,8	18,0	100,0

Πίνακας 6.2: Κατανομή τύπων καταναλωτών μουσικής εντός οικονομικών τάξεων

	Τάξη υπηρεσιών	Ενδιάμεση τάξη	Μικροαστική τάξη	Μη χειρώνακτες εργάτες	Χειρώνακτες εργάτες	Σύνολο
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	49,3	56,8	76,4	64,4	81,2	62,5
ΛΑΙΚΟΙ	23,9	29,6	12,5	24,0	14,4	21,3
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	22,8	10,5	9,2	9,2	3,4	13,4
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	4,1	3,1	1,9	2,4	1,0	2,8
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πίνακας 6.3: Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

	Τάξη υπηρεσιών	Ενδιάμεση τάξη	Μικροαστική τάξη	Μη χειρώνακτες εργάτες	Χειρώνακτες εργάτες
ΑΔΡΑΝΕΙΣ	0,789	0,909	1,222	1,030	1,299
ΛΑΙΚΟΙ	1,122	1,390	0,587	1,127	0,676
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	1,701	0,784	0,687	0,687	0,254
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	1,464	1,107	0,679	0,857	0,357

Σημείωση για τις επίμαχες ονομασίες των ομάδων κατανάλωσης

Κάθε επιλογή ονομασίας για κάποια κοινωνική ομάδα είναι επίμαχη. Αυτό ισχύει πολύ περισσότερο βέβαια για όρους όπως «ανώτεροι» (συνεπώς και «κατώτεροι») και «λαϊκοί» που απαντώνται συχνά σε αυτή την ερευνητική εργασία. Πρόκειται για όρους φανερά φορτισμένους που παραπέμπουν με ένα συγκεκριμένο μη-ουδέτερο τρόπο σε ταξικές διαφορές και διαφορές κοινωνικής θέσης, διαφορές που οι περισσότεροι αποφεύγουν να χρησιμοποιήσουν στην καθημερινή κοινωνική ζωή και που αντιμετωπίζονται με αμηχανία και δυσφορία – ανεξάρτητα από το γεγονός ότι στην πραγματικότητα χρησιμοποιούνται άρρητα για να οργανώσουν τη σκέψη και την κοινωνική πρακτική. Η καθιερωμένη και συχνή χρήση τους στις κοινωνικές επιστήμες μπορεί να τους προσδώσει μια σχετική – φαινομενική - ουδετερότητα. Αλλά αυτή η διευκόλυνση δεν είναι διαθέσιμη στην Ελλάδα όπου λείπει η ευρέως καθιερωμένη κοινωνιολογική προβληματική για τις ταξικές ιεραρχήσεις και, πολύ περισσότερο, για την κατ' εξοχήν αξιολογική ιεράρχηση που είναι αυτή για την κοινωνική θέση (status).

Ωστόσο, αυτά τα φαινόμενα είναι υπαρκτά και σημαντικά. Πως μπορεί κανείς να αποφύγει τον σκόπελο των φορτισμένων και ενίοτε απωθητικά μεροληπτικών όρων που εκφράζουν ουσιαστικά την αντίληψη ενός ιεραρχικού συστήματος πολιτισμικής διαφοράς και οικονομικής ανισότητας; Κατά την άποψη μας δεν μπορεί και είναι άσκοπη ματαιοπονία να προσπαθεί. Καταρχήν η χρήση ευφημισμών ή η τοποθέτηση των επίμαχων όρων σε εισαγωγικά δεν λύνει κανένα πρόβλημα. Δεύτερον, η αντικατάσταση του «ανώτερη» με «κυρίαρχη», «νόμιμη» (Bourdieu), «υψηλή» «μη-μαζική» (διακεκριμένη) κλπ., οδηγεί σε αμήχανες περιφράσεις, παράδοξα αντίθετα (εναλλακτική; μη-νόμιμη; χαμηλή;) και, πιο σημαντικό, προκαλεί πολλαπλά θεωρητικά προβλήματα σχετικά με τη δομή και το χαρακτήρα της πολιτισμικής διαστρωμάτωσης.[29] Η μόνη λύση είναι ο σαφής ορισμός των επίμαχων όρων.

Επί της ουσίας. Ως «ανώτερους» καταναλωτές ονομάζουμε την ομάδα (με την απλή έννοια του συνόλου) που με βάση το προφίλ των ειδών που καταναλώνουν (όπως τεκμαίρεται εδώ από τα καταστήματα και τους χώρους που επισκέπτονται) και τη σύγκριση με τις άλλες ομάδες, προσεγγίζει περισσότερο τα πολιτισμικά πρότυπα που θεωρούμε ότι συνδέονται τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς με την ανώτερη τάξη και τα ανώτερα στρώματα status και εκφράζουν τον «επίσημο» κανόνα (που εφαρμόζει εν πολλοίς το κράτος και οι ισχυροί φορείς πολιτισμού). Ποιοι είναι οι αντίστοιχα «κατώτεροι»; Είναι, με ένα όρο μεγαλύτερης πολιτικής ορθότητας, οι

[29] Η καθιέρωση από τον Peterson των όρων του «παμφάγου» και του «μονοφάγου» δείχνει σε πρώτη ματιά να αποφεύγει αυτό τον σκόπελο. Όπως ο ίδιος όμως παραδέχθηκε σε μεταγενέστερες εργασίες, ακόμη και όταν ισχύει εμπειρικά αυτή η διάκριση (που εκφράζει το *εύρος* της κατανάλωσης) δεν μπορεί να μη γίνει συνδυασμός με την «κάθετη» διάσταση της ιεραρχίας του *γούστου* ήτοι με τη διάκριση σε highbrow και lowbrow – αγγλικούς όρους το ίδιο φορτισμένους με τα ανώτερος-κατώτερος.

κατά Peterson «λαϊκοί μονοφάγοι» δηλαδή οι καταναλωτές που τα είδη που καταναλώνουν είναι πολύ περιορισμένα σε εύρος και είτε απορρίπτονται ως μη αρμόζοντα είτε αξιολογούνται πολύ χαμηλά από το ανώτερο σύστημα ιεράρχησης του γούστου ως συνδεόμενα με *ακραίες συνθήκες* έλλειψης οικονομικών και πολιτισμικών πόρων και διαθέσιμου χρόνου. Θεωρούμε, αντίθετα, απλώς «λαϊκούς» τους καταναλωτές που το προφίλ τους συγκεντρώνει μεν είδη που συνδέονται με τα πρότυπα των κατώτερων στρωμάτων και τα οποία δεν ανήκουν στον πυρήνα του «ανώτερου» κανόνα, αλλά οι οποίοι δεν μπορούν να θεωρηθούν «λαϊκοί μονοφάγοι» («κατώτεροι») με τον προηγούμενο ορισμό.

Οι παραπάνω ορισμοί δεν είναι ιδιαίτερα ακριβείς. Αλλά αυτό δεν αποτελεί πρόβλημα καθώς οι ομάδες έχουν σε ένα βαθμό χαρακτηριστικά που αλλάζουν ανάλογα με το πεδίο κατανάλωσης και τη φύση των άλλων ομάδων. Ως εκ τούτου, η καθιερωμένη μεθοδολογία για το διαχωρισμό σε ομάδες δεν βασίζεται σε αυστηρά *ad hoc* κριτήρια αλλά σε στατιστικές μεθόδους: οι ομάδες προκύπτουν εμπειρικά και το ζήτημα είναι η κατανόηση του χαρακτήρα τους και η ονομασία που παραπέμπει στα σωστά θεωρητικά συμφραζόμενα με δεδομένο το πλαίσιο των παρατηρούμενων μεταξύ τους ομοιοτήτων και διαφορών. Στις μελέτες που ακολουθούν το αμερικανικό υπόδειγμα, «λαϊκοί» ονομάζονται συνήθως οι «κατώτεροι» (lowbrow). Στην Ελλάδα, ωστόσο, όπως και σε μια σειρά άλλες χώρες, που υπάρχουν έντονα «εθνικο-λαϊκά» πολιτισμικά στοιχεία που διατρέχουν όλες τις κοινωνικές τάξεις, ενισχυμένα από την πρόσφατη εμπειρία εκτεταμένης κοινωνικής κινητικότητας (λόγω αστικοποίησης και οικονομικών μετασχηματισμών), η πιθανότητα να υπάρχουν ξεχωριστές ομάδες «λαϊκού» προφίλ και «κατώτερου» προφίλ («λαϊκοί μονοφάγοι») είναι σημαντική. Σε αυτές τις περιπτώσεις η διάκριση που προτείνουμε γίνεται απαραίτητη.

Εκείνο που είναι εξίσου απαραίτητο να υπογραμμιστεί είναι ότι αυτοί οι όροι/ονομασίες είναι σε αυτή την ανάλυση *προκαταρκτικοί*. Για να διαμορφωθούν λίγο-πολύ οριστικά ή να αλλάξουν, καθώς στην έρευνα τίποτε δεν είναι οριστικό, και να αποκτήσουν θεωρητικό βάθος απαιτείται περαιτέρω ανάλυση του υλικού και, πιο σημαντικό, διάλογος με το υλικό των ποιοτικών συνεντεύξεων και με τις σχετικές κοινωνιολογικές, εθνογραφικές και ιστορικές μελέτες.

Σημείωση για τη συγκριτική προσέγγιση στην πολιτιστική κατανάλωση

Ο διάλογος με κοινωνικούς επιστήμονες άλλων χωρών που εξετάζουν τη σχέση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης με την πολιτισμική κατανάλωση και αποτελεί έναν από τους στόχους της παρούσας έρευνας συνεπάγεται και την ανάπτυξη συγκριτικής οπτικής μεταξύ των ευρημάτων σε εθνικό επίπεδο. Ωστόσο, παρότι έχει πλέον συσσωρευτεί σημαντικός όγκος γνώσης στο πεδίο αυτό, το συγκριτικό εγχείρημα δυσχεραίνεται από σειρά παραγόντων: Κατ'αρχάς από το στόχο της κάθε έρευνας, ο οποίος διαμορφώνει το σύνολο των επιμέρους συνιστωσών της, το εάν δηλαδή πρόκειται για έρευνα που κατευθύνεται αποκλειστικά από θεωρητικές υποθέσεις με στόχο τον έλεγχό τους, ή για έρευνα που σχεδιάζεται για να υποστηρίξει τη διαμόρφωσης πολιτικών. Ωστόσο ακόμη και οι έρευνες του πρώτου τύπου χαρακτηρίζονται από σημαντικές διαφορές στο σχεδιασμό των ερευνών, στο είδος των πηγών που χρησιμοποιούνται (λχ. υφιστάμενες στατιστικές μετρήσεις χαρακτήρα, πρωτογενείς έρευνες πεδίου, συνδυασμός των δυο), έμφαση σε ποσοτικές ή ποιοτικές τεχνικές, διαφορετικές μέθοδοι στάθμισης και ανάλυσης των δεδομένων, διαφορετικός καθορισμός του αντικειμένου (λχ. το εάν οι μελέτες επικεντρώνονται σε προτιμήσεις ή σε πρακτικές κατανάλωσης), χρήση διαφορετικών εργαλείων συλλογής δεδομένων, διαφορές στην επιλογή και την ταξινόμηση των μορφών πολιτισμικής κατανάλωσης που εξετάζονται, ορισμός των ομάδων που ερευνώνται, και σε κάθε περίπτωση, «εθνικές ιδιαιτερότητες» που συνδέονται με την πολιτισμική και κοινωνική εξέλιξη επιμέρους εθνικών κρατών και εκφράζονται, για να περιορισθούμε σε ένα μόνο παράδειγμα, σε διαφορετικές αξιολογήσεις πολιτισμικών προϊόντων και γούστων μεταξύ χωρών (λχ. αντιδιαμετρική αντίληψη του τι είδος συνιστά η όπερα μεταξύ των πληθυσμών της Ελλάδας και της Ιταλίας, απουσία θεατρικού είδους που να αντιστοιχεί στην βρετανική παντομίμα).

Για παράδειγμα, σχετικά με τον ορισμό των ομάδων (λανθάνουσες κλάσεις), ο Virtanen (2011) στη συγκριτική μελέτη πολιτισμικής κατανάλωσης στις χώρες της ΕΕ, διακρίνει τρεις ομάδες: των 'ανώτερων' (highbrow), των 'βαρέων χρηστών' (heavy users) και των 'παμφάγων' (omnivores). Οι Chan και Goldthorpe (2005) διακρίνουν μόνο δυο λανθάνουσες κλάσεις, 'παμφάγους' και 'μονοφάγους', και σε μεταγενέστερη (2010) έρευνα προσθέτουν τις κλάσεις των 'ακροατών΄ (listeners) και των 'ολιγοφάγων' (paucivores). Η Katz-Gerro (2010) εισάγει την έννοια των 'βουλιμικών' (voracious). Εγγύτερα στη δική μας προσέγγιση βρίσκεται η έρευνα των Sintas και Alvarez (2002), όπου διακρίνονται τέσσερεις ομάδες: των 'sporadic' (που αντιστοιχεί στη δική μας των 'ανενεργών'), των' λαϊκών', των 'σνομπ' (αντίστοιχη των 'ανώτερων') και των παμφάγων. Οι δε Bennett, Savage, κ.ά. (2009) αποφεύγουν εντελώς την κατασκευή προτύπων κατανάλωσης. Για μια γενικότερη θεώρηση των προβλημάτων στη σύγκριση ερευνών βλ. Kirchberg και Kuchar 2014.

Κοινωνικοοικονομικές τάξεις, ομάδες στάτους και εκπαιδευτικά επίπεδα: Βασικοί Πίνακες

9 Κοινωνικο-οικονομικές τάξεις (ESeC9), Αθήνα 2013

	ESeC9	Σύνολο	%	Ενεργοί	%
1	1 Μεγάλοι εργοδότες, ανώτεροι μάνατζερ, ανώτεροι επαγγελματίες	294	12,88%	235	13,65%
2	2 Κατώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες, ανώτεροι επόπτες/τεχνικοί	544	23,84%	411	23,88%
3	3 Ενδιάμεσα επαγγέλματα (ανώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας)	238	10,43%	174	10,11%
4	4 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας)	353	15,47%	283	16,44%
5	5 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία κλπ)	7	0,31%	3	0,17%
6	6 Κατώτεροι τεχνικοί και επόπτες	144	6,31%	100	5,81%
7	7 Κατώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας στο εμπόριο & υπηρεσίες	292	12,80%	221	12,84%
8	8 Κατώτερα τεχνικά επαγγέλματα (ειδικευμένοι χειρώνακτες)	121	5,30%	83	4,82%
9	9 Εργάτες ρουτίνας (ημι-ειδικευμενοι & ανειδίκευτοι)	289	12,66%	211	12,26%
	Σύνολο	2282	100,00%	1721	100,00%

Πηγή: Έρευνα SECSTACON, υπολογισμοί μας

5 Κοινωνικο-οικονομικές τάξεις (ESeC5), Αθήνα 2013

ESeC9	**ESeC5**	Σύνολο	%	Ένεργοί	%
1) 1, 2	"Τάξη υπηρεσιών" ή "Διευθυντική-Επαγγελματική" (Managers and professionals)	838	36,72%	646	37,54%
2) 3, 6	Ενδιάμεση τάξη (Intermediate and lower supervisory)	382	16,74%	274	15,92%
3) 4, 5	Μικροαστική τάξη (small employers and own account workers)	360	15,78%	286	16,62%
4) 7	Εργατική τάξη - μη χειρώνακτες (white collar working class)	292	12,80%	221	12,84%
5) 8, 9	Εργατική τάξη - χειρώνακτες (blue collar working class)	410	17,96%	294	17,08%
		2282	100,00%	1721	100,00%

Πηγή: Έρευνα SECSTACON, υπολογισμοί μας

Κατανομή των επαγγελμάτων σε μεγάλες ομάδες

1	MAN1	Ανώτερα στελέχη της διοίκησης και των μεγάλων επιχειρήσεων
2	MAN2	Ανώτερα στελέχη μικρών επιχειρήσεων (πλην MAN3)
3	MAN3	Ανώτερα στελέχη μικρών επιχειρήσεων εμπορίου, εστιατορίων, ξενοδοχείων
4	PROF1	Φυσικοί, χημικοί, μαθηματικοί, βιβλιοθηκονόμοι, οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, συγγραφείς, δημοσιογράφοι, ζωγράφοι, καλλιτέχνες, κληρικοί, μεσαία στελέχη δημοσίου-πτυχιούχοι ΑΕΙ
5	PROF2	Αρχιτέκτονες, πολ. μηχανικοί, λοιποί μηχανικοί, ιατροί, βιολόγοι, φαρμακοποιοί, άλλοι επαγγελματίες υγείας με πτυχίο ΑΕΙ, λογιστές ΑΕΙ, δικηγόροι, δικαστές, συμβολαιογράφοι
6	PROF3	Διδακτικό προσωπικό ΑΕΙ-ΤΕΙ, εκπαιδευτικοί
7	APROF1	Τεχνολόγοι, σχεδιαστές, πληροφορικοί, χειριστές ηλεκτρονικού εξοπλισμού, αξιωματικοί πλοίων, πιλότοι, επιθεωρητές ασφαλείας
8	APROF2	Τεχνολόγοι βιολογίας και ιατρικής, νοσοκόμοι και μαίες με ΤΕΙ ή άλλες σχολές
9	APROF3	Παροχή υπηρεσιών στα χρηματοπιστωτικά, πωλήσεις, υποστήριξη επιχειρήσεων, γραμματείς διοίκησης
10	APROF4	Υπάλληλοι σε εφορίες, τελωνεία και συναφή, αξιωματικοί σωμάτων ασφαλείας, ιδιωτικοί αστυνομικοί, κοινωνικοί λειτουργοί ΤΕΙ ή άλλων σχολών
11	CLER1	Στενογράφοι, δακτυλογράφοι, υπάλληλοι λογιστηρίου, βιβλιοθήκης κλπ.
12	CLER2	Υπάλληλοι καταγραφής υλικών και μεταφορών, ταχυδρομικοί, λοιποί υπάλληλοι γραφείου
13	CLER3	Ταμίες, πράκτορες στοιχημάτων, υπάλληλοι υποδοχής πελατών, χειριστές τηλεφωνικών κέντρων
14	S&SAL1	Ταξιδιωτικοί συνοδοί, ξεναγοί, εισπράκτορες, οικονόμοι, αρχιθαλαμηπόλοι, κομμωτές, κουρείς, αισθητικοί, λοιποί προσωπικής φροντίδας & υπηρεσιών
15	S&SAL2	Μάγειροι, σερβιτόροι
16	S&SAL3	Πυροσβέστες, αστυνομικοί, λοιποί υπηρεσιών προστασίας
17	S&SAL4	Μοντέλα, πωλητές σε καταστήματα
23	AGR1	Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, αλιείς, δασοκόμοι κλπ.
18	CRAFT1	Λατόμοι, λιθοξόοι, χύτες, συγκολλητές, φανοποιοί, τεχνίτες μεταλλικών κατασκευών, μηχανικοί οχημάτων, κινητήρων, βιομηχανικών μηχανημάτων
19	CRAFT2	Τεχνίτες σε κατασκευές, εγκαταστάτες και συντηρητές ηλεκτρικού και τηλεφωνικού εξοπλισμού
20	CRAFT3	Κατασκευαστές και επισκευαστές ωρολογίων, οργάνων ακριβείας, μουσικών οργάνων, κοσμηματοποιοί, τεχνίτες και χειροτέχνες γυαλιού, ξύλου, υφάσματος κλπ., τυπογράφοι, σφαγείς, αρτοποιοί και ζαχαροπλάστες, τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, επιπλοποιοί, τεχνίτες υφαντουργίας, ράφτες, γαζωτές, υποδηματοποιοί
21	MACH1	Χειριστές εγκαταστάσεων ορυχείων, βιομηχανίας και ενέργειας, χειριστές μηχανών γενικά, συναρμολογητές,
21	MACH2	Μηχανοδηγοί, οδηγοί, χειριστές μηχανοκίνητων μηχανημάτων, γερανών, ανυψωτήρων κλπ., ναυτικοί καταστρώματος
22	ROUT1	Πλανόδιοι πωλητές, μικροϋπηρεσίες στο δρόμο, οικιακοί βοηθοί, καθαριστές, επιστάτες, αγγελιοφόροι, αχθοφόροι, θυρωροί, συλλέκτες απορριμάτων, οδοκαθαριστές
23	ROUT2	Ανειδίκευτοι αγρεργάτες και αλιεργάτες, ανειδίκευτοι εργάτες κατασκευών και βιομηχανίας, φορτοεκφορτωτές, λιμενεργάτες
10	ARMF	Ένοπλες δυνάμεις

Ιεράρχηση επαγγελματικών κατηγοριών κατά status

Μέσος Δείκτης Status (βάσει συζύγων & φίλων)			Επαγγελματική Ομάδα	Ομάδα STATUSG5
1	PROF2	2,6529	5	1
2	PROF1	1,8973	4	1
3	PROF3	1,6946	6	1
4	MAN1	1,6439	1	1
5	APROF2	1,1653	8	2
6	APROF4_ARMF	1,1316	10	2
7	APROF3	1,0087	9	2
8	APROF1	0,9637	7	2
9	MAN2	0,4761	2	2
10	CLER1	0,3197	11	2
11	MAN3	0,1620	3	2
12	CLER2	-0,0987	12	3
13	CLER3	-0,2453	13	3
14	S&SAL3	-0,4955	16	3
15	S&SAL2	-0,7962	15	3
16	S&SAL1	-0,8946	14	4
17	S&SAL4	-0,9592	17	4
18	CRAFT3	-1,0952	20	4
19	MACH1_2	-1,1226	21	4
20	CRAFT1	-1,3665	18	4
21	CRAFT2	-1,6380	19	5
22	ROUT2_AGR	-1,8968	23	5
23	ROUT1	-2,5073	22	5

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ (ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΙ)

	Κωδικός D9	ATOMA	%
Αναλφάβητος /η , δεν συμπλήρωσε τη δημοτική εκπαίδευση/μερικές τάξεις του Δημοτικού	1	22	0,9%
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση / Δημοτικό	2	192	7,6%
Μερική μέση εκπαίδευση (δηλ. μερικές τάξεις εξαταξίου γυμνασίου, νυχτερινό γυμνάσιο, κατώτερη σχολή)	3	185	7,3%
Πλήρης μέση εκπαίδευση (εξατάξιο γυμνάσιο, λύκειο (Ενιαίο ή ΤΕΕ), μέσες σχολές)	4	843	33,5%
Μεταλυκειακή μη Πανεπιστημιακή εκπαίδευση (πτυχιούχος μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δηλ. Δημόσια και Ιδιωτικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), Ιδιωτικές Σχολές και Κολλέγια, ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ και εκκλησιαστική εκπαίδευση)	5	371	14,7%
Πτυχίο ΑΤΕΙ	6	195	7,7%
Πτυχίο ΑΕΙ	7	507	20,1%
Μεταπτυχιακό δίπλωμα	8	175	6,9%
Διδακτορικός τίτλος	9	28	1,1%
		2518	100,0%

ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕ 4 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ (EDULV4)

EDULV4	**D9**	ATOMA	%
1	1,2,3	399	15,8%
2	4	843	33,5%
3	5,6	566	22,5%
4	7,8 & 9	710	28,2%
		2518	100,0%

Βιβλιογραφικές αναφορές

Bauman, Z. (2007). *Consuming Life*. Cambridge: Polity. Μετφρ. *Ζωή για Κατανάλωση*. Αθήνα: Πολύτροπον.

Bennett T., 2007, "Habitus clivé: Aesthetics and politics in the work of Pierre Bourdieu", *New Literary History*, 38, 201-228.

Bennett, T., Savage, M., Silva, E., Warde, A., Gayo-Cal, M., Wright, D. (2007?) "Media culture: The social organization of media practices in contemporary Britain, A report for the British Film Institute", *http://www3.open.ac.uk/events/2/2006116_42382_o1.doc*

Bennett, T., Savage, M., Silva, E., Warde, A., Gayo-Cal, M., Wright, D. (2009) *Culture, Class, Distinction,* Routledge, London & New York

Boukodi E., 2010, 'Social stratification and cultural participation in Hungary: a post-communist pattern of consumption?' in Chan T.W, editor, *Social Status and Cultural Consumption,* Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press, pp. 139-168.

Bourdieu, P & Darbel, A. 1966, *L'amour de l'art. Les musées européens et leurs public*. Paris, Minuit

Bourdieu, P., 1979, *La Distinction. Critique sociale du jugement de goût.* Paris: Les Editions de Minuit. English translation by R. Nice, *Distinction* (1984), Harvard U.P., Cambrifge, Mass.

Bryson B., 1996, ''Anything but Heavy Metal': symbolic exclusion and musical dislikes', *American Sociological Review*, 61, 5, pp. 884-899.

Chan T.W, (ed.) 2010, *Social Status and Cultural Consumption,* Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press.

Chan T.W & Goldthorpe J.H., 2005, "The Social Stratification of Theatre, Dance and Cinema Attendance", *Cultural Trends,* 14(3), 55, 193-212

Chan T.W & Goldthorpe J.H., 2007a, 'Class and status: the conceptual distinction and its empirical relevance', *American Sociological Review*, 72, 4, pp. 512-532.

Chan T.W. & Goldthorpe J.H., 2007b, 'Social stratification and cultural consumption: Music in England', *European Sociological Review*, 23, 1, pp. 1-19.

Clarke, D. B. (2003) *The Consumer Society and the Postmodern City,* London, Routledge

Coulangeon P. & Lemel Y., 2010, "Bourdieu's legacy and the class-status debate on cultural consumption: musical consumption in contemporary France", in Chan T.W, editor, *Social Status and Cultural Consumption,* Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press, pp. 84-108.

Coulangeon P., 2013 (June), "The Omnivore and the 'class defector'. Musical taste and social mobility in contemporary France", *Notes & Documents 2013-03*, Paris, OSC, Sciences Po/CNRS.

Daenekindt S, Roose, H., 2013, 'A mise-en-scène of the Shattered Habitus : The Effect of Social Mobility on Aesthetic Disposition Toward Films', *European Sociological Review* 29, 2, pp. 48-59

Daenekindt S, Roose, H., 2014, 'Social mobility and cultural dissonance' *Poetics* 42, pp. 82-97

DiMaggio P., 1987, 'Classification in Art', *American Sociological Review*, 52, 4, pp. 440-455.

Εμμανουήλ Δ., 2013 (Ιούνιος), Θεωρία και μέθοδος: Αντικείμενο της έρευνας-επισκόπηση της βιβλιογραφίας και των πηγών-τυπολογία της κατανάλωσης, Ερευνητική Ενότητα 1. Παραδοτέο 1.1, Έργο SECSTACON 1391 της Δράσης Αριστεία 2011, Αθήνα.

Εμμανουήλ Δ., Καυταντζόγλου Ρ., Σουλιώτης Ν., 2014, "Πολιτιστική κατανάλωση - Επισκέψεις σε χώρους μουσικής, θεάτρου, χορού και σινεμά στην Αθήνα του 2013: Αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης", Παραδοτέα 6.5 & 7.2, Έκθεση Εργασίας, ΕΚΚΕ

Featherstone, M. (1991). *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage.

Fischoff, S., Antonio, J., Lewis, D. (1998) "Favorite Films and Film Genres as a Function of Race, Age, and Gender", *Journal of Media Psychology*, 3:1

Fu, W., 2012, "Movie Genre Preferences and National culture", *Communiquer dans un monde de normes. L'information et la communication dans les enjeux contemporains de la " mondialisation "*, France <hal00840689>

Gans, H. (1974). *Popular culture and high culture: An analysis and evaluation of taste.* New York: Basic Books.

Ganzeboom, H. B. G., 1982, 'Explaining differential participation in high-cultural activities: a confrontation of information-processing and status-seeking theories', in W. Raub, editor, *Theoretical Models and Empirical Analyses: Contributions to the Explanation of Individual Actions and Collective Phenomena*, p. 186–205. E.S.–Publications, Utrecht.

Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge, Polity.

Holbrook M.B., Weiss M.J., Habich J., 2002, "Disentangling effacement, omnivore and distinction effects on the consumption of cultural activities: An illustration", *Marketing Letters*, 13(4), p. 345-357.

Κατσάπης Κ., 2007, *Ήχοι και απόηχοι. Κοινωνική ιστορία του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, 1956-1967*, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα.

Katz-Gerro T., Raz S., Yaish M., 2007, 'Class, status and the intergenerational transmission of musical tastes in Israel', *Poetics*, 35, pp. 152-167.

Kirchberg, V., Kuchar, R., States of comparability: A meta-study of representative population surveys and studies on cultural consumption. *Poetics* (2014), http://dx.doi.org/10.1016/j.poetic.2014.01.005

Lahire, B., 2006, *La culture des individus. Dissonances culturelles et distinction de soi*, Paris, La Découverte.

Lahire, B., 2008, 'The individual and the mixing of genres: Cultural dissonance and self-distinction', *Poetics*, 36, pp. 166-188

Meuleman R., Lubbers M., 2014, "The social distinction in having domestic versus foreign favorite music artists", *Poetics*, 45, p. 55-71.

Οικονόμου Λ., 2005, «Ρεμπέτικα, λαϊκά και σκυλάδικα: όρια και μετατοπίσεις στην πρόσληψη της λαϊκής μουσικής του 20ου αιώνα», *Δοκιμές*, 13-14, σελ. 361-398.

Peterson R. & Simkus, A., 1992, 'How musical tastes mark occupational status groups', in Lamont, M. & Fournier, M., *Cultivating Differences. Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*, Chicago and London: the University of Chicago Press, pp.152-186.

Peterson R., 1992, 'Understanding audience segmentation: From elite and mass to omnivore and univore' *Poetics*, 21, pp. 243-258.

Peterson R., 2005, 'Problems in comparative research: The example of omnivorousness', *Poetics*, 33, p. 257-282.

Peterson, R. & Kern, R.M 1996, 'Changing Highbrow Taste: From Snob to Univore' *American Sociological Review*, 61, 5, pp. 900-907.

Purhonen S., Gronow J., Rahkonen K., 2009, «Social differentiation of musical taste and literary taste patterns in Finland», *Research on Finnish Society*, 2, pp. 39-49.

Redfern, N., 2012, "Correspondence analysis of genre preferences in UK film audiences", *Partcipations: Journal of Audience and Reception Studies*, 9:2, 45-55

Savage M., Gayo M., 2011, "Unravelling the omnivore: A field analysis of contemporary musical taste in the United Kingdom", *Poetics*, 39(5), p. 337-357.

Sintas J.L., Alvarez E.G., 2004, "Omnivore versus univore consumption and its symbolic properties: evidence from Spaniards' performing arts attendance", *Poetics*, 32, 463-483.

Tampubolon G, 2010, "Social stratification and cultures hierarchy among the omnivores: Evidence from the Arts Council England surveys", *The Sociological Review*, 58 (1), p. 1-25.

Tampubolon G., 2008, “Revisiting omnivores in America circa 1990s: The exclusiveness of omnivores?”, *Poetics*, 36, p. 243-264.

Torche, F., 2010, "Social status and public cultural consumption: Chile in comparative perspective", pp. 109-138 in Chan (2010).

Van Eijck, K., 1999, ‘Socialization, education and lifestyle: How social mobility increases the cultural heterogeneity of status groups’, *Poetics* 26, pp. 309-328.

Van Eijck K., 2001, “Social differentiation in musical taste pattern”, *Social Forces*, 79, p. 1161-1184.

Virtanen, T., 2007, Across and beyond the bounds of taste. On cultural Consumption patterns in the European Union. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Turku School of Economics Esa Print Tampere, Tampere.

ΜΕΡΟΣ Δ - Η ΥΛΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ

Εισαγωγικά στα κεφάλαια 10 και 11

Οι εκθέσεις για την έκταση και την κοινωνική δομή των επισκέψεων σε διάφορα είδη καταστημάτων για βραδυνό και για ψώνια ρουχισμού έχουν ως κύριο αντικείμενο μια διερευνητική στατιστική ανάλυση για τη σχέση μεταξύ των διαφορετικών ομάδων καταναλωτών που διαμορφώνονται εμπειρικά και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης στις διάφορες διαστάσεις της. Συμπληρωματικά, θα εξεταστεί και ρόλος των βασικών δημογραφικών χαρακτηριστικών (φύλο, ηλικία). Συνεπώς δεν είναι εδώ ο χώρος για να επεκταθούμε σε μιαν αναλυτική συζήτηση της βιβλιογραφίας επί των οικονομικών, κοινωνιολογικών και ανθρωπολογικών θεωριών για την κατανάλωση που είναι, βέβαια, ογκώδης. Οι κύριοι άξονες της ανάλυσης και οι κύριες θεωρητικές υποθέσεις έχουν παρουσιαστεί σε προηγούμενο κείμενο (Βλ. Κεφάλαιο 1). Συνοπτικά, τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα είναι τα εξής: ποιές ομάδες καταναλωτών διαμορφώνονται με βάση το προφίλ των επιλογών επισκέψεων στους διάφορους τύπους καταστημάτων, και ποιά η σχέση αυτών των ομάδων με τις διαφορετικές διαστάσεις της διαστρωμάτωσης, δηλαδή τις οικονομικές τάξεις, τις ομάδες κοινωνικής θέσης (status), το εκπαιδευτικό επίπεδο και το εισόδημα; Ισχύουν, κατά αναλογία με την πολιτιστική κατανάλωση, οι θεωρητικές υποθέσεις της προσέγγισης του Π. Μπουρντιέ και των επιγόνων του (όπως και του Gans, 1974) για τη στενή *ομολογική* σχέση μεταξύ προτύπων κατανάλωσης και συγκεκριμένων θέσεων στην κοινωνική διαστρωμάτωση ή έχουν δίκιο οι εναλλακτικές προσεγγίσεις; Από την πλευρά των θεωρητικών του μεταμοντερνισμού προτείνεται η εικόνα μιας αδόμητης πληθώρας ατομικών και ομαδικών στυλ και ταυτοτήτων (Bauman, 2007, Featherstone, 1991). Από την πλευρά των θεωρητικών του "εκδημοκρατισμού" της κυρίαρχης καταναλωτικής κουλτούρας μέσω της διεύρυνσης του ρεπερτορίου της (Peterson, 1992, 2005) και αυτών που επισημαίνουν τη ταχεία κοινωνική διάχυση νέων, περισσότερο ποιοτικών, προϊόντων και χώρων κατανάλωσης, διαπιστώνεται ο περιορισμός των κοινωνικών διακρίσεων μεταξύ των ανώτερων στρωμάτων και μιας ευρείας νεοπαγούς μεσαίας τάξης.

Η βιβλιογραφία για την κατανάλωση που σχετίζεται άμεσα με το φαγητό και αυτό που διεθνώς ονομάζεται *shopping* (έξοδος για ψώνια) είναι τεράστια. Στη βιβλιογραφία που παρατίθεται στο τέλος αυτής της έκθεσης έχουν επιλεγεί ορισμένα από τα πιο σχετικά έργα[1] καθώς και ορισμένες μελέτες που δίνουν έμφαση στην γεωγραφία των νέων μορφών αστικής κατανάλωσης και στην ιδιαίτερη σημασία των τόπων και χώρων κατανάλωσης.[2] Υπό την επιρροή των μεταμοντέρνων προσεγγίσεων και την αύξηση του ενδιαφέροντος για την πολιτισμική ανθρωπολογία

[1] Συμπεριλάβαμε και τα εξαιρετικά για την ελληνική περίπτωση "γαστρονομικά" έργα (αλλά επίσης εθνογραφικά και κοινωνιολογικά) του Δειπνοσοφιστή (1991) και του Επίκουρου (2012).

[2] Για τη σημασία της κατανάλωσης στη σύγχρονη πόλη και τις γεωγραφίες της κατανάλωσης και τις σχετικές αναφορές που συμπεριλήφθηκαν στην ενδεικτική βιβλιογραφία αυτής της έκθεσης βλ. τη συζήτηση των βασικών προσεγγίσεων από το Ν. Σουλιώτη στο σχετικό υποκεφάλαιο του Κεφαλαίου 1 της παρούσας έκθεσης. Αν και εδώ δεν θα ασχοληθούμε με τη γεωγραφική διάσταση της κατανάλωσης, αυτές οι μελέτες είναι σημαντικές για την κατανόηση διαφορετικών τύπων χώρων και καταστημάτων ιδιαίτερα για τα ψώνια ρουχισμού.

και τις ποιοτικές μεθόδους έρευνας, πολλές μελέτες επικεντρώνονται στην μικρο-κοινωνιολογία, την κοινωνική ψυχολογία της κατανάλωσης και στην προβληματική των κοινωνικών ταυτοτήτων – προσεγγίσεις που δεν έχουν άμεση σχέση με τα ζητήματα που εξετάζονται εδώ αν και συχνά υποδεικνύουν μηχανισμούς που ερμηνεύουν τη διαστρωμάτωση των επιλογών χώρου και είδους καταστήματος[3]. Μια ολοκληρωμένη σύντομη επισκόπηση των σχετικών θεωριών βρίσκεται στην μονογραφία του Δ. Λάλλα για το Athens Mall (2012). Ωστόσο, σε περισσότερο ολοκληρωμένες εθνογραφικού κυρίως χαρακτήρα έρευνες και επισκοπήσεις που συμπληρώνονται με ποσοτικές αναλύσεις (για το shopping Miller et al., 1998, για την έξοδο για φαγητό Warde & Martens, 2000) επισημαίνεται η καθοριστική σημασία της σχέσης με την κοινωνική διαστρωμάτωση και η σημασία των απόψεων του Μπουρντιέ (1979, 1984) αν και, παράλληλα, επισημαίνονται οι περιορισμοί των υπερβολικά καθοριστικών θεωρητικών σχημάτων αυτού του τύπου στην κατανόηση των «καθημερινών» όψεων των διαφόρων στυλ ζωής (Bell & Hollows, 2005). Σχετική με τα ψώνια για ρούχα και τη σχέση τους με τη διαστρωμάτωση είναι, βέβαια, και η ιστοριογραφική κοινωνιολογία της ένδυσης και της μόδας με κλασσικές αναφορές για τη ισχυρή σχέση μεταξύ ένδυσης-μόδας, κοινωνικής θέσης και πλούτου στα έργα των Veblen, Simmel και Richard Sennet (βλ. Corrigan, 1997, 161-176).

Όπως θα γίνει φανερό στα επόμενα, η μέθοδος ανάλυσης της κατανάλωσης στους τομείς του ρουχισμού και της εξόδου για γεύμα θα ακολουθήσει το μεθοδολογικό σχήμα που εφαρμόστηκε στην περίπτωση της *πολιτιστικής* κατανάλωσης: οι καταναλωτές θα διακριθούν σε υπο-κατηγορίες ανάλογα με την κατανομή των επιλογών τους σε ένα φάσμα διαφορετικών τύπων καταστήματος/χώρου κατανάλωσης και, στη συνέχεια, θα εξεταστεί η σχέση αυτών των υπο-κατηγοριών με τις διαστάσεις της διαστρωμάτωσης και βασικά δημογραφικά χαρακτηριστικά. Είναι έγκυρη αυτή η μεθοδολογική επιλογή; Στην περίπτωση της εξόδου για γεύμα, η σύγχρονη βιβλιογραφία υπογραμμίζει και εδώ τη σημασία των διακρίσεων γούστου σε χαμηλό-υψηλό, λαϊκό-ελιτίστικο καθώς και τη διάκριση «παμφαγία»/«μονοφαγία» - δηλαδή την ευρύτητα/ποικιλία των καταναλωτικών επιλογών – που μας απασχόλησαν και στην πολιτιστική ανάλυση (Bell, 2002, 2004, Johnson & Bauman, 2007, Warde & Martens, 2000, Warde et al., 1999). Στην περίπτωση των επιλογών καταστήματος/χώρου για ψώνια ρουχισμού, αντίθετα, η σύγχρονη προβληματική επικεντρώνεται στον κλασσικό άξονα διαφορών τάξης, status και εισοδήματος και στο ρόλο ομάδων με ειδικό στυλ ζωής. Από αυτή τη άποψη, η μεθοδολογική μας επιλογή σε αυτό τον τομέα έχει έναν πειραματικό-διερευνητικό χαρακτήρα με κύριο στόχο τη δυνατότητα σύγκρισης με τις πολιτιστικές διακρίσεις στα άλλα πεδία

[3] Σημαντικοί τέτοιοι μηχανισμοί είναι, για παράδειγμα, η προτίμηση των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων για «καθαρούς» και ελεγχόμενους χώρους και η τάση τους να αποφεύγουν τα ψώνια σε πολυσύχναστους κεντρικούς εμπορικούς δρόμους που δεν προφυλάσσουν από τυχαίες επαφές με «διαφορετικές» κοινωνικές ομάδες. Από την πλευρά της εργατικής τάξης, σημαντικός είναι ο ρόλος του είδους και της συμπεριφοράς του προσωπικού εξυπηρέτησης στα καταστήματα: το καλοντυμένο και τυπικά ευγενικό προσωπικό πολλών καταστημάτων συχνά προξενεί κοινωνική αμηχανία ή η συμπεριφορά του εκλαμβάνεται ως προσβλητικά συγκαταβατική.

κατανάλωσης όπως και συγκρίσεις σχετικά με τον ρόλο των διαφόρων διαστάσεων της διαστρωμάτωσης – της οικονομικής τάξης, του κοινωνικού status, του εκπαιδευτικού επιπέδου και του τρέχοντος οικογενειακού εισοδήματος σύμφωνα με τη νέο-βεμπεριανή προσέγγιση (βλ. Chan & Goldthorpe, 2010 και τις έρευνες στο Chan, 2010).

10. Επιλογή Είδους καταστήματος στην Έξοδο για Βραδυνό

10.1 Τα είδη καταστημάτων και οι ομάδες καταναλωτών

Στο ερωτηματολόγιο της έρευνας του 2013 υπήρχε η ακόλουθη ερώτηση που συνοδευόταν από επίδειξη κάρτας επιλογών (τα είδη των καταστημάτων που εν πολλοίς βασίστηκαν στις κατηγορίες του περιοδικού "Αθηνόραμα" του 2012, φαίνονται στον Πίνακα 2).

*Ας μιλήσουμε τώρα για τις περιπτώσεις που έχετε **βγει έξω το βράδυ για φαγητό όχι μόνος/η σας αλλά είτε με οικογενειακά πρόσωπα ή με φίλους ή συγγενείς.** Θα σας ρωτήσουμε πάλι τι κάνατε τα προηγούμενα δύο χρόνια (2011-2012) σημειώνοντας κάποιες επιλογές από μια λίστα και θα παρακαλούσαμε, προσπαθώντας να θυμηθείτε, να συμπληρώσετε τις επιλογές από την ίδια λίστα για την περίοδο 2008-2009 πριν εκδηλωθεί η μεγάλη οικονομική κρίση.*

Α7 ΚΑΡΤΑ "Χωρίς να λογαριάσουμε τις μέρες που ήσασταν σε διακοπές, εκδρομές, ταξίδια ή Σαββατοκύριακα σε κάποιο εξοχικό, μπορείτε να πείτε αν τα δύο τελευταία χρόνια έχετε πάει σε κάποιο από αυτά τα μαγαζιά ή χώρους **για φαγητό το βράδυ με οικογενειακά πρόσωπα ή με φίλους ή συγγενείς;** Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από μία επιλογή. Στην πλαϊνή στήλη σημειώστε για το 2008-2009."

Στη βάση των επιλογών είδους καταστήματος από τους ερωτώμενους για το 2011-12 έγινε εκτίμηση των διαφορετικών "λανθανουσών τάξεων" (latent classes) που οργανώνουν με το βέλτιστο τρόπο (με στατιστικά πιθανοκρατικά κριτήρια) τον όγκο των δεδομένων.[4] Οι τέσσερις ομάδες που ανέκυψαν παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. 0ι ονομασίες των ομάδων, που έγιναν στη βάση των τύπων χώρου και ειδών κουζίνας που καλύπτουν τα καταστήματα εστίασης και τη σχέση τους και με μια εύλογη τοποθέτηση τους στην κοινωνική ιεραρχία του γούστου, προσεγγίζουν κυρίως τους τύπους του Peterson (1992, 2005) για την πολιτιστική κατανάλωση.

Πίνακας 1: 4 Ομάδες Καταναλωτών εστίασης

l.class 1:	**Λαϊκοί**	754	29,9%
l.class 2:	**Μονοφάγοι & Ανενεργοί**	1228	48,8%
l.class 3:	**Παμφάγοι**	254	10,1%
l.class 4:	**Μέτριοι Παμφάγοι**	282	11,2%
Σύνολο		2518	100,0%

[4] Έγινε χρήση του στατιστικού πακέτου R των Linzer & Lewis (2011, 2013).

Πίνακας 2: Ομάδες καταναλωτών και ποσοστά επιλογής είδους καταστήματος

	Είδος καταστήματος εστίασης	Λαϊκοί	Μονοφάγοι & Ανενεργοί	Παμφάγοι	Μέτριοι Παμφάγοι
1	Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική διεθνή κουζίνα	2,1%	0,1%	73,4%	28,0%
2	Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική ελληνική κουζίνα	7,4%	1,6%	87,2%	39,0%
3	Ρεστοράν με εθνικές κουζίνες (π.χ. κινέζικη, ινδική, αραβική, ρώσικη κλπ.)	8,9%	0,7%	67,4%	31,4%
4	Ρεστοράν για ψάρι	2,9%	0,2%	64,1%	19,5%
5	Ρεστοράν-μπαρ & ρεστοράν-οινοθήκες	4,6%	0,1%	58,2%	24,1%
6	Μπυραρίες	37,3%	0,9%	73,0%	37,6%
7	Μοντέρνες ταβέρνες - μοντέρνα ψητοπωλεία	35,5%	6,4%	81,1%	30,4%
8	Καφέ-ρεστοράν	40,3%	4,1%	80,2%	23,4%
9	Παραδοσιακές ταβέρνες - Οινομαγειρεία	55,8%	20,8%	83,4%	48,4%
10	Ψαροταβέρνες	32,7%	5,5%	80,7%	33,0%
11	Μεζεδοπωλεία - ουζάδικα - τσιπουράδικα	68,0%	17,2%	84,7%	54,8%
12	Ψητοπωλεία - Σουβλάκι - Fast Food	90,1%	29,5%	91,5%	37,6%
13	Πιτσαρία	48,4%	5,5%	74,2%	3,5%
14	Σπαγκετερία (μακαρονάδικο)	20,3%	0,8%	64,5%	11,2%

	Είδος καταστήματος εστίασης	Λαϊκοί	Μονοφάγοι & Ανενεργοί	Παμφάγοι	Μέτριοι Παμφάγοι
1	Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική διεθνή κουζίνα			XX	X
2	Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική ελληνική κουζίνα			XX	X
3	Ρεστοράν με εθνικές κουζίνες (π.χ. κινέζικη, ινδική, αραβική, ρώσικη κλπ.)			XX	X
4	Ρεστοράν για ψάρι			XX	X*
5	Ρεστοράν-μπαρ & ρεστοράν-οινοθήκες			XX	X
6	Μπυραρίες	X		XX	X
7	Μοντέρνες ταβέρνες - μοντέρνα ψητοπωλεία	X		XX	X
8	Καφέ-ρεστοράν	X		XX	X
9	Παραδοσιακές ταβέρνες - Οινομαγειρεία	XX	X	XX	X
10	Ψαροταβέρνες	X		XX	X
11	Μεζεδοπωλεία - ουζάδικα - τσιπουράδικα	XX		XX	XX
12	Ψητοπωλεία - Σουβλάκι - Fast Food	XX	X	XX	X
13	Πιτσαρία	X		XX	
14	Σπαγκετερία (μακαρονάδικο)	X		XX	

X: Άνω του 20% & κάτω του 50% XX: Άνω του 50%. (X*): Μεταξύ 19% και 20%

Όπως φαίνεται απόν Πίνακα 2, οι "παμφάγοι" καλύπτουν με υψηλά ποσοστά επιλογών όλο των φάσμα των καταστημάτων ενώ οι "μέτριοι" παμφάγοι καλύπτουν το ίδιο ευρύ φάσμα αλλά με μικρότερα ποσοστά επιλογών. Οι "μονοφάγοι", οι οποίοι είναι στην ουσία "λαϊκοί μονοφάγοι" και ανενεργοί[5] καλύπτουν με ικανά ποσοστά μόνο τις ταβέρνες και τα ψητοπωλεία – σουβλάκι - fast food. Αντίθετα, οι "λαϊκοί" καλύπτουν ευρύτερο φάσμα που επεκτείνεται, πέραν των λαϊκών ειδών, και σε "μεσαίους" (και υψηλότερου κόστους) τύπους όπως οι μπυραρίες, οι μοντέρνες ταβέρνες, τα καφέ-ρεστοράν και οι ψαροταβέρνες αλλά όχι στους "ανώτερους" τύπους ρεστοράν 1-5 παρά μόνο σε πολύ περιορισμένα ποσοστά.

Έχοντας προσδιορίσει το χαρακτήρα των ομάδων θα επανέλθουμε στα μεθοδολογικά της στατιστικής διάκρισης των "λανθανουσών τάξεων". Η μέθοδος της latent class analysis, που ανακαλύφθηκε από τον κορυφαίο κοινωνιολόγο Paul Lazarsfeld (Lazarsfeld & Henry, 1968), δεν ορίζει τον αριθμό των ομάδων ενδογενώς. Εφαρμόζεται κάθε φορά για αριθμό ομάδων που ορίζει ο ερευνητής και εναπόκειται στην κρίση του να επιλέξει τη βέλτιστη λύση με τη βοήθεια αφενός μιας σειράς στατιστικών δεικτών (που είναι μικρότεροι όσο βελτιώνεται η στατιστική εφαρμογή – goodness of fit) και, αφετέρου, με βάση το ενδιαφέρον των ομάδων που ανακύπτουν από την άποψη της συγκεκριμένης έρευνας. Το ζήτημα είναι ότι πρέπει επίσης να λάβει υπόψη του την αρχή της *φειδωλότητας* (parsimony) άλλως γνωστή και ως "ξυράφι του Occam": όταν η στατιστική βελτίωση είναι μικρή καλό είναι να προτιμηθεί η απλούστερη λύση. Στην περίπτωση μας η "λύση" με τρεις ομάδες παρουσιάζει πολύ λίγο χειρότερους στατιστικούς δείκτες AIC και BIC που είναι και οι πλέον σημαντικοί (βλ. τους επόμενους πίνακες).

Μονοφάγοι	45,1%
Λαϊκοί	41,9%
Παμφάγοι	11,2%

3 Ομάδες
AIC(3): 29662.24 (Akaike information criterion)
BIC(3): 29918.81 (Bayesian information criterion)
G^2(3): 4276.631 (Likelihood ratio/deviance statistic)
X^2(3): 41078.22 (Chi-square goodness of fit)
4 Ομάδες
AIC(4): 29354.88
BIC(4): 29698.92
G^2(4): 3939.271 (Likelihood ratio/deviance statistic)
X^2(4): 22400.04 (Chi-square goodness of fit)

[5] Βλ. τη Σημείωση για την ονομασία των ομάδων στο τέλος αυτής της έκθεσης. Πρέπει να σημειωθεί ότι 42,5% των της ομάδας 2 είναι αμιγείς ανενεργοί – συνεπώς τα ποσοστά επιλογών στις κατηγορίες που χαρακτηρίζουν την ομάδα 2 είναι για τους λαϊκούς μονοφάγους σημαντικά υψηλότερα.

Από την άλλη, η λύση με τις τέσσερις ομάδες διασπά μια πολύ μεγαλύτερη και σχετικά ασαφή ομάδα "λαϊκών" σε μια μικρότερη αλλά περισσότερο σαφή και μια νέα κατηγορία "μέτριων παμφάγων" που όπως είδαμε έχει πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά. Κρίθηκε συνεπώς ότι η εφαρμογή εδώ του "ξυραφιού" του Ocam θα ήταν καταχρηστική καθώς η λύση με τις τέσσερις ομάδες είναι πιο σαφής και με μεγαλύτερο ερευνητικό ενδιαφέρον.

10.2 Κοινωνικά χαρακτηριστικά των καταναλωτικών ομάδων εξόδου για βραδυνό

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ - ΕΞΟΔΟΣ ΓΙΑ ΒΡΑΔΥΝΟ

	Λαϊκοί	Μονοφάγοι & Ανενεργοί	Παμφάγοι	Μέτριοι Παμφάγοι	ΣΥΝΟΛΟ
ΦΥΛΟ					
Άνδρες	52,3%	45,8%	52,8%	41,8%	48,0%
Γυναίκες	47,7%	54,2%	47,2%	58,2%	52,0%
ΗΛΙΚΙΑ					
18-24	14,5%	4,3%	9,1%	5,0%	7,9%
25-34	22,1%	12,9%	31,1%	23,4%	18,7%
35-44	26,7%	23,5%	31,5%	27,7%	25,7%
45-54	19,2%	23,8%	20,5%	22,3%	21,9%
55-64	15,6%	30,6%	7,5%	19,5%	22,6%
65	1,9%	5,0%	0,4%	2,1%	3,3%
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ					
Πρωτοβάθμια-Μερική Μέση	8,4%	26,9%	0,8%	1,4%	15,8%
Πλήρης Μέση	37,0%	36,6%	20,1%	22,7%	33,5%
Μεταλυκειακή & ΑΤΕΙ	26,7%	19,3%	21,7%	25,9%	22,5%
ΑΕΙ	28,0%	17,3%	57,5%	50,0%	28,2%
ΜΗΝΙΑΙΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ					
<700	18,5%	30,2%	14,0%	10,5%	22,9%
701-1100	26,6%	30,5%	17,4%	25,6%	27,4%
1101-1550	23,8%	18,7%	20,2%	18,8%	20,4%
1551-2300	20,2%	14,5%	22,7%	24,8%	18,2%
2301+	11,0%	6,0%	25,6%	20,3%	11,1%
Κ/Ο ΤΑΞΕΙΣ (ESeC5)					
Διευθυντική-Επαγγελματική	38,1%	24,7%	65,6%	56,5%	36,7%
Ενδιάμεση	20,4%	14,9%	11,2%	20,3%	16,7%
Μικροαστική	12,8%	20,5%	10,4%	8,9%	15,8%
Μη χειρώνακτες εργάτες	15,8%	12,8%	9,1%	8,9%	12,8%
Χειρώνακτες εργάτες	12,9%	27,2%	3,7%	5,5%	18,0%
ΣΤΡΩΜΑΤΑ STATUS					
1. Ανώτερο	24,5%	15,9%	51,5%	44,6%	25,6%
2	28,4%	22,6%	28,2%	32,1%	26,0%
3	14,1%	12,9%	11,2%	12,9%	13,1%
4	22,7%	26,4%	7,5%	9,2%	21,3%
5. Κατώτερο	10,4%	22,3%	1,7%	1,1%	14,1%

Στον Πίνακα 3 φαίνονται τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των τεσσάρων καταναλωτικών ομάδων.

Φύλο

Οι διαφορές των ομάδων σε σχέση με το φύλο είναι περιορισμένες. Έχουμε μια μεγαλύτερη σχετική συγκέντρωση ανδρών στους λαϊκούς και στους παμφάγους και, αντίθετα, μια μεγαλύτερη σχετική συγκέντρωση των γυναικών στους (λαϊκούς) μονοφάγους και στους μέτριους παμφάγους. Αυτό φαίνεται σαφέστερα στους αντίστοιχους αναλυτικούς πίνακες στο Παράρτημα Α από τους *δείκτες σχετικής συγκέντρωσης* που υπολογίζονται απλά με τη διαίρεση των ποσοστών κάθε υποκατηγορίας μια καταναλωτικής ομάδας με τα αντίστοιχα της υποκατηγορίας στο σύνολο των ερωτώμενων (τελευταία στήλη). Με αυτό τρόπο γίνονται εμφανείς οι ιδιαίτερες συγκεντρώσεις των καταναλωτικών ομάδων σε κάποιες κατηγορίες στον πίνακα 3 καθώς αφαιρείται η επιρροή των διαφορών στη σύνθεση του γενικού πληθυσμού.[6]

Ηλικία

Είναι ενδιαφέρον ότι η ομάδα των λαϊκών δείχνει έντονη σχετική συγκέντρωση στους νέους έως 34 ετών και ιδιαίτερα – και πολύ έντονα – στις ηλικίες 18-24. Πρόκειται για συγκεντρώσεις που οφείλονται σε οικονομικούς λόγους (το περιορισμένο περιθώριο δαπανών των νέων) σε μια περίοδο κρίσης ή εκφράζουν και πολιτισμικές διαφορές που θα παραμείνουν με την αύξηση της ηλικίας; Αντίθετα, οι λαϊκοί μονοφάγοι δείχνουν σημαντική σχετική συγκέντρωση στις μεγαλύτερες ηλικίες άνω των 54. Και οι δύο κατηγορίες παμφάγων δείχνουν σχετικές συγκεντρώσεις στις "παραγωγικές" ηλικίες 25-44. Στους αμιγείς παμφάγους, όμως, για τους οποίους μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε ότι είναι πιο εύποροι, αυτές οι συγκεντρώσεις είναι πολύ εντονότερες και επιπλέον δείχνουν και αυξημένη σχετική συγκέντρωση στους νέους 25-34 ετών. Γενικά αυτές οι δύο κατηγορίες ακολουθούν το οικείο πρότυπο της εντονότερης δραστηριότητας σε εξόδους για φαγητό και στη συνακόλουθη κοινωνική ζωή από νέους και νεαρά ζευγάρια χωρίς παιδιά στις ηλικίες 25-40 ετών.

Εκπαιδευτικό Επίπεδο

Η κατανομή κατά το εκπαιδευτικό επίπεδο, που αποτελεί και μια σημαντική διάσταση της διαστρωμάτωσης κατά τάξη και κοινωνική θέση (status), διαφοροποιεί τις ομάδες κατανάλωσης κατά αρκετά σαφή τρόπο. Οι λαϊκοί μονοφάγοι συγκεντρώνονται σχετικά στις δύο χαμηλότερες βαθμίδες ενώ, στον αντίποδα, οι παμφάγοι στις ανώτερες – με τους αμιγείς παμφάγους που παρουσιάζουν και το πλέον "ανώτερο" και πολυτελές προφίλ να συγκεντρώνονται σχετικά μόνο στους αποφοίτους ΑΕΙ. Οι λαϊκοί εμφανίζουν μια πιο "μεσαία" εικόνα καθώς δείχνουν σχετική συγκέντρωση στις δύο ενδιάμεσες βαθμίδες.

[6] Ο δείκτης δείχνει ουσιαστικά τη σχέση μεταξύ της πιθανότητας να ανήκει κάποιος καταναλωτής ενός στρώματος χ σε μια ειδική ομάδα καταναλωτών προς τη πιθανότητα να ανήκει στο στρώμα χ.

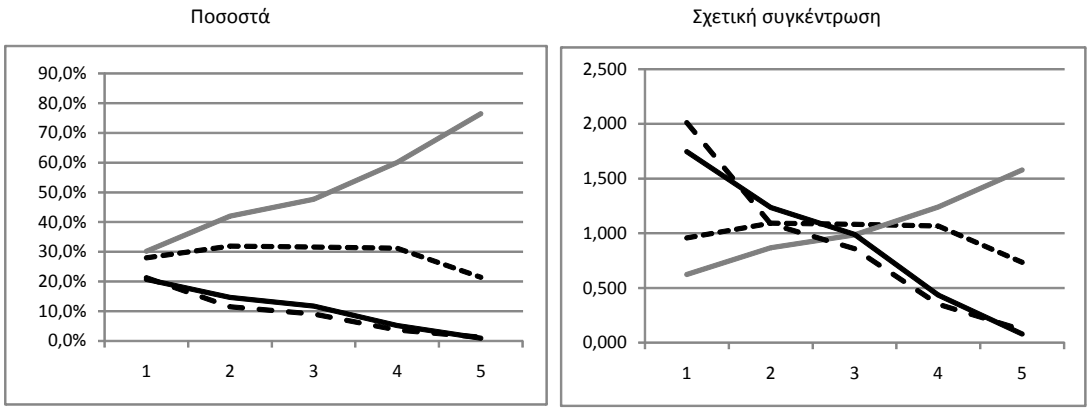
Εισόδημα

Η κατανομή των ομάδων κατά το κλιμάκιο εισοδήματος (σε πέντε μεγάλα κλιμάκια) επαναλαμβάνει την εικόνα που παρατηρήθηκε στις βαθμίδες εκπαίδευσης.

Κοινωνικοοικονομική τάξη

Όπως έχουμε επισημάνει στα σχετικά με την ταξική δομή (Εμμανουήλ, 2014), οι κοινωνικοοικονομικές τάξεις αντιστοιχούν μεν σε διαφορετικά επίπεδα οικονομικών πόρων και, εν πολλοίς, και εκπαίδευσης αλλά δεν συνιστούν ένα κανονικό *συνεχές* καθώς στον ορισμό τους υπεισέρχονται *σχεσιακά* διαρθρωτικά κριτήρια που προκαλούν σημαντικές πολυπλοκότητες. Το τυπικό παράδειγμα είναι η τάξη 3 των αυτοαπασχολουμένων και των μικρο-εργοδοτών. Στην προκείμενη περίπτωση φαίνεται ότι στην τάξη 3, πιθανότατα λόγω της κρίσης, υπάρχει μια ιδιαίτερη περιστολή δαπανών για εξόδους βραδυνού φαγητού. Έτσι, ενώ η γενική εικόνα στον πίνακα ακολουθεί στις βασικές γραμμές τις διαστρωματώσεις που είδαμε στα προηγούμενα, υπάρχουν σαφείς ασυνέχειες στην περίπτωση της τάξης 3 που δείχνει μιαν ιδιαίτερα έντονη σχετική συγκέντρωση λαϊκών μονοφάγων.

Διάγραμμα 1

Κοινωνική διαστρωμάτωση κατά την κοινωνική θέση (status)

Στην περίπτωση της ιεραρχίας στρωμάτων διαφορετικού status (συνοψισμένη σε 5 μεγάλα στρώματα, βλ. Εμμανουήλ, 2014) αποκαθίσταται εμφανώς η σαφής σχέση των ομάδων καταναλωτών με την κοινωνική διαστρωμάτωση που είχε διαφανεί στα στοιχεία εκπαίδευσης και εισοδήματος. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα φανερό στο Διάγραμμα 1 όπου φαίνονται οι καμπύλες τόσο για ποσοστά συμμετοχής κάθε ομάδας στα στρώματα status όσο και οι δείκτες σχετικής συγκέντρωσης των ομάδων (με διακεκομμένη οι "αμιγείς" παμφάγοι, με εστιγμένη η λαϊκοί, με γκρίζα οι μονοφάγοι-ανενεργοί) Οι δύο ομάδες παμφάγων ανέρχονται έντονα και παράλληλα από το χαμηλότερο στρώμα 5 έως στο ανώτερο 1 ενώ η καμπύλη για τους λαϊκούς μονοφάγους και τους ανενεργούς (γκρίζα) ακολουθεί συμμετρικά αντίθετη πορεία. Σε εμφανή αντίθεση με την έντονη διαστρωμάτωση των προηγουμένων, η καμπύλη για τους "λαϊκούς" διατρέχει την ιεραρχία status οριζόντια χωρίς σημαντικές

διαφοροποιήσεις πλην μιας αναμενόμενης μείωσης στο κατώτατο στρώμα και, λιγότερο, στο ανώτερο.

Αυτή η σαφής "διαταξικότητα" της ομάδας των λαϊκών καταναλωτών διαφέρει σε περιορισμένο βαθμό από τα ευρήματα αυτής της έρευνας για την "λαϊκή" καταναλωτική ομάδα στα πεδία πολιτιστικής κατανάλωσης – τις εξόδους για σινεμά, μουσική, θέατρο και χορό. Σε όλες τις περιπτώσεις υπήρχε μια αρκετά διαταξική ομάδα λαϊκού καταναλωτικού προτύπου, ιδιαίτερα αν ληφθούν υπόψη και τα δεδομένα για το 2008-2009. Στην περίπτωση της εξόδου για βραδυνό φαγητό, ωστόσο, αυτή η διαταξικότητα είναι πιο έντονη καθώς δεν έχουμε ουσιαστική μείωση στην ομάδα status 4. Επιπλέον, το λαϊκό καταναλωτικό πρότυπο επικρατεί ποσοτικά στο κύριο σώμα των καταναλωτικά ενεργών σε βαθμό μάλιστα μεγαλύτερο και από αυτόν που παρατηρήθηκε στο πεδίο της μουσικής όπου επίσης υπήρχε ποσοτική πρωτοκαθεδρία της ομάδας των "λαϊκών" καταναλωτων. Το ερώτημα που εγείρεται βέβαια είναι σε τι βαθμό αυτό οφείλεται σε ιδιαιτερότητες του ειδικού πεδίου του φαγητού ή σε συστηματικές πολιτισμικές διαφορές που προσιδιάζουν στην ελληνική περίπτωση όπως, λ.χ., ισχυρά "εθνολαϊκά" πολιτισμικά στοιχεία. Ωστόσο, θα πρέπει να εξεταστεί και ένας τρίτος παράγων: η αύξηση του μεγέθους αυτής της ειδικής ομάδας από τις συνθήκες της οικονομικής κρίσης. Είναι πιθανό τμήματα όλων των στρωμάτων να επέλεξαν ένα καθιερωμένο λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης ως εύλογη "οικονομική" κοινωνική προσαρμογή. Αυτά τα ζητήματα θα διερευνηθούν στα επόμενα.

Από την άλλη, τα ευρήματα για τις ομάδες κατανάλωσης στην εστίαση διαφέρουν σημαντικά από αυτά για τα αμιγώς πολιτιστικά πεδία ως προς το χαρακτήρα των καταναλωτικών προτύπων που συνδέονται περισσότερο με τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Στην περίπτωση της εστίασης επικρατεί πλήρως το πρότυπο της *παμφαγίας* – σε δύο εκδοχές, αμιγή και μέτρια – και δεν υπάρχει διακριτή ομάδα "ανώτερων" καταναλωτών που συγκεντρώνονται κυρίως σε καταστήματα ανώτερου γαστρονομικού γούστου. Έχουμε ήδη σημειώσει στην εισαγωγή ότι ήδη από τη δεκαετία του 1990 η επανάσταση της "νέας κουζίνας" αφενός καθιέρωσε την αξία του διευρυμένου ρεπερτορίου (πολλαπλότητα από εθνικές κουζίνες) και αφετέρου τη στροφή στην αναγνώριση και τη δημιουργική αναβάθμιση των τοπικών υλικών και της τοπικής παραδοσιακής κουζίνας. Ωστόσο, αυτή η "δημοκρατική" και πολυπολιτισμική στροφή είχε αντιφατικά αποτελέσματα: από τη μια αναγνώρισε και αναζωογόνησε την τοπική "λαϊκή" παραδοσιακή κουζίνα αλλά, από την άλλη, ενίσχυσε έναν νέο καταναλωτικό ελιτισμό (Johnson & Bauman, 2007 και για την "Νέα Ελληνική Κουζίνα", Επίκουρος, 2012). Συνεπώς, η κυριαρχία του αθηναϊκού παμφαγικού προτύπου στα ανώτερα στρώματα και μάλιστα χωρίς ουσιαστικούς αποκλεισμούς – καθώς αυτό εκτείνεται μέχρι και τις πλέον λαϊκές μορφές καταστημάτων – παράλληλα με το ισχυρότατο ρόλο του αμιγώς λαϊκού προτύπου πρέπει πιθανότατα να αποδοθεί σε ιδιαίτερους παράγοντες όπως η ισχυρή λαϊκιστική παράδοση και η εμφατική υποστήριξη της αξίας της ελληνικής "απλής"

παραδοσιακής κουζίνας του χωριού και, γενικότερα, της αγροτικής μεσογειακής γαστρονομίας (βλ. ιδιαίτερα Δειπνοσοφιστής, 1991).

10.3 Κοινωνική ιεράρχηση των προτύπων κατανάλωσης

Η "δημοκρατική κατανομή των παμφάγων καταναλωτών στα είδη των καταστημάτων εστίασης και το γεγονός ότι δεν εμφανίζεται διακριτή ομάδα "ανώτερων" καταναλωτών δεν σημαίνει ότι το πεδίο της εστίασης δεν δομείται βάσει μιας σαφούς κοινωνικής ιεράρχησης. Αν υπολογίσουμε το μέσο κοινωνικό κύρος (prestige) των ειδών καταστήματος με βάση το μέσο δείκτη status των *πελατών* του, η ιεραρχία που προκύπτει για το 2011-12 φαίνεται στον Πίνακα 4. Είναι ενδιαφέρον ότι αυτή η ιεράρχηση κατά το κοινωνικό status εμφανίζεται ουσιαστικά όμοια με μιαν ιεράρχηση με κριτήρια *καλού γούστου* από τη σκοπιά κάποιων "ανώτερων" γαστρονομικά εκλεπτυσμένων καταναλωτών που, παράλληλα, κατατάσσουν χαμηλά τα καταστήματα όπου συγκεντρώνονται στρώματα *χαμηλότερου* κοινωνικού κύρους.

Πίνακας 4: Ιεράρχηση των ειδών καταστήματος κατά το μέσο status της πελατείας τους

ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΚΑΤΑ STATUS		2011-12 Μ.Ο. δείκτη status πελατών
1	Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική διεθνή κουζίνα	1,171
2	Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική ελληνική κουζίνα	1,122
5	Ρεστοράν-μπαρ & ρεστοράν-οινοθήκες	1,067
3	Ρεστοράν με εθνικές κουζίνες (π.χ. κινέζικη, ινδική, αραβική, ρώσικη κλπ.)	1,008
4	Ρεστοράν για ψάρι	0,970
6	Μπυραρίες	0,849
14	Σπαγκετερία (μακαρονάδικο)	0,733
7	Μοντέρνες ταβέρνες - μοντέρνα ψητοπωλεία	0,634
8	Καφέ-ρεστοράν	0,599
10	Ψαροταβέρνες	0,546
11	Μεζεδοπωλεία - ουζάδικα - τσιπουράδικα	0,538
9	Παραδοσιακές ταβέρνες - Οινομαγειρεία	0,423
13	Πιτσαρία	0,384
12	Ψητοπωλεία - Σουβλάκι - Fast Food	0,203

Ωστόσο, στο πεδίο που εξετάζουμε δεν υπάρχει αμιγής ομάδα "ανώτερων" καταναλωτών (όπως στα πολιτιστικά πεδία) αλλά *παμφάγοι*. Ως συνέπεια, οι επιλογές τους κατανέμονται σε όλο το φάσμα ειδών χωρίς να διαφαίνεται κάποια σαφής ιεράρχηση των προτιμήσεων στην κατάταξη των καταστημάτων κατά το μέσο status της πελατείας τους που, όπως σημειώθηκε, συμβαδίζει με μια ιεράρχηση με κριτήρια "ανώτερου" καλού γούστου – κάτι που, αντίθετα, είναι έκδηλο στα πεδία της πολιτιστικής κατανάλωσης όπου υπάρχουν σημαντικές ομάδες "ανώτερου" καταναλωτικού προτύπου και οι αμιγείς παμφάγοι αποτελούν μικρές μειονότητες (Εμμανουήλ, Καυταντζόγλου, Σουλιώτης, 2014). Παρά αυτό, το καθοριστικό γεγονός

είναι ότι η ομάδες των παμφάγων αφενός συνδέονται περισσότερο με τα ανώτερα στρώματα και, αφετέρου και πιο σημαντικό, είναι οι μόνες ομάδες που μονοπωλούν ουσιαστικά τη χρήση καταστημάτων υψηλού κόστους και "ανώτερης" γαστρονομίας.

Πίνακας 5: Κατανομή των ομάδων στην ιεραρχία καταστημάτων

ΘΕΣΗ STATUS		ΠΑΜΦΑΓ	ΛΑΪΚΟΙ	ΜΟΝΟΦ (& ΑΝΕΝ)
1	Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική διεθνή κουζίνα	35,8%	0,8%	0,0%
2	Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική ελληνική κουζίνα	41,8%	7,4%	1,6%
3	Ρεστοράν-μπαρ & ρεστοράν-οινοθήκες	28,4%	4,2%	0,0%
4	Ρεστοράν με εθνικές κουζίνες (π.χ. κινέζικη, ινδική, αραβική, ρώσικη κλπ.)	32,5%	9,4%	0,5%
5	Ρεστοράν για ψάρι	30,6%	2,9%	0,2%
6	Μπυραρίες	34,5%	36,6%	0,4%
7	Σπαγκετερία (μακαρονάδικο)	30,8%	20,0%	0,7%
8	Μοντέρνες ταβέρνες - μοντέρνα ψητοπωλεία	38,8%	36,3%	6,1%
9	Καφέ-ρεστοράν	38,8%	41,4%	4,0%
10	Ψαροταβέρνες	38,1%	33,8%	5,8%
11	Μεζεδοπωλεία-ουζάδικα- τσιπουράδικα	40,1%	71,4%	16,0%
12	Παραδοσιακές ταβέρνες – Οινομαγειρεία	39,7%	58,8%	19,7%
13	Πιτσαρία	35,3%	47,2%	5,8%
14	Ψητοπωλεία - Σουβλάκι - Fast Food	43,7%	93,8%	27,9%

Αυτό γίνεται φανερό από τον Πίνακα 5 όπου φαίνεται η κατανομή των επιλογών των τεσσάρων ομάδων (οι δύο κατηγορίες παμφάγων έχουν ενοποιηθεί σε μία). Η ιεράρχηση των καταστημάτων, στους πίνακες 4 και 5, τόσο από την άποψη του κοινωνικού status όσο και από την άποψη της διάκρισης στην ιεραρχία του "καλού γούστου", καθορίζεται από αυτή την σημαντική κοινωνική ιεράρχηση των διαφορετικών προτύπων κατανάλωσης.

10.4 Μεταβολές μεταξύ 2008-09 και 2011-12

Η μεταβολή του αριθμού των επιλογών επίσκεψης σε είδος καταστήματος μεταξύ των διετιών 2008-09 και 2011-12 φαίνεται στον Πίνακα 6. Όπως είναι αναμενόμενο λόγω της κρίσης, υπήρξε γενική μείωση του αριθμού επιλογών ανά είδος καταστήματος. Στο σύνολο των επιλογών (τουλάχιστον μία φορά το αντίστοιχο διάστημα) η μείωση ανέρχεται σε -16,5%.

Πίνακας 6: Μεταβολή του αριθμού επιλογών επισκέψεων 2008-09 & 2011-12

	Είδος καταστήματος	2011-12	2008-09	ΜΕΙΩΣΗ %
1	Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική διεθνή κουζίνα	286	370	-22,7%
2	Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική ελληνική κουζίνα	405	510	-20,6%
3	Ρεστοράν με εθνικές κουζίνες (π.χ. κινέζικη, ινδική, αραβική, ρώσικη κλπ.)	337	448	-24,8%
4	Ρεστοράν για ψάρι	242	309	-21,7%
5	Ρεστοράν-μπαρ & ρεστοράν-οινοθήκες	248	289	-14,2%
6	Μπυραρίες	533	657	-18,9%
7	Μοντέρνες ταβέρνες - μοντέρνα ψητοπωλεία	600	714	-16,0%
8	Καφέ-ρεστοράν	555	611	-9,2%
9	Παραδοσιακές ταβέρνες - Οινομαγειρεία	952	1162	-18,1%
10	Ψαροταβέρνες	580	740	-21,6%
11	Μεζεδοπωλεία - ουζάδικα - τσιπουράδικα	1011	1174	-13,9%
12	Ψητοπωλεία - Σουβλάκι - Fast Food	1238	1357	-8,8%
13	Πιτσαρία	555	680	-18,4%
14	Σπαγκετερία (μακαρονάδικο)	329	402	-18,2%
	Σύνολο	7871	9423	-16,5%

Εξετάζοντας τις μεταβολές κατά κατηγορία, είναι ενδιαφέρον ότι *όλες* οι μειώσεις που είναι σημαντικά μεγαλύτερες (άνω του 20%) εμφανίζονται στις περισσότερο πολυτελείς ή "ανώτερης ποιότητας" κατηγορίες καταστημάτων εστίασης. Αυτές οι μεταβολές, ωστόσο, δεν επηρέασαν την κοινωνική διαβάθμιση των κατηγοριών καταστημάτων που παρέμεινε όμοια με αυτή που φαίνεται στους πίνακες 4 και 5 για το 2011-12. Στη βάση των μεταβολών που φαίνονται στο Πίνακα 6 που παραπέμπουν, βέβαια, στις αρνητικές επιπτώσεις της μείωσης των εισοδημάτων, θα περιμέναμε να έχουμε τα χρόνια της κρίσης αντίστοιχες μειώσεις στο μέγεθος των πλέον δαπανηρών προτύπων κατανάλωσης όπως οι παμφάγοι και οι μέτριοι παμφάγοι και, αντίθετα, αύξηση των μονοφάγων και ανενεργών. Στην πραγματικότητα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 7, συνέβη το *αντίθετο:* είχαμε αυξήσεις σε όλες τις κατά τεκμήριο καταναλωτικά ενεργές ομάδες και μείωση στους μονοφάγους-ανενεργούς. Αυτό το παράδοξο οφείλεται ουσιαστικά σε αλλαγές στο χώρο των λαϊκών μονοφάγων και ανενεργών που στο διάστημα της κρίσης εμφάνισαν μια σημαντική μετατόπιση προς τα πρότυπα των λαϊκών και των μέτριων παμφάγων. Αυτό γίνεται φανερό όταν εξεταστούν τα αναλυτικά στοιχεία *κινητικότητας* μεταξύ των ομάδων (Πίνακας 8), αφού διαταχθούν οι ομάδες σε μια ιεραρχία ανάλογα με το μέσο οικονομικό τους επίπεδο.

Πίνακας 7: Μεταβολή των καταναλωτικών ομάδων

ΚΑΤΑΝ. ΟΜΑΔΑ	2008-09	2011-12	ΜΕΤΑΒΟΛΗ
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	243	254	4,5%
ΜΕΤΡ. ΠΑΜΦΑΓ	249	282	13,2%
ΛΑΪΚΟΙ	628	754	20,0%
ΜΟΝΟΦΑΓΟΙ & ΑΝΕΝΕΡΓΟΙ	1398	1228	-12,2%
ΣΥΝΟΛΟ	2518	2518	0%

Πίνακας 8: Κινητικότητα μεταξύ προτύπων κατανάλωσης, 2008/09 – 2011/12

	2008-09				
2011-12	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	ΜΕΤΡ. ΠΑΜΦ	ΛΑΪΚΟΙ	ΜΟΝΟΦΑΓΟΙ	ΣΥΝ11_12
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	189	23	34	8	254
ΜΕΤΡ. ΠΑΜΦ	11	165	17	89	282
ΛΑΪΚΟΙ	29	23	474	228	754
ΜΟΝΟΦΑΓΟΙ	14	38	103	1073	1228
ΣΥΝ08_09	243	249	628	1398	2518
		ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ			
ΑΝΟΔΙΚΗ	0	23	51	325	399
ΚΑΘΟΔΙΚΗ	54	61	103	0	218
ΚΑΘΑΡΗ	-54	-38	-52	325	181
% ΚΑΘΑΡΗ	-22,2%	-15,3%	-8,3%	23,2%	7,2%

Όλες οι καταναλωτικά *ενεργές* ομάδες παρουσιάζουν σημαντική *αρνητική* καθαρή κινητικότητα, δηλαδή έχασαν περισσότερα μέλη προς κατώτερες ομάδες σε σύγκριση με αυτά που κινήθηκαν προς ανώτερες. Επιπλέον, το ποσοστό της αρνητικής καθαρής κινητικότητας αυξάνει στις οικονομικά πιο "δαπανηρές" ομάδες και φτάνει το -22% στους παμφάγους. Συνεπώς, οι μεταβολές στις ενεργές ομάδες είναι συνεπείς με τις αναμενόμενες επιπτώσεις της κρίσης. Από την άλλη, ωστόσο, έχουμε μια σημαντική καθαρή *ανοδική* κινητικότητα στην ομάδα των μονοφάγων-ανενεργών του 2008-09 που ευνόησε κυρίως τους λαϊκούς και, λιγότερο, τους μέτριους παμφάγους. Η ομάδα των λαϊκών πράγματι δέχθηκε, όπως ήταν ευλόγως αναμενόμενο, μια εισροή από τις δύο ομάδες παμφάγων που όμως ουσιαστικά αναπλήρωσε τι απώλειες που είχε από την εκροή προς τους μονοφάγους-ανενεργούς. Από την άλλη ενισχύθηκε έντονα από την ανοδική κινητικότητα που προήλθε από την κατώτερη καταναλωτική ομάδα – με αποτέλεσμα να αυξηθεί κατά 20%.

Πως μπορεί να ερμηνευτεί αυτή η παράδοξη, για περιβάλλον περιστολής των εισοδημάτων, μετατόπιση σημαντικού αριθμού μελών της κατώτερης ομάδας; Κατ' αρχήν δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτές οι μεταβολές δεν σημαίνουν και αύξηση της

συχνότητας των επισκέψεων σε καταστήματα: το πιθανότερο είναι να έχουμε μια γενική μείωση της συχνότητας των εξόδων για βραδυνό και της καταναλωτικής δαπάνης. Δείχνουν ωστόσο μια *μορφολογική* τουλάχιστον μεταβολή καταναλωτικού προτύπου, μια διεύρυνση του γαστρονομικού και κοινωνικού ρεπερτορίου, τόσο στα κατώτερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα όσο και στα νοικοκυριά μεγαλύτερης ηλικίας – τις δύο βασικές κατηγορίες που απαρτίζουν τους μονοφάγους-ενενεργούς του 2008-09. Δείχνουν επίσης από τα στοιχεία του Πίνακα 7, μια πιο γενική τάση, παρά τις αρνητικές συνθήκες της κρίσης, προς την αύξηση τόσο των μέτριων παμφάγων όσο και, περισσότερο, του διευρυμένου λαϊκού καταναλωτικού προτύπου που ξεπερνάει την μονοκρατορία της παραδοσιακής ταβέρνας, του ψητοπωλείου και του σουβλατζίδικου.

10.5 Προσδιοριστικοί παράγοντες της επιλογής καταναλωτικού προτύπου

Όπως είδαμε στην προηγούμενη προκαταρκτική στατιστική ανάλυση της σχέσης των ομάδων κατανάλωσης με βασικές διαστάσεις της διαστρωμάτωσης και με βασικές δημογραφικές μεταβλητές, εμφανίζονται σημαντικοί συσχετισμοί που φωτίζουν τόσο τον κοινωνικό χαρακτήρα των ομάδων όσο και τις διαφορές μεταξύ τους. Ωστόσο, αυτή η ανάλυση δεν μπορεί να επισημάνει τις κύριες προσδιοριστικές μεταβλητές που διαμορφώνουν την επιλογή ενός καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου ούτε να εκτιμήσει τη σχετική επιρροή κάποιου παράγοντα σε σύγκριση με άλλους. Αυτές οι εκτιμήσεις μπορούν να γίνουν μόνο με μια *πολυμεταβλητή* ανάλυση σε επίπεδο ατόμων σε ένα μεθοδολογικό πλαίσιο κατανόησης των πιθανοτήτων επιλογής ενός καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου. Μια τέτοια μέθοδος είναι η "πολυωνυμική λογιστική παλινδρόμηση" (multinomial logistic regression) που "ερμηνεύει" τη σχέση της πιθανότητας να επιλεγεί ένα πρότυπο προς την πιθανότητα να επιλεγεί ένα άλλο ως προσδιοριζόμενη από μια γραμμική συνάρτηση όπου υπεισέρχονται οι πιθανολογούμενες ως σημαντικές καθοριστικές μεταβλητές – τόσο οι συνεχείς (ποσοτικές, όπως το εισόδημα ή ηλικία) όσο και οι κατηγορικές (ποιοτικές, όπως το φύλο).[7]

Οι μεταβλητές (πιθανοί προσδιοριστικοί παράγοντες) που θα εξεταστούν φαίνονται στον ακόλουθο πίνακα. Στις βασικές μεταβλητές διαστρωμάτωσης (status, τάξη, εισόδημα, εκπαίδευση) και δημογραφικών χαρακτηριστικών (φύλο, ηλικία) έχουν προστεθεί η οικογενειακή κατάσταση (MARIT_STAT2), η ύπαρξη ανήλικων παιδιών, η κατάσταση της υγείας, το αν ο ερωτώμενος είναι οικονομικός μετανάστης και, τέλος, το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα του/της ερωτώμενου/ης ως ένδειξη του πολιτισμικού κεφαλαίου και των πολιτισμικών προδιαθέσεων που έχουν αποκτηθεί από την οικογένεια.

[7] Για την ακρίβεια η εξηγούμενη μεταβλητή (Ψ) είναι εδώ ο φυσικός λογάριθμος του λόγου (π/(1-π)) ("πιθανότητα συμβάντος") προς το (Π/(1-Π)) όπου π είναι η πιθανότητα επιλογής μια ομάδας και Π η πιθανότητα επιλογής της άλλης με την οποία η πρώτη συγκρίνεται. Ως εκ τούτου, ο συντελεστής β κάθε προσδιοριστικής μεταβλητής δείχνει ουσιαστικά την *ελαστικότητα* του λόγου των "πιθανοτήτων συμβάντος" (odds ratio) ως προς μια μοναδιαία μεταβολή στην προσδιοριστική μεταβλητή.

ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΠΟΛΥΩΝΥΜΙΚΗΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ

GNDR_R	**HEALTH2**
1. ΑΝΔΡΕΣ	1. ΜΕ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ
2. ΓΥΝΑΙΚΕΣ (ΑΝΑΦ.)	2. ΧΩΡΙΣ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ (ΑΝΑΦ.)
AGE_R	**MARIT_STAT2**
ΗΛΙΚΙΑ - ΣΥΝΕΧΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	1. ΧΩΡΙΣΜΕΝΟΣ/Η - ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ/Η - ΧΗΡΟΣ/Α
INCOME100	2. ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΟΣ/Η Ή ΜΕ ΣΥΝΤΡΟΦΟ
ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ	3. ΟΛΟΙ ΠΛΗΝ 2&1 (ΑΝΑΦ.)
ΕΙΣΟΔΗΜΑ/100 (ΣΥΝΕΧΗΣ)	**RCHILDRN2**
STGIDX	1. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 11-15 ΕΤΩΝ
ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ	2. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 5-10 ΕΤΩΝ
STATUS (ΣΥΝΕΧΗΣ)	3. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 0-4 ΕΤΩΝ
EDULV4, EDULV4F	4. ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ (ΑΝΑΦ.)
ΕΚΠΑΙΔ. ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ	**IMMIGR2**
& ΠΑΤΕΡΑ, 1-4, 4:ΑΕΙ (ΑΝΑΦ.)	1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ
ESeC5	(ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΕΚΤΟΣ ΕΕ15 ΣΤΙΣ ΤΑΞΕΙΣ ESEC5 3-5)
(Κ/Ο ΤΑΞΕΙΣ 1-5, 5: ΑΝΑΦ.)	2. ΛΟΙΠΟΙ (ΑΝΑΦ.)

"ΑΝΑΦ.": Κατηγορία αναφοράς

Τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης που φαίνονται στους Πίνακες 8α και 8β δείχνουν τους συντελεστές επιρροής (B) κάθε προσδιοριστικού παράγοντα και το αντίστοιχο τυπικό σφάλμα. Στους πίνακες φαίνονται μόνο οι συντελεστές που είναι σημαντικοί σε επίπεδο σημαντικότητας τουλάχιστον 5% ενώ με αστερίσκους φαίνεται πόσο στατιστικά σημαντική είναι αυτή η επιρροή. Τα κενά δείχνουν ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική επιρροή. Το ποσοτικό μέγεθος της επιρροής (η ελαστικότητα της "εξηρτημένης" μεταβλητής) και η κατεύθυνση της (αρνητική/θετική) φαίνονται, βέβαια, από τη τιμή του B. Οι παρατηρήσεις που μπορούν γίνουν για τους σημαντικούς παράγοντες που διαμορφώνουν κάθε καταναλωτική ομάδα είναι οι ακόλουθοι:

Πίνακας 8α: Αποτελέσματα της πολυωνυμικής λογιστικής παλινδρόμησης – Έξοδος για βραδυνό

	ΛΑΪΚ v. ΜΟΝΟΦ		ΠΑΜΦ v. ΜΟΝΟΦ		ΜΕΤ.ΠΑΜΦ v. ΜΟΝΟΦ	
	Β	Τυπικό Σφάλμα	Β	Τυπικό Σφάλμα	Β	Τυπικό Σφάλμα
Σταθερά	-2,272***	0,421				
Ηλικία	0,029***	0,007	-0,028**	0,008	-0,053***	0,008
Εισόδημα/100	0,060***	0,011	0,044***	0,007	0,032***	0,008
Δείκτης Status			0,385**	0,117		
Φύλο: Άνδρας						
Χωρισμένος/Χήρος						
Με σύζυγο ή Σύντροφο						
Με παιδιά 11-15	-0,567*	0,260				
Με παιδιά 5-10						
Με παιδιά 0-4					-0,511*	0,255
Με προβλ. Υγείας	0,738***	0,197				
-Χωρίς Α. Λυκείου					-1,199**	0,458
-Λύκειο & όμοια			-0,686**	0,255		
-ΤΕΙ, Κολλέγια κλπ						
Πατ: Χ. Α. Λυκείου	0,663**	0,235	-0,672**	0,199		
Πατ: Λύκειο & όμ.	0,540*	0,260				
Πατ:ΤΕΙ, Κολλ. κλπ						
ESeC5=1						
ESeC5=2						
ESeC5=3						
ESeC5=4						
Οικον. Μετανάστ.	0,407*	0,206	-1,427*	0,615	-1,467**	0,450

*-***: Επίπεδο σημαντικότητας, * <=0,05, ** <=0,01, *** <=0,001. Κατηγορίες αναφοράς: 4. Γυναίκα, 5. Άγαμος, 6. Χωρίς παιδιά, 7. Πτυχίο ΑΕΙ, 8. Πατέρας με πτυχίο ΑΕΙ, 9. ESEC5=5, 10. "Ντόπιοι", 11. Χωρίς σοβαρά προβλήματα υγείας. Η τιμή του ψευδο-R2 (Cox & Snell) είναι 0,258.

1) Η πιθανότητα να ανήκει κάποιος στην ομάδα των **παμφάγων** αντί αυτής των κοινωνικά κατώτερων μονοφάγων και των ανενεργών αυξάνεται με το εισόδημα και το επίπεδο status και μειώνεται με την ηλικία, την απλή δευτεροβάθμια εκπαίδευση, την κατώτερη εκπαίδευση του πατέρα και το status του οικονομικού μετανάστη. Η οικονομική τάξη, αντίθετα, δεν έχει σημαντική επιρροή. Παρόμοιες επιρροές εμφανίζουν οι παμφάγοι και έναντι των λαϊκών.
2) Οι **μέτριοι παμφάγοι** δείχνουν αντίστοιχες επιρροές έναντι των μονοφάγων και των λαϊκών με τη σημαντική διαφορά ότι ο δείκτης status δεν έχει εδώ στατιστικά σημαντικό ρόλο. Οι μέτριοι παμφάγοι μειώνονται επιπλέον στις περιπτώσεις ζευγαριού με πολύ μικρά παιδιά 0-4 ετών. Οι μέτριοι παμφάγοι, τέλος, διαφοροποιούνται από τους αμιγώς παμφάγους από δύο παράγοντες: από την ηλικία (είναι νεώτεροι) και από το δείκτη

Πίνακας 8β: Αποτελέσματα της πολυωνυμικής λογιστικής παλινδρόμησης – Έξοδος για βραδυνό (συνέχεια)

	ΛΑΪΚ v. ΠΑΜΦ		ΜΕΤ.ΠΑΜΦ v. ΠΑΜΦ		ΛΑΪΚ v. ΜΕΤ. ΠΑΜΦ	
	Β	Τυπικό Σφάλμα	Β	Τυπικό Σφάλμα	Β	Τυπικό Σφάλμα
Σταθερά	-2,201***	0,582			-2,607***	0,549
Ηλικία	0,057***	0,01	-0,025*	0,010	0,082***	0,01
Εισόδημα/100	-0,104***	0,013			-0,092***	0,013
Δείκτης Status	-0,446**	0,136	-0,445**	0,139		
Φύλο: Άνδρας						
Χωρισμέν/Χήρος						
Με σύζυγο/Συντρ						
Με παιδιά 11-15						
Με παιδιά 5-10						
Με παιδιά 0-4						
Με προβλ. Υγείας	0,861*	0,395			0,937*	0,393
-Χωρίς Α. Λυκείου	0,956*	0,486			1,350**	0,498
-Λύκειο & όμοια	0,668*	0,311				
-ΤΕΙ, Κολλέγια κλπ						
Πατέρας: Χ. Α. Λυκείου	1,335***	0,283			0,984**	0,288
Πατ: Λύκειο & όμ.	0,693*	0,306				
Πατ:ΤΕΙ, Κολλ.κλπ						
ESeC5=1						
ESeC5=2						
ESeC5=3					-0,807*	0,333
ESeC5=4						
Οικον. Μετανάστ.	1,834**	0,632			1,874***	0,472

*-***: Επίπεδο σημαντικότητας, * <=0,05, ** <=0,01, *** <=0,001. Κατηγορίες αναφοράς: 4. Γυναίκα, 5. Άγαμος, 6. Χωρίς παιδιά, 7. Πτυχίο ΑΕΙ, 8. Πατέρας με πτυχίο ΑΕΙ, 9. ESEC5=5, 10. "Ντόπιοι", 11. Χωρίς σοβαρά προβλήματα υγείας. Η τιμή του ψευδο-R2 (Cox & Snell) είναι 0,258.

status – η πιθανότητα να είναι κάποιος παμφάγος αντί μέτριος παμφάγος αυξάνεται όσο ανεβαίνουμε στην ιεραρχία των κοινωνικών θέσεων.

3) Οι **λαϊκοί** εμφανίζουν θετική μεταβολή έναντι των μονοφάγων και ανενεργών με την αύξηση του εισοδήματος[8], με την αύξηση της ηλικίας, όταν είναι μετανάστες και όταν το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα είναι χαμηλό ενώ, αντίθετα, μειώνονται όταν υπάρχουν στο νοικοκυριό παιδιά 11-15 ετών. Περιέργως, δείχνουν αύξηση και όταν υπάρχουν προβλήματα υγείας ενώ θα περιμέναμε να συμβεί το αντίθετο (να αυξηθεί η πιθανότητα ένταξης στους μονοφάγους-ανενεργούς). Η ίδια θετική επιρροή των προβλημάτων υγείας εμφανίζεται και έναντι των παμφάγων και μέτριων παμφάγων αλλά αυτό είναι κατανοητό

[8] Για να είμαστε ακριβείς οι μονοφάγοι-ανενεργοί δείχνουν έντονη αρνητική σχέση με το εισόδημα ενώ οι λαϊκοί από μόνοι τους εμφανίζουν μια σχετικά οριζόντια καμπύλη ως προς όλες τις διαστάσεις της διαστρωμάτωσης. Βλ. τα διαγράμματα στο σχετικό μέρος στα προηγούμενα.

(σημαίνει μειωμένη πιθανότητα να είναι κανείς παμφάγος αντί λαϊκός όταν έχει προβλήματα υγείας). Έναντι των παμφάγων και των μετρίων παμφάγων, οι λαϊκοί εμφανίζουν τις αντίστροφες επιρροές από αυτές που επισημάνθηκαν στα προηγούμενα για αυτές τις ομάδες: οι λαϊκοί τείνουν να αυξάνονται με την ηλικία, να μειώνονται όσο αυξάνεται το εισόδημα και ο δείκτης status (μόνο όμως έναντι των αμιγώς παμφάγων) και να αυξάνονται στα κατώτερα επίπεδα εκπαίδευσης του ατόμου και του πατέρα του. Και εδώ, όπως και έναντι των μονοφάγων, ο ρόλος της οικονομικής τάξης είναι στατιστικά ασήμαντος με μία εξαίρεση: οι λαϊκοί μειώνονται στην μικροαστική τάξη 3 έναντι των μέτριων παμφάγων (ή, αντίστροφα, αυξάνεται η πιθανότητα να είναι κανείς μέτριος παμφάγος αντί λαϊκός στην τάξη 3.

10.6 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Αν επικεντρωθούμε στο θέμα που μας ενδιαφέρει κυρίως, δηλαδή στη σχέση μεταξύ καταναλωτικών προτύπων και κοινωνικής διαστρωμάτωσης, η *μορφολογία* της διάκρισης σε ομάδες και της κατανομής των ομάδων στην ιεραρχία status (βλ. Διάγραμμα 1) στην περίπτωση της εξόδου για βραδυνό έχει αρκετές εντυπωσιακές ομοιότητες με τη δομή της *πολιτιστικής* κατανάλωσης – ιδιαίτερα στις περιπτώσεις της μουσικής και του σινεμά. Έχουμε μια μεγάλη ομάδα ανενεργών ή με πολύ περιορισμένη κατανάλωση με έντονη αρνητική σχέση με την ιεραρχία status και εισοδήματος. Έχουμε, επίσης, δύο ομάδες με σημαντική κατανάλωση ανώτερων ειδών με μια αντιδιαμετρική έντονα θετική σχέση με την ιεραρχία status και εισοδήματος όπου η μία μόνο ομάδα, (οι αμιγώς παμφάγοι στο βραδυνό και οι ανώτεροι στα πολιτιστικά), έχει σαφή θετική σχέση με το status έναντι των μονοφάγων και των λαϊκών ενώ η άλλη (μέτριοι παμφάγοι στο βραδυνό και παμφάγοι στα πολιτιστικά, αν και ακολουθεί εντυπωσιακά παρόμοια κοινωνική κατανομή, δεν συναρτάται από το status στο επίπεδο των ατομικών επιλογών καταναλωτικού προτύπου. Τέλος, έχουμε σε όλες τις περιπτώσεις μια ουσιαστικά *διαταξική* ομάδα ενός διευρυμένου λαϊκού προτύπου κατανάλωσης.

Η μείζων διαφορά στην εν προκειμένω περίπτωση της εξόδου για βραδυνό είναι, βέβαια, ότι η ομάδα που δείχνει συμπεριφορά παρόμοια με τους "ανώτερους" στα πολιτιστικά είναι *αμιγώς παμφάγοι* και μάλιστα με πολύ υψηλά επιλογών από όλο το φάσμα ειδών και καταστημάτων. Αντίθετα, οι λαϊκοί και οι μέτριοι παμφάγοι στο βραδυνό φαγητό δεν διαφέρουν ουσιαστικά στις σχέσεις με την κοινωνική διαστρωμάτωση και στις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις από τις αντίστοιχες ομάδες στην πολιτιστική κατανάλωση. Νομίζουμε ότι στο συγκεκριμένο πεδίο κατανάλωσης φαγητού η κατά τον Peterson έννοια της παμφαγίας ως ανερχόμενο πρότυπο των ανώτερων στρωμάτων με "υψηλό" πολιτισμικό ρεπερτόριο απαιτεί ουσιώδη αναθεώρηση. Τόσο λόγω του σύγχρονου γαστρονομικού καταναλωτικού "εκδημοκρατισμού" και της επιστροφής στην παραδοσιακή τοπική κουζίνα αλλά όσο και, κυρίως, λόγω της εδραιωμένης παράδοσης στα ελληνικά ανώτερα στρώματα και

στους κοσμοπολίτες επισκέπτες-τουρίστες της καλοφαγίας σε παραδοσιακά ελληνικά μαγαζιά, η παμφαγία πρέπει να θεωρηθεί συστατικό μέρος του "ανώτερου" προτύπου – σε αντίθεση με τα δεδομένα του πολιτιστικού δημόσιου χώρου. Είναι ενδεικτικό άλλωστε ότι οι φαινομενικά αμιγείς παμφάγοι στο χώρο του φαγητού διακρίνονται σαφώς από τους "λαϊκούς" στον άξονα της κοινωνικής θέσης (status) παρά το αρκετά διευρυμένο ρεπερτόριο των λαϊκών. Συνεπώς, το έντονο στοιχείο διάκρισης (distinction) με την Μπουρντιεακή έννοια που συνάγεται έμμεσα από τα χαρακτηριστικά της ομάδας των αμιγώς παμφάγων δεν μπορεί εδράζεται κυρίως ή έστω και σημαντικά στο διευρυμένο τους ρεπερτόριο αλλά στην ισχυρή συγκέντρωση της κατανάλωσης τους σε καταστήματα υψηλής κουζίνας, διεθνούς και ελληνικής, και σε καταστήματα λαϊκότερα αλλά είτε σχετικά ακριβά (καλές ψαροταβέρνες) είτε ξεχωριστά και "ψαγμένα" ως προς την τοποθεσία, το περιβάλλον και την κουζίνα. Εδράζεται επίσης και στην δαπανηρή και συχνή κατανάλωση καθεαυτήν καθώς έτσι περνούμε πλέον στην οικονομική σφαίρα των αγαθών πολυτελείας και των αγαθών κοινωνικής θέσης (status goods).

Όσον αφορά τη σημασία των ευρημάτων για τη βραδυνή έξοδο φαγητού για την αξιολόγηση του ιεραρχικού Μπουρντιεακού μοντέλου "ομολογικής σχέσης" (ένα-προς-ένα) μεταξύ κοινωνικών τάξεων και καταναλωτικών προτύπων, ισχύουν κατ' αναλογία όσα έχουν ειπωθεί για το χώρο της πολιτιστικής κατανάλωσης. Μόνο αν δεχθούμε μιαν "ήπια" και μερική εκδοχή αυτού του μοντέλου μπορεί αυτό να είναι συμβατό με τη διαφοροποίηση των σύνθεσης κατά ομάδες καταναλωτικών προτύπων στα διάφορα στρώματα status (η οικονομική τάξη δεν έχει σημαντικό ρόλο όπως είδαμε). Το στοιχείο που κυρίως περιορίζει την ερμηνευτική ισχύ της Μπουρντιεακής προσέγγισης και εν πολλοίς την ανατρέπει είναι, βέβαια, ο σημαντικός διαταξικός ρόλος της ομάδας των λαϊκών καταναλωτών και το γεγονός ότι αυτό το πρότυπο δεν μπορεί να θεωρηθεί ως τυπικό της κατά Μπουρντιέ "μικροαστικής" τάξης.

11. Επιλογές Είδους Καταστήματος στα Ψώνια για Ρούχα

11.1 Τα είδη καταστημάτων και οι ομάδες καταναλωτών

Στο ερωτηματολόγιο της έρευνας του 2013 υπήρχε η ακόλουθη ερώτηση που συνοδευόταν από επίδειξη κάρτας επιλογών (τα είδη των καταστημάτων φαίνονται στον πίνακα που ακολουθεί).

Ας μιλήσουμε τώρα για τις περιπτώσεις που έχετε πάει σε κάποια καταστήματα ***για να ψωνίσετε ρούχα*** *είτε εσείς προσωπικά* ***είτε κάποιος άλλος για λογαριασμό σας.*** *Θα σας ρωτήσουμε πάλι τι κάνατε τα προηγούμενα δύο χρόνια σημειώνοντας κάποιες επιλογές από μια λίστα και θα παρακαλούσαμε, προσπαθώντας να θυμηθείτε, να συμπληρώσετε τις επιλογές από την ίδια λίστα για την περίοδο 2008-2009 πριν εκδηλωθεί η μεγάλη οικονομική κρίση.*

Α9 ΚΑΡΤΑ Χωρίς να λογαριάσουμε τις μέρες που ήσασταν σε διακοπές, εκδρομές, ταξίδια ή Σαββατοκύριακα σε κάποιο εξοχικό, μπορείτε να πείτε αν τα δύο τελευταία χρόνια έχετε πάει σε κάποιο από αυτά τα μαγαζιά (ΓΙΑ ΑΝΔΡΕΣ) για να **αγοράσετε βασικά ανδρικά ρούχα** (όπως π.χ. πουκάμισο, φούτερ, πουλόβερ, παντελόνι, σακάκι, μπουφάν) / (ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ) για να αγοράσετε **βασικά γυναικεία ρούχα** (όπως π.χ. φόρεμα, φούστα, παντελόνι, μπλούζα, ζακέτα)**;** Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από μία επιλογή. Στην πλαϊνή στήλη σημειώστε για το 2008-2009.

	ΕΙΔΟΣ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ	ΚΩΔ. ΟΝΟΜΑΣΙΑ
1	Μικρά καταστήματα γειτονιάς	ΜΙΚΡΑ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ
2	Μικρά-μεσαία ανώνυμα καταστήματα σε εμπορικούς δρόμους	ΑΝΩΝ ΕΜΠΟΡ ΔΡΟΜΩΝ
3	Ειδικευμένα μικρά και μεσαία καταστήματα με επώνυμες μάρκες μόδας υψηλής ποιότητας	ΜΜΚ ΕΠΩΝΥΜ ΠΟΙΟΤ
4	Ειδικευμένα μικρά και μεσαία καταστήματα με επώνυμες μάρκες για ρούχα σπορ & καθημερινά	ΜΜΚ ΕΠΩΝΥΜ ΣΠΟΡ
5	Μεγάλα επώνυμα εμπορικά καταστήματα ρουχισμού μέσου και χαμηλού κόστους (π.χ. Marks & Spencer, H&M, Zara)	MARKS & SPENCER ΚΛΠ
6	Πολυκαταστήματα με πολλές μονάδες επώνυμων ρούχων (Attika, Notos, Fokas, Hondos)	ΑΤΤΙΚΑ, ΝΟΤΟΣ ΚΛΠ
7	Απλά Εμπορικά Κέντρα με καταστήματα μέσου και χαμηλού κόστους	ΑΠΛΑ ΕΜΠ ΚΕΝΤΡΑ
8	Εμπορικά Κέντρα πολυτελείας τύπου Mall (π.χ. The Mall, Golden Hall, Athens Heart, Avenue, Metro Mall)	MALLS
9	Στοκάδικα, Discount, Outlet, Εκπτωτικά	ΣΤΟΚΑΔΙΚΑ ΚΛΠ
10	Αποθήκες, Μικρές Βιοτεχνίες, Καταστήματα Χονδρικής	ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΚΛΠ
11	Μεγάλα σουπερμάρκετ με ρουχισμό	ΣΟΥΠΕΡΜΑΡΚΕΤ
12	Παζάρια, αγορές μεταχειρισμένων	ΠΑΖΑΡΙΑ ΜΕΤΑΧΕΙΡ
13	Κινέζικα	ΚΙΝΕΖΙΚΑ
14	Πάγκοι σε εμπορικούς δρόμους, Λαϊκές αγορές, Πλανόδιοι	ΠΑΓΚΟΙ ΛΑΪΚΕΣ ΚΛΠ

Πίνακας 1: Κατηγορίες καταναλωτών ρούχων & επιλογές είδους καταστήματος

		1	2	3	4	5
		ΛΑΪΚΟΙ	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	ΛΟΓΙΚΟΙ
1	ΜΙΚΡΑ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ	25,6%	29,6%	30,2%	82,4%	60,7%
2	ΑΝΩΝ ΕΜΠΟΡ ΔΡΟΜΩΝ	6,7%	30,7%	16,3%	94,3%	44,1%
3	ΜΜΚ ΕΠΩΝ ΠΟΙΟΤ	0,0%	19,2%	3,9%	39,6%	0,9%
4	ΜΜΚ ΕΠΩΝ ΣΠΟΡ	0,4%	37,1%	4,5%	70,0%	11,4%
5	MARKS & SPENCER ΚΛΠ	1,9%	78,4%	9,5%	96,9%	59,7%
6	ΑΤΤΙΚΑ, ΝΟΤΟΣ ΚΛΠ	1,3%	62,4%	3,3%	79,8%	25,6%
7	ΑΠΛΑ ΕΜΠ ΚΕΝΤΡΑ	5,9%	16,6%	5,0%	72,0%	15,2%
8	MALLS	0,0%	63,9%	5,2%	83,5%	21,6%
9	ΣΤΟΚΑΔΙΚΑ ΚΛΠ	19,6%	52,0%	9,2%	85,8%	59,7%
10	ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΚΛΠ	15,7%	3,0%	1,8%	36,3%	18,2%
11	ΣΟΥΠΕΡΜΑΡΚΕΤ	25,3%	3,3%	2,4%	33,1%	25,8%
12	ΠΑΖΑΡΙΑ ΜΕΤΑΧΕΙΡ	24,9%	1,0%	0,1%	14,6%	10,8%
13	ΚΙΝΕΖΙΚΑ	36,5%	1,6%	2,0%	21,6%	19,3%
14	ΠΑΓΚΟΙ ΛΑΪΚΕΣ ΚΛΠ	73,3%	2,5%	2,7%	32,3%	30,4%

		1	2	3	4	5
		ΛΑΪΚΟΙ	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	ΛΟΓΙΚΟΙ
1	ΜΙΚΡΑ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ	XX	X	X	XX	XX
2	ΑΝΩΝ ΕΜΠΟΡ ΔΡΟΜΩΝ		X*		XX	X
3	ΜΜΚ ΕΠΩΝΥΜ ΠΟΙΟΤ		X		X	
4	ΜΜΚ ΕΠΩΝΥΜ ΣΠΟΡ		X		XX	
5	MARKS & SPENCER ΚΛΠ		XX		XX	XX
6	ΑΤΤΙΚΑ, ΝΟΤΟΣ ΚΛΠ		XX		XX	X
7	ΑΠΛΑ ΕΜΠ ΚΕΝΤΡΑ				XX	
8	MALLS		XX		XX	X
9	ΣΤΟΚΑΔΙΚΑ ΚΛΠ	X*	XX		XX	XX
10	ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΚΛΠ				X	
11	ΣΟΥΠΕΡΜΑΡΚΕΤ	X			X	X
12	ΠΑΖΑΡΙΑ & ΜΕΤΑΧΕΙΡ	X				
13	ΚΙΝΕΖΙΚΑ	X			X	X*
14	ΠΑΓΚΟΙ ΛΑΪΚΕΣ ΚΛΠ	XX			X	X

X: Άνω του 20% & κάτω του 50% XX: Άνω του 50%. (*): Μεταξύ 19% και 20%.
"ΜΜΚ": μικρο-μεσαία καταστήματα

Στον Πίνακα 1 φαίνεται η κατανομή των επιλογών και οι ενδεικτικές συγκεντρώσεις επιλογών ανά κατηγορία καταστήματος για τις πέντε (5) ομάδες καταναλωτών που υπέδειξε η εφαρμογή της στατιστικής μεθόδου ανάλυσης "λανθανουσών τάξεων" (βλ. στο προηγούμενο μέρος για την περιγραφή της μεθόδου). Το μέγεθος και η ποσοστιαία συμμετοχή των ομάδων φαίνεται στο επόμενο πίνακα.

1	ΛΑΪΚΟΙ	329	13,1%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	591	23,5%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	1047	41,6%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	151	6,0%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	400	15,9%
	ΣΥΝΟΛΟ	2518	100,0%

BIC(5): 29785,93

Πριν υπεισέλθουμε στην περιγραφή των ομάδων, θα πρέπει και εδώ να αναφερθούμε στα μεθοδολογικά διλλήματα που αντιμετωπίστηκαν ως προς την επιλογή του αριθμού των ομάδων κατά τη διαδικασία της ανάλυσης "λανθανουσών τάξεων". Τόσο η επιλογή με τρεις ομάδες όσο και οι επιλογές με τέσσερις και πέντε ομάδες είχαν στατιστικούς δείκτες καλής εφαρμογής (ιδιαίτερα το δείκτη BIC) που δεν διέφεραν σημαντικά. Συνεπώς, η μεθοδολογικά "φειδωλή" (parsimonious) επιλογή ήταν αυτή των τριών ομάδων. Ωστόσο, η λύση με τέσσερις ομάδες ανέδειξε μια κατηγορία "παμφάγων" που η προσθήκη της βελτίωσε σημαντικά τη σαφήνεια των χαρακτηριστικών των άλλων ομάδων (βλ. επόμενο πίνακα). Τέλος, η λύση με τις πέντε ομάδες ανέδειξε μια νέα σημαντική κατηγορία (τους "λογικούς") με ειδικά χαρακτηριστικά που δεν εμφανιζόταν στις ομάδες της περιόδου 2008-09 (τα σχετικά στοιχεία δεν παρουσιάζονται εδώ) και η οποία πιθανότατα αποτελούσε προσαρμογή στις συνθήκες της κρίσης. Στη βάση αυτών των ευρημάτων κρίθηκε ότι, παρά την προφανή παραβίαση της αρχής του "ξυραφιού του Occam", η λύση με τις πέντε ομάδες παρουσίαζε μεγαλύτερο ενδιαφέρον και έπρεπε να επιλεγεί.

3 Ομάδες		**4 Ομάδες**	
ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	48,2%	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	33,5%
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	31,3%	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	7,8%
ΛΑΪΚΟΙ	20,5%	ΛΑΪΚΟΙ	18,1%
		ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	40,6%
BIC(3): 30165.12		BIC(4): 29866.75	

Σύμφωνα με την κατανομή των επιλογών και τις σχετικές συγκεντρώσεις στον Πίνακα 1, οι πέντε ομάδες καταναλωτών μπορούν να περιγραφούν ως εξής:

- Οι "λαϊκοί" συγκεντρώνονται στα μικρά μαγαζιά γειτονιάς και στις ιδιαίτερα χαμηλού κόστους κατηγορίες 9-14. Θα μπορούσε να ονομαστούν "λαϊκοί μονοφάγοι" (ήτοι "κατώτεροι") αλλά το εύρος των επιλογών στα καταστήματα ρούχων δεν επιτρέπει την εύκολη μεταφορά όρων από το πεδίο της πολιτιστικής κατανάλωσης. Προτιμήθηκε, συνεπώς, το ανοιχτό σε ερμηνείες "λαϊκοί".[9]

[9] Βλ. το παράρτημα στο τέλος αυτής της έκθεσης για τα σχετικά προβλήματα ορολογίας.

- Οι "ανώτεροι", αντίθετα, συγκεντρώνονται κυρίως στις ποιοτικά ανώτερες κατηγορίες καταστημάτων 1-6, στα Malls και στα στοκάδικα.
- Οι "ολιγόφαγοι" συγκεντρώνονται σε χαμηλό αλλά σημαντικό ποσοστό μόνο στα μικρά μαγαζιά γειτονιάς και, λιγότερο, στα ανώνυμα μαγαζιά εμπορικών δρόμων. Ωστόσο, παρουσιάζουν και κάποια χαμηλά ποσοστά σε όλο το "ανώτερο" φάσμα 3 έως 9 ενώ, αντίθετα, ασήμαντα ποσοστά στα ιδιαιτέρως λαϊκά είδη καταστημάτων 10-14. Στη βάση αυτής της ιδιόμορφης κατανομής, προτιμήθηκε ο σχετικά ασαφής όρος "ολιγοφάγοι" παρά το "μονοφάγοι" που παραπέμπει στις εξ ανάγκης πολύ περιορισμένες επιλογές των κατώτερων στρωμάτων.
- Τέλος, η ειδική κατηγορία των "λογικών" παρουσιάζει πολύ ιδιόμορφα χαρακτηριστικά. Από τη μια, καλύπτει με σημαντικά ποσοστά το σύνολο σχεδόν του φάσματος καταστημάτων. Από αυτή την άποψη θα μπορούσε να ονομαστεί "μέτριοι παμφάγοι". Ωστόσο, παρουσιάζει μηδενικό ποσοστό στο είδος των μικρο-μεσαίων καταστημάτων (ΜΜΚ) *επώνυμων* προϊόντων και πολύ μικρό, συγκριτικά, στα επώνυμα είδη σπορ – είδη που χαρακτηρίζουν ιδιαίτερα τους "ανώτερους". Το ιδιάζον χαρακτηριστικό της ομάδας αυτής, επιπλέον, είναι ότι συγκεντρώνεται κυρίως στα επώνυμα πολυκαταστήματα "μεσαίου" ποιοτικού χαρακτήρα τύπου Marks & Spencer, H&M κλπ. και στα στοκάδικα. Επιλέξαμε τον όρο "λογικοί αγοραστές" (sensible shoppers) για να εκφράσουμε αυτό το ιδιαίτερο προφίλ και να αφήσουμε ανοιχτό το ερώτημα του κοινωνικού χαρακτήρα αυτής της ομάδας.

11.2 Κοινωνικά χαρακτηριστικά των ομάδων

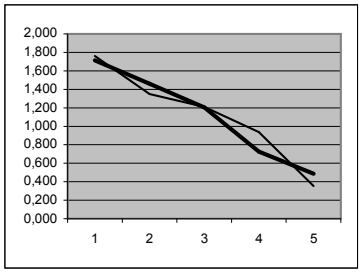
Οι παραπάνω ομάδες παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στη διάρθρωση τους κατά το φύλο. Στους παμφάγους, για τους οποίους μπορούμε να υποθέσουμε ότι είναι οι πλέον εντατικοί καταναλωτές, εμφανίζεται σημαντική σχετική συγκέντρωση των γυναικών. Από την άλλη, η ίδια σχετική συγκέντρωση εμφανίζεται και στους "λογικούς" και στους "λαϊκούς", ενώ αυξημένη σχετική συγκέντρωση ανδρών εμφανίζεται μόνο στους "ολιγόφαγους". Κατά την άποψη μας αυτά τα ευρήματα αντανακλούν περισσότερο τον καταμερισμό εργασίας ως προς τα ψώνια ρουχισμού μέσα στο νοικοκυριό μεταξύ των δύο φύλων, παρά ουσιαστικές διαφορές έμφυλης συμπεριφοράς.

Πίνακας 2: Ομάδες καταναλωτών εστίασης & φύλο

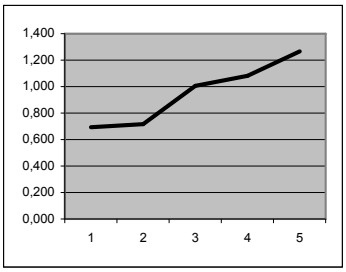
		Α		Γ		Σύνολο	
1	ΛΑΪΚΟΙ	126	38,3%	203	**61,7%**	329	100,0%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	291	49,2%	300	50,8%	591	100,0%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	579	**55,3%**	468	44,7%	1047	100,0%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	56	37,1%	95	**62,9%**	151	100,0%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	156	39,0%	244	**61,0%**	400	100,0%
	Σύνολο	1208	48,0%	1310	52,0%	2518	100,0%

Πίνακας 3: Ομάδες καταναλωτών ρούχων & ηλικία

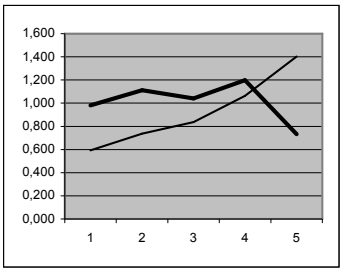
		ΗΛΙΚΙΑ						
		18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65	Σύνολο
1	ΛΑΪΚΟΙ	18	44	85	78	94	10	329
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	80	161	183	94	65	8	591
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	49	144	225	244	331	54	1047
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	21	38	47	31	12	2	151
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	31	83	107	105	66	8	400
Σύνολο		199	470	647	552	568	82	2518
1	ΛΑΪΚΟΙ	5,5%	13,4%	25,8%	23,7%	28,6%	3,0%	100,0%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	13,5%	27,2%	31,0%	15,9%	11,0%	1,4%	100,0%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	4,7%	13,8%	21,5%	23,3%	31,6%	5,2%	100,0%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	13,9%	25,2%	31,1%	20,5%	7,9%	1,3%	100,0%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	7,8%	20,8%	26,8%	26,3%	16,5%	2,0%	100,0%
Σύνολο		7,9%	18,7%	25,7%	21,9%	22,6%	3,3%	100,0%
1	ΛΑΪΚΟΙ	9,0%	9,4%	13,1%	14,1%	16,5%	12,2%	13,1%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	40,2%	34,3%	28,3%	17,0%	11,4%	9,8%	23,5%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	24,6%	30,6%	34,8%	44,2%	58,3%	65,9%	41,6%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	10,6%	8,1%	7,3%	5,6%	2,1%	2,4%	6,0%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	15,6%	17,7%	16,5%	19,0%	11,6%	9,8%	15,9%
Σύνολο		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

2 & 4 λ

1

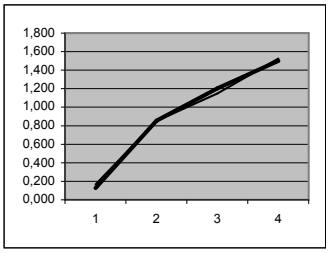
3 λ **& 5**

Λόγω της πολυπλοκότητας της σύνθεσης κατά ομάδες στην περίπτωση της αγοράς ρουχισμού, επιλέξαμε την παρουσίαση των δεκτών σχετικής συγκέντρωσης υπό τη μορφή διαγραμμάτων (υπενθυμίζουμε ότι οι δείκτες δείχνουν το λόγο μεταξύ των ποσοστών της "κάθετης" ποσοστιαίας κατανομής με τα ποσοστά στο σύνολο του δείγματος).[10] Τόσο οι ανώτεροι όσο και οι παμφάγοι (λεπτή γραμμή) δείχνουν ουσιαστικά μια όμοια καμπύλη έντονης αρνητικής συσχέτισης με την ηλικία: οι δείκτες σχετικής συγκέντρωσης αυξάνονται σαφώς στις νεώτερες ηλικίες. Αντίθετα, οι λαϊκοί δείχνουν έντονη αύξηση προς τις μεγαλύτερες ηλικίες. Συνεχή αύξηση προς τις μεγαλύτερες ηλικίες δείχνουν και οι "ολιγόφαγοι" 3 (λεπτή γραμμή). Τέλος, οι "λογικοί", με εξαίρεση την πτώση του δείκτη στη κατηγορία των 55-64 ετών, παρουσιάζουν μια σχεδόν οριζόντια καμπύλη σε σχέση με την ηλικία.

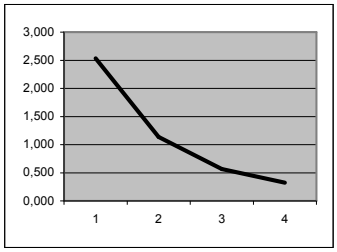
[10] Οι ηλικιακές κατηγορίες στα διαγράμματα αριθμούν 1-5 μετά τον αποκλεισμό της 6^{ης} (1 έτος).

Πίνακας 4: Ομάδες καταναλωτών ρούχων & εκπαιδευτικό επίπεδο

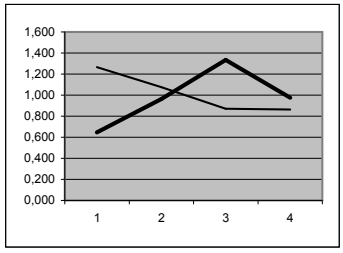
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ						
		Πρωτοβάθμια-μερικη μέση	Πλήρης Μέση	Μεταλυκειακή ΑΤΕΙ	ΑΕΙ	Σύνολο
1	ΛΑΪΚΟΙ	132	125	42	30	329
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	12	169	160	250	591
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	210	377	205	255	1047
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	4	43	39	65	151
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	41	129	120	110	400
Σύνολο		399	843	566	710	2518
1	ΛΑΪΚΟΙ	40,1%	38,0%	12,8%	9,1%	100,0%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	2,0%	28,6%	27,1%	42,3%	100,0%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	20,1%	36,0%	19,6%	24,4%	100,0%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	2,6%	28,5%	25,8%	43,0%	100,0%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	10,3%	32,3%	30,0%	27,5%	100,0%
Σύνολο		15,8%	33,5%	22,5%	28,2%	100,0%
1	ΛΑΪΚΟΙ	33,1%	14,8%	7,4%	4,2%	13,1%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	3,0%	20,0%	28,3%	35,2%	23,5%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	52,6%	44,7%	36,2%	35,9%	41,6%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	1,0%	5,1%	6,9%	9,2%	6,0%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	10,3%	15,3%	21,2%	15,5%	15,9%
Σύνολο		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

2 & 4 λ

1

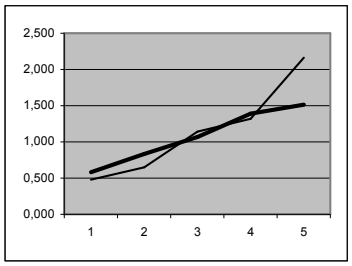

3 λ **& 5**

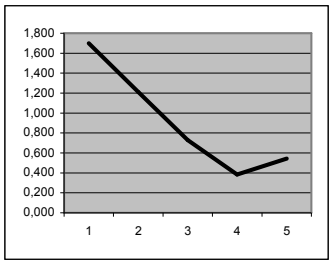
Και εδώ, σε σχέση με το εκπαιδευτικό επίπεδο, έχουμε δύο σαφείς και αντίθετες έντονες καμπύλες σχετικής συγκέντρωσης για τις δύο "ανώτερες" κατηγορίες των παμφάγων και των ανώτερων (που σχεδόν ταυτίζονται), από την μια, και των λαϊκών από την άλλη: η πρώτη ανέρχεται έντονα προς το υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο ενώ η δεύτερη *κατέρχεται* έντονα. Και εδώ οι δύο ομάδες των ολιγόφαγων και των "λογικών" παρουσιάζουν πιο σύνθετη εικόνα. Οι ολιγόφαγοι (3) (λεπτή γραμμή) εμφανίζουν μια σαφώς μικρότερη μείωση από τους λαϊκούς όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο, ενώ οι "λογικοί" (5) δείχνουν αύξουσα συγκέντρωση με τη βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου έως το επίπεδο 3 και μετά πτώση – μια εικόνα που υποδεικνύει προφίλ καταναλωτών "μεσαίου" κοινωνικού χαρακτήρα.

Πίνακας 5: Ομάδες καταναλωτών ρούχων & εισόδημα νοικοκυριού

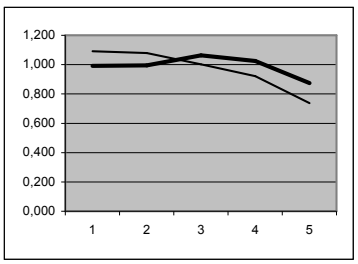
		ΕΙΣΟΔΗΜΑ					
		<700	701-1100	1101-1550	1551-2300	2301+	Σύνολο
1	ΛΑΪΚΟΙ	123	105	47	22	19	316
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	74	127	121	140	93	555
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	248	294	203	166	81	992
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	16	26	34	35	35	146
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	89	107	85	73	38	392
Σύνολο		550	659	490	436	266	2401
1	ΛΑΪΚΟΙ	38,9%	33,2%	14,9%	7,0%	6,0%	100,0%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	13,3%	22,9%	21,8%	25,2%	16,8%	100,0%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	25,0%	29,6%	20,5%	16,7%	8,2%	100,0%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	11,0%	17,8%	23,3%	24,0%	24,0%	100,0%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	22,7%	27,3%	21,7%	18,6%	9,7%	100,0%
Σύνολο		22,9%	27,4%	20,4%	18,2%	11,1%	100,0%
1	ΛΑΪΚΟΙ	22,4%	15,9%	9,6%	5,0%	7,1%	13,2%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	13,5%	19,3%	24,7%	32,1%	35,0%	23,1%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	45,1%	44,6%	41,4%	38,1%	30,5%	41,3%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	2,9%	3,9%	6,9%	8,0%	13,2%	6,1%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	16,2%	16,2%	17,3%	16,7%	14,3%	16,3%
Σύνολο		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

2 & 4 λ

1

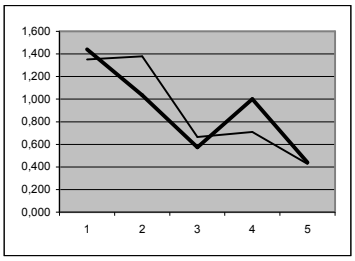

3 λ **& 5**

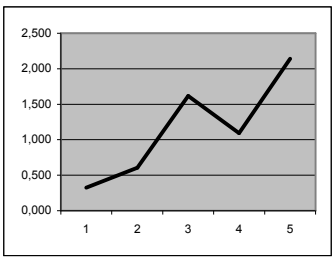
Στη κλίμακα εισοδήματος παρατηρούμε, όπως και στα προηγούμενα, σαφώς αντίθετες καμπύλες σχετικής συγκέντρωσης μεταξύ παμφάγων και ανώτερων από τη μια και των λαϊκών από την άλλη. Οι δύο άλλες ομάδες δείχνουν περιορισμένη διαφοροποίηση της σχετικής συγκέντρωσης στα κλιμάκια εισοδήματος με μια σχετικά μικρή μείωση στο κατώτερο κλιμάκιο.

Πίνακας 6: Ομάδες καταναλωτών ρούχων & κοινωνικο-οικονομική τάξη

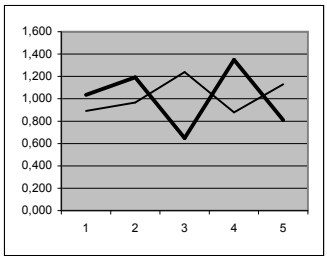
Κ/Ο Τάξεις ESeC5							
		1	2	3	4	5	Σύνολο
1	ΛΑΪΚΟΙ	34	29	73	40	110	286
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	281	92	48	68	42	531
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	311	154	186	107	193	951
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	71	33	15	13	11	143
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	141	74	38	64	54	371
Σύνολο		838	382	360	292	410	2282
1	ΛΑΪΚΟΙ	11,9%	10,1%	25,5%	14,0%	38,5%	100,0%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	52,9%	17,3%	9,0%	12,8%	7,9%	100,0%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	32,7%	16,2%	19,6%	11,3%	20,3%	100,0%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	49,7%	23,1%	10,5%	9,1%	7,7%	100,0%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	38,0%	19,9%	10,2%	17,3%	14,6%	100,0%
Σύνολο		36,7%	16,7%	15,8%	12,8%	18,0%	100,0%
1	ΛΑΪΚΟΙ	4,1%	7,6%	20,3%	13,7%	26,8%	12,5%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	33,5%	24,1%	13,3%	23,3%	10,2%	23,3%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	37,1%	40,3%	51,7%	36,6%	47,1%	41,7%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	8,5%	8,6%	4,2%	4,5%	2,7%	6,3%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	16,8%	19,4%	10,6%	21,9%	13,2%	16,3%
Σύνολο		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

2 & 4 λ

1

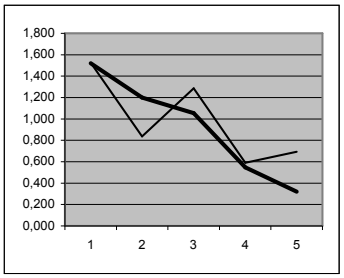

3 λ & 5

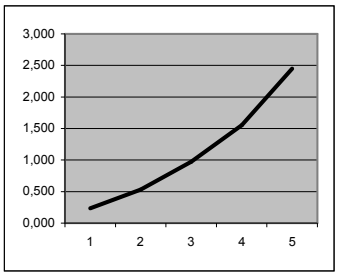
Όπως σημειώθηκε και στο προηγούμενο μέρος, οι σχετικές συγκεντρώσεις δεν δείχνουν ομαλές καμπύλες στην κατανομή κατά οικονομικές τάξεις κυρίως λόγω της ιδιόμορφης – για το οικονομικό της επίπεδο – συμπεριφοράς της τάξης 3 (αυτοαπασχολούμενοι και μικρο-εργοδότες) που φαίνεται, πιθανόν λόγω της κρίσης, να υιοθετεί περισσότερο "λαϊκά" καταναλωτικά πρότυπα. Αντίθετα, η τάξη 4 (κυρίως υπάλληλοι πωλήσεων και υπηρεσιών) αποκλίνει προς την αντίθετη κατεύθυνση. Με εξαίρεση αυτές τις αποκλίσεις, οι καμπύλες ως προς την οικονομική τάξη δεν διαφέρουν ουσιαστικά από τις προηγούμενες για το εκπαιδευτικό επίπεδο και το εισόδημα.

Πίνακας 7: Ομάδες καταναλωτών ρούχων & κοινωνική θέση (status)

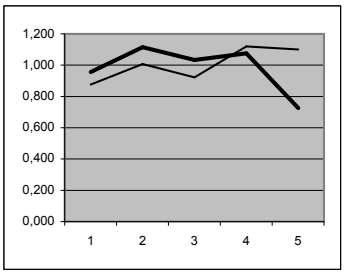
Ομάδες STATUSG5							
		1	2	3	4	5	Σύνολο
1	ΛΑΪΚΟΙ	17	39	36	94	98	284
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	207	165	73	62	24	531
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	213	247	114	226	147	947
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	56	31	24	18	14	143
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	91	107	50	85	38	371
Σύνολο		584	589	297	485	321	2276
1	ΛΑΪΚΟΙ	6,0%	13,7%	12,7%	33,1%	34,5%	100,0%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	39,0%	31,1%	13,7%	11,7%	4,5%	100,0%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	22,5%	26,1%	12,0%	23,9%	15,5%	100,0%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	39,2%	21,7%	16,8%	12,6%	9,8%	100,0%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	24,5%	28,8%	13,5%	22,9%	10,2%	100,0%
Σύνολο		25,7%	25,9%	13,0%	21,3%	14,1%	100,0%
1	ΛΑΪΚΟΙ	2,9%	6,6%	12,1%	19,4%	30,5%	12,5%
2	ΑΝΩΤΕΡΟΙ	35,4%	28,0%	24,6%	12,8%	7,5%	23,3%
3	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	36,5%	41,9%	38,4%	46,6%	45,8%	41,6%
4	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	9,6%	5,3%	8,1%	3,7%	4,4%	6,3%
5	ΛΟΓΙΚΟΙ	15,6%	18,2%	16,8%	17,5%	11,8%	16,3%
Σύνολο		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

2 & 4 λ

1

3 λ **& 5**

Στην περίπτωση της ιεραρχίας στρωμάτων status, δεν έχουμε τις ιδιόμορφες αποκλίσεις που παρατηρούνται στις οικονομικές τάξεις και οι καμπύλες για όλες τις ομάδες ακολουθούν (με εξαίρεση τις δυσεξήγητες διακυμάνσεις των "παμφάγων" στο πρώτο διάγραμμα) τις μορφές που παρατηρήθηκαν στην εκπαίδευση και στο εισόδημα. Η απόκλιση των παμφάγων στο στρώμα 3 πιθανότατα οφείλεται στην επιρροή της ηλικίας: οι παμφάγοι τείνουν να είναι νέοι και οι επαγγελματικές ομάδες που συνθέτουν το στρώμα 3 (χαμηλή υπαλληλία) είναι ιδιαίτερα νέοι. Αυτό δεν εξηγεί, όμως, τη σημαντική μείωση στο στρώμα 2 ούτε το γεγονός ότι στους ανώτερους, που δείχνουν παρόμοιες συγκεντρώσεις στις νέες ηλικίες, οι αποκλίσεις στα στρώματα 2 και 3 είναι πολύ περιορισμένες.

11.3 Μεταβολές μεταξύ 2008-09 και 2011-12

Για να ολοκληρώσουμε αυτή την ανάλυση, θα εξετάσουμε σύντομα και τη μεταβολή του αριθμού των επιλογών επίσκεψης σε είδος καταστήματος μεταξύ των διετιών 2008-09 και 2011-12.

Πίνακας 8: Μεταβολή αριθμού επιλογών-επισκέψεων 2008-09 - 2011-12

	Είδος καταστήματος	2011-12	2008-09	Μεταβολή %
1	Μικρά καταστήματα γειτονιάς	876	1019	-14,0%
2	Μικρά-μεσαία ανώνυμα καταστήματα σε εμπορικούς δρόμους	646	775	-16,6%
3	Ειδικευμένα μικρά και μεσαία καταστήματα με επώνυμες μάρκες μόδας υψηλής ποιότητας	197	315	-37,5%
4	Ειδικευμένα μικρά και μεσαία καταστήματα με επώνυμες μάρκες για ρούχα σπορ & καθημερινά	377	482	-21,8%
5	Μεγάλα επώνυμα εμπορικά καταστήματα ρουχισμού μέσου και χαμηλούκόστους (π.χ. Marks & Spencer, H&M, Zara)	881	1004	-12,3%
6	Πολυκαταστήματα με πολλές μονάδες επώνυμων ρούχων(Attika, Notos, Fokas, Hondos)	582	744	-21,8%
7	Απλά Εμπορικά Κέντρα με καταστήματα μέσου και χαμηλού κόστους	321	376	-14,6%
8	Εμπορικά Κέντρα πολυτελείας τύπου Mall(π.χ. The Mall, Golden Hall, Athens Heart, Avenue, Metro Mall)	586	690	-15,1%
9	Στοκάδικα, Discount, Outlet, Εκπτωτικά	785	787	-0,3%
10	Αποθήκες, Μικρές Βιοτεχνίες, Καταστήματα Χονδρικής	212	234	-9,4%
11	Μεγάλα σουπερμάρκετ με ρουχισμό	264	280	-5,7%
12	Παζάρια, αγορές μεταχειρισμένων	145	138	5,1%
13	Κινέζικα	244	235	3,8%
14	Πάγκοι σε εμπορικούς δρόμους, Λαϊκές αγορές, Πλανόδιοι	411	403	2,0%
		6527	7482	-12,8%

Και εδώ, όπως και στα καταστήματα εστίασης, είχαμε μια σημαντική μείωση των συνολικών δηλωμένων επιλογών επίσκεψης (τουλάχιστον μία φορά το αντίστοιχο διάστημα) σε σχέση με το 2008-09 κατά 12,8%. Οι μεγαλύτερες μειώσεις παρατηρούνται, όπως και στα καταστήματα εστίασης, στα περισσότερο "ανώτερα" ποιοτικά και υψηλού κόστους καταστήματα (κατηγορίες 3, 4 και 6). Ωστόσο, και εδώ η κοινωνική ιεράρχηση των ειδών καταστήματος δεν άλλαξε ουσιαστικά σε σχέση με το 2008-09 με κριτήριο το μέσο δείκτη status των "πελατών" του καταστήματος (βάσει των επιλογών των ερωτηθέντων). Αυτή η ιεραρχία φαίνεται στον Πίνακα 9 για το 2011-12.

Είναι ενδιαφέρον ότι οι ομάδες καταναλωτών που διαμορφώνονται στη βάση των επιλογών καταστημάτων για την περίοδο 2008-09 διαφέρουν σημαντικά από αυτές του 2011-12. Πρώτον, δεν υπάρχει η ομάδα των "λογικών" καταναλωτών. Δεύτερον, υπάρχουν *δύο ομάδες*

Πίνακας 9: Ιεράρχηση των ειδών καταστήματος ρούχων κατά το μέσο δείκτη status των πελατών

ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΚΑΤΑ STATUS		2011-12
ΕΙΔΟΣ		Μ.Ο. δείκτη status πελατών
3	ΜΜΚ ΕΠΩΝ ΠΟΙΟΤ	0,860
6	ΑΤΤΙΚΑ, ΝΟΤΟΣ ΚΛΠ	0,687
4	ΜΜΚ ΕΠΩΝ ΣΠΟΡ	0,683
8	MALLS	0,669
5	MARKS & SPENCER ΚΛΠ	0,592
7	ΑΠΛΑ ΕΜΠ ΚΕΝΤΡΑ	0,588
2	ΑΝΩΝ ΕΜΠΟΡ ΔΡΟΜΩΝ	0,465
9	ΣΤΟΚΑΔΙΚΑ ΚΛΠ	0,420
1	ΜΙΚΡΑ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ	0,157
10	ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΚΛΠ	0,122
11	ΣΟΥΠΕΡΜΑΡΚΕΤ	-0,152
13	ΚΙΝΕΖΙΚΑ	-0,410
12	ΠΑΖΑΡΙΑ ΜΕΤΑΧΕΙΡ	-0,460
14	ΠΑΓΚΟΙ ΛΑΪΚΕΣ ΚΛΠ	-0,547

"ανώτερων" καταναλωτών που η συμπεριφορά τους προσομοιάζει με αυτή των ανώτερων του 2011-12 αλλά που διαφοροποιούνται κατά το ότι η μία εξ αυτών εμφανίζει πολύ εντονότερη συγκέντρωση και πιο υψηλά ποσοστά επιλογών στα καταστήματα επωνύμων και πολυτελών ειδών. Το άθροισμα αυτών των δύο ομάδων "ανώτερων" καταναλωτών φθάνει το 42% του συνόλου ενώ οι ανώτεροι του 2011-12 μόλις ξεπερνούν το 23%. Οι λοιπές ομάδες των παμφάγων, ολιγοφάγων και λαϊκών είναι παρόμοιες με αυτές του 2011-12.

Πίνακας 10: Κινητικότητα μεταξύ προτύπων κατανάλωσης, 2008/09 – 2011/12

2011-12	**2008-09** ΑΝΩΤΕΡΟΙ Α	ΑΝΩΤΕΡΟΙ Β	ΠΑΜΦΑΓΟΙ	ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	ΛΑΪΚΟΙ	ΣΥΝ11_12
ΑΝΩΤΕΡΟΙ	81	459	6	42	3	591
ΠΑΜΦΑΓΟΙ	69	2	74	6		151
ΛΟΓΙΚΟΙ	11	204	37	74	74	400
ΟΛΙΓΟΦΑΓΟΙ	11	190	11	732	103	1047
ΛΑΪΚΟΙ	2	24	9	41	253	329
ΣΥΝ08_09	174	879	137	895	433	2518
			ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ			
ΑΝΟΔΙΚΗ	0	0	6	122	180	308
ΚΑΘΟΔΙΚΗ	93	418	57	41	0	609
ΚΑΘΑΡΗ	-93	-418	-51	81	180	-301
% ΚΑΘΑΡΗ	-53,45%	-47,55%	-37,23%	9,05%	41,57%	-11,95%

Στον Πίνακα 10 φαίνεται η *κινητικότητα* των καταναλωτών μεταξύ των ομάδων των δύο αυτών περιόδων. Οι ομάδες έχουν καταταγεί σε ιεραρχική σειρά σύμφωνα με το μέσο επίπεδο status κάθε ομάδας – μια ιεράρχηση που δεν διαφέρει ουσιαστικά από αυτή κατά το μέσο εισόδημα – ώστε οι τυχόν μετακινήσεις των καταναλωτών από μία ομάδα σε άλλη την περίοδο αυτή της οικονομικής κρίσης να μπορεί να θεωρηθούν ότι έχουν τον χαρακτήρα ανοδικής ή καθοδικής *κοινωνικής κινητικότητας*. Με βάση τη σχετική κοινωνική και οικονομική συνάφεια μεταξύ των ομάδων στις δύο περιόδους έχουν σημειωθεί στον Πίνακα 10 με γκρίζα σκίαση οι συνδυασμοί ομάδων όπου η μετακίνηση μπορεί να θεωρηθεί, αντίθετα, ότι δεν συνιστά ανοδική ή καθοδική κινητικότητα. Με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 10 μπορούν να γίνουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις:

- Και οι δύο ομάδες "ανώτερης" κατανάλωσης εμφανίζουν καθαρή *καθοδική* κινητικότητα της τάξης του 50% που κατευθύνεται προς τους παμφάγους και, πολύ περισσότερο, προς τους "λογικούς" και τους ολιγοφάγους.
- Σημαντικότατη (37%) καθαρή καθοδική κινητικότητα εμφανίζουν και οι παμφάγοι. Λόγω, όμως, των εισροών από ανώτερους του 2008-09, διατήρησαν και μάλιστα αύξησαν μερικώς το μέγεθος τους.
- Περιορισμένη *ανοδική* καθαρή κινητικότητα 9% εμφανίζουν, αντίθετα, οι ολιγόφαγοι εις όφελος κυρίως των λογικών ενώ οι λαϊκοί του 2008-09 εμφανίζουν σημαντικότατη θετική κινητικότητα προς τους ολιγόφαγους και τους "λογικούς". Ωστόσο, το μέγεθος των λαϊκών αυξήθηκε σημαντικά λόγω της καθοδικής κινητικότητας από άλλες ομάδες ενώ, αντίθετα, το μέγεθος της ομάδας των ολιγοφάγων παρουσιάζει σημαντική μείωση

Συνοψίζοντας αυτές τις εκτεταμένες μεταβολές, έχουμε αφενός μια σημαντικότατη μείωση του "ανώτερου" καταναλωτικού προτύπου σε συνδυασμό με μια σημαντική αύξηση του οικονομικά κατώτερου λαϊκού προτύπου και αφετέρου μια νεοπαγή τάση για διαμόρφωση ενός προτύπου "λογικού" "μεσαίου" καταναλωτή που είναι, όμως, διαταξικού χαρακτήρα και δεν περιορίζεται κυρίως στα μεσαία στρώματα. Αυτή η νέα ομάδα τροφοδοτείται από όλες τις ομάδες του 2008-09.

11.4 Προσδιοριστικοί παράγοντες της επιλογής καταναλωτικού προτύπου ρουχισμού

Όπως είδαμε στην προηγούμενη προκαταρκτική στατιστική ανάλυση της σχέσης των ομάδων κατανάλωσης με βασικές διαστάσεις της διαστρωμάτωσης και με βασικές δημογραφικές μεταβλητές, εμφανίζονται σημαντικοί συσχετισμοί που φωτίζουν τόσο τον κοινωνικό χαρακτήρα των ομάδων όσο και τις διαφορές μεταξύ τους. Ωστόσο, αυτή η ανάλυση δεν μπορεί να επισημάνει τις κύριες προσδιοριστικές μεταβλητές που διαμορφώνουν την επιλογή ενός καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου ούτε να εκτιμήσει τη σχετική επιρροή κάποιου παράγοντα σε σύγκριση με άλλους. Αυτές οι εκτιμήσεις μπορούν να γίνουν μόνο με μια *πολυμεταβλητή* ανάλυση σε επίπεδο ατόμων σε ένα μεθοδολογικό πλαίσιο κατανόησης των πιθανοτήτων επιλογής ενός

καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου. Μια τέτοια μέθοδος είναι η "πολυωνυμική λογιστική παλινδρόμηση" (multinomial logistic regression) που "ερμηνεύει" τη σχέση της πιθανότητας να επιλεγεί ένα πρότυπο προς την πιθανότητα να επιλεγεί ένα άλλο ως προσδιοριζόμενη από μια γραμμική συνάρτηση όπου υπεισέρχονται οι πιθανολογούμενες ως σημαντικές καθοριστικές μεταβλητές – τόσο οι συνεχείς (ποσοτικές, όπως το εισόδημα ή ηλικία) όσο και οι κατηγορικές (όπως το φύλο).[11]

Οι μεταβλητές (πιθανοί προσδιοριστικοί παράγοντες) που θα εξεταστούν φαίνονται στον ακόλουθο πίνακα. Στις βασικές μεταβλητές διαστρωμάτωσης (status, τάξη, εισόδημα, εκπαίδευση) και δημογραφικών χαρακτηριστικών (φύλο, ηλικία) έχουν προστεθεί η οικογενειακή κατάσταση (MARIT_STAT2), η ύπαρξη ανήλικων παιδιών, η κατάσταση της υγείας, το αν ο ερωτώμενος είναι οικονομικός μετανάστης και, τέλος, το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα του/της ερωτώμενου/ης ως ένδειξη του πολιτισμικού κεφαλαίου και των πολιτισμικών προδιαθέσεων που έχουν αποκτηθεί από την οικογένεια.

ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΠΟΛΥΩΝΥΜΙΚΗΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ

GNDR_R	**HEALTH2**
1. ΑΝΔΡΕΣ	1. ΜΕ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ
2. ΓΥΝΑΙΚΕΣ (ΑΝΑΦ.)	2. ΧΩΡΙΣ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ (ΑΝΑΦ.)
AGE_R	**MARIT_STAT2**
ΗΛΙΚΙΑ - ΣΥΝΕΧΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	1. ΧΩΡΙΣΜΕΝΟΣ/Η - ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ/Η - ΧΗΡΟΣ/Α
INCOME100	2. ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΟΣ/Η Ή ΜΕ ΣΥΝΤΡΟΦΟ
ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ	3. ΟΛΟΙ ΠΛΗΝ 2&1 (ΑΝΑΦ.)
ΕΙΣΟΔΗΜΑ/100 (ΣΥΝΕΧΗΣ)	**RCHILDRN2**
STGIDX	1. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 11-15 ΕΤΩΝ
ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ	2. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 5-10 ΕΤΩΝ
STATUS (ΣΥΝΕΧΗΣ)	3. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 0-4 ΕΤΩΝ
EDULV4, EDULV4F	4. ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ (ΑΝΑΦ.)
ΕΚΠΑΙΔ. ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ	**IMMIGR2**
& ΠΑΤΕΡΑ, 1-4, 4:ΑΕΙ (ΑΝΑΦ.)	1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ
ESeC5	(ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΕΚΤΟΣ ΕΕ15 ΣΤΙΣ ΤΑΞΕΙΣ ESEC5 3-5)
(Κ/Ο ΤΑΞΕΙΣ 1-5, 5: ΑΝΑΦ.)	2. ΛΟΙΠΟΙ (ΑΝΑΦ.)

"ΑΝΑΦ.": Κατηγορία αναφοράς

Τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης που φαίνονται στον Πίνακα 11 δείχνουν τους συντελεστές επιρροής (Β) κάθε προσδιοριστικού παράγοντα και το αντίστοιχο τυπικό σφάλμα. Στους πίνακες φαίνονται μόνο οι συντελεστές που είναι σημαντικοί σε επίπεδο σημαντικότητας τουλάχιστον 5% ενώ με αστερίσκους φαίνεται πόσο στατιστικά σημαντική είναι αυτή η επιρροή. Τα κενά δείχνουν ότι δεν υπάρχει σημαντική επιρροή. Το ποσοτικό μέγεθος της επιρροής (η ελαστικότητα της "εξηρτημένης" μεταβλητής) και η κατεύθυνση της (αρνητική/θετική) φαίνονται, βέβαια, από τη τιμή του Β. Τέλος, δεδομένου ότι η ομάδα των παμφάγων είναι μικρή

[11] Για την ακρίβεια η εξηγούμενη μεταβλητή (Ψ) είναι εδώ ο φυσικός λογάριθμος του λόγου του (π/(1-π)) ("πιθανότητα συμβάντος") προς το (Π/(1-Π)) όπου π είναι η πιθανότητα επιλογής μια ομάδας και Π η πιθανότητα επιλογής της άλλης με την οποία η πρώτη συγκρίνεται. Ως εκ τούτου, ο συντελεστής β κάθε προσδιοριστικής μεταβλητής δείχνει ουσιαστικά την *ελαστικότητα* του λόγου των "πιθανοτήτων συμβάντος" (odds ratio) ως προς μια μοναδιαία μεταβολή στην προσδιοριστική μεταβλητή.

(6%) και η γεωμετρία της κατανομής της στις διαστάσεις της κοινωνικής και οικονομικής διαστρωμάτωσης παρακολουθεί εν πολλοίς αυτήν των ανώτερων, οι δύο ομάδες συμπτύχθηκαν σε μία στην ανάλυση που φαίνεται στον Πίνακα 11.

Πίνακας 11: Αποτελέσματα πολυωνυμικής λογιστικής παλινδρόμησης - Ρουχισμός

	ΛΑΪΚ v. ΟΛΙΓΟΦ		ΑΝΩΤ&Π v. ΟΛΙΓΟΦ		ΛΟΓΙ v. ΟΛΙΓΟΦ		ΛΑΪΚ v. ΑΝΩΤ&Π		ΛΟΓΙ v. ΑΝΩΤ&Π	
	Β	Τ. Σφάλ.	Β	Τ. Σφάλ.	Β	Τ. Σφάλ.	Β	Τ. Σφάλ.	Β	Τ. Σφάλ.
Σταθερά	-1,225*	0,541	1,621***	0,354			-2,846***	0,571	-1,335***	0,426
Ηλικία			-0,051***	0,007	-0,030***	0,007	0,038***	0,009	0,021**	0,008
Εισόδημα/100			0,041***	0,007			-0,061***	0,014	-0,044***	0,009
Δείκτης Status	-0,221*	0,105					-0,290*	0,118		
Φύλο: Άνδρας	-0,692***	0,155	-0,460***	0,119	-0,738***	0,136				
Χωρισμέν/Χήρος										
Με σύζυγο/Συντρ					0,438*	0,200				
Με παιδιά 11-15			0,610**	0,229	0,606*	0,250				
Με παιδιά 5-10										
Με παιδιά 0-4										
Οικον Μετανάστ.	0,956***	0,232					1,315***	0,306		
Με προβλ. Υγείας			-0,589*	0,278						
ESeC5=1										
ESeC5=2										
ESeC5=3										
ESeC5=4										
Χωρίς Α. Λυκείου	0,783*	0,339	-1,101**	0,319			1,884***	0,414		
Λύκειο & όμοια							0,794*	0,314		
ΤΕΙ, Κολλέγια κλπ										
Πατ: Χ. Α. Λυκείου			-0,507**	0,166			0,862**	0,308	0,519*	0,205
Πατ: Λύκειο & όμ.										
Πατ:ΤΕΙ, Κολλ. κλπ										

*-***: Επίπεδο σημαντικότητας, * <=0,05, ** <=0,01, *** <=0,001. Κατηγορίες αναφοράς: 4. Γυναίκα, 5. Άγαμος, 6. Χωρίς παιδιά, 7. Πτυχίο ΑΕΙ, 8. Πατέρας με πτυχίο ΑΕΙ, 9. ESEC5=5, 10. "Ντόπιοι", 11. Χωρίς σοβαρά προβλήματα υγείας. Η τιμή του ψευδο-R2 (Cox & Snell) είναι 0,28.

Σχετικά με τα ευρήματα του Πίνακα 11 μπορούν να γίνουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις:

1) Εξετάζοντας τη βασική αντιθετική σχέση στην οργάνωση κατά ομάδες, την ομάδα των **ανώτερων** και των **παμφάγων** έναντι της ομάδας των **λαϊκών**, παρατηρούμε ότι οι πιθανότητες να ανήκει κανείς σε μία από αυτές συναρτώνται από την ηλικία, το εισόδημα, την εκπαίδευση του ατόμου και, λιγότερο, του πατέρα του, το δείκτη κοινωνικής θέσης (status) και την ιδιότητα του οικονομικού μετανάστη ενώ η οικονομική τάξη δεν έχει σημαντικό ρόλο. Οι πιθανότητες ένταξης στους ανώτερους και παμφάγους ανέρχονται στις νεαρότερες ηλικίες και όσο ανεβαίνουμε στις διάφορες διαστάσεις της κοινωνικής ιεραρχίας ενώ το αντίστροφο συμβαίνει για τους λαϊκούς.

2) Εξετάζοντας τη σχέση των **ολιγόφαγων** με τις δύο προηγούμενες ομάδες βλέπουμε, πέραν των άλλων, ότι ο δείκτης status έχει (αρνητική) σημασία μόνο στη σχέση με τους λαϊκούς (που αυξάνονται όσο χαμηλότερο είναι το status) ενώ το εισόδημα εμφανίζεται στατιστικά ασήμαντο. Σημασία έχει επίσης εδώ το φύλο: οι λαϊκοί αυξάνονται στις γυναίκες συγκριτικά με τους ολιγόφαγους. Αντίθετα, ο δείκτης status δεν διαφοροποιεί τις πιθανότητες ένταξης στους ανώτερους έναντι των ολιγόφαγων ενώ το εισόδημα, η ηλικία και η εκπαίδευση (μόνο στις πολύ χαμηλές βαθμίδες) συνεχίζουν να έχουν και εδώ σημασία. Επαληθεύεται συνεπώς η αρχική διάγνωση ότι οι ολιγόφαγοι είναι ομάδα έντονα διαταξική ενώ, αντίθετα, οι ανώτεροι-παμφάγοι και οι λαϊκοί είναι έντονα ταξικές με τάσεις συγκέντρωσης στους αντίποδες της κοινωνικής ιεραρχίας.[12]

Πίνακας 11 (συνέχεια)

	ΠΑΜΦΑΓ v ΛΑΪΚΟΙ		ΛΟΓΙΚΟΙ v ΛΑΪΚΟΙ	
	Β	Τ. Σφάλ.	Β	Τ. Σφάλ.
Σταθερά				
Ηλικία	-0,045***	0,013		
Εισόδημα/100	0,066***	0,016		
Δείκτης Status				
Φύλο: Άνδρας				
Χωρισμέν/Χήρος				
Με σύζυγο/Συντρ				
Με παιδιά 11-15				
Με παιδιά 5-10				
Με παιδιά 0-4			-0,622*	0,307
Οικον Μετανάστ.	-0,929*	0,468	-0,848**	0,294
Με προβλ. Υγείας				
ESeC5=1				
ESeC5=2	1,181*	0,481		
ESeC5=3				
ESeC5=4				
Χωρίς Α. Λυκείου	-1,833**	0,617	-1,149**	0,399
Λύκειο & όμοια	-0,913**	0,402		
ΤΕΙ, Κολλέγια κλπ				
Πατ: Χ. Α. Λυκείου	-0,911*	0,376		
Πατ: Λύκειο & όμ.				
Πατ:ΤΕΙ, Κολλ. κλπ				

3) Η ομάδα των **"λογικών"** εμφανίζεται και αυτή έντονα διαταξική: οι διαφορές της από την ομάδα των ολιγόφαγων οφείλονται μόνο στην επιρροή δημογραφικών παραγόντων – οι λογικοί είναι μικρότερης ηλικίας, περισσότερο γυναίκες, παντρεμένα ζευγάρια ή ζευγάρια με παιδιά σε πρώιμη εφηβεία.

[12] Από αυτή την άποψη, αντί του "λαϊκοί" σε αυτό το πεδίο κατανάλωσης θα ήταν σωστότερο να χρησιμοποιηθεί ο όρος "κατώτεροι λαϊκοί".

Αντίθετα, στη σχέση με τους ανώτερους-παμφάγους η ένταξη σε μία από τις δύο ομάδες εξαρτάται σημαντικά από το εισόδημα: προφανώς αυξάνονται οι ανώτεροι-παμφάγοι στα υψηλότερα εισοδήματα. Και εδώ, όπως στη σχέση ολιγόφαγων-ανώτερων, το status δεν έχει σημαντικό ρόλο (όπως άλλωστε και οι τάξεις που γενικώς δεν εμφανίζουν σημαντικό στατιστικό ρόλο). Είναι πολύ ενδιαφέρον, όμως, ότι στη σχέση με τους λαϊκούς (βλ. την συνέχεια του Πίνακα 11) όχι μόνο το status αλλά *καμία* διάσταση διαστρωμάτωσης δεν έχει σημαντικό ρόλο πλην των μεταναστών και της πολύ χαμηλής εκπαιδευτικής βαθμίδας (που ευνοούν τους λαϊκούς).

4) Για λόγους οικονομίας της παρουσίασης η μικρή ομάδα των **παμφάγων** ενοποιήθηκε με τους ανώτερους. Ωστόσο, αξίζει να παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της σχέσης τους με τους λαϊκούς καθώς ενώ όλοι οι άλλοι συντελεστές συμβαδίζουν με αυτούς που παρατηρήθηκαν για το σύνολο ανώτερων-παμφάγων (πλην μιας ιδιόμορφης αυξητικής τάσης στην οικονομική τάξη 2), απουσιάζει η επιρροή του δείκτη status. Αυτό υποδεικνύει ότι η έντονη σύνδεση με το σύστημα κοινωνικής διάκρισης είναι αποκλειστικό χαρακτηριστικό των "ανώτερων" καταναλωτών.

11.5 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η μεθοδολογία ανάλυσης που εφαρμόστηκε στο πεδίο της κατανάλωσης ρουχισμού είναι παρόμοια με αυτή που αυτή που η παρούσα έρευνα εφάρμοσε και στο πεδίο της πολιτιστικής κατανάλωσης ακολουθώντας δοκιμασμένες διεθνείς προσεγγίσεις. Αυτή μεθοδολογία βασίζεται σε τρεις σημαντικές υποθέσεις. Πρώτον, τα είδη των καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών και οι αστικοί χώροι όπου επιτελείται η καταναλωτική πρακτική συνδέονται τόσο συμβολικά όσο και κοινωνικά με διακριτά στυλ ζωής και κοινωνικές ταυτότητες. Δεύτερον, οι επιλογές των ατόμων από αυτά τα είδη και χώρους οργανώνονται σε διαφορετικά καταναλωτικά πρότυπα με τρόπο ικανό να επισημάνει διακριτές κοινωνικές ομάδες μέσω της στατιστικής μεθόδου της ανάλυσης "λανθανουσών τάξεων" (latent class analysis) με στόχο αυτές οι ομάδες να διερευνηθούν περαιτέρω ως προς τα κοινωνικά και οικονομικά τους συμφραζόμενα. Τέλος, ότι οι βασικοί άξονες διαφοροποίησης των προτύπων επιλογής ειδών και χώρων είναι δύο: ο άξονας ανώτερο/κατώτερο σύμφωνα με μια κοινωνικά αναγνωρισμένη ιεραρχία "καλού γούστου" (Bourdieu, Gans) και ο άξονας ευρύ/περιορισμένο ρεπερτόριο επιλογών *από αυτή την ιεραρχία ειδών/χώρων* ή, άλλως, το δίπολο παμφαγία/μονοφαγία που εισήγαγε τη δεκαετία του 1990 ο Peterson.

Στην περίπτωση των αγορών ρουχισμού αυτή η θεωρητική και μεθοδολογική προσέγγιση δεν είναι δοκιμασμένη – τουλάχιστον με αυτή τη συγκεκριμένη μορφή[13].

[13] Στις αναλύσεις των αγορών ρουχισμού, όπως και για κάθε καταναλωτικό είδος, είναι βέβαια καθιερωμένη η χρήση πολυμεταβλητών μεθόδων οργάνωσης ενός δύσβατου εμπειρικού υλικού όπως η cluster και η factor analysis και η ταξινόμηση των καταναλωτών σε τύπους. Νομίζουμε ότι η μέθοδος

Επιπλέον, είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι ο οικονομικός παράγων θα είναι εδώ ισχυρότερος από ότι στα πολιτιστικά πεδία. Συνεπώς, η ανάλυση που προηγήθηκε έχει εν πολλοίς πειραματικό και διερευνητικό χαρακτήρα. Από αυτή την άποψη, αποτελεί ευχάριστη έκπληξη το γεγονός ότι τα αποτελέσματα εμφανίζουν μια σαφή δομή με αρκετά κοινά στοιχεία με την πολιτιστική κατανάλωση και την έξοδο για βραδυνό φαγητό αλλά και με σημαντικές διαφορές που ανάγονται στη ιδιαίτερη χρηστική αξία του ρουχισμού. Είναι εξίσου ενδιαφέρον ότι, ακριβώς λόγω του ιδιαίτερου οικονομικού χαρακτήρα αυτού του πεδίου εμφανίστηκαν σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές τα χρόνια της κρίσης που ξεπερνούν τις απλές ποσοτικές απομειώσεις της κατανάλωσης που παρατηρήθηκαν στα πολιτιστικά πεδία.

Το κοινό στοιχείο με τις αναλύσεις των άλλων πεδίων είναι η ύπαρξη μιας σημαντικής ομάδας "ανώτερων" καταναλωτών με σαφή θετική σχέση με την κοινωνική και οικονομική ιεραρχία καθώς και μιας μικρής ομάδας παμφάγων με παρόμοια κοινωνική κατανομή αλλά με σαφώς ισχνότερη σχέση με το σύστημα διακρίσεων στον άξονα της ιεραρχίας του status. Σημαντική διαφορά, από την άλλη, διαπιστώνεται στο γεγονός ότι στον αντίποδα του ιεραρχικού συστήματος που διαμορφώνουν οι "ανώτεροι" καταναλωτές δεν βρίσκεται μια μεγάλη ομάδα που εν πολλοίς απέχει από την κατανάλωση ("ανενεργοί" ή ανενεργοί μαζί με αυστηρά μονοφάγους περιορισμένων "κατώτερων" ειδών) αλλά μια ομάδα ενός σχετικά διευρυμένου "λαϊκού" προτύπου κατανάλωσης. Ωστόσο, αυτή η "λαϊκή" ομάδα δεν προσομοιάζει με τις λαϊκές ομάδες στα άλλα πεδία που είναι έντονα *διαταξικές* διεκδικώντας ένα πρότυπο εναλλακτικό και ανταγωνιστικού του ανώτερου. Οι "λαϊκοί" εδώ διαμορφώνουν τόσο κοινωνικά όσο και καταναλωτικά ένα "κατώτερο" πρότυπο που παραπέμπει στην εργατική "κουλτούρα της αναγκαιότητας" του Bourdieu. Πρόκειται για μια ομάδα που μπορεί να χαρακτηριστεί ως "κατώτεροι λαϊκοί" ώστε να διαφοροποιηθεί σαφώς από τους διαταξικούς λαϊκούς των άλλων πεδίων κατανάλωσης. Το διαταξικό εναλλακτικό πρότυπο με σημαντικές εθνολαϊκές συνδηλώσεις που εκφράζουν οι "λαϊκές" καταναλωτικές ομάδες στα άλλα πεδία αντικαθίσταται εδώ, μορφολογικά τουλάχιστον, από τις ομάδες των "ολιγόφαγων" και των "λογικών" ενώ για το 2008-09, με την εντυπωσιακά μεγάλη έκταση του ανώτερου καταναλωτικού προτύπου, μόνο από τους ολιγόφαγους. Αυτές οι δύο ομάδες παρουσιάζουν σχετικά συγγενείς δείκτες συγκέντρωσης στην ιεραρχία των ομάδων διαφορετικού status (με μια διαφοροποίηση μόνο στην κατώτερη εργατική τάξη όπου οι "λογικοί" καταναλωτές μειώνονται) αλλά διαφέρουν σημαντικά σε άλλα χαρακτηριστικά: οι "λογικοί" είναι κυρίως γυναίκες, σε έντονη αντίθεση με τους ολιγόφαγους που είναι κυρίως άνδρες, με νεώτερη ηλικία και σαφώς υψηλότερο μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο.

Τι συμπεράσματα μπορούν να συναχθούν για τη σχέση αυτής της δομής καταναλωτικών προτύπων με την κοινωνική διαστρωμάτωση; Το δίπολο

που περιγράψαμε είναι πολύ πιο σαφής και συνεκτική θεωρητικά και αποφεύγει τον ενδημικό υπερεμπειρισμό που χαρακτηρίζει αυτές τις προσεγγίσεις.

ανώτεροι/παμφάγοι, από τη μια, και οι "κατώτεροι λαϊκοί" από την άλλη συνιστούν μια κλασσική περίπτωση Μπουρντιεακής κοινωνικής ιεραρχίας δομημένης πάνω στη σαφή διάκριση του "γούστου". Το Μπουρντιεακό ιεραρχικό μοντέλο παραβιάζει η διαταξική παρουσία των ολιγόφαγων και των λογικών που αθροιστικά φτάνουν 58% (έναντι 23% ανώτερων) στο σύνολο και το 52% στο *ανώτερο* στρώμα status 1 (έναντι 35,4% ανώτερων). Ούτε μπορεί να υποστηριχθεί πειστικά ότι αυτά τα διαταξικά πρότυπα αντιστοιχούν κοινωνικά και πολιτισμικά στην ενδιάμεση "μικροαστική" τάξη παρά μόνο ως αξιολογικός χαρακτηρισμός από την σκοπιά ενός "ανώτερου" προτύπου. Συνεπώς, η Μπουρντιεακή θεωρία της "ομολογικής" (ένα-προς-ένα) σχέσης μεταξύ καταναλωτικής κουλτούρας και κοινωνικών τάξεων δεν είναι συμβατή, στην αυστηρή της μορφή, με τα συγκεκριμένα εμπειρικά δεδομένα.

Το "ανώτερο" καταναλωτικό πρότυπο ήταν, βέβαια, πολύ πιο εκτεταμένο το 2008-2009. Το γεγονός ότι πολύ μεγάλο τμήμα των ανώτερων μετακινήθηκε προς τις διαταξικές ομάδες των ολιγόφαγων και των λογικών το 2011-12 θέτει κάποια σημαντικά ζητήματα ερμηνείας. Από την μια, το 2008-09, ή στα "πριν την κρίση χρόνια" στα οποία παραπέμπει, για τους ερωτώμενους, το ερώτημα για το "2008-09", υπήρχε σχετικά υψηλή κατανάλωση που η καταγραφή της από την έρευνα πιθανότατα διογκώθηκε από μιαν εύλογη ροπή να τονιστεί η αντίθεση με τα χρόνια της κρίσης. Από την άλλη, η διετία 2011-12 πρέπει αναμφισβήτητα να θεωρηθεί μια "ανώμαλη" περίοδος ακραίας ύφεσης στην καταναλωτική ζήτηση των ειδών ρουχισμού. Το ερώτημα που, σε πρώτη ματιά, φαίνεται να τίθεται είναι ποια από τις δύο περιόδους προσφέρει τα δεδομένα που εκπροσωπούν καλύτερα την δομή των καταναλωτικών προτύπων; Στην πραγματικότητα, βέβαια, το ερώτημα δεν έχει νόημα: προφανώς και οι δύο. Ούτε, επίσης, έχει νόημα να πούμε ότι η "αλήθεια" βρίσκεται κάπου στη μέση. Το ενδιαφέρον γεγονός είναι ότι ανάλογα με το οικονομικό περιβάλλον οι διαφορετικές ομάδες των ανώτερων και των ολιγόφαγων/λογικών έχουν, πλην πιθανόν ενός σκληρού πυρήνα, σημαντική ρευστότητα στα μεταξύ τους όρια και σημαντικές ροές μετακινήσεων από και προς κάθε μία. Αυτό υποδεικνύει ότι τα στοιχεία πολιτισμικής αντίθεσης και ανταγωνισμού που μπορούν να αποδοθούν στη σχέση μεταξύ των "ανώτερων" και της διαταξικής ομάδας των "λαϊκών" λ.χ. στο πεδίο της μουσικής, είναι σαφώς πιο περιορισμένα ή ακόμη, ίσως, και ανενεργά στο πεδίο της κατανάλωσης ρούχων. Από αυτή την άποψη, η κριτική στο Μπουρντιεακό ιεραρχικό μοντέλο που ασκήθηκε παραπάνω έχει πολύ πιο περιορισμένη ισχύ από ότι στα πεδία της πολιτιστικής κατανάλωσης και, σε μεγάλο βαθμό, και στο πεδίο της εξόδου για βραδυνό φαγητό.

Επιλεκτική βιβλιογραφία κεφαλαίων 10 & 11

Bauman, Z. (2007) *Consuming Life,* Cambridge, Polity. Μετφρ. *Ζωή για Κατανάλωση,* Αθήνα, Πολύτροπον

Bell, D. (2002) "Fragments for a New Urban Culinary Geography", *Journal for the Study of Food and Society,* 6, 1, 10-21

Bell, D. (2004) “Taste and Space: Eating Out in the City Today” pp. 43-58 in Sloan, D. (ed.) *Culinary Taste: Consumer Behaviour in the International Restaurant Sector,* New York, Routledge

Bell, D., Hollows, J. (2005) "Making Sense of Ordinary Lifestyles" pp. 1-20 in Bell, D. & Hollows, J (eds) *Ordinary Lifestyles: Popular Media, Consumption and Taste,* Berkshire & New York, Open University Press & McGraw Hill House

Bennett, T., Savage, M. et al. (2009) *Culture, Class, Distinction,* London, Routledge

Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste,* London, Routledge & Kegan Paul. (αρχική έκδοση 1979)

Chan, T. W. (ed) (2010) *Social Status and Cultural Consumption,* Cambridge, Cambridge U.P.

Chan, T. W., Goldthorpe, J. H. (2010) “Social status and cultural consumption “ pp. 1-27 in Chan (ed) (2010).

Clarke, D. B. (2003) *The Consumer Society and the Postmodern City,* London, Routledge

Corrigan, P. (1997) *The Sociology of Consumption,* London, Sage

Crang, P. (2008, 3rd edition), “Consumption and its Geographies”, in P. Daniels, M. Bradshaw, D. Shaw, J. Sidaway, *An Introduction to Human Geography. Issues for the 21st Century*, Harlow, Pearson Education Limited, 376-392.

Δειπνοσοφιστής (1991) *Δειπνοσοφιστής*, Αθήνα, Ίκαρος

Douglas, M., Isherwood, B. (1979) *The World of Goods: Towards an Anthropology of Consumption,* New York, Basic Books

Εμμανουήλ, Δ. (2014) “Κοινωνικοοικονομικές τάξεις, ομάδες status και κοινωνική κινητικότητα στην Αθήνα: Πρώτα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης”, Έκθεση Εργασίας 6.1-3, Έργο SECSTACON, ΕΚΚΕ

Εμμανουήλ, Δ., Καυταντζόγλου, Ρ., Σουλιώτης, Ν. (2014) “Πολιτιστική κατανάλωση - Επισκέψεις σε χώρους μουσικής, θεάτρου, χορού και σινεμά στην Αθήνα του 2013: Πρώτα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης”, Έκθεση Εργασίας 6.5, Έργο SECSTACON, ΕΚΚΕ

Επίκουρος (2012) *Η Νέα Ελληνική Κουζίνα*, Αθήνα, Ίκαρος

Fearherstone, M. (1991) *Consumer Culture and Postmodernism,* London, Sage

Gans, H. J. (1974) *Popular Culture and High Culture: An Analysis and Evaluation of Taste*, New York, Basic Books.

Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge, Polity.

Goodman M., Goodman D., Redclift M. (2010) “Introduction: Situating Consumption, Space, Place”, in M. Goodman, D. Goodman, M. Redclift (eds), *Consuming Space. Placing Consumption in Perspective*, Farnham, Ashgate, 3-40.

Goss, J. (2004) “Geography of consumption I”, *Progress in Human Geography* 28,3, pp. 369–380

Jayne M. (2006) *Cities and Consumption*, London and New York, Routledge.

Johnson, J., Bauman, S. (2007) "Democracy versus Distinction: A Study of Omnivorousness in Gourmet Food Writing", *American Journal of Sociology*, 1, 165-204

Λάλλας, Δ. (2012) *Στον Μικρόκοσμο του Mall*, Αθήνα, Νησίδες

Lazarsfeld P.F. and Henry, N.W. (1968) *Latent structure analysis*. Boston: Houghton Mifflin

Linzer, Drew A. and Jeffrey Lewis. 2013. "poLCA: Polytomous Variable Latent Class Analysis." R package version 1.4. http://dlinzer.github.com/poLCA.

Linzer, Drew A. and Jeffrey Lewis. 2011. "poLCA: an R Package for Polytomous Variable Latent Class Analysis." *Journal of Statistical Software*. 42(10): 1-29. http://www.jstatsoft.org/v42/i10

Mansvelt J. (2005) *Geographies of Consumption*, London, Sage.

Miles S. (2010) *Spaces for Consumption. Pleasure and Placelessness in the Post-Industrial City*, Los Angeles, Sage.

Miller D., Jackson P., Thrift N., Holbrook B., Rowlands M. (1998) *Shopping, Place and Identity*, London – New York, Routledge.

Peterson, R. A. (1992) "Understanding audience segmentation: from elite and mass to omnivore and univore", *Poetics*, **21**(4), 243–258.

Peterson, R. A. (2005) "Problems in comparative research: The example of omnivorousness", *Poetics,* 33, 257-282

Savage, M., Bagnall, G., Longhurst, B. (2005) *Globalisation and Belonging*, London, Sage

Savage, M., Devine, F., Cunningham, N., Taylor, M., Li, Y., Hjellbrekke, J., Le Roux, B., Friedman, S., Miles, A. (2013) "A New Model of Social Class: Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment", *Sociology,* DOI: 10.1177/0038038513481128 (ηλεκτρονική προδημοσίευση)

Stevenson D. (2007) *Πόλεις και Αστικοί Πολιτισμοί*, Αθήνα, Κριτική.

Trigg, A. B. (2001) “Veblen, Bourdieu, and conspicuous consumption”, *Journal of Economic Issues*; 35, 1, 99-115

Urry J. (1995) *Consuming Places*, London – New York, Routledge.

Warde, A., Martens, L. (2000) *Eating Out: Social Differentiation, Consumption and Pleasure*, Cambridge, Cambridge UP

Warde, A., Martens, L. and Olsen, W. (1999) “Consumption and the problem of variety: Cultural omnivorousness, social distinction and dining out.” *Sociology,* 33: 105-127.

Williams, P., Hubbard, P., Clark, D., Berkeley, N. (2001) “Consumption, exclusion and emotion: the social geographies of shopping” *Social & Cultural Geography*, Vol. 2, No. 2, 203-220

Wood, R. C. (1994) “Dining Out on Sociological Neglect”, *British Food Journal,* 96, 10-14

Wynne, D., O’Connor, J., (1998) “Consumption and the Postmodern City”*, Urban Studies*, Vol. 35, 841- 864

Zukin, S (1995) *The cultures of cities*, Blackwell, Oxford.

12. Η Κατανάλωση Κύριας Κατοικίας[14]

12.1 Θεωρητική εισαγωγή: κατανάλωση κατοικίας και διαστρωμάτωση

Στο πλαίσιο του παρόντος ερευνητικού προγράμματος η κατοικία αντιμετωπίζεται ως μία σημαντική μορφή "υλικής" – σε αντίθεση με τις πολιτιστικές μορφές – αστικής κατανάλωσης και το κύριο ερευνητικό ερώτημα αφορά τη σχέση της με την κοινωνική διαστρωμάτωση. Το ότι η κύρια κατοικία, τόσο στις ποσοτικές όσο και στις ποιοτικές της διαστάσεις, διαφοροποιείται με τρόπο που σχετίζεται με την κοινωνική στρωμάτωση είναι κοινός τόπος. Το θέμα που θα μας απασχολήσει είναι η μορφή αυτής της σχέσης. Πρώτον, ποιες διαστάσεις της κοινωνικής διαστρωμάτωσης έχουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της στεγαστικής κατανάλωσης; Στο πλαίσιο της θεωρητικής προσέγγισης αυτής της έρευνας, οι διαστάσεις διαστρωμάτωσης που θα εξεταστούν είναι οι κοινωνικο-οικονομικές τάξεις, οι κατηγορίες σε μια ιεραρχία κοινωνικής θέσης (status) και η απλή ιεραρχία κατά το μέγεθος των οικονομικών πόρων των νοικοκυριών με - απλούστερο και καθιερωμένο δείκτη το εισόδημα. Δεύτερον, ποια στοιχεία της κατοικίας συνδέονται και με ποιο τρόπο με αυτές τις διαστάσεις διαστρωμάτωσης; Η κατοικία είναι ένα από τα πιο ετερογενή αγαθά και είναι κοινά παραδεκτό ότι δεν μπορεί να περιγραφεί με ένα απλό ποσοτικό δείκτη. Οι σημαντικές τις διαστάσεις είναι πολλές: το απλό μέγεθος της κατοικίας, ο τύπος και η παλαιότητα του κτηρίου, η θέση της κατοικίας στην κτηριακή μονάδα, η ποιότητα κατασκευής και ευκολιών που προσφέρει, τα επιμέρους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ο χαρακτήρας της περιοχής στην οποία εντάσσεται. Σε τι βαθμό, τόσο η κατοικία ως μονάδα, όσο και τα επιμέρους χαρακτηριστικά της είναι απλά παράγωγα της ωφελιμιστικής εξισορρόπησης μεταξύ της τάσης των νοικοκυριών για βελτίωση του επιπέδου κατανάλωσης τους και των περιορισμών που θέτουν οι διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι και σε τι βαθμό σχετίζονται με την επίτευξη κοινωνικής θέσης και ενός τρόπου ζωής που συνάδει με αυτήν;

Η κατανάλωση κατοικίας θα προσεγγιστεί στα επόμενα με κάποιους πολύ απλούς δείκτες: το μέγεθος της κατοικίας σε τετρ. μέτρα, την οικονομική αξία της στεγαστικής κατανάλωσης μετρημένη με το αγοραίο ενοίκιο που αντιστοιχεί στη κατοικία είτε αυτό καταβάλλεται (ενοικιαστές) είτε είναι τεκμαρτό (ιδιοκάτοικοι) και, τέλος, με την αγοραία αξία της κατοικίας ανά τ.μ. – ένα προσεγγιστικό δείκτη της *ποιότητας* της κατοικίας και της ποιότητας (με αγοραία κριτήρια) της περιοχής όπου αυτή εντάσσεται. Συμπληρωματικά, θα εξεταστούν και οι κοινωνικές διαφορές σε ορισμένα βασικά στοιχεία που πιθανότατα προσδίδουν σημαντική αξία στην κατοικία, όπως ορισμένοι κτηριακοί τύποι, το νεόδμητο της οικοδομής,

[14] Η ευθύνη της σύνταξης αυτού και των επομένων δύο κεφαλαίων ανήκει στον Δ. Εμμανουήλ και στη Φ. Καμούτση. Η Φ. Καμούτση συνέβαλε κυρίως στην οργάνωση της έρευνας και του εμπειρικού υλικού καθώς και στην πρωτογενή στατιστική ανάλυση των βασικών μεγεθών και των χαρακτηριστικών της Α' και Β' κατοικίας. Την ευθύνη για τις οικονομετρικού τύπου αναλύσεις της Α' και Β' κατοικίας και για το σύνολο της ανάλυσης της κατανάλωσης αυτοκινήτων φέρει αποκλειστικά ο Δ. Εμμανουήλ.

οι υψηλότεροι όροφοι, ο κήπος και η πρασιά, τα μεγάλα μπαλκόνια ή βεράντες και το στεγασμένο γκαράζ. Όπως τονίστηκε ήδη, η μέτρηση με αυστηρά οικονομικά κριτήρια της "ποσότητας" του αγαθού κατοικία ή των "στεγαστικών υπηρεσιών" που αυτή προσφέρει αποτελεί, λόγω της έντονης ετερογένειας του αγαθού και της συνακόλουθης δυσκολίας σύγκρισης διαφορετικών "πακέτων" χαρακτηριστικών, ένα δυσεπίλυτο και αμφιλεγόμενο ζήτημα. Ως αποτέλεσμα, τα οικονομικά της κατοικίας έχουν στραφεί ήδη από τη δεκαετία του 1980 στην ανάλυση της ζήτησης των επιμέρους χαρακτηριστικών της, παρά στη ζήτηση της κατοικίας ως σύνολο (βλ. inter alia, Follain & Jimenez, 1985; Megbolugbe et al., 1991). Επιπλέον, μεγάλο μέρος των μελετών της ζήτησης κατοικίας επικεντρώνονται πλέον στην επιλογή μεταξύ ενοικίασης και ιδιοκατοίκησης και στην επιλογή γεωγραφικής περιοχής –αντί στη διαμόρφωση του γενικού επιπέδου κατανάλωσης. Αυτή η έμφαση στα επιμέρους στοιχεία της κατοικίας συνάδει, από μιαν άποψη, με την παρούσα προσέγγιση. Από την άλλη, έχει οδηγήσει σε πλήρη απουσία κλασσικού τύπου ποσοτικών μελετών της σχέσης της ζήτησης/κατανάλωσης κατοικίας με την εισοδηματική διαστρωμάτωση και γενικότερα του ρόλου της κατοικίας στα καταναλωτικά πρότυπα. Τις δεκαετίες του 1950 και 1960, αντίθετα, το κύριο ζήτημα ήταν η σχέση στεγαστικής κατανάλωσης και εισοδήματος και το αν η κατοικία είναι βασικό αγαθό, αγαθό πολυτελείας ή κάτι ενδιάμεσο (βλ. Reid, 1962, Winger, 1968). Υπενθυμίζουμε ότι τα βασικά ή άλλως "αναγκαία" αγαθά έχουν χαμηλή "ελαστικότητα" (κάτω του 1)[15] ως προς το εισόδημα και επίσης χαμηλή (αρνητική) ελαστικότητα ως προς την τιμή. Αντίθετα, τα αγαθά πολυτελείας δείχνουν υψηλές ελαστικότητες (άνω της μονάδος) και ως προς το εισόδημα και ως προς την τιμή. Ως συνέπεια, η κατανάλωση αγαθών πολυτελείας αυξάνεται στα υψηλότερα εισοδήματα τόσο απολύτως όσο και ως μερίδιο της συνολικής κατανάλωσης. Αυτό σημαίνει, επιπλέον, ότι η κατανάλωση αυτών των αγαθών συνδέεται με τα πρότυπα κοινωνικών ομάδων υψηλότερης κοινωνικής θέσης και, συνεπώς, πιθανότατα λειτουργεί ως σηματοδότης status.

Τα εμπειρικά δεδομένα της σχέσης εισοδήματος και δαπάνης στέγασης στα διάφορα εισοδηματικά κλιμάκια υπεδείκνυαν σε μελέτες των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών ότι η κατοικία είναι βασικό αγαθό (ελαστικότητες ως προς το εισόδημα κάτω από ή κοντά στο 0,5). Οι ελαστικότητες της κατοικίας στη διαχρονική ανάλυση της κατανάλωσης ήταν υψηλότερες αλλά σε περιορισμένο βαθμό. Αυτές οι διαπιστώσεις υποβλήθηκαν σε έντονη κριτική (αρχικά από την Reid, 1962) στη βάση του σκεπτικού ότι η χρήση της μεταβλητής του τρέχοντος εισοδήματος στο μοντέλο προσδιορισμού της κατανάλωσης ήταν λανθασμένη. Σύμφωνα με τις σύγχρονες θεωρίες της κατανάλωσης, που αναπτύχθηκαν τη δεκαετία του 1950, ο σωστός προσδιοριστικός παράγοντας ήταν το "μόνιμο" εισόδημα των νοικοκυριών (Friedman) ή οι δια βίου οικονομικοί πόροι (το μοντέλο του κύκλου ζωής των Modigliani & Brumberg). Καθώς τα επίπεδα τρέχοντος εισοδήματος και η κατάταξη σε κλιμάκια επηρεάζονται έντονα από δημογραφικές μεταβλητές (λ.χ. ηλικία) που στρεβλώνουν τη σχέση εισοδήματος και κατανάλωσης, καθώς και από τυχαίους παράγοντες, έγινε στροφή προς την έννοια των συνολικών "οικονομικών πόρων" του νοικοκυριού με χρήση περισσότερο "διαρθρωτικών" δεδομένων που δείχνουν σταθερότητα στο χρόνο και αναιρούν την επιρροή

[15] Η ελαστικότητα του Α ως προς το Β δείχνει το πόσο θα μεταβληθεί το Α όταν μεταβληθεί κατά μία ποσοστιαία μονάδα το Β.

του κύκλου ζωής και της τυχαιότητας. Τέτοια στοιχεία είναι π.χ. τα μέσα μεγέθη εισοδήματος κατά περιοχές, ή η συνολική κατανάλωση του νοικοκυριού, ή τα συνολικά περιουσιακά στοιχεία μαζί με την κεφαλαιοποίηση των μελλοντικών εισοδημάτων (Johnson, 1971). Τα συμπεράσματα ήταν ότι η πραγματική ελαστικότητα της κατανάλωσης κατοικίας ως προς αυτά τα μεγέθη "διαρθρωτικού" εισοδήματος προσέγγιζε, στις ΗΠΑ τουλάχιστον, τη μονάδα. Ωστόσο, στην ελληνική περίπτωση, δε φαίνεται να ισχύει κάτι τέτοιο για τις τελευταίες δεκαετίες όπου, ακόμη και στα διαχρονικά στοιχεία, παρατηρούνται ελαστικότητες κάτω του 0,6.[16]

Οι έννοιες των "οικονομικών πόρων" και του "διαρθρωτικού" εισοδήματος παραπέμπουν και στην προσέγγιση της νέο-βεμπεριανής ταξικής ανάλυσης όπου οι τάξεις θεωρείται ότι προσδιορίζουν τις "δια βίου" οικονομικές ευκαιρίες - μια έννοια πολύ κοντινή σε αυτή του σταθερού ή δια βίου εισοδήματος . Συνεπώς, η ανάλυση των μεγεθών της κατοικίας κατά το σχήμα ESeC που έχουμε υιοθετήσει στην παρούσα έρευνα προσφέρει, θεωρητικά, ένα έγκυρο πλαίσιο κατανόησης της σχέσης κατανάλωσης κατοικίας και διαστρωμάτωσης ως προς τις οικονομικές τάξεις. Ωστόσο, οι τάξεις είναι πολύ ευρείες στατιστικές κατηγορίες στο εσωτερικό των οποίων υπάρχουν σημαντικές διαφορές στο οικογενειακό εισόδημα. Συνεπώς, ένα οικονομικό μοντέλο που συσχετίζει την κατανάλωση με τις τάξεις θα πρέπει, για να είναι ρεαλιστικότερο, να συμπεριλάβει και αυτές τις αποκλίσεις από το μέσο ("διαρθρωτικό") εισόδημα κάθε τάξης.

Από θεωρητική σκοπιά, οι προηγούμενες παρατηρήσεις παραμένουν στο κλασσικό πλαίσιο της κυρίαρχης στα οικονομικά ατομιστικής ωφελιμιστικής προσέγγισης και αγνοούν το ρόλο των κοινωνικών διαστάσεων της διαστρωμάτωσης όπως η κοινωνική θέση (status) και η σχέση της κατανάλωσης με το στυλ διαβίωσης των διαφόρων ομάδων status[17]. Αγνοούν, επίσης, τη *σχεσιακή* διάσταση της οικονομικής συμπεριφοράς: έχουν σημασία το εισόδημα και η κατανάλωση ως απόλυτα μεγέθη ή η σημασία τους είναι σχετική στη βάση σύγκρισης με τα ισχύοντα στην ομάδα που ανήκει το νοικοκυριό ή σε ανώτερες ή κατώτερες κοινωνικά ομάδες; Υπάρχει μια σημαντική μειονότητα στην οικονομική επιστήμη που απορρίπτει την απουσία κοινωνιολογικής και ανθρωπολογικής διάστασης στα οικονομικά της κατανάλωσης και τονίζει τόσο τη σχετική και σχεσιακή σημασία και τις κοινωνικές σηματοδοτήσεις του τρόπου διαβίωσης όσο και τη σχέση των καταναλωτικών αγαθών με το status.[18]

---

[16] Βλ. Ματζουνέας & Στοφόρος, 2002 για στοιχεία της περιόδου 1988-2000 όπου εκτιμάται ελαστικότητα εισοδήματος (βάσει των συνολικών δαπανών) ίση με 0,58 και ελαστικότητα τιμής ίση με -0,45. Ωστόσο, οι δαπάνες στέγασης περιλαμβάνουν και τη θέρμανση και το κόστος ύδρευσης και ηλεκτρικού. Συνεπώς, η ελαστικότητα εισοδήματος των δαπανών στέγασης είναι, πιθανόν, μικρότερη. Τιμές γύρω στο 0,5 υποδεικνύουν και τα στοιχεία των ερευνών οικογενειακών προϋπολογισμών για το 1987, 1998 και 2004 για την Αθήνα.

[17] Ακολουθούμε εδώ τη Βεμπεριανή διάκριση σε *ατομικό* status και σε *ομάδες* status που βασίζονται σε κάποιο σημαντικό διακριτό χαρακτηριστικό και οργανώνονται γύρω από αυτό. Στις σύγχρονες κοινωνίες αυτές είναι κυρίως οι επαγγελματικές κατηγορίες και σε αυτές θα εστιάσουμε εδώ.

[18] Οι κλασσικοί σε αυτό τον τομέα είναι για τη σχετική έννοια του εισοδήματος και της κατανάλωσης ο Duesenberry (1949, βλ. επίσης Mason, 2000) και για τον ρόλο του status ο Leibenstein (1976). Για σύγχρονες εφαρμογές των γνωστών θεωριών του Veblen για την επιδεικτική κατανάλωση σε σχέση με τις απόψεις του Bourdieu, βλ. Trigg (2001). Για την αυξημένη σημασία των αγαθών που προδίδουν status και της επιδεικτικής κατανάλωσης στις σύγχρονες κοινωνίες βλ. Frank (1999). Η κλασσική

Η έννοια του σχετικού επιπέδου κατανάλωσης παραπέμπει βέβαια στην κοινωνιολογική θεωρία των "ομάδων αναφοράς". Στο πλαίσιο της ανάλυσης της σχέσης μεταξύ διαστρωμάτωσης και κατανάλωσης η εύλογη επιλογή για τις ομάδες αναφοράς είναι οι ομάδες status καθώς πρόκειται για κατηγορίες για τις οποίες πιστεύουμε ότι έχουν σημαντική εσωτερική συνοχή, τόσο στο στυλ διαβίωσης όσο και στις κοινωνικές σχέσεις. Αν υποθέσουμε ότι τα νοικοκυριά τείνουν προς ένα επίπεδο κατανάλωσης, που αφενός συνάδει με τα ισχύοντα πρότυπα για την ομάδα τους και αφετέρου διατηρεί σχετικά σταθερή τουλάχιστον σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες της κοινωνικής ιεραρχίας, το μέσο επίπεδο κατανάλωσης κατοικίας της ομάδας status στην οποία ανήκουν θα αποτελεί σημαντικό καθοριστικό παράγοντα των καταναλωτικών τους επιλογών. Η σχετική θέση του ατομικού τους επιπέδου κατανάλωσης σε σύγκριση με το μέσο της ομάδας όπου ανήκουν και με το μέσο επίπεδο της κοινωνίας σαν σύνολο ή το μέσο επίπεδο των ανώτερων στρωμάτων θα επηρεάζουν, επίσης, σημαντικά το βαθμό *ικανοποίησης* από την κατοικία τους. Στα επόμενα θα ελεγχθούν αυτές οι υποθέσεις για μια σειρά όψεις της στεγαστικής κατανάλωσης.

Η καθιερωμένη οικονομική προσέγγιση της σημασίας της κατοικίας και των χαρακτηριστικών της ως αγαθών που προσδίδουν κοινωνικό κύρος (status, status goods) διαφέρει σε σημαντικό βαθμό από την παραπάνω σχεσιακή προσέγγιση και απαιτεί για τη στατιστική της διερεύνηση ορισμένες θεωρητικές διευκρινήσεις. Κατ' αρχήν, να διευκρινιστεί ότι η έννοια του status που απορρέει από κατανάλωση αγαθών δεν πρέπει να συγχέεται με το status ως κοινωνική θέση που απορρέει από κατηγορικά χαρακτηριστικά όπως το επάγγελμα – μια έννοια που χρησιμοποιούμε εδώ ως βασική διάσταση της διαστρωμάτωσης. Συνεπώς, η έκφραση "προσδίδει status" σχετικά με κάποιο αγαθό ή καταναλωτική συμπεριφορά χρησιμοποιείται καταχρηστικά για να δηλώσει ότι το εν λόγω αγαθό ή συμπεριφορά παραπέμπει στο οικονομικό επίπεδο διαβίωσης ή το στυλ ζωής ενός συγκεκριμένου κοινωνικού στρώματος. Ωστόσο, στην οικονομική προσέγγιση του θέματος των αγαθών κύρους η προσοχή συγκεντρώνεται στα αγαθά που προσδίδουν *ανώτερο* κύρος.

Πότε η κατανάλωση ενός αγαθού προσδίδει status με αυτή την έννοια; Θα χρησιμοποιήσουμε παραδείγματα σχετικά με το *μέγεθος* της κατοικίας χωρίς να λάβουμε υπόψη τα άλλα της χαρακτηριστικά. Μια κατοικία 90 τ.μ. για ένα νοικοκυριό τριών ατόμων στην Αθήνα υποδεικνύει ότι το νοικοκυριό, στις σημερινές συνθήκες, ανήκει πιθανότατα σε ένα ευρύ φάσμα μεσαίων κοινωνικών θέσεων. Από αυτή την άποψη, το συγκεκριμένο αγαθό παραπέμπει στο επίπεδο διαβίωσης και το lifestyle μιας συγκεκριμένης *μεσαίας* περιοχής στην κοινωνική ιεραρχία status. Είναι πιθανό σε αυτή την ευρεία περιοχή να υπάρχουν κοινωνικές ομάδες για τις οποίες τα 90 τμ για τρία άτομα να αποτελούν σημαντική βελτίωση από τα "κανονικά" επίπεδα

ανθρωπολογική προσέγγιση στην κατανάλωση ως σηματοδότη κοινωνικής θέσης είναι βέβαια των Douglas & Isherwood (1979).

της ομάδας και, συνεπώς, να προκαλούν την αξιολόγηση ότι η συγκεκριμένη οικογένεια επιδιώκει την αναβάθμιση του status της ("θέλει να φαίνεται καλύτερη" κλπ.). Νομίζουμε ότι αυτό το επίπεδο διαφοροποιήσεων και κοινωνικών σχέσεων στη "λεπτή υφή" της διαστρωμάτωσης μπορεί να είναι πολύ σημαντικό τόσο λόγω της μεγάλης στατιστικής διασποράς συνθηκών εντός των στρωμάτων status όσο και λόγω της σημασίας της κοινωνικής σύγκρισης στην μικροκλίμακα αλλά νομίζουμε ότι δεν μπορεί να προσεγγιστεί στην μακροκλίμακα και μάλιστα με τα εργαλεία της οικονομικής ανάλυσης. Για να επιστρέψουμε στο παράδειγμα μας, αμφιβάλουμε, αν θα έλεγε κανείς ότι πρόκειται για κατανάλωση προσανατολισμένη στο να σηματοδοτήσει *υψηλή* κοινωνική θέση. Αντίθετα, αν επρόκειτο για κατοικία 200 τμ, η πρώτη σκέψη όλων θα ήταν προς αυτή την κατεύθυνση. Νομίζουμε ότι η σύγχρονη οικονομική προβληματική για τα αγαθά που προσδίδουν status έχει κατά νου κυρίως αυτές τις περιπτώσεις αγαθών που καταναλώνονται από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και ιδιαίτερα μια οικονομική ελίτ: πισίνες, ταχύπλοα σκάφη, διαμονή σε πολυτελή ξενοδοχεία, ρολόγια Patek Philippe, αυτοκίνητα 70.000€. Το χώρο, δηλαδή, των περιοδικών lifestyle όπου, τηρουμένων των αναλογιών, αρμόζει η έννοια της επιδεικτικής κατανάλωσης του Βέμπλεν (1899, 1982).

Φυσικά, μια ρεαλιστική ανάλυση δε χρειάζεται να περιοριστεί σε αυτές τις ακραίες περιπτώσεις πολυτελών αγαθών. Θα πρέπει, ωστόσο, σε κάθε περίπτωση να ξεχωρίσουμε θεωρητικά τις συνήθεις "κανονικές" σηματοδοτήσεις ορισμένων αγαθών σχετικά με τη συγκεκριμένη κοινωνική θέση των καταναλωτών τους από τις περιπτώσεις όπου η κατανάλωση κάποιων αγαθών παραπέμπει στα πρότυπα των ανώτερων στρωμάτων και να ορίσουμε *αυτά* τα τελευταία ως "αγαθά status" με την απαραίτητη επεξήγηση ότι έχουν αυτό το χαρακτήρα επειδή προσδίδουν *ανώτερο* status. Σημαίνει αυτό ότι, εξ ορισμού, τα πολύ υψηλά στρώματα που καταναλώνουν καθ' έξιν τέτοια αγαθά κυριαρχούνται από ιδιαίτερη εμμονή με το status; Αν απαντήσουμε αρνητικά, οδηγούμαστε σε ένα ανάλογο της δημοφιλούς εκδοχής της θεωρίας της αργόσχολης τάξης του Veblen όπου μόνο οι "ψευτοπλούσιοι" νεόπλουτοι χαρακτηρίζονται από εμμονή με τα αγαθά που προσδίδουν υψηλό status και την επιδεικτική κατανάλωση.[19] Η λογική απάντηση από κοινωνιολογική άποψη δεν μπορεί παρά να είναι θετική: τα ανώτερα στρώματα, *εξ αντικειμένου*, εμφανίζουν υψηλά ποσοστά κατανάλωσης αγαθών που προσδίδουν υψηλό status. Το ποια είναι τα ψυχολογικά συμφραζόμενα αυτής της συμπεριφοράς έχει δευτερεύουσα σημασία από κοινωνιολογική άποψη.

Παρεμφερής έννοια με αυτή των αγαθών status είναι η έννοια των αγαθών *συγκριτικής θέσης* (positional goods) - έννοια που εισήγαγε ο Fred Hirsch (1976) - και

[19] Θεωρούμε ότι από κοινωνιολογική άποψη οι διακρίσεις επιπέδου συμπεριφοράς και ψυχολογίας μεταξύ αυτών που επιδεικνύουν τον πλούτο τους προκλητικά και αυτών που τον επιδεικνύουν με "φυσικότητα" και "απλότητα" είναι ανούσιες και δευτερεύουσες – αρμόζουσες στη ρομαντική φιλολογία του πλούτου. Θεωρούμε, επίσης, ότι η διάκριση ανάμεσα στην κατανάλωση status goods και στην επιδεικτική κατανάλωση (όπου προϋποτίθεται η ιδιότητα του δημόσια εμφανούς) έχει περιορισμένο νόημα πέρα από την μικρο-κλίμακα ανάλυσης της καταναλωτικής συμπεριφοράς.

αναφέρεται σε αγαθά που είναι σπάνια, ιδιαίτερα επιθυμητά και μπορούν να αποκτηθούν μόνο από τους πλούσιους.[20] Με εξαίρεση ορισμένα πραγματικά σπάνια αγαθά (π.χ. πίνακες του Van Gong), η αξία αυτών των καταναλωτικών ειδών ή υπηρεσιών είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη στην αύξηση της προσφοράς τους και στην εισροή μαζικής καταναλωτικής ζήτησης. Όταν τα ευρύτερα ανώτερα στρώματα και στη συνέχεια τα μεσαία υιοθετήσουν την κατανάλωση τέτοιων αγαθών με στόχο το κοινωνικό κύρος που προσφέρουν και τη διατήρηση της συγκριτικής θέση τους στην κοινωνική ιεραρχία, αρχίζει μια διαδικασία απομείωσης της αξίας τους και αντικατάστασης τους από την οικονομική ελίτ με νέα προϊόντα. Κατά τον Frank (1999) αυτή η διαδικασία είναι εξαιρετικά σημαντική για την ανάπτυξη της κατανάλωσης και τη διάχυση νέων καταναλωτικών ειδών και απέκτησε, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ, φρενήρη ρυθμό τη δεκαετία του 1990 καθώς ο υπερβολικός πλουτισμός της οικονομικής ελίτ και η αύξηση της επιδεικτικής κατανάλωσης απέκτησε διαστάσεις αντίστοιχες με αυτές της δεκαετίας του 1920. Είναι ενδιαφέρον ότι Frank περιλαμβάνει την κατανάλωση κατοικίας στις τυπικές περιπτώσεις όπου εκδηλώνονται τα αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας: το μέσο μέγεθος των κατοικιών των μεσαίων στρωμάτων αυξήθηκε δυσανάλογα σε σχέση με το παρελθόν στην προσπάθεια αυτών των στρωμάτων να παρακολουθήσουν τις αλλαγές στα ανώτερα στρώματα που, με τη σειρά τους, επιχειρούσαν να μιμηθούν τις υπερβολές της ελίτ.[21] Ωστόσο, ο Frank επιμένει, ότι το κύριο χαρακτηριστικό των αγαθών συγκριτικής θέσης είναι όχι η σπανιότητα τους αλλά η σχετική τους αξία – το γεγονός ότι προσφέρουν κύρος και κοινωνική ισχύ στο πλαίσιο μια συγκριμένης ιεραρχικής δομής. Από αυτή την άποψη, η εφαρμογή της έννοιας μπορεί να γενικευτεί σε όλο το εύρος θέσεων της κοινωνικής διαστρωμάτωσης κατά status. Από την άλλη, το πλέον κατάλληλο πεδίο εμπειρικού ελέγχου της θεωρίας των αγαθών συγκριτικής θέσης είναι οι *μεταβολές* στην κατανάλωση των ατόμων και των ομάδων σε περιόδους αλλαγών στα καταναλωτικά πρότυπα. Για στατικά στοιχεία, όπως αυτά της παρούσας έρευνας, η στοιχειοθέτηση παρόμοιων φαινομένων θα είναι εν πολλοίς έμμεση.

12.2 Οικονομική τάξη, εισόδημα, ομάδα status και κατανάλωση κατοικίας: μια στατιστική ανάλυση

Στον Πίνακα 1 φαίνονται τα βασικά μεγέθη κατανάλωσης κατοικίας όπως διαφοροποιούνται κατά εισοδηματικά κλιμάκια και οικονομικές τάξεις (ESeC9). Το μέγεθος κατοικίας σε τ.μ. εκφράζει ένα αδρό ποσοτικό δείκτη του επιπέδου κατανάλωσης χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα στοιχεία ποιότητας και αξίας της κατοικίας. Το αγοραίο ενοίκιο, είτε το πράγματι καταβαλλόμενο είτε το τεκμαρτό, εκφράζει, συγκριτικά τουλάχιστον, αυτά τα στοιχεία αξίας αν υποθέσουμε ότι δεν

[20] Ειδική υποπερίπτωση αυτής της κατηγορίας είναι τα "αγαθά Βέμπλεν" για τα οποία η ζήτηση από ανώτερα στρώματα αξιολογεί θετικά την πολύ υψηλή τιμή (και μειώνεται όταν η τιμή τους πέφτει και πλέον δεν αφορούν μια περιορισμένη μειονότητα).

[21] Αντίθετα, ο Μπουρντιέ θεωρεί τη συνολική αξία της κατοικίας στοιχείο του *οικονομικού* κεφαλαίου. Στην έρευνα της *Διάκρισης,* από την άποψη της σημασίας τους για το status (όρο που δεν χρησιμοποιεί ο Μπουρντιέ) εξετάζονται μόνο η επίπλωση και η εσωτερική διακόσμηση – στοιχεία που δεν έχουν καλυφθεί στην παρούσα έρευνα.

υπάρχουν έντονες μονοπωλιακές αποκλίσεις στην αγορά ενοικίων που διαφέρουν από στρώμα σε στρώμα. Τέλος, η αγοραία αξία της κατοικίας (όπως εκτιμάται στις συνεντεύξεις) διαιρούμενη με την επιφάνεια μας δίνει μια αδρή εκτίμηση των διαφοροποιήσεων στην ποιότητα της κατοικίας και, μερικώς, της περιοχής, πάντα βέβαια με αγοραία κριτήρια. Η τελευταία στήλη του Πίνακα 1 δείχνει τη σχέση ενοικίου και εισοδήματος και προσφέρει μια πρώτη εικόνα για την καταναλωτική συμπεριφορά των κοινωνικών στρωμάτων απέναντι στο αγαθό κατοικία.

Πίνακας 1: Δείκτες κατανάλωσης κατοικίας - κλιμάκια & τάξεις

Κλιμάκιο εισοδ/τος	Μέσο εισόδημα κλιμακίου	Αριθμός νοικ/ριών	Μέση επιφάνεια κατοικίας	Μέσο πραγμ/τεκμ ενοίκιο	Μέση Αξία* ανά τ.μ. επιφ.	Ενοίκιο προς εισόδημα
1	400	238	70,0	290,2	1,083	0,726
2	600	240	72,8	307,7	1,083	0,513
3	800	291	74,2	324,5	1,120	0,406
4	1000	285	80,2	359,4	1,281	0,359
5	1200	241	89,7	413,0	1,440	0,344
6	1425	209	95,2	424,6	1,319	0,298
7	1725	227	93,4	443,9	1,516	0,257
8	2100	181	100,2	457,7	1,508	0,218
9	2650	145	111,2	527,8	1,680	0,199
10	3350	52	127,8	700,3	1,753	0,209
11	4200	26	130,6	711,3	1,927	0,169
12	5500	32	181,3	1081,9	3,118	0,197
Τάξεις esec9h	Αριθμός νοικ/ριών	Μέσο εισόδημα	Μέση επιφάνεια κατοικίας	Μέσο πραγμ/τεκμ ενοίκιο	Μέση αξία ανά τ.μ. επιφ.	Ενοίκιο προς εισόδημα
1	294	2092,9	110,4	564,9	1,770	0,270
2	489	1686,5	96,4	458,4	1,476	0,272
3	131	1380,3	88,7	424,9	1,449	0,308
4	378	1172,4	86,4	372,9	1,211	0,318
5	11	1100,0	84,4	387,3	1,108	0,352
6	156	1270,7	82,8	357,8	1,281	0,282
7	188	989,1	77,0	351,1	1,375	0,355
8	184	1009,9	76,9	319,8	1,082	0,317
9	246	949,7	76,3	316,4	1,053	0,333
(*): Αξία σε χιλιάδες €						

Όπως είναι εμφανές, το μερίδιο του εισοδήματος που δαπανάται για στέγαση μειώνεται σημαντικά όσο αυξάνεται το εισόδημα. Συνεπώς, έχουμε μια κατ' αρχήν ένδειξη ότι πρόκειται για ένα είδος *ανάγκης* (necessity) και όχι για αγαθό πολυτελείας. Ωστόσο, όπως έχουμε ήδη σημειώσει σε σχέση με τη σχετική οικονομική βιβλιογραφία, η έντονη αποκλιμάκωση αυτού του μεριδίου στα κλιμάκια εισοδήματος αντανακλά, εν πολλοίς, τις ατέλειες της μεταβλητής του (εκτιμούμενου) τρέχοντος εισοδήματος. Το μέσο εισόδημα ανά οικονομική τάξη (στη βάση των οικονομικών χαρακτηριστικών του αρχηγού του νοικοκυριού) αποτελεί, αντίθετα,

ένα πολύ πιο έγκυρο διαρθρωτικό μέγεθος που δεν επηρεάζεται από δημογραφικές μεταβλητές και τυχαίους παράγοντες και, κατά συνέπεια, πολύ εγκυρότερη βάση εκτίμησης της ελαστικότητας της κατανάλωσης κατοικίας ως προς τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους ανά νοικοκυριό. Στον Πίνακα 2 φαίνονται οι εκτιμήσεις των αντίστοιχων ελαστικοτήτων στη βάση μιας διπλής λογαριθμικής σχέσης μεταξύ των δύο μεταβλητών

$$LN(Y) = a + b * LN(H)$$

Όπου Y=εισόδημα, H=κατανάλωση κατοικίας και b=ελαστικότητα. Οι ελαστικότητες στις σχέσεις για τις τάξεις (ESeC9) είναι σαφώς υψηλότερες (0,45-0,67) από αυτές για τα κλιμάκια εισοδήματος (0,34-0,47). Ωστόσο, παραμένουν ακόμη αρκετά μικρότερες της μονάδας και επιβεβαιώνουν ότι στις ελληνικές συνθήκες η κατοικία αποτελεί είδος ανάγκης.

Πίνακας 2: Ρόλος του εισοδήματος – κλιμάκια εισοδήματος & οικονομικές τάξεις

	Εξαρτημένη μεταβλητή		
Γραμμική παλινδρόμηση των λογαρίθμων - Ομάδες	Μέση επιφάνεια κατοικίας	Μέσο πραγ/τεκμ ενοίκιο	Μέση αξία ανά τ.μ. επιφ.
Κλιμάκια εισοδήματος			
R Square	0,9146	0,9101	0,8372
Ελαστικότητα εισοδήματος	0,3382	0,4683	0,3413
δείκτης student ***t***	10,3529	10,0626	7,1724
Τάξεις ESeC9			
R Square	0,9501	0,9112	0,7591
Ελαστικότητα εισοδήματος	0,4455	0,6670	0,5634
δείκτης student ***t***	11,5523	8,4756	4,6972

Η στατιστικά ισχυρή σχέση μεταξύ εισοδήματος και κατανάλωσης κατοικίας στον Πίνακα 2 δε σημαίνει απαραίτητα ότι η επιρροή της *κοινωνικής θέσης* του νοικοκυριού δεν είναι σημαντική. Όπως υποθέσαμε στα θεωρητικά προλεγόμενα, αυτή η επιρροή θα είναι σημαντική αν τα νοικοκυριά έχουν ως *ομάδα αναφοράς* για τη διαμόρφωση του "κανονικού" επιπέδου διαβίωσης τους την ομάδα status στην οποία ανήκουν. Αυτή η υπόθεση μπορεί να ελεγχθεί σε ένα πρώτο στατιστικό επίπεδο με απλές παλινδρομήσεις κατά ομάδες (group regressions) εάν εξετάσουμε το *συνδυασμό* των μεγάλων κατηγοριών τάξης (ESEC5H) και επιπέδου status (STATUSG5H). Για κάθε υποομάδα εξετάζεται ο βαθμός κατά τον οποίο τα μεγέθη κατοικίας προσεγγίζουν περισσότερο το μέσο επίπεδο της οικονομικής τάξης ή αυτό της κατηγορίας status, όπου ανήκουν τα νοικοκυριά. Συμπληρωματικά για τις

υποομάδες που δημιουργούνται υπολογίζεται και το μέσο εισόδημα ώστε να ελεγχθεί και η ξεχωριστή του επιρροή. Τα αποτελέσματα φαίνονται στον Πίνακα 3.

Πίνακας 3: Στοιχεία κατοικίας - Αποτελέσματα γραμμικής παλινδρόμησης κατά ομάδες*

	Ενοίκιο		**Επιφάνεια σε τ.μ.**		**Αξία ανά τ.μ.**	
R square	0,987		0,964		0,957	
	Συντελεστές	Δείκτης t	Συντελεστές	Δείκτης t	Συντελεστές	Δείκτης t
Σταθερά	46,276	1,500	31,322	2,126	-0,223	-1,363
esec5h	0,101	0,914	0,036	0,213	0,561	4,251
statusg5h	0,457	3,911	0,302	1,704	0,667	3,726
avg(income)	0,097	2,798	0,020	2,784	-0,000062	-0,550

(*): Συνδυασμοί 5x5 ESEC5H & STATUSG5H. Έγκυρες περιπτώσεις: 20. Οι μεταβλητές ESEC5H & STATUSG5H εκφράζονται με τα αντίστοιχα μέσα στοιχεία κατοικίας.

Κατ' αρχήν, για τις 20 υπο-ομάδες που έχουν επαρκή αριθμό περιπτώσεων, τα επίπεδα κατανάλωσης και των τριών ειδικών όψεων της κατοικίας ερμηνεύονται σε πολύ ικανοποιητικό βαθμό (R square άνω του 0,95). Τόσο το ενοίκιο όσο και η επιφάνεια κατοικίας δείχνουν στατιστικά ασήμαντη επιρροή της οικονομικής τάξης, ενώ, αντίθετα, δείχνουν σημαντική επιρροή του εισοδήματος και της ομάδας status. Η επιρροή του status, μάλιστα, φαίνεται σαφώς ισχυρότερη στην περίπτωση του ενοικίου, ενώ είναι σχετικά ασθενής όταν πρόκειται για την επιφάνεια της κατοικίας (προσεγγίζεται οριακά το επίπεδο εμπιστοσύνης 95%). Η επιρροή της ομάδας status είναι σημαντική και στην περίπτωση της αξίας ανά τμ. Εδώ, ωστόσο, είναι εμφανώς ασήμαντος ο ρόλος του εισοδήματος, ενώ, σε αντίθεση με τα προηγούμενα, είναι ισχυρός ο ρόλος της οικονομικής τάξης. Συμπερασματικά, η επιρροή της ομάδας status είναι σημαντική αλλά εξίσου σημαντική είναι και η επιρροή των παραγόντων που εκφράζουν τους οικονομικούς πόρους του νοικοκυριού πέρα από τις οικονομικές διαφορές που ενυπάρχουν στην ιεραρχία κοινωνικών θέσεων. Μια τόσο αδρή στατιστική ανάλυση, βέβαια, δε μπορεί να φωτίσει με επάρκεια το μηχανισμό επιρροής του status και ειδικότερα την υπόθεση της σημασίας των ομάδων status ως ομάδων αναφοράς. Για πρόσθετα στοιχεία θα πρέπει να στραφούμε στην στατιστική ανάλυση σε ατομικό επίπεδο και στα ευρήματα για το βαθμό ικανοποίησης από την κατοικία στα επόμενα.

12.3 Στατιστική ανάλυση της στεγαστικής κατανάλωσης – Επίπεδο νοικοκυριού

Για προφανείς λόγους, η στατιστική ανάλυση ανά νοικοκυριό που θα επιχειρηθεί παρακάτω δεν έχει στόχο τη διεξοδική ανάπτυξη ενός περιεκτικού υποδείγματος αιτιακού προσδιορισμού της στεγαστικής κατανάλωσης. Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι μια σε αδρές γραμμές περιγραφή των βασικών προσδιοριστικών μηχανισμών που έχουν να κάνουν με την κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση. Ως

εκ τούτου, δεν θα υπεισέλθουμε αφενός σε θέματα δυναμικής ανάλυσης – τη διαμόρφωση, δηλαδή, της κατανάλωσης υπό την επήρεια παραγόντων που μεταβάλλονται στο χρόνο – και, αφετέρου, στο ρόλο μεταβλητών που κινούνται στο χώρο της προσφοράς και της χρηματοδότησης της κατοικίας όπως το κόστος παραγωγής, οι τιμές και ο δανεισμός ή οι αποταμιεύσεις. Από αυτή την άποψη το *απόλυτο* μέγεθος της μέσης αξίας και του μέσου φυσικού μεγέθους των κατοικιών κάθε κοινωνικής τάξης ή στρώματος – που είναι προϊόν μιας πολλαπλότητας παραγόντων και διαχρονικών τάσεων και μεταβολών – μπορεί να θεωρηθεί ουσιαστικά δεδομένο. Στο επίπεδο της "στατικής" ανάλυσης σε μια χρονική στιγμή, μας ενδιαφέρει *η μορφή* της σχέσης της στεγαστικής κατανάλωσης με τις βασικές διαστάσεις της κοινωνικής διαστρωμάτωσης των νοικοκυριών όπως η οικονομική τάξη, οι ομάδες status και το εισόδημα. Το ερώτημα είναι ποιες διαστάσεις της διαστρωμάτωσης ασκούν ισχυρή επιρροή και πως συγκρίνονται μεταξύ τους. Αυτό θα μας υποδείξει και τον πιθανό ρόλο τους στη δυναμική της διαμόρφωσης της παρούσας στατικής εικόνας.

INCOME	Μέσο ενδεικτικό μηνιαίο εισόδημα νοικοκυριού
AGE_H10	Δεκαετή κλιμάκια ηλικίας του αρχηγού (1. -24, 2.25-34, 3.35-44 κλπ.)
SNEED	Ελάχιστες ανάγκες χώρου του νοικοκυριού
STGIDXH	Δείκτης επαγγελματικού status του αρχηγού
ESEC9_SQM	Μέση κατοικία (τμ) της οικονομικής τάξης του αρχηγού
ESEC9_HR	Μέσο ενοίκιο της οικονομικής τάξης του αρχηγού
ESEC9_DINC	Απόκλιση του εισοδήματος του νοικοκυριού από το μέσο της οικονομικής τάξης του αρχηγού
ESEC9_INC	Μέσο εισόδημα νοικοκυριού της οικονομικής τάξης του αρχηγού
STATUS_SQM	Μέση κατοικία (τμ) της ομάδας status του αρχηγού
STATUS_HR	Μέσο ενοίκιο της ομάδας status του αρχηγού
STATUS_INC	Μέσο εισόδημα νοικοκυριού της ομάδας status του αρχηγού
STATUS_DINC	Απόκλιση του εισοδήματος του νοικοκυριού από το μέσο της ομάδας status του αρχηγού

Οι πιθανόν σημαντικές καθοριστικές μεταβλητές σε ένα αδρό υπόδειγμα της στεγαστικής κατανάλωσης φαίνονται στον επόμενο κατάλογο. Το εισόδημα του νοικοκυριού είναι, βέβαια, η πιο συνηθισμένη πρώτη επιλογή. Ωστόσο, είναι γνωστό από την οικονομική θεωρία ότι το *τρέχον* διαθέσιμο εισόδημα είναι ιδιαίτερα ατελής καθοριστικός παράγων της κατανάλωσης: αντί αυτού προτάσσονται διάφορες μορφές περισσότερου "διαρθρωτικού" και μόνιμου μεγέθους εισοδήματος ή "οικονομικών πόρων" που λαμβάνουν υπόψη τις δια βίου οικονομικές προοπτικές του νοικοκυριού. Στην περίπτωση μας αυτό το ρόλο μπορεί να έχει το μέσο εισόδημα της οικονομικής τάξης όπου ανήκει ο αρχηγός του νοικοκυριού στη λεπτομερή εκδοχή των εννέα τάξεων (ESeC9). Από την άλλη, είναι επίσης γνωστό ότι εντός των τάξεων παρατηρείται πολύ μεγάλη διασπορά εισοδημάτων, ιδιαίτερα μάλιστα στην Ελλάδα: η τυπική απόκλιση στα εισοδήματα ανά τάξη στα δεδομένα μας κυμαίνεται μεταξύ

50% και 65%. Για να ληφθούν υπόψη αυτές οι ατομικές αποκλίσεις από τον ταξικό μέσο όρο είναι σκόπιμο να συνυπάρχει και η μεταβλητή του τρέχοντος εισοδήματος.

Η επιρροή της κοινωνικής θέσης του νοικοκυριού στο επίπεδο της κατανάλωσης θα είναι, ευλόγως, κυρίως κοινωνική παρά οικονομική: η κατανάλωση θα τείνει σε κάποιο βαθμό να αυξηθεί με την άνοδο του δείκτη status με μεγαλύτερη ανάλωση διαθέσιμων πόρων. Για αυτό στις μεταβλητές συμπεριλήφθηκε και ο αριθμητικός δείκτης status της επαγγελματικής κατηγορίας όπου ανήκει ο αρχηγός (που έχει υπολογιστεί για 23 επαγγελματικές κατηγορίες). Τέλος, αυτό το απλό οικονομετρικό υπόδειγμα συμπληρώνεται με δύο βασικές "δημογραφικές" μεταβλητές: την ηλικία του αρχηγού ως δείκτη του "σταδίου ζωής" του νοικοκυριού και ένα δείκτη που μετράει τις ελάχιστες ανάγκες σε χώρο ανάλογα με το μέγεθος και την ηλικιακή σύνθεση του νοικοκυριού.[22] Κατά τα καθιερωμένα, υποθέτουμε ότι οι σχέσεις μεταξύ της "εξαρτημένης" μεταβλητής, δηλαδή της κατανάλωσης χώρου ή της στεγαστικής δαπάνης (πραγματικό ή τεκμαρτό ενοίκιο) και των "ανεξάρτητων" μεταβλητών δεν θα είναι γραμμικές αλλά θα έχουν τη μορφή $Y=\alpha X1^{\beta 1} X2^{\beta 2}$ κλπ. όπου οι συντελεστές β1, β2 κλπ. δείχνουν την "ελαστικότητα" της μεταβολής της Y σε μεταβολή των X1, X2 κλπ. Τα αποτελέσματα εφαρμογής αυτού του απλού οικονομετρικού υποδείγματος στα νοικοκυριά (αφού αποκλειστούν οι περιπτώσεις με ελλιπή στοιχεία) φαίνονται στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4: Αποτελέσματα παλινδρομήσεων* - Υπόδειγμα 1

	Μέγεθος κατοικίας (τμ)		Πραγματικό/τεκμαρτό ενοίκιο	
	B	*t Stat*	B	*t Stat*
Σταθερά	0,580	2,173	2,114	6,501
ESEC9_INC	0,108	2,928	0,130	2,877
INCOME	0,204	16,722	0,288	19,349
AGE_H10	0,144	7,891	0,010	0,443
SNEED	0,323	12,545	0,168	5,352
STGIDXH	0,079	4,638	0,120	5,803
R τετραγ.		0,328		0,314

(*)Γραμμικές στους φυσικούς λογαρίθμους. Παρατηρήσεις: 2075

Με την εξαίρεση του κλιμακίου ηλικίας του αρχηγού στην περίπτωση του υποδείγματος για τα ενοίκια που εμφανίζει χαμηλό δείκτη *tStat*, όλες οι βασικές μεταβλητές δείχνουν στατιστικά σημαντική θετική επιρροή τόσο στο μέγεθος σε τμ όσο και στην οικονομική αξία της κατοικίας (με δείκτη αξίας το ενοίκιο). Συνεπώς, τόσο οι οικονομικοί πόροι (εισόδημα και οικονομική τάξη) όσο και το επίπεδο του status επηρεάζουν σημαντικά τη διαμόρφωση της στεγαστικής κατανάλωσης. Αν

[22] Βλ. το αναλυτικό ορισμό του δείκτη SNEED στο επόμενο μέρος.

εξετάσουμε τις ελαστικότητες των μεταβλητών (συντελεστές B), ως ισχυρότεροι παράγοντες εμφανίζονται οι ανάγκες σε χώρο (SNEED), το τρέχον εισόδημα (INCOME) και η οικονομική τάξη (ESEC9_INC). Ωστόσο, και η επιρροή του status είναι αντίστοιχα ή και περισσότερο ισχυρή, καθώς οι μεταβολές του δείκτη STGIDXH μεταξύ θέσεων στην κοινωνική ιεραρχία είναι αρκετά μεγαλύτερες από αυτές στα τρέχοντα εισοδήματα ή στα "ταξικά" επίπεδα εισοδήματος για τις αντίστοιχες θέσεις. Συνεπώς, επιφέρουν μεγαλύτερες μεταβολές παρά το ότι ο συντελεστής B είναι μικρότερος. Αυτό φαίνεται και από γεγονός ότι αν συσχετίσουμε τα μεγέθη στεγαστικής κατανάλωσης των νοικοκυριών – το μέγεθος της κατοικίας και το αντίστοιχο ενοίκιο – με τα αντίστοιχα μέσα μεγέθη της ομάδας status του αρχηγού, οι συντελεστές συσχετισμού είναι σημαντικά μεγαλύτεροι από αυτούς με τα μέσα μεγέθη της οικονομικής τάξης (ESEC9) στην οποία ανήκει το νοικοκυριό: 0,140 αντί 0,100 για την επιφάνεια και 0,143 αντί 0,115 για το ενοίκιο.

Πίνακας 5: Αποτελέσματα παλινδρομήσεων* - Υπόδειγμα 2

Επιφάνεια κατοικίας (τμ)						
Status	B	*t Stat*		Οικον. Τάξη	B	*t Stat*
Σταθερά	-37,813	-7,060		Σταθερά	-39,888	-6,488
AGE_H10	2,903	5,595		AGE_H10	3,207	6,109
SNEED	0,334	9,815		SNEED	0,328	9,530
STATUS_SQM	1,027	21,182		ESEC9_SQM	1,040	18,092
STATUS_DINC	0,015	19,071		ESEC9_DINC	0,016	20,333
R τετράγωνο		0,334		R τετράγωνο		0,318
Πραγματικό/τεκμαρτό ενοίκιο						
Status	B	*t Stat*		Οικον. Τάξη	B	*t Stat*
Σταθερά	-82,979	-2,766		Σταθερά	-80,889	-2,515
AGE_H10	2,381	0,668		AGE_H10	3,459	0,963
SNEED	0,917	3,909		SNEED	0,847	3,592
STATUS_HR	1,015	20,710		ESEC9_HR	1,009	18,432
STATUS_DINC	0,106	19,472		ESEC9_DINC	0,111	20,678
R τετράγωνο		0,291		R τετράγωνο		0,281

(*) Απλές γραμμικές (OLS). Παρατηρήσεις: 2075

Αν θεωρήσουμε ότι το προηγούμενο οικονομετρικό υπόδειγμα 1 αποτυπώνει αδρά τους βασικούς παράγοντες που διαμορφώνουν τις διαφορές στεγαστικής κατανάλωσης στα επίπεδα κοινωνικής διαστρωμάτωσης, μπορεί να τεθεί το ειδικότερο ερώτημα για το κατά πόσο η στεγαστική κατανάλωση των νοικοκυριών "έλκεται" προς το μέσο πρότυπο της ομάδας status στην οποία ανήκουν – όπως η θεωρία του status και η συγγενική θεωρία των "ομάδων αναφοράς" υποδεικνύουν. Στον Πίνακα 5 φαίνονται τα αποτελέσματα ενός οικονομετρικού υποδείγματος όπου η κατανάλωση κατοικίας συσχετίζεται ισχυρά με τη μέση κατανάλωση της αντίστοιχης ομάδας status, δευτερευόντως με τις *αποκλίσεις* του εισοδήματος του νοικοκυριού από το μέσο εισόδημα της ομάδας status και, τέλος, με τις δύο "δημογραφικές" μεταβλητές (ανάγκη χώρου, ηλικία του αρχηγού). Οι σχέσεις σε αυτή την περίπτωση είναι, ευλόγως, απλές γραμμικές. Στον πίνακα φαίνονται επίσης τα αποτελέσματα του ίδιου υποδείγματος όπου αντί της ομάδας status, η "ομάδα αναφοράς" είναι η οικονομική τάξη – εδώ όμως όχι με την έννοια αναφοράς σε ή

συμμόρφωσης με το πρότυπο των κοινωνικά ομοίων του νοικοκυριού αλλά με την έννοια της οικονομικά ορθολογικής προσαρμογής στα οικονομικά δεδομένα της τάξης στην οποία ανήκει το νοικοκυριό. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 5, αυτό το ειδικό υπόδειγμα (2) "ερμηνεύει" με σημαντική επιτυχία τη δομή της κατανάλωσης όταν η ομάδα αναφοράς είναι η ομάδα status. Ωστόσο, μικρότερη μεν αλλά παραπλήσια επιτυχία εμφανίζει και το παρόμοιο υπόδειγμα με βάση τις οικονομικές τάξεις. Συνεπώς, παραμένει το προηγούμενο συμπέρασμα ότι τόσο ή οικονομική τάξη όσο και η ιεραρχία status έχουν ισχυρό ρόλο στη διαμόρφωση της διαστρωμάτωσης της στεγαστικής κατανάλωσης – με πιθανόν ισχυρότερο σε ένα βαθμό το ρόλο του status.

12.4 Βαθμός ικανοποίησης από την κατοικία

Στο ερωτηματολόγιο της έρευνας στην Αθήνα δύο ερωτήσεις επιχειρούσαν να καταγράψουν το βαθμό ικανοποίησης των ερωτώμενων από την κατοικία τους ξεχωριστά (α) από την άποψη του διαθέσιμου χώρου και (β) από την άποψη της ποιότητας και επάρκειας των άλλων όψεων της κατοικίας - με εξαίρεση την περιοχή κατοίκησης. Οι ερωτήσεις ήταν οι ακόλουθες:

C10 Σε μια κλίμακα βαθμολογίας από το ένα έως το 10 πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την κατοικία σας από την **άποψη του διαθέσιμου χώρου** - τα δωμάτια που διαθέτετε και το μέγεθος της κατοικίας;
C11 Ανεξάρτητα από το θέμα του χώρου και χωρίς να λάβετε υπόψη την περιοχή όπου κατοικείτε, πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την κατοικία σας σε μια κλίμακα βαθμολογίας από το ένα έως το 10 **από όλες τις άλλες απόψεις**;

Πίνακας 6: Βαθμός ικανοποίησης από χώρο (C10) & ποιότητα (C11)

C10/C11	C10 Αριθμός Νοικοκυριών	Επιφάνεια δια ελάχιστο πρότυπο avg(b7b/sneed)	C11 Αριθμός Νοικοκυριών	Αξία κατοικίας δια επιφάνεια avg(hvalue/b7b)
0	23	0,829	27	0,835
1	28	0,737	20	0,943
2	58	0,923	27	1,100
3	100	0,938	88	1,215
4	97	1,020	90	1,061
5	245	1,070	213	1,182
6	182	1,139	204	1,276
7	329	1,230	414	1,300
8	544	1,339	531	1,382
9	334	1,520	294	1,547
10	443	1,683	256	1,681

	Παλινδρόμηση C10		**Παλινδρόμηση C11**	
R square	0,9152		0,9061	
	Συντελεστές	Δείκτης t	Συντελεστές	Δείκτης t
Σταθερά	-7,892	-5,873	-10,103	-6,113
b7b/sneed	11,348	9,855		
hvalue/b7b			12,330	9,319

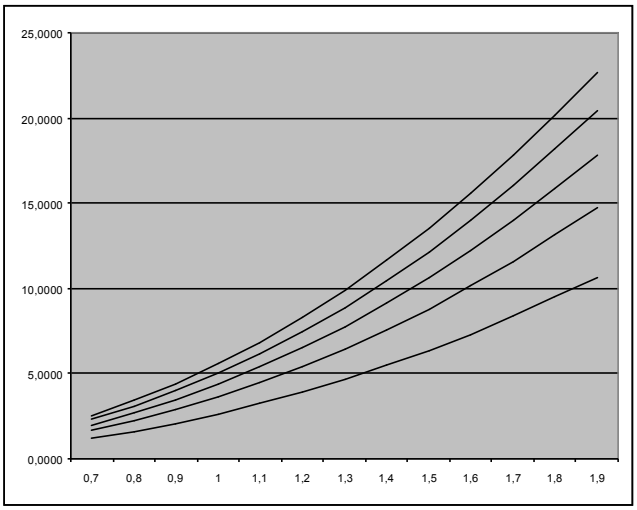
Στον ίδιο πίνακα καταγράφονται και τα χαρακτηριστικά της κατοικίας για τα οποία μπορεί να γίνει η εύλογη υπόθεση ότι συνδέονται άμεσα με το βαθμό ικανοποίησης από το διαθέσιμο χώρο και από την ποιότητα της κατοικίας. Το πρώτο, και πλέον προφανές, είναι η σχέση της επιφάνειας κατοικίας (κωδικός b7b) με ένα δείκτη ("sneed") που δείχνει τον *αναγκαίο χώρο* ανάλογα με το μέγεθος και τη σύνθεση του νοικοκυριού σύμφωνα με κάποιο πρότυπο ελάχιστων αναγκών.[23] Η χρήση της σχέσης της επιφάνειας προς ένα ελάχιστο πρότυπο έχει ως κύριο στόχο να αποφύγει τα σοβαρά προβλήματα απλούστερων δεικτών όπως τα τμ ανά άτομο που επηρεάζονται δραστικά από το μέγεθος και τη σύνθεση του νοικοκυριού. Για παράδειγμα, σε 70 τμ μπορούν να κατοικούν είτε ένα ζευγάρι με παιδί, είτε δύο ενήλικες και ένα παιδί είτε τρεις ενήλικες. Σε όλες τις περιπτώσεις τα τμ ανά άτομο είναι ίδια αλλά τα προβλήματα επάρκειας χώρου είναι ριζικά διαφορετικά. Από άλλη σκοπιά, μια κατοικία 50 τμ είναι αξιοπρεπής για ένα άτομο (υπνοδωμάτιο και καθιστικό) αλλά και για ένα ζευγάρι. Η διαφορά εδώ των τμ ανά άτομο είναι εξίσου ριζική (διαφορά 100%). Ο δείκτης επιφάνεια/sneed αποφεύγει αυτά τα προβλήματα και εκφράζει ρεαλιστικά το επίπεδο κατανάλωσης του νοικοκυριού. Το δεύτερο χαρακτηριστικό είναι η αγοραία αξία της κατοικίας (σε χιλ. €) ανά τμ ως δείκτης του επιπέδου ποιότητας. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 6 αυτά τα δύο χαρακτηριστικά ερμηνεύουν από μόνα τους αρκετά ικανοποιητικά (R square άνω του 90%) την κλιμάκωση των αντίστοιχων δεικτών ικανοποίησης. Για να ελεγχθεί ο ρόλος του στρώματος status ως ομάδα αναφοράς, εξετάστηκαν οι συνδυασμοί 5χ11 των 5 στρωμάτων status με τις 11 κατηγορίες ικανοποίησης και αποκλείστηκαν οι υπο-ομάδες με πολύ μικρό αριθμό παρατηρήσεων. Στις υποομάδες που δημιουργούνται με αυτό το συνδυασμό προστέθηκε στις προηγούμενες μεταβλητές για τις πραγματικές συνθήκες ο δείκτης της ιεραρχίας κατηγοριών status 1-5. Τα αποτελέσματα γραμμικών παλινδρομήσεων κατά ομάδες για τους δείκτες ικανοποίησης C10 και C11 φαίνονται στον επόμενο πίνακα.

	Παλινδρόμηση C10		**Παλινδρόμηση C11**	
R square	0,827		0,619	
Υποομάδες	45		42	
	Συντελεστές	Δείκτης t	Συντελεστές	Δείκτης t
Σταθερά	-8,806	-7,426	-7,677	-3,783
b7b/sneed	10,282	13,980	-	-
hvalue/b7b	-	-	8,948	7,716
statusg5h	0,867	6,038	0,785	3,441

[23] Το αναγκαίο μέγεθος κατοικίας βασίζεται σε γαλλικό πρότυπο της δεκαετίας του 1980 και υποθέτει ότι πέραν του κοινού καθιστικού κάθε ζευγάρι χρειάζεται ένα δωμάτιο, κάθε άλλο ενήλικο (18+) άτομο ένα δωμάτιο και ότι τα παιδιά μέχρι 13 ετών μπορούν ανά δύο να έχουν ένα δωμάτιο, ανεξαρτήτως φύλου, ενώ τα 14-17 ετών μπορούν να μοιραστούν δωμάτιο μόνο όταν είναι του ιδίου φύλου. Με βάση τα ελληνικά δεδομένα του 1990, τα προκύπτοντα αναγκαία δωμάτια μεταφράζονται σε επιφάνεια πολλαπλασιαζόμενα με 20 τμ και στο άθροισμα προστίθενται 10 τ.μ. Αυτός ο αλγόριθμος δίνει, για παράδειγμα, 70 τμ ως ελάχιστο αναγκαίο για ένα ζευγάρι με παιδί. Βλ. Εμμανουήλ, κ.ά., 1996.

Και στις δύο περιπτώσεις ο δείκτης της κατηγορίας status δείχνει σημαντική *θετική* επιρροή. Δεδομένου ότι αυτός ο απλός αριθμητικός δείκτης status 1-5 αυξάνει προς τις κατηγορίες χαμηλότερης κοινωνικής θέσης, ο θετικός συντελεστής στις παλινδρομήσεις δείχνει ότι για δεδομένες αντικειμενικές συνθήκες χώρου και ποιότητας, ο βαθμός ικανοποίησης *αυξάνει* όσο χαμηλότερη είναι η κοινωνική θέση ή, αντίστροφα, ότι οι κατηγορίες υψηλότερης κοινωνικής θέσης έχουν περισσότερο απαιτητικά κριτήρια ικανοποίησης για δεδομένες συνθήκες. Από την άλλη τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι και οι *απόλυτες* συνθήκες στέγασης έχουν σημαντική επιρροή – και από στατιστική άποψη σημαντικότερη - στη διαμόρφωση του βαθμού ικανοποίησης. Αυτό βεβαίως δε σημαίνει ότι επαληθεύεται, έστω και μερικά, η αξιολόγηση των συνθηκών διαβίωσης με απόλυτους όρους που προτείνει η οικονομική ατομιστική ωφελιμιστική προσέγγιση. Το ίδιο αποτέλεσμα θα έχουμε εάν ισχύει η *σχετικιστική* θεώρηση της αξίας των αγαθών και η ομάδα αναφοράς είναι το *ανώτερο* κοινωνικό στρώμα ή, για παράδειγμα, οι *μέσες* συνθήκες στη συγκεκριμένη κοινωνία.

Διάγραμμα 1: Καμπύλες ικανοποίησης από το χώρο της κατοικίας κατά στρώμα status

Συμπερασματικά, τα δεδομένα για το βαθμό ικανοποίησης από την κατοικία υποδεικνύουν ότι τόσο οι συνθήκες της ομάδας status στην οποία ανήκει το νοικοκυριό όσο και τα πρότυπα της ευρύτερης κοινωνικής ιεραρχίας λειτουργούν ως σημαντικά σημεία αναφοράς. Από τη διάρθρωση των στατιστικών σχέσεων που εκτιμήσαμε προκύπτει ότι η επιρροή της ομάδας status στην οποία ανήκει το νοικοκυριό είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ως αποτέλεσμα, έχουμε τις καμπύλες ικανοποίησης για το διαθέσιμο χώρο που φαίνονται στο Διάγραμμα 1 (υπολογισμένες για μη-γραμμική διπλή λογαριθμική σχέση): η κατώτερη καμπύλη αντιστοιχεί στην *ανώτερη* ομάδα status ενώ η ανώτερη καμπύλη στην ιεραρχικά κατώτερη. Για τις ίδιες συνθήκες (π.χ. δείκτης επιφάνεια προς ανάγκες χώρου ίσος με 1,2) ο βαθμός ικανοποίησης είναι σημαντικά μεγαλύτερος στις ομάδες με χαμηλότερη κοινωνική θέση, καθώς το μέτρο σύγκρισης στο οποίο αναφέρονται επηρεάζεται εν πολλοίς από

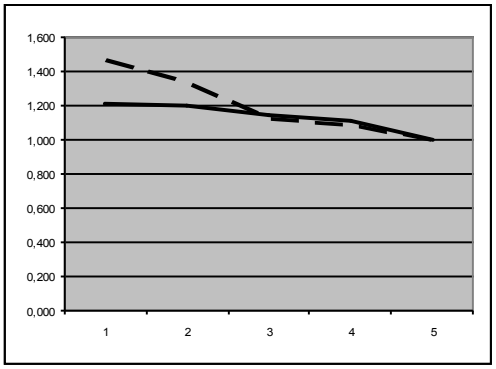
τις συνθήκες της ομάδας που ανήκουν. Ο ίδιος μηχανισμός οδηγεί σε μικρότερο βαθμό ικανοποίησης στα ανώτερα στρώματα.[24]

Οι διαφορές στην αξιολόγηση των συνθηκών κατοικίας από τις διαφορετικές ομάδες status φαίνονται και στα στοιχεία του Πίνακα 7 και τα αντίστοιχα διαγράμματα. Καθώς οι αντικειμενικές συνθήκες βελτιώνονται σταδιακά στην κλίμακα status από την ομάδα 5 στην ομάδα 1 (διακεκομμένες γραμμές), η καμπύλη του μέσου βαθμού ικανοποίησης αυξάνεται με πολύ αργότερο ρυθμό και αποκλίνει σημαντικά από το στρώμα 4 και μετά όσον αφορά την ποιότητα και από το στρώμα 3 για την επάρκεια του χώρου της κατοικίας.

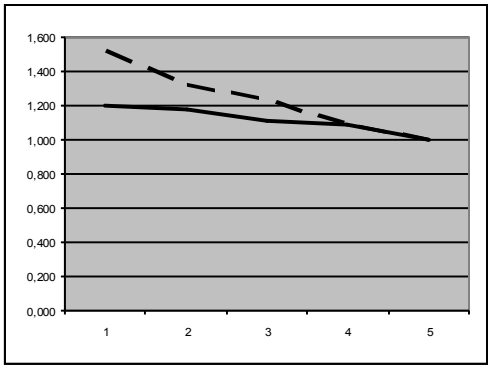
Πίνακας 7: Σχετικοί δείκτες συνθηκών και ικανοποίησης στα κλιμάκια status

	Διαθέσιμος χώρος		Αξία-ποιότητα	
STATUSG5H	avg(C10)	AVG(B7B/SNEED)	avg(C11)	AVG(HVALUE/B7B)
1	1,207	1,468	1,198	1,522
2	1,206	1,334	1,181	1,317
3	1,143	1,124	1,111	1,235
4	1,114	1,091	1,089	1,086
5	1,000	1,000	1,000	1,000

Χώρος

Αξία - ποιότητα

12.5 Ο ρόλος του κοινωνικού status της περιοχής κατοικίας

Μια σημαντική όψη της κατανάλωσης κατοικίας είναι η επιλογή περιοχής εγκατάστασης. Για τη σύγχρονη νέο-κλασσική οικονομική προσέγγιση, η επιλογή αυτή βασίζεται στην υποκειμενική αξιολόγηση από τα νοικοκυριά των επιμέρους χαρακτηριστικών της περιοχής, τα οποία θεωρούνται ξεχωριστά προϊόντα και

[24] Θα μπορούσε να αντιταχθεί, βέβαια, ότι παρόμοιο αποτέλεσμα προβλέπει και η ατομιστική θεωρία της οριακής χρησιμότητας με κάποια παραλλαγή της υπόθεσης της "φθίνουσας απόδοσης" (diminishing returns) των καταναλωτικών αγαθών: τα ευπορότερα στρώματα αποκομίζουν μικρότερη ωφέλεια από την αύξηση κάποιου αγαθού επειδή είναι, γενικώς, "χορτασμένα". Πρόκειται φυσικά για μια αυστηρά α-κοινωνική βιολογικο-ψυχολογική ερμηνεία που δε συνάδει με μια κοινωνιολογική προσέγγιση.

προστίθενται στα άλλα χαρακτηριστικά της στεγαστικής μονάδας. Αυτές οι προσεγγίσεις, γνωστές ως υποδείγματα *ευδαιμονιστικών δεικτών* (hedonic models), εισάγουν πολύ συχνά και δείκτες για τον κοινωνικο-οικονομικό χαρακτήρα ή το εισοδηματικό επίπεδο της περιοχής ως υποκατάστατα (proxy variables) του ποιοτικού επιπέδου της περιοχής ή της συγκεκριμένης τοπικής υπο-αγοράς κατοικίας.[25] Στην πραγματικότητα, με αυτό τον τρόπο εισάγεται πλαγίως η κοινωνική ανάλυση της ζήτησης περιοχής κατοικίας καθώς και οικονομικοί μηχανισμοί που παραπέμπουν σε πιο παραδοσιακά υποδείγματα της αγοράς κατοικίας.

Αν αγνοήσουμε τα ειδικά γεωγραφικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά μιας περιοχής (ποιότητα περιβάλλοντος, εγγύτητα σε τόπους εργασίας και υπηρεσιών κλπ.) και περιοριστούμε στους γενικότερους μηχανισμούς της αγοράς κατοικίας, ο προφανής παράγοντας για την προσέλκυση των νοικοκυριών ενός συγκεκριμένου στρώματος σε μια περιοχή είναι η επαρκής προσφορά κατοικιών με μέγεθος και αξία που είναι συναφή με τα οικονομικά και στεγαστικά δεδομένα αυτού του στρώματος. Όσο πιο πολύ διαφέρουν τα μέσα μεγέθη μιας περιοχής από το μέσο όρο του αντίστοιχου στρώματος, είτε προς τα άνω (ακριβές και μεγάλες κατοικίες) είτε προς τα κάτω (πολύ χαμηλής αξίας και μικρές), τόσο μικρότερη θα είναι η ζήτηση για εγκατάσταση στην περιοχή.[26] Αυτή η υπόθεση της *στεγαστικής συνάφειας* μπορεί να εκφραστεί με το ακόλουθο απλό πιθανοκρατικό μοντέλο:

$$(1) \quad P(Dg,j) = \varphi\,(Kj, |HRg-HRj|)/\ \Sigma\varphi$$

όπου P(Dg,j) η πιθανότητα ζήτησης κατοικίας στην περιοχή j από μέλη της ομάδας g, Kj η συνολική προσφορά κατοικιών στην j , |HRg-HRj| η απόλυτη τιμή της διαφοράς της μέσης αξίας (μετρημένη με τα ενοίκια) στην j και της μέσης στεγαστικής δαπάνης της ομάδας g (δηλαδή της *συνάφειας* μεταξύ των δύο) και, τέλος, Σφ το άθροισμα της συνάρτησης φ αυτών των δύο παραγόντων στο σύνολο των περιοχών της πόλης.

Γνωρίζουμε ήδη από τα προηγούμενα περί των όψεων της κατανάλωσης κατοικίας, ότι η καταλληλότερη διάσταση διαστρωμάτωσης για την ανάλυση της ζήτησης είναι η στρωμάτωση κατά ομάδες status – και λιγότερο η οικονομική τάξη. Για να ελέγξουμε την παραπάνω υπόθεση (1) για τη χωροθέτηση των 5 μεγάλων ομάδων status, οι 82 περιοχές του δείγματος στην Αττική συμπτύχθηκαν σε 44, ανάλογα με το μέγεθος και την κοινωνική και γεωγραφική τους εγγύτητα. Στον Πίνακα 8 φαίνονται

[25] Δεν είναι εδώ ο χώρος για να αναφερθούμε στην ογκώδη βιβλιογραφία περί ευδαιμονιστικών δεικτών στην ανάλυση της ζήτησης κατοικίας. Ωστόσο, ως γενική παρατήρηση, θα πρέπει να σημειωθεί ότι αν και ως προσέγγιση φαίνεται εντελώς εύλογη από την σκοπιά των καταναλωτών και των κτηματομεσιτών, αφενός βασίζεται σε άκρως μη ρεαλιστικές υποθέσεις για την ύπαρξη τέλειων αγορών προϊόντων για τα επιμέρους χαρακτηριστικά και αφετέρου αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα όταν η στατιστική ανάλυση επεκταθεί πέρα από καλώς διαμορφωμένες και οργανωμένες τοπικές αγορές. Εξ ου και η προσφυγή σε καθοριστικά κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των περιοχών που δεν μπορούν βέβαια να θεωρηθούν είτε "προϊόντα" τα ίδια ή χαρακτηριστικά του προϊόντος κατοικία.

[26] Βλ. Εμμανουήλ, Γκόρτσος, Καμούτση (2008), Εμμανουήλ, 2009.

τα αποτελέσματα της απλής γραμμικής παλινδρόμησης του αριθμού κατοικιών κάθε ομάδας status σε κάθε περιοχή με ανεξάρτητες μεταβλητές το σύνολο των νοικοκυριών της περιοχής και τη συνάφεια μεταξύ του μέσου επιπέδου ενοικίων (καταβαλλόμενων και τεκμαρτών) στην περιοχή (HRj) και του μέσου επιπέδου ενοικίων (στεγαστικής δαπάνης) της ομάδας (HRg). Ως εναλλακτικό μοντέλο εξετάστηκε η αμιγώς κοινωνιολογική υπόθεση ότι η χωροθέτηση κάθε ομάδας θα εξαρτάται από τη συνάφεια μεταξύ του μέσου δείκτη status της ομάδας (STg) και του μέσου δείκτη της περιοχής (STj).

Πίνακας 8: Μοντέλα συνάφειας με την περιοχή κατοικίας

STATUSG5H (στρώμα status)	1	2	3	4	5
	Μοντέλο	STg-STj			
R square	0,7809	0,6153	0,3043	0,7535	0,6132
Συντελεστής b	-13,5453	-3,5613	-1,8275	-10,4530	-7,3882
Student t	-9,4013	-2,4209	-1,7014	-9,0031	-6,9875
	Μοντέλο	HRg-HRj			
R square	0,4526	0,5645	0,3152	0,3975	0,4254
Συντελεστής b	-0,0608	-0,0058	-0,0077	-0,0262	-0,0262
Student t	-3,2855	-0,6274	-1,8953	-2,9910	-4,4119

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης φαίνονται στον Πίνακα 8 για τα πέντε στρώματα κοινωνικής θέσης και για τα δύο εναλλακτικά μοντέλα επιρροής στη χωροθέτηση (δεν εμφανίζεται στον πίνακα ο ρόλος του μεγέθους της περιοχής που είναι προφανής). Αυτά δείχνουν ότι η αμιγώς κοινωνιολογική υπόθεση, αυτή δηλαδή που προτάσσει τη συνάφεια με το επίπεδο status των περιοχών, υπερτερεί σαφώς της εναλλακτικής που βασίζεται στον οικονομικό μηχανισμό της αγοράς κατοικίας. Τόσο στους συντελεστές προσδιορισμού (R square) όσο και στους δείκτες στατιστικής σημαντικότητας (***t)*** οι διαφορές μεταξύ των δύο είναι ιδιαίτερα μεγάλες. Εξαίρεση, με πολύ φτωχά στατιστικά αποτελέσματα και στα δύο μοντέλα, αποτελεί η ειδική μεσαία κατηγορία status που αποτελείται από κατώτερους υπαλλήλους γραφείου, μάγειρους και σερβιτόρους, αστυνομικούς και υπαλλήλους υπηρεσιών προστασίας – ομάδα με, συγκριτικά, μικρότερη ηλικία από τις άλλες ομάδες και επίπεδο status που γειτνιάζει αφενός με την κατώτερη μεσαία τάξη και αφετέρου με την ανώτερη εργατική – χαρακτηριστικά που χωροθετούν αυτή την ομάδα σε περισσότερο κεντρικές και κοινωνικά μικτές περιοχές. Συμπερασματικά, και σχετικά με την περιοχή κατοικίας, η διαστρωμάτωση κατά status και ο ρόλος status στην επιλογή περιοχής κατοικίας αποδεικνύεται καθοριστικός – αν ληφθεί υπόψη ότι τα θετικά αποτελέσματα που φαίνονται στον Πίνακα 8 δεν περιλαμβάνουν άλλους σημαντικούς καθοριστικούς παράγοντες και ιδιαίτερα τη σχέση μεταξύ εργασίας και κατοικίας.

12.6 Η υπερκατανάλωση κατοικίας ως αγαθό κοινωνικού κύρους (status good)

Όπως έχουμε δει στα προηγούμενα, το μέγεθος της κατοικίας συνδέεται με το επίπεδο status των νοικοκυριών τόσο με την έννοια ότι αποτελεί ένα προσεγγιστικό *σήμα* (signal, marker) ενός επιπέδου διαβίωσης που αντιστοιχεί σε κάποιες ομάδες status όσο και με την έννοια ότι επιτρέπει ένα επίπεδο διαβίωσης που συνάδει κοινωνικά με τον τρόπο διαβίωσης αυτών των ομάδων. Από την άλλη, τα δεδομένα κάνουν φανερό ότι πρόκειται για ένα αγαθό που έχει το χαρακτήρα του *αναγκαίου* και που δεν αυξάνεται ανάλογα ή περισσότερο στα υψηλότερα εισοδήματα (όπως στα "αγαθά πολυτελείας"). Με δεδομένη την ακαμψία και τον υψηλό βαθμό τυχαιότητας που χαρακτηρίζουν την ελληνική αγορά κατοικίας, είναι φυσικό να έχουμε σε κάθε στρώμα μεγάλη διασπορά μεγεθών κατοικίας για νοικοκυριά που κατά τα άλλα είναι παρόμοια: ένα άτομο μπορεί να μένει σε 100 τ.μ. ή κάποιο νοικοκυριό στο πατρογονικό σπίτι σε επιφάνεια πολύ μεγαλύτερη ή πολύ μικρότερη από αυτή που θα επέλεγε κανονικά ως καταναλωτής. Αυτή η μεγάλη διασπορά καθιστά τη συστηματική κατανόηση της "υπερκατανάλωσης" ή της "υποκατανάλωσης" κατοικίας δυσπρόσιτη τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά. Ωστόσο, είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι η κατανάλωση μεγάλου χώρου κατοικίας, πάνω από κάποιο όριο σε σχέση με τις ανάγκες του νοικοκυριού, πιθανότατα θα λειτουργήσει ως *σήμα status* με τη διαφορετική έννοια ότι παραπέμπει σε *σαφώς ανώτερο* στρώμα και, πιθανόν, σε μορφές *επιδεικτικής* κατανάλωσης. Σε αυτή την περίπτωση η κατοικία θα λειτουργήσει ως πολυτελές *αγαθό status* (status good) ή *αγαθό συγκριτικής θέσης* (positional good).

Πίνακας 9: Μεγέθη κατοικίας και ελάχιστα πρότυπα - Σύνολο & Νοικοκυριά με "ιδιαίτερα μεγάλη κατοικία" (ΙΜΚ)

	Όλα τα νοικοκυριά				Νοικοκυριά με "ιδιαίτερα μεγάλη" κατοικία				
ESEC5H	Αριθμός	Επιφάνεια	Πρότυπο	Επιφ/Πρότ	Αριθμός	Επιφάνεια	Πρότυπο	Επιφ/Πρότ	% Νοικ
Μη ενεργοί	100	71,34	63,20	1,13	15	106,47	56,67	1,88	15,0%
1	877	102,06	67,88	1,50	365	131,51	63,21	2,08	41,6%
2	321	84,82	68,57	1,24	85	110,21	58,94	1,87	26,5%
3	475	86,76	74,34	1,17	108	119,25	61,85	1,93	22,7%
4	215	77,21	67,95	1,14	36	99,97	56,67	1,76	16,7%
5	499	75,74	73,09	1,04	75	102,20	56,40	1,81	15,0%
Σύνολο	2487	88,25	70,09	1,26	684	121,50	61,23	1,98	27,5%

Στον Πίνακα 9 φαίνονται οι μέσες επιφάνειες των κατοικιών για τις κατηγορίες status 1 έως 5 καθώς και η σχέση τους με τα ελάχιστα πρότυπα που εκφράζουν τις ανάγκες των νοικοκυριών. Η σχέση αυτή κυμαίνεται από 1,04 στην κατηγορία 5 έως 1,5 στην ανώτερη κατηγορία 1. Όπως υποδείξαμε στη θεωρητική εισαγωγή, για να έχουμε τεκμήριο ότι πρόκειται για κατανάλωση που παραπέμπει σε σαφώς ανώτερη κοινωνική θέση ενδείκνυται να ορίσουμε μεγέθη και είδη κατανάλωσης που

προσιδιάζουν *εμφανώς* στο ανώτερο στρώμα. Θα ορίσουμε, με αυτό το πνεύμα, ως "ιδιαίτερα μεγάλη κατοικία" (ΙΜΚ) τις μονάδες που η επιφάνεια τους είναι τουλάχιστο 50% μεγαλύτερη από το ελάχιστο πρότυπο. Τα νοικοκυριά με τέτοιου μεγέθους κατοικίες φαίνονται επίσης στον Πίνακα 9. Το ποσοστό τους ανά στρώμα κλιμακώνεται από 15% στο 5 έως 26,5% στο 2 και αυξάνεται έντονα στο 1 σε 41,6%.

Η κατανομή των νοικοκυριών με ιδιαίτερα μεγάλη κατοικία (ΙΜΚ για συντομία) σε όλες τις διαστάσεις της διαστρωμάτωσης ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του αρχηγού και το εισόδημα του νοικοκυριού (κατηγορίες STATUG5H, ESEC5H, INCOME5) φαίνεται στον Πίνακα 8. Η κλιμάκωση των ποσοστών είναι εντονότερη στο εισόδημα, όπως είναι αναμενόμενο, από 15% σε άνω του 57%. Ωστόσο, όπως έχουμε ήδη τονίσει, την πιο έγκυρη σχέση της κατανάλωσης με το "διαρθρωτικό" εισόδημα ("οικονομικούς πόρους") μας δίνουν τα δεδομένα ανά τάξεις ή στρώματα status. Στα τελευταία, η υπολογιζόμενη εισοδηματική ελαστικότητα της πιθανότητας για κατανάλωση ΙΜΚ ανέρχεται σε 1,772 – μια ελαστικότητα που παραπέμπει σε αγαθά πολυτελείας.

Πίνακας 10: Ποσοστά "ιδιαίτερα μεγάλων" κατοικιών ανά ομάδα

ESEC5H	%IMK	STATUSG5H	%IMK	INCOME5	%IMK
1	41,6%	1	45,4%	1	15,1%
2	26,5%	2	33,9%	2	19,2%
3	22,7%	3	21,0%	3	31,4%
4	16,7%	4	17,5%	4	31,3%
5	15,0%	5	12,3%	5	57,4%
Σύνολο	27,5%		27,5%		27,5%

STATUSG5H	Αριθμός	Άνω των 150 τμ	%
μ.ε.	102	3	2,9%
1	593	73	**12,3%**
2	602	22	3,7%
3	238	3	1,3%
4	544	5	0,9%
5	408	2	0,5%
Σύνολο	2487	108	4,3%

Είναι γνωστή η φιλολογία τόσο στον ελληνικό όσο και στον ξένο τύπο, τόσο πριν όσο και μετά την κρίση, σχετικά με την υποτιθέμενη υπερκατανάλωση κατοικίας από τους Έλληνες. Τα ποσοστά και τα απόλυτα μεγέθη κατοικίας για την ομάδα των "υπερκαταναλωτών" (με ΙΜΚ) δείχνουν μια πιο ισορροπημένη εικόνα – ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι μέρος αυτών των ποσοστών οφείλεται στις δυσλειτουργίες και ακαμψίες της αγοράς. Μεγέθη της τάξης των 100-110 τμ δεν είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακά και ακόμη και η μέση τιμή των 131,5 τμ των υπερκαταναλωτών στο στρώμα 1 δεν εντυπωσιάζει όταν ληφθεί υπόψη ότι πρόκειται

για μια οικονομική ελίτ. Εντύπωση στις ελληνικές συνθήκες, με τη διπλή έννοια ως στατιστικό δεδομένο και ως *μέσο* εντυπωσιασμού, προκαλούν πιθανόν οι κατοικίες άνω των 150 τμ. Αυτές ωστόσο, όπως φαίνεται στον επόμενο πίνακα αφορούν μια πολύ μικρή μειονότητα (4,3%) με σημαντική συμμετοχή μόνο στο ανώτερο στρώμα (12,3%).

12.7 Τάξεις, status, εισόδημα και χαρακτηριστικά της κατοικίας

Στα προηγούμενα εξετάστηκε η σχέση μεταξύ των βασικών μεγεθών που μετρούν την κατανάλωση κατοικίας και την επιλογή περιοχής, με την κοινωνικο-οικονομική διαστρωμάτωση. Στα επόμενα θα εξετάσουμε μια σειρά σημαντικά και διακριτά στοιχεία της στέγασης τα οποία προσδίδουν αξία στην κατοικία και τα οποία, κατά τεκμήριο, συνδέονται με την κοινωνική διαστρωμάτωση. Το ερευνητικό ερώτημα εδώ θα είναι, εν πολλοίς όπως και στα προηγούμενα, με ποια διάσταση της διαστρωμάτωσης συνδέεται η διαφοροποίηση στην εμφάνιση αυτών των χαρακτηριστικών και, πιο ειδικά, σε τι βαθμό αυτά τα χαρακτηριστικά διαφορο-ποιούνται κοινωνικά με τρόπο που μπορεί να προσδώσει κοινωνικό κύρος (status).

Πίνακας 11: Καθεστώς στέγασης κατά κ/ο τάξεις (ESeC9)

ESeC9h	Ιδιοκάτοικοι		Δωρεάν	Ενοικιαστές	Σύνολο
	Χωρίς δάνειο	Με δάνειο			νοικοκυριών
1	51,0%	21,7%	7,9%	19,4%	100,0%
2	49,4%	21,3%	5,9%	23,5%	100,0%
3	46,3%	16,3%	7,5%	29,9%	100,0%
4	47,8%	16,9%	5,1%	30,2%	100,0%
5*					
6	41,2%	22,0%	6,2%	30,5%	100,0%
7	41,3%	13,3%	6,4%	39,0%	100,0%
8	42,4%	17,1%	7,4%	33,2%	100,0%
9	39,5%	13,6%	5,2%	41,6%	100,0%
	46,0%	**18,1%**	**6,3%**	**29,6%**	**100,0%**
	Χωρίς μετανάστες				
7	44,3%	14,3%	6,9%	34,5%	100,0%
8	54,9%	20,4%	8,6%	16,0%	100,0%
9	50,2%	16,1%	6,3%	27,4%	100,0%

(*): Η τάξη 5 (αγρότες) εξαιρέθηκε λόγω μικρού δείγματος

α) Νομικό καθεστώς στέγασης

Από τη σκοπιά των νοικοκυριών το βασικότερο, πιθανόν, χαρακτηριστικό είναι το νομικό καθεστώς στέγασης: το αν η κατοικία είναι ιδιόκτητη, με ενοίκιο ή η χρήση της προσφέρεται δωρεάν – μια σημαντική κατηγορία στις ελληνικές συνθήκες όπου συχνά η ευρύτερη οικογένεια προσφέρει τη δωρεάν χρήση κατοικιών σε νεώτερα

μέλη της. Ωστόσο, στην ελληνική περίπτωση, όπως και στις άλλες χώρες του ευρωπαϊκού νότου, σε αντίθεση με την υπόλοιπη δυτική Ευρώπη, η ιδιοκατοίκηση δεν αποτελεί προνόμιο των ευπορότερων οικονομικών στρωμάτων (Norris & Winston, 2012).

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 11, ιδιαίτερα όταν αφαιρεθούν από τις τάξεις 7-9 οι οικονομικοί μετανάστες οι οποίοι στεγάζονται σχεδόν αποκλειστικά με ενοίκιο, το ποσοστό ιδιοκατοίκησης παρουσιάζει μικρές διαφορές στις διαφορετικές οικονομικές τάξεις και το μεγαλύτερο ποσοστό εμφανίζεται στη τάξη 8 (ειδικευμένοι εργάτες) και όχι στην ιεραρχικά ανώτερη τάξη 1. Είναι γνωστό, επίσης, ότι τα ποσοστά ιδιόκτητης κατοικίας ήταν υψηλότερα στην εργατική τάξη της Αθήνας σε σύγκριση με τα ανώτερα στρώματα τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες.[27] Συνεπώς, η διαταξική πρόσβαση στην ιδιόκτητη κατοικία έχει ισχυρότατες κοινωνικές και ιστορικές καταβολές και μπορούμε να πούμε ότι στην ελληνική κοινωνία εκφράζει ένα ισχυρό γενικό πολιτισμικό κανόνα που καθιστά το θέμα του νομικού καθεστώτος στέγασης ουσιαστικά ανεξάρτητο από το ζήτημα της *κατανάλωσης* κατοικίας. Καθοριστικός παράγων για αυτή τη διαταξική ομοιογένεια είναι, βέβαια, η σημαντική συμβολή της οικογένειας στην απόκτηση στέγης των νεώτερων γενιών και, γενικότερα, η συλλογική προσπάθεια της οικογένειας στη συσσώρευση αποταμιεύσεων και ακίνητων περιουσιακών στοιχείων. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτής της έρευνας (Πίνακας 12), άνω του 45% των νοικοκυριών με ιδιόκτητη κατοικία είχαν την τύχη "μεγάλης" ή "μέτριας" οικονομικής αρωγής από την οικογένεια – ποσοστό που δε διαφοροποιείται ταξικά σε σημαντικό βαθμό αν λάβουμε υπόψη την παρουσία των οικονομικών μεταναστών στην τάξη 5.[28]

Πίνακας 12: Ιδιοκάτοικοι: βαθμός συμβολής της οικογένειας

	Οικονομική συμβολή της οικογένειας				
ESeC5h	Μεγάλη	Μέτρια	Μικρή	Καθόλου συμβολή	Σύνολο
	1	2	3	4	
1	29,3%	18,8%	11,3%	40,6%	100,0%
2	31,6%	18,4%	8,1%	41,9%	100,0%
3	29,1%	16,4%	9,9%	44,6%	100,0%
4	42,7%	10,1%	9,0%	38,2%	100,0%
5	27,2%	12,2%	8,0%	52,6%	100,0%
	30,2%	16,3%	9,8%	43,6%	100,0%

[27] Τα στοιχεία για το καθεστώς στέγασης ανά μεγάλη επαγγελματική ομάδα του αρχηγού του νοικοκυριού καταγράφονται από τις έρευνες οικογενειακών προϋπολογισμών της ΕΣΥΕ ήδη από την πρώτη το 1958.

[28] Στοιχεία έρευνας για τα τέλη της δεκαετίας του 1980 για την Αθήνα με αναλυτικά στοιχεία κληρονομιών, γονικών παροχών, αντιπαροχών και οικονομικής ενίσχυσης δείχνουν ότι αυτό το ποσοστό ξεπερνούσε το 50% (Emmanuel, 1994)

Συμπερασματικά, η ιδιοκτησία της κατοικίας καθ' εαυτή (ανεξάρτητα από το μέγεθος ή τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της) δεν παρουσιάζει αφενός σημαντική σχέση με την κοινωνική διαστρωμάτωση και αφετέρου εμπίπτει περισσότερο στη σφαίρα της απόκτησης περιουσιακών στοιχείων παρά στη σφαίρα της κατανάλωσης.

β) Κτηριακός τύπος της κατοικίας

Σε μεγάλη δειγματοληπτική έρευνα των νοικοκυριών των αστικών κέντρων το 1988-1989 διαπιστώθηκε ότι σε *όλες* τις μεγάλες επαγγελματικές ομάδες το ποσοστό που προτιμούσε να διαμένει σε μονοκατοικία αντί σε διαμέρισμα έφτανε το 80% (ΔΕΠΟΣ, 1990, Πιν. 5.15). Στην πραγματικότητα, βέβαια, η μεγάλη πλειονότητα, ιδιαίτερα στις μεγάλες πόλεις, δεν επιτυγχάνει αυτό το ιδεώδες και ζει σε διαμερίσματα για μια σειρά από σοβαρούς λόγους: το υψηλό κόστος των μονοκατοικιών (ιδιαίτερα για τα μεσαία και ανώτερα στρώματα), τους περιορισμούς της παραγωγής πολεοδομημένης γης και κατοικιών, την ανάγκη γειτνίασης με τους τόπους εργασίας και υπηρεσιών κ.ά. Στην Αθήνα του 2013 και οι δύο τύποι (Μονοκατοικία –Διπλοκατοικία) στην *αμιγή μορφή* τους, δηλαδή δόμηση με το πανταχόθεν ελεύθερο σύστημα, καλύπτουν μόνο το 15% της στέγασης των νοικοκυριών. Από οικονομική άποψη θα περίμενε κανείς ότι ο σχετικά σπάνιος επιθυμητός τύπος της μονοκατοικίας ή της εξίσου καθιερωμένης διπλοκατοικίας αποτελεί ένα αγαθό που η χρήση του αυξάνει στα ευπορότερα στρώματα. Στην πραγματικότητα αυτό δεν ισχύει. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 13 τα ποσοστά αυτών των δύο τύπων στη διαστρωμάτωση κατά τάξεις και ομάδα status κυμαίνονται σε κοντινά επίπεδα και, μάλιστα, είναι υψηλότερα στα χαμηλότερα στρώματα. Συνεπώς, ο κτηριακός τύπος της κατοικίας καθ' εαυτός (ανεξάρτητα από μέγεθος και ποιότητα) δε συνιστά στοιχείο που λειτουργεί ως σήμα ή δείκτης συγκεκριμένου επιπέδου status ή προσδίδει ανώτερο κοινωνικό κύρος.

Πίνακας 13: Κτηριακός τύπος κατοικίας (ποσοστά ανά ομάδα)

esec5h	**1. Μονοκ.**	**2. Διπλοκ.**	**1&2**	**Μεζονέτα**
1	6,2%	7,0%	13,2%	4,2%
2	8,0%	8,6%	16,7%	0,9%
3	11,9%	5,1%	17,1%	1,6%
4	6,0%	6,4%	12,4%	0,0%
5	10,7%	6,8%	17,5%	0,2%
statusg5h	**1. Μονοκ.**	**2. Διπλοκ.**	**1&2**	**Μεζονέτα**
1	5,8%	7,2%	13,0%	4,8%
2	8,2%	7,0%	15,2%	2,5%
3	5,9%	5,0%	10,9%	0,0%
4	10,9%	5,8%	16,8%	0,4%
5	11,3%	7,7%	18,9%	0,7%
Σύνολο	8,5%	6,7%	15,1%	2,0%

Ο μόνος κτηριακός τύπος που εμφανίζει ισχυρή σχέση με την κοινωνική διαστρωμάτωση είναι ο τύπος της *μεζονέτας* σε ανεξάρτητο οικόπεδο. Ωστόσο,

αποτελεί μόνο το 2% (Πίνακας 13) των κατοικιών και συναντάται, σε κάπως αξιόλογα ποσοστά, μόνο στην κορυφή της ταξικής δομής και της ιεραρχίας status. Παρά αυτή τη σχέση, δε νομίζουμε ότι έχει το χαρακτήρα ισχυρού αγαθού ανώτερης θέσης για την ευρύτερη κοινωνία. Αποτελεί, κατά την άποψη μας, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, μια ιδιόμορφη *πολιτισμική παραλλαγή* τρόπου στέγασης βασισμένη σε ευρωπαϊκά πρότυπα που περιορίζεται κυρίως στα προάστια των ανώτερων στρωμάτων.

γ) Όροφος σε πολυκατοικία

Αντίθετα με τον κτηριακό τύπο, η θέση της κατοικίας σε συγκεκριμένο όροφο μιας πολυκατοικίας σχετίζεται σε σημαντικό βαθμό με το σύστημα διαστρωμάτωσης. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 14 που περιγράφει την κατανομή των νοικοκυριών σε πολυκατοικίες (3-5 διαμερίσματα και άνω), η στέγαση σε υπόγειο-ισόγειο[29] αυξάνεται στην εργατική τάξη και στα χαμηλότερα στρώματα status, ενώ η στέγαση στον 4^{ο} όροφο και άνω αυξάνεται όσο ανερχόμαστε στην κοινωνικο-οικονομική ιεραρχία. Τα ποσοστά στους ενδιάμεσους ορόφους, που αφορούν και την πλειονότητα των νοικοκυριών, δε διαφοροποιούνται σημαντικά ή με συστηματικό τρόπο.

Πίνακας 14: Όροφος σε πολυκατοικία (ποσοστά ανά ομάδα)

esec5h	Υπόγειο-ισόγειο	1ος-2ος-3ος	4ος και άνω
1	8,0%	65,9%	26,1%
2	7,8%	73,9%	18,3%
3	13,6%	67,6%	18,8%
4	13,1%	71,4%	15,5%
5	24,4%	61,1%	14,5%
statusg5h	Υπόγειο-ισόγειο	1ος-2ος-3ος	4ος και άνω
1	6,4%	65,4%	28,1%
2	6,7%	71,9%	21,3%
3	13,5%	69,7%	16,8%
4	17,8%	66,7%	15,5%
5	25,2%	59,7%	15,1%
Σύνολο	12,8%	66,9%	20,3%

Τα στοιχεία του Πίνακα 14 υποδεικνύουν ότι η στέγαση σε ισόγειο κλασσικής τουλάχιστον πολυκατοικίας σε πυκνοδομημένη περιοχή[30] (πολύ περισσότερο σε υπόγειο) συνιστά ισχυρό δείκτη κατώτερης κοινωνικής θέσης. Η στέγαση, από την άλλη, σε ανώτερο όροφο συνδέεται μεν σε σημαντικό βαθμό με την κοινωνική διαστρωμάτωση αλλά διαφοροποιείται σε σχετικά ηπιότερο βαθμό.[31] Σε κάθε

[29] Αφορά κυρίως ισόγεια – μόνο 1,6% του συνόλου διαμένει σε υπόγεια.

[30] Τη σημασία του υπογείου-ισογείου καθιστούν ασαφή οι περιπτώσεις πολυκατοικιών σε προάστια με κήπο και πρασιά, η αξιοποίηση υπογείων που έχουν κατασκευαστεί ως "playrooms" κλπ.

[31] Σαν μέτρο σύγκρισης έχουμε τη σχέση μεταξύ μέσου εισοδήματος στο στρώμα status 1 και στο στρώμα 5 που υπερβαίνει το 2:1 (η πραγματική σχέση είναι 2,08:1). Σχέσεις μεταξύ των δύο ακραίων στρωμάτων που υπερβαίνουν αυτή τη τιμή μπορούν να θεωρηθούν ενδεικτικές μιας καταναλωτικής

περίπτωση, πάντως συνδέεται σημαντικά με το status και σε βαθμό μάλλον ισχυρότερο από ότι με την οικονομική τάξη. Όπως φαίνεται στο επόμενο πίνακα με τα αποτελέσματα παλινδρόμησης κατά ομάδες για τις υποκατηγορίες που προκύπτουν μετά συνδυασμό των δύο σχημάτων διαστρωμάτωσης (συνδυασμός 5χ5), στην απλή γραμμική παλινδρόμηση όπου βαραίνουν το ίδιο οι ακραίες περιορισμένου μεγέθους περιπτώσεις διαφοράς μεταξύ ESEC5H και STATUG5H, και οι δύο διαστάσεις ασκούν σημαντική επιρροή (με ισχυρότερη την τάξη). Στη σταθμισμένη παλινδρόμηση, αντίθετα, υπερισχύει σαφώς η διάσταση του status.

Παλινδρόμηση κατά ομάδες: Ποσοστά κατοικίας σε 4ο όροφο & άνω

Απλή γραμμική		**Σταθμισμένη**	
R square=0,735		R square=0,835	
ESeC5H		ESeC5H	
Student ***t***	-3,365	Student ***t***	-1,622
STATUG5H		STATUG5H	
Student ***t***	-2,592	Student ***t***	-3,415

δ) Νεόδμητες και παλαιές κατοικίες

Παρόμοιες διαπιστώσεις με τις προηγούμενες μπορούν να γίνουν για την παλαιότητα ή το νεόδμητο των κατοικιών. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 15, η στέγαση σε κατοικίες κατασκευασμένες την περίοδο 1946-1980 αυξάνει σημαντικά ως ποσοστό

Πίνακας 15: Περίοδος κατασκευής της κατοικίας (ποσοστά ανά ομάδα)

	<46	46-60	61-80	81-95	96-05	06+
esec5h	1	2	3	4	5	6
1	1,7%	5,5%	37,2%	29,6%	18,7%	7,2%
2	2,2%	7,1%	43,3%	26,6%	15,5%	5,3%
3	0,6%	7,9%	48,8%	24,8%	12,9%	5,0%
4	1,4%	5,0%	49,1%	25,2%	13,3%	6,0%
5	2,2%	8,2%	54,4%	21,6%	9,8%	3,8%
statusg5h	1	2	3	4	5	6
1	1,8%	5,4%	37,7%	30,2%	17,6%	7,4%
2	1,3%	6,7%	37,0%	28,9%	20,0%	6,1%
3	0,8%	4,6%	51,0%	27,2%	11,3%	5,0%
4	2,4%	7,9%	49,5%	21,2%	13,5%	5,5%
5	1,2%	8,6%	57,7%	22,7%	6,4%	3,4%
Σύνολο	1,6%	6,7%	45,0%	26,2%	14,7%	5,7%

στα χαμηλότερα επίπεδα της ιεραρχίας των τάξεων και του status. Την αντίθετη κατεύθυνση διαφοροποίησης, που ευνοεί τα ανώτερα στρώματα έχουμε στα ποσοστά

συμπεριφοράς που συνάδει με αγαθά "πολυτελείας" και, ως εκ τούτου, αγαθά που η αύξηση τους ή η παρουσία τους προσδίδει ανώτερο status.

των νεόδμητων κατοικιών (2006-2013) και των σχετικά νεόδμητων (1996-2005). Σε αυτή την τελευταία περίπτωση, των σχετικά νέων κατοικιών της περιόδου 1996-2013, η κοινωνική κλιμάκωση των ποσοστών, ιδιαίτερα για τα στρώματα status, είναι έντονη: η σχέση μεταξύ των στρωμάτων 1 και 5 υπερβαίνει το 2,5:1. Έχουμε, δηλαδή, συνθήκες που προσδίδουν στη στέγαση σε σχετικά νεόδμητες κατοικίες τα χαρακτηριστικά ενός αγαθού ανώτερου status. Επιπλέον, όπως φαίνεται στα αποτελέσματα της παλινδρόμησης κατά ομάδες στον επόμενο πίνακα, το χαρακτηριστικό αυτό συνδέεται σαφώς με το status, ενώ αντίθετα δε συνδέεται στατιστικά σε σημαντικό βαθμό με την οικονομική τάξη όταν και οι δύο αυτές διαστάσεις διαστρωμάτωσης εξεταστούν σε συνδυασμό.

Παλινδρόμηση κατά ομάδες: Ποσοστά σχετικά νεόδμητων κατοικιών (1996-2013)

Απλή γραμμική		**Σταθμισμένη**	
R square=0,633		R square=0,736	
ESeC5H		ESeC5H	
Student ***t***	-1,394	Student ***t***	-0,197
STATUG5H		STATUG5H	
Student ***t***	-3,197	Student ***t***	-3,399

ε) Ειδικά χαρακτηριστικά: κήποι-πρασιές, μεγάλα μπαλκόνια, γκαράζ

Στην έρευνα του 2013 στην Αθήνα καταγράφηκαν, επίσης, ορισμένα χαρακτηριστικά της κατοικίας για τα οποία υποθέσαμε ότι θα εμφανίζουν σημαντική διαφοροποίηση κατά τις διαστάσεις της διαστρωμάτωσης: η ύπαρξη κήπου ή/και πρασιάς, τα μπαλκόνια ή βεράντες με σημαντικό πλάτος (άνω του 1,5μ.) και η ύπαρξη στεγασμένου γκαράζ. Πράγματι αυτά τα χαρακτηριστικά εμφανίζονται σε συστηματικά αυξανόμενα ποσοστά όσο ανερχόμαστε στην κλίμακα τόσο των οικονομικών τάξεων όσο και των στρωμάτων status (Πίνακας 16). Από αυτά, τα πρώτα δύο κλιμακώνονται σχετικά ήπια με δείκτη ανισότητας (σχέση του ποσοστού της ομάδας 1 προς το ποσοστό της ομάδας 5) της τάξης του 1,7-1,8, ενώ τα ποσοστά του στεγασμένου γκαράζ, αντίθετα, κλιμακώνονται έντονα (ο δείκτης 1:5 ξεπερνάει το 2,8 στην ιεραρχία status). Αυτό υποδεικνύει ότι τα γκαράζ πιθανότατα λειτουργούν σε σημαντικό βαθμό ως δείκτες ανώτερης κοινωνικής θέσης αν και μπορούμε να υποθέσουμε ότι εξίσου σημαντικός εδώ είναι ο ρόλος της οικονομικής κατάστασης του νοικοκυριού καθώς πρόκειται για τεχνικό χαρακτηριστικό της κατοικίας με προφανή χρησιμότητα. Στις παλινδρομήσεις κατά υποομάδες (συνδυασμός 5χ5) τα αποτελέσματα των απλών γραμμικών σχέσεων δείχνουν ότι τόσο στα γκαράζ όσο και στον κήπο/πρασιά υπερισχύει στατιστικά σαφώς ο ρόλος της οικονομικής τάξης ενώ στην περίπτωση του μπαλκονιού/βεράντας υπερισχύει μερικά το status αν και είναι σημαντικός ο ρόλος και της τάξης. Στις σταθμισμένες παλινδρομήσεις αυξάνεται κατά πολύ η στατιστική σημαντικότητα του status αλλά παραμένει ισχυρός και ο ρόλος της οικονομικής τάξης.

Πίνακας 16: Κατοικίες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (ποσοστά)

	κήπος/πρασιά	πλατύ μπαλκόνι	στεγ. γκαράζ
esec5h			
1	57,7%	63,7%	40,0%
2	48,1%	53,1%	28,7%
3	45,3%	48,1%	27,4%
4	37,2%	44,5%	21,1%
5	35,4%	37,6%	15,1%
statusg5h			
1	58,3%	66,1%	41,6%
2	54,1%	58,7%	36,9%
3	38,5%	46,0%	20,9%
4	42,4%	43,0%	21,1%
5	33,8%	36,9%	14,6%
Σύνολο	47,0%	51,2%	28,7%

Παλινδρόμηση κατά ομάδες: Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά

	Κήπος ή/και πρασιά	πλατύ μπαλκόνι/βεράντα	στεγασμένο γκαράζ
Απλή γραμμική			
R square	0,577	0,720	0,669
ESeC5H ***t***	-3,518	-2,806	-3,914
STATUSG5H ***t***	-1,066	-3,883	-1,869
Σταθμισμένη			
R square	0,850	0,928	0,864
ESeC5H ***t***	-2,948	-2,734	-1,867
STATUSG5H ***t***	-2,734	-5,732	-4,092

Συνοψίζοντας για τα ειδικά χαρακτηριστικά της κατοικίας στο επίπεδο κοινωνικών ομάδων, βλέπουμε στον επόμενο πίνακα ότι όλα δείχνουν "ομαδικές" ελαστικότητες ως προς το εισόδημα (τους μέσους όρους ανά ομάδα status) ανώτερες από αυτές για την επιφάνεια της κατοικίας ή τη στεγαστική δαπάνη. Ωστόσο, μόνο τα στεγασμένα γκαράζ και οι σχετικά νεώτερες κατοικίες (μετά το 1995) εμφανίζουν ελαστικότητες σαφώς άνω του 1 που συνάδουν με αγαθά πολυτελείας.

Προσεγγιστικές ελαστικότητες ως προς το εισόδημα	
Μεζονέτα**	4,369
4ος όροφος &άνω	0,882
Νεόδμητα μετά 1995	1,159
Νεόδμητα μετά 2005	0,874
Με κήπο ή/και πρασιά	0,745
Πλατύ μπαλκόνι/βεράντα	0,802
Στεγασμένο γκαράζ	1,449

(**): Μη σημαντική στατιστικά

Το να έχει ένα χαρακτηριστικό κατοικίας, στο μακροσκοπικό επίπεδο των ομάδων status, συμπεριφορά που συνάδει με αγαθό πολυτελείας δεν συνεπάγεται απαραίτητα ότι αυτό συνδέεται συστηματικά με την κοινωνική θέση. Πρώτον, μπορεί η σχέση με τα επίπεδα κοινωνικού κύρους να οφείλεται απλώς στο υψηλότερο εισόδημα ή, γενικότερα, στους οικονομικούς πόρους που εν πολλοίς συμπαρακολουθούν την άνοδο στην ιεραρχία κύρους. Δεύτερον, ακόμη και αν η στατιστική ανάλυση κατά ομάδες υποδεικνύει σημαντικό ρόλο του status και όταν ελέγχουμε για το ρόλο του εισοδήματος ή της οικονομικής τάξης, αυτό δεν εξασφαλίζει ότι η σχέση ισχύει ανάλογα και στο *ατομικό* επίπεδο. Είναι αλήθεια, βέβαια, ότι μια σχέση που ισχύει στο μακροσκοπικό επίπεδο των κοινωνικών ομάδων οπωσδήποτε γίνεται κοινωνικά αντιληπτή και επηρεάζει τις πεποιθήσεις και επιθυμίες των ατόμων. Ωστόσο, η έκταση της δράσης της στο επίπεδο των ατόμων και των νοικοκυριών πρέπει να ελεγχθεί εμπειρικά. Στο Πίνακα 17 παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης με την μέθοδο της δυαδικής λογιστικής παλινδρόμησης (binary logit) της *πιθανότητας* κατοχής κάποιου χαρακτηριστικού κατοικίας υπό τη συνδυασμένη επιρροή από το εισόδημα του νοικοκυριού, την οικονομική τάξη και το δείκτη επαγγελματικού status του αρχηγού του νοικοκυριού.

Πίνακας 17: Αποτελέσματα δυαδικής λογιστικής παλινδρόμησης - Κατοχή χαρακτηριστικών κατοικίας

Χαρακτηριστικά κατοικίας	Μηνιαίο οικογ. Εισόδημα/100	Οικον. Τάξη EsEC5_H	Δείκτης status STGIDXH		Cox & Snell R^2
Κατοικία >130 τμ	***		**		0,10
Με κήπο ή πρασιά	***				0,06
4ος όροφος & άνω			*+		0,01
Κατασκευή 1996-12	***				0,03
Στεγασμένο γκαράζ	***	EsEC5(3)*	***		0,11
Μπαλκόνι/βεράντα >1,5 τμ	***		*		0,10

Επίπεδο σημαντικότητας, * <=0,05, ** <=0,01, *** <=0,001. (*+): Οριακά στο 5% (sig=0,054)

Με την εξαίρεση της κατοίκησης σε υψηλό όροφο (4ος και άνω) που δείχνει μια πολύ ασθενή σχέση μόνο με το δείκτη status, η πιθανότητα "κατοχής" κάποιου χαρακτηριστικού συνδέεται σε όλες τις περιπτώσεις σημαντικά με το εισόδημα του νοικοκυριού και στην περίπτωση των γκαράζ και με την ένταξη στην οικονομική τάξη 3 ("μικροαστική τάξη" – μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι πλην των επαγγελματιών πανεπιστημιακής μόρφωσης). Σημαντική σχέση *και* με το δείκτη status έχουμε μόνο σε τρεις περιπτώσεις (πέραν της ασθενούς σχέσης των υψηλών ορόφων): για την ιδιαίτερα μεγάλη κατοικία (άνω των 130 τμ), για το στεγασμένο γκαράζ και τέλος, λιγότερο, για το μεγάλο μπαλκόνι ή βεράντα. Φυσικά, το σημαντικότερο από τα τρία, τόσο από κοινωνική όσο και από οικονομική άποψη, είναι το μεγάλο μέγεθος κατοικίας.

13. Η Κατανάλωση Εξοχικής Κατοικίας

13.1 Εισαγωγικά

Στην έρευνα του 2013 στην Αθήνα διαπιστώθηκε ότι 41% των ερωτηθέντων κάνουν χρήση μόνιμης δευτερεύουσας παραθεριστικής (ή άλλως "εξοχικής") κατοικίας. Είναι γνωστό, βέβαια, ότι στην Ελλάδα, όπως και στις άλλες χώρες του Ευρωπαϊκού νότου, το φαινόμενο της παραθεριστικής κατοικίας είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο (Allen et al., 2004, κεφ. 2). Ωστόσο, από ότι γνωρίζουμε από παλαιότερες επίσημες στατιστικές έρευνες (Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών – ΕΟΠ) αυτό το ποσοστό για την Αθήνα δεν ξεπερνούσε το 30%. Πιο συγκεκριμένα τα μικροδεδομένα της ΕΟΠ του 2004/05 δίνουν ένα ποσοστό για την Αττική ίσο με 29,0%. Τα διαθέσιμα στοιχεία από τις νεώτερες έρευνες δεν καλύπτουν την Αττική ξεχωριστά αλλά τις αστικές περιοχές ως σύνολο. Με βάση τη σχέση της Αττικής με τις αστικές περιοχές του 2004, η εκτίμηση αυτού του ποσοστού για το 2011 ανέρχεται σε 22%. Δεδομένου ότι σχεδόν 95% των παραθεριστικών κατοικιών είναι ιδιόκτητες (βλ. επόμενο πίνακα), αυτή η σημαντική διαφορά με το 2004 είναι εντυπωσιακή και δυσεξήγητη. Η μόνη εύλογη εικασία που μπορεί να γίνει είναι ότι ο χρόνος της ΕΟΠ του 2011 συνέπεσε με την εισαγωγή της έκτατης φορολογίας των ακινήτων ("χαράτσι ΔΕΗ") και έγινε συστηματική απόκρυψη των πραγματικών δεδομένων από τα νοικοκυριά. Σε κάθε περίπτωση, βασιζόμενοι στα στοιχεία του 2004/05, εκτιμούμε ότι τα αντίστοιχα επίσημα ποσοστά παραθεριστικής κατοικίας δεν μπορούν να ξεπερνούν το 2013 το 35%. Που οφείλεται η διαφορά με την έρευνα του 2013;

Πίνακας 18: Εκτιμήσεις Β' κατοικίας – Αττική

	ΕΟΠ 2004	ΕΟΠ 2011
Διαθέτουν Β/Παραθεριστική κατοικία	29,0%	22,1%*
Ιδιόκτητη	91,1%	
Η χρήση της έχει παραχωρηθεί δωρεάν	3,4%	4,7%*
Νοικιασμένη	5,2%	
Αλλη περίπτωση	0,3%	

(*): Εκτίμηση βάσει των στοιχείων για τις αστικές περιοχές το 2011 και της σχέσης μεταξύ αστικών περιοχών και Αττικής στην έρευνα του 2004/05

Κατά την εκτίμηση μας η απόκλιση οφείλεται στις διαφορές μεταξύ της διατύπωσης της σχετικής ερώτησης στα αντίστοιχα ερωτηματολόγια και στον αυστηρά οικονομικό χαρακτήρα των ερευνών οικογενειακών προϋπολογισμών. Οι έρευνες προϋπολογισμών περιλαμβάνουν την ακόλουθη ερώτηση (από την έρευνα του 2011):

> *"Χρησιμοποιείτε δεύτερη κατοικία (ιδιόκτητη ή μη) ως εξοχική ή για άλλες ανάγκες του νοικοκυριού σας, η οποία είναι διαθέσιμη στο νοικοκυριό σας τουλάχιστον 3 μήνες το χρόνο;"*

Η έρευνα του 2013 στην Αθήνα περιλάμβανε, αντίθετα, την ακόλουθη ερώτηση:

> ***Β17*** *"Διαθέτει το νοικοκυριό σας είτε ιδιόκτητη είτε με ενοίκιο είτε με δωρεάν παραχώρηση* ***Εξοχική - Παραθεριστική Κατοικία****; Περιλαμβάνονται και οι πατρογονικές κατοικίες σε χωριό ή κωμόπολη αν χρησιμοποιούνται για παραθερισμό."*

Η ρητή αναφορά στη δωρεάν παραχώρηση και στις πατρογονικές κατοικίες στην έρευνα του 2013 προκάλεσε, προφανώς, τη μεγαλύτερη καταγραφή κατοικιών με *δωρεάν χρήση*. Όπως φαίνεται στον επόμενο πίνακα αυτά τα ποσοστά κυμαίνονται στο επίπεδο 14-15% σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Αντίθετα, στις παλαιότερες επίσημες έρευνες (προηγούμενος πίνακας) είναι της τάξης του 4-5%. Πρόσθετος λόγος για αυτό είναι ότι οι έρευνες προϋπολογισμών απαιτούν την αυστηρή καταγραφή πολλών οικονομικών στοιχείων για τη χρήση της Β' κατοικίας που οπωσδήποτε αποθαρρύνουν τους δωρεάν χρήστες οι οποίοι, βέβαια, δεν έχουν συμμετοχή στη διαχείριση του ακινήτου.[32]

	Δωρεάν χρήση		Νοικιασμένη/άλλη	
statusg5h	Β'Κατ.		Β'Κατ.	
1	92	15,50%	2	0,30%
2	84	14,10%	3	0,50%
3	33	14,90%	3	1,40%
4	70	14,50%	3	0,60%
5	38	13,80%	0	0,00%
μ.ε.	7	7,00%	1	1,00%
Σύνολο	324	14,30%	12	0,50%

"μ.ε.": Δεν έχουν εργαστεί ποτέ

13.2 Η χρήση παραθεριστικής κατοικίας και η κοινωνική διαστρωμάτωση

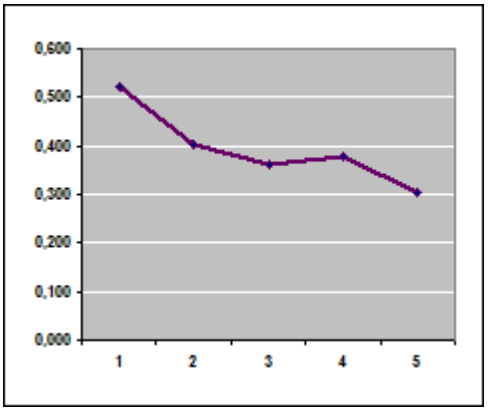
Στο βαθμό που ισχύουν οι προηγούμενες εκτιμήσεις, τα δεδομένα της έρευνας του 2013 αποδίδουν μια περισσότερο ρεαλιστική εικόνα της χρήσης παραθεριστικής κατοικίας από τους Αθηναίους. Στον Πίνακα 19 φαίνονται τα ποσοστά χρήσης παραθεριστικής κατοικίας ανά μεγάλη οικονομική τάξη (esec5h) και κοινωνικό στρώμα σύμφωνα με την επαγγελματική ιεραρχία κοινωνικού κύρους (status) – βασισμένα και τα δύο στα επαγγελματικά δεδομένα του αρχηγού του νοικοκυριού.

[32] Αντίθετα, σημαντική φαινομενική υποεκτίμηση έχουμε στα στοιχεία του 2013 για την έκταση της ενοικιαζόμενης παραθεριστικής κατοικίας (0,5% αντί τουλάχιστον 5% βάσει της ΕΟΠ 2004). Το πιθανότερο, ωστόσο, είναι ότι πρόκειται για μια προφανή περιστολή κατανάλωσης λόγω της οικονομικής κρίσης.

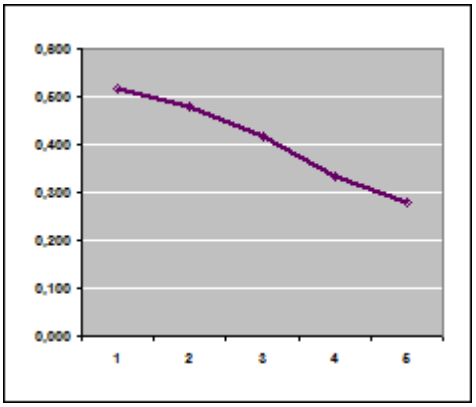
Πίνακας 19: Ποσοστά με Β'/Παραθεριστική κατοικία

esec5h	Σύνολο	Β/Παρ Κατοικία	%
1	886	464	52,4%
2	324	131	40,4%
3	486	175	36,0%
4	218	82	37,6%
5	503	152	30,2%
μ.ε.	101	27	26,7%
Σύνολο	2518	1031	40,9%
statusg5h	Σύνολο	Β/Παρ Κατοικία	%
1	599	309	51,6%
2	610	293	48,0%
3	239	100	41,8%
4	549	183	33,3%
5	417	117	28,1%
μ.ε.	104	29	27,9%
Σύνολο	2518	1031	40,9%

μ.ε.= μη ενεργοί αρχηγοί (δεν έχουν δουλέψει ποτέ)

esec5h

statusg5h

Είναι φανερό ότι υπάρχουν σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες στην πρόσβαση στην παραθεριστική κατοικία και ότι αυτές εκδηλώνονται με πιο ομαλή ανοδική καμπύλη στην περίπτωση της ιεραρχίας status (από ένα κατώτερο 28% στο ανώτερο 52%). Αν αντί της οικονομικής τάξης (ESEC5H) συνδυάσουμε τις ομάδες status με μεγάλες κατηγορίες εισοδήματος (INCOME5) και εξετάσουμε την επιρροή αυτών των δύο μεταβλητών σε μια παλινδρόμηση κατά ομάδες, σχεδόν 90% των ποσοστών χρήσης παραθεριστικής κατοικίας ερμηνεύεται επιτυχώς και, επιπρόσθετα, και οι δύο μεταβλητές έχουν σημαντική επιρροή με σαφώς σημαντικότερη όμως αυτή της εισοδηματικής κατηγορίας (επόμενος πίνακας). Συνεπώς, η πιθανότητα χρήσης και ουσιαστικά κατοχής - καθώς οι ιδιόκτητες μονάδες αποτελούν τη συντριπτική

πλειονότητα - συνδέεται με την κοινωνική θέση αλλά επίσης και με τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους και, ειδικότερα, με το εισόδημα (και όπως θα δούμε αμέσως, όχι με την οικονομική τάξη).

Παλινδρόμηση κατά ομάδες: Ποσοστά Β/Παραθεριστικής κατοικίας

Απλή γραμμική		**Σταθμισμένη**	
R square=0,881		R square=0,895	
STATUG5H		STATUG5H	
Student t	-2,336	Student t	-3,444
INCOME5		INCOME5	
Student t	7,951	Student t	10,337

Πίνακας 20: Αποτελέσματα δυαδικής λογιστικής παλινδρόμησης - Νοικοκυριά

ΕΧΟΥΝ ΧΡΗΣΗ Β' ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ					
	B	S.E.	Wald	Sig.	Exp(B)
stgidxh	-0,126	0,058	4,684	0,030	0,882
age_h10	-0,043	0,036	1,455	0,228	0,958
income100	-0,054	0,006	81,520	0,000	0,947
esec5h(1)	-0,126	0,216	0,344	0,558	0,881
esec5h(2)	-0,114	0,170	0,444	0,505	0,893
esec5h(3)	-0,073	0,148	0,244	0,621	0,930
esec5h(4)	-0,251	0,184	1,863	0,172	0,778
Constant	1,353	0,203	44,522	0,000	3,868
Cox & Snell R Square =			0,078		

Τα συμπεράσματα αυτά υποστηρίζονται και από τη στατιστική ανάλυση σε επίπεδο ατομικών νοικοκυριών. Στον Πίνακα 20 φαίνονται τα αποτελέσματα της δυαδικής λογιστικής παλινδρόμησης (binary logit) της *πιθανότητας*[33] να έχει κάποιο νοικοκυριό χρήση Β' κατοικίας ανάλογα με το δείκτη status και το ηλικιακό κλιμάκιο του αρχηγού, το οικογενειακό εισόδημα (διαιρεμένο δια 100) και, τέλος, την οικονομική τάξη του αρχηγού (κατηγορική μεταβλητή με κατηγορία αναφοράς την τάξη 5). Από αυτές τις μεταβλητές μόνο το εισόδημα και ο δείκτης status (stgidxh) εμφανίζουν στατιστικά σημαντική επιρροή (δείκτης Sig. μικρότερος από 0,1% και 5% αντίστοιχα). Τόσο η ηλικία του αρχηγού όσο και οι οικονομικές τάξεις δείχνουν στατιστικά ασήμαντη επιρροή.

[33] Για την ακρίβεια, του *φυσικού λογαρίθμου* του λόγου *p/1-p* ("πιθανότητα συμβάντος") όπου *p* είναι η πιθανότητα να υπάρχει Β' κατοικία και *1-p* η πιθανότητα να μην υπάρχει.

Η εικόνα υψηλών ποσοστών παραθεριστικής κατοικίας στα μεσαία και ανώτερα στρώματα αλλά και σημαντικών ποσοστών στην εργατική τάξη, έχει συχνά οδηγήσει σε κριτικά σχόλια για αλόγιστη υπερκατανάλωση. Δύο σημαντικά ευρήματα αυτής της έρευνας υποδεικνύουν την ανάγκη ριζικής αναθεώρησης αυτών των απόψεων. Στο ερωτηματολόγιο της έρευνας συμπεριλήφθηκαν για πρώτη φορά οι ακόλουθες ερωτήσεις:

> **B21 "**Είναι αυτή η κατοικία πατρογονική σε περιοχή από όπου κατάγεται κάποιο μέλος του νοικοκυριού ή οι γονείς του;"
>
> **B20** "Μοιράζεστε τη χρήση αυτής της κατοικίας/κατοικιών με άλλους συγγενείς ή φίλους που είναι συνιδιοκτήτες ή μοιράζονται το ενοίκιο ή έχουν δωρεάν παραχώρηση;"

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 21 *άνω του 70%* των παραθεριστικών κατοικιών σχεδόν σε όλα τα στρώματα (με μικρή αύξηση στα κατώτερα) είναι κατοικίες *πατρογονικές*. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι πρόκειται για κατοικίες που δεν απαίτησαν σημαντική επένδυση (συχνά είναι νέες) καθώς και έξοδα συντήρησης και ανακαίνισης. Για αυτό το λόγο άλλωστε υπάρχει ανισότητα στην κοινωνική κατανομή της κατοχής Β' κατοικίας και έντονη σχέση με το εισόδημα. Οπωσδήποτε όμως αυτό δε συνάδει με μια εικόνα γενικευμένης υπερκατανάλωσης ακριβών οικοπέδων και κατοικιών σε επιθυμητές εξοχικές τοποθεσίες. Επιπλέον, όπως φαίνεται στον επόμενο συνοδευτικό πίνακα, *άνω του 60%* σε όλα σχεδόν τα στρώματα (με μικρή αύξηση στα κατώτερα στρώματα) είναι κατοικίες που η χρήση τους μοιράζεται με συγγενείς (και φίλους) συνιδιοκτήτες.

Πίνακας 21: Β'/Παρ. κατοικία που είναι πατρογονική

esec5h	Σύνολο Β/Παρ	Πατρογονική	%
1	464	323	69,6%
2	131	94	71,8%
3	175	123	70,3%
4	82	62	75,6%
5	152	119	78,3%
μ.ε.	27	21	77,8%
Σύνολο	1031	742	72,0%
statusg5h	**Σύνολο Β/Παρ**	**Πατρογονική**	**%**
1	309	221	71,5%
2	293	202	68,9%
3	100	74	74,0%
4	183	133	72,7%
5	117	89	76,1%
μ.ε.	29	23	79,3%
Σύνολο	1031	742	72,0%

μ.ε.= μη ενεργοί αρχηγοί (δεν έχουν δουλέψει ποτέ)

Κοινή χρήση με μέλη οικογένειας/φίλους συνιδιοκτήτες

ESeC5H		STATUSG5H	
1	58,8%	1	58,9%
2	67,9%	2	61,8%
3	67,4%	3	69,0%
4	73,2%	4	69,4%
5	70,4%	5	74,4%
Σύνολο	66,9%		66,9%

Κρίνοντας από την κοινωνική κλιμάκωση των ποσοστών κατοχής/χρήσης παραθεριστικής κατοικίας θα λέγαμε ότι η κατανάλωση αυτού του αγαθού από τους Αθηναίους προσεγγίζει την ουδέτερη περιοχή μεταξύ αγαθού ανάγκης και αγαθού πολυτελείας (ελαστικότητα ως προς το εισόδημα της τάξης του 1). Η κατοχή/χρήση *περισσότερων* της μιας παραθεριστικών κατοικιών, που όπως φαίνεται από τον Πίνακα 22 φθάνει ένα ποσοστό κοντά στο 7%, ακολουθεί, αντίθετα, εμφανώς τη δομή ενός έντονα πολυτελούς αγαθού: ενώ η κλιμάκωση του εισοδήματος στην ιεραρχία κοινωνικής θέσης φτάνει τη σχέση 2,08:1, το ποσοστό δύο και άνω παραθεριστικών κατοικιών φτάνει τη σχέση 3,75:1.

Πίνακας 22: Νοικοκυριά με περισσότερες από μία Β'/Παραθεριστικές κατοικίες

	Σύνολο νοικοκυριών			Με περισσότερες από 1 Β/Παρ		
statusg5h	Νοικοκυριά	Εισόδημα	Κλιμάκωση	Νοικ.	%	Κλιμάκωση
μ.ε.	104	897,3		3	2,9%	
1	599	1887,0	2,08	70	11,7%	3,75
2	610	1501,1	1,66	47	7,7%	2,47
3	239	1147,8	1,27	20	8,4%	2,68
4	549	1054,0	1,16	15	2,7%	0,88
5	417	906,5	1,00	13	3,1%	1,00
	2518			168	6,7%	

13.3 Μέσο μέγεθος και τύποι παραθεριστικής κατοικίας

Αν και το ποσοστό κατοχής/χρήσης παραθεριστικής κατοικίας εμφανίζει αρκετά έντονη κοινωνική ανισότητα (σχέση ανώτερου προς κατώτερο στρώμα στην ιεραρχία status άνω του 1,8), το ίδιο δεν ισχύει για το *μέγεθος* των κατοικιών σε τμ (Πίνακας 23). Στην ιεραρχία status που είναι η πιο ενδεικτική, η σχέση της μέσης επιφάνειας κατοικίας της ομάδας 1 προς την ομάδα 5 είναι κατώτερη του 1,2 (1,18). Προφανώς το μέγεθος της παραθεριστικής κατοικίας δε συνιστά σημαντικό σύμβολο status για τη μεγάλη πλειονότητα των νοικοκυριών, γεγονός που ενισχύει τις προηγούμενες

παρατηρήσεις μας σχετικά με τη μεγάλη έκταση των πατρογονικών κατοικιών και της κοινής χρήσης από συγγενείς.

Πίνακας 23: Μέσο μέγεθος Β'/Παραθεριστικής κατοικίας (τ.μ.)

ESeC5H		STATUSG5H		INCOME5*	
1	90,0	1	92,7	1	83,5
2	84,9	2	88,1	2	76,4
3	88,3	3	77,4	3	85,6
4	81,2	4	81,7	4	88,4
5	75,6	5	78,2	5	98,0
Σύνολο	86,3		86,3		86,3

(*): Η ιεράρχηση των κλιμακίων εισοδήματος είναι αντίθετη των άλλων: 5=ανώτερο.

Παρόμοια απουσία ιδιαίτερα έντονων κοινωνικών διαφορών παρατηρούμε και στους *τύπους* της παραθεριστικής κατοικίας (Πίνακας 24). Όπως και στην κύρια κατοικία τα ποσοστά μονο/διπλο-κατοικίας αυξάνονται σχετικά στα κατώτερα στρώματα και μόνο οι παραθεριστικές κατοικίες σε διαμέρισμα πολυκατοικίας και σε οργανωμένο συγκρότημα εμφανίζουν μια μικρή αύξηση στο υψηλότερο κοινωνικό στρώμα χωρίς, όμως, η κλιμάκωση των ποσοστών τους να δείχνει κάποια σαφή δομή διαστρωμάτωσης. Ενδιαφέρον, τέλος, έχει το πολύ μικρό συνολικό ποσοστό της λυόμενης/ελαφράς κατασκευής σε ιδιόκτητο οικόπεδο ή αγροτεμάχιο και ή απουσία σαφούς δομής κοινωνικής διαστρωμάτωσης των επιμέρους ποσοστών αν και θα περιμέναμε να έχει αυτός ο τύπος εντονότερη σχέση με τα λαϊκά στρώματα.

Πίνακας 24: Ποσοστά τύπων Β/Παραθεριστικής κατοικίας

	Τύπος Β/Παραθεριστικής κατοικίας				
esec5h	1	2	3	4	5
1	75,9%	9,9%	9,1%	2,4%	1,5%
2	77,1%	7,6%	6,1%	2,3%	5,3%
3	85,7%	7,4%	3,4%	1,7%	0,6%
4	86,6%	12,2%	2,4%	0,0%	0,0%
5	82,9%	7,9%	5,3%	1,3%	0,7%
statusg5h	1	2	3	4	5
1	75,4%	9,7%	9,7%	3,2%	0,6%
2	78,5%	9,9%	5,5%	1,7%	2,7%
3	81,0%	11,0%	6,0%	1,0%	1,0%
4	85,8%	4,9%	5,5%	1,1%	1,1%
5	82,9%	10,3%	3,4%	0,9%	2,6%
Σύνολο	79,7%	9,1%	6,5%	1,8%	1,6%

Τύποι Β' κατοικίας
1. Μονοκατοικία
2. Διαμέρισμα σε διπλοκατοικία
3. Διαμέρισμα σε πολυκατοικία
4. Μονάδα σε οργανωμένο παραθεριστικό συγκρότημα
5. Λυόμενο/ελαφρά κατασκευή σε ιδιόκτητο οικόπεδο/αγροτεμάχιο

Πίνακας 25: Β/Παραθεριστικές κατοικίες σε επιλεγμένες περιοχές

	Αττική, Κορινθία, Αργολίδα, Εύβοια		Κυκλάδες	
statusg5h	Επί του συνόλου	Επί των Β/Παρ	Επί του συνόλου	Επί των Β/Παρ
1	17,7%	34,0%	4,4%	8,4%
2	17,8%	36,8%	3,5%	7,3%
3	15,3%	34,0%	1,4%	3,0%
4	16,2%	44,1%	1,7%	4,5%
5	10,9%	29,1%	2,5%	6,8%
Σύνολο	15,8%	35,7%	3,0%	6,8%

Απουσία ιδιαίτερων ανισοτήτων στην κοινωνική στρωμάτωση παρατηρείται και στη γεωγραφική κατανομή παραθεριστικών κατοικιών κατά μεγάλες περιοχές. Ενώ ήταν θεωρητικά αναμενόμενο η Αττική και οι γύρω νομοί (Κορινθία, Αργολίδα, Εύβοια) που συγκεντρώνουν υψηλή ζήτηση παραθεριστικής κατοικίας (σχεδόν το 36% του συνόλου) και χαρακτηρίζονται από υψηλό κόστος γης να εμφανίζουν υψηλότερη συγκέντρωση ευπορότερων στρωμάτων, στην πραγματικότητα η κατανομή των ποσοστών κατά κοινωνικό στρώμα δεν έχει σαφή κοινωνική κλιμάκωση (Πίνακας 25). Πιο εντυπωσιακό είναι ότι ουσιαστικά το ίδιο συμβαίνει και για την πλέον "πολυτελή" περιοχή των Κυκλάδων, όπου η αύξηση των ποσοστών στα ανώτερα στρώματα είναι περιορισμένη σε σύγκριση με αυτά της εργατικής τάξης. Βεβαίως, και στις δύο αυτές γεωγραφικές ενότητες τα ποσοστά επί του *συνόλου* των νοικοκυριών δείχνουν κλιμακωτή αύξηση όσο αυξάνεται το επίπεδο της κοινωνικής θέσης. Αυτό όμως οφείλεται στις γενικότερες ανισότητες στην πρόσβαση σε παραθεριστική κατοικία.

14. Τα Ιδιωτικά Αυτοκίνητα

14.1 Εισαγωγικά

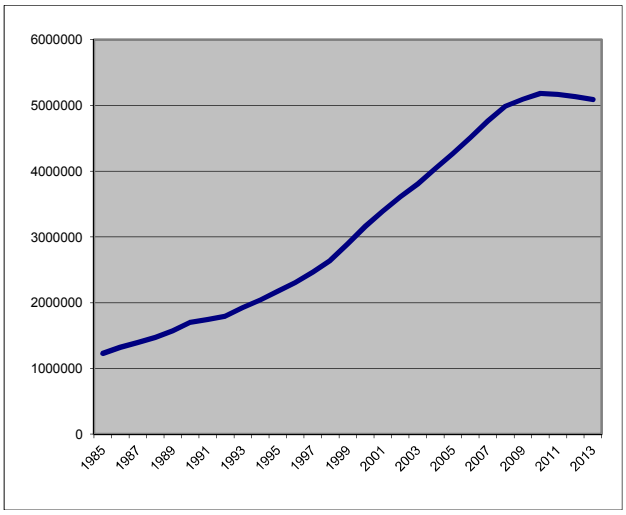
Η κατοχή και χρήση επιβατικών αυτοκινήτων ιδιωτικής χρήσης είναι ένα αρκετά ειδικό θέμα και στο πλαίσιο αυτής της μελέτης δεν είναι δυνατόν παρά να περιοριστούμε σε ένα γενικό και περιγραφικό επίπεδο. Ωστόσο, είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι παρά το γεγονός ότι πρόκειται για ένα τομέα κατανάλωσης που έχει, συχνά, θεωρηθεί αρχετυπικός για τη σύγχρονη καταναλωτική κοινωνία και ένα αγαθό που, επίσης συχνά, θεωρείται σύμβολο κοινωνικής θέσης, η κοινωνιολογία έχει δείξει εντυπωσιακά περιορισμένο ενδιαφέρον (Hawkings, 1986, Carrabine & Longhurst, 2002). Όσες μελέτες έχουν γίνει επικεντρώνονται, κυρίως, στη σχέση του αυτοκινήτου με τις συνθήκες της νεωτερικότητας και με τη συμβολή του στην *κινητικότητα* της σύγχρονης ζωής (Sorensen & Sorgaard, 1993). Ένας βασικός λόγος για αυτό είναι ότι πολύ νωρίς στα μεταπολεμικά χρόνια το αυτοκίνητο απέκτησε στις αναπτυγμένες κοινωνίες της Δύσης το χαρακτήρα βασικού καταναλωτικού αγαθού, όπως, για παράδειγμα, τα ηλεκτρικά ψυγεία, και απασχόλησε μόνο τους κοινωνιολόγους των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών ως ένα ακόμη στοιχείο που έδειχνε την ενσωμάτωση της εργατικής τάξης στα "κανονικά" μεσοαστικά καταναλωτικά πρότυπα. Στην πραγματικότητα, βέβαια, το αυτοκίνητο όντας ένα ακριβό διαρκές καταναλωτικό αγαθό (durable good) διατηρεί ακόμα και στις πλέον αναπτυγμένες χώρες μια σημαντική σχέση με την κοινωνική διαστρωμάτωση (βλ. π.χ. για την Γαλλία Demoli, 2010).

Από την πλευρά της οικονομικής επιστήμης έχουμε μια, επίσης, αξιοσημείωτη έλλειψη ερευνητικού ενδιαφέροντος. Το αυτοκίνητο, όπως και η κατοικία, είναι ένα κατ' εξοχήν ετερογενές προϊόν που προσεγγίζεται δύσκολα με τα εργαλεία της κλασσικής ωφελιμιστικής θεωρίας. Πως θα μετρηθεί αυστηρά η *αξία* (δηλαδή η ωφέλεια που προσφέρει) ένα αυτοκίνητο και άρα ή *μοναδιαία τιμή του* όταν κάθε περίπτωση έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και, συχνά, αυτά είναι άυλα όπως το κύρος του κατασκευαστή του; Και εδώ, όπως και για την κατοικία, η λύση ήταν να θεωρηθεί ότι η αξία και η προτίμηση των καταναλωτών αφορά τα επιμέρους *χαρακτηριστικά* ως ξεχωριστά προϊόντα και όχι το αυτοκίνητο ως σύνολο. Αρχίζοντας από τις πρωτοποριακές μελέτες του Zvi Griliches τη δεκαετία του 1960 (Griliches, 1961) επικράτησε η προσέγγιση του ζητήματος στο πλαίσιο της θεωρίας των ευδαιμονιστικών δεικτών (hedonic indices) με στόχο να μετρηθούν οι *έμμεσες* τιμές των χαρακτηριστικών και στη βάση αυτή να γίνει η συστηματική αποτίμηση τόσο της τιμής όσο και της ποιότητας του αγαθού (Triplett, 1969, 2006). Αυτή η πλήρως συμβατή με τη νεοκλασική ωφελιμιστική θεωρία τεχνική προσέγγιση απέτρεψε τη διερεύνηση των περισσότερο κοινωνιολογικών όψεων της ζήτησης για αυτοκίνητα.

Στην Ελλάδα η μαζική διάδοση του ιδιωτικού επιβατικού αυτοκινήτου πραγματοποιήθηκε σχετικά αργά σε σύγκριση με την υπόλοιπη Ευρώπη, τη δεκαετία

του 1990 και του 2010 (Διάγραμμα 2). Τα Ι.Χ. αυξήθηκαν από το 1985 έως το 1995 κατά 77% και την επόμενη δεκαετία έως το 2005 κατά 97%. Το 2010 έφτασαν τα 5,18 εκατομμύρια – 4,22 φορές περισσότερα από όσα υπήρχαν το 1985 – και τα επόμενα χρόνια άρχισαν να δείχνουν μικρή μείωση. Η Αττική ακολούθησε την ίδια καμπύλη αύξησης διατηρώντας ένα σταθερό ποσοστό περίπου 53% στο σύνολο της χώρας. Με αυτούς τους ρυθμούς αύξησης ο μέσος αριθμός ΙΧ ανά άτομο έφτασε για τη χώρα ως σύνολο το 2011 το 0,478 (κατώτερο από τον μέσο 0,54 για την Ε.Ε. του 2007: EUROSTAT, 2010) και για την Αττική το πολύ υψηλότερο 0,717. Στην έρευνα του 2013 στην Αθήνα – όπου εξαιρέθηκαν τα γηραιότερα νοικοκυριά και ορισμένες περιφερειακές αγροτικές περιοχές – ο μέσος αριθμός ΙΧ ανά άτομο ήταν 0,845.

Διάγραμμα 2: Αριθμός επιβατικών Ι.Χ. αυτοκινήτων, Σύνολο χώρας

Πίνακας 26: Μεταβολές στόλου ΙΧ Αττικής και φαινόμενες αποσύρσεις κλπ.

	ΣΤΟΛΟΣ ΙΧ	ΝΕΕΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΕΣ		ΣΥΝΟΛΟ ΝΕΩΝ ΚΥΚΛΟΦ.	ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΣΤΟΛΟΥ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ	ΑΠΟΣΥΡΣΕΙΣ ΚΛΠ	
		ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ	ΜΕΤΑΧ/ΝΑ				ΑΡΙΘΜΟΣ	% ΣΤΟΛΟΥ
ΕΤΟΣ	(1)	(2)	(3)	(4)=(2)+(3)	(5)	(5)/(1)t-1*	(5)-(4)	% επί (1)t-1
2007	2527074	143673	13724	157397				
2008	2629158	136193	10235	146428	102084	4,04%	-44344	-1,75%
2009	2695909	109949	8032	117981	66751	2,54%	-51230	-1,95%
2010	2739129	73613	4178	77791	43220	1,60%	-34571	-1,28%
2011	2745727	54710	2774	57484	6598	0,24%	-50886	-1,86%
2012	2740537	35832	1675	37507	-5190	-0,19%	-42697	-1,56%
2013	2734877	37683	1930	39613	-5660	-0,21%	-45273	-1,65%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. (*): t-1 = ο προηγούμενος χρόνος

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης ήταν καταστροφικές για την αγορά αυτοκινήτων: η νέες κυκλοφορίες καινούργιων ΙΧ στην Αττική μειώθηκαν κατά περισσότερο από 65% ενώ το σύνολο του στόλου των ΙΧ παρουσίασε αρνητικές μεταβολές το 2012 και 2013 (Πίνακας 1). Έχει σημειωθεί συχνά στο Τύπο ότι ο συνδυασμός περιστολής των εισοδημάτων και της κατανάλωσης και αυξημένης φορολόγησης τα τελευταία χρόνια έχει οδηγήσει σε μεγάλο αριθμό αποσύρσεων ΙΧ και μάλιστα ιδιαίτερα των περισσότερο μεγάλων και πολυτελών και των μεγαλύτερου κυβισμού. Τα στοιχεία του Πίνακα 1, ωστόσο, δείχνουν ότι το ποσοστό των αποσύρσεων και άλλων μορφών μείωσης του στόλου στην Αττική δεν άλλαξε σημαντικά και ότι ο όγκος του στόλου το 2013 ήταν περίπου ίδιος με αυτό του 2009. Συνεπώς, είναι πιθανότερο ότι οι επιπτώσεις της κρίσης εκδηλώθηκαν σε σημαντική έκταση ιδίως στις καταθέσεις πινακίδων παρά στην απόσυρση από το στόλο – γεγονός που υποδεικνύει ότι τα ευρήματα της έρευνας για το 2013 δεν απέχουν πολύ από την πραγματικότητα στα χρόνια πριν την κρίση – με την εξαίρεση, βέβαια, της γήρανσης του στόλου λόγω της δραστικής μείωσης του ρυθμού αντικατάστασης των παλαιών ΙΧ με νέα.

14.2 Μεθοδολογία και στοιχεία

Στο ερωτηματολόγιο της έρευνας του 2013 καταγράφηκαν για κάθε νοικοκυριό ο αριθμός των αυτοκινήτων που κατέχει και τα ακόλουθα στοιχεία για τα πρώτα δύο αυτοκίνητα (με πρώτο το αυτοκίνητο του ερωτώμενου):

- Η κατηγορία του αυτοκινήτου σύμφωνα με την καθιερωμένη ευρωπαϊκή τυποποίηση σε μίνι, μικρά/super mini, μικρομεσαία, μεσαία οικογενειακά, μεγάλα/πολυτελή, σπορ/επιδόσεων, μικρά 4χ4, μεσαία και μεγάλα 4χ4 και τέλος, πολυμορφικά. Οι κατηγορίες με παραδείγματα παρουσιάστηκαν σε κάρτα που φαίνεται στο τέλος αυτής της ενότητας.[34]
- Τα κυβικά της μηχανής του αυτοκινήτου
- Η χρονική περίοδος πρώτης αγοράς (από τους ίδιους ή άλλους αν επρόκειτο για αυτοκίνητο που αποκτήθηκε μεταχειρισμένο)
- Ο κατασκευαστής και το μοντέλο (σε λεκτική περιγραφή)

Από αυτά τα στοιχεία αξιοποιήθηκαν για την παρούσα ανάλυση τα πρώτα τρία τα οποία αρκούν για να αποδώσουν τη βασική δομή της κατανάλωσης σε αυτό τον τομέα.[35] Ωστόσο, θεωρήθηκε απαραίτητο να υπάρχει μια ενδεικτική έστω ποσοτική αποτίμηση των διαφορών αξίας μεταξύ των κατηγοριών επιβατικών αυτοκινήτων. Για το σκοπό αυτό υπολογίστηκαν οι μέσες ενδεικτικές τιμές κάθε κατηγορίας βάσει των κατά την κρίση μας και των στοιχείων της αγοράς, αντιπροσωπευτικών μοντέλων με

[34] Χρησιμοποιήθηκαν οι κατηγορίες του περιοδικού "Αγορά αυτοκινήτου", τεύχος 4, 22/10 2012.

[35] Κρίθηκε ότι η αξιοποίηση των στοιχείων κατασκευαστή/μοντέλου αφενός θα επιβάρυνε την έρευνα με εκτεταμένη εργασία κωδικοποίησης υλικού με πολλά προβλήματα (δεν γνωρίζουν όλοι τα μοντέλα) και αφετέρου θα προσέφερε ευρήματα κυρίως δημοσιογραφικού ενδιαφέροντος τα οποία ούτως ή άλλως είναι γνωστά από τις τακτικές στατιστικές της αγοράς αυτοκινήτου.

μεγάλους αριθμούς κυκλοφορίας και προεξάρχουσα θέση, καλύπτοντας όλο το φάσμα τύπων εξοπλισμού (Πίνακας 27). Δεδομένου ότι ορισμένες κατηγορίες παρουσιάζουν μεγάλη ανομοιογένεια (SUV, σπορ/επιδόσεων) χρειάστηκε να γίνει μια κατ' εκτίμηση σύνθεση ενός ευρύτερου φάσματος μοντέλων και κατασκευαστών. Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για ένα σαφώς προσεγγιστικό και αδρομερή δείκτη της *ενδεικτικής τυπικής* αξίας ανά κατηγορία.

Πίνακας 27: Κατηγορίες, τυπικά μοντέλα και τιμές 2013

	Κατηγορία	Τυπικά μοντέλα	Μέση τιμή μοντέλων	Μέση τιμή κατηγορίας	Δείκτης Αξίας*
1	MINI	TOYOTA AYGO	10.300,0	10.300,0	10
2	ΜΙΚΡΟ/SUPER MINI	- YARIS	13.700,0	13.700,0	13
3	ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΟ	- AURIS	18.400,0	18.400,0	18
4	ΜΕΣΑΙΟ	- AVENSIS	22.700,0	22.700,0	22
5	ΜΕΓΑΛΟ/ΠΟΛΥΤΕΛΕΣ	MERCEDES E CLASS	53.300,0	53.300,0	50
6	ΣΠΟΡ/ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ	PEUGEOT 208 GTI VW GOLF GTI TOYOTA GT86 AUDI TTC, TTS COUPE	23.500,0 32.800,0 36.700,0 60.200,0	38.300,0	35
7	ΜΙΚΡΟ 4X4	DAIHATSU TERIOS	19.800,0		20
8	ΜΕΣΑΙΟ/ΜΕΓΑΛΟ 4X4	KIA SPORTAGE TOYOTA RAV4 SUBARU FORESTER BMW X3 TOYOTA LAND CRUISER	22.600,0 29.900,0 39.615,0 54.800,0 90.600,0	47.500,0	40
9	ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΚΟ	TOYOTA VERSO RENAULT SCENIC	17.000,0 21.300,0	19.200,0	19

(*): Ενδεικτική μέση αξία σε χιλιάδες €. Πηγή: AUTOGREEKNEWS.GR, Νοέμβριος 2013 και υπολογισμοί μας

Παρόμοια αδρομερής προσεγγιστική εκτίμηση έγινε και για το δείκτη απαξίωσης που αντιστοιχεί στις περιόδους πρώτης αγοράς του αυτοκινήτου (που δείχνει την παλαιότητα) στη βάση μικρού δείγματος τιμών *πώλησης* καθιερωμένων μοντέλων (από τον ιστότοπο του περιοδικού AUTOTRITI, Μάϊος 2014). (βλ. επόμενο πίνακα)

Έκδοση	Κλίμακα	Δείκτης απαξίωσης
2011+	1	1,00
2006-10	2	0,60
2001-05	3	0,40
1991-00	4	0,20
πριν 1991	5	0,10

14.3 Αυτοκίνητα και κοινωνική διαστρωμάτωση

Στους Πίνακες 28 και 29 που ακολουθούν φαίνονται, αφενός τα ποσοστά των νοικοκυριών που έχουν τουλάχιστον ένα αυτοκίνητο και αφετέρου τα βασικά στοιχεία της κατανάλωσης αυτοκινήτων κατά οικονομική τάξη (ESEC5H), μεγάλο στρώμα status (STATUG5H) και ηλικιακή ομάδα (AGE_H10) με βάση τα χαρακτηριστικά των *αρχηγών των νοικοκυριών*.

Πίνακας 28: Ποσοστά κατοχής IX

ESEC5H		STATUSG5H		AGE_H10	
μ.ε.	42,6%	μ.ε.	43,9%	18-24	21,0%
1	84,4%	1	82,8%	25-34	69,3%
2	79,9%	2	84,7%	35-44	78,0%
3	74,1%	3	67,8%	45-54	81,4%
4	67,4%	4	74,7%	55-64	75,3%
5	67,6%	5	64,2%	65+	74,4%
Σύνολο	75,3%		75,3%		75,3%

Πίνακας 29: Κατανάλωση αυτοκινήτων IX και διαστρωμάτωση

ESEC5H	Μέσος αριθμός IX	Μέση τυπ. αξία καλύτερου	Μέσος δείκτης απαξίωσης	Μέση πραγμ. αξία καλύτερου	Μέση τυπ. αξία πρώτου IX	Μέση τυπ. αξία όλων*
1	1,51	21,28	0,479	9,69	18,87	27,60
2	1,26	18,63	0,459	8,37	17,82	21,90
3	1,36	20,85	0,429	8,80	19,64	25,18
4	1,18	17,09	0,451	7,47	16,57	19,17
5	1,19	18,03	0,404	7,13	17,65	20,50
STATUSG5H	Μέσος αριθμός IX	Μέση τυπ. αξία καλύτερου	Μέσος δείκτης απαξίωσης	Μέση πραγμ. αξία καλύτερου	Μέση τυπ. αξία πρώτου IX	Μέση τυπ. αξία όλων*
1	1,55	21,44	0,477	9,53	18,64	28,05
2	1,42	20,77	0,475	9,06	18,55	25,36
3	1,27	18,65	0,445	8,16	17,73	21,53
4	1,20	18,21	0,423	7,46	17,43	20,48
5	1,20	18,65	0,398	6,80	17,47	20,32

(*): Στο 1ο IX προστίθεται η μέση πρόσθετη αξία στο σύνολο των ιδιοκτητών IX

Όπως είναι φανερό από τον Πίνακα 28, τα ποσοστά κατοχής IX διαφοροποιούνται κατά τάξη και στρώμα status. Ωστόσο, αν και η κλιμάκωση των ποσοστών είναι σημαντική - από περίπου 60% σε 80% (διαφορά +33%) – δείχνει, επίσης, τόσο τη μαζική διάδοση του αυτοκινήτου όσο και μια σχέση με το ύψος του εισοδήματος που υποδεικνύει ότι στις σημερινές συνθήκες πρόκειται για ένα αγαθό ανάγκης παρά πολυτέλειας. Στον ίδιο πίνακα φαίνεται και η σχέση του ποσοστού κατοχής με την

ηλικιακή ομάδα του αρχηγού του νοικοκυριού. Με εξαίρεση τα νοικοκυριά με αρχηγό κάτω των 25 ετών που ευλόγως εμφανίζουν μικρό ποσοστό κατοχής ΙΧ (21%), οι υπόλοιπες ηλικιακές κατηγορίες δείχνουν μικρές διαφορές στο ποσοστό κατοχής με μια μικρή μόνο αύξηση της τάξης των πέντε ποσοστιαίων μονάδων στις περισσότερο παραγωγικές ηλικίες 35-54 ετών – μια σημαντική έλλειψη επιρροής τόσο της ηλικίας όσο και της ηλικιακής κοόρτης, δηλαδή των διαφορετικών "γενιών".

Για τα στοιχεία του Πίνακα 29, τα οποία αναφέρονται πλέον σε όσους έχουν τουλάχιστον ένα αυτοκίνητο, μπορούν να γίνουν τα ακόλουθα σχόλια:

1) Η κατοχή δεύτερου ΙΧ, που φαίνεται στο μέσο αριθμό ΙΧ, κλιμακώνεται σαφώς κοινωνικά, ιδιαίτερα στην κλίμακα κοινωνικής θέσης.

2) Το ίδιο ισχύει για τη μέση τυπική αξία του καλύτερου αυτοκινήτου του νοικοκυριού (όταν υπάρχουν περισσότερα του ενός) αλλά με περιορισμένη κλιμάκωση. Αυτό βέβαια οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η "τυπική" αξία βασίζεται στη μέση τιμή της κατηγορίας του αυτοκινήτου ανεξάρτητα από άλλα στοιχεία (κατασκευαστής, παλαιότητα, εξοπλισμός κλπ.). Ωστόσο, δείχνει, επίσης ότι δεν υπάρχουν εκτεταμένες ριζικές διαφορές στις κατηγορίες αυτοκινήτων που κατέχουν τα νοικοκυριά.

3) Πολύ περιορισμένη κοινωνική κλιμάκωση δείχνει και ο μέσος δείκτης απαξίωσης βάσει των ενδεικτικών ποσοστών απαξίωσης που υιοθετήσαμε για τις διάφορες περιόδους αρχικής αγοράς του αυτοκινήτου. Σε ένα βαθμό, βέβαια, αυτό είναι επίπτωση της κρίσης και της συνακόλουθης διακοπής των αγορών ΙΧ για ανανέωση του "στόλου". Σε κάθε περίπτωση, οι σχετικά μικρές κοινωνικές διαφορές στην παλαιότητα των ΙΧ οδηγούν, όταν συνδυαστούν με τις μέσες τυπικές αξίες ανά στρώμα, σε μέσες εκτιμώμενες πραγματικές αξίες για τα καλύτερα ΙΧ κάθε νοικοκυριού που στην κλίμακα στρωμάτων status δείχνουν ένα δείκτη ανισότητας μεταξύ των στρωμάτων 1 και 5 της τάξης του 1,4 – μικρότερο από αντίστοιχους δείκτες για την κατοικία – γεγονός που συνηγορεί για το χαρακτηρισμό του αυτοκινήτου ως είδους ανάγκης παρά πολυτέλειας.

4) Οι δύο τελευταίες στήλες δείχνουν τις μέσες τυπικές αξίες (βάσει της κατηγορίας αυτοκινήτου) για το πρώτο ΙΧ (όχι απαραίτητα το καλύτερο) και για το σύνολο των ΙΧ ενός νοικοκυριού. Αν αυτές οι αξίες για το σύνολο συνδυαστούν με την κατανομή των δεικτών απαξίωσης λόγω παλαιότητας οδηγούν σε ένα δείκτη ανισότητας 1:5 της τάξης του 1,65 (στη διαστρωμάτωση κατά status που είναι και η πιο ενδεικτική). Αυτός ο δείκτης ανισότητας στην κατοχή περιουσίας σε αυτοκίνητα είναι αρκετά ανώτερος του προηγούμενου 1,4 και αντίστοιχος αυτού για την κατοικία όταν η αξία της μετράται με δείκτη το ενοίκιο αλλά σαφώς μικρότερος από την ανισότητα όταν οι αξίες των κατοικιών μετρηθούν με την εκτιμώμενη αξία πώλησης όπου ο δείκτης ανισότητας ξεπερνά το 2,0. Από την άλλη, οι εκτιμήσεις μας για τα αυτοκίνητα

βασίστηκαν στις τυπικές τιμές κατηγοριών χωρίς να λάβουν υπόψη τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις στον εξοπλισμό και στους κατασκευαστές (τις "μάρκες"). Πιθανότατα, με την προσθήκη αυτών των στοιχείων οι κοινωνικές διαφορές να οξυνθούν περαιτέρω και ο δείκτης ανισότητας να προσεγγίσει αρκετά την τιμή του 2,0 – μια τιμή που υποδεικνύει ότι πιθανότατα η κατανάλωση αυτοκινήτου όταν εξεταστεί συνολικά (για τις περιπτώσεις με περισσότερα του ενός) προσεγγίζει την ουδέτερη περιοχή μεταξύ αγαθού ανάγκης και αγαθού πολυτελείας. Ένα χαρακτηριστικό εξοπλισμού για το οποίο έχουμε στοιχεία είναι αυτό των κυβικών της μηχανής. Ωστόσο, εδώ οι κοινωνικές διαφορές (για το πρώτο αυτοκίνητο) είναι εντυπωσιακά περιορισμένες (Πίνακας 30). Γίνονται σημαντικές μόνον όταν προστεθεί ο μέσος αριθμός των κυβικών των πρόσθετων αυτοκινήτων.

Πίνακας 30: Μέσο μέγεθος κυβικών μηχανής

ESEC5H		Μέσο μέγεθος μηχανής 1ου	Μέσο αριθμός κυβικών όλων*
1		1474,9	2141,1
2		1444,3	1784,0
3		1523,8	1943,4
4		1432,0	1659,3
5		1422,8	1662,2
STATUSG5H		Μέσο μέγεθος μηχανής 1ου	Μέσο αριθμός κυβικών όλων*
1		1479,5	2198,6
2		1486,2	2021,3
3		1474,9	1785,0
4		1435,4	1685,8
5		1449,2	1691,4

(*): Των δύο αυτοκινήτων στις περιπτώσεις που υπάρχει τουλάχιστον ένα

14.4 Η κατανάλωση αυτοκινήτων - Παλινδρομήσεις κατά ομάδες

Ποιά διάσταση διαστρωμάτωσης επηρεάζει περισσότερο την κατανάλωση αυτοκινήτου; Από τα στοιχεία των προηγούμενων πινάκων φαίνεται ότι η διαστρωμάτωση κατά στρώματα status παρουσιάζει περισσότερο ομαλή σχέση με τα συνολικά κυβικά μηχανής και την αξία των αυτοκινήτων παρά με τα ποσοστά κατοχής IX σε σύγκριση με την οικονομική τάξη. Δεδομένου ότι, όπως μπορούμε να υποθέσουμε εύλογα, η επιρροή της οικονομική τάξης εκφράζει κυρίως το ρόλο των οικονομικών πόρων του νοικοκυριού, θεωρήθηκε προτιμότερο να εξεταστεί ο ρόλος της ομάδας status και του εισοδηματικού κλιμακίου (1-5) σε παλινδρόμηση κατά ομάδες όπου συνδυάζονται οι κατηγορίες STATUG5H και INCOME5. Τα αποτελέσματα για τα ποσοστά κατοχής IX δείχνουν πράγματι ότι η διαστρωμάτωση των ποσοστών κατοχής είναι κυρίως οικονομική: η στατιστική σημαντικότητα του

status είναι αμελητέα, ενώ του εισοδήματος ισχυρότατη. Αντίθετα, η μέση τυπική αξία (βάσει της κατηγορίας) του καλύτερου αυτοκινήτου του νοικοκυριού (είτε είναι ένα είτε δύο) δείχνει σημαντική επιρροή της ομάδας status και, παράλληλα, ισχυρή επιρροή από το εισόδημα.

Παλινδρόμηση κατά ομάδες: Ποσοστά κατοχής IX και μέση αξία τύπου/μοντέλου

Ποσοστά κατοχής I.X

Απλή γραμμική		**Σταθμισμένη**	
R square=0,861		R square=0,832	
STATUG5H		STATUG5H	
Student t	-0,452	Student t	-0,576
INCOME5		INCOME5	
Student t	11,311	Student t	9,031

Μέση τυπική αξία κατηγορίας καλύτερου IX

Απλή γραμμική		**Σταθμισμένη**	
R square=0,751		R square=0,806	
STATUG5H		STATUG5H	
Student t	-3,262	Student t	-3,070
INCOME5		INCOME5	
Student t	6,924	Student t	6,758

Υπάρχουν χαρακτηριστικά των αυτοκινήτων που συνδέονται σημαντικά με την ιεραρχία κοινωνικών θέσεων; Θα εξετάσουμε δύο από τα διαθέσιμα στοιχεία: την κατηγορία των αυτοκινήτων και το μέγεθος της μηχανής. Όπως φαίνεται από τον πίνακα που ακολουθεί, μόνο η κατηγορία των μεγάλων-πολυτελείας συνδέεται σημαντικά με το στρώμα status, ενώ, μάλιστα, δείχνει ασήμαντη σχέση με το εισόδημα.

Παλινδρόμηση κατά ομάδες: Ποσοστά χρήσης ειδικών κατηγοριών IX

	Μεσαίο-Μεγάλο SUV	Μεγάλο πολυτελείας	Μεσαίο Οικογενειακό	Μεσαίο Πολυμορφικό
Απλή γραμμική				
R square	0,431	0,473	0,425	0,175
Student ***t***				
- STATUSG5H	-1,774	-4,239	0,435	-0,759
- INCOME5	3,392	-0,657	3,94	1,829
Σταθμισμένη				
R square	0,543	0,624	0,554	0,175
Student ***t***				
- STATUSG5H	-1,349	-5,204	0,640	-1,128
- INCOME5	3,824	-0,274	4,880	1,163

Αντίθετα, τα μεσαία-μεγάλα εκτός δρόμου (SUV – sport utility vehicles) και τα μεσαία οικογενειακά συνδέονται σημαντικά με το εισόδημα. Τέλος, τα μεσαία πολυμορφικά, που θα περίμενε κανείς ότι προτιμούνται από τα πιο σύγχρονα

μορφωμένα στρώματα, δείχνουν μόνο μια επιρροή του εισοδήματος στην απλή παλινδρόμηση αλλά όχι και στη σταθμισμένη, ενώ και στις δύο περιπτώσεις η στατιστική ερμηνεία της κατανομής τους είναι αμελητέα (R square=0,175).

Πίνακας 31: Ποσοστά κατοχής επιλεγμένων κατηγοριών IX

statusg5h	Σύνολο	Μεσαία οικογενειακά	%	Μεγάλα πολυτελή	%	Μεσαία & Μεγαλα SUV	%
μ.ε.	107	11	10,3%	1	0,9%		0,0%
1	599	106	17,7%	21	3,5%	49	8,2%
2	608	99	16,3%	17	2,8%	45	7,4%
3	239	30	12,6%	2	0,8%	6	2,5%
4	549	92	16,8%	6	1,1%	7	1,3%
5	416	38	9,1%	2	0,5%	13	3,1%
	2518	376	14,9%	49	1,9%	120	4,8%

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 31 ο αριθμός των μεγάλων και πολυτελών IX είναι πολύ μικρός (κάτω του 2%), ενώ χαμηλός είναι και ο αριθμός των μεσαίων-μεγάλων SUV. Βέβαια, έχει συχνά αναφερθεί ότι σε αυτές τις δύο κατηγορίες παρουσιάστηκε μετά την εκδήλωση της κρίσης εκτεταμένη πώληση, απόσυρση και κατάθεση πινακίδων. Όπως ήδη παρατηρήθηκε, αυτό θα επηρέασε σε μικρό βαθμό τα ποσοστά που φαίνονται στον Πίνακα 31 και οπωσδήποτε δεν αλλάζει ριζικά τη συνολική εικόνα – μια εικόνα που δεν υποστηρίζει ιδιαίτερα τη μυθολογία περί υπερκατανάλωσης πολυτελών αυτοκινήτων από τους έλληνες.[36]

esec5h	Έχουν μηχανή > 1940 cc	**statusg5h**	Έχουν μηχανή > 1940 cc
μ.ε.	1,0%	μ.ε.	1,9%
1	10,5%	1	10,4%
2	4,9%	2	11,3%
3	9,5%	3	3,8%
4	1,8%	4	2,0%
5	1,8%	5	3,8%
Σύνολο	6,7%		6,7%

Σε κάθε περίπτωση, αυτές οι δύο κατηγορίες με την έντονη συγκέντρωση τους στα ανώτερα στρώματα οπωσδήποτε έχουν τα χαρακτηριστικά ειδών πολυτελείας που

[36] Ειδικότερα για τα αυτοκίνητα "εκτός δρόμου" (SUV) θα πρέπει μα ληφθεί υπόψη και το γεγονός της μεγάλης έκτασης της Β'/Παραθεριστικής κατοικίας και η εντονότατη σχέση της με τόπους καταγωγής σε αγροτικούς οικισμούς (βλ. για την έκταση των πατρογονικών κατοικιών στο Β' Μέρος) όπως και η σχέση σημαντικού αριθμού κατοίκων της Αθήνας με αγροτικές και τουριστικές απασχολήσεις. Ωστόσο, όπως θα φανεί και στην ανάλυση της κατοχής SUV στο επίπεδο ατόμου/νοικοκυριού, αυτός ο τύπος αυτοκινήτου συνδέεται σε σημαντικό βαθμό με την κοινωνική θέση. Από την άλλη, *γενικώς* τα αυτοκίνητα υψηλής αξίας (άνω των 30000 €) συνδέονται με το status (βλ. στα επόμενα).

παραπέμπουν σε ανώτερο status. Το ίδιο μπορεί να λεχθεί και για την κατοχή αυτοκινήτων με μεγάλη μηχανή (δίλιτρη ή μεγαλύτερη) που εμφανίζει έντονη κοινωνική ανισότητα τόσο στη κατανομή κατά τάξεις όσο και κατά στρώμα status με σημαντικά υψηλότερα ποσοστά στα δύο ανώτερα στρώματα status και στις τάξεις 1 ("Υψηλά" επαγγέλματα & μάνατζερ) και 3 (Μικρο-επιχειρηματίες και αυτοπασχολούμενοι) (βλ. τον σχετικό πίνακα).

14.5 Η κατανάλωση αυτοκινήτων - Παλινδρομήσεις κατά νοικοκυριά

Στο επίπεδο των νοικοκυριών η στατιστική ανάλυση της κατανάλωσης αυτοκινήτων ακολουθεί, εξ αντικειμένου, την μέθοδο της διερεύνησης πιθανοκρατικών συναρτήσεων που ερμηνεύουν την πιθανότητα να είναι κάποιο νοικοκυριό συγκεκριμένων κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών κάτοχος ενός ή περισσοτέρων ΙΧ ή κάτοχος ΙΧ με κάποια ειδικά χαρακτηριστικά. Στον Πίνακα 32 φαίνονται τα αποτελέσματα μιας τέτοιας διερεύνησης για την απλή περίπτωση της κατοχής ΙΧ μέσω δυαδικής λογιστικής παλινδρόμησης (binary logit) όπου οι ανεξάρτητες μεταβλητές (τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τα νοικοκυριά) είναι το εισόδημα (income), ο δείκτης status του αρχηγού (stgidxh), η ηλικία του αρχηγού του νοικοκυριού σε τρία κλιμάκια (κατηγορική μεταβλητή με κατηγορία σύγκρισης τις μεγαλύτερες ηλικίες) και, τέλος, η οικονομική τάξη στο σχήμα ESEC5 (κατηγορική μεταβλητή όπου η κατηγορία σύγκρισης είναι η χειρωνακτική εργατική τάξη (ESEC5=5). Σε αυτό το επίπεδο της απλής κατοχής ΙΧ ως σημαντικός παράγων εμφανίζεται μόνο το εισόδημα του νοικοκυριού (Sig=0,000).

Πίνακας 32: Δυαδική λογιστική παλινδρόμηση - Κατοχή ΙΧ

	B	S.E.	Wald	Sig.	Exp(B)
stgidx	0,060	0,053	1,287	0,257	1,062
income	0,001	0,000	142,212	0,000	1,001
esec5h(1)	0,130	0,194	0,447	0,504	1,139
esec5h(2)	0,347	0,188	3,401	0,065	1,415
esec5h(3)	0,196	0,158	1,534	0,216	1,216
esec5h(4)	-0,064	0,193	0,109	0,741	0,938
age_h3(1)*	-0,246	0,144	2,911	0,088	0,782
age_h3(2)	-0,109	0,177	0,380	0,537	0,896
Constant	-0,541	0,168	10,355	0,001	0,582

(*): age_h3= 1. <35, 2. 35-64, 3. >64. Cox & Snell R Square = 0,131

Αντίθετα, αν εξεταστεί (Πίνακας 33) η πιθανότητα κατοχής αυτοκίνητου με ενδεικτική αξία άνω των 20.000€, σημαντικοί παράγοντες είναι το εισόδημα, η ηλικία κάτω των 35 και η ένταξη σε δύο τάξεις – την 1 (διευθυντική - επαγγελματική) και την "μικροαστική" (μικροί εργοδότες και αυτοπασχολούμενοι πλην επαγγελματιών).

Πίνακας 33: Δυαδική λογιστική παλινδρόμηση - Κατοχή IX >20.000€

	B	S.E.	Wald	Sig.	Exp(B)
age_h3(1)	-0,539	0,188	8,253	0,004	0,583
age_h3(2)	-0,028	0,174	0,026	0,871	0,972
stgidx	-0,033	0,053	0,385	0,535	0,968
income	0,001	0,000	84,553	0,000	1,001
esec5h(1)	0,437	0,205	4,527	0,033	1,548
esec5h(2)	0,186	0,211	0,773	0,379	1,204
esec5h(3)	0,576	0,182	9,990	0,002	1,779
esec5h(4)	-0,089	0,266	0,112	0,738	0,915
Constant	-2,356	0,172	186,813	0,000	0,095

(*): age_h3= 1. <35, 2. 35-64, 3. >64. Cox & Snell R Square = 0,075

Μόνον όταν η ενδεικτική αξία του IX ανέλθει σε επίπεδα άνω των 30.000€ ο ρόλος της κοινωνικής θέσης (δείκτης status) γίνεται καθοριστικός (Πίνακας 34). Ο ρόλος του εισοδήματος παραμένει ισχυρός ενώ από τις λοιπές μεταβλητές παραμένει σημαντική μόνο η ένταξη στην τάξη 3. Συνεπώς πράγματι τα ακριβά αυτοκίνητα αποτελούν αγαθά κοινωνικής θέσης (status goods) όπως διαπιστώθηκε στην ανάλυση κατά ομάδες.

Πίνακας 34: Δυαδική λογιστική παλινδρόμηση - Κατοχή IX >30.000€

	B	S.E.	Wald	Sig.	Exp(B)
age_h3(1)	-0,156	0,277	0,315	0,574	0,856
age_h3(2)	-0,304	0,294	1,071	0,301	0,738
stgidx	0,189	0,083	5,229	0,022	1,208
income	0,001	0,000	62,580	0,000	1,001
esec5h(1)	0,498	0,362	1,891	0,169	1,645
esec5h(2)	0,023	0,407	0,003	0,956	1,023
esec5h(3)	1,070	0,331	10,427	0,001	2,914
esec5h(4)	-0,719	0,651	1,220	0,269	0,487
Constant	-3,872	0,312	154,299	0,000	0,021

(*): age_h3= 1. <35, 2. 35-64, 3. >64. Cox & Snell R Square = 0,066

Αν και τα περισσότερα τετρακίνητα αυτοκίνητα "εκτός δρόμου" ("SUV"), για την προ-κρίσης πληθώρα των οποίων έχει γίνει τόσος θόρυβος, ανήκουν στην κατηγορία των ακριβών οχημάτων, διερευνήθηκε και για αυτά η ισχύς του υποδείγματος που τεκμηριώνεται στον Πίνακα 34. Πράγματι και εδώ το εισόδημα και ο δείκτης status είναι καθοριστικοί παράγοντες. Αντίθετα, δεν εμφανίζουν σημαντικό ρόλο οι οικονομικές τάξεις. Συνεπώς, σε αντίθεση με τα ευρήματα της ανάλυσης κατά ομάδες, *και τα SUV* έχουν σημαντικά στοιχεία αγαθού status. Ωστόσο η στατιστική επιτυχία του υποδείγματος ερμηνείας κατοχής SUV είναι πολύ μικρή (Cox & Snell 0,036).

ΚΑΡΤΑ Α16: Κατηγορίες αυτοκινήτων ΙΧ

1. MINI
CHEVROLET SPARK, CITROEN C1, DAEWOO MATIZ, DAIHATSU CUORE, FIAT 500, 600, FIAT PANDA, FORD KA, HYUNDAI ALTOS, i10, KIA PICANTO, LANCIA YPSILON, PEUGEOT 107, RENAULT TWINGO, SKODA CITIGO, SMART, SUZUKI ALTO, SUZUKI SPLASH, TOYOTA AYGO, TOYOTA IQ, VOLKSWAGEN UP

2. ΜΙΚΡΑ/SUPER MINI
ALFA ROMEO MITO, AUDI A1, CHEVROLET AVEO, CITROEN C2, C3, DS3, DACIA SANDERO, DAIHATSU SIRION, FIAT PUNTO, FORD FIESTA, HONDA JAZZ, HYUNDAI GETZ, i20, KIA RIO, MAZDA 2, MINI, MITSUBISHI COLT, NISSAN MICRA, OPEL CORSA, PEUGEOT 206, 207, 208, RENAULT CLIO, SEAT IBIZA, SKODA FABIA, SUBARU JUSTY, SUZUKI SWIFT, TOYOTA YARIS, VOLKSWAGEN BEETLE, POLO

3. ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ
ALFA ROMEO 147, GIULIETTA, AUDI A3, BMW ΣΕΙΡΑ 1 (114i – 125i), CHEVROLET CRUZE, CITROEN C4, FIAT BRAVO, FORD FUSION, C-MAX, FORD FOCUS, HONDA CIVIC, HYUNDAI ACCENT, i30, KIA CEED, LANCIA DELTA, MAZDA 3, MERCEDES A, MITSUBISHI LANCER, NISSAN ALMERA, QASHQAI (2X4), TIIDA, OPEL ASTRA, PEUGEOT 307, 308, RENAULT MEGANE, SAAB 9-3, SEAT LEON, SKODA YETI (2X4), SUBARU IMPREZA, TOYOTA COROLLA, AURIS, VW GOLF, BORA, JETTA, VOLVO S40, V40

4. ΜΕΣΑΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ
ALFA ROMEO 156, 159, AUDI A4, A5, BMW ΣΕΙΡΑ 3, CITROEN C5, FORD MONDEO, HONDA ACCORD, INSIGHT, MAZDA 6, MERCEDES C, NISSAN PRIMERA, QASHQAI +2, OPEL VECTRA, INSIGNIA, PEUGEOT 407, 408, 508, RENAULT LAGUNA, SAAB 9-3, SEAT EXEO, SKODA OCTAVIA, SUBARU LEGACY, TOYOTA CARINA, AVENCIS, PRIUS, VW PASSAT, VOLVO S60

5. ΜΕΓΑΛΑ-ΠΟΛΥΤΕΛΗ
AUDI A6, A7, A8, BMW ΣΕΙΡΑ 5, 7, CADILLAC, CHRYSLER 300, HONDA LEGEND, JAGUAR, LEXUS, MERCEDES E, SAAB 9-5, SKODA SUPERB, VOLVO S80

6. ΣΠΟΡ/ΚΟΥΠΕ ΥΨΗΛΩΝ ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ – ΚΑΜΠΡΙΟ

ΕΚΤΟΣ ΔΡΟΜΟΥ – SUV/ «ΤΖΙΠ» 4χ4

7. MINI SUV: DAIHATSU TERIOS, FIAT SEDICI , SUZUKI JIMNY, IGNIS, SX4

8. ΜΕΣΑΙΑ/ΜΕΓΑΛΑ SUV: AUDI Q3, Q5, Q7, BMW X1, X3, X5, X6, CHEVROLET CAPTIVA, DACIA DUSTER, FORD KUGA, HONDA CR-V, HYUNDAI TUSCON, SANTA FE, ix35, JEEP, KIA SPORTAGE, LADA NIVA, LAND ROVER, RANGE ROVER, LEXUS RX 350, MAZDA CX-7, NISSAN QASHQAI 2.0, OPEL ANTARA, PORCHE CAYENNE, SKODA YETI 1.8, SUBARU FORESTER, , GRAND VITARA, TOYOTA RAV4, LAND CRUISER, VW TIGUAN, TOUAREG, VOLVO XC70

9. ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΚΑ
CITROEN BERLINGO, C3 PICASSO, FORD S-MAX, NISSAN NOTE, OPEL MERIVA, ZAFIRA, PEUGEOT 3008, 5008, RENAULT GRAND SCENIC, SCENIC, SEAT ALTEA, SKODA ROOMSTER, TOYOTA VERSO, VW TOURAN

Αναφορές για τα κεφάλαια 12, 13 & 14

Βέμπλεν, Θ. (1899, 1982) *Η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης*, Αθήνα, Κάλβος

Carrabine, E., Longhurst, B. (2002) "Consuming the car: anticipation, use and meaning in contemporary youth culture", *The Sociological Review*, 50, 2, 181-196.

Demoli, Y., (2002) "The Social Structures and Dynamics of Households Car Ownership and Expenditure in France (1985-2006): An Age-Period-Cohort Analysis" http://www.crest.fr/ckfinder/userfiles/files/pageperso/AAPC.pdf

ΔΕΠΟΣ (1990), *Συνθήκες και Τάσεις στην Αγορά Κατοικίας των Μεγάλων Αστικών Κέντρων: Έρευνα 1988, Τόμος ΙΙ*, Αθήνα, ΔΕΠΟΣ

Duesenberry, J. S. (1949) *Income, Saving, and the Theory of Consumer Behavior*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Emmanuel D. (1994) "On the Structure of Housing Accumulation and the Role of Family Wealth Transfers in the Greek Housing System" pp. 168-201 in R. Forrest & A. Murie (eds) *Housing and Family Wealth*, London: Routledge

Εμμανουήλ, Δ. (2009) "Η κατανομή στον αστικό χώρο και ο κοινωνικός διαχωρισμός ως "ταξική" συμπεριφορά: Ο ρόλος της οικονομικής τάξης, της κοινωνικής θέσης και της κατοικίας" στο Θ. Μαλούτας, Δ. Εμμανουήλ, Ε. Ζακοπούλου, Ρ. Καυταντζόγλου, Μ. Χατζηγιάννη (επιμελ.) Κοινωνικοί και χωρικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21ου αιώνα (σελ. 61-102), Αθήνα: ΕΚΚΕ, Μελέτες & Έρευνες 9

EUROSTAT (2010) "Significant Differences between Regions in the Stock of Passenger Cars and Freight Vehicles", EUROSTAT, Statistics in Focus, 6/201o

Frank, R. H. (1999) *Luxury Fever*, Princeton N. J., Princeton University Press.

Griliches, Z. (1961) "Hedonic price indexes for automobiles: An econometric analysis of quality change", in *The price statistics of the federal government: Review,appraisal, and recommendations,* ed. Price Statistics Review Committee, National Bureau of Economic Research, 173–96. New York: National Bureau of Economic Research.

Hawkins, R. (1986) 'A Road not Taken: Sociology and the Neglect of the Automobile', *California Sociologist* 9 (1–2): 61–79.

Leibenstein, H. (1976) *Beyond Economic Man: A New Foundation for Microeconomics*, Cambridge, MA, Harvard Universities Press.

Μαντζουνέας, Η. Ε., Στοφόρος, Χ. Ε. (2002) *Εξελίξεις και Προβλέψεις της Ιδιωτικής Κατανάλωσης στην Ελλάδα,* Οικονομικά Θέματα, Αρ. 10, Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, Αθήνα

Mason, R. (2000) "The Social Significance of Consumption: James Duesenberry's Contribution to Consumer Theory" *Journal of Economic Issues*, Sept, 2000

Norris, M., Winston, N. (2012) "Home –ownership, housing regimes and income inequalities in Western Europe", *International Journal of Social Welfare,* 21, 2: 127-138.

Sorensen, K. H., Sorgaard, J. (1993) "Modrnity and Mobility. Towards a Sociology of Cars", STS-Working Paper 1/93, Senter for Teknologi og Samfunn, Norway.

Trigg, A. B. (2001) "Veblen, Bourdieu, and conspicuous consumption", *Journal of Economic Issues*; 35, 1, 99-115

Triplett, J. E. (1969), "Automobiles and hedonic quality measurement", *Journal of Political Economy,* 77 (3): 408–17.

--- (2006), *Handbook on hedonic indexes and quality adjustments in price indexes,* Paris: Organization for Economic Cooperation and Development

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Κοινωνικοοικονομικές τάξεις, ομάδες status και κοινωνική κινητικότητα στην Αθήνα: μια διερεύνηση των υφιστάμενων συνόλων δεδομένων

Δημήτρης Εμμανουήλ

Κοινωνικοοικονομικές τάξεις και ομάδες status στην Αθήνα: μια διερεύνηση της Νέο-βεμπεριανής προσέγγισης με τα διαθέσιμα σύνολα δεδομένων

Δημήτρης Εμμανουήλ

1. Εισαγωγή: η Νεο-Βεμπεριανή προσέγγιση στη διαστρωμάτωση - Το ταξικό σχήμα Erikson – Goldthorpe και το πρότυπο EseC

Η επιλογή θεωρητικού προτύπου για το ταξικό σχήμα που θα υιοθετήσει μια κοινωνιολογική ανάλυση έχει προφανώς βαρύνουσα σημασία. Ωστόσο οι έννοιες της τάξης και της ταξικής δομής φέρουν συχνά ιδιαίτερα βαρύ ιδεολογικό και πολιτικό φορτίο με αποτέλεσμα αυτή η βασική θεωρητική και αναλυτική επιλογή να αντιμετωπίζεται με δέος και αμηχανία. Ένας λόγος για αυτό είναι η *υποστασιοποίηση* της ταξικής δομής: η αντίληψη ότι σε κάθε συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό υπάρχει *μία αληθής* δομή η οποία ερμηνεύει ένα ευρύτατο φάσμα κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων και η οποία συντίθεται από τάξεις που στην πράξη ή εν δυνάμει αποτελούν συλλογικά υποκείμενα στο επίπεδο των ιστορικών διαδικασιών. Για την πλειονότητα των κοινωνιολογικών αναλύσεων – και οπωσδήποτε για την παρούσα διερεύνηση της αστικής κατανάλωσης - αυτές είναι υπερβολικές και ουσιαστικά άσκοπες απαιτήσεις και, το χειρότερο, αποθαρρύνουν τη σωστή χρήση της ταξικής ανάλυσης ανάλογα με το αντικείμενο. Από αυτή την άποψη, είναι ιδιαίτερα θετικό ότι ακόμη και ένας υποστηρικτής της συνεπούς μαρξιστικής ανάλυσης όπως ο Eric Olin Wright διακρίνει τη σημασία διαφορετικών προσεγγίσεων με διαφορετική αναλυτική έμφαση και βασικά ερωτήματα. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, ο Wright διακρίνει τις προσεγγίσεις των κλασσικών (Marx, Weber, Durkheim) και ορισμένων σημαντικών νεώτερων κοινωνιολόγων (Bourdieu, Goldthorpe) κυρίως από το πόσο δίνουν έμφαση στις ανταγωνιστικές συγκρούσεις και την ιστορική αλλαγή σε σύγκριση με την ανισότητα (θέση στην κατανομή) και τις ευκαιρίες στη ζωή. Μια τρίτη σημαντική διάσταση διαφοροποίησης είναι αυτή που δίνει έμφαση στα χαρακτηριστικά και λειτουργίες των τάξεων που τις καθιστούν υποκειμενικά εμφανείς ομάδες.[1]

[1] Κατά τον Frank Parkin (1979) η σωστή εφαρμογή της προσέγγισης του Weber υποδεικνύει, σε αντίθεση με την ανάγνωση του Wright, πολύ μεγαλύτερη έμφαση στις ανταγωνιστικές συγκρούσεις και στην "περιχαράκωση" (closure) των τάξεων ως υποκειμενικά εμφανών ομάδων. Ωστόσο, η ερμηνεία του Parkin υπαγορεύεται από το ποιά θεωρεί τα προσήκοντα αντικείμενα κοινωνιολογικής ανάλυσης – αντικείμενα που εδώ προσδιορίζονται από το διάλογο με τη Μαρξιστική θεωρία κοινωνικών συγκρούσεων και ιστορικών αλλαγών.

Πιν. 1: Προσεγγίσεις στην έννοια της τάξης και στη ταξική ανάλυση

(Ο αριθμός αστερίσκων δείχνει το βαθμό έμφασης στην αντίστοιχη διάσταση και τα σχετικά ερωτήματα)

Προσέγγιση στη ταξική ανάλυση	Διαστάσεις ορισμού/βασικά ερωτήματα					
	1. Θέση σε απλή κατανομή	2. Υποκειμενικά εμφανείς ομάδες	3. Ευκαιρίες στη ζωή (δια βίου)	4. Ανταγωνιστικές συγκρούσεις	5. Ιστορικές αλλαγές/διαφορές	6. Ανθρώπινη απελευθέρωση
Κοινή χρήση	***	*	**	*		
Neo-Durkheimian	**	***	**	*	*	
Bourdieu	**	**	***	*		
Neo-Weberian (Breen & Goldthorpe)	**	*	***	*		
Weber	*	*	**	*	***	
Neo-Marxian (Wright)	*	*	**	**	**	***

Το ζήτημα των ευκαιριών ζωής (life chances)

	Εμφανείς πόροι που διαμορφώνουν τις ευκαιρίες ζωής			Σχετική επικέντρωση σε τρία βασικά ερωτήματα ταξικής ανάλυσης		
	Οικον. κεφάλαιο & εργασία	Ανθρώπινο κεφάλαιο	Πολιτιστικό κεφάλαιο	Ευκαιρίες στη ζωή (δια βίου)	Ιστορικές αλλαγές/διαφορές	Ανθρώπινη απελευθέρωση
Marx	x			3	2	1
Weber	x	x		2	1	
Bourdieu	x	x	x	1		

Πηγή: E.O. Wright, 2005, "Consclusion: If "class" is the answer, what is the question?" σελ. 183-186 στο E.O. Wright (ed) *Approaches to Class Analysis*, Cambridge U.P. Μετάφραση και προσαρμογή από Δ. Ε.

Στην παρούσα έρευνα, η προσέγγιση στην ταξική ανάλυση ακολουθεί το θεωρητικό σχήμα που έχει καθιερωθεί να ονομάζεται "νεο-βεμπεριανό". Σημαντικός λόγος για αυτό είναι, όπως έχει ήδη τονιστεί, η συγκρισιμότητα με τη διεθνή έρευνα "Κοινωνική θέση, στυλ ζωής και πολιτιστική κατανάλωση" υπό τη διεύθυνση των Goldthorpe και Chan καθώς και με τις μεγάλες ευρωπαϊκές ειδικές έρευνες ESS και EU-SILC που έχουν γίνει και στην Ελλάδα και βασίζονται στο ταξικό πρότυπο EseC που έλκεται από την προσέγγιση του Goldthorpe. Ωστόσο, υπάρχουν πρόσθετοι σοβαροί θεωρητικοί και μεθοδολογικοί λόγοι που ξεπερνούν τις όποιες επιμέρους επιφυλάξεις μπορεί να έχουμε για την εφαρμογή του συγκεκριμένου θεωρητικού σχήματος στην ελληνική πραγματικότητα. Πρώτον, η βεμπεριανή έννοια-κλειδί των δομικών ανισοτήτων στις "ευκαιρίες στη ζωή" (life chances) ως οικονομικό πλαίσιο ευκαιριών και περιορισμών σε μακροχρόνια προοπτική που εδράζεται στη "διαρθρωτική" θέση των ατόμων στην αγορά εργασίας και κεφαλαίου συνάδει με ένα ευρύτατο φάσμα σύγχρονων οικονομικών θεωριών για τη σχέση μεταξύ οικονομικών πόρων και κατανάλωσης – τόσο νεο-κλασσικών όσο και νεο-κευνσιανών. Θεωρούμε ότι στην ανάλυση της αστικής κατανάλωσης μια τέτοια ρεαλιστική οικονομική προσέγγιση πρέπει να έχει την πρωτοκαθεδρία.[2]

Δεύτερον, η νεο-βεμπεριανή προσέγγιση βασίζεται αφενός στον αυστηρό διαχωρισμό και αφετέρου στην πρωταρχική καθοριστική σημασία των δύο βασικών διαστάσεων της διαστρωμάτωσης δηλαδή της οικονομικής τάξης και του status. Επιπλέον, προσδίδει πρωτεύοντα ρόλο στην οικονομική τάξη, όπως αυτή διαμορφώνεται από δομικά στοιχεία του συστήματος παραγωγής, στην κατανόηση των βασικών ανισοτήτων και των διαδικασιών αναπαραγωγής τους στις σύγχρονες κοινωνίες. Από αυτή την άποψη συγγενεύει σε μεγάλο βαθμό, όπως θα δούμε και παρακάτω, με τη σύγχρονη μαρξιστική προβληματική που αναπτύσσεται στις εργασίες του E.O. Wright. Η κύρια υποψήφια εναλλακτική κοινωνιολογική προσέγγιση, ιδιαίτερα μάλιστα για το θέμα της κατανάλωσης, είναι αυτή του Bourdieu και των επιγόνων του (Bourdieu, 1984, Weininger, 2005, Bennett, Savage et al., 2009). Σε αυτή την προσέγγιση καθοριστικά στοιχεία – σε αντίθεση με τους νεο-βεμπεριανούς – είναι η εμφανής υποκειμενική συγκρότηση των τάξεων σε ομάδες και η έννοια του πολιτιστικού κεφαλαίου (της κατανάλωσης και της επίδειξης "σωστού γούστου") ως καθοριστικού των ευκαιριών στη ζωή. Δεν πρόκειται εδώ για απλές διαφορές έμφασης αλλά για στοιχεία *συστατικά* των τάξεων. Πέραν αυτών, η ίδια η έννοια της κοινωνικής θέσης (status) αφενός συγχέεται με το στυλ ζωής και αφετέρου διαπλέκεται σε καθοριστικό βαθμό με την οικονομική τάξη στη σύσταση τάξεων ή υπο-ομάδων μιας κοινωνικής τάξης. Στο μεθοδολογικό επίπεδο αυτό σημαίνει ότι η αξιολόγηση της επιρροής των επιμέρους αναλυτικών διαστάσεων της διαστρωμάτωσης (τάξη/status) επί των μορφών κατανάλωσης – δηλαδή το ερευνητικό πρόγραμμα που προτείνεται εδώ – δεν έχει και πολύ νόημα και ότι αρμόζει μια ριζικά διαφορετική προσέγγιση – περισσότερο "ολιστική" και

[2] Βλ. Εμμανουήλ, 1996, 2008, 2009 για τις περιπτώσεις της στεγαστικής κατανάλωσης και της γεωγραφικής κατανομής των κατοικιών.

συνθετική[3]. Κατά την άποψη μας, μια τέτοια προσέγγιση παρουσιάζει πολλά λογικά προβλήματα και δεν μπορεί να απαντήσει σε σημαντικά ερωτήματα – άποψη που δεν μπορεί παρά να αναπτυχθεί στην πορεία της ανάλυσης.

Το ταξικό σχήμα που θα υιοθετήσουμε – ως κατ' αρχήν πλαίσιο – είναι αυτό που διαμορφώθηκε και αναπτύχθηκε με μια σειρά από παραλλαγές τις τελευταίες περίπου τρεις δεκαετίες από τις εργασίες του John Goldthorpe και των κατά καιρούς συνεργατών του και κωδικοποιήθηκε – με κάποιες διαφορές – στην Ευρωπαϊκή Κοινωνικο-οικονομική Ταξινόμηση (EseC) (Rose & Harrison, 2007). Η φιλολογία για αυτό το ταξικό σχήμα και τη Νέο-βεμπεριανή προσέγγιση είναι τεράστια και δεν υπάρχει λόγος να επεκταθούμε εδώ ιδιαίτερα.[4] Η βασική ιδέα είναι ότι η βεμπεριανή έννοια των "ευκαιριών ζωής" ως καθοριστική των οικονομικών τάξεων προσδιορίζεται στο σύγχρονο καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής από το είδος της *εργασιακής σχέσης* που τυπικά διακρίνει τα διάφορα επαγγέλματα και τις θέσεις των ατόμων στο σύστημα παραγωγής. Πολύ συνοπτικά, οι εργασιακές σχέσεις χαρακτηρίζονται από δύο βασικές διαστάσεις: την ιδιαιτερότητα των ανθρωπίνων πόρων (που καθιστά κάποιο εργαζόμενο λιγότερο ή περισσότερο απαραίτητο) και τη δυσκολία εποπτείας από τον εργοδότη (που επιτρέπει ή όχι την αυτονομία και αυτοέλεγχο του εργαζόμενου).

Πιν. 2: Θεωρητικές διαστάσεις του ταξικού σχήματος ESeC και της εργασιακής σχέσης

	Χαμηλή **Ιδιαιτερότητα του Ανθρωπίνου Κεφαλαίου** Υψηλή	
Υψηλή	**(Ενδιάμεσοι Τεχνικοί-Εργάτες)** **6** **Μικτή σχέση**	**(Στελέχη & Επιστήμονες)** **1** **2** **Παροχή υπηρεσιών**
Δυσκολία Εποπτείας Χαμηλή	**Συμβόλαιο Εργασίας** **8 7** **9** **(Εργατική τάξη)**	**Μικτή σχέση** **3** **(Ενδιάμεσοι Υπάλληλοι)**

Πηγή: Rose & Harrison (2007). Προσαρμογή Δ.Ε.

[3] Είναι γνωστή η αντιπάθεια του Bourdieu για τις "εμπειριστικές" αναλυτικές ποσοτικές μεθόδους της αγγλο-σαξωνικής κοινωνιολογίας και την ανάλυση αιτιακών σχέσεων. Ωστόσο, οι μέθοδοι ανάλυσης που ο ίδιος προτιμούσε (κυρίως η MCA – multiple correspondence analysis) μπορούν να θεωρηθούν ευλόγως ιδιαίτερα εμπειριστικές.

[4] Βλ. Breen (2005). Για μια ελληνική παρουσίαση βλ. Κασιμάτη, 2001.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2 αυτές οι δύο διαστάσεις ορίζουν δύο ακραία διαφορετικές τάξεις, την εργατική τάξη και το "salariat" δηλαδή τα στελέχη/μάνατζερ και τους επιστήμονες που παρέχουν "υπηρεσίες," και δύο ενδιάμεσες μικτές τάξεις, τους ενδιάμεσους τεχνικούς και εργάτες και τους ενδιάμεσους υπαλλήλους. Στις νεώτερες εκδοχές του ταξικού σχήματος του E. O. Wright (Πίνακας 3) οι καθοριστικές διαστάσεις είναι τρεις: η διάκριση σε ιδιοκτήτες και εργαζόμενους μη-ιδιοκτήτες, η διαφοροποίηση ανάλογα με το βαθμό ειδίκευσης (που αντιστοιχεί στην "ιδιαιτερότητα των ανθρωπίνων πόρων" στο σχήμα 2) και, τέλος η διάκριση σε διευθύνοντες/ επιβλέποντες και μη-διευθύνοντες. Η έμφαση στην ιδιοκτησία επιτρέπει εδώ αφενός τη διαφοροποίηση των ανώτερων στελεχών σε ειδικότερες υποκατηγορίες και αφετέρου τη σαφή διαφοροποίηση της μικροαστικής τάξης που λείπει από το θεωρητικό σχήμα 2 – ένα σχήμα που προφανώς αρμόζει σε μορφές αναπτυγμένης βιομηχανικής οργάνωσης και στο οποίο η μικροαστική τάξη εμφανίζεται ως υπολειμματική κατηγορία έξω από το πλαίσιο των "κανονικών" ταξικών σχέσεων.

Πιν. 3: Το ταξικό σχήμα Wright III

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ			**ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ**		
Εργοδότες	Μικροαστική τάξη		Διευθύνοντες - Ειδικοί	Επαγγελματίες	**Ειδικοί**
				Ημι-επαγγελματίες	**Ημι-ειδικοί**
			Διευθύνοντες	Εργάτες	**Μη-ειδικοί**
Διευθύνοντες	**Μη-διευθύνοντες**		**Διευθύνοντες & Επιβλέποντες**	**Μη-διευθύνοντες**	

Πηγή: Western & Wright (1994). Προσαρμογή Δ.Ε.

Σε πρώτη ματιά, η διάκριση διευθύνοντες/μη-διευθύνοντες διαφέρει ριζικά από της διάκριση των σχέσεων εργασίας ανάλογα με τη δυσκολία εποπτείας – και το συνακόλουθο βαθμό αυτονομίας του εργαζόμενου (βλ. Πιν. 2). Στην πραγματικότητα, η εφαρμογή αυτού του κριτηρίου στα σχήματα Goldthorpe και EseC βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη διαφοροποίηση των διευθυνόντων και επιβλεπόντων από τους λοιπούς εργαζόμενους ενώ παράλληλα επιτρέπει λεπτότερες διακρίσεις "ενδιάμεσων" σχέσεων εργασίας για μια σειρά από επαγγελματικές κατηγορίες. Αυτό είναι φανερό στο επόμενο Πίνακα 4 με την αναλυτική διάκριση τάξεων στα σχήματα Goldthorpe

Πιν. 4: Οι Ταξικές κατηγορίες του Goldthorpe ("EGP") και το ESeC

EGP		ESeC9	ESeC5
I	Ανώτερα επιστημονικά επαγγέλματα & ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα - Διευθυντές μεγάλων βιομηχανιών – Μεγάλοι ιδιοκτήτες/εργοδότες	1	1
II	Κατώτερα επιστημονικά επαγγέλματα & κατώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη, ανώτερα τεχνικά επαγγέλματα, διευθυντές μικρών βιομηχανιών, επιβλέποντες μη-χειρωνακτών υπαλλήλων	2	1
IIIa	Μη-χειρώνακτες υπάλληλοι ρουτίνας ανώτερης βαθμίδας (διοικητικά και εμπόριο)	3	2
IIIb	Μη-χειρώνακτες υπάλληλοι ρουτίνας κατώτερης βαθμίδας (πωλήσεις και υπηρεσίες)	7	4
IVa	Αυτοαπασχολούμενοι μικρο-ιδιοκτήτες & τεχνίτες κλπ. με υπαλλήλους	4	3
IVb	Αυτοαπασχολούμενοι μικρο-ιδιοκτήτες & τεχνίτες κλπ. χωρίς υπαλλήλους	4	3
IVc	Αγρότες και λοιποί αυτοαπασχολούμενοι στο πρωτογενή τομέα	5	3
V	Κατώτερα τεχνικά επαγγέλματα, επιβλέποντες χειρωνακτών εργατών	6	2
VI	Ειδικευμένοι χειρώνακτες εργάτες	8	4
VIIa	Ημι-ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι χειρώνακτες εργάτες (πλην γεωργίας κλπ.)	9	5
VIIb	Εργάτες στη γεωργία και λοιποί εργάτες στη πρωτογενή παραγωγή	9	5

	Παροχή Υπηρεσιών (1&2)		Μικτή – Ενδιάμεση σχέση (3,6,7)		Συμβόλαιο εργασίας (8,9)

και EseC.[5] Συμπερασματικά, υπάρχουν σημαντικές διαφορές αλλά και σημαντικές συγγένειες ανάμεσα στα δύο σχήματα και σε κάθε περίπτωση οι συγγένειες είναι αρκετές ώστε να επιτρέψουν ένα παραγωγικό διάλογο. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 4 το ταξικό σχήμα του Goldthorpe (το σχήμα EGP) προτείνει *επτά* βασικές οικονομικές τάξεις οι οποίες μαζί με ορισμένες υποδιαιρέσεις τους που στοχεύουν στην καλύτερη περιγραφή λιγότερο βιομηχανοποιημένων κοινωνιών (μεγαλύτερη μικροαστική τάξη και σημαντικός αγροτικός τομέας) μπορούν να φτάσουν ένα σχήμα *ένδεκα* τάξεων. Προφανώς ένα τόσο αναπτυγμένο και λεπτομερές σχήμα έχει κυρίως αναλυτική χρησιμότητα και δεν μπορεί να λειτουργήσει ως ρεαλιστικό μοντέλο πραγματικών συλλογικών παραστάσεων ούτε, από πρακτική άποψη, ως μοντέλο εμπειρικής ανάλυσης των ταξικών διαφοροποιήσεων. Ως εκ τούτου, έχουν προταθεί διάφορα σχήματα αθροιστικής απλοποίησης του σχήματος με μικρότερο αριθμό τάξεων. Το σχήμα EseC αρχίζει από εννέα αναλυτικές τάξεις και προτείνει μια ομαδοποίηση σε πέντε (Πίνακας 4) και σε, δεύτερο στάδιο, σε τρεις βασικές τάξεις: τη τάξη "υπηρεσιών" (τους μάνατζερ και τα επιστημονικά επαγγέλματα)[6], την "ενδιάμεση" τάξη και την εργατική τάξη.

Πιν. 5: ESeC* και CASMIN

1. Μεγάλοι εργοδότες, ανώτεροι διευθυντές/επιστημονικά επαγγέλματα (I)
2. Κατώτεροι διευθυντές/επιστημονικά επαγγέλματα, ανώτεροι επιβλέποντες/τεχνικοί (II)
3. Ενδιάμεσα επαγγέλματα (υπάλληλοι ρουτίνας) (III)
4. Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας) (IV, IVb)
5. Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία) (IVc)
6. Κατώτεροι επιβλέποντες και τεχνικοί (V)
7. Κατώτεροι πωλητές και παροχή υπηρεσιών (IIIb)
8. Κατώτερα τεχνικά επαγγέλματα (VI)
9. Εργάτες ρουτίνας (VII, VIIb – εργάτες γεωργίας)
10. Δεν έχουν εργαστεί ποτέ ή με μακροπρόθεσμη ανεργία

(Σε παρένθεση η κατάταξη του διεθνούς ερευνητικού προγράμματος CASMIN – Class Mobility in Industrial Societies (Erikson & Goldthorpe, 1992)
(*) Όπως εφαρμόστηκε στους γύρους 1-4 του ESS (European Social Survey)

[5] Αναφερόμαστε για απλούστευση στο σχήμα Goldthorpe ενώ έχει καθιερωθεί να γίνεται αναφορά στο σχήμα Erikson, Goldthorpe, Portocarero (EGP) από τη σημαντική εργασία των τριών του 1979.

[6] Ο όρος "τάξη υπηρεσιών" (service class) προκρίνεται από τη Κασιμάτη (2001) ως κατάλληλος για την ευρεία τάξη του "salariat" σύμφωνα με την ορολογία Goldthorpe/EseC. Κατά την άποψη μας ο όρος είναι ατυχής στο ελληνικό γλωσσικό πλαίσιο. Η εναλλακτική περιγραφή "μάνατζερ & επιστήμονικά επαγγέλματα" είναι, πιστεύουμε, περισσότερο κατάλληλη τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς την οικειότητα των αναφορών. Ωστόσο, για λόγους οικονομίας στην παρουσίαση θα χρησιμοποιείται στα επόμενα και ο όρος "τάξη "υπηρεσιών"".

Στον Πίνακα 5 φαίνονται οι όροι για τις εννέα τάξεις του EseC με την αντιστοίχηση στις έντεκα τάξεις του διεθνούς ερευνητικού προγράμματος CASMIN (Erikson & Goldthorpe, 1992) και στον Πίνακα 6 φαίνεται η ομαδοποίηση σε τρεις και πέντε τάξεις.

Πιν. 6: Ομαδοποίηση σε 3 και 5 κοινωνικο-οικονομικές τάξεις

3 ΤΑΞΕΙΣ	**ESeC**	**CASMIN**
1) 1, 2	Τάξη "υπηρεσιών"	I, II
2) 3, 4, 5, 6	Ενδιάμεση τάξη	III, IIIb, IV, IVb, IVc, V
3) 7, 8, 9	Εργατική τάξη	VI, VII, VIIb

5 ΤΑΞΕΙΣ ESeC

1) 1, 2	Τάξη "υπηρεσιών" (Managers and professionals)
2) 3, 6	Ενδιάμεση τάξη (Intermediate and lower supervisory)
3) 4, 5	Μικροαστική τάξη (small employers and own account workers)
4) 7, 8	Εργατική τάξη – μη χειρώνακτες (white collar working class)
5) 9	Εργατική τάξη – χειρώνακτες (blue collar working class)

Προσαρμογή Δ.Ε.

Όπως έχει επισημανθεί από σε βάθος αξιολόγηση των σχημάτων Goldthorpe και EseC σε σχέση με τις ελληνικές συνθήκες (Maloutas, 2007a) αυτά πάσχουν, πρώτον, από υπερβολική έμφαση σε τυποποιήσεις και διαφοροποιήσεις της σχέσης εργασίας που αρμόζουν σε κοινωνίες με ιδιαίτερα αναπτυγμένη βιομηχανική οργάνωση και, δεύτερον, από υποτίμηση των μικροαστικών και αγροτικών στρωμάτων που συνιστούν σημαντικό μέρος της κοινωνικοοικονομικής δομής των κοινωνιών του Ευρωπαϊκού Νότου. Από αυτή την άποψη, το αναλυτικό σχήμα EGP των έντεκα "τάξεων" εμφανίζεται πολύ πιο ρεαλιστικό ως αρχικό πλαίσιο παρά το EseC των εννέα και, οπωσδήποτε, αυτό των πέντε κατηγοριών. Σε κάθε περίπτωση, η εφαρμογή του ευρωπαϊκού προτύπου EseC στις ελληνικές συνθήκες θέτει ζητήματα που πιθανότατα επιβάλουν αφενός προσαρμογές και τροποποιήσεις στο πλαίσιο του ίδιου του ESeC (προσθήκη υπο-κατηγοριών, αλλαγή κατάταξης επαγγελμάτων) και αφετέρου ανακατατάξεις στη θέση μεγάλων κατηγοριών (λ.χ. αγρότες, μικροί εργοδότες). Στις επόμενες δύο ενότητες θα εξετάσουμε την εφαρμογή του προτύπου EseC στα πρωτογενή στοιχεία που είναι διαθέσιμα από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (ESS) και την Ευρωπαϊκή Έρευνα Εισοδημάτων και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC) – δύο έρευνες που καταγράφουν τα στοιχεία που απαιτεί το σχήμα EseC[7]. Συμπληρωματικά, θα εξεταστεί και μια υφιστάμενη εφαρμογή του EseC στα πρωτογενή δεδομένα της απογραφής του 2001 που έχει ενδιαφέρον καθώς επιχειρεί βελτιώσεις στην κατάταξη των επαγγελματικών κατηγοριών. Ωστόσο, από τα

[7] Περιέργως, κάτι τέτοιο – αν και σχετικά απλό – φαίνεται να μην έχει γίνει μέχρι τώρα, από ότι γνωρίζουμε, από άλλους έλληνες ερευνητές.

στοιχεία της απογραφής λείπουν ορισμένα σημαντικά απαραίτητα στοιχεία που περιορίζουν σημαντικά τη συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων με το κανονικό EseC. Στις ενότητες 4-6 θα εξεταστούν τα διαθέσιμα στοιχεία για τις διαστάσεις της κοινωνικής κινητικότητας και του status που συμπληρώνουν τη νέο-βεμπεριανή προσέγγιση της διαστρωμάτωσης.

4. Το σχήμα EseC στο ESS1, στο EU-SILC08 και στην Απογραφή του 2001

α. Η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα του 2002-2003 (ESS round 1)

Δεδομένου ότι η ανάλυση των υφιστάμενων βάσεων δεδομένων είναι κυρίως διερευνητική με στόχο αφενός την δοκιμή των στατιστικών εργαλείων και αφετέρου την εκτίμηση κατανομών σε ορισμένα βασικά χρονικά σημεία που θα χρησιμεύσουν ως μέτρα σύγκρισης και αναφοράς σε σχέση με τα δεδομένα της έρευνας του 2013, επιλέξαμε την έρευνα ESS του πρώτου κύκλου (2002-2003) ως την εγγύτερη στην απογραφή του 2001 από την οποία διαθέτουμε ένα πλούτο στοιχείων που μπορούν να αποτελέσουν τόσο βάση σύγκρισης για τις αλλαγές που έχουν επέλθει μέχρι σήμερα όσο και μέτρο ελέγχου των στοιχείων κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Στοιχεία για την ταξική δομή σε χρόνο εγγύτερο στο σήμερα αλλά σε χρονική στιγμή πριν την τρέχουσα οικονομική κρίση θα εκτιμηθούν από την ανάλυση της έρευνας EU-SILC του 2008.

Όπως σημειώθηκε ήδη, τα δεδομένα του ESS περιέχουν όλα τα απαραίτητα στοιχεία για τον προσδιορισμό του σχήματος κοινωνικο-οικονομικών τάξεων ESeC που εφαρμόζει (με κάποιες, ωστόσο, συχνά σημαντικές διαφορές) το θεωρητικό πρότυπο EGP (Erikson, Goldthorpe, Portocarero). Ο "αλγόριθμος" για τη συναγωγή του ταξικού σχήματος με βάση τα δεδομένα του ESS έχει διατυπωθεί από την ομάδα ανάπτυξης του ESeC (Harrison & Rose, 2006) και έχει την ακόλουθη λογική δομή:

1) Το μέγεθος των επιχειρήσεων ("καταστημάτων") διακρίνεται σε τρείς κατηγορίες ανάλογα με τον αριθμό των απασχολουμένων (0, 1-9, 10+)

2) Η "Θέση Απασχόλησης" (Employment Status) προσδιορίζεται από τη "σχέση απασχόλησης" (employment relation – μισθωτοί, αυτοαπασχολούμενοι, οικογενειακοί βοηθοί), το μέγεθος της επιχείρησης και το αν ο εργαζόμενος έχει εποπτικό ρόλο ως εξής:

1. Αυτοαπασχολούμενοι (εργοδότες) με μεγάλες μονάδες (10+)
2. Αυτοαπασχολούμενοι (εργοδότες) με μικρές μονάδες (1-9)
3. Αυτοαπασχολούμενοι (0 και χωρίς στοιχεία μεγέθους)
4. Μισθωτοί (και οικογ. βοηθοί) επόπτες
5. Μισθωτοί (και οικογ. βοηθοί) μη-επόπτες

3) Η κατάταξη στις τάξεις 1-9 του σχήματος γίνεται ως εξής:

α) Η θέση απασχόλησης 1 στο ESeC1, οι θέσεις 2 και 3 στο ESeC4 και η θέση 4 στο ESeC6 πλην ορισμένων επαγγελμάτων, και στις τρεις περιπτώσεις, που κατανέμονται στα ESeC 1,2,3,4 και 5.
β) Οι μισθωτοί (και όσοι δεν έχουν στοιχεία θέσης απασχόλησης) κατανέμονται στα ESeC 1,2,3,5,6,7,8,9 στη βάση της επαγγελματικής τους κατηγορίας (βάσει του διεθνούς προτύπου ISCO88).
γ) Γίνεται σε όλες τις περιπτώσεις διάκριση όσων απασχολούνται στον αγροτικό τομέα (ESeC 5 και μέρος του 9).
δ) Τα επαγγέλματα (professions), τόσο αυτά με πτυχίο ΑΕΙ όσο και αυτά των τεχνικών βοηθών (με πτυχίο ανώτερης εκπαίδευσης) ξεχωρίζονται και κατανέμονται ανεξάρτητα από τη θέση απασχόλησης.

Στο Προσάρτημα 1 του παρόντος παρουσιάζεται η κωδικοποίηση των παραπάνω σε γλώσσα SQL για σχεσιακές βάσεις δεδομένων. Από την κωδικοποίηση φαίνεται αναλυτικά και η κατανομή των επιμέρους επαγγελμάτων σε επίπεδο τριψήφιου κωδικού ISCO88.[8] Όπως γίνεται αμέσως φανερό, ποσοτικά τουλάχιστον, το κύριο βάρος της κατανομής σε τάξεις στο σχήμα EseC το φέρουν οι λεπτομερείς διακρίσεις των επαγγελμάτων ανάλογα με τον κοινωνικο-τεχνικό τους χαρακτήρα και πολύ λιγότερο η "θέση απασχόλησης". Αυτές οι διακρίσεις που βασίζονται θεωρητικά στις έννοιες της "ιδιαιτερότητας του ανθρωπίνου κεφαλαίου" και της "δυσκολίας εποπτείας" και συνακόλουθα στο είδος της τυπικής σύμβασης εργασίας για το συγκεκριμένο επάγγελμα, αποτελούν και την ουσία του σχήματος EseC και εδώ συγκεντρώνονται οι διάφορες αξιολογήσεις του σχήματος στις συνθήκες συγκεκριμένων χωρών.[9] Αν και οι έρευνες ESS περιέχουν ορισμένα ερωτήματα που μερικώς τεκμηριώνουν τις παραπάνω διαστάσεις της εργασίας, η λεπτομερής αξιολόγηση των επαγγελμάτων απαιτεί εξειδικευμένη γνώση θεσμών και τεχνικών που την καθιστά επίπονο έργο. Ως εκ τούτου, δεν θα υπεισέλθουμε σε αυτή την εργασία σε τέτοιου είδους αναλυτική αξιολόγηση. Οι παρατηρήσεις μας για το σχήμα ESEeC στις ελληνικές συνθήκες στην επόμενη ενότητα θα περιοριστούν στο μακροσκοπικό επίπεδο και στο βαθμό που η υποκείμενη θεωρία και μέθοδος πράγματι καταλήγει σε τάξεις που διαφοροποιούνται σημαντικά ως προς αυτό που ο Weber ονομάζει "ευκαιρίες ζωής" που απορρέουν από τη διαρθρωτική θέση στην αγορά εργασίας. Αυτή άλλωστε είναι και η βασική έννοια από την οποία έλκεται η νέο-βεμπεριανή προσέγγιση στην οικονομική διαστρωμάτωση.

Στους επόμενους πίνακες θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της εφαρμογής του προτύπου EseC για το ESS 1 του 2003 για το σύνολο της χώρας και για την Αττική τόσο σε επίπεδο τριψήφιου κωδικού ISCO88 όσο και επίπεδο διψήφιου. Η χρήση του διψήφιου κωδικού παραβιάζει τις απαιτήσεις του προτύπου αλλά είναι συχνά απαραίτητη για την αξιοποίηση σημαντικών βάσεων δεδομένων – όπως,

[8] Για την αναλυτική ταξινόμηση των επαγγελμάτων σύμφωνα με το σύστημα ISCO88 (σε σύγκριση με το ελληνικό σύστημα ΣΤΕΠ-92), βλ. ΕΣΥΕ, 1995.
[9] Για τη Γαλλία βλ. Brousse et al., 2007 και για τη Γερμανία Wirth et al., 2009.

Πίνακας 7: ESeC με 9 τάξεις - Διψήφιος και τριψήφιος κωδικός επαγγέλματος (ISCO88) - Στοιχεία ESS 2003

ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	Δείγμα	Σταθμισμένο Δείγμα	ESEC3 %	Δείγμα	Σταθμισμένο Δείγμα	ESEC2 %
1 Μεγάλοι εργοδότες, ανώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες	114	111,5	5,8%	137	126,9	6,6%
2 Κατώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες, ανώτεροι επόπτες/τεχνικοί	242	229,8	12,0%	249	243,0	12,7%
3 Ενδιάμεσα επαγγέλματα (ανώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας)	116	113,1	5,9%	134	131,5	6,8%
4 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας)	327	335,2	17,4%	320	329,3	17,1%
5 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία κλπ)	321	319,0	16,6%	321	319,8	16,6%
6 Κατώτεροι τεχνικοί και επόπτες	119	119,5	6,2%	90	88,8	4,6%
7 Κατώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας στο εμπόριο & υπηρεσίες	162	153,4	8,0%	197	189,1	9,8%
8 Κατώτερα τεχνικά επ. (ειδικευμένοι χειρώνακτες)	196	202,8	10,6%	193	199,5	10,4%
9 Εργάτες ρουτίνας (ημι-ειδικευμένοι & ανειδίκευτοι)	331	336,8	17,5%	287	293,0	15,3%
Σύνολο	1928	1921,0	100,0%	1928	1921,0	100,0%

ΑΤΤΙΚΗ	Δείγμα	Σταθμισμένο Δείγμα	ESEC3 %	Δείγμα	Σταθμισμένο Δείγμα	ESEC2 %
1 Μεγάλοι εργοδότες, ανώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες	62	57,6	8,6%	72	65,0	9,7%
2 Κατώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες, ανώτεροι επόπτες/τεχνικοί	126	114,1	17,1%	125	115,1	17,2%
3 Ενδιάμεσα επαγγέλματα (ανώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας)	55	56,2	8,4%	63	64,2	9,6%
4 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας)	107	105,4	15,8%	101	100,8	15,1%
5 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία κλπ)	8	8,4	1,3%	8	8,4	1,3%
6 Κατώτεροι τεχνικοί και επόπτες	43	46,7	7,0%	37	40,0	6,0%
7 Κατώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας στο εμπόριο & υπηρεσίες	80	72,6	10,9%	87	77,6	11,6%
8 Κατώτερα τεχνικά επ. (ειδικευμένοι χειρώνακτες)	88	92,2	13,8%	86	89,6	13,4%
9 Εργάτες ρουτίνας (ημι-ειδικευμένοι & ανειδίκευτοι)	110	114,2	17,1%	100	106,6	16,0%
Σύνολο	679	667,4	100,0%	679	667,5	100,0%

Πίνακας 8: ESeC με 5 τάξεις (και ξεχωριστή γεωργία) - Διψήφιος και τριψήφιος κωδικός επαγγέλματος (ISCO88) - Στοιχεία ESS 2003

ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	Δείγμα	Σταθμισμένο Δείγμα	ESEC3 %	Δείγμα	Σταθμισμένο Δείγμα	ESEC2 %
1 Τάξη "υπηρεσιών" (ESEC9 1&2)	356	341,3	17,8%	386	369,9	19,3%
2 Ενδιάμεση τάξη (3&6)	235	232,6	12,1%	224	220,3	11,5%
3α Μικροαστική τάξη (εκτός γεωργίας κλπ.) (4)	327	335,2	17,4%	320	329,3	17,1%
3α Μικροαστική τάξη (γεωργία κλπ.) (5)	321	319,0	16,6%	321	319,8	16,6%
4 Εργατική τάξη - μη χειρώνακτες (7&8)	358	356,2	18,5%	390	388,6	20,2%
5 Εργατική τάξη – χειρώνακτες (9)	331	336,8	17,5%	287	293,0	15,3%
Σύνολο	1928	1921,0	100,0%	1928	1921,0	100,0%

ΑΤΤΙΚΗ	Δείγμα	Σταθμισμένο Δείγμα	ESEC3 %	Δείγμα	Σταθμισμένο Δείγμα	ESEC2 %
1 Τάξη "υπηρεσιών" (ESEC9 1&2)	188	171,7	25,7%	197	180,1	27,0%
2 Ενδιάμεση τάξη (3&6)	98	103,0	15,4%	100	104,2	15,6%
3α Μικροαστική τάξη (εκτός γεωργίας κλπ.) (4)	107	105,4	15,8%	101	100,8	15,1%
3α Μικροαστική τάξη (γεωργία κλπ.) (5)	8	8,4	1,3%	8	8,4	1,3%
4 Εργατική τάξη - μη χειρώνακτες (7&8)	168	164,7	24,7%	173	167,3	25,1%
5 Εργατική τάξη – χειρώνακτες (9)	110	114,2	17,1%	100	106,6	16,0%
Σύνολο	679	667,4	100,0%	679	667,5	100,0%

χαρακτηριστικά, των ερευνών EU-SILC. Είναι συνεπώς απαραίτητο να γνωρίζουμε το βαθμό απόκλισης μεταξύ των δύο ταξινομήσεων για να εκτιμηθεί έγκυρα η απώλεια πληροφορίας που συνεπάγεται η χρήση του απλούστερου σχήματος. Όπως ήδη σημειώθηκε, δεν έχουμε ελληνικές εκτιμήσεις της ταξικής δομής σύμφωνα με το σχήμα ESeC σε επίπεδο τρίτου κωδικού ISCO88 ώστε να συγκρίνουμε με τα αποτελέσματα που φαίνονται στους πίνακες 7 και 8. Οι διαθέσιμες συγκρίσιμες εφαρμογές για το ESS του 2003 προέρχονται από ευρωπαϊκές συγκριτικές αναλύσεις (Leiulfstrud et al. 2010, σελ. 46 και Bihagen et al. 2006, σελ. 20). Ωστόσο, και οι δύο αυτές αναλύσεις υιοθετούν ειδικά "φίλτρα" κατά την επεξεργασία των δεδομένων του ESS που καθιστούν την άμεση σύγκριση προβληματική. Οι μεν Leiulfsrud et al. θέτουν ως ηλικιακό όριο το διάστημα 18-64 έτη και, πιο σημαντικό, περιορίζουν το δείγμα σε όσους είναι οικονομικά ενεργοί και με πλήρη απασχόληση το χρόνο της έρευνας ενώ οι Bihagen et al. περιορίζονται στο ηλικιακό διάστημα 20-60 και εξαιρούν τις τάξεις 4 & 5 (μικροί εργοδότες και αυτο-απασχολούμενοι ώστε οι συγκρίσεις να είναι πιο κατάλληλες για τις συνθήκες στην αναπτυγμένη Ευρώπη. Οι Πίνακες 7 & 8 αντίθετα, βασίζονται στο πλήρες σύνολο ατόμων με ταξικό προσδιορισμό στο ESS δηλαδή περιλαμβάνουν όλες τις ηλικίες και τους συνταξιούχους και γενικά όσους είχαν τρέχουσα ή προηγούμενη απασχόληση ανεξάρτητα αν αυτή ήταν πλήρης ή μερική. Για να είναι δυνατή κάποια ρεαλιστική σύγκριση με αυτές τις ευρωπαϊκές μελέτες υπολογίστηκαν αρχικά τα ποσοστά της ταξικής κατανομής για το σύνολο της χώρας για το ηλικιακό διάστημα 20-60 έτη και στη συνέχεια έγινε αφαίρεση των τάξεων 4 & 5 και αναπροσαρμογή των ποσοστών. Η σύγκριση με τα ευρωπαϊκά ευρήματα φαίνεται στον Πίνακα 9.

Πίνακας 9: Σύγκριση εκτιμήσεων δομής EseC – ESS 2003

ESEC(3)	EKKE	Leiulfsrud et al.	Bihagen et al.
1	**10,1%**	14,2%	7,2%
2	**18,1%**	19,5%	19,1%
3	**10,0%**	9,7%	17,9%
4			
5			
6	**9,8%**	8,8%	11,8%
7	**13,3%**	11,4%	9,5%
8	**16,0%**	15,6%	8,7%
9	**26,6%**	20,6%	25,8%
	100,0%		100,0%

Αν εξαιρέσουμε τις περιπτώσεις των τάξεων 3 & 8 όπου τα ποσοστά των Bihagen et al. εμφανίζουν δυσεξήγητες σημαντικές αποκλίσεις – πιθανότατα λόγω της εφαρμογής ιδιαίτερων "φίλτρων" – και αν λάβουμε υπόψη τις διαφορές στα κριτήρια επιλογής των ατομικών περιπτώσεων από τους Leiulfsrud et al., οι εκτιμήσεις μας από την εφαρμογή του καθιερωμένου προτύπου ESeC στα δεδομένα του ESS 2003 εμφανίζονται συναφείς με τις ευρωπαϊκές εκτιμήσεις.

Σχετικά με τις επιπτώσεις της χρήσης διψήφιου κωδικού ISCO88 (ESEC2 αντί ESEC3) είναι φανερό από τους Πίνακες 7 & 8 ότι ενώ στην περίπτωση των 5 τάξεων ESeC οι διαφορές είναι μικρές, υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των κατανομών στο σχήμα των 9 τάξεων. Όπως φαίνεται στον ακόλουθο Πίνακα 10 που διασταυρώνει τις δύο κατανομές, αν και η ταύτιση μεταξύ των δύο (μεγέθη στη διαγώνιο) είναι σημαντική (φτάνει αθροιστικά το 92%), υπάρχουν σοβαρές αποκλίσεις σε ορισμένες περιπτώσεις όπου ευμεγέθη τμήματα των τάξεων ESEC2 εντάσσονται σε διαφορετικές τάξεις ESEC3 (σημειώνονται με γκρίζο). Αυτές οι ανωμαλίες είναι οι αναμενόμενες όπως επισημαίνεται από την ομάδα που έχει αναπτύξει το πρότυπο ESeC (Harrison & Rose, 2006), ωστόσο στην ελληνική περίπτωση παρουσιάζονται κάποιες ιδιαιτερότητες: το ποσοστό απόκλισης στην ομάδα 2-1 (ESEC3-ESEC2) και στην 7-3 είναι ριζικά μικρότερο από ότι εκτιμάται για τα μέσα ευρωπαϊκά δεδομένα, ενώ αντίθετα το ποσοστό για την περίπτωση 6-2 είναι ριζικά υψηλότερο.

Πίνακας 10: Σύγκριση ESeC3 με ESeC2 στο ESS2003 - Εκτιμήσεις ΕΚΚΕ 2013

	ESEC2								
ESEC3	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	**87,9%**	12,1%	0,0%						
2	12,6%	**84,5%**	2,9%						
3			**99,3%**	0,7%					
4		2,6%		**97,4%**					
5				0,7%	**99,3%**				
6		22,2%			2,5%	**74,3%**		1,1%	
7			6,3%				**93,4%**		0,3%
8								**97,7%**	2,3%
9			0,9%				13,6%		**85,5%**

β. Η έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης EU-SILC του 2008

Οι τακτικές Ευρωπαϊκές Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC) περιέχουν τα απαραίτητα στοιχεία για να εφαρμοστεί πλήρως το πρότυπο EseC με τη διαφορά ότι καταγράφουν το επάγγελμα σε επίπεδο διψήφιου κωδικού ISCO88-COM. Όπως διαπιστώθηκε παραπάνω, το ESEC-2 (με διψήφιο ISCO88) παρουσιάζει ορισμένες σημαντικές ασυμφωνίες με την ταξική δομή ESEC-3 στο επίπεδο των 9 τάξεων. Αυτές οι ασυμφωνίες μειώνονται στο επίπεδο των 5 τάξεων (ταύτιση στη διαγώνιο κατά 94,2% αντί 92,0% στο ESEC-3 με τα στοιχεία του ESS 2003) αλλά παραμένουν δύο σημαντικές αποκλίσεις στα μεγέθη των τάξεων 2 & 1 και των 5 & 4 στο EseC με διψήφιο κωδικό (αυξημένη 1- μειωμένη 2, αυξημένη 4 - μειωμένη 5). Ωστόσο, παρά αυτά τα προβλήματα, η αξιοποίηση του EU-SILC παρέχει σημαντικά οφέλη καθώς αυτό καταγράφει πολύ πιο συστηματικά τα οικογενειακά

Πίνακας 11: Νοικοκυριά κατά την τάξη του αρχηγού - Οικονομικές τάξεις ESeC διψήφιου κωδικού ISCO88 στην Έρευνα EU-SILC 2008

ΧΩΡΑ

ESEC5	Οικον. Τάξεις ESeC9	ESEC2H	Δείγμα	Νοικοκυριά	% Νοικ.	Ισοδ. Εισοδ.*
1	1 Μεγάλοι εργοδότες, ανώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες	**1**	523	372169	9,2%	23396
1	2 Κατώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες, ανώτεροι επόπτες/τεχνικοί	**2**	681	453654	11,2%	17917
2	3 Ενδιάμεσα επαγγέλματα (ανώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας)	**3**	449	292476	7,2%	14589
3	4 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας)	**4**	936	578317	14,3%	11532
3	5 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία κλπ)	**5**	910	495108	12,3%	8173
2	6 Κατώτεροι επόπτες και τεχνικοί	**6**	228	147702	3,7%	14873
4	7 Κατώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας στο εμπόριο & υπηρεσίες	**7**	479	312836	7,8%	11826
4	8 Κατώτερα τεχνικά επ. (ειδικευμένοι χειρώνακτες)	**8**	979	585822	14,5%	10222
5	9 Εργάτες ρουτίνας (ημι-ειδικευμενοι & ανειδίκευτοι)	**9**	754	496400	12,3%	10411
	Σύνολο		6455	4035787	100,0%	

ΑΤΤΙΚΗ

ESEC5	Οικον. Τάξεις ESeC	ESEC2H	Δείγμα	Νοικοκυριά	% Νοικ.	Ισοδ. Εισοδ.*
1	1 Μεγάλοι εργοδότες, ανώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες	**1**	254	214881	13,4%	24186
1	2 Κατώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες, ανώτεροι επόπτες/τεχνικοί	**2**	321	246433	15,4%	19277
2	3 Ενδιάμεσα επαγγέλματα (ανώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας)	**3**	213	164534	10,3%	14386
3	4 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας)	**4**	252	189807	11,9%	12700
3	5 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία)	**5**	28	21460	1,3%	10036
2	6 Κατώτεροι επόπτες και τεχνικοί	**6**	107	83130	5,2%	15420
4	7 Κατώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας στο εμπόριο & υπηρεσίες	**7**	156	124695	7,8%	11896
4	8 Κατώτερα τεχνικά επ. (ειδικευμένοι χειρώνακτες)	**8**	275	213414	13,3%	10666
5	9 Εργάτες ρουτίνας (ημι-ειδικευμενοι & ανειδίκευτοι)	**9**	247	203750	12,7%	11276
	Σύνολο		2032	1600559	100,0%	

(*): "Ισοδύναμο Εισόδημα" =Συνολικό ετήσιο διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού διαιρούμενο με τον αριθμό των μελών ανηγμένο σε μονάδες ισοδύναμων ενηλίκων

εισοδήματα σε σύγκριση με το ESS. Στον Πίνακα 11 φαίνεται η κατανομή σε 9 τάξεις για το σύνολο της χώρας και για την Αττική μετά εφαρμογή του προτύπου EseC στα στοιχεία του SILC του 2008 (οι σχετικές ρουτίνες σε γλώσσα SQL φαίνονται στο Παράρτημα 1). Στον ίδιο πίνακα φαίνονται και τα μέσα ετήσια διαθέσιμα εισοδήματα ανά "ισοδύναμο ενήλικο" – δηλαδή τα εισοδήματα διαιρεμένα με το μέγεθος (αριθμό μελών) του νοικοκυριού μετά την αναγωγή του σε ισοδύναμο αριθμό ενηλίκων σύμφωνα με τα καθιερωμένα από την Ε.Ε. για την καταγραφή του κινδύνου φτώχειας. Με αυτό τον τρόπο έχουμε ένα "κατά κεφαλή" μέγεθος που περιορίζει τις στρεβλώσεις λόγω διαφορών στο μέγεθος του νοικοκυριού.

Όπως είναι φανερό ο Πίνακας 11 παρουσιάζει τη ταξική δομή *των νοικοκυριών* και όχι των ατόμων όπως στα προηγούμενα για το ESS. Η ταξική τοποθέτηση των νοικοκυριών έγινε, κατά τα καθιερωμένα, στη βάση της ταξικής θέσης του *αρχηγού* του νοικοκυριού που στο EU-SILC ορίζεται ως "ο κύριος υπεύθυνος για την κατοικία". Αυτός ο ορισμός διαφέρει από τον καθιερωμένο στην ελληνική στατιστική όπου ο αρχηγός ορίζεται υποκειμενικά από τους ερωτώμενους - συνήθως σύμφωνα με τους κυρίαρχους εθιμικούς κανόνες. Πέρα από αυτό το πρόβλημα, η ταξική οικονομική τοποθέτηση του νοικοκυριού στη βάση της θέσης του αρχηγού παρουσιάζει πολλά και γνωστά προβλήματα όταν υπάρχουν περισσότερα οικονομικώς ενεργά μέλη. Ωστόσο είναι η πλέον απλή και καθιερωμένη μέθοδος και έχει υιοθετηθεί και από το πρότυπο EseC.

Πίνακας 12: Σύγκριση δομής ESEC2 στα EU-SILC 2008 & ESS 2003 - Άτομα

	ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ			ΑΤΤΙΚΗ		
ESEC2	SILC2008	ESS2003		SILC2008	ESS2003	
1	8,2%	6,6%		11,9%	9,7%	+
2	12,4%	12,7%		17,2%	17,2%	
3	10,2%	6,8%	+	14,4%	9,6%	+
4	12,6%	17,1%	--	11,4%	15,1%	--
5	11,3%	16,6%	-	1,3%	1,3%	
6	2,8%	4,6%		4,4%	6,0%	
7	12,8%	9,8%	+	13,5%	11,6%	+
8	17,0%	10,4%	++	12,6%	13,4%	
9	12,6%	15,3%	-	13,4%	16,0%	-
	100,0%	100,0%		100,0%	100,0%	

Στον Πίνακα 12 φαίνονται, για καλύτερη συγκρισιμότητα με τα στοιχεία του ESS, οι ταξικές κατανομές *των ερωτωμένων (ατόμων)* στο SILC08 και οι αντίστοιχες εκτιμήσεις για το ESS του 2003. Οι αρκετά σημαντικές διαφορές που παρουσιάζονται μεταξύ των δύο κατανομών δεν μπορούν να ερμηνευτούν μόνο από τις αναμενόμενες διαφορές μεταξύ της κωδικοποίησης του επαγγέλματος σε διψήφιο (SILC) και τριψήφιο, δηλαδή πιο λεπτομερή, κωδικό (ESS).

Πιθανό σε ένα βαθμό αυτές οι διαφορές να οφείλονται σε πραγματικές μεταβολές που πραγματοποιήθηκαν στη πενταετία που μεσολάβησε. Το πιθανότερο ωστόσο είναι να οφείλονται σε διαφορές στη δειγματοληψία και, κυρίως, στη διαφορετική κωδικοποίηση των επαγγελμάτων.

γ. Η Απογραφή του 2001

Η κατάταξη των απογραφέντων στην Απογραφή του 2001 σύμφωνα με το πρότυπο EseC αντιμετωπίζει δύο προβλήματα: την μετατροπή των κωδικών επαγγελμάτων σύμφωνα με το ελληνικό σύστημα ΣΤΕΠ-92 σε κωδικούς ISCO και την έλλειψη στοιχείων για όσους εποπτεύουν άλλους εργαζόμενους. Το πρώτο πρόβλημα (αναντιστοιχίες κωδικών ΣΤΕΠ και ISCO) έχει πολύ περιορισμένες επιπτώσεις. Το δεύτερο, αντίθετα, επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην κατανομή EseC κατά 9 τάξεις καθώς μειώνονται τα μεγέθη των 2 και 6 και αυξάνονται αντίστοιχα τα μεγέθη της 3 και των 7, 8 και 9. Η τάξη 6, μάλιστα, μειώνεται τόσο ριζικά που ενδείκνυται να ενσωματωθεί στην 7 (Harrison & Rose, 2006). Στον Πίνακα 13 φαίνεται η σύγκριση μεταξύ της κατανομής στο ESS 2003 και στην απογραφή του 2001 για την Αττική.[10]

Πίνακας 13: Σύγκριση ESS 2003 - Απογραφής 2001

ΑΤΤΙΚΗ	ESS 2003 ESEC_3		ΑΠΟΓ2001* ESEC_3
ESeC9	%	Διαφορά	%
1	8,6%	+	13,4%
2	17,1%	--	11,4%
3	8,4%	++	17,3%
4	15,8%		15,1%
5	1,3%		0,9%
6	7,0%	--	1,7%
7	10,9%		10,1%
8	13,8%	-	11,2%
9	17,1%	+	18,8%
Σύνολο	100,00%		100,0%

(*): Δείγμα ατόμων 10%

Οι διαφορές μεταξύ των δύο κατανομών είναι κατ' αρχήν οι αναμενόμενες λόγω της αναπόφευκτης μείωσης των ατόμων με θέση επίβλεψης άλλων. Ωστόσο υπάρχουν και σημαντικές διαφορές όπως το αυξημένο ποσοστό στην απογραφή της τάξης 1 κατά σχεδόν 5 ποσοστιαίες μονάδες και το μειωμένο ποσοστό της εργατικής τάξης ως σύνολο (7,8,9) κατά 1,7 μονάδες ενώ αυτό θα έπρεπε να είναι μεγαλύτερο από αυτό του ESS λόγω της δραστικής

[10] Η κωδικοποίηση του πρωτογενούς υλικού της απογραφής σύμφωνα με το πρότυπο EseC έγινε από τον Καθηγητή Θ. Μαλούτα στο πλαίσιο του προγράμματος συνεργασίας ΕΚΚΕ και ΕΣΥΕ (σήμερα ΕΛΣΤΑΤ) "Πανόραμα Απογραφικών Στοιχείων 1991 & 2001".

μείωσης της 6. Αυτές οι αποκλίσεις μπορεί σε ένα βαθμό να οφείλονται σε διαφορές στη δειγματοληψία και στην κωδικοποίηση. Πρέπει, όμως, να ληφθεί υπόψη και το σημαντικό γεγονός ότι η κατάταξη του ESS, σε αντίθεση με τα στοιχεία της απογραφής, περιλαμβάνει και άτομα που δεν είναι οικονομικώς ενεργά αλλά είχαν αμειβόμενη απασχόληση στο παρελθόν (συνταξιούχους, νοικοκυρές). Στην ταξική κατανομή σε πέντε τάξεις (και ξεχωριστή γεωργία) οι διαφορές περιορίζονται αλλά παραμένουν σημαντικές στις τάξεις 2, 4 και 5 (Πίνακας 14).

Πίνακας 14: Σύγκριση ESS 2003 & Απογραφής 2001 – ESeC5

ΑΤΤΙΚΗ ESeC5	ESS2003 ESEC3 %	ΑΠΟΓ2001 Δείγμα 10%
1 Τάξη "υπηρεσιών"	25,7%	24,8%
2 Ενδιάμεση τάξη	15,4%	19,0%
3α Μικροαστική τάξη (εκτός γεωργίας λπ.)	15,8%	15,1%
3α Μικροαστική τάξη (γεωργία κλπ.)	1,3%	0,9%
4 Εργατική τάξη - μη χειρώνακτες	24,7%	21,4%
5 Εργατική τάξη - χειρώνακτες	17,1%	18,8%
Σύνολο	100,0%	100,0%

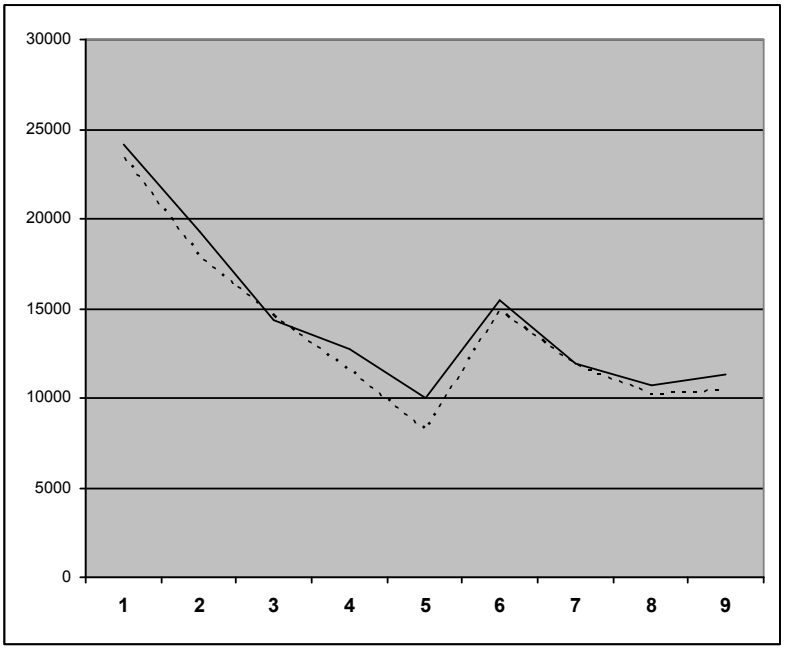
Παρά αυτά τα προβλήματα, η κωδικοποίηση του υλικού της απογραφής σύμφωνα με το πρότυπο EseC παραμένει σημαντική καθώς προσφέρει τη δυνατότητα της ταξικής ανάλυσης μιας πληθώρας βασικών δεδομένων σε γεωγραφικά και πληθυσμιακά επίπεδα επιμερισμού που δεν είναι εφικτά με τα περιορισμένα δείγματα των ειδικών ερευνών όπως το ESS και το EU-SILC.

3. Μια πρώτη οικονομική αξιολόγηση του σχήματος ESeC

Πόσο ρεαλιστικά απεικονίζει την οικονομική διαστρωμάτωση και γενικότερα τις οικονομικές ανισότητες στις ελληνικές συνθήκες το ταξικό πρότυπο EseC; Ο ίδιος ο John Goldthorpe έχει επισημάνει κατ' επανάληψη ότι το ταξικό σχήμα που έχει προτείνει δεν πρέπει να εκλαμβάνεται απλά ως μια ακόμη ιεραρχική οικονομική κατάταξη αλλά ως ένα σχήμα οικονομικών και κοινωνικών *σχέσεων*. Ωστόσο, η κομβική υπόθεση της νέο-βεμπεριανής προσέγγισης στο ζήτημα των οικονομικών τάξεων είναι ότι αυτές οι σχέσεις διαμορφώνουν διαφορετικές "ευκαιρίες ζωής" (life chances) στο επίπεδο των οικονομικών πόρων που απολαμβάνουν τα άτομα και τα νοικοκυριά. Η έννοια των οικονομικών πόρων που διαμορφώνονται από τις δια βίου ευκαιρίες προσομοιάζει αρκετά στις διάφορες έννοιες "μόνιμου" εισοδήματος, συνολικού καθαρού πλούτου ή συνολικών δια βίου πόρων (lifetime resources) που έχουν προταθεί από τους οικονομολόγους ως αρμόζουσες μετρήσεις της οικονομικής κατάστασης σε αντίθεση με την έννοια του τρέχοντος (και άρα περιστασιακού)

εισοδήματος. Συνεπώς, τα στοιχεία τρέχοντος εισοδήματος είναι θεωρητικώς ακατάλληλα για την συστηματική τεκμηρίωση των ταξικών ανισοτήτων – κάτι που ερμηνεύει και την επιμονή του Goldthorpe στο να αποφεύγει τη απλή χρήση τέτοιων στοιχείων.[11] Ωστόσο, στο επίπεδο μεγάλων στατιστικών κατηγοριών αρκετές από τις περιστασιακές, περιπτωσιακές ή δημογραφικές (ηλικία) επιρροές στο τρέχον εισόδημα εν πολλοίς αναιρούνται και παραμένει κυρίως η επιρροή της συγκυρίας. Ως εκ τούτου, είναι εύλογο να θεωρήσουμε ότι θα υπάρχει ισχυρή θετική σχέση μεταξύ των μέσων εισοδημάτων και των μέσων "δια βίου" πόρων. Στο Διάγραμμα 1 φαίνονται οι διαφορές στο "ισοδύναμο" κατά κεφαλή εισόδημα μεταξύ των εννέα τάξεων EseC όπως καταγράφηκαν στον Πίνακα 11 για το EU-SILC του 2008.

Διάγραμμα 1: Μέσο κατά κεφαλή ισοδύναμο εισόδημα ανά τάξη EseC-9
Σύνολο Χώρας & Αττική (SILC 2008)

Στο Διάγραμμα 1, όπου διακρίνεται η Αττική (συνεχής γραμμή) και το σύνολο της χώρας (εστιγμένη), υπάρχουν δύο εμφανείς "ανωμαλίες": το χαμηλό επίπεδο της τάξης 5 (Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα) και το υψηλό της τάξης 6 (Κατώτεροι επόπτες και τεχνικοί). Και οι δύο περιπτώσεις αναγνωρίζονται ως ιδιόμορφες και από τους δημιουργούς του EseC γι' αυτό και η μεν 6 τοποθετείται μαζί με την 3 στο σχήμα τον πέντε τάξεων ενώ η 5 αντιμετωπίζεται ως ειδική ξεχωριστή κατηγορία ιδιαίτερα στις χώρες με σημαντική γεωργία όπου η οικονομική της θέση συναρτάται από τις συγκεκριμένες τοπικές συνθήκες (μέγεθος κλήρων, παραγωγικότητα των εκμεταλλεύσεων κλπ.) και το βαθμό εσωτερικής διαστρωμάτωσης. Στις ελληνικές συνθήκες, η συγκεκριμένη τάξη, όταν

[11] Για πολλούς οικονομολόγους, περισσότερο ρεαλιστικές ενδείξεις προσφέρουν τα στοιχεία του επιπέδου κατανάλωσης καθώς αυτό συνδέεται συστηματικά με τους δια βίου πόρους των νοικοκυριών. Δυστυχώς, οι ειδικές έρευνες κατανάλωσης (οι Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών) κωδικοποιούν τα επαγγέλματα σε επίπεδο μονοψήφιου κωδικού και συνεπώς είναι πλήρως ακατάλληλες για εφαρμογή του προτύπου EseC.

αντιμετωπίζεται ως αδιαφοροποίητο σύνολο, καταλαμβάνει συνήθως την κατώτερη θέση στην οικονομική διαστρωμάτωση.

Εάν οι τάξεις 6 και 5 μετατεθούν στην ενδεικνυόμενη σύμφωνα με τα προηγούμενα θέση, προκύπτει για την Αττική η οικονομική εικόνα που φαίνεται στον Πίνακα 15.[12] Είναι ενδιαφέρον ότι, με εξαίρεση τη μικρή - αντίστροφη από τη θέση - διαφορά των τάξεων 8 και 9, η προσαρμοσμένη κατάταξη κατά το σχήμα EseC αντιστοιχεί πλήρως στην οικονομική στρωμάτωση κατά το ισοδύναμο εισόδημα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η θέση της τάξης 4 που βρίσκεται μεν έξω από την ιεράρχηση σύμφωνα με το θεωρητικό πυρήνα του EseC (τη φύση της σχέσης απασχόλησης) αλλά, στην ελληνική περίπτωση τοποθετείται στην αρχική της θέση δηλαδή, ανάμεσα στα "ενδιάμεσα" επαγγέλματα και στην ανώτερη εργατική τάξη.

Πίνακας 15: Κατάταξη των 9 τάξεων με το κατά κεφαλή ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα ΑΤΤΙΚΗ SILC08 – "Ελληνικά" νοικοκυριά*

	Ισοδ.Εισοδ.	STDEV
1 Μεγάλοι εργοδότες, ανώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες	24353	85,5%
2 Κατώτεροι μάνατζερ/επαγγελματίες, ανώτεροι επόπτες/τεχνικοί	19351	54,5%
6 Κατώτεροι επόπτες και τεχνικοί	15577	46,8%
3 Ενδιάμεσα επαγγέλματα (ανώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας)	14386	46,3%
4 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας)	12999	58,6%
7 Κατώτεροι υπάλληλοι ρουτίνας στο εμπόριο & υπηρεσίες	12202	43,5%
8 Κατώτερα τεχνικά επ. (ειδικευμένοι χειρώνακτες)	11269	47,8%
9 Εργάτες ρουτίνας (ημι-ειδικευμενοι & ανειδίκευτοι)	11442	38,5%
5 Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία)	10036	62,2%

(*): Μετά αφαίρεση των "μεταναστών". Βλ. σχετική σημείωση.

Σύμφωνα με αυτά τα δεδομένα, από την άποψη τουλάχιστον των μεγάλων "διαρθρωτικών" εισοδηματικών διαφορών, το σχήμα EseC εμφανίζεται αρκετά επιτυχές για τις ελληνικές συνθήκες. Ωστόσο, υπάρχουν δύο σημεία που μετριάζουν αυτή τη πρώτη θετική εικόνα. Πρώτον, η σημαντική για το EseC διάκριση μεταξύ των τάξεων 8 και 9 (ειδικευμένοι – εργάτες ρουτίνας) δεν επαληθεύεται από τα εισοδηματικά στοιχεία. Δεύτερον, τα επίπεδα του λόγου της τυπικής απόκλισης προς τις μέσες τιμές (τελευταία στήλη του Πίνακα 15) είναι πολύ υψηλά πράγμα που δηλώνει μεγάλη διασπορά εισοδημάτων στο εσωτερικό κάθε τάξης. Αυτό είναι αναμενόμενο για τις ανομοιογενείς τάξεις 4 και 5 (μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι) αλλά παρατηρείται υψηλή διασπορά και στις άλλες τάξεις και ιδιαίτερα στη 2 (54%) και στην 1 (που φτάνει το 85%!).

Σε μεγάλο βαθμό αυτό οφείλεται στο ότι εξετάσαμε στον Πίνακα 15 την οικονομική θέση *νοικοκυριών* και όχι ατόμων: στη διαμόρφωση της οικονομικής κατάστασης των νοικοκυριών

[12] Από το δείγμα αφαιρέθηκαν τα νοικοκυριά με αρχηγό ξένης υπηκοότητας εκτός Ε.Ε. ώστε να περιοριστούν οι επιπτώσεις στα εισοδήματα των τάξεων 7-9 από τους ιδιαίτερα φτωχούς μετανάστες. Ωστόσο, αυτή η τροποποίηση επέφερε ασήμαντες μεταβολές στους μέσους όρους καθώς το δείγμα του SILC08 συμπεριλάμβανε στην Αττική μόνο 120 τέτοιες περιπτώσεις εκ των οποίων 91 ανήκαν στην ευρύτερη εργατική τάξη.

υπεισέρχονται, πέραν των αμιγώς τυχαίων, και σημαντικοί παράγοντες όπως τα περιουσιακά στοιχεία και η απασχόληση των άλλων μελών του νοικοκυριού πλην του αρχηγού στον οποίο βασίζεται η κατάταξη. Συνεπώς τα σημαντικά επίπεδα διασποράς στο εσωτερικό κάθε τάξης είναι αναμενόμενα. Δεν έχουμε συγκρίσιμα στοιχεία για άλλες ταξικές κατανομές για να αποφανθούμε έγκυρα για το κατά πόσο αυτές οι τυπικές αποκλίσεις είναι υπερβολικές και για το αν ευθύνεται σε κάποιο βαθμό το σχήμα EseC ή κάποιες ιδιαιτερότητες των ελληνικών συνθηκών.[13] Όπως και να είναι, φαίνεται ότι η εφαρμογή αμιγώς σχεσιακών οικονομικών ταξικών σχημάτων του τύπου του EseC παρουσιάζει στην περίπτωση των νοικοκυριών σημαντική στατιστική απροσδιοριστία.

Η ρεαλιστική απεικόνιση από το EseC της οικονομικής στρωμάτωσης των νοικοκυριών στις ελληνικές συνθήκες τεκμηριώνεται και από τα στοιχεία της απογραφής του 2001. Σε παλαιότερη εργασία (Εμμανουήλ κ.ά., 2008) διακρίναμε 22 κατηγορίες νοικοκυριών ανάλογα με την ασχολία, το επάγγελμα, τη θέση στο επάγγελμα και την εκπαίδευση του αρχηγού και κατατάξαμε τις κατηγορίες ανάλογα με το μέσο επίπεδο κατανάλωσης ανά ισοδύναμο ενήλικο σύμφωνα με τα στοιχεία των ερευνών οικογενειακών προϋπολογισμών. Η κατανομή αυτών των κατηγοριών στις εννέα τάξεις του EseC για την Αττική του 2001 και η εκτίμηση του μέσου δείκτη (με τιμές από 1 έως 22) έδωσε την ιεράρχηση που φαίνεται στον ακόλουθο πίνακα.

Με την εξαίρεση των αγροτών (τάξη 5), οι μέσοι δείκτες ανά τάξη ακολουθούν τη σειρά κατάταξης στο EseC σε εντυπωσιακό βαθμό. Στην περίπτωση αυτή που χρησιμοποιούνται τα στοιχεία της απογραφής που δεν διαθέτουν πληροφορίες για τις θέσεις εποπτείας, η τάξη 6 μετασχηματίζεται σε ένα ειδικό ανώτερο τμήμα της εργατικής τάξης και τοποθετείται σωστά στη θέση πριν την τάξη 7.

ESEC9	SOEG22
1	4,48
2	5,38
3	9,77
4	10,41
5	**18,67**
6	12,78
7	13,45
8	16,23
9	18,82

Όπως ήδη αναφέρθηκε, για τον ίδιο τον John Goldthorpe – κρίνοντας από τα γραπτά του – το μέσο εισόδημα δεν είναι κατάλληλο κριτήριο για να αξιολογηθεί το ταξικό σχήμα που

[13] Σε ένα σχήμα διαστρωμάτωσης με τέσσερα διαρθρωτικά οικονομικά στρώματα για την Αττική με στοιχεία της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών του 2004/2005, διαπιστώθηκε ότι οι τυπικές αποκλίσεις για την "ισοδύναμη" *κατανάλωση* ανά στρώμα έφταναν το 45-60%. Για το σχήμα διαστρωμάτωσης που χρησιμοποιήθηκε βλ. Εμμανουήλ κ.ά. (2008).

προτείνει. Προτάσσει, αντίθετα, οικονομικά στοιχεία που δείχνουν τη δια βίου ανέλιξη των οικονομικών ευκαιριών και στοιχεία που δείχνουν διαφοροποιήσεις στη σταθερότητα της εργασιακής σχέσης όπως ο κίνδυνος ανεργίας και η συχνή μεταβολή εργασίας (Goldthorpe & McNight, 2004). Χρησιμοποιώντας το EU-SILC του 2008 μπορούμε να εξετάσουμε ορισμένα αντίστοιχα στοιχεία για την περιφέρεια της Αττικής.

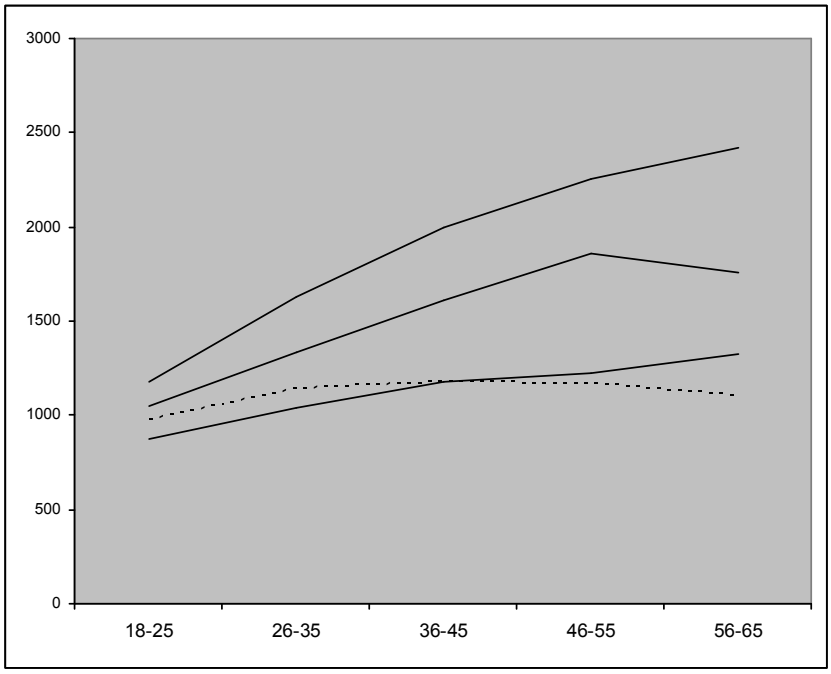
Στον Πίνακα 16 και στο συνοδευτικό Διάγραμμα 2 φαίνεται η ανέλιξη των μέσων αποδοχών των μισθωτών κατά μεγάλη οικονομική τάξη (EseC5 με διψήφιο κωδικό επαγγέλματος) και κατά ηλικιακή κατηγορία. Για προφανείς λόγους η γραμμή για την τάξη 3 (εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι) παραμένει κενή.

Πίνακας 16: Μέσες αποδοχές μισθωτών ανά ESEC5 και ηλικιακή ομάδα

		18-25	26-35	36-45	46-55	56-65
	AGE_G	1	2	3	4	5
ESEC2_5						
1		1177	1633	1996	2255	2424
2		1052	1335	1607	1856	1758
3						
4		872	1042	1178	1228	1325
5		980	1142	1177	1172	1105

Μηνιαία ποσά σε ευρώ, SILC08 - Αττική

Διάγραμμα 2

Όπως είναι θεωρητικά αναμενόμενο, οι μισθωτοί στη τάξη των "υπηρεσιών" (salariat) παρουσιάζουν μιαν έντονα ανερχόμενη καμπύλη αποδοχών. Σε μικρότερο βαθμό το ίδιο

παρατηρείται και για την "ενδιάμεση" τάξη 2 αν και εδώ υπάρχει και μια πτώση αποδοχών στις μεγάλες ηλικίες. Αντίθετα, οι δύο τάξεις που συγκροτούν την ευρύτερη εργατική τάξη παρουσιάζουν πολύ μικρή άνοδο – ιδιαίτερα μάλιστα η 5 (χειρώνακτες/ρουτίνας - με διακεκομμένη γραμμή). Συνεπώς, υπάρχει πράγματι μια έντονη διαφοροποίηση των ευκαιριών και της βελτίωσης στην πορεία της ζωής ανάμεσα στην ευρύτερη εργατική τάξη και στην ευρύτερη "μεσαία τάξη" όπως υπάρχει και σημαντική ορατή διαφορά μεταξύ της τάξης 1 και της 2.Από την άλλη, τόσο από την άποψη του ύψους των αποδοχών όσο και της μορφής της καμπύλης ανέλιξης, οι τάξεις 4 και 5 δεν διαφοροποιούνται σημαντικά παρά μόνο στην ηλικιακή κατηγορία 56-65 που περιλαμβάνει μικρό αριθμό μισθωτών. Συνεπώς και εδώ διαπιστώνουμε περιορισμένη επιτυχία του ταξικού σχήματος να διακρίνει ανάμεσα στα μεγάλα τμήματα της εργατικής τάξης.

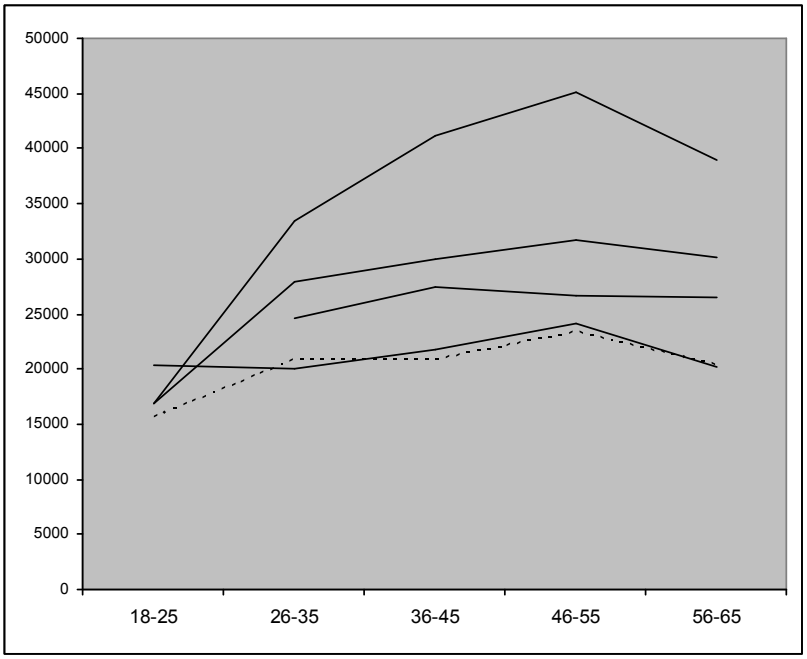
Στον Πίνακα 17 και στο Διάγραμμα 3 φαίνεται η οικονομική ανέλιξη κατά τάξεις και ηλικιακές κατηγορίες για τα *νοικοκυριά* σύμφωνα με την τάξη και την ηλικία *του αρχηγού* του νοικοκυριού. Το σχετικό οικονομικό μέγεθος εδώ είναι το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού που, προφανώς, επηρεάζεται και από παράγοντες πέραν των αποδοχών (ή της σύνταξης) του αρχηγού. Ωστόσο, και εδώ είναι ιδιαίτερα εμφανής η διαφοροποίηση της τάξης 1 με εντονότατη καμπύλη βελτίωσης που είναι μάλιστα πολύ πιο έντονη από αυτή για τις τάξεις 2 ("ενδιάμεση") και 3 (μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι) που αν εξαιρέσουμε την περιορισμένη ηλικιακή κατηγορία 18-25 παρουσιάζουν πολύ μικρές βελτιώσεις. Τέλος, και εδώ τα δύο τμήματα της εργατικής τάξης (μη χειρώνακτες/χειρώνακτες) δεν ξεχωρίζουν ουσιαστικά και δείχνουν καμπύλες που μετά τα 25 έτη σχεδόν ταυτίζονται.

Πίνακας 17: Συνολικό ετήσιο διαθέσιμο εισόδημα νοικοκυριού ανά ESEC5 και ηλικιακή ομάδα του αρχηγού - SILC08 Αττική

Ηλικία αρχηγού	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65
Ηλικιακή ομάδα	1	2	3	4	5
ESEC2H5	Εισόδημα σε €				
1	16809	33441	41198	45180	38996
2	16902	27970	29984	31719	30103
3*		24572	27413	26581	26467
4	20322	20040	21770	24158	20223
5	15631	20843	20747	23367	20340

(*): Κενό στο 3-1 λόγω μικρού αριθμού νοικοκυριών στο δείγμα

Διάγραμμα 3

Όσον αφορά την ασφάλεια της εργασιακής σχέσης, τα στοιχεία για τα ποσοστά ανεργίας των μισθωτών που φαίνονται στον Πίνακα 18 δείχνουν πράγματι σημαντική διαφορά μεταξύ των τάξεων 1 & 2 και της εργατικής τάξης (4 & 5). Αντίθετα, πολύ μικρότερες είναι οι διαφορές στα ποσοστά των ανέργων που είναι μακροχρόνια άνεργοι – αν και το ποσοστό της τάξης 1 είναι πάλι σημαντικά χαμηλότερο. Αν βέβαια το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων μετρηθεί επί του συνόλου των μισθωτών οι ταξικές διαφορές παραμένουν – και για την περίπτωση της τάξης 1 οξύνονται. Ενδιαφέρον έχει, τέλος, ότι εδώ έχουμε σημαντική διαφορά ανάμεσα στα δύο τμήματα της εργατικής τάξης – αντίθετη από τα θεωρητικά αναμενόμενα καθώς το ποσοστό ανεργίας της 4 είναι σημαντικά υψηλότερο από αυτό της 5.

Πίνακας 18: Ποσοστό ανεργίας μισθωτών ανά ESEC5 - SILC08 Αττική

ESEC5	% Ανέργων	Εξ αυτών μακροχρόνια άνεργοι*
1	3,47%	39,89%
2	4,33%	52,70%
3		
4	9,29%	50,80%
5	6,14%	47,27%

(*): Άνεργοι για περισσότερο από 11 μήνες

4. Η κοινωνική κινητικότητα στο ESS

Στα ερωτηματολόγια όλων των γύρων του ESS περιέχονται ερωτήσεις για τον πατέρα και την μητέρα του/της ερωτώμενου/ης όταν ο ίδιος/α ήταν 14 ετών που καταγράφουν το εκπαιδευτικό επίπεδο, το καθεστώς απασχόλησης, το επάγγελμα (αν και μόνο για τον τίτλο και όχι αναλυτικά για τις δραστηριότητες), την τυχόν θέση εποπτείας και το μέγεθος της τοπικής οικονομικής μονάδας – αν και το άνω όριο για τις μικρές επιχειρήσεις είναι 24 απασχολούμενοι αντί 9. Συνεπώς, με την επιφύλαξη για την ακρίβεια των στοιχείων επαγγέλματος και τη διαφορά στην κωδικοποίηση του μεγέθους των επιχειρήσεων, μπορεί να συναχθεί, έστω με ατέλειες, η κοινωνικο-οικονομική τάξη των γονέων (που ήταν οικονομικά ενεργοί όταν οι απόγονοι ήταν 14 ετών) σύμφωνα με το σχήμα EseC και να έχουμε μητρώα κοινωνικής κινητικότητας τόσο από την πλευρά του πατέρα όσο και από αυτή της μητέρας. Για την ελληνική περίπτωση όπου δεν υπάρχει άλλη συστηματική πηγή για αυτό το θέμα, αυτό το υλικό είναι προφανώς μεγάλης αξίας.

Δυστυχώς, τα διαθέσιμα αρχεία με το υλικό των ESS των δύο πρώτων γύρων δεν περιέχουν κωδικοποίηση των επαγγελμάτων των δύο γονέων και, ως εκ τούτου, αυτό το υλικό δεν είναι αξιοποιήσιμο για το ESS του 2003 που εξετάζουμε εδώ.[14] Αντί του επαγγέλματος σύμφωνα με την ταξινόμηση ISCO τα αρχεία ESS περιέχουν κωδικούς από μια πρόσθετη ερώτηση που ταξινομεί τα επαγγέλματα σε λίγες μεγάλες κατηγορίες. Στα πρώτα τρία κύματα του ESS (άρα και σε αυτό που αναλύουμε) αυτές οι κατηγορίες ήταν αυτές που φαίνονται στον Πίνακα 19 – κατηγορίες εξαιρετικά ασαφείς, μικτές και ελλιπείς. Από το ESS 4 ο πίνακας αντικαταστάθηκε με νέο – πολύ καλύτερο – που ουσιαστικά βασίζεται στο ISCO-88 σε επίπεδο μονοψήφιου κωδικού.

Παρά αυτά τα σημαντικά προβλήματα με το υλικό του ESS του 2003 αξίζει να δούμε έστω και ενδεικτικά τη δομή κοινωνικής κινητικότητας που προκύπτει. Ακολουθώντας το παράδειγμα της κλασσικής μελέτης κινητικότητας των Erikson & Goldthorpe (1992) με το σχήμα CASMIN θα χρησιμοποιήσουμε για τους υιούς το αντίστοιχο σχήμα των τριών τάξεων ESeC με τη διαφορά ότι οι αγρότες θα μεταφερθούν στην τάξη 3 μαζί με την εργατική τάξη.

3 ΤΑΞΕΙΣ	**ESeC με τους αγρότες στην 3 (ESEC3AG)**
1) 1, 2	Τάξη "υπηρεσιών"
2) 3, 4, 6	Ενδιάμεση τάξη
3) 7, 8, 9 & 5	Εργατική τάξη & αγρότες

Για τους πατέρες θα χρησιμοποιήσουμε ένα επίσης τριμερές σχήμα (FCLASS3) που θα περιέχει στην τάξη 1 τις κατηγορίες 1, 2, 4 του Πίνακα 19, στην τάξη 2 τις κατηγορίες 3, 5, 8 και στην τάξη 3 τις κατηγορίες 6 και 7. Αυτές οι "τάξεις" δεν έχουν, όπως ήδη τονίστηκε,

[14] Μέχρι πρόσφατα αυτό ίσχυε για όλους τους γύρους. Σήμερα είναι διαθέσιμο ένα ξεχωριστό αρχείο με τα επαγγέλματα των γονέων για την Ελλάδα για τους γύρους 4 & 5 (2009, 2011). Πιθανότατα αυτό οφείλεται στην εργασία μιας ομάδας υπό τον Harry Gazenboom που ασχολείται ήδη από το 2012 με την κωδικοποίηση των επαγγελμάτων των γονέων για τους γύρους του ESS ανατρέχοντας στις αρχικές ακωδικοποίητες λεκτικές πληροφορίες (Ganzeboom, 2012).

συστηματική αντιστοίχηση με το τριμερές σχήμα ESeC αλλά, από την άποψη της οικονομικής θέσης, είναι η πλησιέστερη δομή οικονομικής διαστρωμάτωσης αν λάβουμε υπόψη τα οικονομικά χαρακτηριστικά των δεκαετιών του 1960, 1970 και 1980 κατά τα οποία οι περισσότεροι οικονομικά ενεργοί του 2003 ήταν 14 χρονών.

Πίνακας 19: Επάγγελμα του πατέρα στο ESS 1 (2002-2003)

Κλασικά επαγγέλματα *όπως:* λογιστής - νομικός σύμβουλος - ιατρός - επιστήμονας - πολιτικός μηχανικός/ μηχανολόγος μηχανικός	01
Σύγχρονα επαγγέλματα *όπως*: δάσκαλος - νοσοκόμος - φυσιοθεραπευτής - κοινωνικός λειτουργός - - καλλιτέχνης - μουσικός - αστυνομικός (ενωμοτάρχης και άνω) - σχεδιαστής λογισμικού	02
Επαγγέλματα γραφείου *όπως:* γραμματέας - προσωπικός βοηθός - υπάλληλος γραφείου - υπάλληλος τηλεφωνικού κέντρου - βοηθός νοσοκόμου - νοσοκόμος	03
Ανώτερα στελέχη ή διοικητικοί υπάλληλοι (συνήθως υπεύθυνοι για το σχεδιασμό, την οργάνωση και το συντονισμό της εργασίας και για τον χρηματοοικονομικό τομέα) *όπως*: διευθυντής οικονομικών - γενικός διευθυντής	04
Τεχνικά και χειροτεχνικά επαγγέλματα *όπως:* μηχανικός - μονταδόρος - ελεγκτής - υδραυλικός - τυπογράφος - κατασκευαστής εργαλείων - ηλεκτρολόγος - κηπουρός - οδηγός αμαξοστοιχίας	05
Εποχιακά επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών και ημι-χειρονακτικά επαγγέλματα όπως: ταχυδρόμος - χειριστής μηχανής - φύλακας ασφαλείας - επιστάτης - εργάτης γης - βοηθός τροφοδοσίας - υπάλληλος υποδοχής - βοηθός πωλήσεων	06
Χειρονακτικά επαγγέλματα και επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών όπως: οδηγός νταλίκας - οδηγός φορτηγού - καθαριστής - θυρωρός - συσκευαστής -γαζωτής - κλητήρας - εργάτης - γκαρσόν - προσωπικό μπαρ	07
Μεσαία ή μικρότερα στελέχη *όπως:* προϊστάμενος γραφείου - διευθυντής λιανικού εμπορίου - διευθυντής τραπέζης - διευθυντής εστιατορίου - διευθυντής αποθήκης - διευθυντής μπαρ	08
(Δ.Γ.)	88

Στον Πίνακα 20 φαίνεται το προκύπτον μητρώο σχέσεων μεταξύ της οικονομικής τάξης του πατέρα και του υιού για την περιφέρεια της Αττικής. Όπως γίνεται εύκολα φανερό, η κινητικότητα (η αλλαγή τάξης) οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αλλαγή της ποσοστιαίας διάρθρωσης των τάξεων μεταξύ των δύο "γενεών". Αναμφισβήτητα αυτές οι μεγάλες διαφορές ποσοστών οφείλονται μερικώς και στις ατέλειες του Πίνακα 9 για το επάγγελμα του πατέρα. Ωστόσο, οι γενικές τάσεις συνάδουν και με πραγματικές αλλαγές στην κοινωνία της Αθήνας: την αποβιομηχάνιση και απομείωση της εργατικής τάξης, την αύξηση του τομέα υπηρεσιών

Πίνακας 20: ESS ROUND 1 2003 - Μητρώο Κινητικότητας - Αττική

ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΠΑΤΕΡΕΣ - ΥΙΟΙ				
	FCLASS3			Σύνολο	%
ESEC3AG	**1**	**2**	**3**		
1	**18**	24	28	71	26,4%
2	6	**33**	56	95	35,3%
3	7	30	**67**	104	38,4%
Σύνολο	31	87	152	270	100,0%
%	11,6%	32,1%	56,2%	100,0%	

(*): σταθμισμένο δείγμα

και την αύξηση του πληθυσμού με ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση όπως και την γενικότερη αύξηση της τάξης των μάνατζερ και στελεχών. Με αυτά τα δεδομένα, η έκταση της συνολικής κινητικότητας διαμορφώνεται σε 56% με κυρίαρχο στοιχείο (κατά 72%) την *ανοδική* κινητικότητα που φτάνει το 40% ενώ μόνο ένα 16% είχε καθοδική κινητικότητα.

ΑΠΟΛΥΤΗ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ	152	56,2%
ΑΝΟΔΙΚΗ	109	40,3%
ΚΑΘΟΔΙΚΗ	43	15,8%

Αυτή η συνολική εικόνα σημαντικής βελτίωσης υποκρύπτει βέβαια τις σοβαρές ταξικές ανισότητες στις *ευκαιρίες* ανοδικής κινητικότητας. Ο τρόπος για να φανεί αυτό είναι να εξεταστούν οι *πιθανότητες μετάβασης* σε μια συγκεκριμένη τάξη για δεδομένη τάξη του πατέρα. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 21 οι αρσενικοί γόνοι με πατέρα που ανήκε στο "salariat" έχουν σχεδόν 60 στο 100 πιθανότητα να καταλήξουν σε αυτή την τάξη ενώ για όσους έχουν πατέρα στην "ενδιάμεση" τάξη ή στην εργατική-αγροτική είναι 28/100 και 19/100 αντίστοιχα.

Πίνακας 21: ESS ROUND 1 ΑΤΤΙΚΗ (2002-2003)

ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΕΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ

ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ	**ΠΑΤΕΡΕΣ - ΥΙΟΙ**		
	FCLASS3		
ESEC3AG	**1**	**2**	**3**
1	0,585	0,281	0,187
2	0,201	0,377	0,370
3	0,214	0,342	0,443
	1,000	1,000	1,000

Ωστόσο, και αυτά τα στοιχεία πιθανότητας μετάβασης επηρεάζονται έντονα από τη γενικότερη δομική αλλαγή. Για να απομονωθεί αυτός ο γενικότερος παράγων και να εκτιμηθούν – στατιστικά τουλάχιστον - οι ταξικές ανισότητες στις ευκαιρίες ανοδικής κινητικότητας ακόμη και όταν τα μεγέθη των τάξεων παραμένουν σταθερά, το πόσο δηλαδή μια κοινωνία είναι "ανοιχτή", μια καθιερωμένη μέθοδος είναι να μετρηθεί η "σχετική" κινητικότητα με τη σχέση (ratio) ανάμεσα στις "πιθανότητες συμβάντος" (odds) δύο τάξεων να καταλήξουν σε μια συγκεκριμένη άλλη.[15] Στον Πίνακα 22 φαίνονται τα odds ratios με βάση σύγκρισης τις περιπτώσεις με πατέρα στην εργατική-αγροτική τάξη: οι πιθανότητες ο γιός με πατέρα στην τάξη 1 να καταλήξει στην 1 είναι 6,14 φορές περισσότερες από αυτές του γιου με πατέρα στην τάξη 3. Αντίθετα, οι πιθανότητες του γιου με πατέρα στην 3 να καταλήξει στην ίδια τάξη είναι σχεδόν τρεις φορές περισσότερες (1/0,342) από αυτές του υιού με πατέρα στην 1.

Πίνακας 22: ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ ΣΥΜΒΑΝΤΟΣ ΣΕ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΠΑΤΕΡΑ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ 3

	ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΠΑΤΕΡΕΣ - ΥΙΟΙ	
	FCLASS3		
ESEC3AG	1	2	3
1	6,140	1,703	1,000
2	0,428	1,030	1,000
3	0,342	0,653	1,000

Από τη σκοπιά μιας έρευνας για τη σχέση μεταξύ διαστρωμάτωσης και κατανάλωσης, θέμα που πρωτίστως μας ενδιαφέρει εδώ, η έκταση της κοινωνικής κινητικότητας στο επίπεδο της συνολικής κοινωνικής δομής δεν αποτελούν κεντρικό ζήτημα – έχει σημασία ως στοιχείο "πλαισίου". Αντίθετα, τα *ατομικά* στοιχεία κοινωνικής κινητικότητας έχουν ιδιαίτερη σημασία ως χαρακτηριστικά κοινωνικής *καταγωγής* που παραπέμπουν σε διαδικασίες κοινωνικοποίησης και "μεταβίβασης" οικονομικού και πολιτιστικού κεφαλαίου και, συνεπώς, επηρεάζουν τις επιλογές τρόπου ζωής.

5. Η διαστρωμάτωση κατά κοινωνική θέση (status) και η ιεράρχηση επαγγελματικών ομάδων status βάσει των κοινωνικών σχέσεων

Στο κλασσικό Βεμπεριανό σχήμα διαστρωμάτωσης διακρίνονται τρεις βασικές διαστάσεις: η οικονομική τάξη, η κοινωνική θέση (status) και η πολιτική επιρροή. Μεγάλο μέρος της κοινωνιολογικής θεωρίας έχει αναλωθεί στα ζητήματα της σχέσης μεταξύ status και τάξης στη διαμόρφωση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Η απάντηση σε αυτά τα ζητήματα εξαρτάται βέβαια από τη προσέγγιση στην έννοια του status. Στην προσέγγιση του Μπουρντιέ (όπως εν

[15] Η πιθανότητα συμβάντος (odds) ορίζεται ως ο λόγος p/(1-p) όπου p είναι η πιθανότητα (με τιμές από 0 έως 1). Η σημασία της "σχετικής" κινητικότητας (σε αντίθεση με την απόλυτη) στην συγκριτική ανάλυση κοινωνιών έχει υποστηριχθεί συστηματικά από τον John Goldthorpe. Για αυτό το αρκετά επίμαχο θέμα και για μια περιεκτική επισκόπηση των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων στην κινητικότητα βλ. Κασιμάτη, 2001, κεφ. 5.

πολλοίς στους κλασσικούς της αμερικανικής κοινωνιολογίας) το status (ως συμβολικό κεφάλαιο) είναι οργανικό στοιχείο των κοινωνικών τάξεων και βασίζεται στο πολιτιστικό κεφάλαιο και στο στυλ ζωής των ατόμων. Αυτή η ισχυρή σύνδεση status και στυλ ζωής, δεν αντιφάσκει, σε πρώτη ματιά, με τις απόψεις του Βέμπερ (Weininger, 2005). Ωστόσο, η Βεμπεριανή παράδοση ξεχωρίζει αναλυτικά την τάξη από το status όπως και τα τρία σημαντικά στοιχεία του status: την ύπαρξη ιεραρχίας κύρους (prestige), τη σχέση status και στυλ ζωής και, τέλος, τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ ίσων στην ιεραρχία status. Η προσέγγιση του John Goldthorpe αρχίζει από το πρώτο – και πλέον σημαντικό – και από το τελευταίο ως την κύρια έμμεση ένδειξη της οργάνωσης της κοινωνίας σε στρώματα διαφορετικού status. Επιπλέον, θεωρεί ότι από κοινωνιολογική άποψη ενδιαφέρον έχει η ιεράρχηση κατά κοινωνικό κύρος των *διαρθρωτικών* στοιχείων της κοινωνικής οργάνωσης - όπως είναι οι επαγγελματικές κατηγορίες – και όχι των ατόμων.[16] Με αυτό τον τρόπο καθίσταται δυνατό το ερώτημα για το πόσο επηρεάζει το status το στυλ ζωής. Στην αντίθετη περίπτωση όπου το status ταυτίζεται, ουσιαστικά εξ ορισμού, με το στυλ ζωής στο επίπεδο των ατόμων, η ερώτηση δεν έχει νόημα.

Είναι φανερό από τα προηγούμενα ότι η "μέτρηση" του status ως ανεξάρτητη διάσταση της διαστρωμάτωσης είναι καίριο στοιχείο της νέο-βεμπεριανής προσέγγισης. Αυτό απαιτεί, όπως τονίστηκε, τη διαβάθμιση των επαγγελματικών κατηγοριών σε μία κλίμακα κοινωνικού κύρους. Περιέργως, αυτό το ζήτημα δεν έχει διερευνηθεί καθόλου στην ελληνική κοινωνιολογία ενώ, αντίθετα, έχει απασχολήσει μεγάλο αριθμό ερευνητών στο διεθνή χώρο. Ήδη από τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες είχαν αναπτυχθεί συστήματα κατάταξης των επαγγελμάτων όπως το γνωστό SEI (Socio-economic Index) του O. D. Dunkan και η κατάταξη των Blau & Dunkan για τις ΗΠΑ (1967) που βασίζονται κυρίως σε συνδυασμό των μέσων επιπέδων εισοδήματος και εκπαίδευσης κάθε κατηγορίας αλλά λαμβάνουν επικουρικά υπόψη και τα δεδομένα από υποκειμενικές εκτιμήσεις του κοινωνικού κύρους των επαγγελμάτων ενώ στη συνέχεια αναπτύχθηκε περισσότερο η διαβάθμιση στη βάση υποκειμενικών αξιολογήσεων και οι συγκριτικές μελέτες σε διεθνές επίπεδο μέσω κυρίως των προσπαθειών του Treiman. Τέλος, πιο πρόσφατα αναπτύχθηκαν και οι σχεσιακές έμμεσες μετρήσεις του status όπου η μέτρηση του κοινωνικού κύρους τεκμαίρεται από τα διαφορετικά επαγγελματικά προφίλ των σχέσεων κάθε επαγγελματικής κατηγορίες είτε πρόκειται για επιλογή συζύγου (όπως στο μοντέλο CAMSIS) είτε για κοντινούς φίλους όπως στην έρευνα των Chan & Goldthorpe που ακολουθεί την πρωτοποριακή μεθοδολογία του Laumman (1966).[17]

Η έμμεση μέτρηση του κοινωνικού κύρους ενός αριθμού μεγάλων επαγγελματικών ομάδων μπορεί να γίνει από τις φιλικές σχέσεις των ατόμων με τη στατιστική μέθοδο της πολυδιαστασιακής διαβάθμισης (multidimensional scaling).[18] Το τυπικό πρόβλημα αυτής της μεθόδου είναι ότι απαιτεί σημαντικά σε μέγεθος στατιστικά δείγματα. Ως συνέπεια, στα

[16] Αυτή βέβαια είναι και η προσέγγιση των Gazenboom και Treiman (2003) που καταγράφουν τις ομάδες status μέσω της απευθείας αξιολόγησης του συγκριτικού κύρους κάθε επαγγέλματος.

[17] Για επισκοπήσεις του θέματος της επαγγελματικής διαβάθμισης και σύγκριση των εναλλακτικών μοντέλων βλ. Crompton, (1998): 58-63, Chan & Goldthorpe (2004), Κασιμάτη (2001): 183-188.

[18] Σύμφωνα με αυτή τη μέθοδο, οι διαφορές στα επαγγελματικά προφίλ των σχέσεων κάθε κατηγορίας θεωρείται ότι εκφράζουν "αποστάσεις" σε ένα ευκλείδειο κοινωνικό χώρο. Τα σχετικά στατιστικά προγράμματα (π.χ. το ALSCAL του SPSS) υπολογίζουν ορισμένες διαστάσεις που ερμηνεύουν αυτές τις αποστάσεις. Η πρώτη, και πλέον σημαντική, διάσταση μετρά κατά κανόνα το κοινωνικό κύρος κάθε κατηγορίας.

μικρότερα δείγματα των τυπικών ποσοτικών ερευνών είναι υποχρεωτική η ομαδοποίηση των επαγγελμάτων σε ευρύτερες σύνθετες κατηγορίες που δεν ξεπερνούν τις 25-30. Ακόμη και τότε η μέθοδος είναι επισφαλής καθώς το προκύπτον μητρώο σχέσεων θα πρέπει να περιέχει ικανά στοιχεία σε μεγάλο αριθμό από "κελιά". Στις περιπτώσεις που αυτό δεν είναι δυνατό οι ερευνητές καταφεύγουν στα στοιχεία για τις σχέσεις γάμου ή συμβίωσης που είναι διαθέσιμα για μεγάλα στατιστικά σύνολο όπως αυτά των γενικών απογραφών. Στην περίπτωση της Ελλάδας αυτά είναι και τα μόνα σχετικά διαθέσιμα στοιχεία. Στα επόμενα θα περιγραφούν τα αποτελέσματα μιας τέτοιας ανάλυσης για δείγμα νοικοκυριών 10% για την περιφέρεια της Αττικής από την Απογραφή του 2001.

Το πρώτο βήμα σε μια τέτοια ανάλυση είναι φυσικά να ομαδοποιηθεί ο μεγάλος αριθμός των επαγγελμάτων σε ένα σχετικά περιορισμένο αριθμό μεγάλων σχετικά ομοειδών ομάδων ικανού στατιστικού μεγέθους για τις οποίες κρίνουμε ότι πιθανόν διαφέρουν από την άποψη της κοινωνικής τους θέσης στην ελληνική κοινωνία. Δεδομένου ότι δεν διαθέτουμε εμπειρικό υλικό για το κύρος και την κοινωνική αναγνώριση των επαγγελμάτων, αυτή ομαδοποίηση δεν μπορεί παρά να βασιστεί σε όσα γνωρίζουμε γενικότερα για την ελληνική κοινωνία και στη σχετική διεθνή φιλολογία για το θέμα.[19] Ένας πρόσθετος σημαντικός περιορισμός ήταν το ικανό μέγεθος κάθε ομάδας. Σαν συνέπεια, οι επιμέρους μεγάλες ομάδες περιέχουν αρκετά στοιχεία ανομοιογένειας καθώς δεν ήταν δυνατόν να απομονωθούν μικρές υπο-ομάδες με διαφορετικό κύρος. Στον Πίνακα 23 φαίνονται οι 26 μεγάλες ομάδες επαγγελμάτων με βάση την ταξινόμηση ΣΤΕΠ-92 της ΕΛΣΤΑΤ και ενδεικτική αναφορά των επαγγελμάτων που τις συγκροτούν. Η αναλυτική ταξινόμηση σε επίπεδο τρίτου κωδικού φαίνεται στο Προσάρτημα 2.

Με βάση αυτή την ομαδοποίηση κατασκευάστηκε για την Αττική του 2001 το μητρώο (πίνακας) σχέσεων γάμου μεταξύ των οικονομικά ενεργών ανδρών και των επίσης ενεργών συζύγων τους και υπολογίστηκε η ποσοστιαία κατανομή των συντρόφων κάθε επαγγελματικής ομάδας. Αυτό το μητρώο μπορεί να ιδωθεί από δύο σκοπιές ανάλογα με το ποιο φύλο θα τοποθετηθεί στις σειρές ή τις στήλες του πίνακα: μπορεί να διαβαστεί ως η εικόνα του ποια επαγγέλματα γυναικών επιλέγει κάθε ομάδα ανδρών ή, αντίστροφα, ποια επαγγέλματα επιλέγουν οι ομάδες των γυναικών. Η διάκριση έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς, πέραν των διαφορών στα κριτήρια αξιολόγησης κάθε φύλου, υπάρχουν και μεγάλες διαφορές στα είδη και την κατανομή των επαγγελμάτων ανά φύλο και συνεπώς στις ευκαιρίες και περιορισμούς κατά την επιλογή σχέσης γάμου. Αυτό το ζήτημα θέτει πολλά και ενδιαφέροντα ερωτήματα προς διερεύνηση που δεν μπορούν να εξεταστούν εδώ. Ως πλέον εύλογη λύση επιλέχθηκε η κατασκευή ενός συνθετικού μητρώου με την *πρόσθεση* των δύο διαφορετικών μητρώων 26χ26 ώστε να ληφθούν υπόψη οι έμμεσες αξιολογήσεις από τη σκοπιά και των δύο φύλων.[20] Στη συνέχεια υπολογίστηκαν οι ποσοστιαίες κατανομές των "επιλογών" για κάθε επαγγελματική

[19] Συμβουλευτήκαμε κυρίως τις προτάσεις ομαδοποίησης για διάφορες χώρες που περιέχονται στα πορίσματα της διεθνούς έρευνας "Social status and Cultural Consumption" (Chan, 2001).

[20] Προφανώς οι όροι "αξιολόγηση" και "επιλογή" χρησιμοποιούνται εδώ εντελώς περιγραφικά χωρίς να υπεισέλθουμε στην ουσία και τους περιορισμούς των διαδικασιών "ταιριάσματος" των διαφόρων κατηγοριών συζύγων στην ελληνική κοινωνία.

Πίνακας 23: Κατανομή των επαγγελμάτων σε μεγάλες ομάδες

1	MAN1	Ανώτερα στελέχη της δημόσιας διοίκησης & οργανισμών και των μεγάλων επιχειρήσεων
2	MAN2	Ανώτερα στελέχη μικρών επιχειρήσεων (πλην MAN3)
3	MAN3	Ανώτερα στελέχη μικρών επιχειρήσεων εμπορίου, εστιατορίων, ξενοδοχείων
4	PROF1	Φυσικοί, χημικοί, μαθηματικοί, βιβλιοθηκονόμοι, οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, συγγραφείς, δημοσιογράφοι, ζωγράφοι, καλλιτέχνες, κληρικοί, μεσαία στελέχη δημοσίου-πτυχιούχοι ΑΕΙ
5	PROF2	Αρχιτέκτονες, πολ. μηχανικοί, λοιποί μηχανικοί, ιατροί, βιολόγοι, φαρμακοποιοί, άλλοι επαγγελματίες υγείας με πτυχίο ΑΕΙ, λογιστές ΑΕΙ, δικηγόροι, δικαστές, συμβολαιογράφοι
6	PROF3	Διδακτικό προσωπικό ΑΕΙ-ΤΕΙ, εκπαιδευτικοί
7	APROF1	Τεχνολόγοι, σχεδιαστές, πληροφορικοί, χειριστές ηλεκτρονικού εξοπλισμού, αξιωματικοί πλοίων, πιλότοι, επιθεωρητές ασφαλείας
8	APROF2	Τεχνολόγοι βιολογίας και ιατρικής, νοσοκόμοι και μαίες με ΤΕΙ ή άλλες σχολές
9	APROF3	Παροχή υπηρεσιών στα χρηματοπιστωτικά, πωλήσεις, υποστήριξη επιχειρήσεων, γραμματείς διοίκησης
10	APROF4	Υπάλληλοι σε εφορίες, τελωνεία και συναφή, αξιωματικοί σωμάτων ασφαλείας, ιδιωτικοί αστυνομικοί, κοινωνικοί λειτουργοί ΤΕΙ ή άλλων σχολών
11	CLER1	Στενογράφοι, δακτυλογράφοι, υπάλληλοι λογιστηρίου, βιβλιοθήκης κλπ.
12	CLER2	Υπάλληλοι καταγραφής υλικών και μεταφορών, ταχυδρομικοί, λοιποί υπάλληλοι γραφείου
13	CLER3	Ταμίες, πράκτορες στοιχημάτων, υπάλληλοι υποδοχής πελατών, χειριστές τηλεφωνικών κέντρων
14	S&SAL1	Ταξιδιωτικοί συνοδοί, ξεναγοί, εισπράκτορες, οικονόμοι, αρχιθαλαμηπόλοι, κομμωτές, κουρείς, αισθητικοί, λοιποί προσωπικής φροντίδας & υπηρεσιών
15	S&SAL2	Μάγειροι, σερβιτόροι
16	S&SAL3	Πυροσβέστες, αστυνομικοί, λοιποί υπηρεσιών προστασίας
17	S&SAL4	Μοντέλα, πωλητές σε καταστήματα
18	AGR	Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, αλιείς, δασοκόμοι κλπ.
19	CRAFT1	Λατόμοι, λιθοξόοι, χύτες, συγκολλητές, φανοποιοί, τεχνίτες μεταλλικών κατασκευών, μηχανικοί οχημάτων, κινητήρων, βιομηχανικών μηχανημάτων
20	CRAFT2	Τεχνίτες σε κατασκευές, εγκαταστάτες και συντηρητές ηλεκτρικού και τηλεφωνικού εξοπλισμού
21	CRAFT3	Κατασκευαστές και επισκευαστές ωρολογίων, οργάνων ακριβείας, μουσικών οργάνων, κοσμηματοποιοί, τεχνίτες και χειροτέχνες γυαλιού, ξύλου, υφάσματος κλπ., τυπογράφοι, σφαγείς, αρτοποιοί και ζαχαροπλάστες, τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, επιπλοποιοί, τεχνίτες υφαντουργίας, ράφτες, γαζωτές, υποδηματοποιοί
22	MACH1	Χειριστές εγκαταστάσεων ορυχείων, βιομηχανίας και ενέργειας, χειριστές μηχανών γενικά, συναρμολογητές,
23	MACH2	Μηχανοδηγοί, οδηγοί, χειριστές μηχανοκίνητων μηχανημάτων, γερανών, ανυψωτήρων κλπ., ναυτικοί καταστρώματος
24	ROUT1	Πλανόδιοι πωλητές, μικροϋπηρεσίες στο δρόμο, οικιακοί βοηθοί, καθαριστές, επιστάτες, αγγελιοφόροι, αχθοφόροι, θυρωροί, συλλέκτες απορριμμάτων, οδοκαθαριστές
25	ROUT2	Ανειδίκευτοι αγρεργάτες και αλιεργάτες, ανειδίκευτοι εργάτες κατασκευών και βιομηχανίας, φορτοεκφορτωτές, λιμενεργάτες
26	ARMF	Ένοπλες δυνάμεις

ομάδα και οι διαφορές μεταξύ τους σε νέο μητρώο 26χ26 όπου καταγράφονται οι *δείκτες ανομοιότητας* μεταξύ κάθε ζεύγους επαγγελματικών ομάδων.[21] Τέλος, με τη βοήθεια κατάλληλου στατιστικού προγράμματος, υπολογίστηκε η ιεραρχική διαβάθμιση των ομάδων και οι αντίστοιχοι δείκτες κοινωνικής θέσης (Πίνακας 24).

Πίνακας 24: Κοινωνική θέση και τεκμαρτό επίπεδο διαβίωσης, 2001

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	ΔΕΙΚΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΣΗΣ	ΜΗΝΙΑΙΑ ΙΣΟΔΥΝΑΜΗ ΔΑΠΑΝΗ 2001/ΑΤΟΜΟ (ΕΚΤΙΜΗΣΗ σε Δρχ)
PROF2	2,326	482955
PROF3	1,906	461321
MAN1	1,820	480898
PROF1	1,761	457621
ARMF	1,235	**337881**
APROF4	1,098	371423
APROF1	1,079	372708
APROF3	1,053	374816
MAN2	0,757	**436750**
S&SAL3	0,607	**281360**
CLER1	0,508	379847
CLER2	0,443	372366
APROF2	0,264	349594
MAN3	0,111	**444753**
CLER3	-0,107	364621
S&SAL4	-0,636	286088
CRAFT1	-0,662	276100
S&SAL1	-0,780	286908
MACH2	-0,809	273359
CRAFT2	-1,187	269376
AGR	-1,326	**245876**
MACH1	-1,417	276322
CRAFT3	-1,440	277564
S&SAL2	-1,812	273149
ROUT2	-2,243	241017
ROUT1	-2,548	250171

Τα στατιστικά προγράμματα πολυδιαστασιακής διαβάθμισης (MDS – multidimensional scaling) όπως το ALSCAL του SPSS που χρησιμοποιήθηκε εδώ, εκλαμβάνουν τους δείκτες ανομοιότητας ως μετρήσεις γεωμετρικής απόστασης σε χώρο δύο ή περισσοτέρων

[21] Ο δείκτης ανομοιότητας (dissimilarity index), γνωστός από τις μελέτες γεωγραφικού διαχωρισμού μεταξύ ομάδων, μετράει το πόσοι (σε ποσοστό) πρέπει να μετακινηθούν στην κατανομή ώστε αυτή να γίνει όμοια με αυτή της συγκρινόμενης ομάδας.

διαστάσεων.[22] Αυτές οι αποστάσεις στο θεωρητικό "χώρο" δεν οφείλονται, βέβαια, μόνο στις διαφορές κοινωνικής θέσης: σημαντικές πιθανές επιρροές είναι επίσης οι διαφορές στην απασχόληση ανδρών και γυναικών ή ακόμη και η δομή κατά οικονομικούς κλάδους.[23] Η εισαγωγή επιπλέον διαστάσεων δίνει την δυνατότητα να εκφραστούν αυτές οι πρόσθετες επιρροές και να απομονωθεί η αμιγής επιρροή της διαβάθμισης κατά το κοινωνικό κύρος. Η εφαρμογή της μεθόδου MDS έδειξε στην περίπτωση που εξετάζουμε ότι το βέλτιστο μοντέλο είναι αυτό με τρεις διαστάσεις με πρώτη και στατιστικά ισχυρότερη τη διάσταση διαβάθμισης κατά την κοινωνική θέση.

Στον Πίνακα 24 φαίνεται επίσης το μέσο εκτιμώμενο επίπεδο διαβίωσης (καταναλωτική δαπάνη ανά ισοδύναμο ενήλικο) για τις 26 επαγγελματικές ομάδες όπως έχουν καταταγεί από τα αποτελέσματα της διαβάθμισης. Αυτές οι εκτιμήσεις έχουν βασιστεί στα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά και στο μέγεθος κατοικίας των νοικοκυριών του 2001 μέσω συναρτήσεων για τις δαπάνες διαβίωσης που εκτιμήθηκαν με τα στοιχεία της ΕΟΠ του 1998/99 και κατάλληλη προσαρμογή των τιμών στα επίπεδα του 2001 (βλ. Εμμανουήλ κ.ά., 2008). Γίνεται έτσι φανερό από τα στοιχεία *τεκμαρτού* επιπέδου διαβίωσης ότι η διαβάθμιση των ομάδων στον πίνακα συνιστά κοινωνικο-οικονομική *διαστρωμάτωση*. Δεδομένου ότι έχει βασιστεί στις σχέσεις γάμου, τεκμαίρεται ότι πρόκειται για διαβάθμιση κατά το κοινωνικό κύρος.[24] Το ενδιαφέρον στον Πίνακα 14 είναι οι αποκλίσεις στις δύο διαβαθμίσεις, κατά το κοινωνικό κύρος και κατά την τυπική οικονομική κατάσταση της ομάδας: οι αγρότες, οι ένοπλες δυνάμεις (ARMF) και η ομάδα S&SAL3 (Πυροσβέστες, αστυνομικοί) δείχνουν υψηλότερη κοινωνική θέση από την οικονομική ενώ, αντίθετα, τα ανώτερα στελέχη μικρών επιχειρήσεων (MAN2) και ιδιαίτερα τα στελέχη στο εμπόριο, τα εστιατόρια και ξενοδοχεία αρκετά χαμηλότερη από την οικονομική τους θέση. Αυτές οι αποκλίσεις φαίνεται να σχετίζονται με διαδεδομένες αντιλήψεις και στερεότυπα για την κοινωνική αξία αυτών των επαγγελμάτων στην ελληνική κοινωνία και ιδιαίτερα στην "αγορά" γάμων.

Με χρήση των πιο έγκυρων στοιχείων διαθέσιμου εισοδήματος από την έρευνα SILC του 2008 αυτές οι αποκλίσεις περιορίζονται. Στον Πίνακα 25 όπου οι 26 ομάδες έχουν συμπτυχτεί σε 18 ώστε να υπάρχουν επαρκή στοιχεία και με τους δείκτες κοινωνικού κύρους που έχουν υπολογιστεί για το 2001, σημαντικές αποκλίσεις από τη διαβάθμιση κατά το εισόδημα έχουμε στην περίπτωση των αγροτών, των ανώτερων στελεχών της διοίκησης, οργανισμών και μεγάλων επιχειρήσεων (MAN1), για την ομάδα APROF2 (Τεχνολόγοι βιολογίας και ιατρικής, νοσοκόμοι και μαίες χωρίς πτυχίο ΑΕΙ) και σε μικρότερο βαθμό για τις Ένοπλες Δυνάμεις. Η σχετική μείωση της θέσης των ανώτερων στελεχών σε σύγκριση με του επιστήμονες δεν

[22] Εναλλακτικά, αντί των δεικτών ανομοιότητας, μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι στατιστικοί συντελεστές συσχετισμού (R). Σημειωτέον ότι τα αποτελέσματα από τις δύο αυτές μεθόδους συχνά διαφέρουν ως προς τη συγκεκριμένη διαβάθμιση ομάδων – αν και το γενικό σχήμα είναι παρόμοιο.

[23] Οι Chan & Goldthorpe (2004) αναλύοντας το μητρώο σχέσεων με φίλους διαπίστωσαν ότι οι πρώτοι φίλοι/ες των ερωτώμενων έτειναν να είναι από τον ίδιο οικονομικό κλάδο.

[24] Σχετικά με τις άλλες δύο διαστάσεις ερμηνείας του μητρώου των σχέσεων γάμου, η διάσταση 3 εκφράζει προφανώς την επιρροή της ανισοκατανομής των επαγγελμάτων κατά φύλο καθώς ερμηνεύεται κατά 73% από το ποσοστό των γυναικών ανά ομάδα. Η διάσταση 2 πιθανόν εκφράζει την επιρροή των κλάδων αλλά αυτό δεν είναι άμεσα αναγνώσιμο. Είναι ενδιαφέρον ότι στις κατώτερες τρεις βαθμίδες βρίσκονται οι ομάδες AGR, PROF2 και PROF3 – ομάδες που παρουσιάζουν τον μεγαλύτερο ποσοστό ομογαμίας. Αν, ωστόσο, αφαιρεθούν αυτές οι τρεις ομάδες, ο δείκτης της διάστασης 2 στις υπόλοιπες παρουσιάζει μηδενική σχέση με το ποσοστό ομογαμίας.

εκπλήσσει καθώς η ελληνική κοινωνία δίνει ιδιαίτερη αξία στην εκπαίδευση. Αντίθετα, εντυπωσιακή είναι η υποβάθμιση κατά τρεις θέσεις της ομάδας APROF2 παρά την κοινωνική αξία του έργου που προσφέρει και παρά το σχετικά υψηλό εισόδημα – υποβάθμιση που πιθανότατα οφείλεται σε αρνητικές αντιλήψεις για το περιβάλλον εργασίας των βοηθητικών επαγγελμάτων στον κλάδο υγείας.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις υποδεικνύουν ότι στην ελληνική κοινωνία, παρά την έλλειψη της ισχυρής παράδοσης κοινωνικής ιεράρχησης των επαγγελμάτων που παρατηρείται σε πιο ώριμες ευρωπαϊκές βιομηχανικές κοινωνίες,[25] λειτουργούν διακρίσεις status που δεν ερμηνεύονται από την οικονομική διαστρωμάτωση. Οφείλονται αυτές σε άλλους τυπικούς παράγοντες ανισότητας ή σε ποιο σύνθετες αντιλήψεις για τη λειτουργία και τον τρόπο ζωής των επαγγελματικών ομάδων που επηρεάζουν την έννοια του κοινωνικού κύρους; Οι συνήθεις

ΠΙΝΑΚΑΣ 25 : Status & εισόδημα - SILC08 (ΑΤΤΙΚΗ)

OCG_18	OCG_18N	ΔΕΙΚΤΗΣ STATUS	ΕΤΗΣΙΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ/ ΙΣΟΔ. ΕΝΗΛΙΚΟ	ΜΕΣΟ ΕΤΗΣΙΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ
3	PROF1_3	2,018	21.211,3	35.776
1	**MAN1**	1,820	**34.398,5**	**57.448**
18	**ARMF**	1,235	**18.705,2**	**32.746**
4	APROF1	1,079	20.164,9	34.585
6	APROF3_4	1,063	16.049,9	26.888
7	CLER1_2	0,480	16.262,3	26.979
2	MAN2_3	0,268	15.301,1	27.079
5	**APROF2**	0,264	**16.688,5**	**29.040**
8	CLER3	-0,107	14.563,9	24.706
10	S&SAL4	-0,636	12.486,5	20.971
9	S&SAL1_3	-0,798	12.538,3	22.163
15	MACH2	-0,809	12.444,0	23.357
12	CRAFT1_2	-1,037	11.372,5	21.979
11	**AGR**	-1,326	**9.466,6**	**16.047**
14	MACH1	-1,417	11.731,6	20.332
13	CRAFT3	-1,440	11.660,1	19.345
17	ROUT2	-2,243	10.902,3	19.217
16	ROUT1	-2,548	10.026,7	15.790

διαστάσεις ανισότητας που θεωρείται ότι εν πολλοίς διαμορφώνουν την ιεραρχία status είναι οι ανισότητες στα εισοδήματα και τον πλούτο, οι ανισότητες στο εκπαιδευτικό επίπεδο και η διάκριση σε χειρωνακτική και μη χειρωνακτική εργασία (Chan & Goldthorpe, 2004). Πράγματι, για τα στοιχεία του 2001 για την Αττική, το μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο και η ψευδομεταβλητή 1 για τις ομάδες 18-25 (χειρώνακτες) ερμηνεύουν ένα εντυπωσιακό 90,3% του δείκτη status. Αν συμπεριλάβουμε και το εισόδημα όπως φαίνεται στον Πίνακα 26 για τα

[25] Για την περίπτωση της Βρετανίας, βλ. Chan & Goldthorpe, 2004.

στοιχεία του SILC 2008, το ποσοστό ερμηνείας ανέρχεται σε 94% - με τη διαφορά ότι σε αυτή την ανάλυση δεν είναι η χειρωνακτική εργασία γενικά που επηρεάζει αρνητικά το status αλλά η *ανειδίκευτη* εργασία ρουτίνας (ομάδες ROUT1 & ROUT2). Συνεπώς, στην ελληνική κοινωνία ο κυρίαρχος καθοριστικός παράγων του κοινωνικού κύρους είναι η εκπαίδευση και ακολουθούν το εισόδημα και η διάκριση ανάμεσα στην κατώτερη χειρωνακτική εργασία και στα επαγγέλματα ανώτερου χαρακτήρα και είδους εργασιακών σχέσεων. Αυτοί οι παράγοντες διαμορφώνουν σε καθοριστικό βαθμό τη διαστρωμάτωση ως προς την κοινωνική θέση.

Παρά αυτά, υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις στο δείκτη status από τα επίπεδα που "προβλέπει" ο συνδυασμός αυτών των τριών βασικών παραγόντων. Στον Πίνακα 26 φαίνονται αρκετές αποκλίσεις – τόσο θετικές όσο και αρνητικές – που υποδεικνύουν ότι στο πεδίο των κοινωνικών σχέσεων η διαβάθμιση σε ομάδες status βασίζεται σε πλουσιότερο σύνολο κριτηρίων από αυτές τις βασικές διαστάσεις. Ωστόσο, είναι εξίσου σημαντικό να επισημάνουμε ότι ακόμη και αν αυτές οι βασικές διαστάσεις κοινωνικής ανισότητας μπορούσαν να ερμηνεύσουν *πλήρως* τη διαβάθμιση του status που εκτιμήθηκε από τις κοινωνικές σχέσεις, αυτό δεν σημαίνει ότι μπορούν και να την *υποκαταστήσουν* με κάποιον απλό δείκτη που προκύπτει από τον συνδυασμό τους: για τη στάθμιση του ρόλου αυτών των παραγόντων ανισότητας είναι απαραίτητος ο δείκτης status που προκύπτει από την

Πίνακας 26: Αποκλίσεις από τις προβλέψεις βάσει εισοδήματος, εκπαίδευσης και ανειδίκευτης εργασίας

SILC2008	ΑΤΤΙΚΗ					ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΟΣ		
OCG_18	OCG_18N	ΔΕΙΚΤΗΣ STATUS	ΕΙΣΟΔΗΜΑ	ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ROUT_ DUMMY	ΔΕΙΚΤΗΣ STATUS*	ΑΠΟΚΛΙΣΗ	
3	**PROF1_3**	2,018	21211	4,772	0	1,630	0,387	**+**
1	MAN1	1,820	34399	4,394	0	2,062	-0,242	
18	**ARMF**	1,235	18705	4,021	0	0,917	0,317	**+**
4	APROF1	1,079	20165	3,959	0	0,949	0,130	
6	**APROF3_4**	1,063	16050	3,774	0	0,582	0,481	**+**
7	CLER1_2	0,480	16262	3,350	0	0,268	0,212	
2	**MAN2_3**	0,268	15301	2,848	0	-0,170	0,438	**+**
5	**APROF2**	0,264	16689	4,408	0	1,104	-0,840	**--**
8	**CLER3**	-0,107	14564	3,456	0	0,256	-0,363	**--**
10	S&SAL4	-0,636	12486	2,617	0	-0,501	-0,135	
9	S&SAL1_3	-0,798	12538	2,350	0	-0,703	-0,094	
15	MACH2	-0,809	12444	2,250	0	-0,785	-0,024	
12	CRAFT1_2	-1,037	11372	2,204	0	-0,879	-0,158	
11	**AGR**	-1,326	9467	1,260	0	-1,708	0,382	**+**
14	**MACH1**	-1,417	11732	1,902	0	-1,091	-0,326	**--**
13	CRAFT3	-1,440	11660	1,665	0	-1,277	-0,163	
17	ROUT2	-2,243	10902	1,659	1	-2,360	0,117	
16	ROUT1	-2,548	10027	1,629	1	-2,431	-0,117	

(*) Βάσει συνάρτησης με ανεξάρτητες μεταβλητές το εισόδημα, την εκπαίδευση και την ομάδα ROUT1, ROUT2 (R2 = 94%)

πραγματικότητα των κοινωνικών σχέσεων ή άλλη εξίσου έγκυρη ρεαλιστική μέθοδο. Πέραν αυτού, ο δείκτης status, είτε συνάγεται πλήρως από αυτές τις βασικές διαστάσεις ανισότητας είτε όχι, διαφέρει, ως κριτήριο διαστρωμάτωσης, από τα κριτήρια διαστρωμάτωσης κατά κοινωνικο-οικονομική τάξη. Το κατά πόσο διαφέρει σε κάθε συγκεκριμένη κοινωνία και το κατά πόσο επηρεάζει την κοινωνική συμπεριφορά είναι εμπειρικό ζήτημα. Συμπερασματικά, τα δεδομένα δείχνουν ότι τόσο η διάκριση σε ομάδες διαφορετικού επαγγελματικού status όσο και η ποσοτική έκφραση του δείκτη status αποτελούν σημαντικά εργαλεία κοινωνικής ανάλυσης.

6. Μια πρώτη αξιολόγηση της σημασίας των επαγγελματικών ομάδων status: η περίπτωση της στεγαστικής κατανάλωσης

Το πλέον προφανές πεδίο για να ελεγχθούν οι παραπάνω θέσεις για τη σημασία της διαστρωμάτωσης κατά την κοινωνική θέση – σε αντίθεση ή σε συνδυασμό με άλλες διαστάσεις της διαστρωμάτωσης – είναι το πεδίο της κατανάλωσης, είτε υλικής είτε, κυρίως, πολιτιστικής.[26] Δυστυχώς, οι έρευνες κατανάλωσης στην Ελλάδα (οι Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών) καταγράφουν τα επαγγέλματα μόνο σε μονοψήφιο κωδικό και συνεπώς είναι πλήρως ακατάλληλες για τη συνεπή εφαρμογή των σχημάτων διαστρωμάτωσης που εξετάζουμε.[27] Ωστόσο, ένα βασικό στοιχείο κατανάλωσης – η στεγαστική κατανάλωση – μπορεί να προσεγγιστεί με τα δεδομένα και τα άλλων διαθέσιμων ερευνών στις οποίες έχουμε εφαρμόσει τα σχήματα διαστρωμάτωσης που εξετάζουμε. Η στεγαστική κατανάλωση μετρούμενη είτε με το ενοίκιο – πραγματικό για τους ενοικιαστές και τεκμαρτό για τους ιδιοκάτοικους – είτε, πιο χονδρικά, με το μέγεθος της κατοικίας, αποτελεί ένα σημαντικότατο μέρος της δαπάνης των νοικοκυριών και, από αυτή την άποψη, η εύλογη υπόθεση είναι ότι θα καθορίζεται κυρίως από την οικονομική τάξη ενός νοικοκυριού στο "συλλογικό" στατιστικό επίπεδο, και από το συγκεκριμένο εισόδημα και άλλα περιουσιακά στοιχεία στο ατομικό επίπεδο. Από την άλλη, η κατοικία αποτελεί βασικό υπόβαθρο της κοινωνικής θέσης και της κοινωνικής ζωής των νοικοκυριών και, συνεπώς, μπορούμε να υποθέσουμε ότι θα επηρεάζεται από το στεγαστικό επίπεδο του στρώματος κοινωνικής θέσης όπου ανήκει νοικοκυριό.

Αυτές οι θεωρητικές υποθέσεις έχουν ουσιαστικό εμπειρικό ενδιαφέρον καθώς η κατανομή κατά οικονομικές τάξεις διαφέρει σημαντικά από την κατανομή κατά στρώματα status. Βεβαίως, τα δύο σχήματα διαστρωμάτωσης σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 27 όπου οι ομάδες status έχουν συμπτυχθεί σε τέσσερα μεγάλα στρώματα, σχεδόν τα δύο τρίτα των περιπτώσεων (63%) βρίσκονται ουσιαστικά στη διαγώνιο. Και αυτός ο συσχετισμός θα γινόταν πιθανότατα εντονότερος αν ομαδοποιήσουμε τόσο τις τάξεις όσο και

[26] Αυτή είναι και η κύρια θεωρητική προβληματική του σχετικού διεθνούς ερευνητικού προγράμματος υπό την αιγίδα των Chan & Goldthorpe (βλ. σχετικά το Chan, 2010) που αποτελεί και το κατευθυντήριο πλαίσιο αυτής της εργασίας.

[27] Όπως ήδη έχει σημειωθεί, έχουμε αναπτύξει σε άλλες εργασίες (Εμμανουήλ κ.ά. 1996, 2008) ένα βεμπεριανής προσέγγισης σχήμα διαστρωμάτωσης που αξιοποιεί τα στοιχεία των ΕΟΠ. Το σχήμα αυτό αναγόμενο στη μορφή τεσσάρων βασικών "τάξεων"/στρωμάτων παρουσιάζει σαφή θετικό συσχετισμό (άνω του 80%) με το πενταμερές σχήμα ESeC. Ωστόσο, το απλούστερο αυτό σχήμα συμπεριλαμβάνει ως βασικό παράγοντα το εκπαιδευτικό επίπεδο σε όλες τις πρωτογενείς ομαδοποιήσεις και, επιπλέον, λαμβάνει υπόψη το "διαρθρωτικό" εισόδημα των υπο-ομάδων για την ιεραρχική τους ταξινόμηση. Συνεπώς, εμπεριέχει, σε ένα σημαντικό βαθμό, διαστάσεις που έχουν να κάνουν με το status – σε αντίθεση με το αμιγές νεο-βεμπεριανό ταξικό σχήμα.

τα στρώματα status σε ένα αδρομερές σχήμα τριών μεγάλων ομάδων: salariat, "ενδιάμεση" τάξη, εργατική τάξη για το σχήμα ESeC, "ανώτερη μεσαία τάξη", ενδιάμεση τάξη, εργατική τάξη για την ιεραρχία status.[28] Από την άλλη, ωστόσο, φαίνεται και μια σημαντική κατάτμηση των τάξεων σε διαφορετικές βαθμίδες status – ιδιαίτερα στις τάξεις 2, 3 και 5.

Πίνακας 27: Σχέση ESeC και στρωμάτων status – SILC08 – Αττική

	OCG_STRATA			
ESEC2H5	1	2	3	4
1	**363951**	43750	1121	434
2	43224	**175744**	66771	16359
3	2330	92829	**77206**	46625
4		17311	**108909**	
5			215525	**204574**

Πίνακας 28: Δαπάνη κατοικίας* σε σχέση με ESEC5 & OCG - SILC08 Αττική

Στοιχεία σε επίπεδο ομάδας (grouped data)		(συνάρτηση γραμμική στους λογαρίθμους)		
	Συντελεστές *b*	Παρατηρήσεις		Στατιστική
R Square	**0,884**	**13**		Σημαντικότητα
			t Stat	
ESECH5_HRENT	0,7576		5,8957	Πολύ σημαντική
OCG4_HRENT	0,3427		2,8121	Σημαντική
Προσθήκη και τρίτης μεταβλητής - του ετήσιου Οικογενειακού Εισοδήματος				
R Square	**0,943**		*t Stat*	
ESECH5_HRENT	0,3234		1,8803	Σημαντική
OCG4_HRENT	0,2840		3,0735	Σημαντική
INCOME	0,4540		3,0322	Σημαντική
Στοιχεία σε επίπεδο ατομικών νοικοκυριών			(συνάρτηση γραμμική)	
R Square	**0,225**	**1853**	*t Stat*	
ESECH9_HRENT	0,2163		2,1080	Σημαντική
OCG18_HRENT	0,5067		5,0582	Σημαντική
INCOME	0,0042		15,8008	Πολύ σημαντική
R Square	**0,218**			
ESECH5_HRENT	0.3659		3,0643	Σημαντική
OCG4_HRENT	0.3649		2,9383	Σημαντική
INCOME	0.0042		16,1714	Πολύ σημαντική

(*): Μηνιαία ενοίκια & τεκμαρτά ενοίκια

Το ερώτημα που θέτουμε εδώ είναι ποιά από τις δύο διαστάσεις διαστρωμάτωσης επηρεάζει κυρίως τη διαμόρφωση του επιπέδου στεγαστικής κατανάλωσης σε αυτές τις περιπτώσεις αντιφατικών θέσεων στη διαστρωμάτωση; Δείχνει η βαθμίδα status ουσιαστική επιρροή σε ένα

[28] Από αυτή την άποψη, οι κριτικές αιχμές κατά των απόψεων των Chan & Goldthorpe ότι με το να τονίζουν την σημασία του status στον προσδιορισμό της πολιτιστικής κατανάλωσης υποτιμούν την έκταση της ταξικής διαφοροποίησης (Βλ. Bennett et al., 2009, σελ. 113), είναι εντελώς άστοχες.

τόσο οικονομικά ευαίσθητο τομέα όπως η στεγαστική κατανάλωση; Αξιοποιώντας τα στοιχεία του SILC 2008 για την Αττική, εξετάσαμε με απλές παλινδρομήσεις σε τι βαθμό το επίπεδο στεγαστικής κατανάλωσης (ενοίκιο για τους ενοικιαστές και τεκμαρτό ενοίκιο για τους ιδιοκάτοικους) επηρεάζεται από τα μέσα επίπεδα στεγαστικής δαπάνης αφενός της τάξης ESeC5 και αφετέρου του στρώματος status όπου αυτό ανήκει – για τέσσερα στρώματα (OCG4) – στη βάση πάντα των χαρακτηριστικών του αρχηγού του νοικοκυριού. Τα αποτελέσματα που φαίνονται στον Πίνακα 28 καλύπτουν πρώτον, την περίπτωση ομαδοποιημένων δεδομένων (grouped data) για 13 συνδυασμούς τάξης-στρώματος status για τις οποίες είχαμε επαρκές δείγμα και δεύτερον, τις ατομικές περιπτώσεις για δείγμα 1853 νοικοκυριών και για 9 και 5 τάξεις ESeC και 18 και 4 ομάδες status (OCG). Στην περίπτωση των ομαδοποιημένων στοιχείων η πλέον κατάλληλη συνάρτηση ήταν η γραμμική στους λογαρίθμους (power function) ενώ στη δεύτερη η απλή γραμμική. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι και οι δύο παράγοντες διαστρωμάτωσης ασκούν ισχυρή και στατιστικά σημαντική επιρροή και ότι η επιρροή τους είναι περίπου ισοδύναμη όταν χρησιμοποιηθούν οι μεγάλες κατηγορίες ESEC5 και OCG4 σε συνδυασμό με τη μεταβλητή του εισοδήματος. Όταν προστεθεί η μεταβλητή του εισοδήματος η επιρροή και των δύο ελαττώνεται, όπως ήταν αναμενόμενο, ιδιαίτερα για την οικονομική τάξη (στα ατομικά στοιχεία χωρίς το εισόδημα οι συντελεστές *b* είναι 0,650 και 0,436). Στην περίπτωση που χρησιμοποιηθούν οι περισσότερο αναλυτικές κατηγορίες ESE9 και OCG18, η επιρροή του status είναι σαφώς ισχυρότερη λόγω του μεγαλύτερου αριθμού των κατηγοριών (18 έναντι 9) και της καλύτερης διαφοροποίησης των αντίστοιχων τυπικών ενοικίων.[29] Σε κάθε περίπτωση, το σημαντικό εύρημα αυτών των προκαταρκτικών στατιστικών αναλύσεων είναι ότι υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις για το σημαντικό ρόλο της κοινωνικής θέσης των νοικοκυριών πέρα από τις επιρροές των διαρθρωτικών (τάξη) και των κατά περίπτωση οικονομικών παραγόντων.

Για το μέγεθος της κατοικίας δεν διαθέτουμε στοιχεία στο SILC 2008. Χρησιμοποιήσαμε τα στοιχεία της Απογραφής του 2001 (για ένα τυχαίο υπο-δείγμα 7164 νοικοκυριών) για τα οποία διαθέτουμε στοιχεία για τις τάξεις ESEC9 (με τις προαναφερθείσες ατέλειες λόγω έλλειψης στοιχείων για τις θέσεις εποπτείας) και για τις 26 επαγγελματικές ομάδες status (OCG26) για τους αρχηγούς νοικοκυριού. Η γραμμική παλινδρόμηση της επιφάνειας της κατοικίας με ανεξάρτητες μεταβλητές τις μέσες επιφάνειες των ομάδων ESE9 και OCG26 στις οποίες ανήκει το νοικοκυριό έδειξε και εδώ ισχυρή επίδραση και των δύο παραγόντων (συντελεστές ESEC9: 0,527 - OCG26: 0,618) και υψηλή στατιστική σημαντικότητα (t stat >10) αλλά περιορισμένο ποσοστό ερμηνείας της εξαρτημένης μεταβλητής (R2=0,1227) – μιας μεταβλητής που είναι γνωστό ότι επηρεάζεται έντονα από πολλαπλούς τυχαίους παράγοντες.[30]

[29] Όταν σε αυτή την περίπτωση προσθέσουμε τη μεταβλητή του τετραγώνου του εισοδήματος ώστε να περιγραφεί καλύτερα η μη-γραμμική σχέση του εισοδήματος με την καταναλωτική δαπάνη, η επιρροή της οικονομικής τάξης μειώνεται κατά 20% ενώ η επιρροή του status παραμένει η ίδια.

[30] Όπως η κληρονομιά, η γονική παροχή, οι ακαμψίες της αγοράς κατοικίας κλπ. Τόσο σε αυτή την παλινδρόμηση όσο και στις παλινδρομήσεις με το υλικό του SILC θεωρήσαμε περιττό, στο πλαίσιο αυτής της σύντομης διερευνητικής ανάλυσης, να εμπλουτίσουμε τις συναρτήσεις με πρόσθετες μεταβλητές που πιθανόν θα βελτίωναν το βαθμό ερμηνείας. Άλλωστε, οι πιο εύλογες και διαθέσιμες από αυτές (π.χ. η ηλικία του αρχηγού ή ο χρόνος παραμονής στην ίδια κατοικία για τα ενοίκια) δεν θα επηρέαζαν, κατά τη γνώμη μας, ουσιαστικά τους συντελεστές των ομάδων διαστρωμάτωσης.

Και εδώ, πάντως, το εύλογο συμπέρασμα είναι ότι ο ρόλος των ομάδων status φαίνεται να είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την ανάλυση της στεγαστικής κατανάλωσης.

7. Συμπερασματικά σημεία

Η ανάλυση που προηγήθηκε είχε διερευνητικό χαρακτήρα και είχε σαν κύριο στόχο αφενός να δικιμάσει ορισμένα αναλυτικά εργαλεία που θα αξιοποιηθούν σε νέα ειδική έρευνα για τη σχέση μεταξύ κοινωνικής διαστρωμάτωσης και κατανάλωσης στην Αθήνα και αφετέρου, να διαμορφώσει εμπειρικό υλικό από τις διάθεσιμες βάσεις δεδομένων που θα μπορεί να προσφέρει πλαίσιο σύγκρισης με τα ευρήματα της νέας έρευνας. Συμπληρωματικά, επιχειρήθηκε και μια πρώτη εμπειρική αξιολόγηση της εφαρμογής των νέο-βεμπεριανών σχημάτων διαστρωμάτωσης κατά οικονομική τάξη και κοινωνική θέση (status) στις ελληνικές συνθήκες και επισημάνθηκαν τόσο τα προβλήματα που πηγάζουν από τις ατέλειες των διαθέσιμων στοιχείων όσο και αυτά που οφείλονται στις ιδιομορφίες της ελληνικής κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης.

Τα ευρήματα αυτής της προκαταρκτικής ανάλυσης ήταν, κατά τη γνώμη μας, θετικά. Παρά τις σημαντικές διαφορές της ελληνικής περίπτωσης με τις ώριμες ευρωπαϊκές βιομηχανικές κοινωνίες, οι εμπειρικές εφαρμογές του ευρωπαϊκού προτύπου ταξικού σχήματος EseC και του βεμπεριανής εμπνεύσεως δείκτη διαστρωμάτωσης των επαγγελματικών κατηγοριών κατά status έδωσαν ρεαλιστικά και ενδιαφέροντα αποτελέσματα όταν αξιολογήθηκαν με ανεξάρτητα δεδομένα όπως το εισόδημα, το επίπεδο διαβίωσης και στέγασης και το εκπαιδευτικό επίπεδο. Τα αποτελέσματα ήταν ενδιαφέροντα και παραγωγικά και στις περιπτώσεις όπου διαπιστώθηκε η ανάγκη προσαρμογής των θεωρητικών σχημάτων σε ελληνικές ιδιομορφίες – όπως η θέση των αγροτών και η περιορισμένη διαφοροποίηση μεταξύ τμημάτων της εργατικής τάξης. Από αυτή την άποψη, είναι δυσεξήγητη η έλλειψη ευρύτερης αξιοποίησης αυτών των αναλυτικών σχημάτων και ιδιαίτερα του EseC που συνδέεται με τον πλούτο δεδομένων που προσφέρουν οι έρευνες ESS και EU-SILC. Ένας προφανής λόγος για αυτό είναι, βέβαια, η γενικότερη σπανιότητα ταξικών αναλύσεων στην ελληνική κοινωνική έρευνα. Νομίζουμε ότι αυτή η κατάσταση οφείλεται εν πολλοίς στα ιδιαίτερα νοηματικά φορτία με τα οποία έχει παραδοσιακά επιβαρυνθεί η έννοια των κοινωνικών τάξεων: οι τάξεις παραδοσιακά εκλαμβάνονται ως εργαλεία για την κατανόηση των μείζωνων ζητημάτων κοινωνικής σύγκρουσης, ιστορικής αλλαγής και σχηματισμού μεγάλων πολιτικών-ιδεολογικών μορφωμάτων. Για να επανέλθουμε στις παρατηρήσεις της αρχής αυτού του κειμένου, η χρήση της ταξικής ανάλυσης στην κοινωνική έρευνα θα πρέπει να αντιμετωπίζεται περισσότερο πραγματιστικά – να προσαρμόζεται στις ανάγκες του συγκεκριμένου ζητήματος και στα πραγματολογικά του συμφραζόμενα. Για την κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στην κοινωνική διαστρωμάτωση και την υλική και πολιτιστική κατανάλωση, τα θεωρητικά και αναλυτικά εργαλεία της νέο-βεμπεριανής θεωρίας των τάξεων και του status αποτελούν μια σαφώς νόμιμη προσέγγιση.[31]

[31] Το κύριο αντίπαλο δέος για τη σχέση μεταξύ διαστρωμάτωσης και υλικής και, κυρίως, πολιτιστικής κατανάλωσης είναι, βέβαια, η προσέγγιση του Bourdieu και των επιγόνων του. Για την λιγότερο συμβολική (στο κοινωνικό πεδίο) υλική κατανάλωση θα λέγαμε ότι είναι η σύγχρονη νεοκλασσική οικονομική θεωρία.

Αναφορές

Bennett, T., Savage, M., Silva, E. B., Warde, A., Gayo-Cal, M., Wright, D. (2009) *Culture, Class, Distinction,* London, Routledge

Bergman, M. M., Joye, D. (2001) *Comparing Social Stratification Schemas: CAMSIS, CSP-CH, Goldthorpe, ISCO-88, Treiman and Wright,* Cambridge, Cambridge Studies in Social Research

Bihagen, E., Nermo, M., Erikson, R. (2006) "Class Schemas and Employment Relations: Comparisons between the ESeC and the EGP class schemas using Swedish and European data", Validation report prepared for the ESeC conference in Lisbon 18-21 January 2006, Swedish Institute for Social Research

Blau, P., Dunkan, O. D. (1967) *The American Occupational Structure,* New York, John Wiley & Sons

Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste,* London, Routledge & Kegan Paul. (αρχική έκδοση 1979)

Breen, R. (2005) "Foundations of class analysis in the Weberian tradition" in E. O. Wright, editor, *Approaches to Class Analysis*, pages 31–50, Cambridge, Cambridge U. P.

Brousse, C., Monso, O., Wolff, L. (2007) "Is prototype ESeC relevant a classification to depict employment relations in France?" Working Paper NoF0705, Institut National de la Statistique et Ėtudes Ėconomiques

Chan, T. W., Goldthorpe, J.H. (2004) "Is There a Status Order in Contemporary British Society? Evidence from the Occupational Structure of Friendship", *European Sociological Review,* 20, 5, 383-401

Chan, T. W. (ed) (2010) *Social Status and Cultural Consumption,* Cambridge, Cambridge U.P.

Chan, T. W., Goldthorpe, J. H. (2010) "Social status and cultural consumption " pp. 1-27 in Chan (ed) (2010).

Crompton, R. (1998) *Class and Stratification: An Introduction to Current Debates,* Cambridge UK, Polity Press

Erikson, R. and Goldthorpe, J. H. (1992) *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies,* Oxford, Clarendon Press

Εμμανουήλ, Δ., Βελίδης, Σ., Στρουσοπούλου, Ε., (1996) *η Στέγαση των Χαμηλών Εισοδημάτων στην Ελλάδα,* Αθήνα, ΔΕΠΟΣ

Εμμανουήλ, Δ. (2008) (με τη συνεργασία Κ. Γκόρτσου & Π. Καμούτση), *Πολεοδομικός Χώρος, Κατοικία και Τιμές στην Αθήνα (1984-2004)*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, Μελέτες και Έρευνες 8

Εμμανουήλ, Δ. (2009) "Η κατανομή στον αστικό χώρο και ο κοινωνικός διαχωρισμός ως "ταξική" συμπεριφορά: Ο ρόλος της οικονομικής τάξης, της κοινωνικής θέσης και της κατοικίας" στο Θ. Μαλούτας, Δ. Εμμανουήλ, Ε. Ζακοπούλου, Ρ. Καυταντζόγλου, Μ. Χατζηγιάννη (επιμελ.) *Κοινωνία και Χώρος στην Αθήνα: Η Δυναμική των Μεταβολών της Τελευταίας Εικοσαετίας*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, Μελέτες-Έρευνες 2

Erikson, R., Goldthorpe, J. H., Portocarero, L. (1979) "Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden", *British Journal of Sociology*, 33: 1-34

ΕΣΥΕ (1995) *Στατιστική Ταξινόμηση των Επαγγελμάτων – ΣΤΕΠ-92,* Αθήνα, ΕΣΥΕ

Ganzeboom, H. B. G. (2012) "Coding and Scaling Occupations in ESS R1-R5", Presentation in the DANS ESS-workshop, Den Haag, 27 September 2012

Goldthorpe, J. H., McNight A. (2004) "The Economic Basis of Social Class", CASEpaper 80, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics

Harrison, E., Rose, D. (2006) *The European Socio-economic Classification*, Colchester, Institute for Social and Economic Research, University of Essex

Hauser, R. M., Warren, J. R. (1997) "Socioeconomic Indexes of Occupational Status: A Review, Update and Critique", in Raftery, A. (ed.) *Sociological Methodology 1997*, Cambridge, UK, Blackwell, pages 177-298

Κασιμάτη, Κ. (2001) *Δομές και Ροές: Το Φαινόμενο της Κοινωνικής και Επαγγελματικής Κινητικότητας*, Αθήνα, Gutenberg

Laumann, E. O. (1966) *Prestige and Association in an Urban Community,* Indianapolis, Bobbs-Merrill

Leiufsrud, H., Bison, I., Jensberg, H. (2005) *Social Class in Europe: European Social Survey 2002/3,* NTNU Social Research Ltd and Norwegian University of Technology and Science and University of Trento

Leiufsrud, H., Bison, I., Solheim, E. (2010) *Social Class in Europe: European Social Survey 2002-2008,* Norwegian University of Technology and Science and University of Trento

Maloutas, T. (2007) "Socio-economic classification models and contextual difference. A look at the European Socio-economic Classes (ESeC) from a South European angle", *South European Society and Politics*, 12/4, 12/4: 443-460.

Parkin, F., (1979) *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique*, New York, Columbia U.P.

Rose, D., Harrison, E. (2007) "The European Socio-economic Classification: A New Class Schema for European Research", *Societies,* 9, 3:459-490

Weininger, E. B. (2005) "Foundations of Pierre Bourdieu's class analysis" in E. O. Wright, editor, *Approaches to Class Analysis*, pages 82- 118, Cambridge, Cambridge U. P.

Wirth, H., Gresch, C., Müller, W., Pollak, R., Weiss, F. (2009) "Validating the ESeC scheme as operationalization of social class: The case of Germany", Working Paper Nr. 119, Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung

Wright, E. O. (2005) "Conclusion: If "class" is the answer, what is the question?" in E. O. Wright, editor, *Approaches to Class Analysis*, pages 180-192, Cambridge, Cambridge University Press

Wuggenig, U., (2007) "Comments on Chan and Goldthorpe: Pitfalls in testing Bourdieu's homology assumptions using mainstream social science methodology – Social stratification and the visual arts in Britain", *Poetics,* 35, 306-316

ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ 1

Οι αλγόριθμοι ταξινόμησης σε τάξεις EseC για το ESS 2003 και το EU-SILC 2008

EMPNUM

```
UPDATE  ESS01G SET EMPNUM=  0     WHERE EMPLNO=     0     ;
UPDATE  ESS01G SET EMPNUM=  1     WHERE EMPLNO>     0     AND EMPLNO<   10     ;
UPDATE  ESS01G SET EMPNUM=  2     WHERE EMPLNO>     9     ;
UPDATE  ESS01G SET EMPNUM=  9     WHERE EMPLNO>     77776 ;
```

EMPSTAT

```
UPDATE  ESS01G SET EMPSTAT=  1    WHERE  EMPLREL=    2    AND    EMPNUM=    2;
UPDATE  ESS01G SET EMPSTAT=  2    WHERE  EMPLREL=    2    AND    EMPNUM=    1;
UPDATE  ESS01G SET EMPSTAT=  3    WHERE  EMPLREL=    2    AND    EMPNUM=    0;
UPDATE  ESS01G SET EMPSTAT=  3    WHERE  EMPLREL=    2    AND    EMPNUM=    9;
UPDATE  ESS01G SET EMPSTAT=  4    WHERE  EMPLREL=    1    AND    JBSPV=   1    ;
UPDATE  ESS01G SET EMPSTAT=  4    WHERE  EMPLREL=    3    AND    JBSPV=   1    ;
UPDATE  ESS01G SET EMPSTAT=  5    WHERE  EMPLREL=    1    AND    JBSPV>=  2    ;
UPDATE  ESS01G SET EMPSTAT=  5    WHERE  EMPLREL=    3    AND    JBSPV>=  2    ;
```

ESEC3 (έχει προηγηθεί ο ορισμός ISCO88 με τριψήφιο κωδικό από την ISCOCO με τέσσερις)

```
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    1    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    1    AND ISCO88=    344    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    1    AND ISCO88=    345    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    3    WHERE EMPSTAT=    1    AND ISCO88=    10     ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    3    WHERE EMPSTAT=    1    AND ISCO88=    11     ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    3    WHERE EMPSTAT=    1    AND ISCO88=    516    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    1    AND ISCO88=    621    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    666  WHERE EMPSTAT=    1    AND ISCO88=    66666  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    777  WHERE EMPSTAT=    1    AND ISCO88=    77777  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    888  WHERE EMPSTAT=    1    AND ISCO88=    88888  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    999  WHERE EMPSTAT=    1    AND ISCO88=    99999  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    4    WHERE EMPSTAT=    2    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    10     ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    110    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    111    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    114    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    200    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    210    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    211    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    212    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    213    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    214    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    220    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    221    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    222    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    231    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    235    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    240    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    241    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    242    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    2    AND ISCO88=    244    ;
```

```
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   223   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   230   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   232   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   233   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   234   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   243   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   244   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   245   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   246   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   247   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   310   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   311   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   312   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   314   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   320   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   321   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   322   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   323   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   334   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   342   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   344   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   345   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   348   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   11    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   516   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   600   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   610   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   611   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   612   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   613   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   614   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   615   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   621   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   920   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   921   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   666     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   66666 ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   777     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   77777 ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   888     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   88888 ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   999     WHERE EMPSTAT=     2     AND ISCO88=   99999 ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     4     WHERE EMPSTAT=     3     ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   10    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   110   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   111   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   114   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   200   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   210   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   211   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   212   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   213   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   214   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   220   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   221   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   222   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   231   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   235   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   240   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     3     AND ISCO88=   241   ;
```

```
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   242   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   244   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   223   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   230   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   232   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   233   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   234   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   243   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   244   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   245   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   246   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   247   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   310   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   311   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   312   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   314   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   320   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   321   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   322   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   323   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   334   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   342   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   344   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   345   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   348   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    3    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   11    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    3    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   516   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   600   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   610   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   611   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   612   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   613   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   614   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   615   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   621   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   920   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   921   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   666   WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   66666 ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   777   WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   77777 ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   888   WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   88888 ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   999   WHERE EMPSTAT=    3    AND ISCO88=   99999 ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    6    WHERE EMPSTAT=    4    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   10    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   100   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   110   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   111   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   114   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   120   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   121   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   123   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   200   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   210   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   211   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   212   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   213   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   214   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   220   ;
```

```
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   221   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   222   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   231   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   235   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   240   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   241   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   242   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   11    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   122   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   130   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   131   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   223   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   230   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   232   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   233   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   234   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   243   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   244   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   245   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   246   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   247   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   300   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   310   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   311   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   312   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   313   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   314   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   315   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   320   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   321   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   322   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   323   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   330   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   331   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   332   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   333   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   334   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   340   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   341   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   343   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   344   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   345   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   346   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   347   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   348   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   400   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   410   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   411   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   412   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   419   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   420   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   521   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    5    WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=   621   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   666   WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=  66666  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   777   WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=  77777  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   888   WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=  88888  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   999   WHERE EMPSTAT=    4    AND ISCO88=  99999  ;
```

```
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     6     WHERE EMPSTAT=     5     ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    10     ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    100    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    110    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    111    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    114    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    120    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    121    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    123    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    200    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    210    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    211    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    212    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    213    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    214    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    220    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    221    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    222    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    231    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    235    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    240    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    241    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    242    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    122    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    130    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    131    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    223    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    230    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    232    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    233    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    234    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    243    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    244    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    245    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    246    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    247    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    310    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    311    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    312    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    314    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    320    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    321    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    322    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    323    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    334    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    342    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    344    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    345    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    348    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    521    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    11     ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    300    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    330    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    331    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    332    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    333    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT=     5     AND ISCO88=    340    ;
```

```
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 341 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 343 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 346 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 347 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 400 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 410 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 411 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 412 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 419 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 3 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 420 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 5 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 621 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 6 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 313 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 6 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 315 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 6 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 730 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 6 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 731 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 413 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 421 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 422 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 500 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 510 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 511 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 513 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 514 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 516 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 520 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 522 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 7 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 911 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 600 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 610 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 611 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 612 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 613 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 614 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 615 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 700 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 710 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 711 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 712 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 713 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 714 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 720 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 721 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 722 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 723 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 724 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 732 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 733 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 734 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 740 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 741 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 742 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 743 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 744 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 825 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 831 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 8 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 834 ;
UPDATE ESS01G SET ESEC3= 9 WHERE EMPSTAT= 5 AND ISCO88= 414 ;
```

```
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   512   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   800   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   810   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   811   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   812   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   813   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   814   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   815   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   816   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   817   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   820   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   821   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   822   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   823   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   824   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   826   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   827   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   828   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   829   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   830   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   832   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   833   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   900   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   910   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   912   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   913   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   914   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   915   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   916   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   920   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   921   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   930   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   931   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   932   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=   933   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   666   WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=  66666  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   777   WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=  77777  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   888   WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=  88888  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=   999   WHERE EMPSTAT=    5    AND ISCO88=  99999  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    3    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   10   ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   110  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   111  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   114  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   120  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   121  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   123  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   200  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   210  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   211  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   212  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   213  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   214  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   220  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   221  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   222  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   231  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    1    WHERE EMPSTAT IS NULL  AND ISCO88=   235  ;
```

```
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    240    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    241    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     1     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    242    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    122    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    223    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    230    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    232    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    233    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    234    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    243    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    244    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    245    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    246    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    247    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    310    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    311    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    312    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    314    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    320    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    321    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    322    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    323    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    334    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    342    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    344    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    345    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    348    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     2     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    521    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    11     ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    300    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    330    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    331    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    332    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    333    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    340    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    341    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    343    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    346    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    347    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    400    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    410    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    411    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    412    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    419    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     3     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    420    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     4     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    130    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     4     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    131    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     4     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    911    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    600    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    610    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    611    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    612    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     5     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    621    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     6     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    313    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     6     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    315    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     6     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    730    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     6     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    731    ;
```

```
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     7     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    413    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     7     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    421    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     7     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    422    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     7     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    500    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     7     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    510    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     7     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    511    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     7     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    513    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     7     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    514    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     7     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    516    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     7     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    520    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     7     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    522    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    614    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    615    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    700    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    710    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    711    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    712    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    713    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    714    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    720    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    721    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    722    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    723    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    724    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    732    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    733    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    734    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    740    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    741    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    742    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    743    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    744    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    825    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    831    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     8     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    834    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    414    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    512    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    800    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    810    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    811    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    812    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    813    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    814    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    815    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    816    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    817    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    820    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    821    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    822    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    823    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    824    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    826    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    827    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    828    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    829    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    830    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=     9     WHERE EMPSTAT     IS NULL  AND ISCO88=    832    ;
```

```
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    833    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    900    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    910    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    912    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    913    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    914    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    915    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    916    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    920    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    921    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    930    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    931    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    932    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    9     WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    933    ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    666   WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    66666  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    777   WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    77777  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    888   WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    88888  ;
UPDATE ESS01G  SET ESEC3=    999   WHERE EMPSTAT      IS NULL  AND ISCO88=    99999  ;
```

EU-SILC 2008

EMPNUM

```
UPDATE  S08P   SET EMPNUM=   0     WHERE PL130     IS NULL  ;
UPDATE  S08P   SET EMPNUM=   1     WHERE PL130>    0        AND PL130<      10     ;
UPDATE  S08P   SET EMPNUM=   2     WHERE PL130>    9        AND PL130<      14     ;
UPDATE  S08P   SET EMPNUM=   1     WHERE PL130=    14       ;
UPDATE  S08P   SET EMPNUM=   2     WHERE PL130=    15       ;
```

EMPSTAT

```
UPDATE  S08P   SET EMPSTAT=  1     WHERE  (PL040= 1 OR PL040= 2)  AND     EMPNUM= 2      ;
UPDATE  S08P   SET EMPSTAT=  2     WHERE  (PL040= 1 OR PL040= 2)  AND     EMPNUM= 1      ;
UPDATE  S08P   SET EMPSTAT=  3     WHERE   PL040=  2       AND     EMPNUM= 0      ;
UPDATE  S08P   SET EMPSTAT=  3     WHERE   PL040=  2       AND     EMPNUM IS NULL ;
UPDATE  S08P   SET EMPSTAT=  4     WHERE   PL040=  3       AND     PL150=  1      ;
UPDATE  S08P   SET EMPSTAT=  4     WHERE   PL040=  4       AND     PL150=  1      ;
UPDATE  S08P   SET EMPSTAT=  5     WHERE   PL040=  3       AND     (PL150= 2 OR PL150 IS NULL) ;
UPDATE  S08P   SET EMPSTAT=  5     WHERE   PL040=  4       AND     (PL150= 2 OR PL150 IS NULL) ;
```

ESEC2_9

```
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  1     WHERE EMPSTAT=      1      ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  3     WHERE EMPSTAT=      1      AND PL050=      1      ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  4     WHERE EMPSTAT=      2      ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  1     WHERE EMPSTAT=      2      AND PL050=      11     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  1     WHERE EMPSTAT=      2      AND PL050=      20     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  1     WHERE EMPSTAT=      2      AND PL050=      21     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  1     WHERE EMPSTAT=      2      AND PL050=      22     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  1     WHERE EMPSTAT=      2      AND PL050=      23     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  1     WHERE EMPSTAT=      2      AND PL050=      24     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  2     WHERE EMPSTAT=      2      AND PL050=      31     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  2     WHERE EMPSTAT=      2      AND PL050=      32     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=  2     WHERE EMPSTAT=      2      AND PL050=      33     ;
```

```
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    2    AND PL050=    34    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    3    WHERE EMPSTAT=    2    AND PL050=    1     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    5    WHERE EMPSTAT=    2    AND PL050=    61    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    4    WHERE EMPSTAT=    3    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    11    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    20    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    21    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    22    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    23    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    24    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    31    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    32    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    33    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    34    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    3    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    1     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    5    WHERE EMPSTAT=    3    AND PL050=    61    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    6    WHERE EMPSTAT=    4    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    11    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    12    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    20    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    21    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    22    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    1     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    13    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    23    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    24    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    31    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    32    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    33    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    34    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    41    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    42    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    5    WHERE EMPSTAT=    4    AND PL050=    61    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    11    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    12    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    20    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    21    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    22    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    13    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    23    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    24    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    31    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    32    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    3    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    34    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    3    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    1     ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    3    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    33    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    3    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    41    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    7    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    42    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    7    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    51    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    7    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    52    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    8    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    61    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    8    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    71    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    8    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    72    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    8    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    73    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    8    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    74    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    81    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    82    ;
```

```
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    83    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    91    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    92    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT=    5    AND PL050=    93    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    11    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    12    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    20    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    21    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    22    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    1    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    121    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    23    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    24    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    31    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    32    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    2    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    34    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    3    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    1    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    3    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    33    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    3    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    41    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    4    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    13    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    7    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    42    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    7    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    51    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    7    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    52    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    8    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    61    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    8    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    71    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    8    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    72    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    8    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    73    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    8    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    74    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    81    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    82    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    83    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    91    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    92    ;
UPDATE S08P    SET ESEC2_9=    9    WHERE EMPSTAT    IS NULL    AND PL050=    93    ;
```

ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ 2

Ταξινόμηση των επαγγελμάτων της Απογραφής 2001 και του SILC08 σε μεγάλες ομάδες

Απογραφή 2001

```
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    1    WHERE OCCUP_CODE=   3    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    1    WHERE OCCUP_CODE=   4    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    1    WHERE OCCUP_CODE=   5    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    1    WHERE OCCUP_CODE=   6    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    1    WHERE OCCUP_CODE=   7    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    2    WHERE OCCUP_CODE=   8    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    2    WHERE OCCUP_CODE=   9    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    2    WHERE OCCUP_CODE=  10    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    3    WHERE OCCUP_CODE=  11    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    3    WHERE OCCUP_CODE=  12    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    2    WHERE OCCUP_CODE=  13    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    2    WHERE OCCUP_CODE=  14    ;

UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  15    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  16    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  17    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  18    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  19    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  20    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  21    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  22    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  23    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  24    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  25    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  26    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  27    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  28    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    6    WHERE OCCUP_CODE=  29    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    6    WHERE OCCUP_CODE=  30    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    6    WHERE OCCUP_CODE=  31    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    6    WHERE OCCUP_CODE=  32    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    6    WHERE OCCUP_CODE=  33    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    6    WHERE OCCUP_CODE=  34    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    6    WHERE OCCUP_CODE=  35    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    6    WHERE OCCUP_CODE=  36    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  37    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  38    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  39    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  40    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    5    WHERE OCCUP_CODE=  41    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  42    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  43    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  44    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  45    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  46    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  47    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  48    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  49    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    4    WHERE OCCUP_CODE=  50    ;

UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    7    WHERE OCCUP_CODE=  51    ;
```

```
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    7    WHERE OCCUP_CODE=   52    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    7    WHERE OCCUP_CODE=   53    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    7    WHERE OCCUP_CODE=   54    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    7    WHERE OCCUP_CODE=   55    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    7    WHERE OCCUP_CODE=   56    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    7    WHERE OCCUP_CODE=   57    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    7    WHERE OCCUP_CODE=   58    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    8    WHERE OCCUP_CODE=   59    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    8    WHERE OCCUP_CODE=   60    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    8    WHERE OCCUP_CODE=   61    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    8    WHERE OCCUP_CODE=   62    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    10   WHERE OCCUP_CODE=   63    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    10   WHERE OCCUP_CODE=   64    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    9    WHERE OCCUP_CODE=   65    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    9    WHERE OCCUP_CODE=   66    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    9    WHERE OCCUP_CODE=   67    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    10   WHERE OCCUP_CODE=   68    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    10   WHERE OCCUP_CODE=   69    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    10   WHERE OCCUP_CODE=   70    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    9    WHERE OCCUP_CODE=   71    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    9    WHERE OCCUP_CODE=   72    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    9    WHERE OCCUP_CODE=   73    ;

UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    11   WHERE OCCUP_CODE=   74    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    11   WHERE OCCUP_CODE=   75    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    12   WHERE OCCUP_CODE=   76    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    12   WHERE OCCUP_CODE=   77    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    11   WHERE OCCUP_CODE=   78    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    12   WHERE OCCUP_CODE=   79    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    13   WHERE OCCUP_CODE=   80    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    13   WHERE OCCUP_CODE=   81    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    13   WHERE OCCUP_CODE=   82    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    13   WHERE OCCUP_CODE=   83    ;

UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    14   WHERE OCCUP_CODE=   84    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    14   WHERE OCCUP_CODE=   85    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    14   WHERE OCCUP_CODE=   86    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    15   WHERE OCCUP_CODE=   87    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    15   WHERE OCCUP_CODE=   88    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    14   WHERE OCCUP_CODE=   89    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    14   WHERE OCCUP_CODE=   90    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    14   WHERE OCCUP_CODE=   91    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    16   WHERE OCCUP_CODE=   92    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    16   WHERE OCCUP_CODE=   93    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    16   WHERE OCCUP_CODE=   94    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    17   WHERE OCCUP_CODE=   95    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    17   WHERE OCCUP_CODE=   96    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    17   WHERE OCCUP_CODE=   97    ;

UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18   WHERE OCCUP_CODE=   98    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18   WHERE OCCUP_CODE=   99    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18   WHERE OCCUP_CODE=   100   ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18   WHERE OCCUP_CODE=   101   ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18   WHERE OCCUP_CODE=   102   ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18   WHERE OCCUP_CODE=   103   ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18   WHERE OCCUP_CODE=   104   ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18   WHERE OCCUP_CODE=   105   ;
```

```
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    106    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    107    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    108    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    109    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    110    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    111    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    112    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    113    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    114    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    115    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    116    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    117    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    18    WHERE OCCUP_CODE=    118    ;

UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    19    WHERE OCCUP_CODE=    119    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    19    WHERE OCCUP_CODE=    120    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    121    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    122    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    123    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    124    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    125    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    126    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    127    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    128    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    129    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    19    WHERE OCCUP_CODE=    130    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    19    WHERE OCCUP_CODE=    131    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    19    WHERE OCCUP_CODE=    132    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    19    WHERE OCCUP_CODE=    133    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    19    WHERE OCCUP_CODE=    134    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    19    WHERE OCCUP_CODE=    135    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    19    WHERE OCCUP_CODE=    136    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    19    WHERE OCCUP_CODE=    137    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    138    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    139    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    140    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    20    WHERE OCCUP_CODE=    141    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    142    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    143    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    144    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    145    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    146    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    147    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    148    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    149    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    150    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    151    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    152    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    153    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    154    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    155    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    156    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    157    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    158    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    159    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    160    ;
UPDATE MEM_ATT    SET OCC_GROUP=    21    WHERE OCCUP_CODE=    161    ;
```

```
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      21      WHERE OCCUP_CODE=   162     ;

UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   163     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   164     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   165     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   166     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   167     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   168     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   169     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   170     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   171     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   172     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   173     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   174     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   175     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   176     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   177     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   178     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   179     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   180     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   181     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   182     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   183     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   184     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   185     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   186     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   187     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   188     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   189     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   190     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   191     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   192     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   193     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   194     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      22      WHERE OCCUP_CODE=   195     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      23      WHERE OCCUP_CODE=   196     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      23      WHERE OCCUP_CODE=   197     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      23      WHERE OCCUP_CODE=   198     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      23      WHERE OCCUP_CODE=   199     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      23      WHERE OCCUP_CODE=   200     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      23      WHERE OCCUP_CODE=   201     ;

UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      24      WHERE OCCUP_CODE=   202     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      24      WHERE OCCUP_CODE=   203     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      24      WHERE OCCUP_CODE=   204     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      24      WHERE OCCUP_CODE=   205     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      24      WHERE OCCUP_CODE=   206     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      24      WHERE OCCUP_CODE=   207     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      25      WHERE OCCUP_CODE=   208     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      25      WHERE OCCUP_CODE=   209     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      25      WHERE OCCUP_CODE=   210     ;
UPDATE MEM_ATT      SET OCC_GROUP=      25      WHERE OCCUP_CODE=   211     ;
```

```
UPDATE S08P    SET OCG_18=    1       WHERE PL050=   11      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    1       WHERE PL050=   12      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    2       WHERE PL050=   13      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    3       WHERE PL050=   21      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    3       WHERE PL050=   22      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    3       WHERE PL050=   23      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    3       WHERE PL050=   24      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    4       WHERE PL050=   31      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    5       WHERE PL050=   32      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    6       WHERE PL050=   33      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    6       WHERE PL050=   34      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    7       WHERE PL050=   41      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    8       WHERE PL050=   42      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    9       WHERE PL050=   51      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    10      WHERE PL050=   52      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    11      WHERE PL050=   61      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    12      WHERE PL050=   71      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    12      WHERE PL050=   72      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    13      WHERE PL050=   73      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    13      WHERE PL050=   74      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    14      WHERE PL050=   81      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    14      WHERE PL050=   82      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    15      WHERE PL050=   83      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    16      WHERE PL050=   91      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    17      WHERE PL050=   92      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    17      WHERE PL050=   93      ;
UPDATE S08P    SET OCG_18=    18      WHERE PL050=   1       ;
```

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ*

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

*** Σχετικά με τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες και χαρακτηριστικά, τις μορφές και τρόπους κατανάλωσης και τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

ΜΕΡΟΣ Α	**Α1 –Α16**	Πολιτισμός, διασκέδαση, κατανάλωση
ΜΕΡΟΣ Β	**Β1-Β25**	Κύρια και εξοχική/παραθεριστική κατοικία
ΜΕΡΟΣ Γ	**C1-C19**	Υποκειμενική ευημερία & κοινωνικές σχέσεις
ΜΕΡΟΣ Δ	**D1 – D66**	Κοινωνικοδημογραφική φυσιογνωμία: σύνθεση του νοικοκυριού, φύλο, ηλικία, τύπος περιοχής, λεπτομέρειες για το επίπεδο της εκπαίδευσης και την απασχόληση του/της ερωτώμενου/ης, του/της συντρόφου, των γονέων του/της, για το εισόδημα του νοικοκυριού, για την οικογενειακή κατάσταση.
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ	**Μέρος Ε**	Ερωτήσεις για τον/την συνεντευκτή/τρια

Ο ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗΣ ΝΑ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙ ΤΗΝ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΝΑΡΞΗΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ: / /

(ηη/μμ/εε) ☐☐ ☐☐ ☐☐

Ο ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗΣ ΝΑ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙ ΤΗΝ ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ: ☐☐ ☐☐ (από 00:00 μέχρι 24:00)

ΚΩΔΙΚΟΣ ΟΙΚΟΔ. ΜΟΝΑΔΑΣ	
ΚΩΔΙΚΟΣ ΟΙΚΟΓ. ΜΟΝΑΔΑΣ	
ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΠΑΦΗΣ	
ΚΩΔΙΚΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ	
ΕΛΕΓΧΘΗΚΕ	
ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	
ΚΩΔΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΟΓΡΑΦΟΥ	
ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΠΟΠΤΗ	

ΜΕΡΟΣ Α

Ας μιλήσουμε πρώτα για κάποιες δραστηριότητες πολιτισμού, κοινωνικής διασκέδασης και κατανάλωσης. Θα σας ρωτήσουμε για τα προηγούμενα δύο χρόνια (2011-2012) να σημειώσετε κάποιες επιλογές από μια λίστα και θα παρακαλούσαμε, προσπαθώντας να θυμηθείτε, να μας πείτε σχετικά και για την περίοδο 2008-2009 πριν εκδηλωθεί η μεγάλη οικονομική κρίση.

A1 Χωρίς να λογαριάσουμε τις μέρες που ήσασταν σε διακοπές, εκδρομές, ταξίδια ή Σαββατοκύριακα σε κάποιο εξοχικό, έχετε **πάει να δείτε σινεμά** τα δύο προηγούμενα χρόνια; Στην πλαϊνή στήλη σημειώστε για το 2008-2009.

	A1a 2011-12	**A1b 2008-9**
ΝΑΙ	1	1
ΟΧΙ	2	2

Αν και τα δύο A1a & A1b είναι όχι πήγαινε **A2**

A1c ΚΑΡΤΑ Σε ποιές περιοχές πήγατε σινεμά αυτά τα διαστήματα; Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από μία περιοχή.

Σε κοντινή περιοχή στο Δήμο όπου κατοικώ ή σε άμεσα γειτονικό Δήμο	1
Σε άλλες περιοχές σε μακρινότερους Δήμους	2
Από αυτές τις περιοχές ήταν κάποια ή κάποιες:	
Στο Εμπορικό Κέντρο της Αθήνας (Ακαδημίας - Πανεπιστημίου - Σταδίου - Ερμού - Αθηνάς & πάροδοι)	3
Στις περιοχές του Δήμου Αθηναίων γύρω από το Εμπορικό Κέντρο	4

A1d ΚΑΡΤΑ Σε τι είδους ταινίες συνήθως πηγαίνετε; Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από μία επιλογή.

Κομεντί – Αισθηματικές	1
Δραματικές – Κοινωνικές	2
Αστυνομικές - Κατασκοπευτικές	3
Δράσης – Πολεμικών Τεχνών	4
Θρίλερ – Τρόμου	5
Ιστορικές – Εποχής	6
Περιπέτειες – Πολεμικές – Western	7
Σινεφίλ – Ταινίες Δημιουργών	8
Φαντασίας – Επιστημονικής Φαντασίας	9

Κωμωδίες	10
Μουσικής – Χορευτικές	11
Κινούμενα Σχέδια	12

A2 ΚΑΡΤΑ Χωρίς να λογαριάσουμε τις μέρες που ήσασταν σε διακοπές, εκδρομές, ταξίδια ή Σαββατοκύριακα σε κάποιο εξοχικό, μπορείτε να πείτε αν τα τα προηγούμενα δύο χρόνια έχετε πάει σε κάποιο από τα επόμενα **για να ακούσετε μουσική**; Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από μία επιλογή. Στην πλαϊνή στήλη σημειώστε για το 2008-2009.

	A2a 2011-12	**A2b 2008-9**
Ρεμπετάδικα – Λαϊκά πάλκα	2	2
Μουσικά μεζεδοπωλεία και μουσικές ταβέρνες	3	3
Μουσικές σκηνές για Έντεχνο Ελληνικό & Διεθνές Τραγούδι	4	4
Μουσικές σκηνές/Club για Τζαζ και Εθνικές Μουσικές	5	5
Μουσικές σκηνές/Club για συναυλίες ροκ, ποπ-ροκ, μέταλ, ηλεκτρονική, ραπ, χιπ-χοπ κλπ.	6	6
Χώρους Κλασσικής-Σύγχρονης μουσικής και Όπερας	7	7
Άλλο είδος κλειστού χώρου μουσικής	8	8
Δεν έχω πάει αυτά τα χρόνια σε τέτοιους χώρους να ακούσω μουσική	88	88

A3 ΚΑΡΤΑ Συνεχίζοντας την ερώτηση, έχετε πάει σε υπαίθριες συναυλίες και μουσικές εκδηλώσεις – ***εξαιρώντας*** τα φοιτητικά και πολιτικά φεστιβάλ ή εκδηλώσεις, τα φεστιβάλ ή εκδηλώσεις συμπαράστασης και τις συναυλίες ή εκδηλώσεις σε σχολεία, μουσικές σχολές κλπ.

	A3a 2011-12	**A3b 2008-9**
Κλασσικής-Σύγχρονης μουσικής	1	1
Ποπ-Ροκ, Μέταλ κλπ.	2	2
Τζαζ & Εθνικές μουσικές	3	3
Λαϊκά και ελαφρά λαϊκά	4	4
Ρεμπέτικα	5	5
Δημοτικά	6	6
Έντεχνο Ελληνικό & Διεθνές Τραγούδι	7	7
Άλλο είδος υπαίθριας μουσικής εκδήλωσης	8	8
Δέν έχω πάει αυτό το διάστημα σε τέτοιες υπαίθριες μουσικές εκδηλώσεις	88	88

ΑΝ η A2a-A3a ή A2b-A3b είναι 1 - 8

A4 Ήταν κάποια από από όλες αυτές τις μουσικές εξόδους αυτά τα τέσσερα χρόνια σε κάποια από αυτές τις μεγάλες αίθουσες;

Ηρώδειο	1
Μέγαρο Μουσικής	2
Λυρική Σκηνή	3
Μπάντμιντον	4
Στέγη Γραμμάτων & Τεχνών	5
Παλλάς	6
Σε καμία από αυτές	8

A5 ΚΑΡΤΑ Χωρίς να λογαριάσουμε τις μέρες που ήσασταν σε διακοπές, εκδρομές, ταξίδια ή Σαββατοκύριακα σε κάποιο εξοχικό, μπορείτε να πείτε αν τα δύο τελευταία χρόνια έχετε πάει **για να δείτε κάποιο από τα είδη θεάτρου ή χορού** που φαίνονται στην κάρτα;**.** Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από μία επιλογή. Στην πλαϊνή στήλη σημειώστε για το 2008-2009.

Θέατρο	**A5a 2011-12**	**A5b 2008-9**
Παραστάσεις κλασσικού θεάτρου	1	1
Παραστάσεις πειραματικού-σύγχρονου θεάτρου	2	2
Παραστάσεις αρχαίου θεάτρου	3	3
Ελαφρό θέατρο	4	4
Επιθεωρήσεις	5	5
Μούζικαλ	6	6
Παιδικό Θέατρο	7	7
Δεν έχω πάει αυτό το διάστημα σε θέατρο	8	8

Χορός	**A5c 2011-12**	**A5d 2008-9**
Κλασσικό μπαλέτο	1	1
Σύγχρονος χορός	2	2
Χορευτικά θεάματα (Shows)	3	3
Ελληνικοί χοροί	4	4
Δεν έχω πάει αυτό το διάστημα σε παραστάσεις χορού	8	8

A6 Ήταν κάποια από αυτές τις παραστάσεις θεάτρου ή χορού τα τελευταία τέσσερα χρόνια σε κάποια από αυτές τις μεγάλες αίθουσες;

Ηρώδιο	1
Μέγαρο Μουσικής	2
Λυρική Σκηνή	3
Μπάντμιντον	4
Στέγη Γραμμάτων & Τεχνών	5
Παλλάς	6
Σε καμία από αυτές	8

*Ας μιλήσουμε τώρα για τις περιπτώσεις που έχετε **βγει έξω το βράδυ για φαγητό όχι μόνος/η σας αλλά είτε με οικογενειακά πρόσωπα ή με φίλους ή συγγενείς.** Θα σας ρωτήσουμε πάλι τι κάνατε τα προηγούμενα δύο χρόνια (2011-2012) σημειώνοντας κάποιες επιλογές από μια λίστα και θα παρακαλούσαμε, προσπαθώντας να θυμηθείτε, να συμπληρώσετε τις επιλογές από την ίδια λίστα για την περίοδο 2008-2009 πριν εκδηλωθεί η μεγάλη οικονομική κρίση.*

Α7 ΚΑΡΤΑ Χωρίς να λογαριάσουμε τις μέρες που ήσασταν σε διακοπές, εκδρομές, ταξίδια ή Σαββατοκύριακα σε κάποιο εξοχικό, μπορείτε να πείτε αν τα δύο τελευταία χρόνια έχετε πάει σε κάποιο από αυτά τα μαγαζιά ή χώρους **για φαγητό το βράδυ με οικογενειακά πρόσωπα ή με φίλους ή συγγενείς;** Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από μία επιλογή. Στην πλαϊνή στήλη σημειώστε για το 2008-2009.

	A7a 2011-12	**A7b 2008-9**
Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική διεθνή κουζίνα	1	1
Ρεστοράν με σύγχρονη & κλασσική ελληνική κουζίνα	2	2
Ρεστοράν με εθνικές κουζίνες (π.χ. κινέζικη, ινδική, αραβική, ρώσικη κλπ.)	3	3
Ρεστοράν για ψάρι	4	4
Ρεστοράν–μπαρ & ρεστοράν-οινοθήκες	5	5
Μπυραρίες	6	6
Μοντέρνες ταβέρνες - μοντέρνα ψητοπωλεία	7	7
Καφέ-ρεστοράν	8	8
Παραδοσιακές ταβέρνες – Οινομαγειρεία	9	9
Ψαροταβέρνες	10	10
Μεζεδοπωλεία - ουζάδικα – τσιπουράδικα	11	11
Ψητοπωλεία – Σουβλάκι – Fast Food	12	12
Πιτσαρία	13	13
Σπαγκετερία (μακαρονάδικο)	14	14
Δεν έχω βγει αυτό το διάστημα έξω για φαί το βράδυ με άλλους	88	88

Αν και τα δύο A7a & A7b είναι όχι πήγαινε Α9

Α8 Σε ποιές περιοχές ήταν αυτά τα καταστήματα εστίασης; Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από μία περιοχή.

Σε κοντινή περιοχή στο Δήμο όπου κατοικώ ή σε άμεσα γειτονικό Δήμο	1
Σε άλλες περιοχές σε μακρινότερους Δήμους	2
Από αυτές τις περιοχές ήταν κάποια ή κάποιες	
Στο Εμπορικό Κέντρο της Αθήνας (Ακαδημίας - Πανεπιστημίου - Σταδίου - Ερμού - Αθηνάς & πάροδοι)	3
Στις περιοχές του Δήμου Αθηναίων γύρω από το Εμπορικό Κέντρο	4

*Ας μιλήσουμε τώρα για τις περιπτώσεις που έχετε πάει σε κάποια καταστήματα **για να ψωνίσετε ρούχα** είτε εσείς προσωπικά **είτε κάποιος άλλος για λογαριασμό σας .** Θα σας ρωτήσουμε πάλι τι κάνατε τα προηγούμενα δύο χρόνια σημειώνοντας κάποιες επιλογές από μια λίστα και θα παρακαλούσαμε, προσπαθώντας να θυμηθείτε, να συμπληρώσετε τις επιλογές από την ίδια λίστα για την περίοδο 2008-2009 πριν εκδηλωθεί η μεγάλη οικονομική κρίση.*

Α9 ΚΑΡΤΑ Χωρίς να λογαριάσουμε τις μέρες που ήσασταν σε διακοπές, εκδρομές, ταξίδια ή Σαββατοκύριακα σε κάποιο εξοχικό, μπορείτε να πείτε αν τα δύο τελευταία χρόνια έχετε πάει σε κάποιο από αυτά τα μαγαζιά (ΓΙΑ ΑΝΔΡΕΣ) για να **αγοράσετε βασικά ανδρικά ρούχα** (όπως π.χ. πουκάμισο, φούτερ, πουλόβερ, παντελόνι, σακάκι, μπουφάν) / (ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ) για να αγοράσετε **βασικά γυναικεία ρούχα** (όπως π.χ. φόρεμα, φούστα, παντελόνι, μπλούζα, ζακέτα;)**;** Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από μία επιλογή. Στην πλαϊνή στήλη σημειώστε για το 2008-2009.

	A9a	**A9b**
	2011-12	**2008-9**
Μικρά καταστήματα γειτονιάς	1	1
Μικρά-μεσαία ανώνυμα καταστήματα σε εμπορικούς δρόμους	2	2
Ειδικευμένα μικρά και μεσαία καταστήματα με επώνυμες «μάρκες» μόδας υψηλής ποιότητας	3	3
Ειδικευμένα μικρά και μεσαία καταστήματα με επώνυμες «μάρκες» για ρούχα σπορ & καθημερινά	4	4
Μεγάλα επώνυμα εμπορικά καταστήματα ρουχισμού μέσου και χαμηλού κόστους (π.χ. Marks & Spencer, H&M, Zara)	5	5
Πολυκαταστήματα με πολλές μονάδες επώνυμων ρούχων (Attika, Notos, Fokas, Hondos)	6	6
Απλά Εμπορικά Κέντρα με καταστήματα μέσου και χαμηλού κόστους	7	7
Εμπορικά Κέντρα πολυτελείας τύπου Mall (π.χ. The Mall, Golden Hall, Athens Heart, Avenue, Metro Mall)	8	8

Στοκάδικα, Discount, Outlet, Εκπτωτικά	9	9
Αποθήκες, Μικρές Βιοτεχνίες, Καταστήματα Χονδρικής	10	10
Μεγάλα σουπερμάρκετ με ρουχισμό	11	11
Παζάρια, αγορές μεταχειρισμένων	12	12
Κινέζικα	13	13
Πάγκοι σε εμπορικούς δρόμους, Λαϊκές αγορές, Πλανόδιοι	14	14
Δεν έχω αυτό το διάστημα ψωνίσει βασικά ρούχα	88	88

Αν και τα δύο A9a & A9b είναι όχι πήγαινε A11

A10 ΚΑΡΤΑ Σε ποιές περιοχές κάνατε αυτά τα ψώνια; Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από μία περιοχή.

Σε κοντινή περιοχή στο Δήμο όπου κατοικώ ή σε άμεσα γειτονικό Δήμο	1
Σε άλλες περιοχές σε μακρινότερους Δήμους	2

Από αυτές τις περιοχές ήταν κάποια ή κάποιες:

Στο Εμπορικό Κέντρο της Αθήνας (Ακαδημίας - Πανεπιστημίου - Σταδίου - Ερμού - Αθηνάς & πάροδοι)	3
Στις περιοχές του Δήμου Αθηναίων γύρω από το Εμπορικό Κέντρο	4

A11 Έχετε εσείς προσωπικά στην ιδιοκτησία σας, με leasing ή με παραχώρηση από άλλον ή τον εργοδότη αυτοκίνητο **ιδιωτικής χρήσης**;

ΝΑΙ 1
ΟΧΙ 2

A12 'Εχει το νοικοκυριό σας σαν σύνολο στην ιδιοκτησία του, με leasing ή με παραχώρηση από άλλον ή τον εργοδότη αυτοκίνητο ΙΧ; Πόσα Ι.Χ. διαθέτει μαζί με το δικό σας (αν έχετε);

Αριθμός Ιδιόκτητων ΙΧ: _____

Κανένα: 8 → **Πήγαινε B1**

A13 Για το κάθε Ι.Χ. (μέχρι δύο αρχίζοντας από το δικό σας, αν υπάρχει):

Ποιά περίοδο αποκτήθηκε το ΙΧ;

Εάν αποκτήθηκε μεταχειρισμένο σημειώστε την περίοδο πρώτης κυκλοφορίας.

	A13a 1ο ΙΧ	A13b 2ο ΙΧ
2011 και μετά	1	1
2006-2010	2	2
2001-2005	3	3
1991-2000	4	4
Πριν το 1991	5	5
Δεν γνωρίζω	8	8

Α14 Ποιός είναι ο κυβισμός (cc) της μηχανής του ΙΧ;

	Κυβισμός	Δεν γνωρίζω
Α14a 1ο ΙΧ	_____	8888
Α14b 2ο ΙΧ	_____	8888

Α15 Ποιά είναι η Μάρκα και το Μοντέλο;

		ΜΑΡΚΑ/ΜΟΝΤΕΛΟ
ΓΡΑΨΤΕ:	**Α15a** 1ο ΙΧ	_____
	Α15b 2ο ΙΧ	_____

Α16 ΚΑΡΤΑ Για το κάθε Ι.Χ. (μέχρι δύο αρχίζοντας από το δικό σας, αν υπάρχει):
Σε ποια κατηγορία τύπου και μεγέθους ταιριάζει περισσότερο;

	A16a 1ο ΙΧ	A16b 2ο ΙΧ
Μίνι	1	1
Μικρά/Σουπερμίνι	2	2
Μικρομεσαίο οικογενειακό	3	3
Μεσαίο οικογενειακό	4	4
Μεγάλο – Πολυτελές	5	5
Σπορ/κουπέ υψηλών επιδόσεων – Ανοιχτό (cabrio)	6	6
Μίνι SUV/τζιπ 4χ4	7	7
Μεσαίο & Μεγάλο SUV/τζιπ 4χ4	8	8
Πολυμορφικά	9	9
Δεν γνωρίζω	88	88

ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΧΡΟΝΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΡΟΣ Α:

(από 00:00 μέχρι 24:00)

☐☐☐☐

ΜΕΡΟΣ Β

Θα μιλήσουμε τώρα για την Κύρια Κατοικία σας και για τη Δεύτερη Εξοχική ή Παραθεριστική κατοικία που τυχόν έχετε.

Β1 ΚΑΡΤΑ Η κατοικία που μένετε είναι σήμερα:

Μονοκατοικία πανταχόθεν ελεύθερη	1
Διπλοκατοικία πανταχόθεν ελεύθερη	2
Μαιζονέτα με ξεχωριστό ιδιόκτητο οικόπεδο	3
Μονοκατοικία ή διαμέρισμα σε διπλοκατοικία ημιελεύθερη ή σε συνεχές σύστημα (με δύο μεσοτοιχίες)	4
Διαμέρισμα σε πολύ μικρή πολυκατοικία (3-5 διαμερίσματα)	5
Διαμέρισμα σε μικρή πολυκατοικία (6-10 διαμερίσματα)	6
Διαμέρισμα σε μεσαία ή μεγάλη πολυκατοικία (11 και άνω διαμερίσματα)	7
Άλλος είδος, δηλαδή:	8

Β2 Το κτίριο όπου βρίσκεται η κατοικίας σας διαθέτει κήπο ή μπροστινή πρασιά ή και τα δύο;

Ναι	1
Οχι	2

Β3 (ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ ΣΕ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΕΣ – ΤΥΠΟΙ Β1 5-7)
Σε ποιο όροφο βρίσκεται η κατοικία σας; (για κατοικίες που εκτείνονται σε περισσότερους ορόφους σημειώνεται ο **ανώτερος** όροφος)

Υπόγειο/Ημιυπόγειο	-1
Ισόγειο	0
Όροφος	.....

Β4 Ποιά είναι η περίοδος κατασκευής του κτιρίου;

Πριν το 1946	1
1946-1960	2
1961-1980	3
1981-1995	4
1996-2005	5
2006 και μετά	6

Β5 Η κατοικία σας είναι:

Ιδιόκτητη χωρίς οικονομικές υποχρεώσεις (δάνειο, υποθήκη κλπ.)	1
Ιδιόκτητη με οικονομικές υποχρεώσεις (δάνειο, υποθήκη κλπ.)	2
Παραχωρημένη δωρεάν	3
Ενοικιασμένη	4

Β6 Ποιό έτος έχετε εγκατασταθεί τελευταία φορά σε αυτή τη κατοικία;

Ετος .....

B7 Πόσα κανονικά δωμάτια διαθέτει η κατοικία σας εκτός της κουζίνας, του λουτρού, της τουαλέτας, των αποθηκών και του χωλ καθώς και των χώρων που χρησιμοποιούνται **αποκλειστικά** για επαγγελματικούς σκοπούς;

Αριθμός δωματίων **B7r**
Αριθμός υπνοδωματίων **B7s**

B7a (Αν το νοικοκυριό μοιράζεται την κατοικία με άλλο νοικοκυριό) Πόσα από αυτά χρησιμοποιεί το δικό σας νοικοκυριό; Αριθμός δωματίων ..... **B7a** Αριθμός υπνοδωματίων **B7as**

B7b Ποιό είναι το εμβαδόν της κατοικίας; (αν μοιράζεται κατοικία, μόνο οι χώροι που χρησιμοποιεί το νοικοκυριό)

Τετραγωνικά μέτρα κατοικίας .....

B8 Η κατοικία σας διαθέτει:

B8a Θέρμανση με σύστημα καλοριφέρ πετρελαίου ή φυσικού αερίου ΝΑΙ 1 ΟΧΙ 2
B8b Στεγασμένο ιδιόκτητο ή ενοικιασμένο γκαράζ ΝΑΙ 1 ΟΧΙ 2
B8c Μπαλκόνι ή βεράντα με πλάτος μεγαλύτερο από 1,5 μέτρο ΝΑΙ 1 ΟΧΙ 2

B9 (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΝΟΙΚΙΑΣΤΕΣ) Ποιο είναι το μηνιαίο ενοίκιο της κατοικίας σας; (χωρίς να υπολογιστεί κάποια τυχόν επιδότηση ή άλλη ενίσχυση)

Μηνιαίο Ενοίκιο ..... €

B10 (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΝΟΙΚΙΑΣΤΕΣ) Ποιά κατά την εκτίμηση σας θα ήταν μια λογική τιμή για την πώληση αυτής της κατοικίας αν πουλιόταν σήμερα χωρίς σοβαρές αλλαγές ή ανακαίνιση;

Αξία πώλησης ..... €
Δεν μπορώ να εκτιμήσω 8888

B10a ΚΑΡΤΑ Αν είναι δύσκολο να υποδείξετε μια συγκεκριμένη τιμή, παρακαλώ επιλέξτε κατά προσέγγιση από αυτή τη κλίμακα

Κλιμάκιο 1-12 .....

B11 (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΙΔΙΟΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΚΑΙ ΜΕ ΔΩΡΕΑΝ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ) Ποιό κατά την εκτίμηση σας θα ήταν ένα λογικό ενοίκιο για αυτή την κατοικία αν ενοικιαζόταν στην σημερινή της κατάσταση;

Μηνιαίο τεκμαρτό ενοίκιο ..... €
Δεν μπορώ να εκτιμήσω 8888

B11a ΚΑΡΤΑ Αν είναι δύσκολο να υποδείξετε ένα συγκεκριμένο ενοίκιο, παρακαλώ επιλέξτε κατά προσέγγιση από αυτή τη κλίμακα

Κλιμάκιο 1-12 .....

B12 (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΙΔΙΟΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΚΑΙ ΜΕ ΔΩΡΕΑΝ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ) Ποιά κατά την εκτίμηση σας θα ήταν μια λογική τιμή για την πώληση αυτής της κατοικίας αν πουλιόταν σήμερα χωρίς σοβαρές αλλαγές ή ανακαίνιση;

Αξία πώλησης ……..... €
Δεν μπορώ να εκτιμήσω 8888

B12a ΚΑΡΤΑ Αν είναι δύσκολο να υποδείξετε μια συγκεκριμένη τιμή, παρακαλώ επιλέξτε κατά προσέγγιση από αυτή τη κλίμακα

Κλιμάκιο 1-12 .....

B13 ΚΑΡΤΑ (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΙΔΙΟΚΑΤΟΙΚΟΥΣ) Με ποιο τρόπο αποκτήθηκε αυτή η κατοικία;

Με αγορά χωρίς δάνειο	1	
Με αγορά με τη βοήθεια δανείου	2	
Από κληρονομιά ή γονική παροχή	3	**ΕΡΩΤ. 15**
Από αντιπαροχή	4	**ΕΡΩΤ. 15**
Με κατασκευή σε οικόπεδο ή προσθήκη ή επέκταση **χωρίς δάνειο**	5	
Με κατασκευή σε οικόπεδο ή προσθήκη ή επέκταση **με δάνειο**	6	
Κατοικία από κρατικό στεγαστικό πρόγραμμα (λ.χ. Εργατική Κατοικία)	7	
Άλλο (τι;)	8	

B14 (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΙΔΙΟΚΑΤΟΙΚΟΥΣ περιπτώσεις 1, 2, 5, 6 της ΕΡΩΤ. B13) Για την απόκτηση αυτής της κατοικίας υπήρξε καθόλου οικονομική συμβολή με χρήματική ενίσχυση ή παροχή ακινήτου ή αξιοποίηση ακινήτου από τις οικογένειες των μελών αυτού του νοικοκυριού; Ποιά θα λέγατε ότι ήταν αυτή η συμβολή;

Μεγάλη	1
Μέτρια	2
Μικρή	3
Δεν υπήρξε συμβολή	4

B15 (ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ) Μιλώντας γενικά για το ρόλο της οικογένειας, υπάρχουν άλλα ακίνητα από κληρονομιά ή γονικές παροχές και γενικότερα από τη συμβολή των οικογενειών που βοηθούν ή μπορούν να βοηθήσουν στο μέλλον στην οικονομική κατάσταση αυτού του νοικοκυριού;

ΝΑΙ 1

→**B15α**

ΟΧΙ 2

→**B16**

B15α ΚΑΡΤΑ Πόσο θεωρείτε ότι αυτά τα ακίνητα βοηθούν στην οικονομική σας κατάσταση σήμερα και στις μελλοντικές οικονομικές σας προοπτικές;

Βοηθούν αρκετά	1
Βοηθούν μέτρια σήμερα αλλά πιθανόν να βοηθήσουν ουσιαστικά στο μέλλον	2
Βοηθούν μέτρια σήμερα και δεν υπάρχουν προοπτικές για κάτι καλύτερο	3
Βοηθούν λίγο αλλά πιθανόν να βοηθήσουν περισσότερο στο μέλλον	4
Βοηθούν λίγο και δεν υπάρχουν προοπτικές για κάτι καλύτερο	5
Δεν βοηθούν καθόλου σήμερα αλλά ίσως βοηθήσουν στο μέλλον	6

Β16 Αντιμετωπίζετε σοβαρά το ενδεχόμενο να αλλάξετε στο άμεσο μέλλον κατοικία με κύριο στόχο να αντιμετωπίσετε προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί από την τρέχουσα οικονομική κρίση;

ΝΑΙ	1
ΟΧΙ	2
Έχω ήδη αλλάξει κατοικία για αυτό το λόγο	3

Β17 Διαθέτει το νοικοκυριό σας είτε ιδιόκτητη είτε με ενοίκιο είτε με δωρεάν παραχώρηση **Εξοχική - Παραθεριστική Κατοικία**; Περιλαμβάνονται και οι πατρογονικές κατοικίες σε χωριό ή κωμόπολη αν χρησιμοποιούνται για παραθερισμό.

ΝΑΙ 1

→ΕΡΩΤ. Β18

ΟΧΙ 2

→ΜΕΡΟΣ Γ

Β18 Πόσες εξοχικές/παραθεριστικές κατοικίες διαθέτει το νοικοκυριό σας;

ΑΡΙΘΜΟΣ

.....

Β19 Αυτή η κατοικία ή κατοικίες είναι: (Για μέχρι δύο κατοικίες με πρώτη αυτή που χρησιμοποιείται περισσότερο)

	Β19a	**Β19b**
Ιδιοκτησία κατά μέρος ή σύνολο κάποιου μέλους του νοικοκυριού	1	1
Ενοικιάζεται με το χρόνο ή για κάποιους μήνες	2	2
Η χρήση της έχει παραχωρηθεί δωρεάν	3	3
Άλλο (τι) ……..	4	4

Β20 Μοιράζεστε τη χρήση αυτής της κατοικίας/κατοικιών με άλλους συγγενείς ή φίλους που είναι συνιδιοκτήτες ή μοιράζονται το ενοίκιο ή έχουν δωρεάν παραχώρηση;

ΝΑΙ	1	1
ΟΧΙ	2	2

B21 Είναι αυτή η κατοικία πατρογονική σε περιοχή από όπου κατάγεται κάποιο μέλος του νοικοκυριού ή οι γονείς του;

	B21a	**B21b**
ΝΑΙ	1	1
ΟΧΙ	2	2

B22 Σε ποιό Νομό βρίσκεται αυτή κατοικία; Αν βρίσκεται στην Αττική, σε ποιό Δήμο/Κοινότητα

	B22an	**B22bn**
ΝΟΜΟΣ.....	.....	
	B22ad	**B22bd**
ΔΗΜΟΣ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΤΤΙΚΗΣ.....	.....	

B23 Η κατοικία αυτή είναι:

Μονοκατοικία	1	1
Διαμέρισμα σε διπλοκατοικία	2	2
Διαμέρισμα σε πολυκατοικία	3	3
Μονάδα σε οργανωμένο παραθεριστικό συγκρότημα	4	4
Λυόμενο ή άλλη μόνιμη ελαφριά κατασκευή σε ιδιόκτητο οικόπεδο ή αγροτεμάχιο	5	5
Άλλο (τι)	6	6

B24 Πιό είναι το μέγεθός της σε τ.μ. έστω και προσεγγιστικά; **B24a …… B24b …….**

B25 (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΚΑΤΑ ΜΕΡΟΣ Ή ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ της Ερωτ. Β19)
Για την απόκτηση αυτής της κατοικίας υπήρξε καθόλου οικονομική συμβολή από τις οικογένειες μελών αυτού του νοικοκυριού με χρηματική ενίσχυση ή παροχή ακινήτου ή αξιοποίηση ακινήτου; Πόσο μεγάλη θα χαρακτηρίζατε αυτή τη συμβολή;

	B25a	**B25b**
Μεγάλη	1	1
Μέτρια	2	2
Μικρή	3	3
Δεν υπήρξε συμβολή	8	8

ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΧΡΟΝΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΡΟΣ Β: ☐☐☐☐

(24ωρο ρολόι)

ΜΕΡΟΣ Γ

Και τώρα λίγες ερωτήσεις που αφορούν εσάς και τη ζωή σας.

C1 ΚΑΡΤΑ Σε γενικές γραμμές, πόσο ικανοποιημένος/η από τη ζωής σας θα λέγατε ότι είστε; Παρακαλώ χρησιμοποιήστε αυτή την κάρτα.

Καθόλου ικανοποιημένος /η										**Πάρα πολύ ικανοποιημένος /η**	**(Δεν γνωρίζω**
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	*88*

C2 ΚΑΡΤΑ Χρησιμοποιώντας αυτή την κάρτα, πείτε μου πόσο συχνά συναντάτε <u>σε κοινωνικές εκδηλώσεις ή για παρέα ή διασκέδαση</u> φίλους, συγγενείς ή συναδέλφους σας;

Ποτέ	1
Λιγότερο από μια φορά το μήνα	2
Μια φορά το μήνα	3
Αρκετές φορές το μήνα	4
Μια φορά τη βδομάδα	5
Αρκετές φορές τη βδομάδα	6
Καθημερινά	7
(Δεν γνωρίζω)	8

C3 Πως θα χαρακτηρίζατε την υγεία σας;

Πολύ καλή	1
Καλή	2
Μέτρια	3
Κακή	4
Πολύ κακή	5

C4 Έχετε κάποιο χρόνιο πρόβλημα υγείας ή χρόνια ασθένεια – δηλαδή κάποιο πρόβλημα ή ασθένεια που διαρκεί ή πρόκειται να διαρκέσει περισσότερο από 6 μήνες;

ΝΑΙ	1
ΟΧΙ	2

C5 Κατά τους 6 τελευταίους μήνες ή και περισσότερο, έχετε περιοριστεί/δυσκολευτεί, λόγω προβλήματος υγείας, σε κάποιες από τις συνηθισμένες καθημερινές σας δραστηριότητες;

Ναί, πάρα πολύ	1
Ναί, αλλά όχι παρά πολύ	2
Όχι, καθόλου	3

C6 Τώρα μερικές ερωτήσεις για τους φίλους σας. Παρακαλώ σκεφτείτε τα τρία άτομα που θεωρείτε τους πιο στενούς σας φίλους ή φίλες αρχίζοντας από το πιο κοντινό σας άτομο. Σε αυτούς τους φίλους δεν πρέπει να συμπεριλάβετε άτομα που ζουν μαζί σας σ' αυτό το σπίτι αλλά μπορείτε να συμπεριλάβετε συγγενείς.

	1ος/η φίλος/η		**2ος/η φίλος/η**		**3ος/η φίλος/η**	
Ποιο είναι το φύλο τους;	**C3a**		**C3b**		**C3c**	
	Άρρεν	Θήλυ	Άρρεν	Θήλυ	Άρρεν	Θήλυ
	1	2	1	2	1	2
Είναι συγγενείς;	**C4a**		**C4b**		**C4c**	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
	1	2	1	2	1	2
Ποια είναι η ηλικία τους;						
Έτη	**C5a**		**C5b**		**C5c**	
	Δεν γνωρίζω 888		Δεν γνωρίζω 888		Δεν γνωρίζω 888	
Ποια είναι η κύρια ασχολία τους;						
Κύρια Ασχολία	**C6a**		**C6b**		**C6c**	
	Μισθωτός	1	Μισθωτός	1	Μισθωτός	1
	Αυτο-απσχολούμενος	2	Αυτο-απσχολούμενος	2	Αυτο-απσχολούμενος	2
	Άνεργος	3	Άνεργος	3	Άνεργος	3
	Μαθητής – Σπουδαστής	4	Μαθητής – Σπουδαστής	4	Μαθητής – Σπουδαστής	4
	Νοικοκυρά	5	Νοικοκυρά	5	Νοικοκυρά	5
	Συνταξιούχος	6	Συνταξιούχος	6	Συνταξιούχος	6
	Άλλο/Δεν γνωρίζω	8	Άλλο/Δεν γνωρίζω	8	Άλλο/Δεν γνωρίζω	8

C7 Σχετικά τώρα με τον/την **πιο κοντινό/η φίλο/η σας**, απασχολείται σήμερα σε αμοιβόμενη εργασία ή, αν δεν απασχολείται σήμερα, είχε αμοιβόμενη εργασία στο παρελθόν;

ΝΑΙ 1 **ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ C8**
ΟΧΙ 2
(Δεν γνωρίζω) 8

C8 Ποιος είναι/ήταν ο τίτλος της κύριας απασχόλησής του/της;
ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ

_____

C9 Στην κύρια απασχόλησή του/της, τι είδους δουλειά κάνει/έκανε τον περισσότερο χρόνο;
ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ

_____

ΕΡΩΤΗΣΗ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ / ΟΛΕΣ

C10 Σε μια κλίμακα βαθμολογίας από το ένα έως το 10 πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την κατοικία σας από την **άποψη του διαθέσιμου χώρου** - τα δωμάτια που διαθέτετε και το μέγεθος της κατοικίας;

Καθόλου ικανοποιημένος/η										**Πλήρως ικανοποιημένος/η**	**Δεν γνωρ**
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88

C11 Ανεξάρτητα από το θέμα του χώρου και χωρίς να λάβετε υπόψη την περιοχή όπου κατοικείτε, πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την κατοικία σας σε μια κλίμακα βαθμολογίας από το ένα εως το 10 από όλες τις άλλες άπόψεις;

Καθόλου ικανοποιημένος/η										**Πλήρως ικανοποιημένος/η**	**Δεν γνωρ**
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88

C12 Μιλώντας τώρα **για την περιοχή που μένετε** και λαμβάνοντας υπόψη όλα τα θέματα που έχουν σημασία για σας πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την περιοχή που μένετε σε μια κλίμακα βαθμολογίας από το ένα έως το 10;

Καθόλου ικανοποιημένος/η										**Πλήρως ικανοποιημένος/η**	**Δεν γνωρ**
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88

ΕΡΩΤΗΣΗ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ / ΟΛΕΣ

C13 Είστε Έλληνας/Ελληνίδα πολίτης;

Ναι	1	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ C15**
Όχι	2	**ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ C14**
(Δεν γνωρίζω)	8	

C14 Ποια είναι η υπηκοότητά σας;
ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ_____

(Δεν γνωρίζω) 88

ΕΡΩΤΗΣΗ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ / ΟΛΕΣ

C15 Γεννηθήκατε στην Ελλάδα;

Ναι	1	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ C18**
Όχι	2	**ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ C16**
(Δεν γνωρίζω)	8	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ C19**

C16 Σε ποια χώρα γεννηθήκατε;

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ _____

(Δεν γνωρίζω) 88

C17 Πριν πόσο καιρό ήρθατε να ζήσετε για πρώτη φορά στην Ελλάδα;

ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΤΗ ΧΡΟΝΙΑ: ☐☐☐☐

(Δεν γνωρίζω) 8888

C18 Σε πιο νομό της χώρας γεννηθήκατε; **ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΤΟ ΝΟΜΟ:**

_____

(Δεν γνωρίζω) 88

C19 ΚΑΡΤΑ Ποιο από τα παρακάτω περιγράφει καλύτερα την περιοχή που γεννηθήκατε;

Μεγάλη πόλη	1
Περίχωρα μιας μεγάλης πόλης	2
Μικρή πόλη ή κωμόπολη	3
Χωριό	4
(Δεν γνωρίζω)	8

ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΧΡΟΝΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΡΟΣ Γ: ☐☐☐☐

(24ωρο ρολόι)

ΜΕΡΟΣ Δ

Θα ήθελα τώρα να σας ρωτήσω μερικά πράγματα για εσάς και για τα άλλα μέλη του νοικοκυριού σας.

D1 Μαζί με σας, πόσα άτομα –μαζί με τα παιδιά– ζουν εδώ ως κανονικά μέλη του νοικοκυριού σας;

ΓΡΑΨΤΕ ΤΟΝ | | | **ΑΡΙΘΜΟ:**

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΤΕ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΣΤΟΝ ΠΙΝΑΚΑ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ, ΓΙΑ ΤΟΝ/ΤΗΝ ΑΡΧΗΓΟ ΤΟΥ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ (ΜΟΝΟ D2/D3) ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΓΙΑ ΤΗ/ΤΟ ΣΥΖΥΓΟ/ΣΥΝΤΡΟΦΟ ΤΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΑΛΛΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ (D2 ΕΩΣ D4), ΚΑΤΑ ΦΘΙΝΟΥΣΑ ΣΕΙΡΑ ΗΛΙΚΙΑΣ (ΑΡΧΙΖΟΝΤΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΑΤΟΜΟ).

ΓΙΑ ΔΙΚΗ ΣΑΣ ΕΥΚΟΛΙΑ ΙΣΩΣ ΕΙΝΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟ ΝΑ ΠΡΟΣΘΕΣΕΤΕ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ Ή ΤΑ ΑΡΧΙΚΑ ΚΑΘΕ ΜΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ ΕΚΕΙ ΟΠΟΥ ΥΠΑΡΧΕΙ Η ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΗ ΕΝΔΕΙΞΗ.

D2 ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΤΟ ΦΥΛΟ

D3 Και ποια χρονιά γεννηθήκατε/γεννήθηκε; (Δεν γνωρίζω=8888)

D4 **Α**ρχίζοντας από τον "**αρχηγό" του νοικοκυριού** δηλαδή το άτομο που κυρίως αποφασίζει για τα οικονομικά θέματα και στη συνέχεια τη/το σύζυγο/σύντροφο του αρχηγού (αν υπάρχει), πείτε μου τι σχέση έχετε εσείς και κάθε άλλο άτομο ***με τον αρχηγό***;

Να σημειωθεί στον Πίνακα ο αριθμός του Ερωτώμενου

Φθίνουσα σειρά ηλικίας (μεγαλύτερα άτομα πρώτα) ----------→

Άτομο	***01*** Αρχηγός	***02***	***03***	***04***	***05***	***06***
ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΑ: Όνομα ή αρχικά						
Ερωτώμενος/η; (Σημειώστε)						
***D2* ΦΥΛΟ**						
Άρρεν	*1*	*1*	*1*	*1*	*1*	*1*
Θήλυ	*2*	*2*	*2*	*2*	*2*	*2*
***D3* Έτος Γεννήσεως**						
***D4* Συγγένεια**						
Σύζυγος/σύντροφος		*01*	*01*	*01*	*01*	*01*
Γιος/κόρη (συμπεριλαμβανομένου υιοθετημένου/ης, παιδιού του/της συζύγου/συντρόφου, παιδιού υπό κηδεμονία)		*02*	*02*	*02*	*02*	*02*
Γονείς/ πεθερικά/γονιός συντρόφου, θετός γονιός		*03*	*03*	*03*	*03*	*03*
Αδελφός/η (συμπ. ετεροθαλών, υιοθετημένων, υπό κηδεμονία)		*04*	*04*	*04*	*04*	*04*
Άλλος/η συγγενής		*05*	*05*	*05*	*05*	*05*
Άλλος/η μη-συγγενής		*06*	*06*	*06*	*06*	*06*
(Δεν γνωρίζω)		*88*	*88*	*88*	*88*	*88*

Φθίνουσα σειρά ηλικίας (μεγαλύτερα άτομα πρώτα) ----------→

Άτομο	***07***	***08***	***09***	***10***	***11***	***12***
ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΑ: Όνομα ή αρχικά						
Ερωτώμενος/η; (Σημειώστε)						
***D2* ΦΥΛΟ**						
Άρρεν	*1*	*1*	*1*	*1*	*1*	*1*
Θήλυ	*2*	*2*	*2*	*2*	*2*	*2*
***D3* Έτος Γεννήσεως**						
***D4* Συγγένεια**						
Σύζυγος / σύντροφος	*01*	*01*	*01*	*01*	*01*	*01*
Γιος/κόρη (συμπ. υιοθετημένου/ης, παιδιού του/της συζύγου/συντρόφου, παιδιού υπό κηδεμονία)	*02*	*02*	*02*	*02*	*02*	*02*
Γονείς/ πεθερικά/γονιός συντρόφου, θετός γονιός	*03*	*03*	*03*	*03*	*03*	*03*
Αδελφός/η (συμπ. ετεροθαλών, υιοθετημένων, υπό κηδεμονία)	*04*	*04*	*04*	*04*	*04*	*04*
Άλλος/η συγγενής	*05*	*05*	*05*	*05*	*05*	*05*
Άλλος/η μη-συγγενής	*06*	*06*	*06*	*06*	*06*	*06*
(Δεν γνωρίζω)	*88*	*88*	*88*	*88*	*88*	*88*

D5 Ο ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΕΤΑΙ ΤΟΝ ΠΙΝΑΚΑ ΓΙΑ ΤΟ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟ ΚΑΙ ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΖΕΙ:

Ο/Η ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΣ/Η ΔΙΑΜΕΝΕΙ ΜΕ ΤΟΝ/ΤΗΝ ΣΥΖΥΓΟ/ΣΥΝΤΡΟΦΟ;	1 **ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D6**
	2 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D7**

ΟΛΑ ΤΑ ΑΛΛΑ

D6 Μόλις μου είπατε ότι διαμένετε με τον/την σύζυγο/σύντροφό σας.
Ποιο από τα παρακάτω αντιστοιχεί στη σχέση σας μαζί του/της;

Γάμος (πολιτικός ή θρησκευτικός)	01
Νομικά αναγνωρισμένη συμβίωση (σύμφωνο συμβίωσης)	02
Νομικά μη αναγνωρισμένη συμβίωση	03
Διαζύγιο/Λύση συμφώνου συμβίωσης	04
Δεν γνωρίζω	88

D7 Αυτή η ερώτηση είναι για την επίσημη οικογενειακή σας κατάσταση, όχι για το αν διαμένετε ή όχι με κάποιον. Ποιο από τα παρακάτω περιγράφει την επίσημη οικογενειακή σας κατάσταση τώρα;
ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΜΟΝΟ ΕΝΑ

Γάμος (θρησκευτικός ή πολιτικός)	01
Διαζευγμένος/η	02
Χήρος/α	03
Κανένα από τα παραπάνω	04
Δεν γνωρίζω	88

D8 Αν ο ερωτώμενος δεν είναι ο "αρχηγός" του νοικοκυριού: Ποιά είναι επίσημη οικογενειακή κατάσταση του/της αρχηγού του νοικοκυριού, ανεξάρτητα από το αν διαμένει ή όχι με κάποιον. Ποιο από τα παρακάτω περιγράφει την επίσημη οικογενειακή του/της κατάσταση τώρα;

Γάμος (θρησκευτικός ή πολιτικός)	01
Διαζευγμένος/η	02
Χήρος/α	03
Κανένα από τα παραπάνω	04
Δεν γνωρίζω	88

D9 ΚΑΡΤΑ Ποιο είναι το ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης το οποίο έχετε ολοκληρώσει με επιτυχία;

Παρακαλώ χρησιμοποιήστε αυτή την κάρτα.

Αναλφάβητος /η , δεν συμπλήρωσε τη δημοτική εκπαίδευση/μερικές τάξεις του Δημοτικού	1
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση / Δημοτικό	2
Μερική μέση εκπαίδευση (δηλ. μερικές τάξεις εξαταξίου γυμνασίου, νυχτερινό γυμνάσιο, κατώτερη σχολή)	3
Πλήρης μέση εκπαίδευση (εξατάξιο γυμνάσιο, λύκειο (Ενιαίο ή ΤΕΕ), μέσες σχολές)	4
Μεταλυκειακή μη Πανεπιστημιακή εκπαίδευση (πτυχιούχος μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δηλ. Δημόσια και Ιδιωτικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), Ιδιωτικές Σχολές και Κολλέγια, ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ και εκκλησιαστική εκπαίδευση)	5
Πτυχίο ΑΤΕΙ	6
Πτυχίο ΑΕΙ	7
Μεταπτυχιακό δίπλωμα	8
Διδακτορικός τίτλος	9
Δεν γνωρίζω	88

D10 Έχετε σπουδάσει για πτυχίο ανώτατης ή ανώτερης εκπαίδευσης ή για μεταπτυχιακό τίτλο στο εξωτερικό;

ΝΑΙ 1
ΟΧΙ 2

D11 ΚΑΡΤΑ Χρησιμοποιώντας αυτή την κάρτα, ποια από αυτές τις περιγραφές ταιριάζει καλύτερα σε αυτό που κάνατε τις τελευταίες επτά ημέρες; Παρακαλώ επιλέξτε μόνο μία **ως την κύρια δραστηριότητα**.

ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΜΟΝΟ ΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Σε αμειβόμενη εργασία (ή απουσιάζατε προσωρινά) ως υπάλληλος, αυτοαπασχολούμενος /η, ή εργαζόμενος /η σε οικογενειακή επιχείρηση	01
σε εκπαίδευση (την οποία δεν πληρώνει ο εργοδότης) ακόμα και αν είστε σε διακοπές	02
άνεργος/η σε άμεση αναζήτηση εργασίας	03
άνεργος/η, θέλοντας εργασία αλλά χωρίς να ψάχνετε ενεργά για εργασία	04
χρόνια ασθενής ή ανάπηρος/η	05
συνταξιούχος	06
σε στρατιωτική θητεία	07
κάνατε δουλειές του σπιτιού, φροντίζατε τα παιδιά ή και άλλους	08
(άλλο)	09
(Δεν γνωρίζω)	88

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΠΡΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ:

D11α Ο ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗΣ ΑΝΑΦΕΡΕΤΑΙ ΣΤΗΝ D11 ΚΑΙ ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΕΙ:

Ο/Η ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΣ/Η ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΑΜΕΙΒΟΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΣΤΗΝ D11 1 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D15**

(κωδικός 01 στην D11)

Ο/Η ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΣ/Η ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΑΜΕΙΒΟΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΣΤΗΝ D11 2 **ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D12**

(όλοι οι κωδικοί ΕΚΤΟΣ από τον κωδικό 01 στην D11).

D12 Μπορώ να σας ρωτήσω αν εργαστήκατε με αμοιβή μία ή περισσότερες ώρες τις τελευταίες 7 μέρες ;

Ναι	1 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D15**
Όχι	2 **ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D13**
(Δεν γνωρίζω)	8

D13 Είχατε ποτέ αμειβόμενη εργασία;

Ναι	1 **ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D14**
Όχι	2 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D27**
(Δεν γνωρίζω)	8

D14 Ποια χρονιά είχατε για τελευταία φορά αμειβόμενη εργασία;

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΤΗ ΧΡΟΝΙΑ | | | | |

(Δεν γνωρίζω) 8888

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΠΡΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ: Αν ο/η ερωτώμενος/η εργάζεται (κωδικός 01 στην D11 ή κωδικός 01 στην D12), ρωτήστε τις D15 μέχρι D26a για την <u>τωρινή</u> εργασία. Αν δεν έχει αμειβόμενη εργασία τώρα αλλά είχε στο παρελθόν (κωδικός 1 στην D13) ρωτήστε τις D15 μέχρι D26a για την <u>τελευταία</u> εργασία που είχε.

D15 Στην κύρια απασχόλησή σας, είστε/ήσασταν ... **ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΔΥΝΑΤΑ....**

.... μισθωτός	1 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D17**
αυτοαπασχολούμενος /η,	2 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D16**
ή εργαζόμενος/η σε οικογενειακή επιχείρηση;	3 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D17**
(Δεν γνωρίζω)	8

D16 Πόσους υπαλλήλους έχετε (είχατε) αν έχετε (είχατε);

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ τον αριθμό υπαλλήλω | | | | | **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D18**

(Δεν γνωρίζω) 88888

D16a Αν δεν γνωρίζετε ακριβώς, μπορείτε να πείτε αν ο αριθμός των υπαλλήλων είναι;

Μικρότερος των 10	1
10 ή μεγαλύτερος	2
Δεν έχει υπαλλήλους	3
(Δεν γνωρίζω)	4

ΡΩΤΗΣΤΕ ΜΟΝΟ ΑΝ Ο/Η ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΣ/Η ΕΙΝΑΙ ΜΙΣΘΩΤΟΣ Ή ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΣ ΣΕ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ Ή ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΕΙ (κωδικοί 1, 3, 8 στην D15)

D17 Έχετε/είχατε σύμβαση εργασίας… **ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΔΥΝΑΤΑ...**

…αορίστου χρόνου	1 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D18**
ή ορισμένου χρόνου	2
ή δεν έχετε/είχατε σύμβαση	3
(Δεν γνωρίζω)	8

ΡΩΤΗΣΤΕ ΟΛΟΥΣ ΟΣΟΥΣ ΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ Ή ΕΙΧΑΝ ΕΡΓΑΣΤΕΙ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΣ

D18 Μαζί με σας, περίπου πόσοι άνθρωποι απασχολούνται (απασχολούνταν) στο χώρο που συνήθως εργάζεστε (εργαζόσασταν); **ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΔΥΝΑΤΑ ...**

... κάτω από 10,	1
10 έως 24,	2
25 έως 99,	3
100 έως 499,	4
ή, περισσότερα από 500;	5
(Δεν γνωρίζω)	8

D19 Στην κύρια απασχόλησή σας έχετε/είχατε καθόλου την ευθύνη επίβλεψης της δουλειάς άλλων υπαλλήλων;

Ναι	1 **ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D20**
Όχι	2 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D23**
(Δεν γνωρίζω)	8

D20 Για πόσα άτομα είστε/ήσασταν υπεύθυνος/η;

ΓΡΑΨΤΕ ΑΡΙΘΜΟ: | | | | | |

(Δεν γνωρίζω) 88888

D23 Ποιο είναι/ήταν το κύριο αντικείμενο δραστηριότητας της επιχείρησης/του οργανισμού όπου εργάζεστε/εργαζόσασταν;

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ

_____

_____

D24 ΚΑΡΤΑ Σε τι είδους επιχείρηση/οργανισμό από αυτούς που παρουσιάζονται σε αυτή την κάρτα εργάζεστε/ έχετε εργαστεί στο παρελθόν;

ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΜΟΝΟ ΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Κεντρική ή περιφερειακή κυβερνητική υπηρεσία	01
Άλλος δημόσιος τομέας (όπως εκπαίδευση και υγεία)	02
Δημόσια επιχείρηση	03
Ιδιωτική εταιρεία / επιχείρηση	04
Αυτοαπασχολούμενος /η	05
Άλλο	06
(Δεν γνωρίζω)	08

D25 Ποιος είναι/ήταν ο τίτλος της κύριας απασχόλησής σας;
ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ

_____

D26 Στην κύρια απασχόλησή σας, τι είδους δουλειά κάνετε/κάνατε τον περισσότερο χρόνο;
ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ

_____

D27 ΚΑΡΤΑ Παρακαλώ υπολογίστε το εισόδημα όλων των μελών του νοικοκυριού σας και οποιοδήποτε εισόδημα που μπορεί να λαμβάνεται από όλα τα μέλη συνολικά. Ποια είναι η κύρια πηγή εισοδήματος στο νοικοκυριό σας; Παρακαλώ χρησιμοποιήστε αυτή την κάρτα.

Μισθοί ή ημερομίσθια	01
Εισόδημα από αυτό-απασχόληση (εκτός αγροτικής εργασίας)	02
Εισόδημα από αγροτική εργασία	03
Συντάξεις	04
Επίδομα ανεργίας/ αποζημίωση λόγω απόλυσης	05
Άλλα κοινωνικά επιδόματα ή παροχές	06
Εισόδημα από επενδύσεις, αποταμίευση, ασφάλεια ή κινητή/ακίνητη περιουσία	07
Εισόδημα από άλλες πηγές	08
(Δεν απαντώ)	77
(Δεν γνωρίζω)	88

D28 ΚΑΡΤΑ Χρησιμοποιώντας αυτή την κάρτα, παρακαλώ πείτε μου ποιο γράμμα περιγράφει το συνολικό καθαρό εισόδημα του νοικοκυριού σας από όλες τις πηγές, μετά την παρακράτηση φόρου και τις άλλες υποχρεωτικές κρατήσεις; Αν δεν γνωρίζετε το ακριβές ποσό, σας παρακαλώ να μας δώσετε μια εκτίμηση. Απαντήστε με βάση το **μηνιαίο καθαρό εισόδημα**.

Α	01
Β	02
Γ	03
Δ	04
Ε	05
ΣΤ	06
Ζ	07
Η	08
Θ	09
Ι	10
Κ	11
Λ	12
(Δεν απαντώ)	77
(Δεν γνωρίζω)	88

D28a ΚΑΡΤΑ Σε τι ποσοστό περίπου συνεισφέρετε στο εισόδημα του νοικοκυριού; Παρακαλώ χρησιμοποιήστε αυτή την κάρτα

Καθόλου	01
Πολύ μικρό	02
Κάτω από το μισό	03
Περίπου το μισό	04
Πάνω από το μισό	05
Πολύ μεγάλο	06
Ολόκληρο	07
(Δεν απαντώ)	77
(Δεν γνωρίζω)	88

D29 ΚΑΡΤΑ Ποια από τις περιγραφές που υπάρχουν σε αυτή την κάρτα πλησιάζει περισσότερο στην εικόνα που έχετε για το σημερινό εισόδημα του νοικοκυριού σας;

Ζούμε άνετα με το σημερινό εισόδημα	1
Τα βγάζουμε πέρα με το σημερινό εισόδημα	2
Τα βγάζουμε πέρα δύσκολα με το σημερινό εισόδημα	3
Τα βγάζουμε πέρα πολύ δύσκολα με το σημερινό εισόδημα	4
(Δεν γνωρίζω)	8

D29α ΚΑΡΤΑ Και ποια από τις περιγραφές που υπάρχουν σε αυτή την κάρτα πλησιάζει περισσότερο στην εικόνα που είχατε για το εισόδημα του νοικοκυριού σας το 2008-2009;

Ζούσαμε άνετα με το τότε εισόδημα	1
Τα βγάζαμε πέρα με το τότε εισόδημα	2
Τα βγάζαμε πέρα δύσκολα με το τότε εισόδημα	3
Τα βγάζαμε πέρα πολύ δύσκολα με το τότε εισόδημα	4
(Δεν γνωρίζω)	8
(Δεν ισχύει, ανήλικος)	9

D30 ΚΩΔΙΚΟΙ ΓΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ:

Ο /Η ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΣ/Η ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ Ο **ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΟΥ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ**	1 **ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D31**
ΕΙΝΑΙ Ο ΑΡΧΗΓΟΣ	2 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D41**

D31 ΚΑΡΤΑ Ποιο είναι το ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης του/της **αρχηγού** και της/του συζύγου/ συντρόφου του/της (**αν η/ο σύζυγος/σύντροφος δεν είναι ο/η ερωτώμενος/η ή η σύζυγος/σύντροφος του**);

Παρακαλώ χρησιμοποιήστε αυτή την κάρτα.

	Αρχηγού **D31a**	Συζύγου/ Συντρόφου **D31b**
Αναλφάβητος /η , δεν συμπλήρωσε τη δημοτική εκπαίδευση/μερικές τάξεις του Δημοτικού	1	1
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση / Δημοτικό	2	2
Μερική μέση εκπαίδευση (δηλ. μερικές τάξεις εξαταξίου γυμνασίου, νυχτερινό γυμνάσιο, κατώτερη σχολή)	3	3

Πλήρης μέση εκπαίδευση (εξατάξιο γυμνάσιο, λύκειο (Ενιαίο ή ΤΕΕ), μέσες σχολές)	4	4
Μεταλυκειακή μη Πανεπιστημιακή εκπαίδευση (πτυχιούχος μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δηλ. Δημόσια και Ιδιωτικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), Ιδιωτικές Σχολές και Κολλέγια, ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ και εκκλησιαστική εκπαίδευση)	5	5
Πτυχίο ΑΤΕΙ	6	6
Πτυχίο ΑΕΙ	7	7
Μεταπτυχιακό δίπλωμα	8	8
Διδακτορικός τίτλος	9	9
Δεν γνωρίζω	88	88

D32 ΚΑΡΤΑ Χρησιμοποιώντας αυτή την κάρτα, ποιό από τα παρακάτω περιγράφει καλύτερα τις δραστηριότητές του/της τις τελευταίες 7 μέρες; Παρακαλώ επιλέξτε μόνο μία **ως την κύρια δραστηριότητα**.

σε αμειβόμενη εργασία (ή απουσίαζε προσωρινά) ως υπάλληλος, αυτοαπασχολούμενος/η, ή εργαζόμενος /η σε οικογενειακή επιχείρηση	01
σε εκπαίδευση (την οποία δεν πληρώνει ο εργοδότης) ακόμα και αν είναι σε διακοπές	02
άνεργος/η σε άμεση αναζήτηση εργασίας	03
άνεργος/η, θέλοντας εργασία αλλά χωρίς να ψάχνει ενεργά για εργασία	04
χρόνια ασθενής ή ανάπηρος/η	05
συνταξιούχος	06
σε στρατιωτική θητεία	07
έκανε τις δουλειές του σπιτιού, φρόντιζε τα παιδιά ή και άλλους	08
(άλλο)	09
(Δεν γνωρίζω)	88

ΡΩΤΗΣΤΕ ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΜΟΝΟ ΑΝ Ο/Η ΑΡΧΗΓΟΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΑΜΕΙΒΟΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ D32 (κωδικοί 02 έως 09, 88).

ΕΑΝ ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΑΜΕΙΒΟΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ (κωδικός 01 στην D32), ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D34

D33 Είχατε ποτέ αμειβόμενη εργασία;

Ναι	1 **ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D34**
Όχι	2 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D41**
(Δεν γνωρίζω)	8

ΡΩΤΗΣΤΕ ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΜΟΝΟ ΑΝ Ο/Η ΑΡΧΗΓΟΣ ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΑΜΕΙΒΟΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ (κωδικός 01 στην D32 ή κωδικός 1 στη D33)

D34 Ποιος είναι ο τίτλος της κύριας απασχόλησής του/της;
ΓΡΑΨΤΕ

D35 Στην κύρια απασχόλησή του/της, τι είδους εργασία κάνει την περισσότερη ώρα;
ΓΡΑΨΤΕ

D37 Στην κύρια απασχόλησή του/της, είναι ... **ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΔΥΝΑΤΑ....**

...μισθωτός,	1	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D39**
αυτοαπασχολούμενος/η,	2	**ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D38**
ή εργαζόμενος/η σε οικογενειακή επιχείρηση;	3	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D39**
(Δεν γνωρίζω)	8	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D39**

D38 Πόσους υπαλλήλους (αν έχει) έχει;

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΤΟΝ ☐☐☐☐ **ΑΡΙΘΜΟ**

(Δεν γνωρίζω) 88888

D38a Αν δεν γνωρίζετε ακριβώς, μπορείτε να πείτε αν ο αριθμός των υπαλλήλων είναι;

Μικρότερος των 10	1
10 ή μεγαλύτερος	2
Δεν έχει υπαλλήλους	3
(Δεν γνωρίζω)	4

ΡΩΤΗΣΤΕ ΜΟΝΟ ΑΝ Ο/Η ΑΡΧΗΓΟΣ ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΑΜΕΙΒΟΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ (κωδικός 01 στην D32 ή κωδικός 1 στην D33)

D39 Στην κύρια απασχόλησή του/της, έχει ευθύνη επίβλεψης άλλων υπαλλήλων;

Ναι	1	**ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D40**
Όχι	2	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D41**
(Δεν γνωρίζω)	8	

D40 Πόσα άτομα επιβλέπει;

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ ☐☐☐☐

(Δεν γνωρίζω) 88888

D41 ΚΩΔΙΚΟΙ ΓΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ:

Ο /Η ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΣ/Η ΖΕΙ ΜΕ ΤΟ/ΤΗ **ΣΥΖΥΓΟ/ΣΥΝΤΡΟΦΟ** ΤΟΥ/ΤΗΣ(κωδικός 01 στην D5)	1 **ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D42 (εκτός αν έχει καταγραφεί ως Αρχηγός οπότε → D55)**
ΔΕΝ ΖΕΙ ΜΑΖΙ ΤΟΥ/ΤΗΣ	2 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D55**

D42 ΚΑΡΤΑ Ποιο είναι ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης του/της συζύγου/συντρόφου σας; Παρακαλώ χρησιμοποιήστε αυτή την κάρτα.

Αναλφάβητος /η , δεν συμπλήρωσε τη δημοτική εκπαίδευση/μερικές τάξεις του Δημοτικού	1
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση / Δημοτικό	2
Μερική μέση εκπαίδευση (δηλ. μερικές τάξεις εξαταξίου γυμνασίου, νυχτερινό γυμνάσιο, κατώτερη σχολή)	3
Πλήρης μέση εκπαίδευση (εξατάξιο γυμνάσιο, λύκειο (Ενιαίο ή ΤΕΕ), μέσες σχολές)	4
Μεταλυκειακή μη Πανεπιστημιακή εκπαίδευση (πτυχιούχος μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δηλ. Δημόσια και Ιδιωτικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), Ιδιωτικές Σχολές και Κολλέγια, ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ και εκκλησιαστική εκπαίδευση)	5
Πτυχίο ΑΤΕΙ	6
Πτυχίο ΑΕΙ	7
Μεταπτυχιακό δίπλωμα	8
Διδακτορικός τίτλος	9
Δεν γνωρίζω	88

D43 ΚΑΡΤΑ Χρησιμοποιώντας αυτή την κάρτα, ποιό από τα παρακάτω περιγράφει καλύτερα τις δραστηριότητές του/της τις τελευταίες 7 μέρες; Παρακαλώ επιλέξτε μόνο μία **ως την κύρια δραστηριότητα**.

σε αμειβόμενη εργασία (ή απουσίαζε προσωρινά) ως υπάλληλος, αυτοαπασχολούμενος/η, ή εργαζόμενος /η σε οικογενειακή επιχείρηση	01
σε εκπαίδευση (την οποία δεν πληρώνει ο εργοδότης) ακόμα και αν είναι σε διακοπές	02
άνεργος/η σε άμεση αναζήτηση εργασίας	03
άνεργος/η, θέλοντας εργασία αλλά χωρίς να ψάχνει ενεργά για εργασία	04
χρόνια ασθενής ή ανάπηρος/η	05
συνταξιούχος	06
σε στρατιωτική θητεία	07
έκανε τις δουλειές του σπιτιού, φρόντιζε τα παιδιά ή και άλλους	08

(άλλο) 09

(Δεν γνωρίζω) 88

ΡΩΤΗΣΤΕ ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΜΟΝΟ ΑΝ Ο/Η ΣΥΖΥΓΟΣ/ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ ΤΟΥ/ΤΗΣ <u>ΔΕΝ</u> ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΑΜΕΙΒΟΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ D43 (κωδικοί 02 έως 09, 88).

ΕΑΝ <u>ΕΙΝΑΙ</u> ΣΕ ΑΜΕΙΒΟΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ (κωδικός 01 στην D43), ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D45

D44 Είχατε ποτέ αμειβόμενη εργασία;

Ναι	1	**ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D45**
Όχι	2	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D55**
(Δεν γνωρίζω)	8	

ΡΩΤΗΣΤΕ ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΜΟΝΟ ΑΝ Ο/Η ΣΥΖΥΓΟΣ/ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΑΜΕΙΒΟΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ (κωδικός 01 στην D43 ή κωδικός 1 στη D44)

D45 Ποιος είναι ο τίτλος της κύριας απασχόλησής του/της;
ΓΡΑΨΤΕ

_____

D46 Στην κύρια απασχόλησή του/της, τι είδους εργασία κάνει την περισσότερη ώρα;
ΓΡΑΨΤΕ

_____

D48 Στην κύρια απασχόλησή του/της, είναι ... **ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΔΥΝΑΤΑ....**

...μισθωτός,	1	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D50**
αυτοαπασχολούμενος/η,	2	**ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D49**
ή εργαζόμενος/η σε οικογενειακή επιχείρηση;	3	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D50**
(Δεν γνωρίζω)	8	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D50**

D49 Πόσους υπαλλήλους (αν έχει) έχει;

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΤΟΝ ☐☐☐☐ **ΑΡΙΘΜΟ**

(Δεν γνωρίζω) 88888

D49a Αν δεν γνωρίζετε ακριβώς, μπορείτε να πείτε αν ο αριθμός των υπαλλήλων είναι;

Μικρότερος των 10	1
10 ή μεγαλύτερος	2
Δεν έχει υπαλλήλους	3
(Δεν γνωρίζω)	4

ΡΩΤΗΣΤΕ ΜΟΝΟ ΑΝ Ο/Η ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΑΜΕΙΒΟΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ (κωδικός 01 στην D43 ή κωδικός 1 στην D44)

D50 Στην κύρια απασχόλησή του/της, έχει ευθύνη επίβλεψης άλλων υπαλλήλων;

Ναι	1 **ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D51**
Όχι	2
(Δεν γνωρίζω)	8

D51 Πόσα άτομα επιβλέπει;

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ | | | | |

(Δεν γνωρίζω) 88888

ΕΡΩΤΗΣΗ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ / ΟΛΕΣ

D55 ΚΑΡΤΑ Ποιο είναι το ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα σας;
Παρακαλώ χρησιμοποιήστε αυτή την κάρτα.

Αναλφάβητος /η , δεν συμπλήρωσε τη δημοτική εκπαίδευση/μερικές τάξεις του Δημοτικού	1
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση / Δημοτικό	2
Μερική μέση εκπαίδευση (δηλ. μερικές τάξεις εξαταξίου γυμνασίου, νυχτερινό γυμνάσιο, κατώτερη σχολή)	3
Πλήρης μέση εκπαίδευση (εξατάξιο γυμνάσιο, λύκειο (Ενιαίο ή ΤΕΕ), μέσες σχολές)	4
Μεταλυκειακή μη Πανεπιστημιακή εκπαίδευση (πτυχιούχος μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δηλ. Δημόσια και Ιδιωτικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), Ιδιωτικές Σχολές και Κολλέγια, ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ και εκκλησιαστική εκπαίδευση)	5
Πτυχίο ΑΤΕΙ	6
Πτυχίο ΑΕΙ	7
Μεταπτυχιακό δίπλωμα	8
Διδακτορικός τίτλος	9
Δεν γνωρίζω	88

D56 Όταν ήσασταν 14 χρονών, ο πατέρας σας εργαζόταν ως μισθωτός, ήταν αυτοαπασχολούμενος, ή δεν εργαζόταν τότε;

Μισθωτός	1	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D58**
Αυτοαπασχολούμενος	2	**ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗ D57**
Δεν εργαζόταν	3	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D61**
(Ο πατέρας είχε πεθάνει/ήταν απών στα 14 χρόνια του/της ερωτώμενου/ης)	4	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D61**
(Δεν γνωρίζω)	8	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D59**

D57 Πόσους υπαλλήλους είχε;

Κανένα	1
1 έως 9	2
10 ή περισσότερους	3 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D59**
(Δεν γνωρίζω)	8

ΡΩΤΗΣΤΕ ΜΟΝΟ ΑΝ Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΗΤΑΝ ΜΙΣΘΩΤΟΣ (κωδικός 1 στην D56)

D58 Είχε την ευθύνη επίβλεψης άλλων υπαλλήλων;

Ναι	1
Όχι	2
(Δεν γνωρίζω)	8

ΡΩΤΗΣΤΕ ΜΟΝΟ ΑΝ Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΕΡΓΑΖΟΤΑΝ Ή ΑΝ Η ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΗΤΑΝ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ (κωδικοί 1, 2 ή 8 στην D56)

D59 Ποιος ήταν ο τίτλος της κύριας απασχόλησής του;
ΓΡΑΨΤΕ

D60 ΚΑΡΤΑ Ποια από τις περιγραφές σε αυτή την κάρτα απεικονίζει καλύτερα το είδος της εργασίας που έκανε όταν ήσασταν 14 ετών;

ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΜΙΑ ΜΟΝΟ ΑΠΑΝΤΗΣΗ.
ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΠΡΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ: Οι ερωτώμενοι πρέπει να διαλέξουν μια κατηγορία μόνοι τους. Αν χρειαστεί προσθέστε: «Δεν υπάρχει σωστή ή λάθος απάντηση. Απλώς επιλέξτε αυτή που νομίζετε ότι ταιριάζει καλύτερα».

Επιστημονικά και τεχνικά επαγγέλματα *Όπως:* γιατρός –εκπαιδευτικός – μηχανικός – καλλιτέχνης - λογιστής/τρια	01
Υψηλόβαθμα διοικητικά επαγγέλματα *Όπως:* ανώτερος τραπεζικός - διευθύνον στέλεχος μεγάλης εταιρείας – ανώτερος δημόσιος υπάλληλος– υψηλόβαθμο στέλεχος σωματείου	02
Επαγγέλματα γραφείου *Όπως*: γραμματέας – υπάλληλος γραφείου – προϊστάμενος γραφείου – υπάλληλος λογιστηρίου	03

Επαγγέλματα πωλήσεων *Όπως:* υπεύθυνος/η πωλήσεων - ιδιοκτήτης/τρια καταστήματος- βοηθός σε κατάστημα - ασφαλιστής/τρια	04
Επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών *Όπως:* ιδιοκτήτης/τρια εστιατορίου – αστυνομικός – σερβιτόρος– επιστάτης – κομμωτής/τρια/ κουρέας –ένοπλες δυνάμεις	05
Ειδικευμένος εργάτης/τρια, βιοτέχνης, τεχνίτης *Όπως:* εργοδηγός – μηχανικός αυτοκινήτων – τυπογράφος– κατασκευαστής εργαλείων – ηλεκτρολόγος	06
Ημι-ειδικευμένος/η εργάτης/εργάτρια, βιοτέχνης, τεχνίτης *Όπως:* κτίστης – οδηγός λεωφορείου – συσκευαστής – ξυλουργός –κατασκευαστής αλουμινίων - αρτοποιός	07
Ανειδίκευτος εργάτης/τρια *Όπως:* εργάτης – αχθοφόρος – ανειδίκευτος εργάτης σε εργοστάσιο	08
Αγροτικά επαγγέλματα *Όπως:* ιδιοκτήτης αγροκτήματος – εργάτης σε αγρόκτημα – χειριστής αγροτικών μηχανημάτων - ψαράς	09
(Δεν γνωρίζω)	88

ΕΡΩΤΗΣΗ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ / ΟΛΕΣ

D61 ΚΑΡΤΑ Ποιο είναι το ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης **της μητέρας σας**;
Παρακαλώ χρησιμοποιήστε αυτή την κάρτα.

Αναλφάβητος /η , δεν συμπλήρωσε τη δημοτική εκπαίδευση/μερικές τάξεις του Δημοτικού	1
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση / Δημοτικό	2
Μερική μέση εκπαίδευση (δηλ. μερικές τάξεις εξαταξίου γυμνασίου, νυχτερινό γυμνάσιο, κατώτερη σχολή)	3
Πλήρης μέση εκπαίδευση (εξατάξιο γυμνάσιο, λύκειο (Ενιαίο ή ΤΕΕ), μέσες σχολές)	4
Μεταλυκειακή μη Πανεπιστημιακή εκπαίδευση (πτυχιούχος μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δηλ. Δημόσια και Ιδιωτικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), Ιδιωτικές Σχολές και Κολλέγια, ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ και εκκλησιαστική εκπαίδευση)	5
Πτυχίο ΑΤΕΙ	6
Πτυχίο ΑΕΙ	7
Μεταπτυχιακό δίπλωμα	8
Διδακτορικός τίτλος	9
Δεν γνωρίζω	88

D62 Όταν ήσασταν 14 χρονών, **η μητέρας** σας εργαζόταν ως μισθωτή, ήταν αυτοαπασχολούμενη, ή δεν εργαζόταν τότε;

Μισθωτή	1	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D64**
Αυτοαπασχολούμενη	2	**ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ D63**
Δεν εργαζόταν	3	→ **ΤΕΛΟΣ**
(Η μητέρα είχε πεθάνει/ήταν απούσα στα 14 χρόνια του/της ερωτώμενου/ης)	4	→ **ΤΕΛΟΣ**
(Δεν γνωρίζω)	8	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D65**

D63 Πόσους υπαλλήλους είχε;

Κανένα	1
1 έως 9	2 **ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ D65**
10 ή περισσότερους	3
(Δεν γνωρίζω)	8

ΡΩΤΗΣΤΕ ΜΟΝΟ ΑΝ Η ΜΗΤΕΡΑ ΗΤΑΝ ΜΙΣΘΩΤΗ (κωδικός 1 στην D65)

D64 Είχε την ευθύνη επίβλεψης άλλων υπαλλήλων;

Ναι	1
Όχι	2
(Δεν γνωρίζω)	8

ΡΩΤΗΣΤΕ ΜΟΝΟ ΑΝ Η ΜΗΤΕΡΑ ΕΡΓΑΖΟΤΑΝ Ή ΑΝ Η ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΗΤΑΝ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ (κωδικοί 1, 2 ή 8 στην D62)

D65 Ποιος ήταν ο τίτλος της κύριας απασχόλησής της;
ΓΡΑΨΤΕ

_____

D66 ΚΑΡΤΑ Ποια από τις περιγραφές σε αυτή την κάρτα απεικονίζει καλύτερα το είδος της εργασίας που έκανε όταν ήσασταν 14 ετών;

ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΜΙΑ ΜΟΝΟ ΑΠΑΝΤΗΣΗ
ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΠΡΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ: Οι ερωτώμενοι πρέπει να διαλέξουν μια κατηγορία μόνοι τους. Αν χρειαστεί προσθέστε: «Δεν υπάρχει σωστή ή λάθος απάντηση. Απλώς επιλέξτε αυτή που νομίζετε ότι ταιριάζει καλύτερα».

Επιστημονικά και τεχνικά επαγγέλματα *Όπως:* γιατρός –εκπαιδευτικός – μηχανικός – καλλιτέχνης - λογιστής/τρια	01
Υψηλόβαθμα διοικητικά επαγγέλματα *Όπως:* ανώτερος τραπεζικός - διευθύνον στέλεχος μεγάλης εταιρείας – ανώτερος δημόσιος υπάλληλος– υψηλόβαθμο στέλεχος σωματείου	02

Επαγγέλματα γραφείου *Όπως*: γραμματέας – υπάλληλος γραφείου – προϊστάμενος γραφείου – υπάλληλος λογιστηρίου	03
Επαγγέλματα πωλήσεων *Όπως:* υπεύθυνος/η πωλήσεων - ιδιοκτήτης/τρια καταστήματος - βοηθός σε κατάστημα - ασφαλιστής/τρια	04
Επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών *Όπως:* ιδιοκτήτης/τρια εστιατορίου – αστυνομικός – σερβιτόρος – επιστάτης – κομμωτής/τρια/ κουρέας –ένοπλες δυνάμεις	05
Ειδικευμένος εργάτης/τρια, βιοτέχνης, τεχνίτης *Όπως:* εργοδηγός – μηχανικός αυτοκινήτων – τυπογράφος – κατασκευαστής εργαλείων – ηλεκτρολόγος	06
Ημι-ειδικευμένος/η εργάτης/εργάτρια, βιοτέχνης, τεχνίτης *Όπως:* κτίστης – οδηγός λεωφορείου – συσκευαστής – ξυλουργός –κατασκευαστής αλουμινίων - αρτοποιός	07
Ανειδίκευτος εργάτης/τρια *Όπως:* εργάτης – αχθοφόρος – ανειδίκευτος εργάτης σε εργοστάσιο	08
Αγροτικά επαγγέλματα *Όπως:* ιδιοκτήτης αγροκτήματος – εργάτης σε αγρόκτημα – χειριστής αγροτικών μηχανημάτων - ψαράς	09
(Δεν γνωρίζω)	88

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΤΗΝ ΩΡΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΣΤΟ ΜΕΡΟΣ Δ:

☐☐ ☐☐ (από 00:00 μέχρι 24:00)

Ο ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗΣ ΝΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙ ΤΟ ΜΕΡΟΣ Ε ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ

ΟΙ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΠΑΝΤΗΘΟΥΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ

Ε1 Ζήτησε ο/η ερωτώμενος/η διευκρινίσεις σχετικά με κάποιες ερωτήσεις;

Ποτέ	1
Σχεδόν ποτέ	2
Κάποιες φορές	3
Συχνά	4
Πολύ συχνά	5
Δεν γνωρίζω	8

Ε2 Νομίζετε ότι ο/η ερωτώμενος/η ήταν απρόθυμος/η να απαντήσει κάποιες ερωτήσεις;

Ποτέ	1
Σχεδόν ποτέ	2
Κάποιες φορές	3
Συχνά	4
Πολύ συχνά	5
Δεν γνωρίζω	8

Ε3 Νομίζετε ότι ο/η ερωτώμενος/η προσπάθησε να απαντήσει στις ερωτήσεις όσο καλύτερα μπορούσε;

Ποτέ	1
Σχεδόν ποτέ	2
Κάποιες φορές	3
Συχνά	4
Πολύ συχνά	5
Δεν γνωρίζω	8

Ε4 Γενικά, νομίζετε ότι ο/η ερωτώμενος/η κατάλαβε τις ερωτήσεις;

Ποτέ	1
Σχεδόν ποτέ	2
Κάποιες φορές	3
Συχνά	4
Πολύ συχνά	5
Δεν γνωρίζω	8

Ε5 Ήταν κάποιο άλλο πρόσωπο παρόν που αναμείχθηκε στη συνέντευξη;

Ναι	1	**ΡΩΤΗΣΤΕ ΤΗΝ Ε6**
Όχι	2	**ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗΝ Ε7**

Ε6 Ποιο ήταν αυτό το πρόσωπο; **Σημειώστε όλα όσα ισχύουν.**

Σύζυγος/σύντροφος	1
Γιος/κόρη (υιοθετημένο/η, παιδί συντρόφου/συζύγου, υπό κηδεμονία)	2
Γονιός, πεθερός/α, πατριός/μητριά, γονιός συντρόφου	3
Άλλος συγγενής	4
Άλλος μη-συγγενής	5
Δεν γνωρίζω	8

E7 Ταυτότητα συνεντευκτή.________________________
ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΥΤΟΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ ΚΑΙ ΣΕ <u>ΚΑΜΙΑ</u> ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΑΛΛΟΝ

E8 Εάν έχετε κάποια πρόσθετα σχόλια για τη συνέντευξη, παρακαλώ γράψτε τα στον κενό χώρο που ακολουθεί.

____

____

____

Ευχαριστούμε πολύ για το χρόνο σας!

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα συνέντευξη πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τις οδηγίες του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών.

Υπογραφή Ερευνητή

✂ --

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ:	
ΣΤΑΘΕΡΟ ΤΗΛΕΦΩΝΟ:	
ΚΙΝΗΤΟ ΤΗΛΕΦΩΝΟ:	
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ:	
ΔΗΜΟΣ:	
EMAIL:	
ΑΡΧΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ:	
ΤΕΛΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ:	
ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ:	
ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ:	

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΕΡΩΤ/ΓΙΟΥ ΣΕ ΛΕΠΤΑ:	